

అంతర ధారణీయ పుస్తకమాల

మ లి నాం చ లం

మ లి నా ం చ ల ం

స్వాతంత్ర్యం లభించిన తరువాతి భారతీయజీవితాన్ని ఎంతో కళాత్మకంగా, యథార్థంగా చిత్రించే నవల 'మలినాంచలం'. బీహారులోని ఒక కుగ్రామం మేరోగంజ్ నివాసుల జీవితం వర్ణించినా నమస్త భారతీయ గ్రామజీవితానికి ఈ నవల ప్రతిబింబ మనవచ్చు. అదివాసులు, తక్కువజాతికి చెందిన ప్రజలు బూజాపట్టిన తమ జాతి వర్గ వ్యవస్థల నుంచి బైటపడాలని అనుభవించే తపన, అందుకు జరిగిన అలజడి ఈ నవలలో చిత్రించబడ్డాయి. ఇది రష్యనుభాషలో అనువదించబడింది. రష్యను ప్రజల మన్ననల్ని విశేషంగా అందుకుంది.

శ్రీ పణిక్వరనార్ డేణు పరిణితి చెందిన రచయిత. వీరి గ్రామీణ భాషాశైలీ, రచనాత్మక ప్రతిభతో హిందీభాష ఎంతగానో వికాసం పొందింది.

మలినాంచలం

రచన :

ఫణీశ్వరనాథ్ 'రేణు'

అనువాదము :

దండమూడి మహీధర్

నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా
న్యూఢిల్లీ

1976 (1898)

© పణిశ్వరనాథ్ 'రేణు'.

తెలుగు అనువాదం : వేషనర్ ఐక్ ట్రస్ట్.
కాపీరైటు ఇండియా.

రూ. 12-75

Original Title : MAILA ANCHAL (Hindi)

Telugu Title : MALINAANCHALAMU (Telugu)

డిస్ట్రిబ్యూటర్లు :

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఐక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్.

రాష్ట్రవారీ రోడ్డు, పకింద్రాబాదు.

PUBLISHED BY THE DIRECTOR, NATIONAL BOOK TRUST, INDIA,
A-5, GREEN PARK, NEW DELHI-16,

PRINTED AT THE FREEDOM PRESS, MADRAS-600021.

మొదటి ముద్రణ పీఠిక

ఇది 'మలినాంధలం' మాండలిక నవల. ఈ నవలకు కథారంగం పూర్ణియా. పూర్ణియా దీహారులో ఒక జిల్లా. దీని కొకవక్క నేపాల్, మరొక వక్క పాకిస్తాన్. పశ్చిమ బెంగాల్ ఉన్నాయి. దక్షిణాన నంధాల్ వరగణా. వడపట షిథిల సరిహద్దు రేఖలు గియడంతో విభిన్న సరిహద్దులతో కూడుకున్న దీని నిర్మాణం పూర్తవుతుంది. నే నీ జిల్లాలోని ఒక టాగంలో వున్న ఒకే ఒక గ్రామాన్ని - వెనుకబడిన గ్రామానికి ప్రతీకగా ఎంచుకొని, ఈ నవలకు కథాక్షేత్రంగా చేశాను.

ఇందులో పువ్వులూ ఉన్నాయి, ముళ్ళూ ఉన్నాయి. దుమ్ము ఉన్నది, సింధూరమూ ఉన్నది, బిరవా ఉన్నది, మంచిగంధమూ ఉన్నది; అంద మున్నది, అందవికారమూ ఉన్నది; వేటినుంచీ నేను తప్పకొని బయట పడలేకపోయాను.

ఈ కథలోని నమస్త గుణవోషాలతోనూ సాహిత్య ప్రాంగణంలోకి వచ్చి విలక్షణం; ఇది మంచిపని అవునో, కాదో నాకు తెలియదు. ఏది ఏమైనా నా ప్రయత్నంలోమాత్రం ఎటువంటి లోపమూ ఉన్నదని అనుకోను.

ఫణీశ్వరనాథ్ 'రేణు'

పాట్నా.

9, ఆగష్టు, 1954.

‘మైలా ఆంచల్’: తొలిపలుకు

‘గోదాన్’ హిందీ ప్రఖ్యాత రచయిత ప్రేమచంద్ చివరినవలకాగా, ‘మైలా ఆంచల్’ నమకారిక కథారచయిత పటేశ్వరనాథ్ రేణు తొలిసవల. 1954 లో ‘మైలా ఆంచల్’ వెలువడిన వెంటనే ఎందరో విమర్శకులు దీన్ని ‘గోదాన్’ నవలతో పోల్చి చూపారు. సమీక్షకులు స్వర్ణీయ నళినబిలోచనశర్మ - ‘ఈ నవల ‘గోదాన్’ తరువాత హిందీలో అంత మహోన్నతమైన రచన’ అని సాధికారికంగా పేర్కొన్నారు. ‘గోదాన్’ ప్రేమచంద్ రచన లన్నింటిలోనూ ఉన్నత కళాబంధం లాంటిది; అన్నిటికంటే మరింత ప్రాథమ్యైక్యత కలిగి ఉన్నది. అలాగే ఈ నాడు కూడా ఇంతవరకు హిందీలో వెలువడిన నవల లన్నింటిలోనూ ‘గోదాన్’ మకుటాయమానమైనదని అనేక విమర్శకులు పేర్కొనడం జరిగింది. ‘గోదాన్’ తరువాత అదేకోవకు చెందిన నవలగా ‘మైలా ఆంచల్’ను తదుపరి యశపాల్ ‘యూరా-నర్’ నవలను మినహాయించి హిందీలో వెలువడిన ఏ ఇతర కృతిని గురించి ఇంత సాధికారికంగా పేర్కొనడం ఇంతవరకు జరగలేదు.

ఈ దృష్టితో పరిశీలించినప్పుడు ఈ నవలను గురించి ఒక తిరుగులేని పత్యం బహిర్గతమవుతున్నది. అదేమిటంటే - ‘గోదాన్’ వంటి వాస్తవికతా దృక్పథంతో కూడుకున్న ఈ ప్రాథరచనను హిందీపాఠకులకు అందించడానికి ప్రేమచంద్ ముప్పయినవత్సరాల సుదీర్ఘ సాహిత్యకృషి జీవనవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. అంతకుముందు రాసిన నవలలకు, ‘గోదాన్’ నవలకు కళాత్మకపలుత్యం, ఆనుభూతి శబిరత, భావనాబలం విషయంలో అన్తిమ శతాంతర భేదమున్నది. వాస్తవంగా ‘గోదాన్’ పరంగా చూసినా ‘నేవానదన్’ ‘ప్రేమా శ్రమ’ ‘కాయకల్ప’ ‘రంగభూమి’ ‘గదన్’ మొదలైన ప్రేమచంద్ నవలలకు ఎంతో విలువున్నది. వాటిలో పశ్చిమసాత్ర చిత్రణలోపం, జీవితవాస్తవాలకు ఉదోపయన్ సరళ పరిష్కారమార్గాలను ప్రవేశపెట్టడంవంటి లోపాలు అనేకం మనకు కనిపిస్తాయి. ఈ కారణం వల్ల వాస్తవికత, కళాత్మకత దెబ్బతినడం జరుగుతున్నది. అయితే ఈ రచనలను ఆయన ప్రతిభ సంపన్నతకు, విత్య సాంఘిక చైతన్యప్రగతికి ప్రాతిపదికలుగా భావించి లోపాలను పరిహరించవలసి వుంటుంది. ఈ సందర్భంలో ‘మైలా ఆంచల్’ ‘గోదాన్’తో సరితూగగల మరో మహోత్కృష్టరచనగా స్వీకరించడం జరుగుతున్నది అంటే - దీని అర్థం ముప్పయినవత్సరాల సాహిత్యకృషి అనంతరం ప్రేమచంద్ అందుకున్న ఉన్నతశిఖరాలను ‘రేణు’ ప్రారంభదశలోనే అందుకొని తన సాహిత్య వ్యాపంగానికి నాంది వాచకం పలికినట్లు భోధ

వరుకున్నది. మరోవిధంగా చెప్పాలంటే - ఎంతటి వటువైన, విశాల, సార్వజనీన, అనువ మాన ప్రజ్ఞాప్రాథవం ఉపలబ్ధికి ప్రేమవంద ముప్పయినవత్సరాలపాటు సాహిత్యక్షేత్రపు అనేక ఇరుకైన వంకరటింకర సందుగొందులవెంటి దారికన్న తిరగవలసి వచ్చిందో, 'రేణు'కూడా అంతటి ప్రౌఢమైన విశాల, సార్వజనీన, అనువమాన ప్రజ్ఞాప్రాథవం ఉప లబ్ధికి కావలసిన మూలభూత్యాన్ని సంతరించుకొని సాహిత్యరంగంలో పాదం మోపినట్లు చెప్పవచ్చును.

ఒక వాస్తవాన్ని సూచనాప్రాయంగా తెలియజేయడానికే ఈ విషయం ప్రస్తావించడం జరిగింది. దీన్ని గుణదోషవివేచనగా భావించరాదు. ప్రపంచ సాహిత్యచరిత్రను పరిశీలించి చూస్తే ఈ విషయమే బోధపడుతుంది. లాలస్థాయ్, దౌస్థోవస్కీ, డిటెన్స్, హార్టీ వీళ్ళ ప్రారంభరచనలు వీళ్ళకు ప్రపంచఖ్యాతిని ఆర్జించిపెట్టిన ఉత్తమోత్తమ నవలలముందు తీసి కట్టగా కనిస్తాయి. అయితే వాటిలో ప్రకృతి చిత్రణమీద మక్కువ, వ్యక్తిత్వంలేని పాత్రల బాహుళ్యం, సంఘటనల ఆధిక్యత, ఆదర్శవాదంతో రంగరించిన సరళపరిష్కార మార్గాలను ఐలవంతంగా ప్రవేశపెట్టాలనే ప్రవృత్తి కనిపించకపోవచ్చు! అయితే ఆయా రచయితల తొలిరచనలుకూడా న్యతంత్రదోరణిని కలిగినవిగాను, అఖండమైన కళాఖండం స్థాయిని అందుకున్నట్లుగానూ మనకు కనిస్తాయి. అయితే వాటి కాన్వాస్ చాలా స్వల్ప మైనదీ కావడంవల్ల ఖ్యాతి నార్జించుకున్న ఆ తరువాత రచనలలో కనిపించే విశాల జీవిత చిత్రణ మనకు కనిపించదు.

ప్రపంచసాహిత్యాన్ని పరిశీలిస్తే కొన్ని వట్టువిరుపులు కనిపించకపోవు : ఉదాహరణకు 'డాన్ క్విక్ సోట్' రచయిత సర్వాంతరే లేదా 'కోన్' నెమ్మదిగా ప్రవహించు! రచయిత షోలోఘోవ్ రాసిన ప్రవథమ రచనలే ప్రపంచసాహిత్యంలో ప్రముఖస్థానాన్ని అందు కున్నాయి. ఆ తరువాత వీటితో భులతూగగల మరొక నవల సర్వాంతరేగాని, షోలోఘోవ్ గాని రచించలేకపోయారు. ప్రపంచసాహిత్యంవిషయం అలావుంచి పరిమితహిందీ సాహిత్య క్షేత్రాన్ని పరిశీలించుచున్నా 'అజ్ఞేయ్' లాంటి రచయిత 'శేఖర్: ఏక జీవన్' తరువాత రాసిన నవలలలో ఆ స్థాయిని అందుకోలేకపోయారు. యశపార్, అమృతలార్ నాగర్. ఉపేంద్ర నాద్ ఆక్లా. నాగర్జున్ - వీళ్ళల్లో ప్రతిఒక్కరి సృజనాత్మకవ్రతిభ దళయ దళయగా అరి వృద్ధిచెంది పరిణామదళకు చేరుకున్నది.

'మైత్రా ఆంవర్' ఈ సామాన్యసూత్రాన్ని అతిక్రమించిన నకల్తమైన అవవాదం : ఈ రకంగా 'రేణు' పునరావృతం కావడం అనంతవం కాకపోయినా, అతి కష్టం కాకగి నంతటి సమున్నతదృష్టాంతాన్ని సృష్టించారు. సర్వాంతరే లేదా షోలోఘోవ్ వలె 'రేణు'కు కూడా ఉన్నతశిఖరాలను అందుకొని, ఆ పైని దివినుంచి భువికి దిగి రావలసినపరిస్థితి

పేర్వదవచ్చునని విమర్శకులకు సందేహం కలిగింది. అయితే అదృష్టవశాత్తు ఆ తరువాత రెండు సంవత్సరాలకు 'రేణు' రచించిన 'పరతి.పరికథ' అనే మరొకనవల వెలువడడంతో ఈ అనుమానానికి అస్కారం లేదని రుజువు చేసింది.

'గోదాన్' 'మైలా ఆంచల్' - ఈ రెండూ నమస్త్రిమూలకమైన నవలలుగా పేర్కొంటూనే నగని విశ్లేషణకర్త ఒక చిత్రమైనతర్కాన్ని లేవదీశారు. 'గోదాన్' ప్రధానపాత్ర 'సమగ్రభారతీయ జీవితం' కాగా 'మైలా ఆంచల్' ముఖ్యపాత్ర 'బీహారుకు చెందిన ఒక చిన్న మారుమూల ప్రదేశం' ఇక ఆయన రెండవతర్కం: 'గోదాన్' వాస్తవికత 'మహా కావ్య' చిత్రమైనదీ కాగా 'మైలా ఆంచల్' 'సుసంబంధ వాస్తవికతతో కూడుకున్న' నవల; 'మైలా ఆంచల్' ఏలువను తగ్గించేందుకే ఈ తర్కాలను లేవదీయడం జరిగిందని భావించవలసివస్తున్నది. వాస్తవాలను అధారంచేసుకొని ఈ విమర్శలు చేసినట్లు కన్పించదు. ఒకవేళ అవిధంగా చేసినప్పటికీ విలువ కట్టవలసినవద్దతి ఇదీ కాదు. 'గోదాన్'లో అయోధ్యకు చెందిన బెలారి, నేమరి అనే గ్రామాలుకొనిన కథావస్తువును స్వీకరించడం జరిగింది. ఇందులోని ముఖ్యపాత్రలు: హోరీ, జమీందారు అమరపాల్ సింగ్; వీటితో కూడుకున్న ఈ నవలను 'సమగ్రభారతీయ జీవితానికి' ప్రాతినిధ్యం వహించేదిగా భావించడం జరిగితే - మిథిలకు చెందిన మేరీగంత్ గ్రామానికి చెందిన కథ 'సమగ్రభారతీయ జీవితానికి' ప్రతీకగా ఎందుకు భావించకూడదు? పరిశోధకుడు డా॥ గణేశన్ మాటల్లో చెప్పాలంటే - 'ఇందులో సామాజికజీవితాన్ని కళ్ళకు కట్టినట్లు చిత్రించడం జరిగింది' అని, 'రేణు రాసిన ఈ నవలలు ('మైలా ఆంచల్' 'పరతి పరికథ') నవలలు కాదు; ఇవి కొన్ని జీవితాలు'....మైలా 'సమగ్రభారతీయ జీవితాన్ని' ప్రతిబింబింపజేయడానికి ఏదో ఒక 'చిన్న వల్లెవాసాన్ని' కథాక్షేత్రంగా స్వీకరించవలసివుంటుంది. అది కలకత్తా, బొంబాయివంటి పెద్ద నగరాల పేటలకు సంబంధించివుండవచ్చు; లేదా అయోధ్య, బీహారు, వంజాబా, కేరళకు చెందిన ఏదో ఒక కుగ్రామానికి చెందినదీ కావచ్చు.

నవలపేరు 'మైలా ఆంచల్'. 'రేణు' తన నవల తొలివలుకు ప్రారంభంలోనే - 'ఇదొక మరినాంచలం. ఇదొక మాండలిక నవల!' అని చెప్పనే చెప్పారు. ఇందులోని 'మాండలిక నవల' అనేపదాన్ని తీసుకొని విమర్శకులు రకరకాల వ్యాఖ్యానాలు కురిపించారు. ఈతరం యువరచయితలకు తమ సంకీర్ణ, పరిమిత మధ్యతరగతి అనుభూతులకు, అనమర్మతలకు 'అధునికత' అనే లేబిల్ తగిలించుకునేందుకు ఒక మంచి అవకాశం లభించినట్లుంది. తన నవలను మాండలిక నవలని ప్రకటించడం 'రేణు' తన అల్పత్వాన్ని తానే నిర్వహించుకోవడం అయిందని యువతరం రచయితలంతా 'గ్రామకథలు' 'నగరకథలు' అనే కొత్తనినాదం ఒకటి లేవదీశారు. వట్టణాగరికత రోజురోజుకూ పెరిగిపోతున్నదని అధు

నిక మానవజీవితం, ఆ జీవితంలోని వేర్పాటుతత్వం, ఏదో నిర్వచించడానికి వీలేని భయం, బెంగ, బెందేలుతనం - వీటిని దర్శనప్రాయంగా చూపించాలంటే నగరకథవల్లనే వీలవుతుందని వాళ్ళ అభిప్రాయం. అంటే పట్టణ మధ్యవర్గప్రజల జీవితంలోని వివిధ అనుభూతుల అవిష్కరణ, అక్కడి జీవచిత్రణ ప్రతిబింబింప చేయడంవల్లనే ఇది సుసాధ్యం కాగలదని వాళ్ళ వాదన : పల్లెపట్టణజీవితాలు ఒక మారుమూలపుదేశానికిమూలమే చెందిన పని, కూపస్థమందూకాలని, మార్పు అనేది లేకుండా, మారుతున్నకాలంతో ప్రమేయం లేకుండా వెనుకబడివున్నాయని - కనుక ఈనాటి చైతన్యానికి ఈజీవితాలు ప్రాతినిధ్యం వహించవని వీళ్ళవాదన. ఈరకమైన తర్కంవెనుక ఇమిడివున్నదావం ఏమిటంటే - మాండలిక నవల వాస్తవంగాచూస్తే 'అధునికమైనది' ఏమాత్రం కానేరదని; లేదా దాని కథావస్తువు 'అధునికజీవితాన్ని' ప్రతిబింబింపచేయడానికి అనువైనది కాదని. మాండలికం అనబడే గ్రామీణకథ నవలా సాహిత్యవికాసానికి ఎంతమూలం తోడ్పడదు సరికదా పైపెచ్చు ఒక అడుగు వెనక్కు నడిపిస్తుండటం వాస్తవంగాచూస్తే 'మైలా ఆంచల్' అన్న పేరు సుమిత్రానందన్ పంత్ రాసిన 'భారతమాతా' అన్న కవితనుంచి 'రేణు' స్వీకరించడం తరిగింది. ఆ కవితలో భారతమాత 'గ్రామవాసిని'గా వర్ణించబడింది. 'పొలాల్లో శ్యామలమైన, ధూళితో వ్యాపించిన 'మలిన ఆంచలం' అని అంటాడు పంత్, ఆ కవితలో. అయితే ఈ 'ఆంచలం' దేశంమొత్తానికి ప్రతీక, దేశంలోని ఏదో ఒక 'చిన్నదాగానికి' కాదు. ఒక చిన్నగ్రామాన్ని 'వెనుకబడినగ్రామాల ప్రతీకగా భావించుకొని ఈ పుస్తకానికి కథారంగాన్ని ఎన్నుకున్నాను.'—అని 'రేణు' పుస్తకం పీఠికలో స్వయంగా అన్నాడు. భారతదేశంలోని గ్రామాలన్నీ ఇప్పటికీ వెనుకబడివున్నాయి. అసలు భారతదేశమే వెనుకబడిన దేశం. అందువల్ల 'గోదాన్'వలె 'మైలా ఆంచల్'కూడా 'సమగ్ర భారతీయ జీవితాన్ని' చిత్రిస్తుంది.

'మైలా ఆంచల్' 'పరితీ-పరికథ' నవలలో ఉపయోగించిన భాషనుకూడా విమర్శకులు నిశ్చయంగా విమర్శించారు. 'మైలా ఆంచల్'లోని భాషవల్ల హిందీ నమృద్ధవంతమైనది. 'గ్రామీణభాష' మామూలు 'నియమబద్ధమైనభాషలో కలిసిమెలిసిపోయేట్లుగా 'రేణు' నేర్చుగా ఒక శైలిని సృష్టించాడు'—అని నళిన విలోచనశర్మ నిష్పాక్షిక విమర్శ. ఈ మాటల్లోని విమర్శ వైజ్ఞానికమైంది కాకపోవచ్చు. కాని 'రేణు'భాషను ఆయన అమోదించాడనడంలో సందేహం లేదు. 'రేణు' భాషలో మైథిలీశబ్దాలూ, ఆ శబ్దాలధ్వనిని యథాతథంగా రాయడమూ కన్పిస్తాయి. కాని దీనివల్ల అర్థగ్రహణానికేమీ అటంకం కలగదు. ఈ రకమైనభాష లేకపోతే 'రేణు' చిత్రించిన చిత్రం స్పష్టంగా వుండదు. ఈశిల్పాన్ని అనువాదంలో చూపడం కష్టమే కావచ్చు; కాని అసంభవంమాత్రం కాదు. 'మైలా ఆంచల్' రసాస్వాదనం ఉపేంద్ర నాథ్ 'అక్క'కి కష్టంగా తోచింది. 'శైలి పూర్తిగా కొత్తది కావడమూ' తర్వాత 'స్థానిక' వదా లెక్కువగా పునయోగించడమూ ఇందుకు కారణాలు. ఈ శబ్దాలన్ని 'గ్రామీణ' శబ్దాలుగా

‘అక్క’ పేర్కొన్నాడు. ‘నగరాలలోని శబ్దాలన్నీ గ్రామాల్లోకివెళ్ళి పొదైపోయిన శబ్ద’ లన్నాడు. మిగతా నవలాకర్తలు, పరిశోధకులూ వీటిని ‘స్థానిక’ శబ్దాలుగా పేర్కొన్నారు. స్టీవ్ డెక్ నవల ‘గ్రేప్స్ ఆఫ్ రాత్’లో గ్రామీణశబ్దాల ఎక్కువగా వున్నాకూడా అది ‘రసాస్వాదనానికి’ అటంకం కలిగించిందని పీఠెవరూ అనలేదు. అందువల్ల ఈ వాదం ‘మైలా ఆంచల్’ విలువనుగాని, మైథిలీభాష విలువనుగాని తగ్గించలేదు, ‘జేబ్’ అనడానికి ‘జెహర్’ అని; ‘నె బవాన్’ అనడానికి ‘లో జమాన్’ అని; ‘వాలెంటియరీ’ అనడానికి ‘జోలటియర్’ అని; ‘ట్యోటిషీ’కి ‘జోతిషీ’ అని; ‘డిస్ట్రిక్ట్ బోర్డ్’ కు ‘డిస్ట్రోబోర్డ్’ అని ఈవిధంగా ‘రేణు’ ఉపయోగించిన ఇంగ్లీషు, సంస్కృత పాఠీపదాలు గ్రామీణపదాలు కాదు; ఇతరభాషలనుంచి మైథిలీలో కలిసిపోయిన శబ్దాలివి. లాటిన్ లో ‘కార్పొరేయర్’ గ్రీక్ లో ‘కృప్టోకోస్’ అన్న మాటలు ఇంగ్లీషువారి కంఠాల్లో ‘కార్పొరేట్’ గానూ ‘క్రిప్టిక్’ గానూ మారినట్లే ఈ మాటలు కూడా మైథిలీవారి నోళ్ళల్లోబడి పూర్తి మైథిలీగా మారిపోయాయి. కాని ఈ భాషావివాదం ఎల్ల ‘మైలా ఆంచల్’ గొప్పతనానికేమీ భంగం వాటిలదు. రష్యన్ లోకి అనువదించబడిన ‘మైలా ఆంచల్’ ప్రథమ ఏడువేలకాపీల ముద్రణ వారంకోజుల్లో చెల్లిపోవడమూ, పాఠకులూ, విమర్శకులూ అసంఖ్యాకంగా వేనోళ్ళ ఆ నవలను ప్రశంసించడమూ జరిగింది. స్వాతంత్ర్యానంతరం ధాటియడేవితాన్ని కళాకృతిగానూ, వాస్తవికంగానూ కొత్తమోస్తరుగా చిత్రించి, చరిత్రను సృష్టించిన మైలురాయి ‘మైలా ఆంచల్’.

‘మైలా ఆంచల్’నుగురించి మరికొద్దిమాటలేచెప్పి ముగిస్తాను. సహృదయులైన భారతీయ భాషాపాఠకులు స్వయంగా ఈ నవలను చదివి, ఇందులోవున్న కథనీ, సజీవమైన పాత్రల్ని, ఆయాపాత్రల కష్టసుఖాలను, వాటిపైనక దాగివున్న భారతీయులందరి వ్యథనీ, వీటినన్నిటినీ సూక్ష్మంగా చిత్రించే భాషలోనియాసనూ, సౌగంధ్యనూ, కళాత్మకతనూ తమకు తామే పరిశీలిస్తారు. అందువల్ల ఇవంతా వర్ణించి నేను పాఠకులకూ - నవలకూ మధ్యన అడ్డుగా నిలబడదలుచుకోలేదు. కేవలం ఒకటి, రెండు విషయాలుమాత్రం సూచిస్తాను.

‘గోదాన్’ 1938 లో ప్రచురితమైంది. స్వాతంత్ర్యం రాకముందున్న భారతదేశం, బీదరైతులు, దనికరైతులు, జమీందార్లు; వారి పరస్పరసంబంధాలు - వీటన్నిటి యథార్థ చిత్రణ ‘గోదాన్’ లో కనిపిస్తే, 1934 లో వెలువడిన ‘మైలా ఆంచల్’లో స్వాతంత్ర్యానంతర భారతదేశచిత్రణ కనిపిస్తుంది. ఈ రెండుచిత్రాల్లోనూ తగినంతభేదం వున్నది. ‘గోదాన్’లో స్థిరంగావున్న ఒక సమాజం కనిపిస్తుంది. వర్ణవ్యవస్థలాగే ఆ సమాజంలోని వర్గాలన్నీకూడా మొదటినుంచీ సుస్థిరంగా పాతుకుపోయివున్నాయి. వాటిస్థితిని అతిక్రమించడం సాధ్యంకాదు. ‘మైలా ఆంచల్’లో రైతులే కాదు; నిమ్మ, నీవ జాతులవాడుగా పరిగణించబడేవారు, అదివాసులుకూడా తరెత్తి తిరగడానికి, ఉన్నతమార్గాన్ని అందుకోవడానికి

చేసే గట్టిప్రయత్నంతాబాకు అరిజిడి కన్పిస్తుంది. కాని పురాతనవ్యవస్థతాబాకు పునాదులు గట్టివి కావడంవల్ల, నిమ్మవర్గాలవారు తలపైతెత్తినప్పుడల్లా పై వర్గం, ఉన్నతజాతులకుటలు, కుకంకావల్ల, డబ్బు, వక్షపాతవైరియందు మళ్ళీ తలవంచవలసి వచ్చేది. స్వాతంత్ర్యానంతరం వోట్లు, తదితర రాజ్యాంగబద్ధమైన హక్కులు, ప్రజాస్వామ్యపు హక్కులు, అభివృద్ధిప్రణాళికలు, పారిశ్రామికీకరణం - ఇవన్నీ వచ్చినాకూడా ఈ పరిస్థితి మరింత తీవ్రమైంది. దాని ఫలితమేమిటంటే - స్వాతంత్ర్యం వచ్చాక భారతదేశంలోని బీదవాళ్ళు మరింత బీదవాళ్ళయ్యారు, ధనవంతులు మరింత ధనవంతులయ్యారు. ఈ సంక్లిష్ట పరిస్థితి, సామాన్యులజీవితంలోని వేదన, సంక్షోభం, ఏటన్నిటి యధార్థచిత్రణ 'మైలా ఆంచల్' లో అద్దం పట్టినట్లు కన్పిస్తుంది. ఉరవడిగా పరవళ్ళుకొక్కుతూ ఒక నిశితమైన, సూక్ష్మమైనకైలిలో మనస్సుకు హత్తుకుపోయే చనందైనాణిలో, ప్రతిపదమూ కళ్ళపడుటబొమ్మలు కట్టించే కొత్త అభివ్యక్తీకరణతో ఈ చిత్రణ కన్పిస్తుంది. 'మైలా ఆంచల్'లోని చిన్నచిన్న పాత్రల్లోకూడా స్వాతంత్ర్యం తరువాతి ప్రపంచ పరిస్థితులపట్ల జాగరూకత కన్పిస్తుంది. జీవిత సమస్యలపట్ల ఉదాసీనభావం ఎక్కడా కన్పించదు. అయితే వాళ్ళప్రతిక్రియ పట్టణాలలోని మధ్యతరగతిప్రజలకు అర్థం లేనివిగా, వల్లెటూరి బైకులవనులుగా అగుపించవచ్చు. కాని వాళ్ళల్లో జుర్రతగాని, విశ్వంఖలత్వంగాని ఏమాత్రం కన్పించదు. వాళ్ళ వ్యంగ్య, వినోదాలు కూడా తేలికైనవి కాదు; చొకబాటువికూడా కాదు; జీవితయధార్థాలు, బ్రతుకుధారాలు, ఆకలి ఆరాటాలు మొదలైన సమస్యలయొక్క ఏదో ఒకరూపం వాటిలో ప్రత్యక్షమవుతుంది. పాత్రలన్నీ నటీవమైనవే. ఆ పాత్రలను పరిశీలిస్తే - 'రేణు' నవల రాయలేదు; నలువైపులా డబ్బుకొద్దీ 'సిసిరమా' తెమేరాయించి, ఒక్కసారి గ్రామంలోని అన్నివృత్తాంతాలను చిత్రీకరించా దనిపిస్తుంది. పాత్రలన్నీ నటీవమైనవి కావడంవల్ల వాటిని మనం విస్మరించలేము కూడాను. పెరిగిపోతున్న అన్యాయాలు, మూఢాచారాలు, ప్రజాద్రోహాలు - వీటికి వ్యతిరేకంగా వామన్ దాస్, కాళీచరణ్ పాత్రలుచూసే సంఘర్షణ - స్వాతంత్ర్యానంతర రాజకీయాలకన్నిటికీ ప్రతీకగా కన్పిస్తుంది. 'మైలా ఆంచల్'లో అద్భుతమైన శబ్దశిల్పంతో యావత్ భారతదేశపు గాఢయొక్క యధార్థం పాతకులమనసులలో సమయానుగుణంగా ఎప్పటికప్పుడు వివిధరూపాలలో ముద్రితమవుతూ ఉంటుంది. ఇదే 'మైలా ఆంచల్' యొక్క కాలాతీతక్రీతి అన్నిటికంటే మించిన శాస్త్రాణం.

— శివదానసింహ చౌహాన్

ఒకటి

ఊళ్ళో ఈ వార్త కరెంటులాగా వ్యాపించింది — మిలిటరీవాళ్లు చెవిటి చేతమని అరెస్టుచేశారని. లోడిన్ లాల్ మాతిదగ్గర్నుంచి బొక్కెన కాస్తా తీసు కెళ్ళాడని.

1942 ప్రజా ఉద్యమనందర్నెంట్లోకూడా ఈ వూళ్ళో మిలిటరీవాళ్ళ మోర తృప్త్యా లేవీ జరగలేదు సరిగదా, ఆ ఉద్యమంతాయాకు ఊపుకూడా ఇంచాకా రానే లేదు; అయితే జిల్లాలో ఎక్కడెక్కడ ఏమేమి జరిగాయో వదంతులరూపంలో ఇక్కడికి చేరకపోలేదు ...

సేషన్ లో ఒక తెల్లసిపాయి ఒక వచారీ దుకాణదారుడి కూతుర్ని లేవనెత్తుక పోయాడు. దీనిపైద పిఘ్గులకు, తెల్ల సిపాయిలకు మధ్య కొట్లాట జరిగి తుపా కులు కాయకునేవాకా పోయింది వ్యవహారం. మేళాలతో ఊరిని ముట్టడించి విప్పం టించారు. ఒక్క పిల్లవాడుకూడా తప్పించుకొని బయటికి రాలేకపోయాడు. ముస హురుమామ స్వయంగా తన కళ్ళతోటి చూశాడట - నిప్పులమీద వేయించిన చేపల్లాగా మసపులకవాలి నెలలతరబడి అలాగే ఉండిపోయాయట. కాకులుకూడా దగ్గరకు చేరలేదట. మిలిటరీవాళ్లు కాపలా ఉన్నారు. ముసహురుమామ అన్న కొడుకు, ఫారదీన్ దొరదగ్గర వంటవాడు; అతగాడు అబద్ధం చెబుతాడా? నాలుగు సంవత్సరాలు గడిచినతరువాత ఇప్పుడీ గ్రామానికి మళ్ళా ఏదో ముప్పు వచ్చిపడింది. 'హే కాళీమాతా! హే నరసింహస్వామీ! మీరే రక్షకులు!

అస లిదంతా ఆ గొల్లలపేట బలియాకారణంగా వచ్చినదీంది.

బిరంచీదాసు కొంచెం గుండె నిబ్బరం చేసుకున్నాడు. వాకిటోకివచ్చి నలు వైపులా పరికించుకొన్నాడు. వెంటనే భామందులవీధివైపు పరుగెత్తాడు. తాపిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ కూడా ఈవార్త విని గాభరాపడిపోయాడు. 'ఈ లోడిన్ గాడికి బొక్కెన ఎక్కడిదోయ్! ఎక్కడో కొట్టేసి ఉంటాడు. ఈ నాయాళ్లంతా ఇట్లా దొంగతనాలు చేస్తూఉంటారు; దీంతో ఊరికి చెడ్డపేరు వస్తుంది.'

ఈ వార్త భామందులవీధినుంచి రాజపుత్రులపేటకు పాకింది - కాయస్థుల

పేట విశ్వనాథప్రసాద్ ను, దూడేకు సాయబులపేరి దొంగల మిలిటరీవాళ్ళు వట్టు తిక్కారని: 'ఈ దెబ్బతో తాసిల్దారు అటకట్టినట్టే. జమీందారీతాబాకు కిస్తు వసూలు చేసి తోంచేసివుంటాడు. తిన్నగా శ్రీకృష్ణజన్మస్థానానికే తీసుకెడతారు.' అని తాకూర్ రామకృపాలింగ్ అన్నారు.

యాదవులపేటకు ఈ వార్త పొక్కడంతోనే అక్కడివాళ్ళంతా దాండ్ వే అనబడే బిలియాను గట్టిగా పట్టుకున్నారు. జాగ్రత్త. పారిపోయేను. తాళ్ళతో గట్టిగా కట్టెయ్యండి. ఈ మహానాటకపుడు ఏదో ఒకరోజున ఈ ఘోరికి ముప్పు తెచ్చిపెడతాడని ఎప్పుడో అనుకున్నాం.

తాసిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ ఒకపేరు నెయ్యి. అయిదుపేర్లు బాసుమఠీ బియ్యం, చిన్నమేక నొకదాన్ని వెంటబెట్టుకొని మిలిటరీవాళ్ళదగ్గరకు బయలు దేరాడు. వెంట బిరంబీని తీసుకెళ్లాడు. 'సరిగా లెక్కచూడు. యాభై రూపాయల సామానుంది. వారంరోజుల్లో ఈ డబ్బంతా మీ పేటనుంచి, ఆ లోడినవాళ్ళ పేట నుంచి వసూలుచేసి నాకు పంపించు. మీకు చాతకావడంలేదుగాని, లేకపోలేనా.....' అని అన్నాడు.

మిలిటరీవాళ్ళు తోటలోని బంగళాలో మకాం బెట్టారు. తోటదగ్గరకు చేరడం తోనే విశ్వనాథప్రసాద్ జేబులోనుంచి తోపిటీసి పెట్టుకున్నాడు. కాళికాదేవి గుడి వైపుతిరిగి నమస్కరిస్తూ - 'కాళీమాతా! నువ్వే మాకు రక్ష!' అన్నాడు.

తోటలో తాసిల్దారుకు రెండు ఎడ్లలున్న కనిపించాయి. ఎడ్లు గడ్డి మేస్తున్నాయి. మిలిటరీవాళ్ళు నేలమీద కంబళి పరుచుకుని కూర్చున్నారు. అరే! మర మరాలు బొక్కతున్నారు. వాళ్ళతో చేధయాగాడుకూడా కంబళిమీద కూర్చోని మర మరాలు బొక్కేస్తున్నాడు.

'అయ్యో! నమస్కారాలింది.'

బిరంబీ సామాను కిందికిడించి - 'వారలకు నమస్కారాలు!' అని నమస్కరించాడు. మేకపిల్లకూడా 'మేమే' అన్నది.

'అరే! ఇవన్నీ ఏమిటండీ! మీ రెవరండీ?' ఒక లావాంటతను అడిగాడు.

'అయ్యో! నేను ఈ పొరబంగలాప్రాంతానికి తాసిల్దారనండీ. మీనాపూరు నర్సింగ్.'

'ఓహో', అలాగండి, మీరు కాపిలారుగారా. బావుంది. మేము డిప్యూటీ టౌన్ డిప్యూటీ అఫీసునుంచి వచ్చాం. ఇక్కడోక మలేరియాసెంటరు ఏర్పాటు చేయవలసిందని నైనుంచి ఆర్డరుచ్చింది. ఇక్కడే ఈ తోటలోనే మార్టిన్ గారు ఈ స్థలాన్ని డిప్యూటీ టౌన్ డిప్యూటీ అఫీసు ఇచ్చేవారు.'

కాపిలారు మరొకసారి సమస్కారంచేసి కూర్చున్నారు. నిరంతరం అలాగే చేతులు కట్టుకుని నిలబడ్డారు.

రాజపుత్రవీధి రామకృష్ణపాఠశాల ఇంగ్లీషులో చదువునేటప్పటికి తోటలో వడమరపక్క భూమికొంతలు జరుగుతున్నాయి. కొందరు లింకుల గొలుసును అటూ ఇటూ లాగుతున్నారు. దోపిడెట్టుకున్న అసినరు కాపిలారుతో నవ్వుతూ కబుర్లు చెబుతున్నాడు.

ఇంతలో యాదపులపేట జనం బారదేవ్ చేతులకు, నడుముకూ తాళ్లు దిగించి కేకలు పెట్టుకుంటూ అక్కడికొచ్చారు. అతగాడి నడుంకు కట్టినతాడును అందరూ పట్టుకుని మరీ వచ్చారు. పరాకాష్ఠనున్న 'స్వరాజ్యం' మనుషుల్ని పట్టుకుని అప్పగిస్తే ప్రభుత్వం బహుమానాలిస్తుంది - వెయ్యి, రెండువేలు, ఐదువేలు. అయితే అధికారి వాళ్ళను మార్దంతోనే చిరుబుద్ధులలాడారు - 'ఏయ్! ఏమిటిదంతా! ఈయన్ను ఎందుకిలా కట్టేశారు? ఏంచేశారు?'

'అయ్యోగారూ! ఈయన స్వరాజ్యం మనిషి! పేరు బారదేవ్ గోష్! ఈ పూజ్లో ఈయన పిన్నమ్మ ఉంది. ఖద్దరు కడతాడు, జై హింద్ అంటాడు.'

'అయితే ఈయన్ను ఎందుకు బంధించారు?'

'ఎవరు? బారదేవ్ నువ్వూ' అధికారి వెంటపున్న గుమాస్తా బారదేవ్ ను గుర్తించాడు.

'సార్! ఈయన బారదేవ్ - రామకృష్ణ కాంగ్రెసు ఆశ్రమ కార్యకర్త! చాలా ధైర్యవంతుడు సార్!'

యాదపుల బంధనాలనుంచి విముక్తుడై బారదేవ్ అధికారికి, ఆయన గుమాస్తాకూ విడివిడిగా 'జై హింద్' చెప్పాడు. 'మి పూజో మలేరియా కేంద్రం పెట్టబోతున్నాం. పెద్ద డాక్టరుకూడా వస్తున్నాడు. భవనం డిప్యూటీ టౌన్ డిప్యూటీ తరపున

తయారవుతుంది. పోతే తక్కినవమలన్నీ మీ నహాయంతోనే పూర్తికావాలి.' అని నవ్వుతూ అన్నాడు అధికారి.

తాపిల్లారు జమీందారీవ్రతాలూ, పటాలూ అవి సరిజూచి - 'అయ్యా! భూమి ఎకరంమీద పది డిసెమిల్ వుండండి!' అని అన్నాడు.

తాకుర్ రామకృపారంజింగు అధికారికి నమస్కారంచేసే అవకాశమే దొరకలేదు. గెజెట్ విక్టోరియా ప్రసాదాదే! మొదటిసారిగా జీవితంలో పింగ్ తవ మూఠానికి బెంబేలు పడిపోయాడు. విజంగా విద్యమహత్తు చాలా గొప్పది. భగవంతుడు మంచి ఆకారాన్ని ప్రసాదించాడు; పెద్దకుటుంబంలో వుట్టాడు. ఈ కారణంగానే చాలామంది అధికారంతోనూ, అపీనల్లతోనూ, అపీనుల్లో పనిచేసే గుమాస్తాలతోనూ పరివరయాల, సంబంధాలు ఏర్పడ్డాయి. కొంచెం అడుగు చూసు కొని - నమస్కారంచేస్తూ బిగ్గరగా - ప్రభువుగారికి నమస్కారాలు! తమకు మీదలకు మేలుచేయాలనే సంకల్పంతో శ్రమపడి ఇంతకూరం వేంచేశారు. తమకు సేవ చేయడం మా విధి! తులసిదాసుగారు రామాయణంలో అన్నాడుగదండీ - 'ప్రభుదర్శనంతో మేము ధన్యులమైనాం' అని! అయ్యా! నన్ను రామకృపారంజింగ్ అంటారండీ! తండ్రిపేరు గరీబ్ నెవాజ్ పింగ్. రాజపుత్రజాతి; గడ్డలుండేర్, రాజపుత్రస్థాన నివాసులం, ప్రస్తుతవివాసం 'మేరీగంజ్!' అని అన్నాడు.

'పింగ్ గారూ, మీరు మాకేమీ సేవనీయ నవసరంలేదు! మీసేవ చేయడానికి మజీరియా సెంటర్ ను తెరుస్తున్నాం. మీరంతా దీనికి చేబోడువాదోడుగా ఉండాలి! ఇంతకుమించినసేవ మరోటి లేదు. ఏమంటారు?' అని నవ్వుతూ అన్నాడు అధికారి.

యాదవులపేట జనమంతా ఒక్కొక్కరే నెమ్మదిగా జారుకున్నారు. బాల దేవను బంధించి తెచ్చినందుకు అధికారి కేసు పెడతాడేమోనని భయపడిపోయారు.

'ఇంకో వారంరోజుల్లో డిస్ట్రిక్టుబోర్డు మేఫ్రీలు వస్తారు. మీరంతా వాసాలు, గడ్డి, తదితర అవసరమైన వస్తువులిచ్చి నహాయడాలి. తాపిల్లారుగారు మీరున్నారు; ఇక బాలదేవప్రసాద్ వున్నాడంటే ఆయనెలాగూ దేశసేవకుదే! పింగ్ గారు ఉన్నారు! మీరంతా తలా ఒకచెయ్యి వెయ్యాలి' అని అధికారి వెళ్ళేప్పుడు అన్నాడు.

అందరూ చేతులు జోడించి, తలలువంచి నరే నన్నట్టు తమ అంగీకారాన్ని తెలియజేశారు. అధికారి తన బంగంతో తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు. మేక అరుస్తూనే ఉన్నది. బాలదేవ్ వాళ్ళబండివెంట ఊరి బయటివాకా వెళ్ళాడు.

బాలదేవ్ తిరిగొచ్చి - 'డిప్టిగ్రుట్టబోర్డు అధికారి బెంగూరి ఆయన! పేరు ప్రఫుల్ల బెనర్జీ. ఆయన గుమాస్తాపేరు జీత్రనబాయి. ఇదివరలో కాంగ్రెసు అపీసులో గుమాస్తాగా పనిచేశాడు.' అని చెప్పాడు.

రెండు

పూర్ణియాజిల్లాలో నీరిదొరల పేర్లతో కూడుకున్న గ్రామాలు. కుగ్రామాలు అనేకం ఇప్పటికీ వున్నాయి. బారడవుల్లో. విశాలమైనవాల్లో నిలిచివున్న నీరి దొరల ప్రాసాదాల ఢిలాసలేపాయి ఆ దారివెంట వెళ్ళే ప్రయాణీకులకు నీరియుగా వికీ సంబంధించిన పాతగాధల్ని గుర్తుకు తెస్తూఉంటాయి. ఇప్పటికీ!....మను గుడుపు అయ్యాక కొత్త పెళ్ళికూతుర్ని వెంటబెట్టుకుని ఇంటికి తిరిగివెళ్ళే యువ కుడు బండివాడితో - 'కొంచెం బండి నెమ్మదిగా పోనియ్యవయ్యా! పెళ్ళికూతురు దొరగారి బంగళా చూస్తుంది....' అ....ఇదే మైకే దొరగారిబంగళా!....అవుగో, అదే నీరిమండు తయారుచేసే తొట్టి!

కొత్త పెళ్ళికూతురు మేలిముసుగు కొద్దిగా తొలగించి అటువైపు తొంగి చూస్తుంది - దట్టంగా కలగాపులగంగా పెరిగిన రకరకాల చెట్లమధ్య రాళ్ళూరపుల గుట్టలు. బంగళా ఏదీ!

పెళ్ళికొడుకు మొహం గర్వంతో నిండిపోతుంది. అంటే ఒకప్పుడు మా పూరికికగ్గనగా దొరగారి బంగళా ఉండేదని, ఇక్కడే దొర, దొరసాని ఉండేవారని అర్థం!

గంగాస్నానంనుంచి తిరిగివచ్చే తీర్థయాత్రికుల బళ్ళుకూడా ఇక్కడ కొంచెంపేపు ఆగిపోతాయి. నిల్లెలు, యువతులు బళ్ళల్లోనుంచి దిగి భయపడుతూ

తయవడుతూ ఢిలాలదగ్గరకు వెడతారు. ముసలివాళ్ళు చెట్లూ చేపల్లో నవమూలి కలు పెడుక్కుంటారు....

అటువంటిగ్రామాల్లో మేరీగండ్ ఒకటి. రౌతహట్ ప్లేషన్ నుంచి ఏడు కోసులు తూర్పుగా, కోశీనదిదాటి పోవలసివుంటుంది. బహు ప్రాచీనమైన కోశీనది ఒడ్డున చాలాదూరంవరకు తాళ, ఖర్జూర వృక్షాలతోకూడుకున్న తోపుణన్నాయి. ఈ ప్రదేశాన్ని ఇక్కడివాళ్ళు 'నవాబీ తడబన్నా' అని పిలుస్తారు. ఏ నవాబు ఈ తాటితోపును నాటాడో చెప్పడం కష్టం. అయితే వైశాఖమాసంనుంచి ఆషాఢం దాకా చుట్టవక్కం పశువులకాపర్లు, నాగలిదున్నే నౌకర్లు ఈ తోపులో నవాబుదర్జా వెలిగిస్తారు. మూడణాలినై తాటికల్లు, కారాపండి, అంటే తాటికల్లునిషాలో కారు ఒక రెక్కాకాదు, తడబన్నా దాటాక ఒక విశాలమైదానం వస్తుంది. ఇది నేపాలు లోయనుంచి ప్రారంభమై గంగానది ఒడ్డుదాకా వుంది. లక్షలాది ఎకరాల భూమి. వట్టి చవిటివర్. ఇందులో గరిక చుట్టుకూడా మొలవదు. మధ్యమధ్యన ఇసుక మేటలు, రేగుచెట్ల పొదలూ ఉన్నాయి. కోసుమారం దాటాక తూర్పుదిక్కున వల్లటితోపు కనిపిస్తుంది - అదే మేరీగండ్ బంగళా.

ఇప్పటికీ ముస్లింలయిదు సంవత్సరాలపూర్వం దల్లా, జి. మర్తన్ ఇక్కడికొచ్చి ఈ బంగళాకు పునాది వేయించినరోజున చుట్టవక్కం గ్రామాలలో దాటింపు వేయించారు - ఈ రోజునుంచి ఈ ఊరిపేరు మేరీగండ్ అని. మర్తన్ కొత్తగా పెళ్ళి చేసుకున్నావిడపేరు మేరీ. కలకత్తాలో ఉంటూఉండేది. ఒకసారి పొరపాటున ఈ ఊరి రైతునోటినుంచి పాతపేరు వినిపించేటప్పటికి - కోపమొచ్చి ఏలై కొరడాదెబ్బలు కొట్టాడట - రెక్క-బెట్టి మరీను. ఈ రోజువరకూ ఈ వూరి పాతపేరు ఎవరికీ గుర్తులేదు; గుర్తు తెచ్చుకుంటేనే వట్ల గరపొడుస్తుంది. ఊరిపేరు మార్చి, రౌతహట్ ప్లేషన్ నుంచి మేరీగండ్ దాకా దిప్పిక్కుబోర్డుతేత రోడ్డువేయించి, ఊల్లో పోస్టాఫీసు తెరిపించి - అన్నేది కొత్తగా పెళ్ళిచేసుకున్న మేరీ దొరసానిని తీసుకరావడానికి కలకత్తా వెళ్లాడు మర్తన్ దొర. ఊళ్ళోకల్లా వృద్ధులైన బైరో తల్లి ఈ రోజున బలికివుంటే - 'అహ ఏమవి చెప్పను ఆ దొరసాని అందచందాల్ని గురించి; అప్పరన! ఇంద్రలోకంనుంచి ఊదీవద్ద అప్పరన! అని చెప్పివుండేది.

మర్తన్ దొర తలపెట్టిన కార్యక్రమానికి అనంతరం వచ్చివడింది. మేరీ.

గంజ్ వచ్చిన వారంరోజులకే మేరీకి మలేరియాజ్వరం వచ్చేటప్పటికి పోస్టాఫీసు కంటే ముందు ఇక్కడోక డిప్యెన్సరీని ఏర్పాటు చేయించడం ఆవసరమని మార్టిన్ భావించాడు. క్విన్సైన్ బిళ్ళలతో మూడోరోజుకుకూడా మేరీకి సుఖపు కవింపక పోయేటప్పటికి మార్టిన్ గుర్రాన్ని రోతిహట్ ప్లేషన్ కు దొడు తీయించాడు. రోతి హట్ ప్లేషన్ చేరుకునేటప్పటికి - పూర్ణిమారెల్లే రైలు అంతకు పదిమిషం త్రితమే వెళ్ళిపోయిందని తెలిసింది. మార్టిన్ వెనుకా ముందు ఆలోచించకుండా గుర్రాన్ని పూర్ణియారైలుకు తీర్చాడు. రోతిహట్ నుంచి పూర్ణియా పన్నెండుకోసు లుంది. మేరీగంజ్ లో ఎవరినడిగినా మార్టిన్ దొర రెక్కలగుర్రాన్ని గురించి బోలెడు కథలు చెబుతారు.... మార్టిన్ పూర్ణియాలో పివిల్ సర్జన్ బంగళా చేరుకున్నాకకూడా రైలు పూర్ణియారైలుకు రానేలేదు.

అయితే మార్టిన్ రెక్కలగుర్రం, పివిల్ సర్జన్ గలివాహనం రెండూ మేరీగంజ్ చేరుకునేలోపునే మేరీని మలేరియా తనబొట్టన పెట్టుకుంటే. ట్యూబ్ వెర్ దగ్గర గుంటలోని వండ్రుమట్టిని తన ఉంగరాల వట్టదారాల్లాంటి అందమైన జట్టును వట్టిస్తూ వట్టిస్తూ మేరీ కన్నుమూసింది.

మేరీకాన్ని పూర్ణిపెట్టిన తరువాతనే మార్టిన్ పూర్ణియా బయలుదేరి వెళ్ళాడు. పివిల్ సర్జన్, డిప్రీక్టు మేజిస్ట్రేటు, డిప్రీక్టుబోర్డు చైర్మన్, ఆరోగ్య అధికారిని కలుసుకున్నాడు. ఒక చిన్న డిప్యెన్సరీ మంజూరీకోసం తలప్రాణం తోకొచ్చేలా తిరిగాడు. డిప్యెన్సరీకోసరం తనస్థలాన్ని రిజిష్టరు చేయించాడు. వచ్చేనెండుత్రరానికి డిప్యెన్సరీ తప్పకుండా ఏర్పాటువుతుందని అధికారులు ఆయనకు మాటిచ్చారు. సరిగా ఇదేసమయంలో జర్మనీ శాస్త్రవేత్తలు వీరియుగాన్ని సమాప్తం చేశారు.

టోగ్గవ్వారా వీరిమందు తయారుచేయవచ్చుననే వైజ్ఞానికవద్దతి వఫలం కావడంతో వీరిదొరం విశాలప్రాసాదాంగోదరు ఒక్కసారిగా కూలి నేలమట్ట మయ్యాయి. వాళ్ళంతా ఉన్నవళ్ళంగా తమ బంగళాలు అమ్ముకొని జమీందారీలు కొవడం ప్రారంభించారు. మరీకొందరు వ్యాపారంలోకి దిగారు. మార్టిన్ ప్రపంచం అంతకుముందే మట్టిపాలయింది. పైగా మనసుకూడా చెడిపోయింది. చంకలో కాగితాలకట్ట ఒకటి పెట్టుకుని వగలంతా పూర్ణియా కలెక్టర్ అపీసుచట్టా తిరుగుతూ

ఉండేవాడు. కచ్చించిన ప్రతివ్యక్తితోనూ - 'గవర్నమెంటు డిప్యూటీకి అర్హుడేనా. వచ్చేసిటికి వచ్చేస్తుంది' అని చెబుతూ ఉండేవాడు. ఒకవ్యాయం పాట్నూ. ఢిల్లీలో ఉట్టా చెప్పలు అరిగిపోయేట్టు అరిగి చివరకు విచారంగా మేరీగంట్ అరిగిచ్చి రోజంతా ఏడుస్తూ కూర్చున్నాడని చెబుతారు. 'డాక్టర్ రిడబ్' అని అన్నాడట. ఆ ఏడే పురోనే. ఆ తరువాత ఆయన ఉన్నాడం మరీ ముడిది పోయింది. అధికారులు ఆయన్ను కాంకే పంపించివేశారు. చివరకు కాంకే ఏదైనా వత్రిలోనే కాళ్ళతంకా కన్నుమూశాడు.

బంగళాలోటలో ఇంగ్లీషు పూరిదిబ్బమీద ఇప్పటికీ మేరీగంట్ ఉంది. రావి చెట్లు, తుమ్మచెట్లు, చిల్లికంపచెట్లూ మొలిచి అదంతా ఒక అడవిలాగా తయారైంది. వగటిపూటకూడా ఎవరూ అటువైపుకు వెళ్ళరు. అంటూమామిడితోట తాపిల్దారు తన అడీనంలోకి తీసుకున్నాడు. ఈ కారణంగా అది కాస్తంత తిరగటానికి వీలుగా ఉంది. అయితే బంగళా ఆవరణలో వగలే నక్కకూతలు ఏనిపిస్తాయి. వ్రజలు వాటిని దయ్యమని అంటూఉంటారు. దూడేకుసాయబులవీది నందలార్ ఒకసారి ఇటికలకోసం అటు వెళ్ళాడు. ఇటుక తీరాడో లేదో-పైప్రాజాలు పైనే పోయాయి. గుబురుగావున్న చెట్లమధ్యనుంచి దయ్యమొకటివచ్చి నందలార్ ను కొరడాతో కొట్టిందట. తాచుసాము కొరడాతో! దాంతో నందలార్ అక్కడికక్కడే తుప్పుగా కూలిపోయాడు. ఆ దయ్యం పాలలాంటి తెల్లటి ఆకారంలో వున్నదట.

'మేరీగంట్ ఒక పెద్దగ్రామం. అన్నిజాతులవాళ్ళూ ఉన్నారు. ఊరికి తూర్పున కమలానది అనేపేరుగల నది వున్నది. వర్షాకాలంలో అది నిండుగా ప్రవహిస్తుంది. తక్కినకాలాలలో పెద్దపెద్ద గుంటల్లోమాత్రం నీళ్ళు కచ్చిస్తాయి. అవి చేపలతో. తామరపూలతో విండివుంటాయి. పుష్ప పార్శిమనాడు ఈ నీళ్ళల్లోనే స్నానం చేయడానికి జనసమూహం ఉదయంనుంచి సాయంత్రందాకా వస్తూనే ఉంటారు. రౌతీహట్ స్టేషన్ నుంచి మిలాయదుకాజాలవాళ్ళూ, చిల్లరసామాన్లు అమ్ముకునేవాళ్ళు వచ్చి దుకాణాలు తెరుస్తారు. ఇక కమలానది మహాశ్యాన్ని గురించి రకరకాలకథలు చెబుతూ ఉంటారు....ఊళ్ళో ఎవరింట్లోనైనా పెళ్ళి - పేరంటం, సాంవత్సరీకాం, విందు లేమైనా జరిగితే యజమాని స్నానంచేసి, తడి బట్ట మొలకు చుట్టుకొని ఆకా వక్క చేతబుచ్చుకునివెళ్ళి ఆ కమలమ్మతల్లిని ఆహ్వా

నిస్తాడు. వెంటనే పిళ్ళల్లో నుడలు తిరుగుతాయట; మదించినప్పుడు పిలిమందు తొట్టలో పిలిమందు తిరిగినట్లు! ఆ తరువాత మెడికల్లు, గిన్నెలు, గ్లాసులు ఒడ్డు మీద కుప్పగావచ్చి చేతాయి; యజమాని పాత్రంన్నిటిని లెక్కబెట్టి మరీ ఇంటికి తీసుకెళ్ళి విందు ముగిళాక తిరిగి తీసుకొచ్చి కమలమ్మకల్లికి అప్పగించేవాడు. అయితే అందరినైనావాలు ఒకరిలాగా వుండవుకదా! ఒకపర్యాయం ఒక యజమాని వచ్చాడట. గిన్నెలు దొంగిలించాడు. అంతే ఆ రోజునుంచి కమలానది పాత్ర దానాన్ని అపివేసింది. ఆ యజమాని వంశమంతా నిర్మూలనమైంది. అయితే ఆ వక్రబుద్ధి యజమానినిగురించి జనం రెండు రకాలుగా చెప్పుకుంటారు. రాజపుత్ర వీధివాళ్ళు - అలాచేసిన వ్యక్తి కాయస్థుడంటారు; కాయస్థవీధివాళ్ళు అలాచేసింది రాజపుత్రవీధికి చెందినవాడంటారు.

రాజపుత్రులకు, కాయస్థులకుమధ్య తగాదాలు. మనోమాలిన్యాలు తరతరాలుగా వస్తున్నవి. ఇక బ్రాహ్మణులు దన్నారంటే - వాళ్ళసంఖ్య చాలాతక్కువ; వాళ్ళను తృతీయశక్తిగా పేర్కొనచ్చు. ఇటీవల కొంతకాలంనుంచి యాదవులు కూడా తమ బలాన్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. యజ్ఞోపవీతాన్ని ధరించడం ప్రారంభించాకకూడా రాజపుత్రులు యదువంశక్షత్రయుజను గుర్తించలేదు. పైపెచ్చు యాదవుల క్షత్రియత్వాన్ని గేలిచేస్తూ రెచ్చగొడుతూ ఉంటారు. ఒకసారి యాదవులు దహిరంగంగా వచ్చి చేశారు. రెండువైపుల వాళ్ళమాటలు కోరికలు దాటాయి. యాదవులకు కామస్థులవీధి నాయకుడు తాసిల్దార్ విశ్వనాథప్రసాద్ మల్లిక్ మాటిచ్చాడు - కోర్టు వ్యవహారమంతా నేను చూపిపెడతానని! జమీందారీవ్యవహారాలు చూపే కోర్టుకియి వసంతబాబు యాదవులను ప్రభుత్వం రాజపుత్రులుగా గుర్తించిందనికూడా చెప్పాడు. కనుక ఈ వ్యవహారం కోర్టుదాకా వెళ్ళవలసిందే! వకీల్ అన్నారు ఈ మాట.

'మతానికి నష్టం వాటిల్లేనమయం ఆనన్నమైనప్పుడల్లా రాజపుత్రులే దాన్ని రక్షించారు! కలియుగం వచ్చేసింది. రాజపుత్రులు తమ మాత్రమాన్ని ప్రదర్శించి మతాన్ని సంరక్షించుకోవలసిన తరుణం ఆనన్నమైంది' అని బ్రాహ్మణవీధి పండితులు నెత్తిననోరుబెట్టుకుని చెప్పారు. చివరకు ఎలాగో విషయం సమసిపోయింది. దర్మయుద్ధం కాస్తా ఆగిపోయింది. ఇప్పటికీ బ్రాహ్మణవీధి వయోవృద్ధపండితులు

అంటూ ఉంటారు - 'ఈనాడు ప్రతిఒక్క జాతివాళ్ళు యజ్ఞోపవీతం వేసుకుని తిరుగుతున్నారు అంటే - ఆనాడు రాజపుత్రులు నోరు కట్టేసుకోవడంవల్లనే! ఈ భూమిడున్నే క్షత్రియులనుగురించి ఎప్పుడైనా కన్నామా? విన్నామా? ...? 3వ: 3వ!!'

ఇప్పుడు ఊళ్ళో ముఖ్యంగా మూడుతెగలవాళ్ళున్నారు - కాయస్థులు, రాజపుత్రులు, యాదవులు. బ్రాహ్మణులు ఇప్పటికీ మూడవశక్తిగానే పరిగణించబడుతున్నారు. ఊళ్ళోవున్న ఇతరవర్గాలవాళ్ళుకూడా ఈ శ్రేణిలోకే వస్తారు.

కాయస్థులపేటకు నాయకుడు విశ్వనాథప్రసాద్ మల్లిక్. పారంగా సంస్థానానికి తాపిల్దారు. ఈ తాపిల్దారుపదివి గత మూడుతరాలనుంచి ఈ వంశానికే సంక్రమిస్తువస్తున్నది. ఈ కారణంగానే ఈనాడు తాపిల్దారుకు వెయ్యిబీఘాం (ఒక బీఘా ఇంచుమించు ఒక ఎకరం లేక ఎకరానికి మూడోవంతు నేల) కొండ ఏర్పడింది. కాయస్థులపేటకు ఊళ్ళోపు ఇతరవర్గాలవాళ్ళు యజమానులపేట అనికూడా పిలుస్తూ ఉంటారు. రాజపుత్రులపేటవాళ్లు 'తైథ్ థోలీ' అంటారు.

రాకుర్ రామకృపాలింగ్ రాజపుత్రులపేటకు నాయకుడు. ఈయన తాత చంపావతి మహారాణి సంస్థానంలో పిసాయిగా పనిచేశాడు; విశ్వనాథప్రసాద్ తాత తాపిల్దారుగా వుండేవాడు. మహారాణి చంపావతికీ, పారంగా సంస్థానానికి మధ్యన దివానుగిరివిషయంలో రావా జరుగుతున్నప్పుడు విశ్వనాథప్రసాద్ తాత పారంగా సంస్థానంతో కలిసిపోయాడని, వాళ్ళకు మహారాణికి సంబంధించిన అనేక రహస్య వ్రాతలు దొరికిపోయాయని, చివరకు మహారాణి వ్యాజ్యంలో ఓడిపోయిందని అనుకుంటూ ఉంటారు. కాశీ వెళ్ళడానికిముందు, మహారాణి రామకృపాలింగ్ కు మిగిలిన మూడువందల బీఘా భూమిని రాసివేసింది. అయితే రామకృపాలింగ్ - వాళ్ళతాత ఒకసారెప్పుడో బందిపోటు దొంగలనుంచి మహారాణినిరక్షిస్తే ఇందుకు బహుమతిగా ఈ ఆస్తి రాసి ఇచ్చిందని అంటూఉంటాడు ...! కాయస్థులపేటవాళ్ళు రాజపుత్రులపేటను 'పిసాయిలపేట' అని వెక్కిరింతగా పిలుస్తూఉంటారు.

పోతే, ఇక యాదవులున్నారంటే - ఏళ్ళకు పెద్దపరిశ్రమ అంటూ ఏమీ లేదు. పిళ్లనాయకుడు థేలావన్ యాదవ్ పది సంవత్సరాలక్రిందట గొడ్లకాపరిగా ఉండే

బాదని అంటారు. పాలూ, పెరుగు అమ్మకొని బాగా డబ్బు కూడబెట్టాడు. ఈ విషయం నలుగురికీ తెలిసేప్పటికీ ఫేలావనకు ముచ్చెమటలు పోతాయి. నెలల తరబడి తాపిల్లారుచుట్టూ తిరిగాడు. వర్మిల్ మేనేజరుకు కొంత అర్పించుకున్నాడు. పోలీసులకు పాలూ పెరుగు పోతాడు. చివరకు ఎలాగో తంటాలుపడి కమలానది ఒడ్డున ఏటై బీఘలభూమిని సంపాదించుకోగలిగాడు. ఇప్పుడది పెరిగి నూట ఏటై బీఘలయింది. పెద్దలకొడుకు వకరిదీవ బైరగాబీల్ తాత ముత్తవలదగ్గరుంటూ - హైస్కూల్లో చదువుకున్నాడు. ఫేలావనసింగ్ యాదవను - 'కొత్త మోతుబరి' అని జనం పిలుస్తారు. అయితే యాదవ క్షత్రియులపేటను ఇప్పుడెవరికీ 'గొల్లలపేట' అని పిలవడానికి దైర్యం చాలదు. యాదవులపేటలో నవ త్వరంపొడుగునా సాయంత్రంపూట కుస్తీకేంద్రందగ్గర సందడిగానే ఉంటుంది. సాయంత్రం నాలుగుకావడం ఆలస్యం మాడిగ కోటన్న డప్పు వాయిస్తూ కూర్చుంటాడు. థాక్ డిన్. థాక్ డిన్. డప్పుమోత చెవిన పడడంతోనే యాదవులపేట పిల్లా పీచా, ముసలీ ముతకా - వయస్సు కుర్రాళ్ళూ అంతా అక్కడకుచేరి కుస్తీకిటుకులు నేర్చుకుంటూ ఉంటారు.

మేరీగంత్ ఊరు మొత్తంమీద లెక్కవేస్తే చదువుకున్నవాళ్ళు పదిమంది వున్నారు. చదువుకున్నవాళ్ళందరే అర్థం - సంతకించేయడం దగ్గర్నుంచి తాసీలు కట్టి రావడంవరకూ అవి; అయితే కొత్తగా చదువుకుంటున్నవాళ్ళు పదిహేను మందిదాకా వున్నారు.

ఊళ్ళో ముఖ్యంగా వందేవంటలు - వడ్లు, జనుము, బటాణీ, రాగ్వా వంటలుకూడా అప్పుడప్పుడు బాగానే వండుతాయి.

మూడు

దిప్పిక్టుబోర్డు తాలూకు మేస్త్రీలు వచ్చారు. బారిదేవ ఉత్సాహానికి అంతు లేదు. అధికారి తాపిల్లారు రామకృపాల్సింగ్ ఎదుటే తనను దేశసేవకుదవి పొగి తాడు. తక్కినవాళ్ళకూడా చాలామంది విన్నారు. ప్రపంచంలో డబ్బుండగానే సరి తాడు; తాపిల్లారుదగ్గర, సింగ్ గారిదగ్గర బోలెడు డబ్బుంది. గౌరవమేదీ; బారిదేవ

కున్న గౌరవం వాళ్ళకున్నదా; యాదవులపేటవాళ్ళంతా ఆరోజునే బారదేవ్ను క్షమించమని కోరుకున్నారు - 'బాబూ బారదేవ్! మేము అజ్ఞానులం. నువ్వు అన్నీ బాగా తెలిసినవాడివి. మేము అంధకారకూపంలోపడి కొట్టుమిట్టలాడేవాళ్ళం. నువ్వున్నావంటే ఎన్నోదేగాలు చూపివచ్చావు. పెద్దపెద్దవాళ్ళతో పరిచయాలన్నాయి. మా తప్పు మన్నించు!' అని.

ఆరోజునుంచే ఫోవన్సింగ్ యాదవ్ బారదేవ్ను వాళ్ళింటిదగ్గరుండమని ఎంతగానో దిశమలాడుకున్నారు - 'మనకాతి పేరు ప్రఖ్యాతులన్నీ మీలాంటివాళ్ళ చేతుల్లోనే వున్నాయి. నువ్వు మాకు పరాయివాడివేమీ కాదు; మీ పినతల్లి నాకు స్వయాన మా బాబాయి భార్య. ఇప్పుడు మనషిర్దరం అన్నదమ్ములం!' అని.

ఫోవన్సింగ్ పనిగట్టుకుని బారదేవ్ ముసలి పినతల్లిదగ్గరికొచ్చి మా ఇల్లు మీ ఇల్లే అనుకోమని, మా ఇంట్లో పెద్దదిక్కెవరు లేరుగనుక నువ్వొచ్చి మా ఇంట్లోనే ఉండిపోవలసిందని, లంకంథ ఇంట్లో తనొక్కతే ఉంటున్నానని, పాల వని! ఇంటిపనికి కుదురుటందేదని ఎమేమో చెప్పివెళ్ళిందట!

బారదేవ్ పినతల్లి పరిస్థితి చూస్తూచూస్తూఉండగానే ఒక్కసారిగా మారి పోయింది. చిన్నటిదాకా ఇంటంటికితిరిగి దంపుడువని చేస్తూఉండేది; ఈ రోజున ఒక గ్రామపెద్ద భార్యవచ్చి తన ఇంటికివచ్చి ఉండలసిందని అహ్వనించి మరీ వెళ్ళింది.

మలేరియా సెంటర్ కట్టడానికి మేట్రీలు వచ్చారు. బారదేవ్ ఊల్లోని ప్రతి ఇంటికి తిరిగి - 'డిప్టిక్టుబోర్డు మేట్రీలు వచ్చారు. రేపటినుంచి పని ప్రారంభం కావాలి. మలేరియాజ్వరం అనేది దోమకాటువల్ల వస్తుంది. అయితే క్విన్తెన్ డిళ్ళు సేవిస్తేమటుకు ఎన్నిదోమలు ఎంతకుట్టినా పర్వాలేదు!' దేవాంగులపేటి మహంగూడాను సెంటిపోగు డిబ్బిదగ్గర బారదేవ్ చెబుతున్నమాటల్ని నోరు తెరచి కని ఆశ్చర్యంగా వింటున్నారు. అడవాళ్ళువైతం మొహంమీదికి పమిటిచెంగు లాక్కుని తడికలదగ్గరనిలబడి మరీ వింటున్నారు. 'ఇక రాత్రిళ్లు విడకలు కార్చి పొగ వేసుకోవలసిన అవసరంలేదు. దోమలు ఎంతకుట్టినా పరవాలేదు!'

ఊళ్ళోవున్న వివిధజాతులవాళ్ళు, అందులోనూ చిన్నజాతులవాళ్ళు అంతా

ఒక్కమాటగా చెప్పారు. '....వారంరోజులదాకా మరోసవి ముట్టకునేదే లేదు. యజమానులతో కాస్త మరీ చెప్పండి - బొంబములన్నీ ఆపుచేస్తాం. మీపని మా కొకరెక్కా; ఒక ఆస్పత్రి, డాక్టర్ కోసం ఇల్లు, వంటిల్లా, అదవంగా మరో ఇల్లా; అంతేగా; వారంరోజుల్లో పూర్తయిపోతాయి.'

ధనుష్కుంతులవీధి తనుకల్ లార్ ఒక ఎడదుప్రశ్న వేగాడు - 'వ్యవసాయం పనులు మానేస్తే యజమానులు మన కివ్వాలివిన కూలిదబ్బులు మినహాయించు కుంటారేమో! ఒకరోజూ, అరరోజుయితే ఫరవాలేదుగాని, వారంరోజులుపాటు కూర్చినానీ లేకుండా ఉండాలంటే కొంచెం కష్టమేమరి! యంత్రాలకట్టే వీడివాళ్లకూ, పందులు కాచుకునే యానాదివాళ్లకూ ఏ దిగులూలేదు; వాళ్ళ అదవాళ్ళు ఉదయ మెళ్ళి సాయంత్రందాకా కషలానదిలో ఒకటి రెండుసేళ్లు చట్టగుడిపెలు పట్టినా వాళ్ళపని వెళ్ళదారిపోతుంది. నాలుగుసేళ్ల గోధుమలతో సరిపోతుంది. లేదా యజమానుల వాముల దొడ్ల దగ్గర ఎలుకకన్నాలు తవ్వుకొని, బంగళాదగ్గర తోపులో దేశవాళీ 'బంగళాదుంపలు' పోగుచేసుకుని అమ్ముకుంటే - పబ్బం గడిచిపోతుంది. రొతహల్ నంకల్ కటిహరమిల్లు కూర్చి పేరు నాలుగజాంపంతున దేశవాళీ బంగళాదుంపలు అదేపనికొనేస్తారు. ఇతరులవిషయం అలా కాదే మరి!'

'అయితే ఇప్పుడేమిటి చేయడం?' బారిదేవ్ విరాళపడిపోయి ప్రశ్నించాడు.

తనుకల్ లార్ సమాధానం ముందే ఆలోచించివుంచాడు. 'ఒక ఉపాయం ఉంది సార్! యజమానులు కనీసం అరరోజు కూలిఅయినా ఇవ్వడానికి ఒప్పుకుంటే మాకు కొంచెం సహాయంగా ఉంటుంది!'

తనుకల్ లార్ అన్నమాటల్ని మననం చేసుకుంటూ బారిదేవ్ యజమానుల పేటవైపు బయలుదేరివెళ్ళాడు. విశ్వనాథ్ ప్రసాద్ ఒప్పుకుంటాడు; సింగ్ విషయమే కొంచెం అనుమానం. ఏసాయంపేట బిరజాసింగ్ - 'సింగ్ గారు ఆస్పత్రి విషయంలో అంతగా సహాయం చేయకపోవచ్చు. ఆస్పత్రి అజమానాషా అంతా ఆ విశ్వనాథ్ దీ, ఆ బారిదేవ్ దీ అని అంటున్నారు!' అని అన్నాడు.

బ్రాహ్మణులపేటనుంచి ఏమైనా ఆకిందడంకూడా అనవసరమే! ఆస్పత్రి

తెరవబోతున్నారనేవిషయం వాళ్ళకు తెలిసినప్పటినుంచి రకరకాలైన కథలు ప్రచారం చేస్తున్నారు. డాక్టర్కు, ఇంగ్లీషుమందుకు వ్యతిరేకంగా, సిద్ధాంతిగా అసలీ డాక్టర్లే వ్యాధుల్ని వ్యాపింపజేస్తారని, ఇంజెక్షన్ ద్వారా విషాన్ని ఇస్తారని, మవివిని శాస్త్రకంగా ఐలహీనతపరుస్తారని సిద్ధాంతీకరిస్తున్నారు. కలరానమయంలో నూతుల్లో మందుజల్లి కలరాను వ్యాపింపజేసి, గ్రామానికి గ్రామాలు నాశనం చేస్తున్నారని ఆయనంటాడు. 'అనలు మలేరియాజ్వరం అనేది మనం ఎరుగుదుమా? ఇంగ్లీషువాళ్ళదగ్గర్నుంచి మలేరియా వచ్చినవాళ్ళరక్తాన్ని సీసాల్లో దిగించి మరీ తెచ్చారు పిళ్ళే! ఈనాడు ఎక్కడచూసినా మలేరియా జ్వరాలే!....పైగా విదేశీదేశాల్లో అవు ర క్తంకూడా కలిపిఉంటుంది....'

భగత్ దుకాణందగ్గరే విశ్వనాథ్ బాబు కనిపించాడు. తనుకీలాల్ అన్న విషయాన్ని ఆయనకు విన్నవించేప్పటికి ముగిసాడు. 'ఆ నిల్లింబురిపేట తనుకీలాల్ కమా? తానేదో పెద్ద తెలివిగలవాణ్ణుకొంటాడు. ప్రతివానికి అడ్డుపుల్లి వేసేరకం. బారేదేవ్! నువ్వు చాలా ఆమాయకుడవయ్యా! నువ్వదగలేకపోయావా. ఈ ఆస్పత్రి కట్టేసి కేవలం యజమానులకోసం కాదని.'

భగత్ నిత్యం తమరిసాకులు నముఃతూకుంటాడు. అతగాడు మాట్లాడుతూంటే మాటల్నికూడా నమలేస్తున్నట్టే అనిపిస్తుంది - ఇది పదిమందికీ ఉపయోగపడుతుంది. అందుకని అందరూ దీనికి సహాయపడాలి. ఏమంటావు ప్రసాదా?'

భగత్ కిళ్ళికొట్టదగ్గర ఎప్పుడూ అయిదారుగురు మనుషులు కూర్చునే ఉంటారు. విశ్వనాథ్ బాబు మాటవిని మరో నలుగురైదుగురు మనుషులు అక్కడకువచ్చి చేరారు. ముసలి సుమిరతదాసు వట్టి తలలుసూర్యే రకం. అయితే అప్పుడప్పుడు ఇట్టే అతీకిపోయేమాటలు మాట్లాడేస్తాడు. అతగాడు అక్కడకు రావడం తోనే - 'ఏమందోయ్ తాసిల్దారుగారూ! తనుకీలాల్ అలా అన్నాడంటే అది వాడి బుద్ధికాదు. దీనికంతా కన్వెక్షన్ (సంబంధం) ఉన్నదండీ, కన్వెక్షన్! కొంచెం ఇవతలికి రండి చెబుతాను' తాసిల్దారు సుమంతదాసు భగత్ దుకాణానికి కొంచెం ఎడంగావెళ్ళి మాట్లాడుకోవడం ప్రారంభించాడు. కిళ్ళిబిడ్డీగ్గర కూర్చున్నవాళ్ళల్లో ఒకరికి ఇదిచూసి ఉక్రోషంవచ్చి - 'ఈ ముసలిపేనుగ వట్టి యచ్చాకోరు! మాట

మాట్లాడితే రహస్యమని చెప్పట కొడుకుతాడు.' అని అన్నారు. తగత్ కను నైగతో వారిందాడు - 'బిగ్గరగా మాట్లాడకు. బాలదేవ్ వున్నాడు.'

సుమంతదాసు అవతలికి తీసుకెళ్లి ఏదో చెప్పేప్పటికి తాపిల్లారు కాస్తా చల్ల బిడ్డాడు. వచ్చి - 'ఏమయ్యా బాలదేవ్! నువ్వెళ్ళి ఆమంత్రాలపీఠివాళ్ళతోను, ఆ దర్బారులపీఠివాళ్ళతోను పట్టె రూపాయలు చెల్లుబిడి మినహాయింపుచేసావని చెప్పు. ఆ రోజున ఆ అధికారికి నీమందేగా ముడుపు చెల్లించాను, బిరంబీకూడా ఉన్నాడు....కొంచెం ఆ సిపాయిలపేజకుకూడావెళ్ళి చెప్పిచూడు, వాళ్ళేమంటారో. ఎవరేమన్నా. మనదర్జం మనం నిర్వహిస్తున్నారనిచాలిగదా.' అని అన్నాడు.

బాలదేవ్ పింగ్ గారింటికి చేరుకునేప్పటికి ఆయన గుర్రంమీదెక్కి కూర్చున్నాడు. బహుశా కటిహార్ వెళ్ళడానికి సన్నద్ధమైనట్టుంది. ప్రయాణానికిముందు ఏమీ అడగకూడదని బాలదేవ్ నోరు మెదపలేదు, కిదపలేదు. పింగ్ గారింటిముందు నలుగురైదుగురు కూర్చోబివున్నారు. ఎవరూ బాలదేవ్ ను కూర్చోమనికూడా అనలేదు. ఆయితే బాలదేవ్ అందరివైపు తిరిగి 'జై హింద్' చెప్పాడు. శివ శంకర్ పింగ్ కుమారుడు హుగోకి బాలదేవ్ వైపు తిరిగి - 'ఏమండీ! నాయకులు బాలదేవ్ గారూ! ఏమిటి సంగతులు?' అని అడిగాడు.

'మీ దయవల్ల అన్నీ బాగానేవున్నాయి. ఏమండీ బాబుగారూ! స్కూలు నుంచి మీ రెప్పడొచ్చారు?' బాలదేవ్ బాళిగవున్న ఎత్తుపీటమీద కూర్చుంటూ అడిగాడు.

'మీ నాయకత్వం మూడు పువ్వులు ఆరు కాయలుగా వున్నదని విన్నాను.'

'బాబూ! ఏదో బీదవాణ్ణి! నాకు నాయకత్వమేమిటి? నేను మీ అందరికీ సేవకుడులాంటివాణ్ణి.'

'మీ రిక్కడ నాయకులు అయిపోయారు; మరి ఆక్కడ కాంగ్రెసు అపీసులో కాపిగ్లాసులని ఎవరు కడుగుతున్నట్టు? హుగోకి ఉన్నట్టుండి కోవమొచ్చింది - 'అందరూ కాళీ దయలుదేరితే ఆకులు నాకేదెవరంది? జైలుగిడ్డ అనుభవించిన ప్రతివాడూ పండిత జనహరలాల్ అయిపోయినట్టు భావిస్తే ఎలాగు? కాంగ్రెసు అపీసులో ఎంగిలిమెతుకులు గతికేవాడివి. ఇక్కడికొచ్చి నాయకుడివైనావు - ఏమీ

లేనిచోట అమృతపుచెట్టు మహావృక్షమైనట్టా : ఒళ్ళు బలిసిన గంగానమ్మ పేడ కుడుము లడిగిందట !'

'బాబూ : మీరు కొంచెం మితిమీరి మాట్లాడుతున్నారు : మీరు దడుపుకున్న వారు; నేను వికారివాణ్ణి : నావల్ల తప్పేమైనాఉంటే చెప్పండి : అంతేగాని అంతలేని మాటలనకండి :'

'ఇక్కడినుంచి ముందు నువ్వు బయటికి నడుస్తావా లేదా : పిగ్గులేనివాడా : డిప్టికట్టకోర్డునుంచి ఆస్పత్రి అనుమతి వచ్చింది; దాంతో నాలుగుదబ్బాలు కంటికి కప్పించాయి; కన్నూ మిన్నూ కానకుండా ఆ దబ్బు కాస్తా మింగేసి మనుషులచేత ఊచిగం చేయించడానికి ఆ ఇంటిచుట్టూ ఈ ఇంటిచుట్టూ తిరుగుతున్నావు : నీ దొంగ బతుకు ఎవరికి తెలియదనుకున్నావు : నడుపు, ముందు బయటికి :'

హరగోరికి ఎక్కడలేని ఆవేశం ముంచుకొచ్చింది. బాలదేవను బయటికి గెంటడానికి లేవకోయాడు. ఆక్కడ కూర్చున్నవాళ్ళంతా అతన్ని గట్టిగా పట్టుకొని ఆపేశారు. బాలదేవమాత్రం అలాగే కిదలా మెదలకుండా కూర్చున్నాడు. 'కొట్టండి : కొడితే మీకోపం చలారిపోతుందనుకుంటే - కొట్టండి :'

ఈ గొడవకు జనం పోగమ్యారు. హరగోరి అలా తొందరపడడం ఎవరికీ ఇష్టంలేదు. శివశంకర్ పింగికూడా బాధపడ్డాడు. ఈ విషయం తెలుసుకొని, 'నాయకుడో, వినాయకుడో అయ్యాడే అనుకో : నీదేంబోయింది : నీ కెందుకంత కుళ్లు మోతుతనం : నువ్వేమైనా పెట్టి పోషిస్తున్నావా : బాబూ బాలదేవ ! ఏమో అనుకో వద్దు : చిన్నవాడు :'

'శివశంకర్ బాబూ : ఈయన నన్ను అనరాని మాటలని నన్ను కొట్టడానికి మీదికొచ్చాడు. నేనేమైనా మాట మిగిలానేమో ఇక్కడ కూర్చున్నవాళ్ళను అడిగి తెలుసుకోండి. మహాత్మాగాంధీగా రన్నారు....'

వేవచెట్టుమీద కాకి ఆరిచింది.

హరగోరి కోపంతో కంపించిపోతున్నారు...వీళ్ళంతా ఎంత విచిత్రమైన మనుషులు ! గంటక్రితం బాలదేవను అదేపనిగా విమర్శించారు. నాయకజ్ఞుని చెట్టు పేరు చెప్పుకుని కాయలమ్ముకుంటున్నాడని తెగనాడిన మనుషులే మెత్తబడి

పోయారు. చివరకు తన తండ్రికూడా బాలదేవముందు దాసోహమంటున్నారు. ఈ గొల్లవాడు నాయకుడా...

'గొల్లలపేటవాళ్ళంతా గుంపుగా వచ్చేస్తున్నారు' ఒక కుర్రవాడు పరుగెత్తు కుంటూవచ్చి చెప్పివెళ్ళాడు. ఊరికి ఉత్తరాన కోలాహలంగావుంది. మేకులకు కద్దేపివున్న ఎడ్లు చెవులు నిక్కబొడుచుకొని విరివిడిపోయాయి. ఊరిరియట చెస్తున్న మేకలు ఆరుచుకుంటూ ఊళ్ళోకి పరుగెత్తుకొస్తున్నాయి. కుక్కలు మొరుగుతున్నాయి....అనలు విషయమేమిటో?

'ఒరేయ్ బాబూ! నాయనా గోరి! లోపలికి రారా! ఆ గొల్లలపేట కలియా పరుగెత్తికొస్తున్నాడట! అవి హరగోరితల్లి నెత్తి నోరు కొట్టుకుంటూవచ్చి హర గోరిని లోపలికి లాక్కెళ్ళింది. పిల్లలు ఏడుపు లంకించుకున్నారు.

'అనలు ఏం జరిగింది?'

'బల్లెం బయటికి తీయండిరా! బల్లెం!'

'నా బాజాకర్ర ఎక్కడుంది?'

'నా బాబం!'

'అనలు విషయమేమిటి?' ఆ గొల్లలదండు ఎండకొస్తున్నట్టు: ...'

సమాధానం ఎవరు చెబుతారు? ఎవరికైనా తీరికవుంటేనా? అంతా హడా విడిగా వున్నారు. ఊరంతా ఒక్కసారిగా అట్టుడికినట్టు ఉడికిపోతున్నది. హరగోరి తల్లి శివశంకర్‌పింగను లోపలికి పిలుస్తున్నది. కేకలు పెడుతున్నది - గొల్లలపేట పెద్ద రొడీ వచ్చాడు....గొల్లలపేట పెద్దా చిన్నా అంతా కోపోద్ద్రేకాలతో వున్నారు. హరగోరి బాలదేవను చెప్పతీసుకుని కొట్టాడట! కంకురూకొడుకు కలవరన హర గోరి రక్తం కళ్ళజూస్తానని ప్రతిజ్ఞ పట్టాడట!....ఇదుగో మీరుకూడా లోపలికి వచ్చేయ్యండి!'

'ఒహో! అలాగా!' బాలదేవ పరుగెత్తుతూ అన్నాడు - 'మీరేమీ గాఢరా పడకండి. వాళ్ళకేమీ తెలీదు. నే వెళ్ళి సమాధానపడుస్తాను.'

'ఏదీ, మీరంతా ఒక్కసారి ప్రేమతో అనండి - మహావీరజీవి జై!'

జై ! జై !! జై !!!

బాలదేవ్ ను చూడడంతోనే యాదవపైన్యం సంతోషంతో జయజయ ధ్వనలు చేసింది. ఏదీ మరొకసారి ప్రేమతో, గాంధీమహాత్మాకి జై ! జై !! జై !!! చాచి, చాచి, కొంతి ! కొంతి !! అంతా కొంతంగా వుండండి. బాలదేవ్ గారు ఏదో మాట్లాడబోతున్నారు వినండి, వినండి.....!

‘సోదరులారా ! ఇప్పుడు మీరు ప్రారంభించిన ‘ఉద్యమం’ ఏమీ బాగాలేదు. ఎవరో ఏదో అన్నారని విని తొందరపడితే ఎలాగు ? కాని దానికి కంతలు మెండు అన్నారు. ఒక్కవిమిషం మీరే ఆలోచించండి ! మీరు చేసినవని సజావయిందే వంటారా ! మీరు హింసకు పూనుకోబోయారు. మీరుచేసిన ఈ పనికిగాను నేను ఉపవాసం ఉండవలసివస్తుంది. భారతమాత, మహాత్మాగాంధీజీ ఇటువంటివనులకు ఎంతమాత్రం సమ్మతించరు.’

బాలదేవ్ గారు విజంగా మహాజ్ఞాని. ఉద్యమం, ఉపవాసం....ఇంకేమిటి ? హింస ... ఈ మాటలు ఎవరికైనా అర్థమయ్యాయా ? జ్ఞానులబోధలు అర్థం చేసుకోవడం అంత సులువైన పని !....

‘ఉపవాసం చేస్తాడా ?’

‘అంతా అబద్ధం !’

బాలదేవ్ ఉపవాసం చేస్తాడని కలియా అంటున్నాడు. కలియాను బాలదేవ్ స్వయంగా విలిచి - ‘కాలీవరణ్ ! నువ్వు చాలా బుద్ధిమంతుడవోయ్. అయితే ఉద్రేకం పనికిరాదు. ఉద్రేకం వదేముందు కొంచెం ఆలోచించుకోవాలి. అయినా నాకు చాలా సంతోషంగావుంది, ఉపవాసం చేసినీరాల్సిందే !’ అని అన్నాడట !

‘విజంగా ఆరోజునేగనుక బాలదేవ్ సమయానికి రాకపోయినట్లయితే కాలీ వరణ్ నని అబ్బో ఇబ్బో తేలిపోయేది....ఈ హరగౌరి ఏదో నాలుగుక్లాసులు చదివేటప్పటికి కలెక్టర్ నై పోయాననుకుంటున్నాడు !’

‘ఆరే, ఏం చదువులేవోయ్ ! గడ్డం మీసాలుమాత్రం దట్టంగా వచ్చాయి. మా సకలదీప్ గాదికంటే రెండుక్లాసులు తక్కువేనట ! ప్రతిక్లాసులోనూ తప్పటమే !

ఈ సంవత్సరంకూడా తప్పాదట! అకగాదితండ్రి మాష్టరుకు లంచంఇచ్చి ప్యాసు చేయించుకోవాలని చూశాడట! ఆ మాష్టరు నాలుగుతిట్టి మరీ వెనక్కు పంపించాడట!'

'వాడికేం పదువొస్తుంది! లార్ టాగ్ తిరునాళ్ళలో లల్లాయపాటలు పాడాడని విన్నాను.'

'లల్లాయపాటలా!'

కబుర్లు అతినిట్లు చెప్పడంలో దురియ్యాకు సాటి మరొకరు లేరు....' ఆఁ, లల్లాయపాటలు! హ్లాహ్లా....హ్లాహ్లా....హ్లా....నీ....నీ.... లల్లాయ పాటలు!'

థక్ ధిన్నా. థక్ ధిన్నా!

'అదుగో! కుస్తీకేంద్రంలో డప్పు మోగుతోంది. వెడదాం పవ!'

నాలుగు

ఓం నద్దురు! ఓం నద్దురు!!

మహంతుగారు నిత్యం బ్రహ్మముహూర్తాన విద్రుమంచి లేస్తారు. 'ఏమయ్యాయ్ రామదాసూ! లే లే! లక్ష్మీవికూడా లేవు....ఓం నద్దురు! వీశ్వరూపా లేవకుండా లేవరుగదా! రామదాసూ! ఓ రామదాసూ!'

రామదాసు కళ్ళు నురుపుకుంటూ లేస్తాడు. బయటికొచ్చి ఆకాశంమీద గుర కొయ్యలున్నాయేమో చూస్తాడు....ఉహూఁ. ఇంకా చాలా పొద్దుంది. మహంతుగారు ఈ రోజు కొంచెం ముందుగా లేవారు. మామమానంలో చలి పులివికూడా తినేస్తుంది....'అయ్యగారూ! ఇంకా చాలా పొద్దున్నదండీ!'

'ఉంపే, ఉండదయ్! ఏం! ఒకరోజు కాస్త పెండలకడ లేస్తే ప్రమాదమేమీలేదులే! మళ్ళా పడుకునేవు! చలిమంటకు కట్టెలు! సిద్ధం చెయ్యి! సామాన్లు కొట్టావిణ్ణికూడా లేవు. నద్దురుప్రభువు నాకు స్వప్నంలో కనిపించాడు.'

లక్ష్మీ లేచింది. లేచి మహంతుగారి ఆననంవద్దకు వచ్చింది. చేతులు జోడించి నమస్కరించి, కళ్ళు నురుముకుంటూ నూతివైపుకు వెళ్ళింది.

....లక్ష్మి ఆణవణవులోను పాదుస్వభావం ఉట్టిపడుతుంది. ఆదరణలోను, అనిప్రాయాలలోను వియమవిష్ట ఏర్పడింది, అంతా ఆ ప్రభువేద్య! ఇక ఈ రామదాసున్నాడంటే - ఇతగాదిస్వభావం ఎప్పుడు మారుతుందో ఏమో! బాల్యం నుంచి పాదువులచెంతన ఉంటూకూడా మనిషి ఏమాత్రం మారలేదు! ఇక ఇప్పుడేం మార్తాడు; థక్తీ ముక్తీ అక్కర్లే దీయనకు! పొట్టకింత వుంటే చాలు! ఈయనలో రెండే రెండు గుణాలున్నాయి. 'నేన చేయమంటే ఎంతయినా చేస్తాడు; ఖండితా బ్రహ్మాండంగా వాయిస్తాడు. 'ఏమోయ్ రామదాసుమళ్ళీ పడుకున్నావా ఏమయ్యా!మిందెలో' వీళ్లు నింపు!'

జాగహా నత్ గురు సాహెబ్, నేనక్ జుమ్హారే దరన్ కో ఆయాశీ
జాగహో నత్ గురు సాహెబ్!

డిమిడిమిక్ డిమిక్ డిమిడిమిక్ డిమిక్! - 'నద్గురు ప్రతో' మేలుకో! నీ నేనకుడు నీ దర్శనార్థం వచ్చె. మేల్కో నద్గురు ప్రతో!'

'ఎముకలు కొరికే మామమానవు చలి! తెల్లవాడరూమునే మతం నుంచి వెలువడే ప్రభాత గీతాలాపన కూన్యంలో పరిభ్రమిస్తున్నది. వృద్ధమహంతు మొదటి చరణం పలుకుతున్నారు. బోపినోరు కావడంవల్ల మాటలు స్పష్టంగా రావడంలేదు. గొంతులోని కంపనంవల్ల రాగంలో అవశ్యుతి వచ్చేస్తున్నది. ఉబ్బినంతో జర్జరమై పోయిన శరీరంలో శక్తి ఉంటేనా!అయినా లక్ష్మి అన్నివసలు సంజాళించు కొస్తున్నది. అయిదునంవత్సరాలపూర్వం ప్రాతఃకాల వందనగీతం ఆలాపించే వ్వుడు ఆమె కనురెప్పలు విద్రమైకంలో మూసుకునివుండేవి. మహంతుగారు గీతం లోని రెండవచరణం పాడుతుంటే విని నవ్వుపుకోలేక బోయేది.

....మరి ఇప్పుడో! ఆలా కాదు. ఆమె ఎంతో తియ్యగా మళ్ళాడుతుంది. మధురంగా పాడుతుంది. తన్మయత్వంతో మృదుమధురంగా పాడుతుంటే మహంతుగారి అవశ్యుతితో కూడుకున్న బొంగురుగొంతు కొంచెం అననవ్యంగా వినిపిస్తుంది. అయినా ఆ సంగీత నిర్మలప్రవాహంలో అవరోధం ఏర్పడదు. మహంతుగారి కంఠస్వరం లక్ష్మి కోమలకంఠస్వరానికి రయగా పనిచేస్తుంది; నన్నాయికి శృతిలాగా బో(ఓ.ఓ.ఓ.ఓ.ఓ....!'

రామదాసు ఖండిరా నాయుడ్యం విశ్వద్దివాకావరణంలో తరంగాలను ఉత్పన్నం చేస్తూంది. ఖండిరాకు కట్టిన గజ్జెలసవ్వడి మరింత ఆహ్లాదకరంగా వుంటుంది - పెంపుడు లేడిపిల్ల గంతులేస్తున్నట్లుగాను, నాట్యం చేస్తున్నట్లుగాను. డిం డిమిక్ : యునక్ యునక్ ::

ప్రాతఃవందన తరువాత 'హిజ్' గ్రంథపఠనం జరుగుతుంది.

ఆ తరువాత సత్సంగసమావేశం. రోజూ ఈ సమయంలోనే ఈ సమావేశం జరుగుతుంది. ప్రభాతవందనగీతం వినిపించడంతోచే మఠంలోవున్న ఇతర సాధువులు, అతిథి అధ్యాగతులు, మఠంలోని కార్యకర్తలు మేల్కొంటారు. ప్రభాతవందనానికి, గ్రంథపఠనానికి హాజరు అయినా కాకపోయినా పరనాలేదు. అయితే ఈ సమావేశానికిమాత్రం అందరూ హాజరు కావలసివుంటుంది. మఠం పాకాలాదివతి ఈ వేళప్పుడే రోజూ హాజరు తీసుకుంటారు. ఈ వేళప్పుడు ఎవరైనా హాజరు కాకపోతే ఆ రోజుకు ఆయన వస్తుండవలసిందే! ఈ సమావేశంలోనే మహంతుగారు సాధువులకు, శిష్యులకు ఉపదేశా లిస్తుంటారు. ప్రశ్నలకు సమాధానాలు చెబుతారు. అజ్ఞానాంధకారాన్ని తమ ప్రబోధవచనాలతో దూరం చేస్తారు.

సత్ గురుపేవా సత్యకరి మానే సత్యవిచార

సేవక చేలా సత్యతో గురుపవనవిహార

....నగ్గురుపేవ ఒక్కటే సత్యమైనది. సేవకులు, శిష్యులు ఈ సత్యమార్గాన్ని పాటించాలి.

సత్సంగ సమావేశం పూర్తి కావడంతోనే పాకాల వ్యవస్థాపకుడు ఎంత మందివున్నారో లెక్కించుకుంటారు - రాణిగంజ్ నుంచి వచ్చిన ముగ్గురుభక్తులూ వారంరోజుల్నుంచి ఇక్కడే మకాం వేశారు. వెళ్ళిపోవ్వని పోరుకాడితే వెళ్ళి మహంతుగారితో చెప్పుకున్నారు. ఆయన అనుజ్ఞ ఇచ్చేశారు. బేరామఠంనుంచి వచ్చినాయనకు జ్వరం వచ్చేసింది. రెండుపూటలా నగ్గురియ్యం వండిపెట్టాలి కాబోయి....!

వంటకాలదాపి లక్ష్మి రోజూ ఈవేళప్పుడే నోరు పారేసుకుంటుంది. చాలా

అసహ్యంగా వుంటుంది. దాని రొద. సత్సంగసమావేశంలో విన్న నాడుగు మంచి మాటలు ఇట్టే ఎగిరిపోతాయి. మనస్సులో పవిత్రత కాస్తా కరిగిపోతుంది. ఏమిటి చెయ్యడం? ఈ మతవియమాన్ని పాటించకపోతే ఈ సాధువులంతాకలిసి నెల రోజుల్లో ఈ మతాన్ని స్వాహాచేసి పారెయ్యరూ! బయటనుంచినచ్చే సాధువులకు నాడుగురోజులుపాటు ఇక్కడ ఉండేందుకు అవకాశం వుంది. కాని.... 'ఈ రాజ్ గంజ్ సన్యాసులు ఈ వియమాన్ని అతిక్రమించేశారు! వాళ్ళు అర్థం చేసుకోవాలి. ఇక్కడేమైన కుబేరుడి బాండాగారం వున్నదా ఏమిటి!....'

'లక్ష్మి!' మహాంతుగారు చెప్పారు - 'ఈ రోజుకు ఉండవివ్వు వాళ్ళను! ఇవాళకు ఇక్కడెంతమందివున్నారో వాళ్ళందరికీ అల్పాహారం. రోజినం ఏర్పాటు చేయించు. భక్తులంతా కూర్చోవాలి. ఈ రోజున సద్గురు నాకు స్వప్నంలో కనిపించారు.'

దరిమంట భట్టిలో మళ్లా చిన్నచిన్న కట్టిపుల్లలు వేశారు. భక్తులంతా దరి మంటకు నాడుగువైపులా గుండ్రంగా కూర్చున్నారు. లక్ష్మి మహాంతుగారి సమీపం లోనే కూర్చుంటుంది....అందరూ మహాంతుగారివైపు ఉత్సుకతో చూస్తున్నారు.

'విన్న మధ్య రాత్రివేళ సద్గురుమహారాజు నా దగ్గరకు వచ్చారు. నేను తక్షణమే లేచి గురుదేవునికి నమస్కరించాను. నన్ను ఆశీర్వదించి నాతో ఇలా అన్నారు: 'సేవాదాస్! మువ్వు నేత్రహీనుడివే అయినా నీ అంతరనేత్రాలతో విలక్షితమైంది. నేను వేషం మార్చుకొనివచ్చాను; అయినా నువ్వు నన్ను గుర్తించావు. నీ జ్ఞాననేత్రాలలో దివ్యత్యోతి వున్నది. మీ గ్రామంలో పరమార్థపరమైన కార్యమొకటి జరుగుతున్నది; కాని వీకానంగతి తెలియదు. గాంధీ నా భక్తుడే. ఆ గాంధీ ఈ ఊళ్ళో ఆస్పత్రి తెరిపించి పరమార్థకార్యాన్ని విర్వర్తిస్తున్నారు. మువ్వు గ్రామానికంతటికీ పామూహిక విందొకటి ఏర్పాటు చేయించు' అనిచెప్పి అంతర్ధాన మయ్యారు. నాకు నిద్రాభంగమైంది. సద్గురువిరహంలో నా మనస్సు వికావికలై పోయింది. విరహాగ్ని నా శరీరాన్ని దహించివేసింది. చివరకు సద్గురు అదేరాన్ని గుర్తుకు తెచ్చుకొని ఊరట చెందాను. మనస్సు శాంతించింది.'

మహాంతుగారి స్వప్నవృత్తాంతం వెంటనే ఊళ్ళో పాకిపోయింది. బంజేవ

హరగిరి సంవాదం; యాదవసైన్యం తరలిరావడం. గ్రామతగాదాలో కొత్త మరుపు తొక్కాయి. అందరిలోనూ కొత్తఊపు వచ్చింది. పిద్దాంతిగారి ఉద్దేశ్య మేమిటంటే - 'యాదవులు మాట్లాడితే కర్రలు, బరిపెలు తీసుకొని బయలుదేరు తున్నారు. రాజపుత్రులు గజాలు తొడిగించుకుంటే పోతుంది. పోలీసుస్టేషన్లో రిపోర్టు రాయించు, పిళ్ళ అంతేమిటో తేల్చుకోవాలి. అయితే పింగుగారికి పోలీసు లంటే హడలు, వాళ్ళు మాట్లాడితే బాతులపంచాంగం విప్పుతారు. పోలీసులూ, కేసులు అనవసరం. వూరికే తోకువైపోతాం. మన బలహీనత బయటపడుతుంది. అందుకని నమయంకోసం వేచివుండి ప్రతీకారం తీసుకోవాలి. యాదవులవరకే అయితే పరవాలేదు; వాళ్ళతోపాటు కాయస్థులుకూడా వున్నారు. కాయస్థులతో పోరు తెచ్చుకోవడం అంటే కొరివితో శం గోక్కోవడమే అవుతుంది. పైగా ఈ విషయంలో హరగిరిదే కప్పు. తనవాకిట్లో కూర్చున్న వ్యక్తిమీద చెయ్యి చేసుకో దోవడం, తక్షణం అక్కడనుంచి వెళ్ళిపోవ్వమి తరిమేయడం మంచిపనికాదు' అని.

యాదవులపేటలో ఇప్పుడు మధ్యాహ్నమే దబ్బు మోగుతున్నది - తక ఠిమి... తకఠిమి.... మాడిగ కోటన్నకు కొత్త పంచ, బవీనూ ఇచ్చారు. యాద వులంజిల్లలు మధ్యాహ్నంవాకా గొడ్లను మేపుకొచ్చి కుస్తీకేంద్రంలో బస్కెట్లు తీయడం ప్రారంభించారు. బారదేవ్ ఉపవాసం ఉన్నరోజుసాయంత్రం ఫేలావన్ యాదవ్ ఇంట్లో భజనలు జరిగింది. బారదేవ్ నేర్పిన స్వరాజ్యగీతం 'ధన్యుడు గాంధీజీ, రాబ్బం తిప్పే గాంధీజీ!' పాడారు. ఆ తరువాత బారదేవ్ పచ్చి గేదె పాడతాగి ఉపవాసాన్ని విరమించాడు. 'షల్ల ఎప్పుడైనా హింసకు పూనుకుంటే ఉపవాసం చేస్తాను, ఈసారి రెండురోజులు!' అని అన్నారు. జాతీయగీతాలు లహనన్ కొడుకు సునరా బాగా పాడుతాడు. బారదేవ్ ఈసారి ఉపవాసం చేసి నప్పుడు వినాలి. ఇప్పుడిప్పుడే మరికొన్ని నేర్చుకుంటున్నారు... పిపాయిలపేటలో వగలే గుడ్లగూరిచ అరుస్తున్నాయి. అందరూ చచ్చుబడిపోయారు. 'రాజపుత్రుల గర్వం బాగా అణిగింది. వాళ్ళ మిడిపిపాటు మాయమైంది. కాళీచరణ్ మంచి రైర్యవంతుడనిపించుకున్నాడు' అని తాపిల్దార్ అన్నారు.

అస్పృశికి కావలసిన ఇళ్ళన్నీ తయారైనాయి. మట్టిపూత పనిమాత్రం

మిగిలిపోయింది. సంతార్పేట ఆడవాళ్ళంతా ఇవాళ్ళవచ్చి గోడలకు మట్టిఅరికి పోతారని జాలరి దిరసా చెప్పాడు. మట్టివనిలో సంతార్ ఆడవాళ్ళకు పెట్టింది పేరు. ఎంతపెద్ద ఇల్లుఅయినా సరే - విమిషాలమీద పూర్తిచేసేస్తారు. వచ్చే శని వారంనాటికి దాక్టర్గారు వచ్చేస్తారు; బాలదేవ్ డిస్పిక్టబోర్డునుంచి సామానులన్నీ తెచ్చాడు. వైస్చైర్మన్గారు బాలదేవ్తో సంతకం చేయించుకున్నారు. వైస్ చైర్మన్గారు కూడా యాదవులే అయివుంటారు. మరొకజాతివాళ్ళకు ఇటువంటి పేరుండదు, బైస్ చరమన్. కాపిల్డార్గారింటినిచూస్తే తెలుస్తుంది - కుర్చీలు, బెంచీలు, పెద్దపెద్ద మందులపెట్టెలు, బొక్కెన్లు, ప్లేండు, పెద్ద రోటా. నీళ్లసంపు రొతహట్ తిరునాళలో అమర్చినట్టు అమరుస్తారు కాబోలు.

మహంతుగారి విందుకూడా శనివారంనాడే. పూరి శిలేమిల విందుభోజనం. ఊళ్ళోని ఆడ మగ, ముసలీ ముతక, ఉన్నవాళ్ళు లేనివాళ్లు అందరినీ మహంతు గారు ఆహ్వానించారు. ఆయనకు కల వచ్చిందిగా!

యాదవులపేట కిష్టు దంటారు - అందుడైన మహంతు తన పాపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుంటున్నాడు; యోగి ఆయనవాడెవ్వడూ ఉంపుడుగలైను పెట్టు కోడు. పైకి బైరాగి, లోపల బోగి, దగకోరు! ఏమంటారు; ఉంపుడుగలైకాదూ; దాసీయా; నమ్మేవాళ్ళకు చెప్పండి ఈ మాటలు! మఠంలో ఆయిదునంవత్సరాలు పనిచేశాను; మఠంసంగతులు నాకుకాక మరెవరికి తెలుసు! ఎవరుచూసినా చూడక పోయినా పైనుంచి ఆ పరమేశ్వరుడు చూస్తూనే ఉంటాడు. మహంతు లక్ష్మిని దాసీగా మఠానికి తీసుకొచ్చినప్పుడు ఆమె చాలా చిన్నది; చాలా అమాయకంగా వుండేది. ఒకపేంట్ల కట్టుకునేది, ఆ పిల్ల ఎక్కడ, ఏలైనంవత్సరాల వృద్ధుడెక్కడ; రోజూ రాత్రిపూట లక్ష్మి రాళ్ళు కరిగిపోయేంత దీనంగా ఏడుస్తూంది. నేను విన లేకపోయేవాణ్ణి. గొడ్లను మేనదానికి వెళ్ళిపోయేవాణ్ణి. పాలు తీసుకెళ్ళడానికి రోజూ ఉదయంపూట గొడ్లచావిడిదగ్గరకు వచ్చేది; కళ్లు రెండు ఇంతెత్తున ఉబ్బి ఉండేవి. రాత్రి ఎందుకేడుస్తున్నానని అడిగితే కళ్ళవృగించి చూపేది. తల్లిని పోగొట్టుకున్న అవుమాడకుమల్లే!.... మహాచండాలుడు - ఈ రామదాసుకూడా! వాడుకూడా గురు వుకుమించిన కిష్కడే అవుతాడు. చూస్తూఉండండి....! మహంతు ఒకసారి నాలుగురోజులపాటు పూర్ణియా వెళ్లాడు. ఈ నాలుగురోజులన్నా లక్ష్మి హాయిగా

విద్రపోతుందనుకున్నా. కాని అలా జరగలేదు. పులిగాడినోట్లోమంచి గిలిగాడి నోట్లోకి వెళ్ళినట్లయింది. ఆతరువాత లక్ష్మికి బాగా బబ్బుచేసింది. కింద పెట్టి నంతవనయింది. ఎలాగో బతికి బయటనడింది. అయితే పాపం ఎంతకాలం దాగు తుంది? రాషదాసుకు మూర్ఖులరోగం వచ్చింది. మహంతు సేవాదాసు గుడ్డివారై పోయాడు. అంకా బాధమూరై పోయింది....నాకు మూడునవతప్పరాలజీతంకూడా రావలసివుంది. విందు చేస్తున్నారా? సమిష్టివిందు! నేను వాళ్లను సాధువులుగా ఎంతమాత్రం పరిగణించను.'

మహంతు సేవాదాసుకు ఈ ప్రాంతంలో మంచి పేరు ప్రఖ్యాతులున్నాయి. మంచి జ్ఞానిఅయిన సాధన శ్రమధని అనుకుంటారు. సమస్తకాస్త్రిలను కాచి వడ పోసినవ్యక్తిగా భావిస్తారు. మతంలో ప్రవేశించాక ప్రతిఒక్కరికీ ఆకలిదప్పులు ముడుమాయమైపోతాయి. మలాన్ని ఆత్యంత పవిత్రస్థానంగా భావిస్తారు. అయితే మహంతు దాసిని తెచ్చుకోవడంతో అందరి ఆభిప్రాయాలూ ఆయననుగురించి పూర్తిగా మారిపోయాయి. బసుమతియూ మలానికిచెందిన మహంతునిషయంలో కూడా ఈ దాసివల్లనే పెద్ద రాద్ధాంతం జరిగింది. కొట్లాటలు జరిగాయి. చివరకు కోర్టుదాకా వెళ్ళింది వ్యవహారం. బసుమతియూ మహంతు లక్ష్మి తండ్రి తనకు సహాధ్యాయుడని ఈ కారణంగా ఆమెతండ్రి మరణించాక ఆమెమీద పూర్తి అధికారం తనదే అయిందని అన్నాడు. సేవాదాసువాదన, లక్ష్మితండ్రి పనిచేసినమతం మేరీగంజ్ మతం అదీనంలోనిది కావడంవల్ల లక్ష్మిమీద అధికారం తనదేనని. చివరకు లక్ష్మి చట్టరీత్యా సేవాదాసు పరమైనది. 'మహంతుగారూ! ఈ పిల్లను చదివింది పెళ్ళి చెయ్యండి' అని సేవాదాసు వకీలు మహంతుతో చెప్పాడు. మహంతు వకీలుకు మాటిచ్చారు - 'వకీలుగారూ! లక్ష్మిని నేను నా కూతురుగా చూసుకుంటాను' అని. కాని మనిషిబుద్ధి ఇట్టే మారిపోతుంది. కోర్ ప్రాంతంలో వచ్చిన లక్ష్మిని మహంతు మతంలోకి రావడంతోనే దాసిగా వ్యవహరించడం ప్రారంభించాడు. ఇప్పుడు లక్ష్మికి యుక్తవయస్సు వచ్చింది. అయితే ఆమె యౌవనవతి కావడానికిముందే మహంతు తన కళ్ళజ్యోతిని పోగొట్టుకున్నాడు. ఒకవేళ కళ్ల పోకుండావుంటే లక్ష్మి యౌవనాన్నిచూసి అతగాడు ఏమైవుందే వాడో! ఇప్పుడు చాలామంది సేవాదాసుకు సమస్కారంకూడా చేయడం

లేదు.....ధర్మప్రస్తుతైపోయాడు దొంగభక్తుడు. బ్రహ్మచారి కాదు, వట్టి వ్యభిచారి.

పూరి, జిలేటి, పెరుగు, వంచదార - వీటితోకూడిన విందు ఏర్పాటు చేస్తున్నట్టు ప్రకటించాక ప్రజావిప్రాయం మారిపోవడం ప్రారంభమైంది.....ఏది ఏమైనా ఆయన పాదుపుంగవుడు గదా! ఎవరైనా ఇంత పెద్దఎత్తున ఊళ్ళోవాళ్ళకు విందు ఏర్పాటుచేశారా, ఇదివరలో ఎప్పుడైనా? తాపిల్లారు తన తండ్రి క్రాంతి జరిపించినప్పుడు తన గోత్రీకులకు భోజనం, తక్కినవాళ్ళకు పెరుగు, అటుకులూ పంచి పెట్టాడు. పింగిగారు తన అత్తగారి క్రాంతకర్మ జరిపించినప్పుడు తమ గోత్రీకులకు సుప్తగా భోజనంబెట్టి తక్కినవాళ్ళకు పెరుగు, అటుకులూ పంచిపెట్టించాడు. శేలావన తల్లి చనిపోయినప్పుడు ఆమెను ఎటువంటిభోజనం ఏర్పాటుచేశాడో అందరికీ తెలిసినవిషయమే. పైగా ఊళ్ళోవాళ్ళందరికీ, ఆడ మగ, పిల్లా మేకా అనే భేదంలేకుండా ఇదివరలో ఎవరైనా ఏర్పాటుచేశారా అటువంటిభోజనం? వంచదార నామమాత్రానికికూడా దొరకదు. బ్లాకులో నిస్తా వంచదారకు పచ్చనోటు బియ్యపెట్టాలని భగత్ అన్నాడు. నాలుగుమణుగురి వంచదార కావాలంటే రెండు పచ్చనోట్లు బియ్యపెట్టవలసిందే!

దేవాంగులపేట, క్షత్రియులపేట, దర్బానులపేటలో నివసించేవాళ్ళల్లో చాలామందికి పూరి, జిలేటీ, పెరుగు అలా ఉంటుందో అనడా తెలియకనేపోవచ్చు. ఒకసారి దిరంచికోర్టులో సాక్ష్యం చెప్పడానికి వెళ్ళినప్పుడు తాపిల్లారు పూరి, జిలేటీ తినిపించాడు. అయితే ఊళ్ళోవాళ్ళంతా దిరంచి తాపిల్లారు తినేసిన ఎంగిలి తిన్నాడని చెప్పుకున్నారు. ఈ ప్రవాచం ఎవరుచేశారో ఏమో!... జంధ్యం వేయించడానికి బ్రాహ్మడొచ్చినప్పుడు, దిరంచి తలమీద పడుగుంటంపాటు వక్కలు కలశం ఉంచడం జరిగింది. అయిదువక్కలు, కలశంవినదా పీళ్ళు! పెద్దకిక్కి విరిచింపారు. దిందె ఏమాత్రం కదిలి, ఒకచుక్కపీళ్ళు కిందపడితే పైనుంచి వీపుమీద చీపురు దెబ్బలు పడతాయి, తాపిల్లారు ఎంచేస్తాడు? కులమర్యాదలవిషయంలో జోక్యం కల్పించుకోకూడదు. అయిదురూపాయలు జరిమానావిధిస్తే అది చెల్లించుకొని బ్రాహ్మణుడికి ఒకజత పంచెలుపెట్టి తనకు కులపెద్దలు విరిచిన పీక్షను అనుభ

విందాడు. ఆ దెబ్బతో తాళలు దిగొచ్చారు. పూరి, జిలేబీలరుచి ఎలా వున్నదోకూడా మరచిపోయాడు.

‘జీవన్ మృత్యుః’

‘జాలదేవ్ గారు వచ్చినట్టున్నారు. నమస్కారం జాలదేవ్ బాబూ!’

‘నమస్కారం కాదు. జై హింద్ అనాలి, జై హింద్! అవునుగాని ఈ పేటలో ఎంతమంది వున్నారో కాస్త లెక్కపేసి చెప్పు. ఆడా మగతోపాటు పిల్లల్ని కూడా చేర్చు. ఆఁ, ఏమన్నావు? లెక్కబెట్టడం చేతకాదు! నిరంబీ ఏదీ!’

జాలదేవ్ ప్రతిఇంటికీ తిరిగి జనాభాను లెక్కపేస్తున్నాడు. పేదీకొడు వ్యవహారమే ఇది. దర్బానులపేటలోనే ఏడు ఇరవైలపేద నలుగురున్నారు - కాదు కాదు - నాలుగు ఇరవైలపేద ఏడుగురు. బాకా భజంతీలపేటలో నదిగ్గా అయిదు ఇరవైలు - వందమంది వున్నారు. యానా! వాళ్ల పేటలో రెండు ఇరవైలు నలభై! కూరగాయలమ్మకునేవాళ్ళపేటలో ఆరు ఇరవైలపేద ముగ్గురున్నారు ... యాదవుల పేట జనాభాలెక్క కాళీచరణ్ చూస్తున్నాడు. ఆ పిపాయిలపేటవాళ్ళు దీనికేం గొడవ లేవదీస్తారో ఏమో! మహాపేదీమనుషులు! బ్రాహ్మణులు విక్కచ్చిగా చెప్పేవారు. వాళ్ళకు ప్రత్యేకమైన ఏర్పాట్లు జరగకపోతే ఈ సమష్టివిందులో పాల్గొనే సమస్యే లేదని! బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టకపోతే ఆ విందుకూడా ఒక విందేనా! మహంతుగాడితో చెప్పి ఒప్పించాలి. అనలు అయినా బ్రాహ్మణుల రెంతమంది వున్నారో మహావుంటే పడిళ్ళున్నాయేమో!

మహంతుగారు సంగతులన్నీవిని. ‘హే సద్గురువ్రతో! సద్గురువ్రతో!’ అని ఇలా అన్నాడు. ‘జాలదేవ్ బాబూ! ఆలా కానివ్వు. బ్రాహ్మణులకు ప్రత్యేకంగా భోజనసదుపాయాలు ఏర్పాటుచేయించు. దీనివల్ల మనకొచ్చిన నష్టమేమిటి? ఇంకోపని చెయ్యకూడదూ! వాళ్ళకు భోజనాలు మతంలోనే ఏర్పాటుచేస్తే బావుంటుంది.’

ఆ సమయానికే లక్ష్మి ఆక్కడకువచ్చి ‘పిపాయిలపేటవాళ్లు విందుకు హాజరు కారటం! గొల్లలతోపాటు కూర్చోని మేము భోజనంచెయ్యమని హిందస్

పింగగా రచ్చాయవచ్చి చెప్పివెళ్లాడు. వప్పులూ, ఉప్పు, బియ్యం వగైరా ఇస్తే ఆ పంటేదో మేమే చేసుకుంటామన్నాడు' అని చెప్పింది.

'హే నద్దురువ్రతూ! పెద్దననుష్యే వచ్చినదీంది. యాడవులు బోయాలతో కూర్చొని బోంచెయ్యమంటారేమో!'

'హిబర్నపింగ్ కొడుకు మరొకమాటకూడా చెప్పివెళ్ళాడు. ఈ విందు ఏర్పాటు బాలదేవ్ చూస్తుంటేమటుకు నాళ్ళు రాకపోవచ్చునట!'

'హే నద్దురు! హే నద్దురు!'

'అయ్యా మహంతుగారూ! విచారించకండి. నేనుండదంవల్ల ఎవరికైనా ఇష్టంలేకపోతే - నేను తప్పకుంటాను. ఇందుకు నేనేమీ అనుకోను!'

'బావుంది. ఇలాంటి గొంతెమ్మకోర్కెలకు అంతూ పంతూ ఉండదు. మహంతుగారూ! బాలదేవ్ గారిని మినహాయించి మరెవరికి ఈ బాధ్యత అప్పగించినా విందు సక్రమంగా జరుగుతుందనే నమ్మకం నా కేమాత్రం కలగడంలేదు. ఈ ఊళ్ళో ప్రతిఒక్కరినీ నేను కాచి వడబోళాను.'

బాలదేవు మొదటిసారిగా తరి నైతె త్రి లక్ష్మివైపు చూశాడు. ఆమె విశాల నేత్రాలు అతన్ని ఇద్దే ఆకట్టేళాయి. తనను తాను మరచిపోయాడు..... బహుశా బాలదేవ్ ఆమె నేత్రాలలో ఇమిడిపోయాడేమో!

అయిదు

మతందగ్గర గ్రామంలోని పెద్దమనుషుల పంచాయతీ ఏర్పాటైంది. బాలదేవ్ కు మళ్ళా ఈరోజున ఉపన్యాసం ఇచ్చే అవకాశం దొరికింది. అయితే గ్రామ పంచాయతీ అంటే - పూర్ణియా కోర్టు ఆవరణలోని రామూ పదారీ దుకాణం లాంటిది. ప్రతిఒక్కరూ తామే ముందు మాట్లాడాలని చూస్తూఉంటారు. ఆ చెప్పేది అందరూ ఒకేసారి చెప్పడానికి ప్రయత్నిస్తూఉంటారు. అసలువిషయం మరుగున పడి అనవసరమైన విషయాలమీద రథన పెరుగుతుంది. పింగమాత్రం గొంతు

చించుకవి మరీ మాట్లాడేస్తున్నాడు - 'అరోజునే గనుక నేను ఇంట్లో ఉన్నట్లయితే రక్తం కాదువలు గడ్డేది.' కాశీవరణమాత్రం తక్కువ తిన్నాడా :

'అహ! ఇంటికొచ్చిన పెద్దమనిషిని అగౌరవపరచడం మనుషులు చేయవంపినవనేనా!' అని విరుదుకుపడ్డాడు. 'అన్నత్రి అందరికొసరం ఏర్పాటువుతున్నది. దీనివల్ల నా కొక్కడికే ఒరుగుతుందని మీరు భావించనక్కర్లేదు. ఆ ఓవర్ సీర్ గారు వెడతూ వెడతూ - తాపిల్లాడగారూ! ఈ వనిలో మీరు నహాయంచెయ్యాలి. అని చెప్పడంవల్ల ఈ వని నా నెత్తినేసుకున్నానేగాని - నా అంతట నేను ఈ బరువుభారం నామీద వేసుకోలేదు. ఏమంటావు ఫిలాదెన్? నువ్వే చెప్పు!' అని తాపిల్లారు అన్నారు.

ముసలి పిద్దాంతిగారు భవిష్యవాణి చెప్పారు - 'మీరు నమ్మండి, నమ్మకపోండి! ఈ ఊరిమీద కాకులు గడ్డలు ఎగిరేరోజు వస్తుందని ఘంటాపథంగా చెబుతున్నాను. లక్షజాతు సక్రమంగా లేవు. గ్రహబలం చెడిపోయింది. ఈ గ్రామంలో హత్యాకాండ జరిగేరోజు వస్తుంది. పోలీసులు వీధుల్లో స్వైరవిహారం చేస్తారు. ఇక ఈ అన్నత్రివిషయం - ఏమవుతుందో చెప్పలేను. బావుల్లో మందుగలిపి కలరా వ్యాధిని వ్యాపింపజేయడానికి తోడ్పడుతుంది. ఏవ! ఏవ!!'

బాలడేవ్ ఉపన్యాసం చెప్పేందుకు లేవబోతుండగా లక్ష్మి లేచి నిలబడి, 'పంచాయతీ పెద్దలారా!' అని చేతులు జోడించింది.

ఒక్కసారిగా ఎల్లొక్కరి బిచ్చు వెలిగినట్లయింది. విశ్మయం అవరించింది. తెల్లటి నన్నచీరెచెరగు మెడలో వేసుకొని లక్ష్మి 'పంచాయతీ పెద్దలారా!' అని చేతులు జోడించి నిలబడింది.

'లక్ష్మి! మహంతుగారు కూన్యంలోకి చేతులు ఊపుతూ అన్నారు - 'లక్ష్మి నువ్వు మాట్లాడకు!'

అయితే లక్ష్మి ఆయనమాటను పాటించలేదు. 'పిద్దాంతిగారు చెప్పిన మాటల్లో సత్యం లేకపోలేదు. గ్రహాలు సక్రమంగా లేవు. న్యర్ణవిషయామీదనే బకమత్యంలేకుండా ఇలా కొట్లాడుకుంటూవుంటే ముందుముందు ఇంకేమైనా జరగవచ్చు. గ్రామపెద్దలే ఇందుకు బాధ్యత వహించవలసివుంటుంది. 'మైత్రీవున్న

చోటే స్వర్గం ఉన్నదని' వద్దురు అన్నారు. మానవజన్మ అనేది మాటిమాటికి సంప్రాప్తించదు, మనుషులమై జన్మించి పరమార్థానికిబదులు స్వార్థాన్నిగురించి ఆలోచించడంకంటే మరోపాపం లేదు. పరమార్థకార్యంలో విఘ్నం కల్పించే వాళ్లు మనుషులు కాదు. మీరంతా శాస్త్రపురాణాలు చదివినవారే! లోకభంగాన్ని కల్పించే వ్యక్తుల్నిగురించి పురాణాల్లో ఏమున్నదీ మీకు తెలియనిదికాదు. నేను చెప్పదలచుకున్న దేమిటంటే - ప్రతిఒక్కరూ భేదభావాన్ని త్యజించి ఒక్క శ్రాటి మీద నిలబడి పరమార్థకార్యానికి మీ సహాయాన్ని అందించండి. 'పరమార్థకార్యం చేయని ఈ మనుష్యజన్మ విరర్థకమని చెప్పనే చెప్పారు. ఈ విషయం మీకూ తెలుసు. చేతులు జోడించి పెద్దలకు విన్నవించుకుంటున్నాను. తగాదాలు మాన్పించి ప్లేహాన్ని ప్రోత్సహించండి. ఆ భగవంతుడు మన గ్రామానికి మేలు చేకూరుస్తాడు. ఆ తరువాత మీ ఇష్టం.'

లక్ష్మి ఇలాచెప్పి కూర్చుండిపోయింది. ఆమె మొహం జేవురించింది. బుగ్గలు ఎర్రబడిపోయాయి. నుడుటిమీద చెమటించువులు మెరుస్తున్నాయి. అంతటా విశృంభం ఆవరించింది. బాంబేవేకు ఉపన్యాసం ఇవ్వాలనే ఉత్సాహం తగ్గి పోయింది. అతనికి క్లోకాలేమీ రావు. శాస్త్రపురాణాలేవీ అధ్యయనం చెయ్యలేదు. కైల్లోఉండగా చౌదరిగారు చదువు చెబుకూఉండేవారు. మూడోపుస్తకంలో - 'ఉప్పుభారాన్ని మోయలేక గాడిద బాదసడేది' అన్నంతవరకు చదివేప్పటికి చౌదరి గారికి బదిలీ అయిపోయింది. ఆ రోజునుంచి అతనివదువు కాస్తా మూలబడింది. అయితే అతగాడు ఈరోజున ఉపన్యాసం ఇవ్వాలని ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాడు. లక్ష్మి వైపుచూసి ఒక్కసారిగా నిషావచ్చినట్టు లేచి నిలబడ్డాడు - 'సోదరులారా!'

'ఏదీ అంతా ఒక్కసారి గొంతెత్తి ఆనంది. గాంధీమహాత్మాజీకి కై!'

యాదవులపేట యువజనులంతా జయజయధ్వనాలు చేశారు.

'ప్రియమైన సోదరులారా! వంటావిడగారు చెప్పింది అక్షరాలా నిజం. తప్పంతా నాది! నావల్లనే గ్రామంలో పోట్లాటలు జరుగుతున్నాయి. నేను ప్రజా సేవకుణ్ణి. నేను పెద్ద విద్వాంసుణ్ణి కాదు; శాస్త్రాని, పురాణాలు చదవలేదు. మీద వాణ్ణి; మూర్ఖుణ్ణి. అయితే గాంధీగారి పుణ్యమాఅంటూ భారతమాత ప్రకాశంవల్ల నాలో సేవాభావం ఉదయించింది. సేవ చేయాలని సంకల్పించుకున్నాను. మంత్రి

జయమంగళబాబును మీరందరూ ఎరుగుదురు. ఆయనకు సంతకం చెయ్యడంకూడా చేతకాదు. నిమ్మకాయకి చెందినవాడు. మీదవాడు: తెలివితేటలున్నవాడు కాదు; అయితే ఏం - ఆయనలో సేవాభావం ఉంది; గాంధీగారు మెచ్చి మంత్రిని చేశారు. 'సరాయివాడిబాధను ఆర్థం చేసుకున్నవాడే వైష్ణవుడు' అని గాంధీగారు చెప్పనే చెప్పారు. ఉద్యమంలోకాల్లో ఇంగ్లీషు వైవికలు నమ్మపట్టుకొని చిక్కగొడితే నాకు స్పృహ తప్పిపోయింది. మంచిదీళ్లడిగితే మూత్రం పోశారు....'

బాంబే ఉపన్యాసం ప్రారంభం కావడంతోనే పంచాయతీ పెద్దలమధ్య మల్లాగునగునలు మొదలయ్యాయి. రాజపుత్రవీధివాళ్ళు మరీ విగ్గరగా మాట్లాడు కోవడం ప్రారంభించారు. బాంబే ఉపన్యాసంలోని ఈ అంశం కొంత ప్రభావాన్ని కలిగించింది. నోట్లో మూత్రం పోసేవారని చెప్పినప్పుడు ఒక్కసారిగా అక్కడ విళ్ళబింబం తాండవించింది. బాంబే వెంటనే చొక్కావీడించి, నాలుగు వైపులా తిరిగి తనవీపు అందరికీచూపిస్తూ తన ఉపన్యాసం కొనసాగించాడు. 'మీకు నమ్మకం లేకపోతే చూడండి!'

'బాబోయ్! సాపం చొళ్ళంతా మచ్చలుబడిపోయింది....ధన్యుడు!'

'ఈయన వీపు చూడండి!' యాదవపేట యువకుడొకడు అన్నాడు-'మేమంతా మహాత్మాగాంధీకి జై అని అంటే మీకేమో సాములు, జెర్రుదూ పాకినట్టుగా వుంటుంది. చూడండి మరి!'

'అంతా ఆ గాంధీజీ మహిమ. లేకపోతే ఈ బాధంన్నీ ఎవరు సహిస్తారు? తిట్లు, తిరస్కారాలు సహించగలిగితేనే దానిమజా ఉంది.'

....'అందుకే సోదరులారా! నేను భారతమాత పేరు, మహాత్మాజీ పేరు ఉచ్చరించడం మానివేయలేదు. పోలీసులు నా గోళ్లలో గుండుసూదులు గుచ్చారు; అయినా నేను కిమ్మనలేదు. చివరకు జైల్లో పడేశారు. నాయకులు జైళ్ళు అంటే ఎలా భావించేది మీకు తెలిసినవిషయమే - 'అది జైలుకాదు. ఆత్మగారిల్లు; అక్కడికి పెళ్ళికోసం తరలివెళుతున్నాం.' అయితే జైల్లో ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం మమ్మల్ని రకరకాలైన బాధలకు గురిజేసింది. అన్నంలో పురుగులు కలిపేవారు; గడ్డి గాద కూరగా వండేవారు. దాంతో మేమక్కడ ఉపవాసందీక్ష వహించాం. సోదరులారా!

ఐదురోజులపాటు వచ్చి మంచిపిళ్లకూడా తాగకుండా ఉపవాసం చేశాం. అప్పుడు కలెక్టరు ఎస్. పి. జడ్డి మా దగ్గరికొచ్చారు. మా కోర్కెల్ని మన్నించారు. పాలా పళ్ళు ఇస్తామన్నాడు. 'పాలా పళ్ల మా కక్కర్లేదు. అవి మా పిల్లల కివ్వండి; మాకు కొంచెం మంచిమియ్యం ఇస్తే చాలా అన్నాం. సోదరులారా! సేవ చేయాలని సంకల్పించుకున్నాక, ఆ మార్గాన్ని వేసు వదలలేను....' 'బోరినుం లాతీలకు భయంలేదు' మీ గ్రామంలో సేవచేసే అవకాశం నాకు కల్పించకపోతే నేను చన్నన్ వదీ వెళ్ళిపోతాను. అక్కడ ఆశ్రమం ఉంది; అక్కడ ప్రతి ఇంట్లోను రాట్నం వదులుతారు; అదా మగా అంతా చదువుకుంటారు. మహాత్మాజీ, జవహర్ లాల్, రాజేంద్రబాబు, తదితర పెద్దపెద్ద భేదనాయకులు సంవత్సరంలో ఒకసారి తప్పక అక్కడకు వస్తూఉంటారు. చౌదరిగారు చాలాసార్లు కలుసు చేశారు - 'బాలదేవ్, మా పూరు వచ్చేయ్!' అని. 'అయ్యా చౌదరిగారూ, మీరు నాకు గురువులు, మీ మాట నేను కాదనలేను. అయితే మీ గ్రామం ఎంతో అభివృద్ధి చెందింది. అభివృద్ధి చెందని గ్రామాలకు వెళ్ళి సేవచేయాలని వుంది. మేరీ గంజ్ ను చన్నన్ పటిలాగా అభివృద్ధిచేయాలని వుంది. నేను మా స్వగ్రామంలో చీపురు పుచ్చుకుని వీధులు కుత్రం చేస్తాను. ఇలా చేయడం మా కలవాడే. న్యాయంగా మహాత్మాజీ చీపురు పట్టుకొని కుత్రం చేసుకుంటాడు. కుత్రంగావున్నచోటనే మనిషికూడా కుత్రంగా వుంటాడు. మనస్సు నిర్మలంగా వుంటుంది. తెల్ల కొరలను చూశారుగా; వాళ్ళదేశంలో చెట్లు-చేమాకూడా కుత్రంగా వుంటాయి. బంగళా తోటలో కలెక్టరుగారి చెట్టును చూడండి; కొంగలాగా తెల్లగా ఉన్నది! మీరు నన్ను వద్దంటే వెళ్ళిపోతాను. మీకు నమ్మకం లేకపోతే మీలో చదువువచ్చిన వాళ్ళవరైనా ఉంటే ఈ ఉత్తరం కాస్త చదవండి. ఇందులో ఏం రాసివుందో! బైపు చేసిన ఉత్తరమిది-రెండు సంవత్సరాలనాటిది.'

ఎవరు చదువుతారు? 'స్కూలు ఇంగిలిషీను' చదువుకున్న కుర్రవాళ్ళు ఇంట్లోనే వున్నారు. చదవండి ఎవరైనా. భేలావన్ కొడుకు నకలదీవతో - 'పడి ఆ ఉత్తరం చదువు,' అతగాడికి చాలాసిగ్గు. 'హరగోరీ, సువ్య చదవయ్యా!,' దర్బాసులపేట రామచంద్ర అన్నకొడుకు సేవాలాల్ లేచి బాలదేవ్ చేతిలోనుంచి ఉత్తరం తీసుకొని చదవడం ప్రారంభించాడు.

'కొంచెం బిగ్గరగా చదువు : గొంతు కాస్త నవరించుకో : అలా గడగడ నటికపోతున్నావేమిటి :'

'బాలదేవ్ గారి నమ్ముటానికి - అయ్యో : కస్తూరబా స్మారకనిధి తాత్కాలిక కమిటీ ఒకటి ఏర్పాటుచేసేందుకుగాను ఒక ప్రత్యేకసమావేశం 8-12-45 వ తేదీన పూర్ణియానత్రంలో జరగబోతున్నదని ఇందుమూలంగా తెలియజేయడమైనది. ఈ సమావేశానికి బీహారుకు చెందిన మాజీమంత్రులు కూడా కొందరు హాజరవుతారు. ఈ విశేషమైన సమావేశానికి మీరు తప్పకుండా రావాలి. ఇట్లు, కనాడ్ చౌదరి.'

నేవాలర్, అర్థంకూడా చెప్పు : ఆక్కర్లేదులే : అర్థం ఏం చెబుతావులే : చైపుచేసిన ఆ వుత్తరానికి అర్థమేం చెబుతావులే :

చౌదరిగారకూడా బాలదేవ్ గారి ఆధిప్తాయం తీసుకోకుండా ఏవనీ చెయ్యక. బాలదేవ్ వంటి వజ్రంలాంటి వ్యక్తి ఇక్కడ ఉండడం మనకిరి ఆద్యష్టమనే చెప్పుకోవాలి. మనపూరుకూడా ఇక బాగువడుతుంది తప్పకుండా..... : పింగ్ గారేదో చెప్పబోతున్నారు. వివరించండి.

'బాలదేవ్ : నువ్వుగమక ఈ వూరినుంచి వెళ్ళిపోతే మేకిగంట్ దురదృష్టమనే అనుకోవాలి. అది మా అందరికీ సిగ్గుచేటుకూడాను. ఊరన్నతరువాత పౌర పులు పోట్లాటలు లేకుండా ఎలా వుంటాయి : రెండుకుండ లొకచోటవుంటే కొట్టుకోక మానుతాయా : గ్రామంలో ఐకమత్యాన్ని పెంపొందించి, గ్రామాభివృద్ధికి తోడ్పడడం మీలాంటివాళ్ళు : ని ఈ పనికి ఎవరైతే అటంకం కలిగిస్తే వాళ్ళు పెట్టి బుద్ధిహీనులు. మీరంతా దేశ సేవకులు. దుష్టుల్ని, దుర్మార్గుల్ని సన్మార్గాన పెట్టడం మీవంతు. గోసాయి - రామాయణంలో ముందుగా ఈ దుష్టకత్తుల్నే కీర్తించారు. నువ్వు ఈ పూరు వదిలిపెట్టి వెళ్ళడానికి వీల్లేదు. తాపిలూరు, నేనూ ఉన్నామంటే అన్నదమ్ముల్లాంటివాళ్ళం. చిన్నప్పటినుంచి కలిసి ఆడుకున్నాం. పోట్లాడుకున్నాం : మళ్ళా కలిగిం. అయ్యో తాపిలూరుగారూ : మీరేమంటారు : కాయస్థులు, రాజ పుత్రులుకలిసి మహారాణి చంపావతి ఎస్టేటును కాజేగరవి జనం మన ఉభయ కుటుంబాలమీద అణాండాలు వేస్తూఉంటారు. ఇప్పుడు మనమంతా మరొకసారి ఒకచైటపోవాలి.' : పింగ్ గారు తన సుదీర్ఘవన్యసాన్ని ముగిస్తూ పంచాయతీలో

కూర్చున్న నడికులవైపు చూశాడు. పంచాయతీలో కూర్చున్నవాళ్ళంతా ఒక్కసారిగా నవ్వారు. పొట్టలు చేత్తోపట్టుకొని మరీ నవ్వారు. సింగ్ గారు ఉన్నది ఉన్నట్టు మొహంమీద అనేస్తారు. మనస్సులో ఒకటి, బయటికి ఒకటి అనేకత్వం కాదు.

సింగ్ గారు తాపిల్తారు చెయ్యి పుచ్చుకుని పైకి లేపారు. ఉభయబా కౌగలించుకున్నారు. 'ఏదీ, అందరూ ఒక్కసారి ప్రేమతో అనండి — గాంధీమహాత్మాకు జై !'

'జై ! జై !!'

ఇప్పుడిక నమస్తి విందుతోజనం బ్రహ్మాండంగా జరుగుతుంది. గత రెండు రోజుల్నుంచి విస్తృత వర్షించిన పూరిలు, జిలేబీలు ఇట్టే మటుమాయమైనట్టుగానే అనుకోవటం ప్రారంభించారు. ఆరోజున సంకీర్తన, నాట్యం ఉంటాయి... ఆ చోటి దారు ఆగమూనమన్నాడు : 'గాంధీగారి జెండా ఎగరిపోయాడానికి వీల్లేదు!' అతగాడు తన్నులు తింటాడు. వాడితాత ఇనప్పెక్కట్ల అడగమని చెప్పి, ఈ ప్రభుత్వం ఎవరిదో! ఉపవానంచేస్తే గవర్నర్లు, కలెక్టర్లుకూడా దిగొస్తారు !

పంచాయతీలో కూర్చున్న ఇద్దరు వ్యక్తులకుమహాకు ఈ సమైక్యత రుచిందలేదు. వాళ్ళమీద వ్యతిరేకప్రభావం పడింది. ఫేలావన్ పింహయాదవ్ ను సింగ్ తెలివిలేదంతో తిప్పికొట్టడానికి ఎంతతెలివిగా ఎత్తువేసింది ఎవరికీ అర్థం కాలేదు. ఫేలావన్ కు వ్యవహారమంతా పూర్తిగా అర్థమైంది. సింగ్ ఫేలావన్ ను గురించి ప్రస్తావించనేలేదు. ఈ తాపిల్తారును చూడరాదా! ఊసరివెల్లిలాగా రంగు మార్చేశాడు. అనలు పున్నబోట్లాట యాదపులపేటతోకాగా, సింగ్ తాపిల్తార్ ను కౌగలించుకున్నాడు. ఫేలావన్ తక్కువ తిన్నాడని అనుకోవద్దు. అరవై ఏండ్ల అస్తాబిస్తం అనుకోవద్దు. అందరికీ తెలివిలేదెల్లన్నాయి. బాలదేవ్ జ్ఞానబోధ అయితే చేశాడుగాని సింగ్ తాపిల్తార్ తో ఎందుకు నేస్తం కడుతున్నాడో, అతగాడికి అర్థం కాలేదు. నేస్తంఅనేది నెరవవలసింది యాదపులపేట పెద్దతో! దేశసేవకురై ఈయన ఒరగబెట్టం దేమిటి! జాతిస్వరావం పోలివ్పాడుకాదు. ఇంత మర్యాదగా చూసుకుంటూ, తోజనం పెడుతూఉంటే సమయం వచ్చేప్పటికి ఏకు మేరై కూర్చున్నాడు.

సిద్ధాంతిగారు ఆవలిపై పేగులు లెక్కబెట్టేరకం. ఫేలావన్ మొహంచూపి విషయం ఇట్టే అర్థం చేసుకున్నాడు. మొద్దుపర్మానికి చలనం కలిగింది. 'ఫేలావన్ బాబూ! అబ్బాయి నకలదీవ్ అన్యవత్రిక కాశీమంచి వచ్చిందా? వస్తే నా కొకసారి చూపించండి. నేను చెప్పినదాన్ని ఇంతవరకు కాశీ వండితులుకూడా కాదనలేదు.'

'అయ్యో సిద్ధాంతిగారూ! రేపుదయం రండి. ఈమధ్య మీదర్శనమే కరు వైంది. నకలదీవ్ హైస్కూల్లో సంస్కృతంకూడా నేర్చుకుంటున్నాడు. వాడి సంస్కృతజ్ఞానం ఏపాటిదో కాస్త మీరు రేపొచ్చి పరీక్షించిచూడాలి.'

మధ్యాహ్నం ప్రారంభమైన పంచాయతీ సమావేశం సాయంత్రానికిగవి పూర్తి కాలేదు. చాలాకాలానికి ఊళ్లోవున్నవాళ్ళంతా పంచాయతీకి హాజరై నారు. మళ్ళా ఇంతకాలానికి అందరూ కలిసికట్టగా ఒకచోట కూర్చున్నారు.

రేపే సమష్టి బోజనాలు. ఆస్పత్రి ముందున్నస్థలాన్ని శుభ్రంచేసి ఉదయా వికే తడిసింతో మూపివేయాలి. వందరి ఏర్పాటు చేయాలి; రంగురంగుకాగితాలతో దాన్ని అలంకరించాలి. మిత్రులు వందేవాళ్ళు ఉదయమే వచ్చేస్తారు. వైగా ఇప్పుడు పగటిపొద్దుకూడా తక్కువ. బిందు పూర్తయ్యేటప్పటికి సాయంత్రం అవుతుంది. రాక్షసుగార్ని తీసుకరావడానికి నాలుగు ఎడ్లబళ్ళను స్టేషన్కు పంపించాలి. వైస్ చైర్మన్ గారు బాలదేవ్ తో చెప్పారు. ఉదయం అందరూ ఆస్పత్రివద్దకు రావడంతో ఏ పనులు ఎవరుచేయాలో నిర్ణయించడం జరుగుతుంది. ఇంతపెద్ద విందుకు ఏర్పాటుచేయడం మాటలా మరి :

అందరూ పరుసగావచ్చి మహాంతుగారికి నమస్కరించి శలవు తీసు కున్నారు. బాలదేవ్ ను మహాంతుగారు అసిపేళారు. 'బాలదేవ్ గారూ! మీరు కొంచెం ఉండండి. రేపు మళ్ళా నమయం దొరకదు. ఇప్పుడే ఒకసారి ఖర్చుల్నిగురించి మాట్లాడుకుందాం. కూర్చోని బీజక్ గ్రంథపఠనం చేస్తూఉండండి. విత్యకృత్యాలు ముగించుకుని ఇప్పుడే వచ్చేస్తాను. రామదాసూ! ఏమయ్యా రామదాసూ! ఎక్క డున్నావయ్యా! గంగాళంలో ఏళ్ళు వింపావా :

బాలదేవ్ బీజక్ పేజీలు తిరగవేశాడు—

బీజ్ లతావే విత్‌కో
 జో చిత్త గుప్తేహోయ
 శబ్దలతావే జీవకో
 బాఝే దిర్‌లాకోయ :

—బీజ్ గుప్తమైన విశ్వాన్నిగురించి చెబుతుంది, అందులోని ఉపదేశాలు
 శివుణ్ణిగురించి చెబుతాయి.

లక్ష్మి లాంతరువెరిగింది ఎదుటపెట్టి వెళ్ళింది. అక్షరాలు మరింత స్పష్టంగా
 కనిపిస్తున్నాయి. 'సాధువుల్లారా, జనమంతా ఉన్నాడమైపోయింది.' లక్ష్మి శరీరం
 నుంచి ప్రత్యేకమైన 'సువాసన' ఏదో వెలువడుతున్నది. పంచాయతీ సమావేశంలో
 లక్ష్మి బాలదేవదగ్గర కూర్చున్నది. బాలదేవకు రామనగర్ ఉత్సవాలప్పుడు దుర్గ
 మందిరంలోకూడా ఇలాంటి సువాసనే వేస్తూఉండేది. మనోహరమైన సుగంధం!
 పవిత్రగంధం.....ఆడవాళ్ళ శరీరాలనుంచి సాధారణంగా ఉల్లి, వెల్లుల్లి తదితర
 పంటింటివాసనలు వస్తూఉంటాయి.

ఆరు

బాలదేవకు రాత్రిపూట విద్ర పట్టడంలేదు.

మతంనుంచి తిరిగి వచ్చేప్పటికి చాలా పొద్దుబోయింది. వచ్చేప్పటికి ఫేలా
 వన్ ఆరోగ్యం సరిగాలేదని తెలిసింది. జ్వరం, జలుబు, లేదా తలనొప్పి వచ్చి
 వుంటుంది. అనలు ఆడదిక్కులేని మగవాడు ఇంట్లో పరుకోవడం ఏమిటి? మగ
 వాడు ఇంటిపట్టన వున్నాడూ అంటే దాని అర్థం అర్థాంగినుంచి సేవలు అందు
 కోవడం. టోంచేస్తుంటే వదినచెప్పింది - పొట్టలో వాయువు కూడుతున్నదని!
 పొట్టమీద నూనెతో మర్దన చేస్తుంటే 'బాబోయ్, బాబోయ్' అని కేకలు పెట్టాడు.

వదినకూడా వట్టిపట్టనట్టుగా వున్నది. రోజుటిలాగా మాట్లాడడంలేదు. ఇది
 వరలో అయితే కుంపటిముందు కూర్చుని హుక్కా తాగుతూవుంటే బాలదేవ
 జైలునంగతులు చెబుతూఉండేవాడు. పంచాయతీలో జరిగిన సంగతులన్నీ వదినకు

వినిపించానుకున్నాడు; ఆమెపై ఖరిచూసి బారదేవ్ మెదలకుండా పడుకోవడానికి వెళ్ళిపోయాడు.

విద్ర వట్టడంలేదు. జైలువాళ్ళిచ్చిన కంబళి ఇవ్వాలన్న భాగం గుచ్చకుం టున్నది. ఖద్దరుధోవతి కొంచెం మురికివడితే వంటికి చల్లగా తగులుతుంది.... మాటిమాటికి లక్ష్మి గుర్తుకొస్తున్నది. 'బారదేవ్ గారూ! ఇవ్వాలన్న ఇక్కడే ప్రసాదం తీసుకోండి.' అని అన్నది. వచ్చేప్పుడు.... ప్రసాదమా? లక్ష్మి శరీరం నుంచి వచ్చే సువాసన? ఇవ్వాలన్నా అమ్మకూడా గుర్తుకొస్తున్నది. ఊళ్ళో వాళ్ళు బారదేవ్ ను 'దురవా' అని పిలుస్తూవుండేవారు. అలా పిలిస్తే అమ్మకు కోపం వచ్చేది. తండ్రి లేకపోతేమటుకు అనాథుడని పిలవడమేనా? తండ్రి లేక పోతే రాజు. తల్లి లేకపోతే అనాథుడనా బారదేవ్ మహారాజు! నా బారదేవ్ అనాథు డెంతమాత్రం కాదు.... అమ్మ వీపు నవలించినట్లనిపించింది.

తల్లి చనిపోయాక బారదేవ్ అకోథి భగత్ బరెల్ని మేపాడు. అకోథి భగత్ గుర్తుకొస్తేనే బారదేవ్ పళ్ళు గరపొడుస్తుంది. ముసలిముండాకొడుకు మహాదుర్మార్గుడు! ఆ ముసలికి మరీ కర్కోటమాయా! విత్యం నక్కలాగా హిత పెడుతూఉండేది. వగలంతా గొడ్లు పీపుకొచ్చాక భగత్ వట్లపట్టాలి. దాంతో చేతుల వేళ్ళన్నీ బాధతో గుంజుకుపోయ్యేవి. విద్ర ముంచుకొచ్చేది. కళ్లుమూసిపట్టు కచ్చిస్తే చాలు. చెంప పెళ్ళుచునేది! ఆ ముసలాడి చేతివేళ్లు ముండిపోయేవి. బారదేవ్ బాల్యం నుంచీకూడా చెంపదెబ్బలు, బెత్తందెబ్బలు, కర్రదెబ్బలు అన్నీ తిన్నాడు. ముసలాళ్ళదెబ్బలు ఎట్లాగయినా కొంచెం చురుకుగానే వుంటాయి.... అంతే రూప మతి హృదయం చాలా మంచిది. అంతటి విర్మాణ్యమైన తలదండ్రుల కూతురికి అంతటి దయార్థ్యమైన హృదయం ఎలా వచ్చిందో అర్థం కావడంలేదు. ముసలి వాళ్ళద్దరికీ రాత్రిపూట విద్ర వట్టేదికాదు. ఆర్థరాత్రినేకే లేచి గొడ్లను విప్పుతేళ్ళ మనేవాళ్ళు. సరిమా ఆర్థరాత్రినేకే రావిచెట్టుమీద గుడ్లగూబ పిచ్చిగా అరిచేనేకే ఇక్కడ ముసలాడు శనిగాడులాగా కేక పెట్టేవాడు - 'ఒరేయ్ అనాథపీనుగా! తెల్లవారిందిరా! లేచి గొడ్లను విప్పు!.... రూపమతి ఎప్పుడూ అనాథుడని అనేది కాదు. 'బల్లి' అని చిన్నపేరు పెట్టింది. గేదెలు ఉదయం నాలుగుపేర్లు, సాయంత్రం మూడుపేర్లు పాలు ఇచ్చేవి. ముసలికి చిటికెడు కడిగినపాలుకూడా వాసన చూడ

నిచ్చేది కాదు. రూపమతి రోజూ అన్నంతోపాటు ఇన్ని పాటకూడా వాళ్లు చూడకుండా పంపించేది. ముసలివాళ్ళిద్దరూ ఇలా కూడబెట్టిన డబ్బు కాస్తా బిందిపోటు దొంగలువచ్చి దోచుకెళ్లారు.... ఈమధ్య రూపమతి కన్పించింది. చాలాకాలానికి అత్తవారింటినుంచి వచ్చింది. ముగ్గురు పిల్లలు. పెద్దపిల్ల ఆమ్మ రూపమతిలాగానే వుంటుంది. నవ్వుకూడా ఆత్మరాలా అంతే.

....మాయాగారు గుర్తుకొస్తున్నారు. మాయాగారంటే రామకృష్ణబాబు భార్య. చన్నన్ పట్టిలో మొదటిసారిగా మీటింగు జరిగినప్పుడు రామకృష్ణబాబు, ఆయన భార్య, చౌదరిగారు, తివారీగారూ వచ్చారు.... ఎంత తేలిగలమొహం రామకృష్ణ బాబుగారిది! తీర్చిదిద్దినట్టుంటుంది. పెద్దపెద్ద కళ్ళు. ఉపన్యాసంచెబుతూఉంటే పింహం గర్జించినట్టుగానే వుంటుంది. వకాల్తా చేపేరోజుల్లో ఆయన వాచించడం మొదలుబెడితే కోర్టు పైకప్పు పెచ్చులు పెచ్చులుగా ఊడి కిందపడేదని చెప్పుకునే వాళ్ళు. జడ్జి ఈయనకు వ్యతిరేకంగా తీర్పు చెప్పుడానికి జంకేవాడట! మహాత్మా గాంధీ పిలుపు పని ఒక్కసారిగా అన్నిటిని వదులుకొని వచ్చేశారు. భార్యను వెంట బెట్టుకుని గ్రామాలో పర్యటించారు. మాయగారి కాళ్ళవరకు పగిలిపోయింది. కాళ్లు బొబ్బలెక్కి రక్తంతో నిండిపోయాయి. ఆమె బాధచూసి, రామకృష్ణగారి ఉపన్యాసం విని, తివారీగారి పాటలువిని తాను ఉండబట్టలేకపోయాడు. అప్పటి ఆవేశాన్ని సంభాళించుకోవడం ఎవరికైనా కష్టమే! ఎవరో తాడువేసి లాగుతున్నట్టుగా ఉండేది! అంత ఊషువుంది. అందులో!.... 'గంగా జమునల ధారగా ప్రవహించేలా కన్నీటిజాలుగా, భారతీయులస్థితివిగాంచి రోదించెరా భారతమాత అతి దీనురాలుగా!'

మాయగారి కాళ్ళవరకు చిట్టింది. భారతమాత విలపించింది. అన్యదేతను రామకృష్ణగారిదగ్గరికెళ్ళి - 'నా పేరుకూడా స్వరాజ్య ఉద్యమ కార్యకర్తగా రాను కోండి,' అని చెప్పారు. ఆ రోజు మీటింగులో మొత్తం ముగ్గురిపేర్లు రాసుకున్నారు. బాలదేవ్, బావన్ దాసు, చున్నీగోపాయి. చౌదరిగారు అందరినీ జిల్లా కార్యాలయానికి తీసుకెళ్లారు. మాయాగారు విత్యం అపీసుకు వస్తూఉండేది. ఆమెకు కోపం రావడం ఎప్పుడూ లేదు- మాట్లాడుతున్నంతవేళూ నవ్వుతూనే ఉంటుంది. ఒకపర్యాయం పల్లెటూళ్ళు పర్యటించి తిరిగివచ్చేప్పుడు తనకు జ్వర మొచ్చింది.

వళ్ళు మండిపోతున్నది. తల పగిలిపోతున్నది. స్పృహకూడా లేదు. ఎప్పుడో అర్థ రాత్రివేళ కళ్లు తెరిచేప్పటికి కొంచెం వళ్ళు తేలికపడినట్లు వినిపించింది. 'ఎలా వున్నావు బాలదేవ్? ఎవరూ బావన్?' తల అటుతిప్పి చూసేప్పటికి దగ్గర్లోనే కుర్చీలో కూర్చున్న మాయ కనిపించింది. 'ఎలా వున్నది? జ్వరంగావుంటే ఈ ప్రయాణం ఎందుకు పెట్టుకున్నావు? పడుకో' మొహంమీద చేతితో నిమిరి ఆమె అన్నది - 'జ్వరం తగ్గిపోయింది. మాయగారి చేతిస్పర్శ తగలడంతో నాకు విద్ర వచ్చేసింది. ఆ రెండోరోజున బావన్ దాసు అన్నాడు. 'మాయాగారికి నీకు జ్వరంగా వున్నదని తెలియడంతోనే నన్ను వెంటతీసుకుని వెంటనే బయలుదేరి ఆపీసు కొచ్చారు. డర్మాక్షితులతో జ్వరంచూసి - 'నీళ్ళు తీసుకరా. విననకర్త ఇలా లే' అని అన్నారు వెంటనే నీళ్ళపట్ల నుదుటిమీదవేస్తూ కూర్చున్నారు - రాత్రి వన్నెందు గంటలవాకా..... 'ఆ భగవంతుడుకూడా మంచిమంచివాళ్ళకే చావు కల్పిస్తాడు. ఆ తరువాత రెండు మూడు సంవత్సరాలకే ఒక్కరోజు జ్వరంతోనే కాళ్ళకంకా కన్ను మూశాడు. హే భగవాన్! ఆ రోజు మాయాగారివైపు ఎవరూ చూడలేక పోయారు. చూడడానికి అసలు రైల్వేమే చాల్లేదు ఆ రోజు ఆమెహాసం ...' గంగా జమునలదారగా ప్రవహించెరా, కప్పిటిజాలుగా, భారతీయుఃస్థితినిగాంచి రోదించెరా భరతమాత అతి దీనురాలుగా! అందరూ తమ దురదృష్టంగా భావించు కున్నారు. పెద్దకర్మజరిగిన రోజునుంచే జిల్లా ఆపీసుపేరు 'రామకృష్ణ ఆశ్రమం'గా మార్చివేశారు. ఆ మరురోజే మాయాగారు కోసీ వెళ్ళిపోయారు. రైలు ఎక్కటోయే ముందు పాదాలు స్వర్కించి నమస్కారం చేసినప్పుడు మాయాగారు ఒక్కసారిగా పెద్దపెట్టన ఏడవడం ప్రారంభించారు - పల్లెటూరి ఆదవాళ్ళలాగా. బావన్ దాసును మాయాగారు తాకుర్ అని పిలిచేవారు; నేలమీదపడి బెంటేలు పడిపోతున్న బావన్ దాసును పైకి లేపనెత్తుతూ మాయాగారు - 'మహాత్మాజీమీద నమ్మకం ఉంచు. ఆయన నీకు మేలుచేస్తాడు. మహాత్మాజీమార్గాన్ని ఎప్పుడూ వదలవద్దు' అని ఓదార్చి చెప్పింది. మాయాగారిప్పుడు ఎక్కడున్నారో ఏమో!

వేడివేడి కప్పిటిబిందువులు బాలదేవ్ చేతిమీద జారిపడ్డాయి. తన అమ్మ.... రూపమతి....మాయాగారు....లక్ష్మి. మాయాగారిలాగానే లక్ష్మికికూడా ఉపన్యసించడం బాగా తెలుసు. లక్ష్మి ఉపన్యాసం ఇస్తున్నది.

....వికారమైన సభ! ఎటుచూసినా జనసందోహం! అర్థంగా కట్టిన వాసాలను వదగొట్టుకుంటూ వేదికవైపుకు వచ్చేస్తున్నారు. వేదికమీద బాలదేవ్ వక్కనేలక్కి కూర్చోనివున్నది. లక్ష్మి పాదాలదర్శనంకూడా చిట్టిపోయింది. వేదికమీద తెల్లటి దుప్పటిమీద రక్తమిండువులు ఒక్కొక్కటి టవ్ టవ్ మని శబ్దం చేసుకుంటూ వరుగుతున్నాయి. లక్ష్మి ఉపవస్తిస్తున్నది. ఎవరు! హరగోరి! హరగోరి లక్ష్మి మెడలో పూలదండ వేయడానికి ముందుకు వస్తున్నాడు. లక్ష్మి పూలమాల వేయించుకోవడానికి ఇష్టపడలేదు; ఆమాల తీసుకుని బాలదేవ్ మెడలో వేసింది. బంతిపువ్వులదండ, ఆ పూలనుంచి లక్ష్మి శరీరపుసువాసన గుఱాళిస్తున్నది. జనం వేదికవైపు తోసుకొస్తున్నారు. హరగోరి ముందుకొచ్చాడు. లక్ష్మిని పట్టుకుంటున్నాడు. బాలదేవ్ అరవాలనుకుంటున్నాడు; కాని గొంతు పెకిరి రావడంలేదు. జనం గోలచేస్తున్నారు. బాలదేవ్ ఉన్నదిలాన్నంతా ఉపయోగించి బిగ్గంగా కేక పెడుతున్నాడు - 'హరగోరిబాబూ.'

గాంధీమహాత్మాకి జై !

జై !

బాలదేవ్ ఉలిక్కిపడి లేస్తాడు. కళ్లు నలుముకుంటూ బయటకొస్తాడు - ఉదయమైంది. ఈశ్వోవున్న యవజనులందరినీ పోగుచేసి, ఈరేగింపు బయలుదేర దీసి కాళీచరణ్ జయజయధ్వనాలచేస్తూ వెడుతున్నాడు. మహాబుద్ధిమంతుడవయ్యా కాళీచరణ్! సాహసవంతుడివికూడాను, బుద్ధిమంతుడివికూడాను. ఈ ప్రోగ్రాం ఎప్పుడు వేసుకున్నావయ్యా; బహుశా రాత్రే అనుకొనివుంటావు. మేరీగంజ్ తూడా చన్నన్ పట్టిలాగా మంచిపేరులోకి వస్తుంది, మరి, వేకువయ్యామున వచ్చినకల!

'ఫేలావన్ ఆన్నా, ఎలావుంది ఆరోగ్యం!'

'రాత్రి నువ్వెప్పుడు తిరిగొచ్చావు! వీకాలన్యం ఎక్కడైంది! పిసాయిల పేదలోనా! కాయస్థులూ, రాజపుత్రులూ ఏకమైనారు. ఇంకేముంది! స్వరాజ్యం వచ్చేసినట్టే! నువ్వేమైనా చెప్పు, బాలదేవ్! మనం వట్టి వెరిబాగులవాళ్ళమయ్యా. కాళీగాణ్ణి కొంచెం కనిపెట్టివుండు. వాడిలో సర్దుబాటు చాలా వున్నాయి. ఆ విషయం ముందుముందు నువ్వే గ్రహిస్తావు. ఏదైనా ఉపద్రవం తెచ్చిపెడితే

మటుకు - ఆ బాధ్యత నాదికాదు. ఆ తరువాత యాదవులపేట పెద్దమీదికి ఏ మాటా రాకూడదు. ఈ కాయస్థల్ని, రాజపుత్రల్ని నమ్మనేకూడదు.'

మనసులోని బాధను ఎలా వెళ్ళగక్కుకోవాలో ఫేలావనకు తోధపడలేదు. గొడ్లకాపరి పాలు పిండదానికి పాత్రతీసుకొని వచ్చాడు. ఫేలావన్ ఈనాటికీ కూడా తానే స్వయంగా పాలు పిండుతూవుంటాడు. నలుగురి జేతులుపడితే బ్రెలు ఎండి పోతాయని ఫేలావన్ అంటూఉంటాడు. 'బ్రెలే చేపనేలేదు. పితకమని గొడవ చేశావు. ఎడవనాయాల! పూరీలు, జిరేబీలు ఇప్పుడే పండిపెడుతున్నారా ఏమిటి? నీకు నోరూరుతున్నట్లుంది. ఇప్పుటినుంచే!ననుస్కారమండి, సిద్ధాంతిగారూ! ననుస్కారం.'

సిద్ధాంతి చెవికి జంబ్యాన్నికగిరించి, చేతులో చెంబుపుచ్చుకుని బావిదగ్గరకు బయలుదేరాడు. వెళ్ళేవాణ్ణి ఫేలావన్ ఆపివేశాడు - 'రండి సిద్ధాంతిగారూ, నీళ్ళక్కడికే తెప్పిస్తాను, రండి.'

'అబ్బాయి ఫేలావన్! చూస్తే ఊరికి స్వరాజ్యం వచ్చేసినట్టుగా కనిపిస్తున్నాది. మండిచే! ఊళ్ళోని కుర్రకారంతా మంచి ఉత్సాహంగావున్నారు. వట్టి గొడ్డుకు ఆరుపులెక్కువన్నారు. అన్నీవున్న విస్తరి అడగిమణిగ ఉంటుంది. ఏమీ లేనిది ఎగిరిపడుతుందట. ఏమాటావు? ఇలాగే ఏమర్చినీలోకూడా జరిగింది. సిమర్దనిలో మా మేనమామ వున్నాడు. పది పన్నెండు సంవత్సరాలక్రితం ఒక పర్యాయం మా మామయ్యగారింటి కెళ్లాను. వాళ్ళ పెద్దబ్బాయి యజ్ఞోపవీతానికి ఉద్దయంలేచి చూద్దనుగవా. ఊళ్ళోని కుర్రకారంతా ఇలాగే జెండాలు అవీ పుచ్చుకుని 'ఇంకిలాడ్ జిందాబాద్' అని అంటూ వీధులవెంట ఊరేగింపుగా బయలుదేరారు. 'ఏమిటి మామయ్యా విషయం?' అని అడిగాను. ఊళ్ళోని కుర్రజన మంతా వారింటిల్లాగా చేరారని, 'ఇంకిలాడ్ జిందాబాద్' అంటే 'మేమంతా జీవించి వున్న పురిపిల్లలం' అని చెప్పాడు. ఆ జీవించివున్న పురిపికూడా ఆ సాయంత్రం చూశాను. స్కూలుకుపడమరగా పెద్దపెద్ద పొయ్యాల ఏర్పాటుచేశారు. వాటిమీద కళాయలుపెట్టి నీళ్ళను మరగబెడుతున్నారు. అదేమిటయ్యా అంటే కాంగ్రెసు తివారీగారు ఉప్పు తయారుచేస్తానన్నారు. నేనూ అక్కడ నిలబడ్డాను. ఇంతలోకి ఆనంకో కోలాహలం బయలుదేరింది. పోలీసు లొస్తున్నారని. ఒక బోపి పెట్టు

కున్న అధికారి. నలుగురు పోలీసులు స్కూలు ఆవరణలోనుంచి రావడం చూశాను. ఇంకేముంది; విద్యున్నవాళ్ళు విద్యున్నట్టుగానే పలాయనం చిత్ర గించారు. ఇంకిలాబ్ లేదూ, జిందాబాద్ లేదు. ఎక్కడికెందాలు అక్కడ పడేసి అందరూ పరుగు లంగించుకున్నారు - బతుకుజీవుడా అనుకుంటూ! ఇనస్పెక్టరు తివారిని పట్టుకెళ్ళిపోయాడు. ఆ తరువాత పోలీసులు ప్రతిఇంట్లోనూదూరి సోదాలు చేశారట! బజార్లో కేకలుపెట్టిన వాళ్ళెవరూ బయటికిరాలేదు అంతా గవ్వపగ్గా ఉండిపోయారు. ఆ తరువాత మళ్ళా కాంగ్రెసు ప్రభుత్వం వచ్చాక మళ్ళా ప్రతి ఒక్కడూ వాలంటీరుగా తయారై నాడని విన్నాను; మళ్ళా 'ఇంకిలాబ్ జిందాబాద్' అని వినాదాలు చేశారు. ఇనస్పెక్టర్ కనిపిస్తే చాలు. ఈ వినాదాలు మరింత మిన్ను ముట్టేవి. 'ప్రభుత్వం మీది. ఎంత గొంతుచించుకున్నా మాకు పొయ్యేదేమీ లేదని పోలీసు ఇనస్పెక్టర్లు కోపాన్ని లోలోపల దిగమింగుకున్నారు. క్రిందటిసారి జరిగిన ఉద్యమనందర్యంలో ఆవేశంకొద్దీ పశువులమార్కెట్టు తగలబెట్టి సారాయదుకాణం కొల్లగొట్టారు. ఆ రెండోరోజున నలుగు లారీలనిండా తెల్ల మిలిటరీ వచ్చారు. ఊరికి విప్పంటించారు. అప్పటి దోచుకున్నారు. గంబలో ఊరిని ఒక కొలికికి తీసు కొచ్చారు. ఏదై మండివి అరెస్టు చేశారు; ఇద్దరినీ న్యూహాతప్పేలా కొట్టారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళను ఎదుర్కోవడం మాటలా; మత్తగజాలముందు ఊరకుక్కల అరుపు ఏపాటిది; ఈమధ్య కాస్తంత మెత్తగా వున్నారేమో, మళ్ళా ఎగిరెగిరి పడు తున్నారు. ఈసారి వాళ్ళు తలుచుకుంటే ఏళ్ళపని వాళేయే.'

'అలా అనకండి సిద్ధాంతిగారూ!' ఆ తరువాత బారదేవ్ వినలేకపోయాడు. 'క్రిందటిసారి ఉద్యమనందర్యంలో గవర్నమెంటును ముప్పుతిప్పలుబెట్టి మూడు చెరువులనిళ్ళు తాగించారు. ఏమర్జనీవిగిరించి మీరు చెప్పాక, అక్కడికి మీరీ మధ్య వెళ్ళారా; వెళ్ళలేదనుకుంటాను. ఒకవర్షాయం వెళ్ళి చూపిరండి. అస్సత్రు. స్కూలు. అడవిల్లెలస్కూలు. చరఖాకేంద్రం - ఒకటేమిటి - ఎన్నో ఏళ్ళదామి. ప్రతిఇంట్లోనూ ఇంగ్లీషు పడుపుకున్నవాళ్ళు కనిపిస్తారు. వానందదాసును ఎరుగు దురా మీరు; వాళ్ళబ్బాయి రమానంద్ మాతోపాటు జైలులో వున్నాడు. ఈసారి ఆసనరయిపోతాడు.'

ఫేలావనకూడా ఏదో చెప్పబోయాడు. ఇంతలోనే గొద్దకాదిబుద్ధాడు శేతేశాడు - బ్రె చేపిందని.

వేలావన్ పాలు ఏతకడానికి వెళ్లిపోయాడు. బారదేవ్ కు కబుర్లుచెప్పే తీరిక లేదు. ఊళ్ళో ఎక్కడబడితే అక్కడ జయజయద్వానాలు వినిపిస్తున్నాయి - 'గాంధీమహాత్మాజీకి జై !'

ఏడు

ప్యారూచట్టా అందరూ గుమిగూడారు. ప్యారూ డాక్టరుగారి నొకరు; డాక్టరుగా రెప్పదొస్తారు; నీ పేరేమిటి; ఏం కులం; నిజంచెప్పు. అబద్ధం చెప్పకు! జంధ్యం లేదుగా!

బారదేవ్ ప్యారూను ఆ గుంపులోనుంచి బయటికి తీసుకొచ్చాడు. ఏమయ్యోయ్; 'మీరు మనిషిని చూడలేదా ఏమిటి ఇంతకుముందు; మీపని మీరు చూసుకోండి. మితాయి వందేవాళ్ళదగ్గర పవరైనా వున్నారా; వాళ్ళ హెడ్ గారు ఏమంటున్నారు.'

బారదేవ్ అందరిపేరుచివరా 'గారు' తగిలిస్తాడు. రామకృష్ణ ఆశ్రమంలో నాయకులు ఇలాగే అందరిపేర్లచివర 'గారు' చేర్చి పిలుస్తూఉంటారు - 'దైవదు గారు', 'కంట్రాక్టరుగారు', 'హరిజన్ గారు'.

వాకబుచేయగా తెలిసినవిషయమేమిటంటే ప్యారూ డాక్టరుగారిదగ్గర నొకరుగా పనిచేసేందుకు వచ్చాడు. రాకహట్ ప్లేషన్ దగ్గర్లోవున్న హోమియోపతి డాక్టరుదగ్గర ప్యారూ ఆయిదునంపత్పరాంపాటు నొకరుగా వున్నాడు. ఆయన వ్యదేశం తిరిగిపోయాడు. మేరీగంజ్ లో అస్పత్రి పెడుతున్నారనితెలిసి డాక్టర్ గారి దగ్గరికి నొకరుగా పనిచేసేందుకు ఇక్కడి కొచ్చాడు.

అటుకులు, బెల్లం పలహారం చేశాక ప్యారూ బారదేవ్ తో - 'అయ్యా, డాక్టరుగారిపామాను ఎక్కడన్నదో చూపించండి. కుర్చీ, బల్లి వగైరా నర్దుశాను. అలవరుతుడిచి కుర్రంగా వుంచాలి. పిళ్ళపాత్రఒకటి వెడల్పు మూతిగలది కావాలి. దానివక్కనే నబ్బు, తుండుగుడ్డ వుంచాలి. డాక్టర్ గారు రావడంతోనే ముందు నబ్బుతో చేతులు కడుక్కుంటారు!' అని అన్నారు.

ప్యారూ కర్రీ, బల్ల వేళాడు. మూడుకాళ్ళ ఇనసదువ్వల పీటమీద వెడల్పు మూతిగల కొయ్యపాత్రను గుండ్రవి కడ్డీలో దిగేశాడు. ఆ పాత్రకు వంపున్నది. వంపుతిప్పితే నీళ్ళు వస్తాయి. పెట్టెలోనుంచి కుండుగుడ్డతీసి వేలాడేశాడు. గొర్రె దొడ్డులాంటి కుండుగుడ్డ, నబ్బు. నబ్బులేదా? బట్టబుతికే నబ్బుకాదు; వానన నబ్బు కావాలి. భగత్ దుకాణంలో వానననబ్బు వొంకకేం? కటిహార్లో దొరుకు కుంది, తాపిల్దార్గా రమ్మాయి కమలి వానననబ్బుతో స్నానంచేస్తే ఊరంతా ఘుమఘుమలాడిపోయేది. తాపిల్దార్గాడు. కమలినడిగి నబ్బు తెచ్చున్నారు..... మొత్తానికి ప్యారూ దాక్టరుదగ్గర ఉద్యోగం చేయడానికి అనుభవంవున్న పాతనొకరే! నవయానికి వచ్చాడు. లేకపోతే ఇవన్నీ అమర్చడం కొంచెం కష్టమయ్యేది. దాక్టరుగారుకూడా వచ్చేవేళయింది. 'గురకొయ్యలు పొడవకముందే ఎద్దలళ్ళు పంపించాను—చోకిదారు అగమూనిచ్చి,' అని తాపిల్దారుగా రన్నారు.

ఊరంతా గుబాళించిపోతున్నది. తిరునాళ్ళలోకూడా ఇలాంటివాననే వేస్తూ ఉంటుంది. తాపిల్దారుగారి చావిట్లో మిఠాయి వందేవాళ్ళు ఉదయంనుంచే పూరిత. జిలేబీ వండుతున్నారు. పూరిత ఒకరా! బోళారు. ఊళ్ళోపిల్లలు అక్కడ ఏకం ఆయ్యారు. రాజపుత్రపేట, కాయస్థులపేట పిల్లలు వేరేపేటల పిల్లల్ని ఆ ఛాయ లకే రానివ్వడంలేదు. 'ఏయ్! అంటు తగుడుతుంది, వెళ్ళిపోండి,' అని తరిమే స్తున్నారు.

సింగ్ గారు న్వయంగా వెళ్ళి ఖేలావన్ సింహయాదవ్ ను బలవంకంగా తీసు వెళ్ళారు.

'అయ్యా తాపిల్దారుగారూ! విందుకముందే ఇతగాడిపొట్ట నాయపుకో ఉబ్బిపోయింది, ఇదుగో అబ్బాయ్! ఆడవాళ్లలాగా పిగ్గుపడితే లాభంలేదు. ఏమంటారు తాపిల్దారుగారూ! అవునంటారా? మాటామాటావస్తే పోట్లాడుకుంటాం; మళ్ళా వెంటనే కలుసుకోవాలి. ఇలా ఎడమొహం వెడమొహంగావుంటే ఎలాగు? నీ ఆరోగ్యంసంగతి నా కిప్పుడే బాలదేవ్ చెబితే తెలిసింది. వెళ్ళి చూద్దనుగదా, మంత్రతంత్రాలా జరిపిస్తున్నారు. ఇదుగో బాలదేవ్. దాక్టరుగారు రావడంతోనే ముందుగా ఇతనికి వైద్యం చేయించు. ఏమంటావు? ఆ.....ఎనిమిదోనెల అని కూడా చెప్పు.....'

అ హ్లా హ్లా హ్లా హ్లా హ్లా....అ హ్లా హ్లా !

'రామకృపాల్ అన్నగారు! కుర్రవాళ్ళతోకూడా మీరు సరిహాసాలాడతారు!....మంచివారే! సర్, ఇక నన్నొడలండి. సునవాళ్ళంతా ఇక్కడే వున్నారు. నేను లేకపోయినా పరవాలేదుగదా అవి ఇంటిదగ్గరే వుండిపోయాను.'

సింగ్ గారు చాలా హాసాలైన మనిషి. ఉదయంనుంచి అందర్నీ నవ్వించేస్తున్నారు. ఫేలావన్ కొంచెం పెడమొహంగా వుండడం గమనించి, ఇంటితెళ్ళి మరీ లాక్కొచ్చారు. సిద్ధాంతిగారు రాలేదు. పళ్ళు నొప్పిగా వున్నాయన్నారు. 'ఈమధ్య డాక్టర్లు నకిలీపళ్ళు కడుతున్నారు. డాక్టరుగారితో చెప్పి సిద్ధాంతిగారికికూడా పళ్ళు కట్టించడమయ్యా! ఇదేమైనా పెళ్ళిమాపుల వ్యవహారమూ ఏమిటి. సిల్లీతరపు వాళ్లు పళ్లు నరిగి వున్నాయో లేదో వూపి మరీ చూస్తారనుకోవడానికి.'

'డాక్టరుగారొస్తున్నారు.'

'వస్తున్నాడా? ఏరీ?'

'అలాదు ఎద్దెబ్బ పల్లెవాళ్ళపేటదాకా వచ్చాయి. చోకిదారు అగమూ ముందు వచ్చేస్తున్నాడు. ఎరుగెత్తుకుంటూ. డాక్టరుగారు తలమీద బోపి పెట్టుకున్నారు.'

'అగమూ వచ్చేతాడు. టుజింమీద ఏమిటో వున్నది, పెట్టేమో?'

చేస్తున్న పనిపాటలువదిలేసి అందరూ గుంపుగా ఒకచోట చేరారు- 'డాక్టరుగారు వస్తున్నారు!'

'కొంచెం పక్కకు తప్పుకోండి.' అగమూ అంటున్నాడు - డాక్టరుగారు దీన్ని జాగ్రత్తగా పెట్టమన్నారు. దెబ్బ తగలకూడదని, కరెంటుతీగెలు లేనిమిషను.'

'దీన్ని రేడియో అంటారు, రేడియో! ఇక రోజూ మీరు బొంబాయి, కలకత్తాపాటలు వినవచ్చు. గాంధీగారి వార్తలు, బహుధరలు అన్నీ వస్తాయి. తీగె నొక్కినొక్కడంతోనే కోవంవచ్చి మాట్లాడేస్తుంది - 'మూర్ఖుడా! అని, 'ఇవ్వాళ్ళ మొహం కడుక్కోలేదా?' అని అడుగుతుంది. మొఖం కడుక్కోకుండా దాని తెదురుగా కూర్చుంటే! అని బాంబే చొప్పాడు.

'అన్యాయమైన సంగతులు!'

డాక్టరుగారు :

అందరూ చేతులు జోడించి విలవిలారు. డాక్టరుగారు నవ్వుతూ అందరికీ నమస్కరిస్తున్నారు. బాలదేవ్ జై హింద్' అన్నారు. ఆయననుచూసి ఈమధ్య కాళియాకూడా మొదలుబెట్టారు. ప్యారూ పందిరిలోకి కుర్చీ ఒకటితెచ్చి వేశాడు. డాక్టరుగారి చేతిలోనుంచి బోపీ తీసుకున్నాడు. డాక్టరుగారిమొహం బాగా ఎర్రగా వున్నది. మీసాలు పూర్తిగా తీసివేశారు.

బాలదేవ్ చేతులుజోడించే అడిగాడు - 'వ్రయాణంలో మరేమీ ఇబ్బంది కలుగలేదుగదండీ!....అన్నీ సిద్ధంగావున్నాయి. భోజనానికి రేపంది. ఆ.... చూడండి, ఈయనగారిపేరు విశ్వనాథప్రసాద్, పారబంగాప్రాంతానికి తాసిల్దారు. వీరిపేరు రామకృపాల్సింగు. పిపాయి....రాజపుత్రపేటకు పెద్ద, ఈయనపేరు ఫేలానన్సింహయాదవ్, యాదవక్షత్రియపేట మూలవిరాట్టు ఈయన కాళీదరణ్. ఉత్సాహవంతుడైన యువకుడు. పీళ్ళంతా స్కూల్లో చదువుకునే కుర్రకారు!.... గండి, మీరంతా డాక్టరుగారితో మాట్లాడండి. ఈ వూరి మహంతుగారు ఆశ్వుత్రి ఏర్పాటువుతున్నసందర్భాన్ని పురస్కరించుకుని గ్రామస్థులకు సమష్టి విచారకటి ఏర్పాటుచేశారు.'

డాక్టర్గారు మరొకసారి అందరికీ నమస్కరించారు. 'చూడండి, నే విప్పుడప్పుడే భోంచేయనులెండి. ముందు అందరిభోజనాల కావివ్వండి,' అని అన్నారు.

విజంగా ప్యారూ అనుభవమున్న నౌకరే! డాక్టరుగారు ముందుగా సబ్బుతో చేతులు కడుక్కున్నారు.

షరతునుంచి మహంతుగారు, దాసి లక్ష్మి, రామదాసు, మరో ఇద్దరుభక్తులు వచ్చారు. మహంతుగారి పెద్దబండిముందు ఒక సాధువు కొమ్మువాయాద్యం వూదు కుంటూ వస్తున్నాడు. ధు తు తు తు S S....ధు తు తు! ఇలాంటి వాయాద్యం విని పించినప్పడల్లా ఊళ్ళోవున్న కక్కలన్నీ మొరగడం ప్రారంభిస్తాయి. చిన్న చిన్న కుక్కపిల్లలుకూడా గొంతు బొంగురుబోయేట్లు అరుస్తాయి. కొత్తగా మొరగటం నేర్చుకున్నాయేమో! ముందుగా కాళికాదేవిగుడిలో నైవేద్యం పెట్టడం జరుగుతుంది. ఆ తరువాత దింగళాచుట్టావున్న అడవిలోపలికి రెండు పూరిలు విసిరి

వేస్తారు - అడవిలోవుండే దేవీ దేవతలకు, భూతప్రేతలకు నైవేద్యంగా! ఆ తరువాత పాదువులకు, బ్రాహ్మణులకు భోజనాలు వడ్డిస్తారు. బాలదేవ్ ఎంతచెప్పినా దాక్టర్ గారు వినిపించుకోనేలేదు. ప్యారూ చెప్పింది విజమే ననిపించింది. దాక్టర్లు మిథాయి వందేవాళ్లు తయారుచేసే పూరీలు తినరట. మిషను పొయ్యిమీద ప్యారూ దాక్టర్ గారికోసరం వంట వండుతున్నాడు. తొందరగా భోజనాలు పూర్తిఅయితే బావుండును; రేడియోలో పాటలు వినవచ్చు. ఈరోజు పాటలుండవా ఏమిటి? ఎలావుంటాయి పాటలు? కటికార్ జంక్షన్ లో రైళ్ళమోత, మిల్లులగోల - వీటి మధ్య ఆ వార్తలు ఎలా వస్తాయి? పాట ఎలా వినిపిస్తాయి?

‘బిజయ్! బిజయ్!’

‘ప్రతి పేటవాళ్లు వేర్వేరుగా కూర్చోండి. మీ పక్కన మీ ఆడవాళ్ళకు వేరుగా విస్తళ్ళు వేయండి. తక్కువ వద్దు, ఎక్కువ వద్దు.’

గొల్లలపేట ముసలి రోడ్డిని అడవిలోకి వెళ్తున్నాడు. రోడ్డిగోల ఊరూరు తిరిగి వెరుగు అమ్మకూ ఉంటాడు. ఆశగాడి నడక, మాటకేక - అన్నీ ఆడవాళ్ళ విగా ఉంటాయి తలపడినందు, ఎదురుబొమ్మలమీదనుంచి ఏమాత్రం గుడ్డ తొలిగిపోయినా, ఆడవాళ్ళకుదుర్లేనే వెంటనే సర్దుకుంటూఉంటాడు. మగవాళ్లతో మాట్లాడేప్పుడు పిగ్గునడితాడు. ఆడవాళ్ళు అతనిముందర ఎలాంటి అరమరీలు పాటించరు. సంతకు వెళ్ళేప్పుడు, ఊల్లా తిరిగివచ్చేప్పుడుకూడా ఆడవాళ్ళతోనే వుంటాడు. అందరూకలిసి రోడ్డిని ఏటిపిస్తున్నారు - ‘ఏ విస్తరి ఇంట్లో వేయిస్తాం. అడుగో, లాల్ దన్ వీకోసరం విస్తరి వేయించాడు.’

ఓరే! పోండిరా నచ్చినోళ్ళలారా! ముసలివాళ్ళను ఎగతాళిచేయడానికి మీకు పిగ్గెట్లా లేవంటి? మీ నాయనమ్మలతోను, అమ్మమ్మలతోకూడా ఇలాగే ఎకనక్కా లాడతారంటరా! ఊళ్ళోవి కుర్రకాంతా చెడిపోయారు! అన్నిటికీ మూలం ఈ పంపువాగాడు! ముసలివాళ్ళతీరే ఇట్లావుంటే, ఇక పిల్లల్ని అనే పనేముంది!.... ఏమర్రా! నామాట విజమేనంటారా?....ఊ!..’

మహంతుగారు రాత్రిపూట బోంచెయ్యరు.

‘హే నద్దురు! దాక్టరుగారు! మీకు జీతమెంత? రెండుందలా! పైరాబడి

ఏమైనా వుంటుందా : 'ముఖ్యమైంది పైరాబడేగా :మంచిదే. గాంధీజీ ఎలాగైనా అవతారపురుషుడు :డాక్టరుగారూ : ఇప్పటికి ఏడునంవత్సరాలపూర్వం నాకు కళ్లు వచ్చాయి. ఆతరువాత రెండుమాసాలవరకు కళ్ళు ఎర్రగా వుండిపోయాయి. పూర్తియారోవి ఏవిరస్టన్ కు ఏలై రూపాయలఫీజు ఇచ్చుకుని పరీక్ష చేయించు కున్నాను. చాలారోజులు చికిత్సకూడా చేయించుకున్నా; కాని ఫలితం లేకపోయింది. ఇప్పుడు మీ రొచ్చారక్కడకు : మీరు మా ఇంటి డాక్టరుతో సమానం!'

దాని లక్షి ఏకీకీగ డాక్టర్ గడివైపు చూస్తున్నది....అబ్బా! ఎంత అందమైన మనిషి! పాదం, ఈ పాడువల్లెటూళ్లో ఎలా తోస్తుందో ఏమో! ఏది ఏమైనా ఉద్యోగం ఉద్యోగమేగా : మనస్సంతా ఇంటిమీదే వుండివుంటుంది. పెళ్లం పిల్లలు గుర్తుకొస్తూ ఉండవచ్చు. నాలుగురోజులుగడిస్తే ఆదే అలవాటవుతుంది. ఆతరువాత వెళ్ళి పెళ్ళం పిల్లల్ని తెచ్చుకుంటాడు. ఉండి ఉండి ఒక్కసారిగా ఆయన్ను ప్రశ్నించింది - 'ఏమండీ డాక్టరుగారూ : మీ ఇంటిదగ్గర ఇంకెవరున్నారండీ!'

'అ....ఏమన్నారు?' కొంచెం సట్టతూ డాక్టర్ అన్నాడు - 'ఇంక నా కెవరూ లేరు. తల్లి దండ్రులిద్దరూ నా చిన్నతనంలోనే పోయారు.'

ఈ ప్రశ్న అడిగివుండవలసిందికాదని లక్షి ఆతరువాత అనుకున్నది. అసలు తా నలాంటిప్రశ్న అడిగినందుకు తనకే అశ్చర్యం వున్నది. ఎందు కద గారి!నా కెవరూలేరు! 'లక్షి రామదాసును ఏలువు. అయ్యా, డాక్టరుగారూ! నా కి కలవిప్పించండి. మీరుకూడా తోజనంచేసి కాస్త విశ్రాంతి తీసుకోండి. వీలుచూసుకుని మలాన్ని దర్శించండి. 'దర్శనం, స్వర్గం, సత్సాంగత్యంవల్ల మనసు లోని మాలిన్యం మరుగుపడదే' అన్నాడు సద్గురు!'

లక్షి చేతులెత్తి నమస్కరించింది.

బ్రాహ్మణపేటవాళ్లు బాలదేవను - 'డాక్టరుగారి నొకరు హిందూ ఎరుకలవాడటగా! మరి డాక్టర్ గారు ఏం కులస్తులో! ఎరుకలవాడు పంటజీస్తే తోంచేస్తారా. డాక్టర్ గారు!' అని అడిగాడు.

'మీరంతా ఒక్కసారి ప్రేమతో అనండి! 'మహాత్మాగాంధీకి తెలుసే!'

విందుబోజనం ముగిసింది. ఏ రోజూ రావివ్వలేదు. అందరికీ వంశ్యప్తి కలిగింది. ఎవరైనా దు:ఖినిపోతే, వాళ్ళవంతు రేవువచ్చి పట్టుకెళ్ళవచ్చు.

బాందేవ్, చాకిదారు అగమూ, దిరంబిలతోపాటే ఆస్పత్రిలో పడుకుంటాడు, ఈ రోజు మొదటిరాత్రి.

ఎనిమిది

లక్ష్మీకికూడా నా అనేవాళ్ళెవరూ లేరు.

....ఏమన్నారూ,నా కెవరూ లేరంది. లక్ష్మి ఆలోచనలో మునిగిపోయింది. తన మనస్సు ఎందుకీలా మెత్తబడిపోతున్నది; ఇలా ఎందుకు ఇంతగా ద్రవిస్తున్నది; ఇది మంచి లక్షణంకాదు. హే నద్గరూ; నాకు శక్తివి ప్రసాదించు.

ఆమెకు నద్గరు మినహా మరెవరూ లేరు. తల్లి ఎలా వుంటుందో తెలియనే తెలియదు. పసరాహా మఠానికి నమీపంలోవున్న తన గుడిపెమాత్రం తాగా గుర్తున్నది. ఉదయం కావడంతోనే తనశంధి భుజంమీద ఎక్కించుకొని మఠానికి తీసుకెడుతూ ఉండేవాడు. మహంతు రామగోపాయి ఎంత ప్రేమగా వుండేవారు - 'వచ్చావా లచ్చి; పటికిబెల్లం తింటావా; టీ తాగుతావా?' అని అడిగేవారు. ఒక గిన్నెలో టీ, అటుకులూ తెచ్చి ఇచ్చేవారు - వంటకను. నాన్న అక్కడ కూర్చుని మహంతుగారికి గంజాయి తయారుచేసేవారు. ఒకటి, రెండు, మూడు చిలుములు తయారుచేసి ఇచ్చేవారు. గంజాయి తాగేప్పటికీ మహంతుగారికళ్ళు చింతవిప్పుల్లాగా తయారయ్యేవి. అప్పుడప్పుడు నాన్నకూడా పటికిపోయేవాడు. వంటకను పెరుగుతెచ్చి ఇస్తూ - 'రామవరణ్! ఈ పెరుగుతిను. విషా కాస్త తగ్గుతుంది' అనేవాడు. నన్నంటే మహంతుగారుకూడా ఎంతో ప్రేమగా వుండేవారు. ప్రత్యేకించి పనేమీ ఉండేదికాదు; పగలల్లా మహంతుగారిదగ్గర కూర్చొని గంజాయి గొట్టం నింపుతూ కూర్చునేవాడు. తిండి తిప్పలన్నీ మఠంలోనే జరిగిపోయేవి.

ఒక్కో ఒకపర్యాయం కలరావ్యాధిపై నాన్నతో మహంతుగారు - 'రామవరణ్! వచ్చి మఠంలోనే వుండు!' అని అన్నారు. ఆ రోజుల్లో గంజాయిగొట్టం

అరవిచ్చేనారుకాదు. ఒకరోజున మహంతుగారి టీజక్ పారాయణగ్రంథం కాలి పోయింది. గంజాయి గొట్టంలోని విప్పురవ్వలు ఆ గ్రంథంమీద పడివుంటాయి. మహంతుగారు కన్నీరుకారుస్తూ - 'రామచరణ్ ! అమంగళం జరిగిపోయిందయ్యా! భగవంతుడికి నామీద కోపంవచ్చింది. 'ఓ అమభవించవలసిందే !' అని అన్నారు. ఆ రెండవరోజున మఠంలోని ఒక సాధువుకు విరేచనాలు కావడం ప్రారంభమయ్యాయి. మూడవరోజున ఆ సాధువు కాస్తా కన్నుమూశాడు. దాంకో మహంతుగారికి జబ్బు చేసింది. నన్ను ఆయనకెంతో పేవచేశాడు. ఆయన దేహంబాలించే ముందు - 'రామచరణ్ ! చివరిసారిగా నీ చేతులమీదుగా గంజాయి తాగించు !' అని అడిగారట !

నన్ను గంజాయిగొట్టంలో విప్పు వేసుకరావడానికి అగ్నికుండందగ్గరకు వెళ్ళేప్పటికి అందులోనే వాంతి చేసుకున్నాడు. మహంతుగారు సాయంత్రం కన్ను మూస్తే నన్ను ఆ ఉదయమే హరి అన్నాడు. వంటాయన దూరంనుంచి నాన్నను నాకు చూపించాడు. 'చవిపోయిననువిషికి దగ్గరగా వెళ్ళకూడదు !' అని ఆయన చెప్పాడు.

'లక్ష్మీ ! ఓ లక్ష్మీ !!'

'వస్తున్నా !' లక్ష్మీ విసుక్కుంటూ లేచింది. ఆ రోజున టీజక్ పారాయణ గ్రంథంమీద ఒట్టు వేసుకొని మరీ చెప్పారు; మళ్ళా ఇవ్వాళ్ళ పిలవడం మొదలు పెట్టారు. 'హే నద్గరూ ! ఈ దాసీని నీదగ్గరకు పిలిపించుకోవయ్యా మహానుభావా !'

'లక్ష్మీ !'

'మహంతుగారూ ! మనస్సును ప్రళాంకంగా వుంచుకోవడానికి ప్రయత్నించండి. సద్గురుద్వారంలో విచగున్నలు కంటి. మాయాప్రపంచాన్ని మరచిపోండి'

'లక్ష్మీ ! అంతా మాయ ! జగమంతా మిథ్య ! ఏదీ, ఒకసారి ఇలారా నా చెంతకు !'

అందురై నవాది కబంధహస్తాలలో వెయ్యి ఏనుగులపట్టు వుంటుంది. ఆ పట్టు విడిపించుకోవడానికి లక్ష ప్రయత్నాలుచేసినా ప్రయోజనం కూన్యమే అవుతుంది. అది హస్తమా లేక కంసాలి పట్టుకారా ! బోసినోటి దుర్గంధం చొంగ !!

‘మహాంతుగారూ! మహాంతుగారూ!! వివండి, నా మాట కాస్త వివండి. రామదాసు అగ్నికుండందగ్గరే వున్నాడండి! మహాంతుగారూ! ఏమయ్యాయ్, రామదాసు! ఓ రామదాసు! త్వరగా ఇలా వచ్చి కాస్త చూడు, మహాంతుగారి కేమిటో అయింది.’

మహాంతుగారు నద్దురు సాన్నిధ్యాన్ని చేరుకున్నారు.

ఉదయానికి ఊళ్ళోవాళ్ళంతా ఏకమయ్యారు. మహాంతుగారు మహా సిద్ధ పరుషుడు. అబీష్టించినవిధంగా మృత్యువు లభించింది. రాత్రికేమో ఊళ్ళోవాళ్ళందరికి విండుబోజనం ఏర్పాటు చేయించారు. ఆ తరువాత శరీరశ్యామం చేశారు. ప్రపంచంలో అందరికీ అటువంటి స్వర్గప్రాప్తి సంప్రాప్తించదు. మహాజ్ఞాని, మహానుభావుడు.

‘విందు ముగిశాక మహాంతుగారు లోపలికొచ్చి ఆననంమీద ద్యానముద్రలో కూర్చుండిపోయారు. అప్పు దాయనశరీరంనుంచి జ్యోతి బహిర్గతం కావడం నాకు కన్పించింది. దోమతెర కడదామని వెళ్ళాను. వద్దని వారించారు. నేను ఈ అగ్నికుండందగ్గర కూర్చొని వరికిస్తూ ఉండిపోయాను. ఆ జ్యోతి మరింత తేజోవంతమైంది; మహాంతుగారు శుభ్రంగా మారిపోయారు. ఆ తేజోవంతమైన కాంతికి నా కళ్ళు మూతబడ్డాయి. నేనక్కడే అగ్నికుండందగ్గర విద్ర బోయాను, దాని లక్ష్మి కేకలుపెడితే మెలకువ వచ్చింది’ అని రామదాసు చెప్పాడు. లక్ష్మి ఏమీ మాట్లాడలేదు, సాధువులకు ధూళి పంచిపెట్టే విధానంకూడా ఆమెకు తెలియదు. జటాజూటాలు పెంచుకొని చేతిలో కమండలం పుచ్చుకుంటేదాని సాధువై బోతాడు ... ‘చరణ్ దాసు, ముందుగా బీజక్ పారాయణం జరగాలి. ఆ తరువాతనే ధూళి వికరణ! సాధువులంతా సమాధిదగ్గరకు రావాలి. అక్కడ ధూళిపంచి పెట్టడం జరుగుతుంది, ఆమాత్రం తెలియదా?’

అందరికంటే ముందుగా రామదాసు ధూళి చేశాడు. ఆ తరువాత లక్ష్మి గుప్పెటనిండా పున్నధూళిని మహాంతుగారి తెల్లటి వస్త్రంమీద జారవిడిచింది. ఆ తరువాత పుష్పమాలలు! సాధువులు పారలతో గోతిని మట్టితో నింపారు. ‘మహాంతుగారిని కలుపుకుని ఇప్పటికీ పదిమంది మహాంతులకు ధూళిని వేయించాను. ధూళి వేయించడమే తెలియదా?’ అని అన్నాడు, చరణ్ దాసు.

ఈశ్వరి హరికథకుడు కీర్తనలు పాడడం ప్రారంభించారు—

గూటి చిలు కేదిరా ;
చిన్నన్నగూడు చినబోయెరా ;
మేలుకొననే రాజహంసా ;
మేలుకొననే ఓ చైతన్యమా ;
మేలుకొననో కనులు తెరచి
మేలుకోగదనే జీవా.

ఈ కీర్తనతరువాత రామదాసు ఖంజీరా వాయిస్తూ మరో వేదాంతతత్వం అందుకున్నాడు—

ఈ హంస ఎక్కడమంచి వచ్చెరా రామా
మరల ఎక్కడికి పోయెమరా ;
దిమి దిమిక్ దిమిక్
ఈ హంస ఎక్కడమంచి వచ్చెరా రామా ;

'జై నల్లరు మహాప్రభువుకి జై । మహంతుగారికి జై । సాధువుంగవులకి జై ।'

మతమంతా ఖాన్యంగా కవిపిస్తుంది. జీవితంలో మొదటిసారి మహంతుగారి విలువను అక్షి గుర్తించింది. కళ్ళు లేవు; ఏమీ కనిపించదు. రామదాసు నహాయంలేనిదే అడుగుతీసి అడుగు వేయగలిగేవారు కాదు; అయినా మతంనిరా మనుషులు కప్పించేవారు. అంతా విండుగా వుండేది. మహంతు లేకపోయేటప్పటికి ప్రాణంలేవి కఠీరంలాగా అయిపోయింది — మతం.

గాఱ, కొయ్య వంజరమిది
దీపంలేదు, నత్తిలేదు
హంస ఆకాశానికి ఎగిరిపోయె
ఎవరూ వెంటలేరురా ।

ఏది ఏమైనా మహంతుగాడు వ్రవందంలో ఎవ్వరికీ ఇవ్వనంత ప్రాముఖ్యం అమె కిచ్చారు. ఎంతో మిన్నగా ప్రేమించారు. యౌవ్వనంలోవున్నప్పుడు నల్లరు

కృపవల్ల ఈ మాయావ్రపంచాన్ని జయించి బ్రహ్మచారిగా వుండిపోయాడు. వృద్ధావస్థలో ఇంద్రియాలు కదిలమైపోతాయి. మాయామోహాలదాటిని తట్టుకోలేవు. అందుకే సాధువు - బ్రహ్మచారులు వృద్ధావస్థలో మాయామోహజాలంలో చిక్కుకు పోతారు. ఇందులో మహాంతుగారి దోషమేమీలేదు. దౌర్భాగ్యం ఆయన్ను ఆవరించింది - లేకపోతే మహాంతుగారు నడ్గురుసథంనుంచి వలించివుండేవారే కాదు. ఇది ధృవసత్యం. దోషమేదైనావుంటే లక్షిదే! ఒక బ్రహ్మచారిని దర్శనప్రస్తుతి కావించేసాసానికి ఆమె ఒడిగట్టింది. ఆమె కిప్పు దెవరు దిక్కు! ఎవరూ లేరు!

‘మహాంతుగారూ! మహాంతుగారూ! మమ్మల్నివదలి మీ రెక్కడి కెళ్ళారూ! ఈ దాసి తప్పుల్ని మన్నించండి మహావ్రభూ! జీవితంలో మీకు నేను హృదయ పూర్వకంగా సేవచేయలేకపోయాను! మరణించేసమయంలోకూడా మీకు నేను సుఖాన్ని అందించలేకపోయాను. వ్రభూ! నన్ను మన్నించండి.’

జీవితంలో ఇంతవరకు ఏకమైవున్న కన్నీరు కాస్తా ఈరోజు వ్రవహిస్తున్నది. ఎంత ఆపినా ఆగటంలేదు.

‘జైహింద్ లక్ష్మిగారూ!’

‘నడ్గురుదయ! బాలదేవ్ గారూ. కూర్చోండి.’

బాలదేవ్ అన్నీ మరచిపోయాడు. లక్ష్మిని ఊరదించడానికి ఎన్నెన్ని సంగతులు ఆలోచించాడో, ఏమేమి వృత్తలు, కవిత్వాలు మనస్సులో అనుకున్నాడో అన్నీ మటుమాయమై పోయాయి. ఒక్కటి గుర్తువారేను. మాయాగారు గుర్తుకొచ్చారు. మాయాగారి ఆ రూపం.... ‘గంగా జమునలధారగా కన్నీరు వ్రవహించేగా....!’

బాలదేవ్ ఆలోచించిన సాంత్వనావచనాలు ఈ తీవ్రతముందు విరర్థకంగా మారివుండేవి. బాలదేవ్ కళ్ళుకూడా చెమర్చాయి. పొద్దుటలోకూడా వరదలొస్తాయి. మనస్సును దిట్టపరుచుకొని - ‘లక్ష్మిగారూ! అంతా ఆ సరమేళ్ళరుని మాయ! మంచిచెడ్డలు, జీవనమరణాలు. జయపజయాల అనేవి అన్నీ ఆ బ్రహ్మదేవుడిచేతిలో వున్నాయి. నేను సూర్యోదయానికిముందే దాక్టర్ గారితో బయటికి వెళ్ళిపోయాను. దాక్టర్ గారికి ఊరు చూపించాను. దక్షిణాన సంథాలపేటనుంచి

ప్రారంభించి ఎరుకలపేట వరకూవున్న నండుగొండులన్నీ తిప్పి చూపించేవుటికి వదిలించివేసింది. అక్కడే మహాంతుగారు దేహం చాలించారని ఎవరో చెప్పారు. రాక్షసుడుకూడా చాలా బాధపడ్డాడు. వాడు అన్నత్రీకి తిరిగివెళ్ళారు; తక్కిన పేటలు రేపు చూపిస్తాను. ఇవ్వాలని రోతహట్ సంకల్పం తీసుకుంటున్నాను - అన్నత్రీ తిరిగివచ్చి మదిగ కౌటన్నను అక్కడకు పంపించి నేనూ వచ్చాను' అని అన్నాడు.

లక్ష్మి కళ్ళనుంచి కన్నీళ్లు ప్రవహించడం అగిపోయింది. బాలదేవ్ సమయానికి వచ్చాడు. మహాంతుగారు బాలదేవ్ ను ఎంతగానో ప్రేమించారు. వారం రోజుల పరిచయంతోనే బాలదేవ్ ను ఆయన గుర్తించారు. రూపాయల్ని మోగించి చూస్తారు; మనిషిని - మాటతీరునబట్టి ఇట్టే అర్థం చేసుకోవచ్చు. మహాంతుగారు బాలదేవ్ ను - 'మంచి ఉన్నతాధిపత్యం గలగివచ్చింది. సంస్కారవంశం.' అని పొగుడుతూ ఉండేవారు. ఇంతకుముందు మహాంతుగా రెవ్వరినీ ఇంత గౌరవంగా చిత్తపించలేదు. మలానికి రోజూ ఎంతోమంది సాధువులు వస్తూఉండే వారు. మహాంతుగారు రోజూ ఆమెతో కలిసి ఉంటూఉండేవారు - 'లక్ష్మి వీళ్ళెవరినీ నమ్మకు. వీళ్ళు ప్రియమైనవళ్ళు కాదు. వాళ్ళతో సంబంధాలు పెట్టుకోవద్దు' యువకులైన సాధువులనుగురించి ఆయన ఇట్టే అర్థం చేసుకునేవారు. ఆయన అంతర్దృష్టి అమోఘమైంది. క్రిందటిసంవత్సరంలో ఒకరోజున సత్సంగసమావేశానికి ఒక సాధువువచ్చి కూర్చున్నాడు. రాత్రిపూట వచ్చాడు; వరాహక్షేత్రం వెళ్తున్నాడు.... అతడికళ్ళు చాలా చందలమైనవి!.... సత్సంగసమావేశంలో కూర్చోని లక్ష్మివైపు అదేవనిగా చూస్తున్నాడు. మహాంతుగారు గురువచనాలను వ్యాఖ్యానించి చెబుతున్నారు. చివరిపంక్తి దగ్గరికివచ్చి ఆయన అకస్మాత్తుగా అగిపోయారు. 'ఏమయ్యాయ్ యువకసాధువా. నేను చెబుతున్న గురువచనాలను శాస్త్ర మనస్సు బెట్టుకొని వివరంగా; లక్ష్మి శరీరంమీద కళ్ళబెట్టి ఏం జూస్తున్నావయ్యా? ఈ మట్టిశరీరం ఉన్నది చూశావా - మహా నర్మరమైనది నాయనా! గురువచనాలు కాలక్షేపమైనవి' అని అన్నాడు. ప్రసాదంకూడా తీసుకోకుండా అతడు పలాయనం చిత్తగించాడు. అయితే బాలదేవ్ అంటే ఆయన కేంతో నమ్మకం. 'లక్ష్మి! విజయమైన త్యాగంఅంటే వీళ్ళదే సుమా.'

బాలదేవ్ చూడడంతోనే లక్ష్మి దఃఖం సగం మటుమాయమైంది. 'ఎంతో అదృష్టముంటేగాని ఆటువంటివ్యక్తుల దర్శనభాగ్యం లభించదు. నాకు దర్శనభాగ్యమైతే లభించిందిగాని, సేనాభాగ్యం సంప్రాప్తించలేదు. దురదృష్టవంతుణ్ణి!' అని బాలదేవ్ అన్నాడు.

'బాలదేవ్ గారూ, మీరు జపమైన భక్తులు.'

'అవునండీ, మా అమ్మకూడా చాలా భక్తిపరురాలు, చేపలు, మాంసం అంటుకునేదికాదు.'

'అయితే మీరు జన్మతః భక్తులే. మీరు రుద్రాక్షమాల ఎందుకు ధరించరండీ?'

బాలదేవ్ వెదలమీద చిరునవ్వు తొంగిచూసింది. 'ఇడుగో లక్ష్మిగారూ, మనస్సు అనేది ముఖ్యంగాని - మాలలూ అవి బాహ్యమైన వస్తువులు.'

ఈ మాలలనేవి బాహ్యమైనవి - అనేకమాల మరొక సాధువు వింటే - ఇద్దరే కోపం తెచ్చుకుంటారు. రామదేవ్ గోసాయి అయితే వెంటనే గరిటబుచ్చుకుని వెంటబడి, బండబాతులు తిడ్డేవాడు. లక్ష్మి ప్రకాంతచిత్తంతో అలోచించి ఇలా అన్నది - 'మాల అనేది బాహ్యవస్తువు అని నేను అనుకోను బాలదేవ్ గారూ! అదొకవేషం. మీరు కొంచెం అలోచించిచూడండి. మీరు బద్ధులు ధరించారు. సన్నని మిల్లపస్త్రాలు ధరించేస్తే మహాత్మాగాంధీ ధర్మాతాన్ని నమ్మినా వాళ్ళను మీరు జాతీయాభిమానంగల వ్యక్తులుగా భావిస్తారా?'

లక్ష్మి మాటలకు సమారానంచెప్పడం మాటలుకాదు. అమె మాట్లాడినప్పుడల్లా బాలదేవ్ కు ఎన్నెన్నో కొత్తసంగతులు అవగతమవుతూ ఉంటాయి.

'మీరు చెబుతున్నారెంత - మాల ఒకటి ధరిస్తాను.'

'ఎవరిదిగ్గర పుచ్చుకుంటారు?'

'ఎవరో ఎందుకు? మీరే ఇవ్వండి.'

లక్ష్మి నవ్వింది. శోకాకులవాతావరణానికి లక్ష్మి చిరునవ్వు ప్రాణం పోసి నట్టయింది. ఈ బాలదేవ్ కూడా మంచివారే! నన్ను గుడవుగా ఎందుకుంటారట, భావుంది.

‘అబ్బే వద్దండి, బారదేవ్ గారూ ! నేను మీకు ఆచార్యులవారి చేతిమీదుగా మారి ఇప్పిస్తాను. ఆచార్యులవారు కాశీలో ఉంటారు. నేను మీకు నా టీజిక్ గ్రంథం ఇస్తాను. దీన్ని మీరు రోజూ పారాయణం చెయ్యండి. ‘టీజిక్’ పారాయణంవల్ల మనస్సెంతో నిర్మలంగా వుంటుంది. అంతర్యజ్యోతి దిహిర్గతమవుతుంది.’

టీజిక్ ఒక చిన్నగ్రంథం. జ్ఞానసిధి. బారదేవ్ కు గుండె కొట్టుకోవడం ప్రారంభమైంది. ‘ఎప్పుడో ఒకసారి కాశీనుంచి ఒక విద్యార్థి వచ్చాడు. ఎంతో కుదిరికగా రాగాడు. ముత్యాలాంటి అక్షరాలు. నా దగ్గరున్న ‘టీజిక్’ అదే!’ అని అన్నది లక్ష్మి.

టీజిక్ నుంచి లక్ష్మి శరీరపునువాసన వెలువడుతున్నది. ఈ నువాసనలో ఏదో ఒక మత్తు వున్నది. ఈ గ్రంథంలోని ప్రతిపేజీని లక్ష్మి చేతివేళ్ళు స్పర్శించాయి.... ‘పెద్దపెద్ద గ్రంథాలు ఎంతచదివినా పొందిత్యం అబ్బలేదు. రెండున్నర అక్షరాలాగం ‘ప్రేమ’నుగురించి చదివినవారు పండితుడైనాడు.’

లక్ష్మిని చూస్తూఉంటేనే మనస్సు పవిత్రమైపోతుంది.

తొమ్మిది

డాక్టర్ ప్రకాంతకుమార్ :

జాతి :

‘నే రచిసతర్వాతే జాతి అడుగుతున్నాడు. జీవితంలో చాలా శక్కువమంది ప్రకాంతను అతని జాతినిగురించి అడిగారు. కాని ఇక్కడ ప్రతిఒక్కరూ ముందుగా జాతినిగురించి వాకబు చేస్తున్నారు. ప్రకాంత నవ్వి - జాతి : ‘డాక్టర్!’ అని సమాధానం చెబుతూఉంటారు.

‘డాక్టర్ : జాతి - డాక్టర్ ! బెంగళీయా, విహరీయా !’

‘బారతీయుడు.’ డాక్టర్ సమాధానం చెబుతాడు.

జాతి చాలా ముఖ్యమైంది. కులాలను పాటించని వాళ్ళకికూడా ఒక కులం అంటూ ఉంటుంది, ‘హిందువు’ అని చెప్పడంతోనే సరిపోదు, బ్రాహ్మణుడు

వి కాళి : గోత్రమేమిటి : పట్టణాల్లో ఎవరూ కులాలనుగురించి ప్రశ్నించరు. కాని గ్రామాల్లో మీకులం ఏమిటో తెలియకపోతే వచ్చి మంచిచిట్టుకూడా పుట్టవు.

ప్రశాంత్ తన కులాన్నిగురించి, జాతివిగురించి ఏమీ చెప్పలేదు. దాని వుందాదు. అనయవిషయ మేమిటంటే - తనజాతి ఏమిటో ఆయనకే తెలియదు. ఒకవేళ తెలిసివుంటే చెప్పడానికి నుండేహించేవాడుకాదు. కులాల భేదభావంమీద నమ్మకం పూర్తిగా తొలిగిపోయేది కాదేమో : అప్పుడు కాను బ్రాహ్మణునిని చెప్పు కొనడానికి నుండేహించేవాడు కాదేమో : అలా చెప్పకొకడం గర్వంగా భావించేవాడేమో :

హిందూ విశ్వవిద్యాలయంలో చేరినరోజునకూడా ఇదేరకమైన నమస్క ఎదురైంది. రాత్రి విద్రుకూడాపోలేదు....ప్రశాంతకుమార్. తండ్రిపేరు - అనిల్ కుమార్ బెనర్జీ. హిందువు. బ్రాహ్మడు. అంకా అబద్ధం. డాక్టర్ అనిల్ కుమార్ బెనర్జీ నేపాలలోయకు చెందిన ఏదో ఒకగ్రామంలో తన కుటుంబంతో సుఖంగా కాలక్షేపంచేస్తూ ఉండిఉంటాడు. ప్రశాంతకుమార్ అనే పేరుగల ఆయన కుమారు డాక్టరు హిందూ విశ్వవిద్యాలయంలో చేరబోతున్నాకనేనంగతివిగురించి కంఠో కూడా అనుకోబోదు... అయితే ప్రశాంత్ తన కండ్రి అనబడే డాక్టర్ అనిల్ కుమార్ ను ఎదుగు. మెట్రిక్ పరీక్షకోసరం ఫారం నింపేరోజున రా. అనిల్ అతని తండ్రిగా ఎదురుగావున్న ఖాన్ డబ్బంలోకివచ్చి కూర్చున్నాడు.

బాల్యంనుంచికూడా తన జన్మగథను వింటూనేవచ్చాడు. ఇంట్లోని వని మనిషికి, తోటలోని మాలికి, పక్కింటి విలయా దుకాణపతనికి - అతని జీవితగాథ తెలుసు. తరుచు అతనివైపుజనం వేలెత్తిచూపి ఇలా అనుకోవడం కద్దు... 'అదుగో ఆ కుర్రవాడు లేదూ. అతను ఉపాధ్యాయగారికి కోసినదిలో దొకాడు. బెంగళీ లేదీడాక్టరు పెంచి పెద్దవాణ్ణి చేసింది.' ఆతరువాత ఆ వ్యక్తులమొహాలమీద కనిపించే ఆశ్చర్యభావాలు, ఆ కళ్ళల్లో కనిపించే జాలి - ప్రశాంత్ కొన్నివందల వర్షాల యాదు చూశాడు....వారసులులేని శవాన్నికూడా ప్రజలు అలాంటిదృష్టితోనే చూస్తారు.

ప్రశాంత్ తల్లి అతన్ని ఒక మట్టికుండలోపెట్టి వరదనీటితో ఉరకలుబెట్టే

కోకినదికి అప్పగించింది. నేపాదుకు చెందిన ప్రత్యాక ఉపాధ్యాయకుటుంబం నేపాదు ప్రభుత్వం ద్వారా బహిష్కరించబడి, ఆ రోజుల్లో సహర్సా అందున ఒక ఆదర్శ అశ్రమాన్ని స్థాపించుకొనివుంటున్నది. ఒకరోజున ఉపాధ్యాయగారు వరదరాధికు లకు సహాయవడవ నొకదాన్ని తీసుకొనివెడుకూంటే ఒడ్డునున్న పొదలపక్కన మట్టికుండ కప్పించింది - కొత్త మట్టికుండ : ఆయన దానిని ఆ కుండలో ఏమున్నదో చూడాలనిపించింది. వడవను పొదలపక్కకు తీసుకెళ్ళేప్పటికి ఆ ఆల లకు కుండ కడిలింది; కుండలోనుంచి ఒకపాము తల పైకెత్తి 'పూ పూ' అన్నది. ఆతరువాత నెమ్మదిగా పిళ్ళల్లోకి వెళ్ళిపోయింది. ఇంకలోనే ఆ కుండలోనుంచి ఒక పసిగుడ్డు ఏడుపు వినిపించింది - తల్లి జోకొట్టడం ఆపిపేసినట్టు.... ఇదీ అతని జన్మగాథ! దీన్నే ప్రతిఒక్కరూ ఒక్కొక్క-వద్దతిలో చెబుకూడటారు.

ఆదర్శ అశ్రమంలో ఒక దీనురాలైన యువతి ఉండేది - ప్నేహమయి. ప్నేహమయిని ఆమెభర్త రాక్షర్ అనిల్ కుమార్ బెనర్జీ వదిలేసి ఒక నేపాదీ ఆమెను పెళ్ళి చేసుకున్నాడు. ఉపాధ్యాయగారి అశ్రమంలోవుంటూ కుండేళ్ళను, లేళ్ళను, నెమిళ్ళను, కోతిపిల్లల్ని ప్రేమగా పెంచుతూ, వాటిని పంజరాలలో బంధిస్తూ కాలక్షేపం చేస్తూఉండేది. ఉపాధ్యాయదంపతులు ఆ పసిగుడ్డును తీసు కెళ్ళి ఆమెచేతుల్లో పెట్టేప్పటికి ఆమె నంతోపాని! మేరలేకపోయింది. 'ప్రశాంత్ అమార్ ప్రశాంత్' అని కేకబెట్టింది. ఆ రోజునుంచి ప్రశాంత్ ప్నేహమయి ఏకైకపుత్రుడైనాడు. కొన్నిరోజులకు నేపాదు ప్రభుత్వం ఏపేషులు త్రవ్వను రద్దు చేసి ఉపాధ్యాయకుటుంబాన్ని నేపాదుకు రప్పించుకోవడం జరిగింది - అశ్రమం లోని వజ్రంకోసహా, ప్నేహమయి, ప్రశాంత్ కూడా ఉపాధ్యాయపరివారంలోని సభ్యులే. ఉపాధ్యాయగాని నేపాదులోని బిరాట్ నగర్ లో ఆదర్శవిద్యాలయాన్ని స్థాపించారు. ప్నేహమయి అదే విద్యాలయంలో కుటుంబసేవే బీదరుగా పని చేస్తున్నది.

ప్నేహమయి ప్నేహంబలంలో పెరిగిన ప్రశాంత్ మీద కార్య విప్లావరూపైన ఉపాధ్యాయ పరివారపు ప్రభావం వడకుండా ఎలా వుంటుంది? రవీంద్రనంగీతం వల్ల ఆసక్తిలేకుండా ఎలా వుంటుంది? ఉపాధ్యాయగారి పెద్దకొడుగు బీహారు విద్యా పీఠ స్నాతకుడు; రెండో అతను దెహరాడూన్ లోవున్న ఒక ఇంగ్లీషు స్కూలు

విద్యార్థి. కూతురు కాంతివికేతనంలో చదువు కొనసాగిస్తున్నది. శంషల్లో వాళ్ళంతా ఒకచోట ఏకమైతే కాంతివికేతనంలో చదువుకునే చెల్లెలు రాట్నం వడకడం నేర్చుకుంటే, విద్యార్థి స్నాతకుడు ఆశ్రమ భజనావళి పంక్తులకు రవీంద్రనంగీతపు బాణిని మేళవింపజేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తాడు; ఇంగ్లీషు స్కూలు విద్యార్థి డ్రియ్లకు చెందిన హిందీవదానసుగురించి తర్జన భర్జనలు జరపడంలో విమగ్నుడవుతాడు - 'ఎలెన్స్' అనే మాటలోవున్న ఫోర్స్ 'సావధాన్' అనే హిందీపదంలో లేదు. ఎలెన్స్ అనేమాట వినిపించడంతోనే ఒక్కసారిగా అనేక బూట్లవప్పుడు వినిపిస్తుంది!

ఇటువంటి వాతావరణంలోనే ప్రకాశ్ వ్యక్తిత్వం వికసించింది.

హిందూ విశ్వవిద్యాలయంలో ఐ ఎస్. సి. ప్యానెనెనరువారత పాట్నా మెడికల్ కాలేజీలో చేరాడు. అతడు రాత్తులు కావాలని తల్లి కేంకోకోరిక, అయితే తన ప్రకాశ్ ను రాక్షర్ గా చూడలేకపోయాం. కాశీయాత్రకు వెళ్ళి, కాశ్యతంగా ఆమె ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయింది.... ఒకవిద్యాయం రాహోరునుంచి ప్రకాశ్ పేర ఒక మనీ ఆర్డరు వచ్చింది - ఆశీర్వాదాలు తెలుపుతూ. మునిశర్దరు పంపించింది - శ్రీమతి స్నేహమయి చోపదా.... ఒకతల్లి పుట్టగానే కోశీనిదికి అప్పగించింది; మరోకామె జనసముద్రానికి సమర్పించింది.

రాక్షర్ కోర్సు ప్యానెనెనరువారత హౌస్ సర్జన్ గా చేస్తున్నప్పుడు దేశంలో 1842 ఉద్యమం ముమ్మరంగా సాగుతున్నది. నేపాలలో ఉపాధ్యాయ పరివారానికి చెందిన ప్రతిఒక్కరూ అరెస్టయ్యారు. ఉపాధ్యాయపరివారం భారతదేశంనుంచి పారిపోయివచ్చిన నాయకులకు సహాయం అందించడమేగాక, ఉద్యమాన్ని నడపడంలోకూడా వీరి అండదండలున్నాయని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం భావించింది. రెండో కొడుకు బీహారు సోషలిస్టుపార్టీ కార్యకర్త. అతన్ని ముందుగానే దీలెన్యూ (అవిచారిక విర్బందితుడు)గా పట్టుకెళ్లారు. ప్రకాశ్ కూడా ఉపాధ్యాయ కుటుంబంలోని సభ్యుడు కావడంవల్ల అతన్నికూడా దీలెన్యూగా తీసుకెళ్ళి జైల్లో బంధించారు. జైల్లో వివిధరాజకీయ పార్టీలకు చెందిన నాయకులతోనూ, కార్యకర్తలతోనూ సంబంధం ఏర్పడింది. అన్ని పార్టీలవాళ్ళూ అతన్ని ఎంతో ప్రేమించేవారు.

1848 లో కాంగ్రెస్ మంత్రిత్వం ఏర్పాడైనవరువాత అత నొకరోజున అరోగ్యమంత్రి ఇంటికెళ్లాడు. పూర్ణియాలోని ఏదో ఒక గ్రామంలో ఉండి మలేరియా, డైసెంటరీ జ్వరాలను గురించి వరికొడన చేయాలని అతని సంకల్పం. ఇందుకు ప్రభుత్వ సహాయం కావాలి. 'నిన్ను ప్రభుత్వం స్కాలర్ షిప్ మీద విదేశాలకు పంపించాలనుకుంటున్నదయ్యా.' అని మంత్రి అన్నాడు.

'నేను విదేశాలకు వెళ్లనండి.' పూర్ణియా, సహ్యాద్రి దేశవలాలను చూపిస్తూ అన్నాడు - 'నే నీ వలాలలోవున్న ఏదో ఒక భాగానికి వెళ్లి వుండాలను కుంటున్నానండి. ఇలా చూడండి - ప్రతినవత్సరం కోటినిదీ తాండవనృత్యంచేసే సహ్యాద్రి ప్రాంతం, ఇది పూర్ణియా తూర్పు భాగం. ఇక్కడ మలేరియా, డైసెంటరీ వచ్చి ప్రతినవత్సరం ఎంతోమంది మరణిస్తూ ఉంటారు.'

మంత్రి ప్రశాంత ను బాగా ఎరుగు. ఈ విషయంలో ప్రశాంత తో తర్కించి అతన్ని ఒప్పించడం కష్టమని ఆయనకు తెలుసు. కాని ప్రశ్న....?

'అయ్యా! ప్రశ్నలు సమాధానాలతో నాకు నిమిత్తం లేదు. నన్ను ఏదో ఒక మలేరియా కేంద్రానికి పంపించండి.'

'మలేరియా కేంద్రాలెవవి? నువ్వు ఎం. డి., డి. ఎస్. డాక్టరువి; మలేరియా పెంటర్ కు ఎల్. ఎమ్. డి. డాక్టర్లు సరిపోతారు.'

'రిసర్చ్ పూర్తి చేసేవారా నే నేమీ కాననుకోండి, డిగ్రీ లెందుకండి?'

అతి కష్టమీద పాత పైళ్ళన్నీ తిరగేసి, పూర్ణియా డిస్ట్రిక్ట్ బోర్డు ఛైర్ మన్ తో ఉత్తర ప్రభుత్వరాలు జరిపి మంత్రి మిస్టర్ మార్టిన్ ఇచ్చిన భూమిని గురించి వివరాలు తెలుసుకున్నాడు. ఇరవై రెండు సంవత్సరాల క్రిందట మంత్రి పూర్ణియాలోనే వీడియో వుండేవారు. ఏచివాడుగా మారిపోయిన మార్టిన్ ను కూడా ఆయన చూశాడు.

చివరకు కేంద్ర ప్రభుత్వంతో సరిహద్దు సంప్రదింపులు జరిపి చివరకు ఒక రోజున డ్రెస్ నోట్ లో ఈ వార్త ప్రచురించబడింది. పూర్ణియా జిల్లాలో 'మేరీగంజ్ అనే గ్రామంలో మలేరియా ప్లేషన్ తెరవబడుతుంది. (ది ప్లేషన్ ఏర్ అందర్ టేక్

మలేరియా అండ్ కాలా ఆజార్ ఇన్వెస్టిగేషన్ ఇన్ ఆర్ యాపెక్ట్స్. (ప్రివెంటివ్, ట్యూరేటివ్ అండ్ ఎకనామిక్.)

ప్రకాంత్ తీసుకున్న ఈ నిర్ణయాన్ని మెడికల్ కాలీజీ అధికారులు, అధ్యాపకులు, విద్యార్థులు వివిధరకాలుగా వ్యాఖ్యానించారు. ప్రఖ్యాత సర్జన్ డా॥ పట్నర్జన్ 'వట్టి మూర్ఖుడు' అని అన్నారు.

ఇ. ఎన్. టి. ప్రధాన డాక్టర్ నాయక్ - 'తరువాతగాని కళ్లు తెరిపి వదవులే!' అని అన్నారు.

మెడిసిన్ డాక్టర్ తరవదారు - 'తావుకత్వపు ప్రాబల్యంకూడా ఒక ప్రమాదమైన జబ్బే మనూ! తెలుపా!' అని తన అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించాడు.

అయితే ప్రిన్సిపాల్ మాత్రం దాలా సంకోషించాడు - 'ఇలాంటి నిర్ణయమే తీసుకుంటానని నే ననుకుంటూనేవున్నాను. వీకు విజయం చేకూరాలని ఆరింపిస్తున్నాను. వీ కేదై నా నహాయం కావలసివుంటే నాకు రాస్తూఉండు.'

ప్రకాంత్ కంఠం దుడ్తమైంది.

మద్రాసు మెడికల్ గజెట్ వంపాదకీయం రాసి డా॥ ప్రకాంత్ ను అధినం దించింది.

అతను పూర్తియాకు బయలుదేరి వస్తున్నరోజున స్టీమరు బయలుదేరడానికి అయిదువిమిషాల వ్యవధిమాత్రమే మిగిలివుంది. ఒక యువతి పెల్లమీసించి గది గది కిందికి దిగిరావడం అతను చూశాడు. ఎవరామె! మమత! ఆవును మమతే!

రావడంతోనే అన్నది - 'మొత్తానికి వీ మెదడుకూడా పాడైంది. ఎప్పుడూ ఈ విషయం చెప్పనేలేదే! బ్రహ్మాండమైన పనిచేశావు. ప్రకాంత్! నువ్వు చాలా గొప్పవాడివి!.... బెనారెనుంచి నే వివృత వస్తున్నాను. రావడంతోనే చున్నీ వీ ఉత్తరం నా కందించింది.'

జేబుగుడ్డలోనుంచి పూలూ, మారేదాకులూ తీసి ప్రకాంత్ తలకు తాకిస్తూ - 'తగవాన్ విశ్వనాథ్ ప్రసాదం! విశ్వనాథ్ వీకు కుడాన్ని కలిగించుగాక! ఆక్కుదకు చేరివెంటనే ఉత్తరం రాయడం మరచిపోకు!' అని మమత అన్నది.

డాక్టర్ ఉత్తరం రాస్తున్నాడు—

‘మమతా,

చేరినవెంటనే ఉత్తరం రాయమని నువ్వు చెప్పావు. చేరిన వారంతరువాత ఈ ఉత్తరం నీకు రాస్తున్నాను. వీటగవాన్ విక్టోరియా నే విక్కడకు రాకపూర్వమే ఒక దూతను పంపించాడు. ప్యారూ విజంగా దేవదూతలాగా వచ్చాడు. నువ్వేమీ తెంగ పెట్టుకోనవసరంలేదు నన్నుగురించి. అప్పుడే వారంలో రెండుసార్లు నామీద అలిగాడు—‘పేరుకు డాక్టరు, కాని వేళప్రకారం బోజనం చెయ్యకపోతే. శరీరం మీద ఎటువంటి చెడ్డప్రభావం వదుతుందోకూడా తెలియవాయే.’ దీన్నిబట్టి ప్యారూ నీ కర్మమయ్యేవుంటాడు.

‘ఇదొక కొత్తప్రపంచం. మంచి కట్టడిబట్టమైన పల్లెవట్టు. గ్రామపెట్టి వారాని కొకసారి పోలీసుతాణాకు హాజరు చెప్పిరావడానికి వెళ్ళవస్తాడు. అతడే నా పోస్టు తీసుకెడతాడు, పోస్టు తెస్తాడు.’

‘పని ప్రారంభమైంది. ఉదయం ఏడుగంటలకే రోగులు వచ్చేస్తారు. ప్రస్తుతం జనరల్ నర్సే జరుపుతున్నాను. రక్తం తీసుకొని పరీక్ష చేస్తున్నాను. ఇక్కడ కాకులకుకూడా మలేరియా వస్తుందని ప్యారూ అంటాడు.

‘....ఇక్కడ గుంటలు, చెరువులు తామరాకులతో విండివుంటాయి. పూలు పూచేతరుణంలో చిన్నచిన్న గుంటల్లో సైతం రకరకాలైన తామరపూలు కనిపిస్తాయట.అయితే ఇక్కడిజనాన్ని నువ్వు ‘లోటస్ ఈటన్’ అని అనడానికి వీల్లేదు. గుంటల్నికూడా పరీక్షిస్తున్నాను. ఇక్కడ భూమిమాస్త్రే నంవత్సరంలో పన్నెండు మాసాలూ నెమ్ముగానే ఉంటుందిలా వుంది.’

‘గ్రామప్రజలు చాలా అమాయకంగా వుంటారు. అమాయకులంటే అర్థం— చదువురానివాళ్లు. అజ్ఞానులు, మూఢనమ్మకాలు కలిగినవాళ్ళు అయితేమటుకు అమాయకులనే అనాలి. ఇక వ్యావహారికమైన తెలివితేటలవిషయంలోమటుకు నీలాంటి, నాలాంటివాళ్ళను రోజాకు ఆయిదుసార్లు మోసంచేయడంలో అద్వితీ

యులు. అయితే విశేషమేమిటంటే నువ్వు మోసపోయినా వాళ్ళ అమాయకత్వానికి అబ్బురపడిపోతావు. ఇది నా వారంరోజుల అనుభవం. ముందు ముందు ఈ నా అనుభవం పొరపాటు అభిప్రాయంగా మారిపోవచ్చు. మిథిల, బెంగాలుకుమధ్య మన్న ఈ భాగం విజంగా ఎంతో మనోహరంగా వుంటుందంటే నమ్ము. ఆడ వాళ్ళు సాధారణంగా అందంగా వుంటారు. వాళ్ళ ఆరోగ్యంకూడా బాగానే వుంటాయి.'

'డాక్టరుగారూ.'

'ఎవరు.'

'విశ్వనాథప్రసాద్.'

'రండి, రండి. చెప్పండి.'

'డాక్టర్ గారూ. మీ రొకసారి మా ఇంటికి రావాలి. మా అమ్మాయి స్పృహతప్పి పడిపోయింది.'

'స్పృహతప్పి పడిపోయిందా? వయస్సెంత? ఇంతకుముం దెప్పుడైనా ఇలా స్పృహతప్పి పడిపోయిందా?'

'ఇదివరలో రెండు మూడు పర్యాయాలు ఇలాగే జరిగింది. వయస్సంటారా? పదహారు పదిహేడు సంవత్సరాలుంటాయి. కొంచెం త్వరగా బయలు దేరతానా?'

'పదండి.'

కలుపులు మూసినగదిలో మంచంమీద నీలంరంగు రజాయి ముసుగులో నుంచి యువతి ఎర్రటిమొహం బయటికి కచ్చిస్తున్నది. జాట్టు చిరబోసుకొని వున్నది. కిక్కు మూతలుపడివున్నాయి. గదిలో లాంతరు మనక వెలుతురుమాత్రం ఉన్నది. వెలుతురు తక్కువ. పొగ ఎక్కువ.

డాక్టర్ కిటికీకలుపులు తెరవమనిచెప్పి జేబులోనుంచి బార్బిటీసి యువతి మొహంమీద వెలిగించాడు. మొహం బాగానే వున్నది. శ్వాస? బాగానేవున్నది. నాదికూడా సరిగానే వున్నది.

డాక్టరు కళ్ళరెప్పలు తిప్పిచూశారు - శామరహాలను తెరిచినట్లు. బైబిల్, పొట్ట, మలబద్ధకం లేదుగదా.

ఎవరూ సమాధానం చెప్పడంలేదు. ఆడవాళ్ళు ముసుగువేసుకున్నారు. వాళ్ళల్లోవాళ్లు దగ్గరగా జరుగుతున్నారు. ఒక మధ్యవయస్కురాలు ముందుకొచ్చింది. యువతి తల్లి. 'మలబద్ధకం లేదండి.'

ఇంతోని సవిమనిషికి వర్తలేదు. 'డాక్టర్బాబూ! ఆ రబ్బరుతాడేనుకొని చూడండి' అని అన్నది.

రబ్బరుతాడంటే వైథిస్కోప్. దీనిద్వారా డాక్టరు రోగికున్న సర్వరోగాలను అర్థం చేసుకోవచ్చునని ఇక్కడివాళ్ళ నమ్మకం. ఏమి తిన్నది, ఆ తిన్నది పొట్టలో జీర్ణమైందా లేదా అనేది అర్థమవుతుంది.

'సూది ఇస్తారా?'

'అఁ ఇస్తాను.'

డాక్టరు పిరింటి సరిజేసుకుంటున్నాడు. యువతి కళ్ళు తెరిచింది—

'సూది ఇస్తారా?....వద్దు. ఆమ్మా నాకు సూదివద్దే!....బాబోయ్!....'

'సరే, సూదివ్వనులే. ఆరోగ్య మెలావుంది?....సరే. నీకు స్పృహ ఎందుకు తప్పింది? భయమేపిందా? ఊఁ.....ఎటువంటి భయం?....ఊ! ఆ తరువాత? పళ్ళు తిరిగిందా?....సరే, ఇప్పుడెలావుంది? భయమేస్తున్నదా? ముందు వదిలిస్తాను. ఇక భయమెయ్యదు.'

'మందా! ముందు వద్దమ్మా! నేను ముందు తాగనే!'

'దావుంది. సూది తీసుకోవంటివి. ముందుకూడా తాగనా?....తియ్యటి ముందు!'

అంతా ఒక్కసారిగా నవ్వుతారు. యువతి కుప్పించిపోయిన ఎర్రటి పెద మలమీదకూడా చిరునవ్వు తొంగిచూస్తుంది. కమరెప్పలు కొంచెం పైకెత్తి డాక్టర్ ముక్కుపైకున్నట్టుగా—'సరేలేండి! ముందు ఎక్కడైనా తియ్యగా ఉంటుందా ఏమిటి?' అని అన్నది.

దియటకొచ్చి దాక్టరు తాపిల్డార్తో—‘గాఖరా పడవలపిన అవసరంలేదు. మందు పంపిస్తాను. ఇదివరలో ఎంతపేపు స్పృహలేకుండా వుండేది!’ అని అన్నారు.

దాదాపు గంటసేవబీదాకా ఉంటుంది. పిద్దాంతిగారితో ఒకసారి యంత్రం కట్టిం చాను. మంత్రతంత్రాలుకూడా జరిపించాను. దాక్టర్ గారూ! కొడుకై నా, కూతు రై నా - ఈమె ఒక్కతే నాకు!....ఈమే నా సర్వనం!’

‘ఏం ఫరవాలేదు. నయమవుతుంది.’

హాస్పిటల్ కు తిరిగొచ్చాక దాక్టరు ఆలోచనలో పడిపోయాడు—‘ఏమి మం దివ్యాలి? తీపిమందు! కార్మినేటివ్ మిక్చరా! ట్రొమాయర్?....ఇదుగో ఏమయ్యా! వీ పేరేమిటి!’

‘నా పేరాండి! పేరు రణజీత్ అండి!’

‘తాపిల్డార్ గారింట్లో ఎంతకొంచుంచి నొకరుగా వున్నావు!’

‘చాలాకాలంనుంచి వున్నానండి. చిన్నప్పటినుంచి ఇక్కడే వున్నానండి.... ఒక బీడీ వుంచే ఇప్పించండి బాబుగారూ!’

‘ప్యారూ! రణజీత్ కు ఒక బీడీవుంచే ఇవ్వు!’

స్వారూ ఒక బీడీ, అగ్గిపెట్టెతెచ్చి ఇచ్చివెళ్లారు. బీడీ, వెలిగించుకొని రణ జీత్ తనలోతాను అనుకుంటాడు—‘దాక్టర్ బాబుగారూ! తాపిల్డారుగారికి ఈమె ఒక్కతే మామయ్య. ఎన్నో మొక్కుబడులతరువాత కమలమ్మతల్లి దయ జూపింది. కాని చివరకు అదిపెట్టినే ప్రసాదించింది కాని....’

రణజీత్ బీడీను పి దులిపేసి మౌనంగా ఉండిపోయాడు. రణజీత్ కాని.... అని అన్నాడేగాని వాక్యం పూర్తి చెయ్యలేదు. ఈ విషయం దాక్టరు గమనించక పోలేదు.

ఆ. ‘కాని! ఆతరువాత!’

‘ఆ. అదేనండి! మూడుచోట్ల పెండ్లివంటంబంబాలు జరిగాయి. ఒకచోటైతే తాంబూలాల వుచ్చుకోవడానికికూడా సిద్ధపడ్డారు. సరీషా ఆ రోజున కుర్రవాడితల్లి

చనిపోయింది, రెండవచోట అన్నీ పూర్తయ్యాక వాళ్ళింటికి నివ్వంటుకున్నది. మూడవచోట - కుర్రవాడికి స్పోటికంపోసి చచ్చిపోయాడు. ఇప్పుడు మగపిల్ల వాళ్ళెవరూ రావడంలేదు. రెండుపేలు. అయిదువేల రూపాయలవరకు ఇవ్వడానికి ఈయన సిద్ధమే. కాని....చివరకు ఒకతన్ని ఇల్లరికంకోసరం తీసుకొచ్చారు. ఆ రోజునుంచే కమలమ్మకు మూర్చులరోగం రావడం మొదలైంది. కమలమ్మ నదీమాతకు ఈమె పెళ్ళిజరగడం ఇష్టంలేదని లోకులు అనుకుంటారు. నదీమాత కూడా అవివాహితులేనట. ఇక ఇప్పుడు మీరొచ్చారు. ఎలాగో ఆ అమ్మాయి గారికి జబ్బు నయం చెయ్యండి. మీరెంత ధబ్బు అడిగితే అంత తాపిల్దారుగారు ఇచ్చేస్తారు.'

'ఇదుగో చూడు రణజీత్. ఈమండు మూడుసార్లు ఇవ్వాలి. తియ్యటి మందు. మీ కమలమ్మకు నయమవుతుందిలే. రేపు ఉదయంవచ్చి చెప్పివెళ్ళు. ఎలా వున్నదో, తెలిపిందా?'

'మూడుసార్లాండి; మరి ఆహారం ఏ మివ్వమంటారండి?'

'రోట్టి, పాలు.'

'రణజీత్! ఒక మనిషి వరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు.

'ఎవరూ; రామదేవ్! ఏమిటయ్యా?'

'కమలమ్మగారికి మళ్ళా స్పృహ తప్పిపోయింది. డాక్టర్గారిని కష్టమను కోకుండా మరోసారి రమ్మని తాపిల్దారుగారు చెప్పిరమ్మన్నారు.'

డాక్టర్ గడియారం చూసుకుంటున్నాడు....తొమ్మిది పదివిమిషాలయింది. ఇంకొంచెంపేషెంట్లో వార్తలు వస్తాయి. డాక్టరు కొంచెం ఆలోచించి - 'రణజీత్; ఈ పెట్టికూడా తీసుకో!....వెడదాం పద!' అని అన్నాడు.

'వార్తల పెట్టె!'

'అవును. మీ కమలమ్మకు వైద్యం ఈ పెట్టెతోనే జరిపిస్తాను.'

కమల మళ్ళా వెనకటిలాగానే స్పృహతప్పి పడివున్నది. ఆమె కళ్ళు మూసుకొనివున్నది. జాట్లు చిందరవందరగా వున్నది. డాక్టర్కు న్యూరింక్షణాలు

అర్థమైనాయ. బ్యాగ్ లోనరినుంచి సీసాలు, పిరంజి మొదలైనవి బయటికి తీశాడు.

‘సూది యస్తారా ! వద్దు !’ కమలకు తెలివినచ్చింది.

‘సూది ఇవ్వకపోతే మీ జబ్బు నయంకాదు.’ దాక్టరు పిరంజి సరిజేస్తున్నాడు.

‘ఏదైనా మంచి వ్వండి దాక్టరుగారూ ! నేను సూది తీసుకోను !’

‘మళ్ళా భయం వేసిందా .’

‘అవునండి !’

‘రణజీత్ ! మంచుసీసా ఎక్కడున్నది ? ఇలా తీసుకరా ! పెద్దై తెచ్చి ఇక్కడ పెట్టా !....ఆఁ, ఇదాగోండి, మందు తాగండి, బావుంది. ఎలా వుంది మందు ? తియ్యగా లేదూ !’

దాక్టర్ పోర్ట్ లుట్ రేడియో పెట్టి మీటర్ సరిజేశాడు—‘ఇది ఆల్ ఇండియా రేడియో ! నమయం రాత్రి తొమ్మిదిం బావయింది. ఇప్పుడు మీరు హిందీలో వార్తలు వింటారు !....’

‘భయపెస్తున్నదమ్మా !’

‘భయమెందుకు ! ఎం ఫరవాలేదు వినండి !....!’

‘నన్ను లేపమ్మా !’

‘లేవకండి, అలాగే వదుకోండి !’

ఇప్పుడు మీరు నవితాదేవి పాడే మైథిలీ జానపదగేయాలు వింటారు !’

అమ్మా నేను పెళ్ళాడనే

ఏ ఆల్లాడు ముసలాడే !

‘అమ్మా !’ కమల వకపకా వచ్చుతుంది—‘పెళ్ళి పాటలు !’

అడవాళ్ళగుంపు ఏకమైంది. కమలమీద బ్రొమాయిడ్ ప్రభావం కనిపిస్తున్నది. ఆమె కళ్ళల్లోకి విద్ర చొచ్చుకువి రాబోతున్నది.

దాక్టర్ తిరిగొచ్చి ఉత్తరం పూర్తిచేయడానికి కూర్చున్నాడు. ఉదయం ఏడుగంటలనుంచే రోగులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చేస్తారు. చోకిదారు అగమూ

రేపు వెదకాడు, పోలీసుకాణాకు. తెల్లవారూరూమున అయిదుగంటలకేవచ్చి రేపు కాదు. దాక్టరు రాయడం ప్రారంభించాడు—

‘ఉత్తరం మధ్యలో అవి ఒక కేసు చూడ్డానికి వెళ్ళివచ్చాను. చాలా విచిత్రమైన కేసు. కేసు హిస్ట్రీకూడా చాలా ఆన క్రితదాయకమైంది. మీ కీలవుంటే సంతోషంతో గంతులువేస్తూ - హిస్ట్రీయా, పోలియా, కామవికృతి, పట్టుదల ప్రకృతి— అవి ఏవేవో కబ్బాలు వల్లించివేసింది. కీలను కలుసుకున్నప్పుడు చెప్పు - నేను పోర్టబుల్ రేడియోద్వారా ఆమె మెదడునుకదిపి మరొకవైపు మళ్ళించడానికి ప్రయత్నించానని.....’

పదకొండు

సబితోరా ఆహో ప్యారీ

తేగ్ తరబరియాసే

సహితోరా పాస్ మే తీరజీ.

—నీ దగ్గర కత్తిలేదు, చురకత్తిలేదు, బాణాలూ రేపు : ఎలాగు :

అప్పుడు సదాత్రిక్ పట్ల మోహితురాలైన శ్రీ అంటున్నది—

—నా ఆత్మ చావాలి, నా తోడికోడిలు చావాలి, కులంలో పున్నావాళ్ళందరూ చావాలి. నేను ప్రేమపాళంలో చిక్కుకున్నాను.

ఇలా అవి ఆమె సదాత్రిక్ దగ్గరికొచ్చి తాగడానికి పిళ్ళిచ్చి ప్రేమకిబుర్లు చెప్పడం ప్రారంభించింది.

ఓహో రసికుడా ! ఈరేయి ఇక్కడే గడపవోయీ - యాయీయీ !

తాంత్రికులపేటలో..... హరికీత జరుగుతున్నది. మహాగూడాన్ పెంట పోగుపక్కన జనం గుమిగూడారు. పూర్ణియా స్టేషన్ నుంచి ఒక అతిథి వచ్చాడు. రైల్వేలో పనిచేస్తున్నాడట. తాంత్రికులపేటవాళ్ళు ఆతన్ని ఖాసీ అంటున్నారు. ఖాసీ ప్రభుత్వఉద్యోగి. ఖాసీ ఎర్రజెండా చూపితే మెయిలుబండికూడా అగిపోవల

సిందే. ఎందుకు అగిపోదు? ఎర్రతెండా కనిపిస్తే రైలుబండి అగిపోతుంది. ఎర్రటిముసుగు కప్పుకుని రైలెక్కుతుంటే కూడా రైలు అగిపోవలసిందే. ఖాసీ పేరుమోగిన భూతవైద్యుడు. పిద్దుల్ని పూజిస్తాడు. భూతప్రేతల్ని చెట్టుకు మేకు కొట్టి కట్టేసి రాగలడు. గొడ్రాలికి కూడా దేవీపూజలు జరిపిస్తాడు. కీర్తనలు పాడడంలో ఆయనకు మరొకరు సాటిరారు. ఎంతో మంచి కంఠం. 'స్వరాజ్యఉద్యమం' పత్రికలో ఖాసీ - బై గన్ బాడీ జమీందారుగా రబ్బాయి రైలుపట్టాలు పీకేశాడని రాశాడు. దాంతో అతనికి ఉరిశిక్ష వేశారు. హైకోర్టు తెల్లారు; లండన్ దాకా వెళ్లారు. కాని ఉరిశిక్ష ఖాయం చేశారు. మహాగూడాసుకు ఎవ రెంత చెప్పినా వినేరకం కాదు. పాపం. ఖాసీ గత సంవత్సరం నుంచి మహాగూడాసు వితంతువైన కూతురి పెళ్ళి విషయం ఖాయం చేసుకునేందుకు కాలికి బలపం కట్టుకొని తిరుగుతున్నాడు. వచ్చి నవ్వుదల్లా సంచివిందా నేపాలు గంజాయి తెస్తూఉంటాడు; తాంత్రికులపేట పెద్దల్ని కలుస్తాడు. కీర్తనలు పాడతాడు. ఊళ్ళో ఎవరికైనా జబ్బుచేస్తే భూతవైద్యం చేస్తాడు. పోయినసారి ఉచితదాసు ఇంట్లో దేవీపూజలు జరిపించాడు. ఉచితదాసు ఇంకా నాలుగురోజులకు చచ్చిపోతాడనగా తనకు పుట్టిన సంతానాన్నికూడా చూసు కున్నాడు. ఇక మహాగూడాసుకు నచ్చజెప్పడం ఎవరితరమూ కావడంలేదు. పైగా ఖాసీ ఇచ్చి పుచ్చుకునే విషయాల్లోకూడా అనుకూలంగానే ఉన్నాడు. కొంత నగదు ఇస్తానంటున్నాడు. సగోత్రీయులకి ఒకపూట భోజనం పెట్టిస్తానంటున్నాడు. ఇంకేం కావాలి? ప్రభుత్వఉద్యోగస్తుడు ఆయన కాబోతున్నాడు. ఎప్పుడైనా తీర్థ యాత్రలకు బయలుదేరితే రైల్లో బిక్కెట్టు అక్కర్లేదు.

రమణదాసు భార్య తాంత్రికులపేట ఆడవాళ్ళందరికీ సర్దారులాంటిది. సంతకు వెళ్ళేప్పుడు, యజమానుల నాట్లు, కోతలకు వెళ్ళేప్పుడు పేటలోని ఆడవాళ్ళంతా ఆమె యాజమాన్యాన్ని అంగీకరించవలసిందే. రాజపుత్రులు, బ్రాహ్మణులు, యజమానులు - పిళ్ళకు సంబంధించిన పెద్దలందరితోను ఆమె ముఖముఖిగా మాట్లాడుతుంది. పరాదశాలారుతుంది. నడుమమొస్తే చేతులు ఆడిస్తూ పోట్లాడుకు కూడా దిగుతుంది. ఒకసారి పింగుగారిని గడగడ లాడించింది - 'జబ్బు తెల్లబడింది. ముసలికనం వచ్చేసింది. ఆయనా ఆయ్యగారి మనస్సుమాత్రం మారలేదు!....నా నోరు తెరిపించకండి పింగగారు!....ఆమె అంటే అందరికీ హడలు. ఏ నిమి

వంలో ఎవరి రహస్యం బయటపెడుతుందో తెలియదు. అందుకే అందరూ ఆమెను
 పొగుడుతూ ఉంటారు - 'పేటలోని యువకులందరూ ఆమె గుప్పిట్లో ఉంటారు.
 ఎవరూ దూరంగా ఉండడానికి పిల్లేదు. ఈసారి ఖాసీ వస్తూవస్తూ లాల్ బాగ్ తిరు
 నాళ్ళనుంచి ఆసరైన గిరెటిగజాలు తెచ్చాడు. పెండిగజాల్లాగ పేరుస్తున్నాయి....
 'పిన్నిగారు! ఎలాగై నాసరే పులియాతో నాతో సంబంధం జరిగేలా చూడండి.'

మంచంమీద కాయవించిన ప్రియురాలా! ఇదుగో, అందుకో ఆకూ వక్కా!

ఖాసీ ఇవ్వాలి మంచి రక్తికట్టేలా పాడుతున్నాడు. మనస్ఫూర్తిగా పాడు
 తున్నాడు.

పులియామాత్రం ఏం చేస్తుంది? తల్లిదండ్రుల చాటుపిల్ల. వాళ్ళను ఎలా
 కాదనగలుగుతుంది? లోలోపల బాధపడుతూనే వుంటుంది. కానీ నోరుతెరిచి
 మాట్లాడలేదు. లోకులు ఏమనుకుంటారు? రమజాదాసు భార్యకు పులియా లోలోపల
 బాధపడుతున్న విషయం తెలుసు. అందుకే - 'ఆత్తయ్యా! ఈ సంగతి ఎవరితోనూ
 చెప్పకు. ఖాసీగారు ఇంతకాలంనుంచి తిరుగుతున్నా నాన్న ఆవుననో. కాదనో
 ఇంతవరకు చెప్పలేదు. ఎంతకాలమని ఆయన ఇలా తిరుగుతాడు? మనం కాదంటే
 మరొకచోట చూసుకుంటారు. ప్రపంచంలో పిల్లలే దొరకరా? ఏదో ఒకనాడు
 ఏదైనా అమాయక్యం జరిగితే సహదేవమిత్ర ఊరుకుంటాడా? అప్పుడు వెళ్ళి
 వాళ్ళ కాల్లా వేల్లా పదార్థివస్తుంది! ఆ ఆకూ ఈ ఆకూ తినిపించి తిన్నది వాంతి
 చేసుకునేలా చేయవలసి రావచ్చు. పిద్దాంతిగా రద్దాయవిషయంలో ఏం జరిగింది?
 ఒక మేకనిచ్చి వదిలించుకోవలసివచ్చింది' అని పులియా అన్నది.

—మీరూపు గుర్తుకు రావడంతోనే నా హృదయంలో బాణం గుచ్చుకొం
 టున్నది.

బాణందెబ్బ తగిలిన ఖాసీహృదయం కొట్టకలాడుతున్నది. పులియా ఏం
 చేస్తుంది? మరి రమజాదాసు భార్యనోరు ఎవరు కట్టేయగలరు? 'ఏమమ్మోయ్
 పులియా తల్లీ! మీకు ఎగ్గా పిగ్గా లేదనుకుంటాను. ఎంతకాలమని పిల్ల నింఘో
 తెట్టుకుని కుదుకుతావు? దేవితైనా ఒక హద్దు ఉంటుంది. యోవ్వనంలోవున్న
 విశంతువైనకూతురు పాలిచ్చే ఆవుతో సమానమని అంటారు. నేనూ ఒప్పుకుం
 టాను. పాలు వస్తున్నాయగాదా అని రక్తం వచ్చేదాకా సింధకూడదు.'

‘విజయే మఱి ప్రపంచంలో తప్పులు ఎన్నెవారు తండోపతండాలుగా వున్నారు. అయితే వాళ్ళు తమ తప్పులు తెలుసుకోలేదు. మవ్వేసుకున్న గజా లెక్కడివో నాకు తెలియవనుకుంటున్నావా? ఆ ఖాసీకి ఒక పొట్లం కుంకుమ తెచ్చియిచ్చేపాటి తాహతున్నవా అంటున్నా?’ పులియాకల్లి రమజూదాసు చేతిన గజాలు చూసినప్పటినుంచీ మండిపడుతున్నది. ఎవరినవి ఏమి ప్రయోజనం? ఆ ఖాసీకే బుద్ధిలేదు, రమజూదార్యను ఎక్కేసి, గజాలిచ్చి మధ్యవర్తిగా విలబెట్టాడు. ఈమె చెప్పేమాటలు ఒప్పుకోవడానికి కాళికాదేవా ఏమిటి:

‘నోరు కొంచెం సంకళించుకొని మాట్లాడవే రంగేళ రత్తి. ఖాసీ ఎవరను కున్నావే! అతగాడు మా అక్కకొడుకే! మా అక్కకొడుకును అంకలేపితిట్టు తిడ తావా! తిట్లు నాకు కాదు, వీకే తగులుతాయి! వీ సొంర అన్నకొడుకు తేతరాతో పాటిపోలేదంటే నువ్వు, సిగ్గులేక నన్ను తిడుతున్నావా? సిగ్గు విడిచేసింది నువ్వే! పెద్దమనుషులమధ్య నువ్వు చేసినదా? బీపురుదెబ్బలు తిన్నావు! వీ సంగతి నాకు తెలియదనుకుంటున్నావా? గొల్లలపేట కలరూతో రాత్రిఅంతా గేదెమీద రాసిరింలు జరిపావు! వీ బతుకు ఎవరికి తెలియదనుకుంటున్నావే మట్టుగుజ్జా!’

‘ఒసే వీ మొహం మండ! వీ వగలింపు నాకు తెలివనుకుంటున్నావా? నువ్వు సింగగారి ఉంపుడుగ తైవని లోకానికంతా తెలుసు! తాటితోపులో సింగ గారితో జరిపే వీ రీంలు ఎవరికి తెలియవు? వీ కొడుకు పుటకరికి సింగగారు వీ కిచ్చిన ఆవు ఇంకా వీ ఇంట్లోనే వున్నది. నోరు మూసుకోవే కుడుకులాడి!’

మహాగూదాసు పెంటపోగుదగ్గర జరిగే హరికథ కాలక్షేపానికి ఈ ఆడవాళ్ళ పోట్లాట ఎటువంటి ఆటంకాన్ని కలిగించలేదు. ఆడవాళ్ళ పోట్లాటనుగురించి మగ వాళ్ళు వట్టించుకుంటే ఇక అయినట్టే! ఆడవాళ్ళపోట్లాట లెంకవేపు! గొంతు చించుకొనివచ్చిన తిట్లన్నీ తిట్టకొని, ఉన్నవీ లేనివీ తప్పుకొని మవ్వు చావాలంటే మవ్వు చావాలని అనుకొని, గంటా, రెండగంటలయ్యాక అన్నీ మాయమై పోతాయి! మళ్ళా స్నేహం కలుస్తుంది. ఉప్పు పప్పు అందిపుచ్చుకుంటారు. అకుకూర తీసుకెళ్ళి చిలకడదుంపలు వంపించుకోవడం జరుగుతుంది—‘విన్న సాయంత్రం యజమానుల పొలంలోనుంచి తవ్వుకొచ్చారు కుర్రాడు! యజ మానులయ్యా వే వీపు చిట్టివుండేది!’

ముందుగా పోట్లాట అనేది ఎప్పుడూ ఇద్దరి ఆడవాళ్ళమధ్యనే ప్రారంభోత్సవం జరుగుతుంది. ఆ పోట్లాటసమయంలో చుట్టవక్కలున్న ఆడవాళ్ళ సంగతి సందర్భాలుకూడా రావడంకద్దు. దాంతో పోట్లాడుకునే ఆడవాళ్ళసంఖ్య రెండు నుంచి మించిపోతుంది. ఈ పోట్లాటలకారణంగా వాళ్ళ పరిపాటలకుకూడా వాటి వంటి అటంకం వాటింపదు. వనులు చేసుకుంటూనే పోట్లాడుకుంటూ ఉంటారు... ఈశ్వోవి ఆడవాళ్ళంతా పోట్లాడుకు దిగినప్పుడు ఒకరిమాట ఒకరు వివిపించుకునే ప్రశ్న లేదు. అయితే ఈ రోజున పులియా ఈ పోట్లాటలో పాలు పంచుకోవడం లేదు. తడికచాటున నిలబడి హరికథ వింటున్నది.....ఋణీ గొంతులో ఏదో మహత్తువున్నది. భూతవైద్యం తెలిసినమనిషి గవా. కథాకాలక్షేపంలోబడి పులియా-సహదేవ్ మిశ్ర బంగళాలోబలో తనకోసం సాయంత్రంనుంచి ఎదురుచూస్తూ దోమ కాల్చుకు లోనవుతున్నాడనేవిషయాన్ని మరచేపోయింది....ఋణీ కంఠంలో ఏదో ఇంద్రజాలం ఉన్నది.

‘అత్తయ్యా!’

‘ఏమిటి? మాట్లాడవేం? సహదేవ్ మిశ్రదగ్గరకు వెడతావా?’

‘కాదు అత్తయ్యా! ఒకసంగతి చెబుదామని వచ్చాను. ఈ చెడ్డపనివి గురించి ఎవరితోనూ చెప్పవద్దు!....ఋణీగారు మీ ఇంట్లోనేగా మకాం? చెడ్డ పని!’

సురంగా - సదాశ్రీ కథాకాలక్షేపం ముగిసింది. పోట్లాట, లంకా కాండ వరకు వచ్చి ఆగిపోయింది. సహదేవ్ మిశ్ర ఎంతసేపని దోమంతార సహస్రారు!ఒరి నీ తప్పిదియ్యా ఋణీగా!....నీ యక్క....ఎంతపని జేరావే!....నీ పని రేపు పడతాను!

గ్రామం మాటుమణిగింది. రమణాచార్య ఇంట్లో సురంగ సదాశ్రీతో అంటున్నది—‘ఇప్పుడేకాదు! నాన్న చుమైనావిషయంలో ఒప్పుకోకపోతే అప్పుడు నేను ఏతో పారిపోయివస్తాను.’

‘అయిన్ను ఒప్పించడం ఎలాగు? ఎవరో ఒక మిశ్ర అనే ఆకమ వున్నాడని విన్నాను’ అని సదాశ్రీ వీరసంగా అంటాడు.

'ఇదంతా అబద్ధం. నువ్వు కొంచెం ఈ విషయమై బాలదేవ్‌గారితో మాట్లాడు.'

'ఎవరా బాలదేవ్? పూర్వీయా ఆశ్రమం అతనేనా?'

'అవును. ఆయనే. అందరూ ఆయనమాటకు విలువపెట్టారు. నాన్నా. అమ్మా కూడా వింటారు. ఆయనదగ్గరి తెల్లనప్పుడు 'నమస్కారమండీ.' అని అనకు. 'జై హింద్.' అను.'

'కానీ అతనికి నామీద కోపంగా ఉన్నదే. దేశద్రోహాలపట్టికలో నా పేరు వేయించాడు.'

'... మా అమ్మకు ఈపాటి ముక్కుబుళాకి ఒకటి తీసుకరా. ఇత్తడిది. అసలైన ఇత్తడి బుళాకి.'

పన్నెండు

మలానికి ఆచార్యగురువు రాబోతున్నారు. కొత్త మహాంతుకు, చీక ఇవ్వడానికి. ముజఫర్‌పూర్ జిల్లాకు చెందిన ఒక థక్తురు వచ్చాడు - నరసింహదాసు. ఆచార్యగురువు ముజఫర్‌పూర్ జిల్లా పువడీ మలానికి నవ్వువెచ్చుకుంటూ పోతున్నాడు. ఆచార్యగురువు రాబోతున్నారని కబురు తీసుకొని నరసింహదాసు వచ్చాడు— మఠంలోని థక్తజనానికి, తంజర గ్రామస్థులకు ముందుగా కబురు అందించాలనే ఉద్దేశ్యంతో.

రామదాసుకు మహాంతుపదవికి అభీషేకం జరుగుతుంది. మహాంతు సేవాదాసుకు ఏకైక ధ్యేయం ఈయనే. రామదాసు అలోచిస్తుంటాడు - ఖంజరు వాయిదడ మేగనుక వచ్చివుండకపోయినట్లయితే బేలాహీ జమీందారు దొరెల్ని మేపుతూ ఉండేవాణ్ణి. మహాంతుగారు అతను ఖంజరు వాయిదడం విని ముగ్ధుడైనాడు. ఆ రాత్రికిరాత్రే మహాంతుగారు పాటు మేగింగ్ మలానికి పారిపోయి వచ్చాడు.... పదిహేను సంవత్సరాలనాటిమాట. పదిహేను సంవత్సరాలతరువాత రామదాసు అదృష్టం పండింది. జై వద్దరు ప్రభువుకి.

నియమప్రకారం పెద్దమనుషులందుట కొత్తమహంతు ఒక ప్రతిజ్ఞాపత్రం మీద - 'ఎల్లప్పుడూ లంగోతీధరించి వద్దుడు ప్రదేశాన్ని పరిరక్షిస్తాను. ఏవిధమైన నటుపంటి చుత్తుపదార్థాలను సేవించను. దాసీలను ఏర్పాటు చేసుకోను.' అని రాసి ఇవ్వవలసి ఉంటుంది. ఆతరువాత ఆచార్యగురువు ఒక మహంతు పత్రంమీద సంతకంచేసి కొత్త మహంతువేతి కందిస్తాడు. అపై వి అతిపేకపిది జరుగుతుంది. పెరుగుతో తిలకం పెడతారు, కిరస్సుమీద దాన్యం, గడ్డివరకలు వేస్తారు. దీంతో కొత్తమహంతుగాడు తొమ్మిదివందల బీహూరి చిన్న జమీందారీకి ఏకైక యజమాని అయిపోతారు.

నరసింహదాసు ఆచార్యులవారి సందేశం తీసుకొనివచ్చి, ఒక్కరాత్రి మేరీ గంత్ మతంలో గడిపేటప్పటికి, ఆశనిలోకూడా మహంతు అయిపోవాలనే ఆశ అంకురించింది. తొమ్మిదివందల బీహూరి వ్యవసాయం, అంటుమామిడితోట, పది బీహూరిభూమిలో అరటితోట వుండి, ఒక్కొక్కగెలకు వెయ్యి అరటికాయలున్నాయి. నలభై అవులు, నాలుగు గుజురాతీ గేదెలు, అన్నిటికంటే విలువైన అమ్మి - అమూల్యమైన విడి - దాసి లక్ష్మి. మహంతుగారి రామదాసు ఒక్కడే ఏకైక శ్రమ్యదని లక్ష్మి అన్నది. అయితే చట్టరీత్యా రామదాసు మహంతునిదనికి అర్హుడు. రామదాసు పొట్టకోస్తే అక్షరముక్కు రాదు. వట్టి మూర్ఖుడు. పండితేమి తెలుసురా పన్నీరువాసన! హే నద్దుడువ్రలో! ఇది అన్యాయం. రామదాసు మహంతుకావడానికి వీల్లేదు. చూడానికి చుంచులాగా ఉంటారు. ఇతడా మహంతు కావలసినవాడు! వీల్లేదు. ఎప్పటికీ వీల్లేదు. పోతే ఈ లక్ష్మి.... కివించెద్ద అప్పరన.

నరసింహదాసు కళ్ళలో ఆమె కేమి కప్పించిందో ఏమో, లక్ష్మి ఆతని పీడనుకూడా తప్పించుకొని తిరుగుతున్నది. రాత్రిపూట తలుపు బాగా బిడాయించి కొని పడుకుంటున్నది. గొళ్ళెంపెట్టి, ఎందుకైనా మంచిదని రోలు ఒకటి తలుపుకు అడ్డంగా పెడుతున్నది.... నరసింహదాసుకు అతిమూత్రవ్యాధి వున్నట్టుంది. రాత్రి పూట పది పన్నెండుపర్యాయాలు కాలు మడుచుకోవడానికి లేచాడు. ప్రతిసారి అగ్నికుండందగ్గర పడుకున్న రామదాసు లేచి శేకవేయడం జరిగేది—'ఎవరూ!' నరసింహదాసు ఒక్కోపర్యాయం అనలు నమాదానమే చెప్పేవాడుకాదు. విన్న

రాత్రి ఒక వర్షాయం అయితే కోపంగా అనేకాడు—'మహంతు కావడానికిముందే గుడ్డివాడయ్యావా ఏమిటి? కనిపించడం లేదా?...గురువుకుతగ్గ కన్పడివే!' రామ దాసు కిక్కిరుచునలేదు. ఉదయం సత్సంగవమావేశం జరిగినప్పుడు లక్ష్మి అతని మీద విరుడుకుపడింది—'మీ రెండు కలాంటిభాష ఉవయోగించారు!—మహంతు కావడానికిముందే గుడ్డివాడయ్యావా ఏమిటి?...గురువుకుతగ్గ...! గురువింద విన్న చెవులు....! నేను గురుదూషణ వినలేను, సహించలేను. రామదాసును మీ రేమనుకుంటున్నారు? ఆయన ఈ మతానికి మహంతు. మీలాంటి పోకిరీ సన్యాసు లకు ఆయన రోజూ ప్రసాదం వంచిపెడతారు!...మాటాడడంకూడా తెలియదు. అచార్యులవారిని రావివ్వండి, చెబుతాను!'

'ఏదో రాత్రిపూటగదా అని వదిలేశాను. ఇప్పుడేమైనా మాట్లాడావంటే పడమరదారి పట్టిస్తాను, జాగ్రత్త!' అని రామదాసుకూడా అన్నాడు.

వంటతనుకూడా మహా దుష్టుడులాగా వున్నాడు. విన్నవించే పోకిరీగా వ్యవహరించడం ప్రారంభించాడు. పప్పుగిన్నెలో నీళ్ళుమాత్రం ఉంచాడు. బంగాళా దుంపల బజ్జీలు రెండోసారి వడ్డించనన్నాడు. నెయ్యి అదీకే - పప్పులో నెయ్యి వేశానన్నాడు. అరటివళ్ళు సంతకు పంపించాడు. పాలలో నీళ్ళుకలిపి ఇస్తున్నాడు. నై వేద్యానికి ఇదివరలో పెరుగు, అటుకులు ఇచ్చేవాడు, ఇప్పుడు పెరుగు మానే కాదు.

పోకిరీసన్యాసి....ఈ ముండకు ఇంత దైర్యమా? తనను పోకిరీవాడం టుంవా? నరే, చూస్తాను!

లక్ష్మి ఇంతకుముందు దెప్పుడూ తనను చూడలేదు. ఎలా చూస్తుంది? ఇది వరలో ఎప్పుడూ తనిక్కడ రానేలేదు...పువడి మతంనుంచికూడా ఎవరూ ఇక్కడికి రాలేదు. సోనమతియానుంచి నీళ్ళుమోసే మనిషికూడా ఎప్పుడు వచ్చినపాసాన పోలేదు. అప్పుడెప్పుడో నీళ్ళుమోసే అవిడ తనకూతురు రథియాను వెదుక్కుంటూ ఇక్కడకుకూడా వచ్చిందేమో!

అవును! వచ్చింది రథియా! రథియాను మొదటిసారి చూసినప్పుడు తన మానసికస్థితికూడా ఇలాగే వున్నది. కఠినత ఎప్పుడూ వేడిగా వుండేది. రథియా

ఎవరినీ సరకుచేసే రకంకాదు. అయితే మొదట్లోనే తనవలలో చిక్కుకుపోయింది. లక్ష్మి అంటే కాస్త అనుభవం గడించిందామె! ప్రపంచాన్ని కాచినదామెననిపింది. తను రథియాను తీసుకొని నాటకాలకంపెనీలో చేరిఉండకపోయినట్లయితే రథియా నా నుంచి వేరై ఉండేదికాదు. నాటకాలకంపెనీ యజమాని ఒక్కడే అయితే తాను సహించేవాడేమో, హోర్స్వియం, నగరావాళ్ళుకూడా రథియాను ఒక్కవిమిషం ఖాళీగా ఉండనిచ్చేవాళ్ళు కాదు. ఎప్పుడూ ఏదో ఒక రిహార్సలు ఆనేవాళ్ళు. రథియా కూడా వట్టి అనకారి ముండ! దానికికూడా కళ్ళు పైకివచ్చాయి.

నరసింహదాసు తన తలమీదున్న మచ్చను చేతిలో తడిమిచూసుకొని మస్లర్ చుట్టేసుకున్నాడు - ఆ ఎడవనాయాలు - నగరా వాయించేవాడు సరీఘా ఎదురుగా తలమీద కొట్టేశాడు దుడ్డుకర్ర వుచ్చుకొని!

మలానికి తిరిగి వెళ్ళేప్పటికి మహంతు తన పావుకోళ్ళతో వళ్ళు హూనం హూనం చేశాడు. వారంరోజులపాటు ఉపవాసం ఉండడంచేత పారిపోయేదిలం కూడా శరీరానికి లేకపోయింది. తలమీదగాయం ఇంకా అట్లాగే వుంది. మహంతు కాళ్ళమీద పడ్డాడు. ఆయన చాలా దయార్థిహృదయుడు. నరసింహదాసు అతని ఏకైక శిష్యుడు. గురువు క్షమించివేశాడు. మహంతు మరణించాక షహదీ మలానికి అతడే మహంతు కావలసింది. కాని రామబరన్ అతనిదుర్ర చెడగొట్టాడు ... 'నరసింహదాసు! నేపాలుగంజాయి మంచి లాభసాటిగా ఉంటుందయ్యా! పది రూపాయలకు తెచ్చి నలభై రూపాయలు చేసుకోవచ్చు. నేపాలులో గంజాయి పేరు ధర నాలుగణాలు. దిరాహభత్తర్ తిరునాళ్ళకు వెడదాం వచ్చేయ్!'

మహంతుగారు శరీరం త్యాగంచేసినప్పుడు అతడు జైల్లో వున్నాడు. మహంతుగారు చనిపోతూ జీవులదాసును శిష్యుడుగా స్వీకరించి వీయనామా రాసి వెళ్లారు. లేకపోతే అతడుకూడా ఒక మలానికి మహంతు అయివుండేవాడు. అప్పుడు లక్ష్మి తనను పోకీరిసన్యాసికింద జమకట్టివుండేదా! అప్పుడు తనపాదాలు ప్రక్షాళనంచేసి, కాలిగోళ్ళమ కుభ్రంగాకదిగి ఆ చరణోదకాన్ని ప్రేమగా పానం చేసి వుండేది! ఏనాటికైనా లక్ష్మికి చరణోదకం తాగించి తీర్తాడు.

'రామదాసు!'

‘ఏమిటి? రామదాసు అనకండి, అధికారిగారూ అనండి!’

‘అవంబలక్కతో చెప్పు, నరసింహదాసు ఇవ్వాలి వెళ్ళిపోతున్నాడవి!’

‘వెడితే వెళ్ళండి!’

‘నువ్వు ముందు ఆమెతో చెప్పు!’

‘నువ్వు, నువ్వు అవి రెట్టిప్తే బావుండదు, బావుండదు, ఆమెకు చెప్ప వలసినవనేమీలేదు. దారిబద్దకు డబ్బు ఆమె విన్ననే ఇచ్చింది.’

రామదాసు జోలిలోనుంచి అయిదురూపాయలు తీసి నరసింహదాసుముందు పారేశాడు.

ఆమె వన్ను అవమానం ఎందుకు చేయవలసి వచ్చిందో అడగాలనుకుంటు న్నాను. ఆమె నన్ను పోకిరి వాడంటుందా? మా ఆచార్యులవారిని తిడుతుందా?’

‘ఆచార్యులవారిని ఎప్పుడు తిట్టింది?’

‘తిట్టింది, తిట్టలేదా? ఖాజా పునస్కారాలు ఎప్పుడు ఆచార్యగురువులు, మామూలుసమయంలో పెట్టకే బంగారమవుతుంది. ఇవ్వాలి ఆచార్యగురువునని చెప్పుకుంటున్నాయన బండారం నాకు తెలియకపోలేదులే! నిన్నటిదాకా మామూలు మనిషే! ఇలా అనడం తిట్టకదా?’

‘అయ్యో, సాధువుగారూ! ప్రపంచంలో సత్యం ఆనేదానికీ కాస్తంత విలువ వుంటుంది.’

లక్ష్మి లోపలుండినస్తూ అన్నది—‘సాధువులైనవాళ్ళు ఆబద్ధాలు మాట్లాడ కూడదు! చీ చీ!!’

‘చీ చీ ఏమిటి? నన్ను పోకిరివా డంటావా? ఆఁ, నీ తెన్ని గుండెలు? ఆఁ....’

‘రామదాసూ!’ లక్ష్మి గర్జించింది—‘మొదటి బయటికి గెంటు! ఇతమ సాధువు కాదు, మహా రాక్షసుడు! ఇతడిమొదడు సరిగా పని చెయ్యడంలేదు. మాయమోహంలోడి కొట్టుకలారుతున్నాడు. నేను ప్రొద్దున స్నానం చేస్తూంటే తడికసందులోంచి ఏం చూస్తున్నాడో అడుగు! వీడు మనిషా? పశువా?’

లక్ష్మి బునలుకొట్టుకుంటూ లోపలికెళ్ళింది.

రామదాసు లేచి నరసింహదాసును మెడబట్టి బయటికి గెంటాడు. నరసింహదాసు మెట్లమీద వర్గాడు. ముక్కులోనుంచి రక్తం కారుతున్నది.

'జై హింద్ రామదాసుగారూ! ఇదేమిటి! ఏం జరిగిందేమిటి!' బాలదేవ్ రక్తంచూసి గాభరా పడిపోతాడు.

'ఏమీలేదు. చద్యవేషంలోవున్న సాధువు. శరీరంలో ఎక్కడా సాధు స్వభావం లేదు. లక్ష్మితో వాదానికి దిగాడు.'

'అయితే దెబ్బలాట ఎందుకు జరిగింది? పనులన్నీ శాంతంగా సమకూర్చుకోవాలి. హింసకు పూనుకోకూడదు.'

'రామదాసు! బాలదేవ్ గారిని లోపలికి పంపించు!'

నరసింహదాసు ముక్కునుంచి కారుతున్న రక్తాన్ని తుడుచుకుంటూ బాలదేవ్ అనే పేరుగల ఖద్దరుదారి లోపలికి వెళ్ళడం చూస్తున్నాడు. తిన్నగా లక్ష్మి గదిలోకే. 'జై హింద్ బాలదేవ్ గారూ!'

బహుశా ఈ ఖద్దరుదారి, లక్ష్మి ఒకే ఆననంమీద కూర్చున్నట్లుగా వుంది. దగ్గరదగ్గరగా ఒకరి శరీరం ఒకరికి తగిలేవిధంగా! సరే!

పదమూడు

ఊర్లిగ్రహాలు సరిగలేవు.

సిద్ధాంతిగా రొక్కరే కాదు, ఊళ్ళోని మోతుబరులంతా లోలోపల బాగా ఆలోచించి మరీ అంటున్నారు-ఊర్లిగ్రహాలు సరిగలేవు.

కాపిలారును ప్లేట్ వర్కిర్ మేనేజరు ఒంటరిగాపిలిచి 'సంవత్సరంనుంచి అకాయి ఎవరైతే వున్నారో, వాళ్ళందరిమీద ఫిర్యాదు చెయ్యి. 68 డి. నోటీసు అందరికీ ఇప్పించు. జప్తునోటీసు లిప్పించేందుకు నాకరునుతీసుకొని వెళ్ళవలసిన అవసరంలేదు. కచేరీలో కూర్చోనే డప్పువేయించినట్లు రసీదు తీసుకో. ఖద్దరు

ముగ్గుర్ని సాక్షులుగా వేసుకో, స్టేటుతరపువాళ్ళకు డబ్బు లిప్పించుదాం, ఈ కాంగ్రెసువాళ్ళను నమ్మడానికి వీలేదు' అని చెప్పాడు.

సింగ్, యాదవులపేటలో రోడియ రొమ్మువిరుడకుని నడవడం సహించ లేకపోతున్నాడు. సిద్ధాంతి అన్నదాంట్లో తప్పేమీ కనిపించడంలేదు—మాట్లాడితే బాణాకర్ర, బల్లెఘా చూపిస్తారు, ఎదురుగా వచ్చేవాళ్ళను నమస్కరించడం మానే ళారు - ఈ యాదవులు కలియా కనిపించినప్పుడు వెటకారంగా నమస్కరిస్తారు. పాములూ, జెరులూ పారినట్టుగా ఉంటుంది. సింగ్ గారుమాత్రం ఏం చేస్తారు; రాజపుత్రపేటలోని కుర్రవాళ్ళకూడా నెమ్మడిగా యాదవులతో కలిసిపోతున్నారు. రోజూ సాయంత్రంపూట వాళ్ళ హరికథలకుకూడా హాజరవుతున్నారు. హరగోరి అన్నదాంట్లోకూడా అనత్యం లేకపోలేదు—సరిస్థితి ఇలాగేవుంటే, మరో అయిదు సంవత్సరాలతరువాత గొల్లలు మన ఆడపిల్లల్నికూడా అడిగేట్టున్నారు. హరగోరి చెప్పిన ఆ నల్ల నిక్కరువాళ్ళను పిలిపించుకోవలసిందే. కర్రెలు, బల్లెలూ ఎలా ఉపయోగించాలో నేర్పేందుకు ఒక మాస్తరు వస్తాడట. ఏదో 'సంయోజక్' అనో 'సంచారిక్' అనో అన్నాడు. హిందూరాజ్యం - మహారాజాప్రతాప్, శివాజీల రాజ్యంగా మారిపోవాలి. హరగోరి ఈమధ్య పెద్దపెద్దమాటలేవా ఉపయోగిస్తున్నాడు.

సమిష్టి విందురోజున సింగ్ అలిగిన ఫేలావన్ సింగ్ యాదవ్ ను ఇంటా నుంచి బలవంతంగా నాచేసుకొని మరీ తీసుకెళ్ళాడు. అయినా ఫేలావన్ సింగ్ ఎడమొహం పెడమొహంగానే ఉన్నాడు. సిద్ధాంతి రోజూవచ్చి వెడుతున్నాడు. సకర్ దీప్ కు వద్దెనిమిది సంవత్సరాల వయస్సులో తల్లి లేదా తండ్రి వియోగం రాసిపెట్టివున్నదని ఆయన అన్నాడు. ఇప్పుడు సకర్ దీప్ కు పదిహేదో సంవత్సరం. సకర్ దీప్ తల్లి రోజూ కుర్రవాడికి పెళ్ళిచెయ్యమని గోలపెడుతూ ఉంటుంది. కొడుకు వకీలుకావాలని ఆశచి కోరిక. కాని కాశీమాతకు ఇష్టం లేదు. పెళ్ళయిన తరువాత ఇంకేం చదువుతాడు; మూతాపతల వియోగం. బాలదేవ్ ఊళ్లో వున్న వాళ్ళందరినీ ఉద్ధరించడానికి పూనుకున్నాడేగాని ఇంట్లోవాళ్ళనుగురించి ఆలోచించా లనే ఆసక్తే లేదు. పగలంతా తాపిల్దారుగారింట్లో కూర్చుంటాడు. సాయంత్రం సంతీర్తన, కమలానది ఒడ్డునున్న భూమి కలరూ పాన్ వాన్ తాత ఎప్పుడో పాలుకు తీసుకున్నాడు; ఆ పట్టాకాస్త కలరూనడిగి మళ్ళా తిరిగి రాయించడమో, రిజిష్టరు

చేయించడమో చూడవయ్యా అంటే చెవికెక్కించుకొనేలేదు. నాగలిడున్నే గోనాయ విన్నటినుంచి నాగలివనికి రావడం మానేశాడు. అదేమిటిరా అంటే, కిందటి సంవత్సరం తనకు రావలసిన బిళాయ ఇప్పించకపోతే వచ్చేదిలేదన్నాడు. బాల దేవ్ కళ్ళప్పగించి చూశాడు; మాట్లాడనే లేదు. పైగా - బీదవాళ్ళకు ఇవ్వవలసిన ఊతం ఇచ్చివేయడం మంచిదన్నయ్యా అని సలహాకూడా చెప్పాడు.

సిద్ధాంతి వద్దేవిమిడినంవత్సరాల సూతనవదువు కంచీరావారికి బోజనం చేశాక కడుపునొప్పిగా ఉంటున్నది. గత సంవత్సరంనుంచి అన్నతరువాత పొట్టి చేత్తోపుచ్చుకొని వడుకుంటుంది. ఈ సంవత్సరం ఆ బాద మరింత పెరిగింది. డాక్టరుకు చూపిస్తే; పద్దు, పద్దు!! డాక్టరు పొట్టి మోగించి మరీ చూస్తాడు; నాచు చూస్తాడు; కనురెప్పలు పైకితీసి చూస్తాడు. మలమూత్రాలనుగురించి ప్రశ్నిస్తాడు. పై పెచ్చు రక్తంకూడా పరీక్షచేయాలని అనవచ్చు. ఈమధ్య రోజూ అంటున్న దామె - డాక్టరుగారు చంపకు ఒక్క ఇంజెక్షన్ ఇచ్చేప్పటికే వ్యాధి పూర్తిగా నయమైందట! ఇలాగే ఆమెకుకూడా కడుపునొప్పి బారే! ఆదవాళ్ళకు నచ్చజెప్పడం ఆ బ్రహ్మతరంకూడా కాదు. ఆదవాళ్ళంతా ఒకటే. పట్టు పట్టారంటే వదలరు. సిద్ధాంతికి నలుగురు బాళ్ళు అనుభవం వున్నది. మొదటిబాళ్ళు ఎప్పుడూ తిరునాళ్ళకూ, జాతరలకూ ఎగబడేది. ఎంత చిన్నరై నా వదిలేదీకాదు. తిరునాళ్ళ అనడం తోనే సిద్ధాంతికి వరమానన్ యూ గుర్తుకొచ్చేవాడు. ఇక అకవిదగ్గరికెళ్ళి కొగుడుతూ కూర్చునేవాడు. అతని బండిమీదనే తిరునాళ్ళకు పంపించాలి! వ్యయన వరమానన్ బండితోఁకొని మరీ తీసుకెళ్ళేవాడు. ఎప్పుడూ బాడుగా అడిగినసాపాన పోలేదు. చివరకు దానిచావు తిరునాళ్ళలోనే జరిగింది. ఆ సంవత్సరం ఆర్థోవయ మేళాలో కలరావ్యాధి తీవ్రంగా వ్యాపించింది. ఇక రెండోదానికి హుక్కా తాగే అలవాటున్నది. బ్రాహ్మణకులంలోబుట్టి హుక్కా తాగడమా; సిద్ధాంతి ఏం జేస్తాడు; అడదానిమాట! ఆవిడకు జబ్బు చేసినప్పుడల్లా తనే హుక్కా తయారు చేసి ఇచ్చేవాడు. ఆసలే దగ్గుమనిషి. అట్లాగే దగ్గుతూ దగ్గుతూనే కన్నుమూసింది. ఇక మూడోబాళ్ళు ఈళ్ళోపున్న మగపిల్లలతో వరదాగా నవ్వుతూ మాట్లాడడం మానేయ్యనన్నది. ఈ కంచీరావాలీకేమో డాక్టరు మందుమీద మోజుగా వున్నది. పట్టుపట్టి కూర్చున్నది. ఉన్న ఏకైకపుత్రుడు రామనారాయణ 'పండిత పుత్రుడు'గా

తయారై నాడు. కుంత : విద్యావతి నాట్యం నేర్చుకున్నాడు. తాంత్రికులపేటలో మశాం. బ్రాహ్మణులపేటలో వాళ్ళిగురించి గుసగుసలు ప్రారంభమయినాయి. పిల్ల విచ్చేసాడు దెవరూ కనిపించడంలేదు. పిద్దాంతిగారుమటు కేంజేస్తాడు : హస్తం చూద్దామంటే - ఊర్ధ్వరేఖ తిన్నగా చూపుడువేదదాకా వెళ్ళిపోయింది. దశమ గదిలో శని వున్నది. నెత్తిన నోరుబెట్టుకొని మరీ చెప్పాడతను - ఒరేయ్ పేరు రామనారాయణమిత్ర అని చెప్పుకోరా అని : వింటేనా : పల్లెటూరివాళ్ళలాగానే పేరును ప్రాస్తం చేసి 'నామలైన' అని చెప్పుకుంటాడు. రామనారాయణునిచ్చి కడిచిరావారిని దాక్షిణ్యదగ్గరకు పంపిస్తే పీజ తీసుకుంటాడు.

సరసింహదాసు ఊళ్ళోని ప్రతిఇంటికీ వెళ్ళి గ్రామపెద్దలందరితోనూ చెబు తున్నాడు - ఆచార్యుడంటారు వస్తున్నారు. మతానికి తానే మహంతు కాదగిన వాడు. ఆ పదవి తనకే లభించాలి. మహంతు ఉంపుడుగ తైకు. దానికి మతానికి సంబంధించిన వ్యవహారాలలో మాట్లాడేఅధికారం ఎంతమాత్రం లేదు. రామదాసు గొర్ల కావరి. ఇంతపెద్ద మతాన్ని విర్యహించడం ఆ బైతుకేం తెలుసు : రామదాసుది వట్టి మట్టిబుర్ర : బిర్రె ఇర్రె అంటాడు. తాను డి. పి. దాకా చదివాడు. బీజక్ గ్రంథవరసం ఇంగ్లీషులో జరిపిస్తాడు. క్రాపింగ్ పెట్టుకున్నాడు, రోవతి చొక్కా ధరిస్తాడు, మీసాలు నగంవరకే ఉంచుతాడు. మతంలో ఒక స్కూలు పెట్టిస్తాడు. ప్రజలకు వీలై సంతమేలు చేకూర్చడానికి పాటుపడతాడు. మీరంతా తెలివిగలవాళ్ళు. ఆలోచించండి. దాసిముండ మతాన్ని నల్లేట్లో ముంచేసింది. పాదుభర్తాన్ని మంట గలిపేస్తూంది. ఈ విషయమై మీరు గట్టిగా ఆలోచించి చూడండి.

తాంత్రికులపేటలో పంచాయతీసమావేశం జరిగింది. ఆ పేటలోని ఆదవా శ్యావరూ ఇకముం దెప్పుడు యజమానులపేటలో అడుగుపెట్టకూడదని కట్టడి చేయడం జరిగింది. వాళ్ళింట్లో పని ముట్టుకోకూడదని శాసించారు. యజమానులు సాయంత్రంపూట పేటవైపుకువస్తే రావచ్చు. కాదనేదిలేదు. అయితే ఎవరింట్లోకి రావడానికి వీలేదు. కూలినారిజిల్లా వచ్చినదాంతోనే సరిపెట్టుకోవాలి. పై ఆదాయం కోసం పాకులాడకూడదు. నోభేను, ఉచితదాసును కాపలా ఉంచడం జరిగింది. వీళ్లు ఎవరైనా దారితప్పితేమటుకు తోట బలిచేస్తారు.

తాంత్రికులపేట ఈ కట్టడినిచూసి కుమ్మర్ల పేట, దర్బానులపేట, మాల

దానర్ల పేట మొదలైన తదితర పేటలవాళ్ళుకూడా ఇలాంటికట్టదే చేశారు.... యజ్ఞోపవీతం వేసుకుంటేనే నరిపోయిందా; అవరణబోకూడా ఉండాలి. బ్రాహ్మణుడా; బ్రాహ్మణుడా; నీ ఆచారమెంత అంటే నీటికొద్దీ అన్నాడట; యజ్ఞమానుల పేటనుంచి వాళ్ళబాబులు సంఠాల్ పేటకు వెడతారు. సాయంత్రంపూట, రాత్రిపూట కూడాను; వాళ్ళ అడవాళ్ళతో పరాచకాలుకూడా అడవచ్చు!.... సంఠాల పేటవాళ్ళు ఎప్పుడూ ఎల్లంబులు గురిబెట్టి మరీ కూర్చోవివుంటారు.

కుమ్మరిపేట యువకులంతా నిన్నరాత్రి ఇవళంకర్ పింగళుని స్త్రీలు తాగించి నంతపని చేశారు. పేటచివర, సిపాయిలపేట వెదురుపొదలవక్కనున్న యువరీ ఇంట్లో దూరబోయాడు. పొదలవాటైన కుర్రాళ్లు పొంచివున్ననంగతి అతగాడికేం తెలుసు; యువరీకి పదిరూపాయల జరిమానా వేయడం జరిగింది. ఎట్లాగైనానరే. ఇచ్చుకోవలసిందే; లేకపోతే వెలివేయడం జరుగుతుంది. ఇవళంకర్ దగ్గర తీసుకుని చెల్లిస్తేనరి. ఈసారి లాల్ దాగ తీరునాళ్ళలో పెట్రోమాక్స్ లైటు కొనాలి. అంత పెద్ద లైటు లేకపోతే పంచాయతీకి విలువలేదు. లైటు కొనడానికి ఇంకో ఇరివైరూపాయలు తక్కువగావుంది. మరొకరోజున మళ్ళీ వెదురుపొదల్లో ఒక గంటసేపు నక్కివుండి దోమలబాధ నహించాలి. ఆ తప్పదు!

కాలేచరణ్ కు స్త్రీకేంద్రంలో ఈమధ్య మంచికోలాహలంగా ఉంటున్నది. సాయంత్రంపూట పాటలుకూడా బాగా పాడుతున్నారు. కొత్త హాస్యవియం కొన్నారు. గంగామేళానుంచి భోలక కూడా తెచ్చారు. అంగుమని మోగుతున్నది.

బాలదేవకు పాటలు పద్యాలంటే ఇష్టమేగాని ఈ గంటిలంటే నడలిప్రాయం లేదు. కుస్తీలంటే ఈనడించుకుంటాడు. శండలుపెరిగితే హంపాప్రస్ఫుత్తి పెరుగుతుంది. కవలసింది మనోవికాసం; బుద్ధిబలంతో గాంధీజీ ఇంగ్లీషువాళ్ళను ఓడించాడు. గాంధీజీదేహంలో పట్టంత మాంసంకూడా లేదు. కాంగ్రెసు నాయకులు చాలామంది బక్కప్రాణాలే!

అయినా కాలేచరణ్ కు స్త్రీకేంద్రాన్ని మూయడం అంటూ జరగదు. దోల మోతలో కుస్తీవద్దేయమకుల రక్తం ఉప్పొంగించేశాత్తి ఏదో వున్నది.

తాకదిమీ, తాకదిమీ!

మాడిగోథన్ దోయమీద దెబ్బవేళాడూ అంటే వళ్ళు గగుర్పాటు చెందాలి
పిందే ।

ధిమి ధిమి, ధిమి ధిమి ॥

అందరూ గరిడీకొచ్చి చేరుకున్నారు. గోటిలు, చద్దీలు పెట్టుకుని, ఒక
గుప్పెడు మట్టితీసుకుని నెత్తిమీదవేసుకుని 'అ జ్ఞా జ్ఞా జ్ఞా జ్ఞా' అనుకుంటూ మైదా
నంలో దిగుతాడు. కాళీచంజ్, 'అ-అ-అ' అని మైదానంలో దిగుతాడు. చంపా
వతి తిరునాళ్ళలో పంజాబీ పహార్ వాను ముస్తాక్ ఇలాగే అబ్ (లేదా అబ్) అను
కుంటూ మైదానంలో ప్రవేశించేవాడు.

అప్పుడు గోథన్ తాళం మారుస్తాడు—

తకధిమి తకరుణు, తకధిమి తకరుణు ।

రావోయ్ రావోయ్ । కుస్తీకి రావోయ్ ।

గరిడీలో పహార్ వాన్లు కుస్తీపట్టే కిటుకులు మార్చేస్తున్నారు. ఎవరూ
మరొకరికి చెయ్యకూడా తాళనివ్వడంలేదు. ఎవరికివాళ్ళు మొదటిపట్టు ఎలా పట్ట
డమా అనే ఆలోచనలో వున్నారు. అదుగో పట్టుకున్నారు—

తకధిమి, తకరుణు, తధిగిణతోం ।

గట్టిగా పట్టుకో ।

తాకధిమీ, తాకధిమీ

పట్టెయ్ । పట్టెయ్ ।

తధిగిణతోం తధిగిణతోం ।

కొట్టెయ్ । కొట్టెయ్ ॥

కొట్టెయ్యడమయితే జరిగింది. చిత్తుచేయడం మాటలు కాదు. మట్టిని పట్టు
కున్నారు । ఒకడికి మించినవాడు, మరొకడు । ఎత్తుకు పై ఎత్తులు ।

తాకధిమీ । తాకధిమీ ।

తప్పకో, బయటికిరా ।

ఎత్తుకు తిప్పికొట్టి బయటికొచ్చేవాడు. ఏరుడవోయ్ । మళ్ల ఒకపట్టు పట్టు ।
దోయ బయటపట్టి కుస్తీ నడుస్తున్నది.

కాళికాదేవిగుడిలో కాళిపూజ ఉత్సవాలప్పుడు ఈ దోలు రయవిన్యాసం
మారిపోతుంది. ధ్వనిలోకూడా మార్పు వచ్చేస్తుంది - దాగిడ దిమి, దాగిడ దిమి :

లై జగదండా : లై జగదండా !!

మా పూరివి రక్షించు మాత జగదండా :

పద్నాలుగు

వదినా ! వదినా !

అదిరేనే నా ఒడలూ

మదిలో రేగెను గుబులూ

నా వడుచుదనం

బూడిదలో పోసిన

పన్నీరేనా వదినా !

నా పెళ్ళిప్పుడు వదినా !

రోడ్డుమీద బళ్ళవాళ్ళు వదినే మరదళ్ళపాటలు పాడుకుంటూ, ఎడ్లను అడి
లిస్తున్నారు. 'అహయ్ ! వీ యమ్మ ! నడవదేంరా ! చాపటికి - ఆరే, గుర్రాన్ని
చూపి బెదిరిపోతున్నదీ ఎద్దు !....'

చేతికి గోరింశాకు పెట్టావే వదినా !

చెప్పేదాకా కదలవద్దని ఆదేశించావే వదినా !

మరదలు హృదయంలోనిదాద బండివాళ్ళకంకంలోనుంచి కేకలా బయటికి
వస్తున్నది. వదినే ! కమలకు వదినెలెవరూ లేదు. మనసులోనిదాద ఎవరితో చెప్పు
కోవాలి : 'ప్రేమసాగర్' చదువుదామంటే మనస్కరించడం లేదు—'కుకరేవు
డిలా అన్నారు—'ఓ రాశా ! ఒకరోజున శ్రీ కృష్ణుడు మురళిని మోగించుకుంటూ
కదంబవృక్షంమీదికెళ్ళి కూర్చున్నారు.' శ్రీ కృష్ణుడు గోపికలచీరెలు దొంగిలించి
నవ్వుటిచిత్రం చూస్తుంటే కమలకు ఏమిటోగా ఉంటుంది. అమె 'ప్రేమసాగర్'ను
మూసివేస్తుంది.

ఉదయం ప్యారూ వచ్చాడు. ఎంతమంచివాడు ప్యారూ!.... ఇవ్వాళ వంటకా
లేం తేళావయ్యా; దాక్టరుగారూ ఇవ్వాళ్ళ సమయానికి టోజనం చేశారా; లేక
సీసాలు ముందుబెట్టుకొని కూర్చున్నారా; ప్యారూ నవ్వి ఎప్పటిలాగానే సమాధానం
చెబుతాడు— 'ఏమిటి మీ రడిగేడి; దాక్టరుగారి విషయమేనా; సరే! ఆయనగారి
విషయం నాకేమీ అర్థం కావడంలేదు. ఇవ్వాళ్ళ టోజనం త్వరగా వండవని రోజూ
చెబుతారు. కాని యథాప్రకారంగానే తింటారు. పగలు రెండుగంటలకు, రాత్రి
పదకొండుగంటలకు; ఇవ్వాళ్ళ క్యాబేజీపులును చేశాను. కారం, మసాలా అంటు
కునేవనే లేదు. అనలు తిండివిషయంలో ఆన కేలే లేదు! ఏంజేస్తే అది తింటారు...
ఇక సీసాలంటారా; ఏం చెప్పమంటారు; విన్న దోమలు, నల్లలు, కీచురాళ్ళు -
వీటిని బెట్టుకొని కూర్చున్నారు. ఇవ్వాళ్ళ సందర్భంపేట పల్లెవాడితో చెబుతున్నాను-
నాలుగు కుందేళ్ళు, ఒక డజను ఎలుకలు పట్టుకురమ్మని! మంచి బహుమానంకూడా
ఇస్తారట!'

ప్యారూ అంటే ఊళ్లోని అడవాళ్ళందరికీ ఇష్టమే. ఊళ్లో అకవికి అత్త
య్యలు, పిన్నిలు, అమ్మమ్మలు అనేకమంది వున్నారు. ఊళ్ళోవున్న యువకు
లందరిహృదయాలను దాక్టర్ పెదవులమీది చిరునవ్వు ఇట్టే కట్టిపడజేస్తుంది.
వస్తూనే నవ్వుతూ వస్తాడు - భయంగా ఉన్నదా అంటాడు. ఆవును, భయంగానే
వుంటుంది. ఏ కెండుకు: వీకు నవ్వులాటగానే వుంటుంది నవ్వు. ఆ మెడలో
రబ్బరు పంపొకటి ఎప్పుడూ వుంటుంది. చాతీమీద, వీపుమీదపెట్టి హృదయంలోని
జబ్బును తనివీటి చేస్తాడు! అంశా అబద్ధం! ఇన్నిరోజులైంది; నా జబ్బేమిదో.
నా మనస్సులోవున్నదేమిదో తెలుసుకోగలిగాడా; లేకపోతే తెలిపకూడా తెలియ
నట్టు నటిస్తున్నావా దాక్టర్! వీ నవ్వునుబట్టి ఇలాగే అనుకొనవలసివస్తున్నది.
సరేలే దాక్టర్! నిజం చెప్పు; అలా నవ్వుతావెందుకు; నన్ను బాధపెట్టడానికే
వచ్చావా ఈ వూరు; కాదు, కాదు! నిజంగా నువ్వు వచ్చివుండకపోయినట్లయితే
నేను పిచ్చిదాన్ని అయిపోయేదాన్ని! రోజూ కలలో కమలానది వరదలలో ప్రవ
హించుకుపోతున్నట్టు అనిపించేది! పెద్దపెద్ద సర్పాలు! నన్ను కాటువేయడానికి
మీదికొచ్చేవి! నువ్వొచ్చావు. నన్ను రక్షించావు. నా కనురెప్పలు పై కెత్తిపాడు!
నా వీపుమీద గొట్టంబెట్టి పరిక్షించు. నా హృదయంలోనిమాట విను. నన్ను

కోప్పడుతూవుంటే నా కెంతో హాయిగా ఉంటుంది. సూదిపేరుచెప్పి నన్ను భయ పెడతావు; ఏదీస్తావు. నా కెంతో బాధవుంటుంది....మళ్ళా తియ్యటిమందు పంపిస్తాను. అడగటమెందుకు. అలాగే పంపించు. నీ మాటలు తియ్యగలేవా; నువ్వు తప్పకుండా ఒకసారి వచ్చివెడతూ ఉండు. రాకపోతే నాకు భయంగా ఉంటుంది. సిపాయిలపేట కుసుమ - దాక్టరు నన్ను తియ్యటిమందు కావాలా; అవి అడిగాడని చెప్పింది. నేను నమ్మలేదు. దాక్టరు ఎటువంటివాడు కాదు. కుసుమ అబద్ధం చెప్పింది. తియ్యటిమందు మరొకరికి ఇవ్వడానికి వీల్లేదు. దాక్టర్! జాగ్రత్త! కుసుమ కొంచెం కొక్కిరాయి పిల్లి. చాలామందికి అవకీర్తి అంటగట్టింది. హరగారి ఆమె ఏనకల్లి కొడుకే! అయితే....పోవద్దా! ఎందుకు! ఆమె అత్తగారి పూరు పారమిన గండ్. భర్త ఒక మార్వాడీదగ్గర సిపాయిగా ఉంటున్నాడు. రాత్రి అంతా పహరా ఉంటాడు. కుసుమ సివిమా చూద్దానికి వెళుతుంది....

'....కుకదేవు డిలా అన్నాడు-హే రాజా! ఒకరోజున యశోమతి గొల్లవాళ్ళందరినీ పిలిపించింది.'

'కమలా!'

'ఏమిటి అమ్మా!'

'చదవటం ఆపెయ్! దాక్టర్ గారు వద్దన్నారు. మందు తాగు. ఆ పుస్తకం తీసుకెళ్ళి పెద్దైలో చెట్టి కాళం వేస్తానుండు. లేకపోతే వద్దంటే వినవు.'

'చదివితే ఏమవుతుందమ్మా!'

'అమ్మాయి! నా మాట వింటావా లేదా? చదివితే ఏమవుతుందో ఆ దాక్టర్ గారినే అడుగు!'

'దాక్టర్ గారినా!....అమ్మా నీ దాక్టర్ ఎటువంటివాడో తెలుసా; వట్టి మట్టి మహాళంకరుడు!'

అమ్మ గొల్లన నవ్వుతుంది—'ఒక్కొక్కమాట. ఎక్కడెక్కడినుంచో వెదికి మరి తెస్తావు. సరే, ఉండు! దాక్టర్ గారిని రావివ్వు చెబితాను!'

కమల ఆతని తల్లిదండ్రులకు గరాబునిద్ద. కాపిటారు కూతురికి ఇష్టం

లేకుండా ఏవని చెయ్యడు. ఆమె నోరుతెరిచి అడగకముందే ఆమె అభీష్టాను నెరవేర్చడానికి ఆమెకల్లి పూసుకుంటుంది. తండ్రి - రామాయణం, మహాభారతం. భిష్యరాజం, సావిత్రి సత్యనంతుడు, పార్వతీపరిణయం మొదలైన గ్రంథాలు చదివింది. కమల రోజూ భిష్ణుల పూజిస్తుంది - ఓం భవశంకర సుఖకర. నాథ వరదాయక మహాదేవ ! శంకర ! ... ఎట్టి మట్టి మహాశంకరుడు !

'డాక్టర్ గారూ ! కమల మిమ్మల్ని ఎట్టి మట్టిమహా'

'అమ్మా ! మాట్లాడకే!'—కమల తల్లిని కాగరించుకొని చేతితో నోరు మూసింది—'అమ్మా అడగవేమీ డాక్టర్ని. కుంటేళ్ళను ఎందుకు పెంచుతున్నారో!'

డాక్టరు సమాధానం చెప్పలేదు. చిరునవ్వునవ్వి ఉరుకున్నాడు. ఆపైని గాంధీర్వాన్ని తెచ్చుకొని - 'అయితే సూచి ఇవ్వవలసిందే ! మందువల్ల స్పృహ తప్పడం పోయిందిగాని, ఏచిచ్చి....' అని అన్నాడు.

అందరూ ఒక్కసారిగా నవ్వాడు—తాపిల్దారు, తల్లి, ప్రియా ! కమల మొహం ఒక్కసారిగా ఎర్రబడిపోయింది. నేచివ్వాళ్ళ రక్తపుపోటుపరీక్ష చేయించుకోను. సరే, నేను ఏచిచ్చిదాన్ని !'

'దీదీ (అక్కా) !' తాపిల్దారు కూతుర్ని దీదీ అని పిలుస్తాడు—'రామ్మా ! డాక్టరుగారికి అలస్యమవుతోంది.'

బ్లడ్ ప్రెషర్ పరీక్ష చేసేప్పుడు డాక్టర్ గాంధీర్యంగా యంత్రంవైపుచూస్తూ ఉంటాడు. కమల క్రింగంటిచూపులతో డాక్టర్ని చూస్తుంది. ఏమన్నావా ! నేను ఏచిచ్చిదానా ! నన్ను ఏచిచ్చిదాన్ని చేస్తున్నదెవరు !

ఊళ్ళో తాపిల్దారు ఒక్కడే టీ తాగుతాడు. అందులోనూ మేయరకమైన తేయాకు ఉపయోగిస్తాడు. డాక్టరు వ్రతిరోజూ ఇక్కడకు టీ తాగడానికి వస్తాడు. కమలకల్లి బలవంతం చేసింది - రోజూ సాయంత్రంవచ్చి టీ తాగి వెళ్ళమని !

డాక్టరు ఇంటిమనిషి అయిపోయాడని తాపిల్దారు అంటూఉంటాడు. డాక్టర్ కుకూడా తాపిల్దారో మనిషివనంబందం ఏర్పడిపోయింది. తాపిల్దారు ఊళ్ళోని నంగతులు, ఇంట్లోనినంగతులు, జిల్లాలోనినంగతులు, కొత్తవీ పాతవి ఎన్నెన్నో చెబుతూఉంటాడు. పారేబంగా ఎస్టేట్ జనరల్ మేనేజరు డన్ ప్రస్తుతం భార

దేశ వేషభూషణలకు ఆలవాటైపోయాడు. దోపతి చొక్కా వేసుకుంటాడు. అప్పు
 డప్పుడు బొట్టుకూడా పెట్టుకుంటాడు. పారదంగా రాజకుమార్ అతను ఎంతచెదితే
 అంత! దవగారికూతురిక్కడున్నంతవరకు రాజకుమార్ ఆయనను ఉద్యోగం
 నుంచి తొలగించేదే లేదు.... మహారాజు చంపావతి అడవిమూలిక అమ్మకునేజాతికి
 చెందింది. రాజా భూపతిపింగళు ఇంగ్లీషు భార్యవల్ల ఇద్దరుకొడుకులున్నాడు.
 రాజా భూపతి మహాభోగలాలనుడు మంచి పోలోఆటగాడు. దార్జిలింగు గుర్రపు
 పందేలలో ప్రతినంవత్సరం ఆయనగుర్రం గెలుస్తుంది. ప్రస్తుతం ఇరవైరెండు
 గుర్రాలన్నాయి, మహావిషయలంపటాడు. పార్టీమానంలో బెకరెసు, అరిహాబాదు,
 లక్నోపట్టణాలనుంచి వేళ్ళలాస్తారు. మూడురోజుల రాత్రింబగళ్ళు గానాబానా
 నంరంభం - కొనసాగుతూనేవుంటుంది. ఒక నిమిషంపాటుకూడా ఆగిపోదు.
 ప్యారిస్ మధ్యం వేసిస్తాడు. అనలైన పినలైన రాజాఅంటే ఈయనే! పారదంగా
 రాజా వట్టి పిసినారి రకం. జిల్లా అంతటికీ మోతుబరిఅయిన రైతు, బోలాబాబు.
 ముప్పైవేల బీమాలభూమి వున్నది. రహవా ఎన్నేటకుచెందిన గురుబంకినాబు
 కూడా రైతే! ఆయనకు ఆయనే సాటి! దానకర్డుడు. వార్పండు (యుద్ధవిధికి)కు
 అందిరికంటే ఎక్కువ డబ్బిచ్చాడు. కాంగ్రెసు విధికికూడా ఎక్కువ ఇచ్చింది
 ఈయనే! దీన్నే న్యాయమంటారు. ఇంత దానధర్మాలు చేసినందుకు పతకం పం
 దక్కిందో తెలుసునా! ప్రజలు దొంగనోట్లు అచ్చు గొట్టించాడని షకార్లు లేవ
 దీశారు. కోకి, గంగనడితీరానవున్న వేలాది ఎకరాభూమి నోట్లు అచ్చు గొట్టించి
 ఇస్తుంది. దున్నవలసిన పనిలేదు; కూడినారి అవసరంలేదు. వరదీరు తీతాక ఆ
 వండ్రువట్టిలో శనగ, మినుము, బటాణీ, అవాలు చల్లితేదాని. చల్లడం ఒక్కటే
 శ్రమ. కోకి, గంగనడిజలాలలో స్నానమాడిన భూదేవి మనసారా తన ఐశ్వ
 ర్యాన్ని అందిస్తుంది... జిల్లాకాంగ్రెసు నాయకుల్లోకల్లా కనదాచోదరి చెప్పుకోతగిన
 వాడు... ఆయనను పేరు ఎరుగుదురుగా! ఆయనకూడా పెద్ద రైతే!... పూర్ణియా
 న్యాయస్థానంలో న్యాయవాదిగా పి. పి. మంచి పేరుప్రఖ్యాతులు గడించాడు. మరొక
 రెవరూ ఆయనకు సాటిరారు. హైకోర్టు బారిష్టరుకూడా ఆయన అవునన్నదాన్ని
 కాదనలేకపోయేవాడు. ఒకవర్యాయం ఒక ఖాసికేసులో రాజా భూపతి పదవేల
 రూపాయలు పీజాగా ఇవ్వజూచాడు, ఆయన తన విజాయతికి పిళ్ళ వదలలేదు.

మాటంటే మాటే : కోర్టుగడప తొక్కలేదు. కాగితాలచదివి ఒక్కచోట ఒకపంత్రి
కొట్టేశాడు; మరొకచోట ఒక్క అక్షరం తోడించాడు. రాజా భూపతి నిర్దోషిగా
విడుదలయ్యాడు ... ఇప్పుడు నాటి ఆయోధ్య లేదు. అనాటి శ్రీరామచంద్రుడూ
లేడు.

‘నన్నా !’

‘ఏమిటమ్మా !’

‘దాక్షుడు రివ్వేశా ఇక్కడే తోజనం చేస్తాడు.’

‘ప్యారూతో పోల్లాట కొవితెచ్చుకోవాలనుకుంటున్నావా తల్లీ !’

‘ప్యారూ! ముందే చెప్పేశాను.’

‘అయితే దాక్షుడుగానూ : నా కెప్పుడూ దైర్యం చాలలేదు. చెప్పడానికి :
అమ్మాయి చెబుతున్నది మీ కావిడమీద వాత్సల్యంవుంటే’

వాత్సల్యం విషయం కాదనుకోండి :’

‘కారం, మసాలా తినరు !’ కమల మధ్యలోనే అనేపింది— ‘ఉదకబెట్టిన
కురలుమాత్రమే తింటారు ఇంకేగా !’

దాక్షర్ తోలోపం అనుకున్నాడు - వ్యాధి ప్రతిరోజూ పెరిగిపోతూనే
వున్నది శీలం వుంటే ఏదో ఒకటి చెప్పేది. ‘రావాత్మిక సంక్రమణం’ లేదా
‘ప్రత్యావర్తన’ ప్రితికి వ్యాధి చేరుకున్నదనో ఏదో చెప్పేది !

పదిహేను

సుమరితానును ప్రజలు పట్టి బానాచిమంపి అంటారు. అయితే అతగాడు
అప్పుడప్పుడు అప్పుత మైననంగుడు వట్టకొస్తాడు. ప్రస్తుతం అతన్ని ‘విస్త్రంతి
వార్తాహరుడు’ అని అంటున్నారు. అంతా : సంక్షిప్తంగా అనాలంటే విస్త్రంతి.
విషయం చిన్నదైనా, పెద్దదైనా సరే కొత్తదైతే చాలు. ఆ వార్త ప్రతిఇంటికి
అందవలసిందే ! తాసిల్దారుగారి పంథనుండే కోర్టుపక్షి సాక్ష్యం ఇస్తూ ఇస్తూ

వృద్ధుడైపోయాడు. 'స్తు వసూళ్ళనందర్యంలో తాపిల్దారునక్కన విలబివుంటాడు. ఊమినబంధమైన ఏ నమవ్యవున్నా. తాపిల్దారుకంటే ముందు సుమరితదాసుతో మాట్లాడాలి. రైతుల్ని ఒంటరిగాతీసుకెళ్ళి - తాపిల్దారు నే నెంతచెబితే అంత. టీ తాగడానికి ఎంతోకంత నువ్విచ్చినారే, ఇవ్వకపోయినా సరే - ఏ ఇష్టం-అయితే తాపిల్దారుగారి చేతిలో నువ్వెంత పెట్టవలదుకున్నావో అది ...' అని అంటాడు.

స్వల్పమైన వస్తువులు రైతులనుంచి తాపిల్దారు ఎలా అడుగుతాడు; వాటిని సుమరితదాసే వసూలు చేస్తూవుంటాడు - సొరకాయలు, వంకాయలు, కాకర కాయలు, పసుపుగొమ్మలు, అవసూనే ఇలాంటివే! ఇవన్నీ సుమరితదాసు తన కోసం తీసుకుంటాడు. అయితే ఈ వస్తువులు తీసుకొనేప్పుడు రైతులతో ఏకాంతంగా—'ఇవన్నీ నాకెందుకూ; నేనేం చేసుకుంటాను; నాకు ఇల్లా, వాకిలా; ఒక పొట్టకోసం ఎంత కావాలి; ఇవన్నీ....' అని అంటాడు.

ఎప్పుడూ తాపిల్దారుగారింట్లో కూరగాయలే కొనరు. సుమరితదాసు ఎవరి నైనా ఎందుకు బేరబిస్తాడు; అతనిపిరి సరిగా లేకపోయినంతమాత్రాన వంక మర్యాదనుకూడా మంటగలుపుతాడు; అతని ముత్రాతలు ఐక్యర్యంతో తులతూగరు. అంతా విడిదిలిఖితం... సుమరితదాసునోట్లో ఏమాటా దాగదు. అందుకే కాశీదరణ అంటాడు - నోట్లో పళ్ళులేవు. అందుకే ఏమాటా నోట్లో ఆగదు. నిస్తంత్రీ!

నిస్తంత్రీకి చాలా నంగతులు తెలిశాయి. మొదటినంగతి ఏమిటంటే— వడమరనుంచి వూరానికి ఆచార్యగురువు వస్తున్నారని, నరసింహదాసును వహంతుగా కలెక్టరుకూడా ఒప్పుకున్నాడనేది. ఇక రెండవనంగతి: 'రేపటినుంచి కళ్ళం ప్రారంభమవుతుంది. తాద్రవదమానపు పంట వచ్చింది. తాపిల్దారుగారు రేపు మంచి రోజున్నారు.' అని.

తాపిల్దారు కల్లంతోపాటే ఊళ్ళోని ఇతరరైతుల కల్లలుకూడా ప్రారంభ మవుతాయి. తాపిల్దారుగారిది పెద్దకల్లం. రెండువేల మణుగులదాన్యం అవుతుంది.మూడవనంగతి చెప్పకమే మరచాడు నిస్తంత్రీ. తిరిగొచ్చి మరీ చెప్పివెళ్ళాడు- 'ఇట్టలు, నూనె, వంకదార కాళ్ళు పంచేవని బారదేవ్ కిచ్చారు. దాక్టర్గారి పేరు కూడా అందులో వున్నది; అయితే. ఆయన - నాకు తీరిక లేదన్నారు. నమ్మ

నిలిచి 'దాసుగారూ : నాపని మీరెందుకు చేయకూడదు : అవి అన్నాడు. నాకూ తీరిక లేదని నేను చెప్పాను.'

అచార్యగారు రాకవిషయం పెద్ద విలువైనది కాకపోవచ్చుగాని తక్కిన రెండువిషయాలు - ఒకవేళ విజమైతేమటుకు విజంగా విలువైనవే!

విజమేనని బాలదేవ్ కూడా అన్నాడు.

కల్లాము :

సంవత్సరంబొడుగూ గడించిన పంటకాయాకు లెక్కదొక్కలన్నీ ఈరోజే తేలిపోతాయి. రెండునెలలు కోతలు, ఒకనెల నూర్చిడి, ఆతరువాత పొలాల పనులు : కళ్ళంలో దాన్యం నూర్చి సంవత్సరంబొడుగూ చేసిన అప్పుల లెక్కలు చూపి తీర్చవలసివుంటుంది. ఇంకా ఇవ్వవలసిన బాకీలు మిగిలివుంటే మళ్ళా తెల్ల కాగితంపీడ వేలిముద్రవేసి ఇవ్వు. లేదా అప్పులన్నీ తీర్చాలనివుంటే ఎద్దనూ అవుర్నీ కదవదెట్టు! లేకపోతే మళ్ళా అప్పు చెయ్యి. ఈచక్రం ఇలా నడుస్తూనే ఉంటుంది. కళ్ళంలో ఎద్దమందమతోలి మార్చిడి చెక్కడం జరుగుతుంది. ఎద్ద మూతులకు చిక్కాలు తొడుగుతారు. పేదసాదల, ఖామితేనివాళ్ళ పరిస్థితికూడా కళ్ళంలోని ఎద్దతో సమానమే. నోటికి చక్కం! కళ్ళం వ్యామోహం! ఎప్పుడూ ఉంటూనే ఉంటుంది. గుడ్డికొయ్యలు పొడవకముందే లేచి కళ్ళం మార్చడానికి లేవవలసి వుంటుంది. ఇక సూదిలాగా వంటికి గుచ్చుకునే తెల్లవాడయ్యాము మామ మానపు చరిగలి శరీరానికి అంటనే అంటదు! దాన్యంమీదందే వ్యామోహం అలాంటిది!

కోడననిదే మందుకి ఎళ్ళంతా చివ్వున లాగుతుంది. చేతితో ముక్కు అంటుకోవడంకూడా కష్టంగానే ఉంటుంది. అప్పుడు మళ్ళా ఎందుగడ్డి కాస్తంత వేసి చలిమంటగ్గర కూర్చోవలసివస్తుంది. చలిమంటలో చిలకడదుంపలు చక్కతూ ఉంటాయి. చలిమంటగ్గర వత్తు వెచ్చజేసుకునేవంతు వచ్చినవాళ్ళవచ్చి ప్రభాత గీతాలు పాడుతూఉంటారు - 'హరివినుతే హరిహై! టోర్సు అరథ్. హరివినుతే' లేదా - నిర్భరతే బలరామహో సంతో. నిర్భరతే రామ్!

వగలంతా గడ్డి తిరగేస్తూ, ఆతరువాత దాన్యం తూర్పారపట్టడం జరిగింది.

మళ్ళా సూర్యుడి ప్రారంభమైంది. సాయంత్రం చలిమంటదగ్గర కథా కాలక్షేపం జరుగుతుంది.

రామరామ దైవమా, ఈశ్వరా మహాదేవా
వామపార్శ్వంలో దుర్గా, కుడివైపున కాకము
మావిక్ సర్దార్ తనలో అనుకొనె -
కన్నోజాగొల్లడు సూటలతో వివదని

బిడ్డలు, నూనె, పంచదార కార్డులు ఇదివరలో కమలదాహాకుచెందిన కమరుద్దీన్ పంచిపెడతూ ఉండేవాడు. మేరీగఁజనుంచి కమల్ దాహా పడికోసులమారంలో వున్నది. పడికోసులమారం పెద్దమారంలో లెక్కకాదుగావి, కార్డు దొరకడమే పెద్ద ఆదృష్టంగా భావించడం జరిగేది. కమరుద్దీన్ బాబు కూరగాయలమ్ముకునేవాడు. పంకాయల అమ్మకంతో జమీందారయ్యాడు. ముస్లింలీగు లీడరు కూడాను. కటి హార్, పూర్ణియా రొడ్డువక్కనే వుండి ఇల్లు. ఎప్పుడూ అదికార్లు ఆయనింటికి వస్తూ పోతూ ఉంటారు. నెలకు ఆరవైకోళ్ళు ససా అవుతూవుంటాయి. కొత్త ఎస్. డి. ఓ. వచ్చిపప్పుడు ఆయన పెద్ద అపీసరని ఆ ప్రాంతంలో మోగిపోయింది లోతులు అనుకుంటూ ఉంటారు. ఎక్కడికీ వెళ్ళేవాడు కాదట. అయితే కమరుద్దీన్ బాబు మనుషుల్ని అంకశేరికగా వదిలేరకం కాదుగా. ఎస్. డి. ఓ. డ్రైవరు మహమ్మదీయుడు. కురాను పేరుజెప్పి అతనికి తమలపాకులీదా అందించాడు. ఒకసారి కటిహార్ నుంచి తిరిగొస్తూఉంటే కమరుద్దీన్ బాబు ఇంటిముందుకొచ్చేప్పటికి ఎస్. డి. ఓ. కారు చెడిపోయింది. రాత్రి పదిగంటలకు ఆయనెక్కడికీ వెడతాడు. అతరువాతనుంచి కమరుద్దీన్ బాబు కిక్కురూపుకుని బ్లాక్ చెయ్యడం ఆరంభించాడు. ఒకసారి పూర్ణియా సమావేశంలో కాంగ్రెసుకుచెందిన టిషాయ్ బాబు అది కారితో - ప్రజా గోలపెడుతున్నారని చెప్పాడు. కమరుద్దీన్ బాబు నవ్వుతూ హిందూ ప్రజా, ముస్లిం ప్రజా అని అడిగాడు. అదికారికికూడా అర్థమైంది - కమరుద్దీన్ బాబు ముస్లిం లీగుకు చెందినవాడు, అందుకే ప్రజలు దోష మారోపిస్తున్నారు. ఇప్పుడు బాందేవ్ కార్డులు పంచిపెడతాడు, బాందేవ్ కు విదేశవస్త్రాంతో వనేమిటి, ఖద్దరు తప్పించి మరోబిడ్డను అంటుకోరు కూడాను అంటుకుంటారు, అంటుకొనడానికి అభ్యంతరమేముంది.

'జై ! గండిమహాత్మాజీకి జై !' రేపు మార్పిడికళ్ళు ప్రారంభమవుతుంది. కిందటిసారి మార్పిళ్ళప్పుడు జాలింపింగ్ నాట్యం ఏర్పాటయింది. జాలింపింగ్ పిపాయిల కులస్తుడైవుండి మాదిగమ్మాయిని పెళ్ళి చేసుకున్నాడు. ఈసారి కీర్తనలు పాడాలి. స్వరాజ్యగీతాలు ! విప్లవం! ఈసారి విద్యాపతి నాట్యం జరుగుతుందని అన్నాడు. దాక్షరుగారు విద్యాపతినాట్యం చూస్తారట ! తాపిల్దారు పొట్ట చెక్కేయ్యేట్టు నవ్వారు. అబ్బే అది చాలా పాతపక్కీ నాట్యమని ఎంకగానో చెప్పాడు. అందులో హాస్యంపాలు ఎక్కువగా వుంటుంది. దాక్షర్గారు—'పరవాలేదురండి. విద్యాపతినాట్యమే ఏర్పాటు చేయించండి' అని అన్నాడు. దర్బానులవీది లిబ్బదూ దర్బానుకు కబురంపడం జరిగింది. లిబ్బదూ ఈ నాట్యదళానికి మూలగైను. 'మూల గైను' అంటే సంగీతదర్శకుడు.

కాకేవల గీతాలుండవా! పరవాలేదు. దాక్షర్గారికి మరోరోజు అతని కీర్తనలు పిలిపించవచ్చు.

దాదేవ్ కు దాక్షర్గారి తెలివితక్కువతనాన్నిచూపి ఆశ్చర్యం వేసింది. విద్యాపతినాట్యం ఎలా చూస్తారంట : అది చాలా చెడ్డనాట్యం. మర్యాదస్తులైన వాళ్ళెవరూ ఆ నాట్యాన్ని చూడరు. ఆపాటయకూడా చాలా చెడ్డవిగా వుంటాయి. నాట్యమే చూడాలని ఆయనకు ఒకవేళ పట్టుదలగావుంటే సిమరబనీ గ్రామంనుంచి ఢియేటరు కంపెనీవాళ్ళను పిలిపించవలసింది. తాపిల్దారుగారు. పాతికమందికి తిండి తిప్పలు. రానూ పోనూ బియ్యం పైదాడు. ఆమాత్రం తాపిల్దారుగారు ఖరించలేరా ఏమిటి!....గ్రామస్తుల కళ్ళు తిరిగిపోవలసిందే ! సిమరబనీ ఢియేటరు కంపెనీ అంటే ఎంతివేరు ! మహావీర్ దుర్యోధనుడి వేషంవేసుకొని. చేతిలో కత్తి పుచ్చుకొని గర్జిస్తూ బయటికి వచ్చాడంటే అతనిగొంతు మైదూరంవరకు స్పష్టంగా వినిపిస్తుంది - ఈ మృదంగవాయిద్యాన్ని అవివేయ్యండి; ఇది నాకేమాత్రం వచ్చదు !

తకాదిమీ తకాదిమీ దిమీ

తదిగిజతోం తదిగిజతోం !

విద్యాపతి నాట్య మృదంగం మోగుతున్నది - వదండి ! వదండి ! వదండి !!

ధినక ధినకరా తిరకిటిదిన్నా

ధినక ధినకరా తిరకిటిదిన్నా ।

ఊళ్ళోవాళ్ళంతా తాపిల్తారుగారి దాన్యపుకళ్ళం దగ్గరకువచ్చి చేరుతున్నారు. పెద్ద పందిరిఒకటి వేళారు. పందిరి జనంతో క్రిక్కిరిసిపోయింది. దాక్తుగారు. పింగ్ గారు, భేలావనపింగ్ యాదవ్ కుర్చీలో కూర్చున్నారు. కాశీచరణ్ తన బృందంతో వచ్చాడు. పిద్దాంతిగారు రాలేదు. పింగ్ గారు - 'ఇవ్వాళ ఆయన పళ్ళు తీపుగా వున్నాయితేండి।' అని అనడంతో అందరూ వగలబడి నవ్వారు. పిద్దాంతి గారు రానికారణం అందరికీ తెలుసు - ఆయన కుమారుడు నామలరైన్ కూడా విద్యా పతి నాట్యబృందంలో వున్నాడు. ఎంత ఆపచారం! బ్రాహ్మణకుటుంబంలో పుట్టి ఠాగోతుల్లో కలిశాడు. రామనారాయణకులం చెడగొట్టాడు. శివ! శివ!.... బాలవేవ్ రాలేదా! మర్యాదస్తు లేవరూ విద్యాపతిస్వత్యం చూడరు ।

'ఓహో! నాయకా!'

విదూషకుడు వచ్చాడు. జనం మొదటిసారిగా పెద్దపెట్టున నవ్వారు. వంద లాడి ముక్తహృదయాల నవ్వులు । గజ్జెల గలగలలు ।

మొహానికి మసి, సున్నం పూసుకొని, చిరిగిపోయిన పైజామా వేసుకొని లౌకాయదాసు విదూషకుడుగా ప్రవేశించాడు. అతగాడు జన్మతః విదూషకుడే! భగవంతుడు అరవ్వి విదూషకుడుగా వంపించాడు. పై పెదవి త్రిభుజాకారంలో వుంటుంది; ముందుపళ్ళు ఎప్పుడూ ఆకాళంవై పే చూస్తూఉంటాయి. స్పోటికంవచ్చి ఒక కన్ను గుడ్డిరై పోయింది. మాటలు చెప్పడంలో మహానేర్పరి.

'....ఓహో! హాయ్ హాయ్ నాయకా!'

'అఁ, ఏమిటోయ్!'

'తకతకమని విచ్చిస్తున్న బేమిటయ్యా!'

'తకాదిమీ తోం....మృదంగం మోగుతోంది. కరతాళధ్వనులు మోగు తున్నాయి.'

'తెలుస్తూనేవున్నది లేవయ్యా! ఈ 'దిమీతో దిమీతోం' అని ఎందుకు వాయిస్తున్నట్లు ఈ గణపతి గంగారావు!'

‘నాట్యం జరగబోతున్నదయ్యా నాట్యం ! విద్యావతి నాట్యం !’

‘ఓహో ! అలాగా ! వేలాంపాట దప్పు అనుకున్నానులే ! అయితే అర్థమైంది - ఈ మృదంగవాయిద్యం ఎందుకు మోగుతున్నదో !’

ధిమితాక ధిమీ ధిమితాక !

అహీ ఉత్తరహరాక్ష సే అమరీ హే నటుకవా కీ అహీ మైయా

కీ అహీ మైయా నరోసతిదన్నో నిహేతాహోర్ !

—నచ్చితిమయ్యా మేము ఉత్తరరాజ్యంనుంచి ! నటరాజ్యమేము ! హే మాతా నరస్వతి ! ప్రప్రథమంగా నీకు వందనం చేస్తున్నాం.’

‘ఓహో ! నాయకా !’ హాస్యగాడు బిగ్గరగా కేక పెడతాడు. లయకూడా తప్పుతుంది. లయ తప్పినప్పుడే హాస్యగాడు అరవాలి. అందుకని మృదంగ లయ జ్ఞానం అతనికికూడా ఉండాలి.

‘నువ్వు ఎలాంటి మూర్ఖుడవయ్యా !’

‘ఏమయ్యోయ్ నాయకా ! మీరు ఎవరిని స్తోత్రం చేశారు !’

అహాహాహా !హాహాహా ! మరొకసారి నవ్వులు .

‘మూర్ఖుడా ! నరిగా వినలేదా ! నరస్వతిమాతను స్తోత్రం చేశాం !’

‘ఏమన్నావు ! సురస్సు. సుర....నరోస్వతి మాతను నువ్వెప్పుడైనా చూశావా ! నువ్వు నన్ను ఏమన్నావు ! మూర్ఖుడంటావా ! నువ్వే మూర్ఖుడివి. ఏమయ్యోయ్ ! ఈ నరస్వతి స్తోత్రం చదువుకున్న పండితులు చేస్తారు !’

‘హా ! హా ! హా ! హా !’ జననందోహంలోనుంచి నవ్వులు !

‘అయితే మరి మేము ఎవరివందనం చెయ్యాలి !’

‘నువ్వు మురిగిపోయిన నేతివి ! ఎందుకోజనంలో ఈ మురిగిపోయిన నేతి తోనే పూరిత చేశారు. ఆ పూరిత తినేప్పటికీ నేను వదిరోజులపాటు మంచంమీద నుంచి కాదు కిందపెట్టలేదు. నిన్ను చూస్తుంటే కల్తీలేని మురిగిపోయిన మూర్ఖుడివిలాగా కనిపిస్తున్నావు. ఎవరి వందనంచెయ్యాలో అమాత్రం తెలియదటయ్యా ! అయితే విను !’

ఆఁ వాళ్ళను కాస్త వాయించమను—

‘తకధిమితోం! తదిగిణితోం!’

‘ఓ పప్పువేవకులారా! తోజనప్రియులారా! ఆకుకూరల ప్రియులారా! ఇప్పటివరకు సారంలేని వాటినిగురించి విన్నాడు. ఇప్పుడిక సారమున్నవాటిని గురించి వినండహో! ఓ శనగపప్పు వేవకులారా! బిడ్డలు, బోండాలు తోంచేసి ఓ బొజ్జ గణపయ్యలారా!’

....హో హో హో; హో! హో!

‘ఇక వళ్ళు పలలు! జామపండు ప్రియులారా! దానిమ్మపండు ప్రియులారా! పండినపళ్ళు పేవించే మహా మహాలారా!’

....హో హో హో హో! వందలాది నవ్వుల గలగలలు!

‘నాగవద్దే వేవకులారా! గేదెలుకాచే వేవకులారా! అందరిపైనా భగవంతుడు!’ హాస్యగాడు మొహం వంకరగా తిప్పుతాడు.

చటక్ చటక్ మని పటక్ పటక్ మని

పడుతుందోయ్ భూతం తలమీద!

అన్నిటికీ మించినదేదో తెలుసా

మీ బాబుగార్ల కాళ్ళ చెప్పులజోడే!!

హాస్యగాడు ఫేలావన్ తొడుక్కున్న చెప్పులకు నమస్కారం చేస్తాడు.

డాక్టర్ అశ్వర్యంతో మువిగి నాట్యాన్ని తిరికిస్తున్నాడు. ఈసారి నాట్యం దాగానే రక్తి కడుతుంది. ఇవన్నీ పాతకాలం సంగతులు గదా! సంగతులన్నీ నరిగా చెబుతున్నట్టేగా!

ధిన్నా ధిన్నా ధిన్నా తిన్నా! మండలిసభ్యులు పాదదం ప్రారంభించారు.

మృదంగ లయప్రకారం నటలు ప్రవేశిస్తాడు. కాళయుక్తంగా నడిచి ముందుగావెళ్ళి మృదంగానికి నమస్కరిస్తాడు. ఆ తరువాత తక్కినవాయుధాలకు! చివరన సంగీతదర్శకుడికి లిలదూ పాదాలకాకి మరీ నమస్కరిస్తాడు. దర్బాసుల పేట చీత్తనదాసుకొడుకు చరిత్తర్ ఆదవాళ్ళకుమల్లే బోరుగాంటిజాత్తు పెంచు

కున్నాడు నటుడు అతనే! వేషం అదీ వేసుకునేప్పటికీ కుర్రాడు దేదీరాగా కవిస్తున్నాడు. చెవులకు పెట్టుకున్న రోలాకు రెవరివి? కమలవా? ఒహూమతిగా ఈ రోలాకుల్ని సంపాదించుకోగలిగవంటే అవలెనని విద్యావతి! మృదు ముప్పే వని పించుకుంటావు! ఉచితదాసు మృదంగం వాయిస్తున్నాడు. ఏమన్నావు? అవలెనని విద్యావతి! వేను వహర్పా మృదంగవిద్వాంసుడు గైమా! మృగిడి! మృగిడి!

.... ఒకసారి గైమ తన బృందంతో నాట్యం ఆయాక తిరిగి వస్తుంటే దొంగలకు తెలిసింది-ఒక్కొక్కరూ వందేవీరూపాయల వగదు. దోపతి, చొక్కా.. అంగవస్త్రం తీసుకొనివస్తున్నారని! మధ్యలో దొంగలు అడ్డగించారు. అప్పుడేమైందో తెలుసా! తెలియదూ! ఆ....మృదంగం తీసుకొని ఒకదెబ్బ వేళాడు. చేతివేళ్ళు నాట్యం చేశాయి - ధిరకిట ధిన్నా నా విన్నా నా విన్నానా నా. రఝావికి ప్రాణం వచ్చినట్లయింది! మనిషిలాగా మాట్లాడింది - 'దొంగలూ! దొంగలూ! దొంగలొచ్చే దొంగలు!'

.... రిఝాదాసు బృందంతో ముడిబాటాడు! నాట్యం చెయ్యి బిడ్డా! నాట్యం చెయ్యి;

ధిరనాగి ధిరనాగి ధిరనాగి ధివతా

అహ! తవషన దివన మదన పహజోరహే

అహ! దామివీ....

'వాహ్వా! వాహ్వా! వాహ్వారే!' హాస్యగాడు రొమ్ము వుచ్చుకొని మొహం వికృతంగా పెడతాడు!

ధివక్ ధివక్ తా. ధివక్ ధివక్ తా

అహే దామివి తుపర్ ఉగయదాన్హే!

విదూషకుడు మూర్ఖబోతాడు—'అయ్యో బాబోయ్!'

'ఏమైంది!'

'బాబోయ్!'

'ఏమైందో చెప్పవయ్యా!'

'అయ్యా నాయకా! ఒకవిషయం చెప్పండి. త్వరగా చెప్పండి. ఆకాశం మీది చంద్రుడు భూమిమీదికి దిగివస్తే, భూమిమీది చంద్రుడు పైకి వెళ్ళాలిగా!'

'భూమిమీద ఎక్కరైనా చంద్రుడుంటాడా?'

'ఏంటన్నారా ఈయన మాటలు? అందుకే అన్నాను - కంపు నెయ్యి అని! నా బిల్లు ఒకటి పనిచేయడం లేదు, చూస్తే ఏ రెండుబిల్లులు పూజ్ అయిపోయినట్టున్నాయి. ఈ మధ్య రైళ్ళలో రైట్లు వెంగడంలేదని విన్నాను. బ్లాక్.... అయితే బ్లాక్ మార్కెట్!'

అహో హో హో!.....నాయర కటిహార్ ఆమ్మమ్మదగ్గరకు ఎప్పుడూ వెడతూనే ఉంటాడు. రైలును తప్పు వదుతున్నాడు. కామెర్లకంటికి ప్రపంచమంతా పచ్చగానే కనిపిస్తుందట! వినండి కాస్త! భూమిమీద చంద్రుడంటున్నాడు! ఎవరో ఏమిటో వివరి.'

'ఏమయ్యోయ్! మూర్ఖనాయకా! భూమిమీది చంద్రుడు తన ముప్పైఆరు కళంతో ఏ ఎదుటే విలబడివున్నాడుగదయ్యా! ఏ కళ్ళు మిరుమిట్లు గొల్పడం లేదా! షష్టమరైలు పేసుకొని చూడు!'

అహోహో హో హో!.....నాయర ఏమేమిటో మాట్లాడేస్తున్నాడు.'

'షష్టమరైలు - తెలియదా? పంచమరైట్ అంటే ఈ ఆయిదుగురు పంచాయతీ పెద్దలమధ్య వెలిగేది!... షష్టమరైలు ప్రస్తుతం మీ ఇళ్ళల్లో వెలుగుతున్నదే అది! కిరసనాయలు దొరకడంలేదుగా! జనసనారతో కాగడా ఒకటి కయారుచేయించుకొని వెలిగించుకొని విలబడు; గ్యాస్రైట్లాగా వెలుగుతుంది. ప్రస్తుతం నే నిలాగే చేస్తున్నాను. అయ్యా పెద్దలారా! చూడండి! నాకంటే అందగాడు ఇక్కడ మరెవ్వరైనా ఉన్నాడా? చెప్పండి!'

'లేదు, లేదు. మీది సాక్షాత్తు కామదేవ అవతారం.' పింగగా రన్నారు.

అహోహో హో హో హో! నాట్యమాడరా చెలికాడా! మనస్ఫూర్తిగా నాట్యమాడు!

దినాగి దిన్నా. తినాగి తిన్నా

దినక దినతా తిలకత గ-ద-దా

విన్ను గూడెదవయ్య నా పామి
 నీ మీది మోహమూ కృష్ణుడా
 నేను పట్టలేకున్నాను కృష్ణుడా
 పట్టి మాటంచేత కృష్ణుడా
 యంత వాదేల పోదాము కృష్ణుడా,

తాంత్రికులపేట ఆడవాళ్ళ సమూహంలో కూర్చున్న పురియా మనస్సు
 లాగుతున్నది.... నేను పట్టలేకున్నాను కృష్ణుడా !

తాసిల్దారుగారి మహాటెడురుగవున్న కిటికీ తెరిచేవున్నదా : కమలకూడా
 చూస్తున్నదా : చూడకపోతే బహుమానం ఇచ్చేదెలాగు :

ఒరేయ్ కొడుకా ! బొమ్మలాగా ఆడరా !

తామరపూవులాగా నీ పావడా పుప్పించవలెనోయ్ !

'ఏమయ్యోయ్ ! నాయకా ! ఒకమాట చెప్పండి. ఆమె వన్నోదిలి ఎక్కడకు
 వెళ్ళిపోతున్నదయ్యా : తిరనా ? తెడుతున్నదా : విందుభోజనానికి పరుగెడుతున్నదా :
 లేకపోతే బిబిలతార్డు లేమైనా పంచిపెడుతున్నారా ?'

'అదేమిటయ్యా ! ఆమె నీడగ్గరకే వెడుతున్నది. నువ్వేగా కొంటి క్రిష్ణ
 య్యవి : నీ అందపందాలకు మోహితురాలైందట !'

'ఓహో, అలాగా ! అదే నేనూ అంటున్నాను - వన్నోదిలి నా రాణి ఎక్క-
 డికి పోతున్నదా అని ! అయితే నేను క్రిష్ణయ్యనే ! క్రిష్ణయ్య తండ్రిపేరు నందుడు
 గదా : మరి మా నాన్నపేరు ఉపద్రవదాసు !'

అహా, హా హా !, హాహా ! !

'ఏమయ్యోయ్, ఉలూకదానూ ! మీ నాన్నపేరు ఉజాగిరదాసు గదా : ఉప
 ద్రవదాసు మార్చా వేమిటి ?'

'విజమే నాయనా ! మా నాన్నపేరు, ఆయన అమ్మ నాన్నలు ఉజాగిర
 దాసనే పెట్టారు. గొడ్లకాపరిగా ఈయన ఏ ఇంట్లో జేరితే, ఆ ఇంటియజమాని
 కొన్నిరోజులతరువాత తన్ని తగిలేయడం జరుగుతూఉంటుంది. ఎందుకంటే మా

జాన్న ఉన్నారే - ఆయన పేవదానికి గొడ్లను తోలుకెళ్ళి. యజమాని పొంంలోనే వదిలేసి ఏద్రబోయేవాడు. అవి ఇష్టంవచ్చినట్టు మేసేవి. ఈ ఉపద్రవాన్ని వరికించి వ్రజలు మా నాన్నకు 'ఉపద్రవదాసు' అనే మారుపేరు ప్రదానం చేశారు.'

వజుడు గంజాయి దట్టించినచ్చాడు. ఇక ఇప్పుడు చూడాలి ఈయన నాట్యం : బాగా రక్తి కట్టించేలా ఉన్నాడు-ఇవ్వొక్క ఈ ఉద్దండసిందం :

ధివాగి ధిన్నా....

అహే కుంజభవన్ సే వికల్ హా

అహే నఖి రోకల గిరదారి :

'దొంగతనంగా ఇంటినుంచి బయటికొచ్చేసి బంగళా తోటలోకి వెడతావు: అక్కడ రావలీలలు జరిపేందుకు ఎటువంటి అటంకమూ లేదు. మంచిదే.' హాస్య గాడు తనలోకాను మాట్లాడుకుంటున్నాడు.

వజుడు రెండుచేతులు జోడించి వరుగెత్తిన తాచుపాములా కడులుతూ వరుం వట్టుకొని కూర్చుంటున్నాడు. నేలమీద పావడా తామరాకులాగా వరుచుకోబడింది. పేరుకొంటున్నది.....వాహ్వా, రంగేళిరాశా : ఊరిపేరు విలబెట్టావురా :

'యదువలీ వదలరా :

నా కొంగు వదలరా :

పారిపోకమా వలవలీ

నా కొంగు వదలరా :'

'అవును సోదరా : కోటా కంట్లోలు కాంమిడి : బట్టలు దొరకడంలేదు. కొంచెం తెలివిగా....'

'ఓహో, మహావతివ్రత బయలుదేరిందట్రా : వెనకటి తెవరో నా పాతి వ్రత్యం నా మొదటి పెనిమిటికి తెలుసువన్నదట.' విదూషకుడు మధ్యమధ్యలో ఏదో ఒకటి అంటూ ఉంటాడు.

అహే నంగళే నఖి అగు ఆయల్ హా

అహో కాన్డా హయమా ఏక్ సరినారి :

....'కృష్ణా! నేను వీ సాన్నిధ్యం కోరి వచ్చాను. నే నొంటిదాన్ని, హరితో నాకే భయమూ లేదు.'

'....అవునవును, ఒంటిదే!'.

'అవునులే! హరితో కురికితే తప్పులేదు. మాతో సరసాలాడితే తప్పు. ఆయన ఎన్ని రాసక్రీడలైనా జరపవచ్చు. ఘేము జరిపితే మా వీపులు విమానం మోత లెక్తుతాయి. నయగురిలో విరిగెట్టి చెప్పుదెబ్బలు తిప్పిస్తారు.'

'ఏమైంది? ఏమైందేమిటి? దాక్టరుగారి కంటినికరొట్టి ఏమిటో చెప్పి వెళ్లారు; కమల దీదీ లోంకులు ఇచ్చేసిందా!....వాహ్వా! పేరు తెచ్చావురా కుర్రాడా! భరి భరి!!'

హాస్యగాడుమాత్రం ఏం తక్కువ తిన్నాడు; అతగాడుకూడా తై తై అని తైతక్క లాడతాడు. ఇవ్వాళ్ళ నాట్యం బాగా రక్తి కట్టింది. 'హాయ్ హాయ్ నాయకా! నా బాధను వట్టింతుకునే నాథుడే లేకయె! చినే మహానాథుడే కరు నాయె! హా హతవిధి!'

'ఏమయిందయ్యా!'

'ఎలా చెప్పనయ్యా! హాస్యగాడు తాపిల్దారువైపు చూపించి ధియనడు తున్నట్టు మొహం బెట్టాడు.

'ఓహో! అదా విషయం! అయితే నాకు తెలిసిందిలే! నోటితో చెప్ప వయ్యా! తాపిల్దారు అర్థం చేసుకుంటాడు. 'ఏమయ్యా వ్రవంవంలో నే నొక్క జ్ఞాన తాపిల్దారువి! నువ్వనేమా డిదో మంచిగానే అంటావనుకో! వింటున్నారా దాక్టరుగారూ! అతగాడు నన్ను హాస్యం దిట్టించబోతున్నాడు!'

'అయ్యా నాయకా! నన్ను ఓదార్చేవాళ్ళే కరునాయెనా! ఏమయ్యా. అయినా! గవర్నమెంటు కోపినపికి ఆనకట్ట కట్టబోతున్నారవి విన్నాను. కావి నా హృదయానికి ఆనకట్ట కట్టేమనిషే కరునాయెనా!'

'విషయమేమిటో చెప్పనయ్యా!'

'అయితే విను! ఏదైనా సంవత్సరాలముందుమంచి విధిపిస్తాను - వర్సే పెటిర్ మెంటు సంవత్సరంమంచి!'

ఎనండి. ఎనండి : ఏదో కొత్తవిషయమే చెప్పబోతున్నాడు. ఇతగారు
తూడా బహుమానం కొట్టేసేలా కవివిస్తున్నారు.

'కొంచెం నాయంచమని చెప్పవయ్యా - తాకదిన తాకదిన!'

ఎవరిని ఓదార్చనయ్యా : ఎవరి నోదార్చను :

ముద్దాయ కరణంగారిని ఓదార్చనా :

'కోకి నర్వే జరుగుతున్న రోజులవి!'

భూమి వదిలూరలు కొలిచి

లెక్కరాసింది ఆయిదుమూరలు :

—ఆయిదుమూర్లా : ఆహ్లా హ్లా :

ఇంకేం కొలిచారయ్యా అంటే—

నందుగొందులు కొలిచారు

రాయీ రప్ప కొలిచారు

రేవులు దారులు కొలిచారు

తాలాకాలూ కుంటలూ కొలిచారు :

'ఇక ఇటు జమీందారుగారి పిసాయిలు మిద్దెమీదున్న సొరకాయలు, దోవ
కాయలు, మేకవోతు, నాలుగుజతల పావురాళ్ళు సాక్షిల్ని తీసుకొచ్చే బియ్యకింద
స్వాహా చేశారు.'

'అ తరువాత!'

కుండా చట్టి అమ్ముకొని

కరణంగారికి ముడుపు చెల్లించుకున్నారు

మిగిలింది రాయించుకున్నాక

కాంతి కలిగింది మాకు :

'అప్పుడు.'

కవీరు ఏమన్నాడంటే—

అంజీర మోగించుకుంటూ

పాటలు పాడుకుంటూ

కాలక్షేపం చెయ్యండి

స్పటికనాదము స్వరించుకుంటూ :

అ-హ్లా-హ్లా-హ్లా - ఖి-ఖి-ఖి - హహ....పండిరి ఎగిరిపోయేలా వున్నది.
నాయాడు బాగా చేశాడు.

తెనాన్ లోకాయదాసూ :

రాక్షసులు తాపిల్లారును—'పాటలు విద్యాపతివే పాడుతున్నాడు. హాస్యగణ్ణి
ఎవరు సృష్టించారు?' ప్రశ్నించాడు.

'మీరు భలేవారండి. రాక్షసులుగా రూపం తాపిల్లారు నవ్వాడు—'దీన్ని సృష్టించ
డానికి తులసిదాసు, వాల్మీకివంటి కథలు కావాలా? బొలాల్లో పనిచేసుకుంటూ లయ
యంత్రంగా మాటలు కలిపేస్తారు.'

రాక్షసులు విచిత్రమేమిటా? ఇదు దమ్మిడిల లోటా ఇచ్చాడా :

అహీ పరథమ్ సమాగమ పహసంగహీ

దిరనాగి దిరనాగి :

గురకొయ్యలు పొడిచాక నాట్యం పూర్తయింది. చాలా బాగా రక్తి కట్టింది.
ఇక రావ్యపుకళ్ళు మొదలుబెడతారు.

మంచంమీద పడుకొని రాక్షసులు ఆలోచించడం ప్రారంభించారు—గీతలు
ఎంత కోమలంగా వున్నాయి! అవత్రంక శబ్దాలుకూడా మధురామధురంగా
వున్నాయి.... 'ఏయో ఖయిలే దుమరీ కే పూర్తరే ఏయవా ఖయిలే! చాంద బయిరి
భేలబాదల్, మఖలి బయిరి మహాజాల్, తిరియా బయిరి దుమాలోచన—రిదయే కే
భేద బతాయే! :—

రాక్షసులు ఆలోచిస్తున్నాడు—విద్యాపతి ప్రసక్తి రావడంతోనే కవివరేణ్యుడు
దివకర్ వేసిన ఒకప్రశ్న ఎద్దెదుట తారల్లాడుతున్నది—'విద్యాపతికివి గీతా
లెక్కడ?' బహుకాలంగా మనస్సులో చిక్కుకొనివున్న ప్రశ్నకు సమాధానం
శీవశమంతా పెట్టిచాకిరిస్తూ, చదువూ వంద్యలేవి అర్థవగ్గుంగావున్న ఈ న్యక్తులే

చెప్పారు. కవి! నీ విద్యావతి గీతాదు మా వదిలీయిన కుటీరాలో మధురకసాన్ని
వర్షింపజేస్తున్నాయి. ఒకవి! నీ కవిత్వం మారామనేస్తూ ఒకరోజున ఇలా
అన్నది—కవి వడుపు! కాననపుష్పాలవైపుకు! కాననపుష్పకలికలు నీ రాకకోసం
ఎదురుతెమ్మలు చూస్తున్నాయి.

వదహారు

మానమూత్ సునరీ!

రూపాయి కబ్ పీస్ - ఒక గజం

అద్దకం బట్ట - గజమున్నర

మలేషియా పాటిన్ - ఒక గజం

చీరె-ఒకటి.

బాలదేవ్ బట్టల చీటిలు పంచిపెడుతున్నాడు. రోతహట్ పీషన్ దగ్గర హంస
రాజ బద్మరాజ మార్యాదీదగ్గర ఈ బట్టలు కొడుకుతాయి.

శేలావన్ యాదవ ఇంటిముందర విరివిగాచికి చోలులేదు. ఉదయంనుంచే
అక్కడ చీటిలు పంచిపెడుతున్నారు. మధ్యాహ్నమైంది. చీరెలు లేనా!....లేవు.
బాలదేవ్ గారూ! ఒక చీరె కావాలి....మా ఆడవానికి పంటిమీర కట్టుకునేందుకు
ఏమీ లేదండీ. బాలదేవ్ గారూ!

బాలదేవ్ - 'చూడండి. గ్రామం మొత్తానికిగాను ఎదుచీరే యిచ్చారు.
అందులో నాలుగు మేటరకమైనది, అవి పెద్దవాళ్ళిక్కణ్ణో కట్టుకొనే చీరెలు! ఇక
వద్దాలుగురూపాయలు. ఇక మిగిలిన మూడుచీరెలు ఏమిలేవి వాళ్ళనుచూచి కేటా
యించాను....!' అవి అన్నాడు.

'లేనివాళ్ళు ఊరివిండా వున్నారు.'

'ఇన్నిరోజుల్నుంచి కమరుద్దీనాబు బట్టలు పంచిపెట్టేపని చేస్తూఉంటే
అప్పుడెవరూ ఏమిలేపని ముందుకు రాలేదేం! ఇదంతా చూడండి! ఉన్నదాంట్లో
ఎలాగో వడ్డుకోవాలి!' అవి శేలావన్ యాదవ్ అన్నాడు.

కాశీచరణ్ పట్టపట్టి కూర్చున్నాడు - మరో రెండుగళం చీటిగుడ్డ కావా అని. హాక్కినియం కవరు కుట్టిస్తాడట. బాందేవ్ ఇవ్వనని కూర్చున్నాడు మనుషులు కట్టుకోవడానికి బట్టలు దొరకక అనం చస్తూఉంటే ఈయనగారికి హాక్కిని యాన్ని అలంకరించడానికి చీటిగుడ్డ కావాలట. బావుంది. ఈయనగారి నందిదం.

బాందేవ్ ఊళ్ళో నడవడం కష్టమైపోయింది. ఈ బట్టలవని ఏమని నెత్తి నేసుకొన్నాడోగాని కంటిమీద కునుకులేకుండా పోయింది. బహిర్ముఖితేజుతున్నా అనం వదలడంలేదు. జైహింద్ బాందేవ్ గారూ. మీదగ్గరకే బయలుదేరాను. మా ఆమ్మాయి దులారీ పెళ్ళనుకుంటున్నాం ... సర్, సర్! నేనలా బయటకెళ్ళి వస్తాను. ఇప్పుడు బట్ట లెక్కడివి? స్టాకులోకూడా ఏమీ లేవు. శవాలమీద కప్పేడి, క్రాద్ధకర్మాల కుపయోగించేవి వున్నాయి... అవే కావాలా? అవేలా ఇచ్చేది. శవాల మీద కప్పేబట్టలు, క్రాద్ధవి కుపయోగించేగుడ్డలు పెళ్ళి కివ్వమంటావా?

అయితే దులారీపెళ్ళి జరిగి ఆయిదువంశత్వరాలైందని, ఆపైకు ముగ్గురు పిల్లలున్నారని పావం బాందేవుకేం తెలుసు?

దాని లక్ష్మి రామదాసుద్వారా కలువరంపింది - 'ఆచార్యులుంగారు వస్తూ న్నారు. రుద్రాక్షమాల స్వీకరించానుకున్నారుగదా, ఏమనుకున్నారు? మీ కిదువ్వు తీరికే వుండడంలేదు. ఇబ్బనైపు రావడమే మానేశారు. పోతే, మహంతు ఉత్సవానికి కాలువా ఒకటి, పూజువగ్గరకు ఒక జత రోవతులు కావాలి. అందులేని సన్నని రోవతి మరొకటి; మార్కిన్ లేవా లాంగ్ క్లాత్ డి. ఇక పోతే వంటఃక్కుకుకూడా బట్టలు లేవు.

పెద్ద చిక్కీ వచ్చిపడింది. స్టాకులో బట్టలే లేవు; ఉన్న క్రాద్ధపుబట్టలు ఎలా ఇవ్వడం? ఓహో! మరచేపొయ్యాను. ఆచార్యులుగారు మహంతు క్రాద్ధకర్మకేగడా వచ్చేది. అయితే సర్! శ్రీమతి.... ఉహం! శ్రీమతికాదు! దాని లక్ష్మి వంటలక్క- లాంగ్ క్లాత్ పదిగజాటు. పైన్ మార్కిన్ పదిగజాటు. రోవతి ఒకటి.

రామదాసు చివరన గుర్తుచేశాడు - లంగోతీ కౌసినానికికూడా ఒక గజం గుడ్డ కావాలని! ప్రమాదమే వచ్చింది. బాందేవ్ రోజుకు పది పన్నెండువర్యా యాలు అబద్ధాలు చెప్పవలసివస్తూన్నది. ఏం చెయ్యడం? పెద్దచిక్కీ వచ్చిపడింది.

జిల్లా కాంగ్రెసు మీటింగుకూడా వున్నది. మివిస్టరు రాబోతున్నారు. (జనాన్ని పోగు చేసి జెండాలతో ఊరేగింపు తీసుకెళ్లాలి. జిల్లా కార్యదర్శి గంగూరిదగ్గరుంచి ఉత్తరం వచ్చింది. కరపత్రాలుకూడా వచ్చాయి....)

బయలుదేరండి, బయలుదేరండి - పూర్ణియా, మివిస్టరుగా రొస్తున్నారు. ఆదా మగా, పిల్లా మేకా అంతా బయలుదేరండి - ఇంక్విలాబ్ జిందాబాద్ అనుకుంటూ పూర్ణియా వెడదాం పదండి. రైలుబీకెట్టూ, వట్టి బైతుల్లాగా వున్నారే; మివిస్టరుగారొస్తూఉంటే రైలుకు బీకెట్టెండుకు; కోటాలో బట్టలు చాలా తక్కువ వస్తున్నాయని మివిస్టరుగారితో చెప్పాలని బాలదేవ్ అంటున్నారు. పదండి. పూర్ణియా వెడదాం. గురకాయ్యలు వీడవడంతోనే కాళికాదేవి గుడిదగ్గర పోగై ఊరేగింపుగా వెడదాం :

‘ఏదీ ఒక్కసారి అనండి—కాళీమాతాకి జై.’

‘జై ! జై !!’

‘మరొకసారి ప్రేమతో అనండి—గాంధీమహాత్మాజీకి జై.’

‘జై ! జై !!’

ఫర్.....ర్.....ర్ . ర్.....చెట్టుమీద గూట్లో నిద్రపోయే పిట్టలు రెక్కలల్లాదూకుంటూ ఎగిరిపోయాయి. పిట్టలుకొద్దే చిన్నపంగలి గనుక చేతిలో వున్నట్టయితే రెండు మూడు పిట్టల్నికొట్టి కింద పడేసేవాణ్ణి—అని కాళీచరణ్ అన్నాడు.

మాట్లాడకయ్యా; బాలదేవ్ వినలేదు. లేకపోతే ఉపవాసం ఉంటానంటాడు—అని వాసుదేవ్ అన్నాడు....

రెక్కబెట్టు, ఎంతమంది ఆడవాళ్ళు. ఎంతమంది మగవాళ్ళు; పిల్లల్ని తీసుకరావచ్చు. అదొక తద్దినం; కాళీచరణ్, గూడర్ ఇద్దరూ ప్రతిఒక్కరినీ నత్తు తడిసి మరీ లెక్కబెడుతున్నారు. అయితే ఇరవయ్యేమీద నాలుగు రాడవాళ్లు అని కాళీచరణ్ అన్నాడు. పది ఇరవైలమీద పదిమంది మగాళ్లు అని గూడర్ లెక్కచెప్పాడు. మరి మోతుబరుల సంగతేమిటి; మోతుబర్లు ఎప్పుడూ నమ్మకద్రోహం చేస్తూఉంటారు. బాలదేవ్ ఇవ్యాళ్ళ మరొక కొత్తపదం ఉపయోగించాడు - నమ్మకద్రోహం; నమ్మకద్రోహం; నమ్మకద్రోహం;

ఈరేగింపులో పాదదానికి బాంబేవుకు రెండుపాటలే గుర్తున్నాయి. ఒకటి ఉప్పు నత్యాగ్రహమప్పుడు నేర్చుకున్నది—'రా రంధోయ్! వీరులు కంధోయ్, జై కృష్ణి వింపంధోయ్!'. ఇక రెండవది : 42 ఉద్యమంనాటిది, ఆ పాట జైలులో విన్నాడు—'జిందగీ హై క్రాంతి! క్రాంతిమే బటాయెజా!'. అయితే ఈ పాట సోషలిస్టుపార్టీవారు పాడతారు; మొదటిపాటే బావుంటుంది—'రా రంధోయ్! వీరులు కంధోయ్!'. ఈ రోజు బాంబేవే స్వయంగా పాడతారు.

కాంతికులపేట మంగళూరు వణుకు పుట్టింది. జైలా! బాబోయ్!.... అయితే వీళ్ళంతా జైలుకు వెళుతున్నారా? పదిహేను సంవత్సరాలక్రిందట దొంగ తనం చేసిననేరానికి జైలుశిక్ష అనుభవించారు. జైల్లో జమేదారు పొట్టమీదకొట్టిన దెబ్బ ఇప్పటికీ గుర్తున్నది, నాలుగు తొట్లనిండా పీళ్లు నింపవలసివచ్చేది. మూత్రాని వెళుతున్నట్టుగా వెనకగా ఉండి, ఎవరూ చూడకుండా ఇంటివైపుకు పరుగెత్తాడు.

పూర్ణియా పట్టణం!.... ఇదే పూర్ణియాపట్టణం అంటే! మంచిరోడ్లు, కార్లు, గుర్రపుబళ్లు, పెద్దపెద్ద ఇళ్ళు!.... 'ఇంక ఇంకింలై పూర్ణియాపట్నాన్ని కూడా పొట్టన పెట్టుకున్నది!' అంటే ఏమిటి? నిష్ప! గ్రామంలో నివర్ణియ ఇప్పటికీ పొరువుతరపు చెప్పుకుంటూ పూర్ణియాపేరును తలుచుకుంటూ ఉంటారు; ఈ ఈరేగింపులో ఇదివరలో పూర్ణియాను చూసినవాళ్ళు నలుగురున్నారు. చాలా మంది అయితే మొదటిసారి రైలెక్కారు. గుండె బతుకుబతుకుమన్నది. మహాత్మా గాంధీ జెండా చేతిలోవుంటే గార్డు, టిక్కెట్ కలెక్టరు టిక్కెట్టే అడగరు. రైలు విజంగా జై జై కాళీ, చీ చీ వైసా అని అనుకుంటూ ముందుకు పరుగెట్టింది. జై జై కాళీ!.... ఇదే కాళీ వంటెన, ఇదే కాళీ వంటెన అని బాంబే చూపించారు. ఈ వంటెన కట్టేప్పుడు అయిదుగురు బలి అయిపోయారు. బాబోయ్, అయిదుగురే! జై కాళీ! ఉప్పు నత్యాగ్రహంలోజల్లో పోలీసులు వారింటిల్లను తీసుకొచ్చి ఈ వంటెనకిందే చప్పికొట్టేమంచి మరీ లాఠీఛాకో బాదారు. ఇది అన్యత్రి! మన ఈశ్వరున్న అన్యత్రి ఈ అన్యత్రిముందు దిగదుడుపే!.... జైలు! ఇదే జైలు! జైలుకాదు, అత్తగారిల్లు! పెళ్ళిముహూర్తానికి వెళుతున్నాం. 'వీరులారా! రా రంధోయ్!.... జై కృష్ణి వింపంధోయ్!.... పులియా, పూర్ణియా ప్లేషన్ లోనే ఏదో వెళుతున్నది; ఖళాసేలు నల్లచొక్కాలు వేసుకుంటారు; ఇదే

వ్యాయస్థానం.....కక్షలు పొందించుకొనడానికి వచ్చేది ఇక్కడికి. కోర్టులు గిద్దలూ, గవర్నమెంటు-గవర్నమెంటు, భూమి-గిమి, వంచాయతి-గించాయతి, బోరిసులు-గిరిసులు, కేసులు-గినులు - ఇట్లా ప్రతిదాన్ని వికృతంచేసి మరీ చెప్పారు.

పట్నంలోని మనుమలు ఈ ఊరేగింపును వింతగా చూస్తున్నారు. ఇంక్విలాద్-జిందాబాద్ ! కోర్టుమూల, పళ్ళదుకాణాదగ్గర కూర్చున్న మార్బిటరు వచ్చి- 'అంతా దిట్టలకోసం వచ్చినట్టున్నది. వెళ్ళండి, వెళ్ళండి, దిట్టలు దొరుకుతాయి. ఇంక్విలాద్ అంటున్నారు. ఆనలు ఆ మాటకు అర్థం తెలుసునా లేక ...!' అని అన్నారు.

జెండా : పెద్దజెండా ఆకాశంమీద రెపరెపలాడుతున్నది. అదే రామకృష్ణ ఆశ్రమం. అః. ఇక్కడంతా విరివిదండి. దిట్టలు సరిగా కట్టుకోండి. ఆ పంపుదగ్గరి కెళ్ళి మొహాలు కడుక్కోండి. భయమెందుకు? బారిదేవ్ గా రున్నారు. ఇక్కడ మంచి రైన్ లో వెళ్ళాలి. బారిదేవ్ ముందు విరివివేశాడు. అందరికంటే ముందు కాశీవరణ్ విరివికి వినాదం ఇస్తాడు—ఇంక్విలాద్ ! అప్పు డంతా ఏకకంఠంతో జిందాబాద్ అని అనాలి. మీరంతా! కాశీవరణ్ ఇంగ్లీషువ్రదుక్వం అంటే మీ రంతా నాశనం కావాలి అని అనాలి. కాశీవరణ్, ఏదీ అను. కాశీవరణ్ దాగా ఊపిరి దిగదట్టి ఆరుస్తాడు—ఇంక్విలాద్ !

'నాశనం కావాలి, జిందా....నాశనం....'

'అగండి, అగండి ! సరిగా ఆవరేడు.'

కనాద్, చౌధరి, గంగూరీ, శశాంకనాథ్ బాబు - అందరూ ఆశ్చర్యంగా చూస్తున్నారు చౌవరిగారు బారిదేవ్ పట్ల చాలా సంతోషంగా వున్నారు. నాథ్ బాబు అన్నారుకూడాను—'ఇలాగే వర్క్ డౌన్ అంతా పీర్లులో పనిచేస్తే ఇంకేముంది; రెండుమాసాల్లో ఇన్నిగ్రామాలను ఈయన ఒంటరిగానే అర్లనైజ్ చేశాడు. నాలు గజారమెంబర్లకు ఎంతమందిని చేర్చావు; అయిదువందలా; అయితే ఏమ్మ - మిమ్మల్ని జిల్లా కమిటీమెంబరుగా తీసుకుంటున్నాం' గంగూరీ బారిదేవ్ ను మొదటి నుంచి 'మీరు' అనే సంతోషించేవాడు; ఇప్పుడు నాథ్ బాబుకూడా 'మీరు' అని అంటున్నారు.

చౌదరిగారు—‘ఏమయ్యా, బాలదేవ్ ! చర్చా పెంజిర్ కూడా తెరిపించు. విరూపాక్షార్యక్రమం ఏమైనా జరుగుతున్నదా?’ అని అడిగారు.

భాదీభండార్ చత్రీందాసు—‘భాదీభండార్ లో అమ్మదానికి పల్లెటూరినుంచి ఆవునెయ్యి పంపించకూడదూ బాలదేవ్ !’ అని అడిగారు.

విజానికి బాలదేవ్ చాలా తెలివిగలమనిషి; గొప్పవాడు కూడాను. పెట్టున్న పెద్ద బల్లమీద పెద్దపెద్ద నాయకులంతా కూర్చున్నచోటనే బాలదేవ్ కూడా కూర్చున్నాడు. ఆరె, ఆయనెవరు? మరుగుజ్జు, మూరన్నర మనిషి. చూర్డానికి నాలుగు సంవత్సరాల కుర్రవాడిలాగా కనిపిస్తున్నాడు. కావి మీసాలూ గడ్డాలూ ఉన్నాయి. మాట్లాడుతుంటే గొంతు చాలా పెద్దగొంతులా అనిపిస్తున్నది. లౌడ్ స్పీకర్ లో ఎవరిగొంతయినా కొంచెం భాగినే వినిపిస్తుంది. ఏం భాష మాట్లాడుతున్నారో ఏమిటో, ఏమీ అర్థం కావడంలేదు—‘భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం. గాంధీజీ - ఈ మాటలు మినహా మరేదీ అర్థం కాలేదు...చచ్చట్లు ఎందుకు కొట్టివట్టు? వధ ముగిసిందా? మివిస్తరుగారే? ఎక్కడా? ఎవరూ? ఆ దిక్కవరదటి మనిషేనా? పొడుగుంట మీసాలాయన? ఎంత ప్రేమగా ఎంత నెమ్మదిగా మాట్లాడాడు. తలమీద బోపీకూడా మామూలుగానే వున్నది. మిస్టర్ అంటే ఈయనా? అబ్బో! పెద్ద అధికారి అంటారుగా!

‘మివిస్తరు కాదు, ఈయన రాజేంద్రబాబు! జాతీయగీతంలో రోజూ వినడంలేదూ.... దేశంకోసం హక్కులను వదులుకొని ఫకీరయెను. దీనుకోసం రాజేంద్రప్రసాద్ ! దేశంకోసం తన సర్వస్వాన్ని త్యజించి ఫకీరయ్యాడు.... అహో, ఈనాడు మివిస్తర్లకంటే ఎక్కువ అధికారంవున్న మనుషులున్నారా, ఉహూ.. ఉండకపోవచ్చు! దేశంకోసం తన అధికారాన్నిటిని వదులుకున్నాడు.

చౌదరిగారు బాలదేవ్ చేతికి పదిరూపాయలు నోటిచ్చి—‘అందరికీ ఫల హారం పెట్టించండి!’ అని అన్నారు.

తై ! తై !! పదండి, పదండి!’

కాశీచరణ్ కనిపించడం; వాసుదేవ్ కూడా లేడు. తిరిగి వెళ్ళివస్తున్నాడని దాని వేయవలసినవని లేడు. అయినా బిళ్ళిదర్జా ఎక్కడికి వెళ్ళినట్టు? గుంపులో

నుంచి ఎవరో అన్నారు—'వాళ్ళిద్దరూ పైజమా వేసుకున్న ఒక కాంగ్రెసు నాయకుడితో ఎక్కడికో వెళ్ళారు. రేపు నెడదామని అన్నారు.....పైజమా వేసుకున్న నాయకుడా; అయినా చెప్పాపెట్టకుండా వెళ్ళడమేమిటి? వట్నంలో మాచిలా; బారిదేవ్ కు కాళీచరణ్ అంటే అంత సంతృప్తిగా లేదు. కాళీచరణ్ కూడా బారిదేవ్ కు దూరం దూరంగా తిరుగుతున్నారు.

'కాళీచరణ్ కాదు. కామ్రేడ్ కాళీచరణ్, కామ్రేడ్ అంటే సహచరుడని, మనమంతా సహచరులం. మీరుకూడా సహచరులే! ఇక్కడెవరూ నాయకులు కాదు; అందరూ నాయకులే! అందరూ సహచరులే, మంచిది కామ్రేడ్! మీ ఊళ్లో అందరికంటే ఎక్కువ ఏ కులంవాళ్లున్నారు? యాదవులా; సరే! టూమిహారు లేవరూ లేరా! ఒక్క ఇల్లుకూడా లేదా! గుడ్! ఊరేగింపులో పాల్గొన్నవాళ్ళంతా బారిదేవ్ వల్ల ప్రభావితులైన వాళ్ళేనా! ప్రభావితులంటే బ్లైండ్ ఫాలోవర్ - అంటే కళ్ళుమూసుకుని నమ్మేవాళ్ళు కాదుగదా! అందభక్తులు కాదుగా!'

'అయ్యో, అందభక్తుడుండేవాడండీ! మహాంతు సేవాదాసు! ఆయన వీరుద్యనే కాలం చేశాడు. ఆయన వంటింట్లో.....'

సరే. మంచిది. నేను చెప్పినసంగతులన్నీ ఆర్థమయ్యాయిగా! మెంబరు షిప్ రసీదువుస్తకాలు తీసుకెళ్ళండి. రాజబల్లిగారూ! వీళ్ళకు కొంత లిటరేచర్ కూడా ఇవ్వండి. కొంచెం కామ్రేడ్ సైవిక్ ను ఇక్కడకు పంపిస్తారా! ఆ..... ఈయన కామ్రేడ్ గంగాప్రసాద్ సింహయాదవ్ సైవిక్ గారు. వీరు—కామ్రేడ్ కాళీచరణ్.....మీ పేరేమన్నారు! ఆ, వాసుదేవ్ గారు! మేరీగంత్ నుంచి రామ కృష్ణ ఆశ్రమానికి వచ్చిన ఊరేగింపును వీరే నిర్వహించారు. పార్టీ ప్లేన్ మీద సంతకం చేశాను. మేరీగంత్ లో ఎక్కువగా యాదవులున్నారు. అక్కడికి మీ రొకసారి వెళ్ళిరావడం చాలా అవసరం. ఆర్గనైజ్ చేయడానికి పెద్ద ఇబ్బందేమీ ఉండదు. ఆశచే బారిదేవ్ వున్నాడు. ఒక్కడే.....సరే! కామ్రేడ్ కాళీచరణ్, మీ కింకేమైనా సందేహాలుంటే అడగండి!' అని పోషలిస్తుపార్టీ జిల్లా కార్యదర్శి అన్నాడు.

'మేము ఏదైనావనివి ప్రారంభించామనుకోండి—ప్రజలకి మేలు కలిగేవని,

అప్పుడు హింసను ప్రేరేపిస్తున్నారని మా పనిని అటకాయస్తే మేమెంచెయ్యాలి? కాళీచరణ్ అడగవలసిన ప్రశ్న ఇదొక్కటే :

జిల్లా కార్యదర్శి ఏదో ఆలోచించడం సాగించారు. అయితే క్రాప్రేడ్ రాజు జిల్లా ఆలోచించడానికి అంతసమయం తీసుకోడు; నత్తి ఉండడంవల్ల మాట్లాడే వుడు కొంచెం అలస్యం అయితే కావచ్చు.... 'ఇ ఇదు....గో, కామ్-కామ్-రేడ్', అటు-అటువంటివాళ్ళకు ఖచ్చితంగా - చెప్పేయ్యండి - పా....పా....టే టూ మూమెంట్లో అహింసను వల్లించివుంటే - ఇ ఇ ఇప్పుడు వదలి రి రి లింఛిచేది కాదు. ఖచ్చి ఖచ్చితంగా చెప్పండి - ను ను నువ్వాత్తి - రి రి రి రి రియాక్షనరీవని, దీ దీ దీ దీమోర్లైక్ట్. ఇదుగోండి, దీన్ని తీసుకెళ్ళండి - దా దా దా దాయలెక్ట్.... దదద ద్వందాత్మక భౌతికవాదం: 'సోషలిజం ఎందుకు?' ఈ రెండువుస్తకాలు తీసుకెళ్ళండి. వీటిలో అన్నిసంగతులు ఉన్నాయి. 'ఎ ఎ ఎర్ర వ వ పతాకం' కాపీ కూడా ఒకటి తీసుకెళ్ళండి. దీ....దీనికి చందాదార్లను చేర్చించండి. 'లాల్ యుండా' తీసుకొన్నారాగా?

క్రామికులారా లేవండి :

ఎర్రబావుటా పట్టండి

అన్యాయాలను అరికట్టంగా

హరోం హరా అవి కదలండి :

క్రాప్రేడ్ కాళీచరణ్, క్రాప్రేడ్ వాసుదేవ్:....సోషలిస్టు పార్టీ. దారిలో కాళీచరణ్ వాసుదేవ్కు చెప్పాడు—'అసలు పార్టీ అంటే ఇదేనోయ్. గరమ్ పార్టీ. 'క్రాంతిదళం' అనేపేరు వినలేదా నువ్వు? 'ఫలక్ యుఠక్ మని బాంబు వేసేరా, భారతదేశం ఖగత్పింగరా.' ఈ పాట నువ్వు వినలేదా? ఆయన పార్టీయే ఇది. ఇందులో లీడరెవరూ లేరు; అందరూ సహచరులం. అందరూ లీడర్లే. ఆయన చెప్పలేదా? అహింసనుగురించి బూర్జువాలు చెబుతారు. బాలదేవ్ వట్టి బూర్జువా! పెట్టుబడిదారు, ఈ వుస్తకంలో అన్నీవున్నాయి. బూర్జువా, పెటీ బూర్జువా, పెట్టుబడిదారితత్వం, పెట్టుబడిదారు, జమీందార్లు, కష్టపడ్డవాడికే తిండి. ఇప్పుడిక బాలదేవ్ నాయకత్వం నడవడానికి వీల్లేదు. మాట్లాడితే హింస అంటాడు.

లేకపోతే విరాహారదీక్ష అంటాడు.... ఈ ఇట్టల వ్యవహారం ఎలా విర్యపాస్త్రాలో నేను చూస్తాను.'

పేషన్ లో వాసుదేవ్ మరొకపు స్త్రకం కొన్నాడు. దానితోడు అతామాత్రమే: 'పేరు 'ఎర్రపు స్త్రకం' ఒకాయన జోరలో పేనుకొని అమ్ముతూంటే అదీ కొన్నాడు- 'ఏను నందేళం' ఇప్పుడు రెండు పుస్తకాలైనాయి: 'ఏను నందేళం' 'ద్యండా త్మకా బౌతికవాదం' "

పది హేడు

ఆచార్య గురువుగారు కాశీనుంచి వచ్చారు. అన్ని మఠాలకు జమీందారు— ఆచార్య గురువుగారు. ఆయన వెంట ముప్పైమంది అనుచరులొచ్చారు. భండారి, అధికారి, పేవకులు. చియం ఇచ్చేవాళ్ళు. అమీనా, కోళాధికారి, గాయకులు వగైరా. పాదువులనమూహంలో ఒక నాగ పాదువు కూడా వున్నాడు. ఆయన టిన్నపాంప్ర దాయానికి చెందినవాడై వప్పటికీ ఆచార్యులు ఆయన్ను తనవెంట ఉంచుకుంటాడు. ఆయనకు చాలాకోసం. చేతిలో ఒక చిన్న గొడ్డలికూడా ఉంటుంది. పొడుగాంటి గడ్డం. జడలు. శరీరంనిండా విభూతి. నకుంచుట్టూ ఒక వెండిగొలుసు; నగ్నంగా ఉంటాడు. మహంతుతోపాటు ఆయన ఏ మఠానికి వెడితే, ఆ మఠం అధికారులు ఆయన రాకవల్ల అష్టకష్టాలూ అనుభవిస్తారు. ఆయన పేనలో ఎటువంటిలోటూ జరగడానికి వీలేదు. అందుకే ఆయనను ఆచార్యులువారు తనవెంటే ఉంచు కుంటారు.

నాగపాదువుకు కోసంవచ్చినప్పుడు ఎంతటి అక్లింపైన తిట్లు తిట్టడానికి కూడా వెనుకాడడు. రావడంతోనే దాని లక్ష్మీమీద విరుచుకుపడ్డాడు— 'ఏకులాన్ని పూడ్చిపెట్ట. దగుల్పూడిదానా! రంకుముండా! ఏం జూడుకొనే ఏకంత గర్వం; ప్రవంపం అంటే ఏకంత నిర్లక్ష్యమటే; మాట్లాడవేమే బోకుముండా!.... భడనా! చెమడలు పలిచేస్తాను. ఆచార్యగురువును దూషిస్తావా; ఏ నోట్లో నా గొడ్డలిపిడి దూరుస్తాను ఏమనుకున్నావో; గతిలేని కుక్కా! ఏతిలేని నక్కా!

పాదువులర క్రాన్ని వంచుకొని పుట్టి వేరేవాళ్ళ ఒళ్ళు దూరుతావా? ఠడవా. కార్తీక మాసపు కుక్క. రంకుటారికి కొత్తడిసుద్దులు పెచ్చట. అంత మితిమీరిపోయావా? పో! అవతలికి పో!'

లక్ష్మి చేతులుతోడించి కూర్చున్నది. నాగసాధువు తిట్లను సాధారణంగా ఎవరూ పట్టించుకోరు. చెడ్డగానూ భావించరు. అశిష్టానంగా తీసుకుంటారు. ఆమె నాగసాధువు పాదాలు స్పర్శించి - 'ఈ దాసీవాని అపరాధాన్ని ఊహించండి మహా ముని' అని వేడుకొన్నది.

రామవాసును పావుకోళ్ళతో విసరితంగా కొట్టడంవల్ల వళ్ళంతా తూట్లు పడింది - 'గాడిదకొడుకా! కుక్కలకొడుకా! మహంతు వవుతావలా! రారా దగ్గరకు. నా పావుకోళ్ళతో నీ నొసట తిలకం బెడతాను! వీయమ్మ! వీయక్క! గడ్డి అమ్ముకునే నాయలా! పో! కద్దెలుతెచ్చి అగ్నికుండంలో వెయ్యి! వెయ్యిలా!'

నరసింహదాసు చాలా ప్రసన్నవదనంతో ఉన్నాడు. ఇందాకేగా ఆహ్వానించ దానికి ప్రేషన్ వరకూ వెళ్ళినవ్వాడు. ఈ విషయాలన్నీ వినేప్పటికీ ఆచార్యుడగారికి కూడా మితిమీరిన కోపంవచ్చింది... దాసీదాన్ని మతంమంచి బహిష్కరించాలి. నాగసాధువుకు నరసింహదాసు గంజాయి ఆందించాడు. అదికానికి వచ్చనోటు ఇచ్చుకున్నాడు....మహంతుపదవి వచ్చేలాగానే వున్నది. అంతా ఆ నద్దురుక్కువ.

ఆచార్యగురువు లక్ష్మితో స్పష్టంగా చెప్పేకాదు - 'రామదాసు మహంతు కావడానికి అర్హుడు కాదు. మహంతు సేవాదాసు కితడు శిష్యుడనడానికి ప్రమాదా లేమున్నాయి! ఎక్కడైనా రిఖితవత్రాలేమైనా వున్నాయా? వియమప్రకారంచూస్తే ఈ మలానికి నవ్వాదికారా ఆచార్యులకు లభిస్తాయి. నువ్వు మతంలో ఉండడానికి ఏమాత్రం వీలేదు. సేవాదాసు విష్ణు ఉంపుడుగతైగా పెట్టుకున్నాడు. ఇప్పుడు సేవాదాసు లేడు. వీకిక ఇక్కడ స్థానం లేదు. నీదారి నువ్వు చూసుకో!'

'ఆచార్యులంగారి ఆజ్ఞ శిరసావహిస్తాను!'

'ఆచార్యులంగారి ఆజ్ఞ!....నాగసాధువు ఆజ్ఞ!'

నాగసాధువు రాత్రిపూట లేచి ఒకవర్యాయం నలునైపులా వరికించి లక్ష్మి గదిపైపుకు నడిచాడు. కాళ్ళకు ఏమీ లేకుండానే! పావుకోళ్ళు ఉంటే ఒక ఒక మని ధ్వని చేస్తాయిగదా!

... భద్రవముండ : తలుపు దివాయించివేసుకుని మరి పడుకున్నది. ఇక్కడెవరో పడుకున్నారు : నాదే వనుకుంటాను - ఆ రామదాసు పీనుగ : ఒరేయి రాందాసుగా : లేవరా తొత్త : వెధవపీనుగా : ఆ దాసీవాన్ని లేపు. నా గంజాయి కొట్టేసి పట్టెమంచంమీద హాయిగా పవ్వళించి ప్రగాఢానంద లీలాతన్మయతలో విలీనమై పోయిందా ఏమిట్రా : నా గంజాయి ఎక్కట్రా : పీకు తెలియరా : మూడు రోజులకు సరిపోయే పదార్థంరా అది : ఏదీ, ఎక్కడున్నది :'

'ప్రభో : అర్ధరాత్రివేళ గంజాయి....!'

'నోరు మూస్తావా లేదా : ముందు ఆ దాసీవాన్ని నిద్రనుంచి లేపు :'

'అలాగే ప్రభో : లక్ష్మి తలుపుతీసుకొని బయటకొచ్చింది.

'గంజాయి ఏదీ :'

'ఇదుగో ప్రభూ : ' ఒక పెద్దపొట్లాం లక్ష్మి నాగాసాధువుచేతిలో పెట్టింది.

ఈ దుర్మార్గురాలిదగ్గర ఇంత గంజాయి ఎక్కడిది : మూడుపేర్లున్నదా ఏమిటి : ఈ రాందాసునాయాడు ఇక్కడ నిలబడి ఏం చేస్తున్నాడు :'

'ఒరేయి : గాడిదకొడకా : నువ్విక్కడ నిలబడి ఏం చేస్తున్నావ్ : ' అలా అటాక : లక్ష్మి గభాయన తలుపులు మూపివేసుకున్నది.

'సరే : లేపుచూస్తాను పీపవి : విన్నేగనుక మఠంలోపడ్చించి జాట్లు పట్టుకుని బయటికి లాగించకపోతే చూడు : మచేంద్రనాద్ గురువుమీద ఒర్టేసుకుని మరీ చెబుతున్నాను :'

నరసింహదాసు ఒంటరిగా లక్ష్మిని కలుసుకొని, 'లక్ష్మీ గాభరా వడకు : ఎలాగూ నేను మహంతును కాబోతున్నాను. నువ్వు మఠంలోనే ఉండు. విన్నె వరూ ఇక్కడనుంచి వెళ్ళకొట్టలేదు. ఈ విషయంలో నువ్వు చింతాక్రాంతురాలివి కా నవసరంలేదు.' అని చెప్పాలనుకున్నారు. కాని ఆ ఆవసరమే లభించలేదు. కొంపదీసి ఉడయానికి ఉడయమేలేచి ఆమె వెళ్ళిపోడుగదా :

ఆచార్యగురువుదగ్గరున్న యువ అధికారికి రాత్రి నిద్ర పట్టనేలేదు— 'పూర్ణియా జిల్లాలో ఈ దోషులు కంబళిలోకిదూరి మరీ కుడుతున్నాయి :'

ఉడయం లక్ష్మి బాంబేవద్దగ్గరి తెళ్ళింది. అప్పు రాయవ ఏటిలు పంచిపెడు

తున్నాడు. విషయమంతా విని — 'లక్ష్మిగారూ! ఆచార్యగురువు మఱా లన్నిటి మీద నాయకుడు. ఆయన అభిప్రాయానికి తిరుగులేదు. ఇందులో నేను కల్పించు కోవదానికి పీల్లేదు. పెద్ద ధర్మసంకటమే వచ్చినదీంది. మతపరమైనవిషయాల్లో తోక్యం కల్పించుకోవడంకూడా అంత మంచిది కాదు....మధ్యాహ్నం జరిగే మహాంతు ఉత్సవానికి నేనూ వస్తాను' అని అన్నాడు.

లక్ష్మికి బాలదేవ్ మీద ఎంత భరోసా ఉన్నది. తాపిల్తాడుగాడు ఇంట్లో లేదు. డాక్టర్ గారు ఇటువంటివ్యవహారాల్లో తల దూర్చరు. పింగ్ గారు విని పూరుకున్నారు. ఫేలావన్ బాలదేవ్ మీద తో పేళాడు!.... 'హే సద్గురు! ఏమిటి ఉపాయం?'

'నమస్కారం లక్ష్మిగారూ!'

'ఎవరూ? కాళీదరణ్ బాబు, మీరా? సద్గురుకృప!'

'తలకోర్చవం ఎప్పుడు? తజన నంకి ర్తనం పెట్టిందడం లేదా?'

దాని లక్ష్మి తన గోడంతా కప్పీరుమున్నీరుగా కారుస్తూ విన్నవించుకున్నది - 'కాళీబాబూ! ఎంత తప్పుడుకూతలు వినవలసివచ్చింది? 'హే సద్గురు!... ఇప్పుడు నే నెక్కడకు వెళ్ళను? నా తెవరున్నారు దిక్కు!'

'సరే! మీరు విచారించకండి....బాలదేవ్ ఎం చేస్తాడు? ఆయన వట్టి బూర్జువా! మీరు దీన్ని క్షమించండి!'

లక్ష్మి కాళీదరణ్ వైపు కొంచెం పరీక్షగా చూపింది....ప్రయాగ వస్తు ప్రదర్శనశాలలో తను చూసిన సర్లటివిగ్రహం గుర్తుకొచ్చింది.

మతంలో సాధువులు, పెద్దలు, దాస దాసీజనాలు, మొత్తం పండిట్లొ కూర్చున్నారు. నరసింహదాసు తలజాట్టు తీయించేసుకున్నాడు. సగంవరకున్న మీసాలు కూడా పూర్తిగా తీయించివేశాడు. సాధువులరాషలో దీన్ని 'మోంఘభదరా' అంటారు. తెల్లటి మల్లంంగోటి, కౌపినం వస్త్రవిహీనమైన దేహం....కాలవా ఆచార్యగురువుగారు కప్పతారు. ఆచార్యగురువుగారి కోళాదికారి బిరారునామా తయారుచేస్తున్నారు. లక్ష్మి ఒకవక్కన మాటావలుకూ లేకుండా కూర్చున్నది - నేలమీద. రామదాసు దేహంవిండా వసుపు సున్నం పూయబడివుంది. బాలదేవ్ కు లక్ష్మిమీద చాలా జాలిగా వున్నది. కాని ఏమిటి చేయడం?

'నమస్తే సాధువులు. సేవక సేవికాజనం వినవలసింది.' ఆచార్యులవారి కోలాదికారి రాసింది చదవడం ప్రారంభించాడు - 'లిఖితమే నరసింహదాసు. గోవర్ధనదాసు శిష్యుడు జాతి బైరాగి....' మీరంతా దీనిమీద సంతకం చెయ్యండి.' లక్ష్మి వెక్కివెక్కి ఏడుస్తున్నది. హే నద్దురు.

'ఒసేవ! నోరు మూస్తావా లేదా. రంకుముందా! కర్రతీసుకుని నెత్తిన పెట్టమంటావా?' నాగాసాధువు అరిచాడు - 'నోరూసుకో!'

సంతకం చేయడం చేతనయినవాళ్ళు చేస్తున్నారు. బాలదేవ్ కూడా సంతకం చేశాడు. ఆయన చెయ్యి ఏమాత్రం కంపించలేదు. కాళీచరణ్ ఆ వ్రతాన్ని చేతితోకి తీసుకొని - 'అయ్యా! ఆచార్యులుంగాయ! మహంతు సేవాదాసు వారసుడైన శిష్యుడు లేకుండానే మరణించారని మీరంటున్నారు. ఈ ఊళ్ళోవున్నవాళ్ళంతా వట్టి పెరి దద్దమ్మలనేనా మీ ఉద్దేశ్యం?' అని ప్రశ్నించాడు.

'కాళీచరణ్! బాలదేవ్ వారించాడు - 'కూర్చో!'

'కాళీచరణ్! భేదావన్యాయదత్ కోపంగా పిరిచాడు.

కాని కాళీచరణ్ మాట్లాడకుండా ఉండలేడు. దీన్ని హింసావాదంగా పరిగణించినా సరే, ఇందుకు ప్రాయశ్చిత్తంగా ఎవరైనా నిరాహారదీక్షకు పానుకున్నా సరే! తనుకూడా ఉపన్యాసం ఇవ్వగలడు!

'నాకు తెలుసు. చాలా బాగాతెలుసును - రామదాసు ఈ మతంలోని శిష్యుడే. మహంతు సేవాదాసు శిష్యుడు. ఆయనను మహంతుగా చేయడం మానేసి మరొక పరమసీచుట్టి మహంతును చేస్తున్నారు....మలానికి మాతాతలు. తండ్రులు భూమిని దానం చేశారు. ఇదివరకే తాతగారి ఆస్తికాదు.'

'ఏ జాతేమిటి! మవ్వ కూసే కూతలేమిటి! నోరూస్తావా లేదా గాడిద కొడకా! లేకపోతే నా గొడ్డలితో విన్ను రెండుముక్కలుగా నరికెయ్యనా! ఏయమ్మ....!'

'నోరూసుకోరా ఛందాలుడా!' కామ్రేడ్ వాసుదేవ్ ఒక్కసారిగా లేచి విలబిడి అన్నాడు.

'పైతాన్ గాజ్టి పట్టుకోండి ముందు!' కామ్రేడ్ సుందర్ విగ్గరగా అరిచాడు.

‘పారిపోకుండా పట్టుకోండి!’

‘నాణగు తన్నండి!’

....పట్టుకోండి, పట్టుకోండి. తన్నండి....అగండి! ఏ నానుడేవ్! ఏ సుందర్! ఏ....!....

నాగసాధువు గద్దం వదిలించుకున్నాడు; జటాజూటాలు వదిలించుకున్నాడు! దెబ్బలకు కళ్ళముందు చక్రాలు కప్పిస్తున్నాయి. గుఱాయనిషా దిగిపోయింది... గద్దం, జటలు బాగా రక్కించుకొని బలవంతంగా వదిలించుకుని, గొద్దలి అక్కడే వదిలేసి పెరుగు లంకించుకున్నాడు. పట్టుకోండి. పట్టుకోండి! వదిలెయ్యండి! వదిలెయ్యండి. కొద్దిసంతవరకు చాలు! నాగసాధువు పారిపోతున్నాడు. విటూరి పూసుకున్న నగ్నశరీరంతో, పిరబోసుకున్న జడలతో పరుగు లంకించుకున్నాడు. పరుగెత్తేప్పుడు ఆకలి ఆకారం మరింత భయంకరంగా తయారైంది. ఊళ్ళో పున్న కుక్కలన్నీ వెంటబడ్డాయి. బౌ బౌ! ఊళ్ళోని డబ్బల్లకొద్దీ కుక్కలు వెంట బడ్డాయి. మహంతు కాబోతున్న నరసింహదాసుకు నాణగుదెబ్బలు పడేజప్పటికి కిందా మీమా అయిపోయి - ‘అయ్యా. నన్ను వదిలెయ్యండి! నా కక్కల్లేదు ఈ మహంతు పదవి!’ అని వేడికోవడం ప్రారంభించాడు.

‘వదిలెయ్యండి! వదిలెయ్యండి!!’ కాళీచరణ్ ఆజ్ఞాపించాడు. నరసింహ దాసుకూడా ఏక్కరించి చూపించాడు.

అక్కడున్న గ్రామపెద్దలందరూ వివ్వెరబోయారు. అక్కడున్న సాధువుల వరిస్థితి అటూ ఇటూ కాకుండా వున్నది. పెద్దల మొహాలన్నీ వేలాడబడివున్నాయి. అందిరికి మధ్యలో కాళీచరణ్ చేతిలో ఖరారునామావత్రం పుచ్చుకుని ఏకందర్ పాదుషాలాగా నిలబడివున్నాడు. కళ్ళు మూసి తెరిచేలోగా ఎంత జరిగిపోయింది!

‘అయ్యా, అచార్యులుంగారూ! నేను మీకు విన్నవించేదేమిటంటే ఈ వత్రంలో రామదాసుపేరు చేర్పించి మహంతు తిలకోత్సవం జరిపించండి.’

అచార్యులు నలుకుతూ - ‘బాబూ! నేనాదాసుకు శిష్యులెవరూ లేరనిచెబితే విజమే ననుకున్నాను. రామదాసు ఆయన శిష్యులైతే రామదాసే ఈ మఠానికి మహంతు!’ అని అన్నాడు - ‘కోళాధికారిగారూ! ఖరారునామా రాయండి! కాదనా, పెరుగు అవీ తీసుకరండి!’

రాజుదాసు ప్సానంచేసి శరీరంమీడున్న పసుపు సున్నపు మరకల్ని 'కుత్రం చేసుకుని మరీ వచ్చాడు, పెరుగుతో నొసట తిలకం పెట్టేప్పటికి జేహమంతా కాంతించింది....' హే నద్దురు! హే నద్దురూ!

ఏదోయప్పుడు జరిపించుకోకుండానే ఆచార్యులుంగారు అననంమీదినుంచి దిగిపోయారు. గ్రామపెద్దలుకూడా పెదలెకుండా వచ్చినవారినే ఇంటిమార్గం వట్టారు. లక్ష్మి పూజసామగ్రితోవున్న పక్కెంతో విలబడి ఉన్నది - 'వ్రథూ! ఈ దాసీ అపరాధాన్ని మన్నించండి.'

'కాళిదామా!'

బాలదేవ్ వెనక్కు తిరిగిచూశాడు. లక్ష్మి కాళిచరణ్ మ లోపలికి తీసుకొని వెరుతున్నది. కాళిచరణ్ చాలా అన్యాయంగా వ్యవహరించాడు. ఘోర అన్యాయానికి పాల్పడ్డాడు. హింసావాదానికి తలవడ్డాడు. ఈసారి రెండురోజులు విరాహరదీక్ష పూనాలి.

ఫేలాచన్ కులపెద్దలందరినీ పిలిపించి చెడ్డవాళ్ళను శిక్షించేవరకూ తీసుకుంటాడు. హే భగవాన్! పాదువులమీద చెయ్యి చేసుకోవడమా!....

కాళిదామా! మీరు దేవతావ్యరూపులండి విజంగా!'

కాళిచరణ్ కు స్త్రీ నేర్చుకుంటున్నాడు. 'కు స్త్రీ నేర్చుకునేవాళ్ళు ముఖ్యంగా పాటించవలసింది, ఆడవాళ్ళకు అయిదువారలదూరంలో ఉండాలి అవి కు స్త్రీ నేర్చే గురువు ఆదేశించాడు.

తమ అయిదువారలకంటే ఎక్కువదూరంలోనే విలబడివున్నాడు.

పద్దెనిమిది

'పేరేమిటి!'

'పనివర్త మహతో!'

'ఎన్నిరోజుల్నుంచి యిగ్గు వస్తున్నది! ఏమైనా మందు తీసుకుంటున్నావో లేదా! ఏమన్నావా! ఉమ్మిలో రక్తం వదుతున్నదా! ఎప్పటినుంచి! అప్పు

దప్పుదా : ఊ..... ఒక కుక్కమైన దర్బాలో రాత్రి ఊపే ఉమ్మి అంకా తీసుకరా : ఇలారా : గట్టిగా ఊపిరిపీల్చు : ఒకటి-రెండు-మూడు అను. నిగ్గరగా : వరే. దాదా :

‘పేరేమిటి :’

‘దానూ గోవ :’

‘పొద్దు చూపించు. ఊ, పీహం. ఇంజెక్షన్ ఇవ్వాలి. రాపిస్తాను. ఆరోజాన రా. రేపుదయంవచ్చి రక్తం పరీక్షచేయించుకొని వెళ్ళు. ఉదయమే రా. తెలి పందా :’

‘పేరేమిటి :’

‘నిర్మల.’

‘డాక్టర్ గారూ :’-ఒకవృద్ధుడు నమస్కరిస్తూ ముందుకొచ్చాడు. వచ్చి ప్రారేయవద్దాడు-‘నా కూతురంది. ఒక పెంపెత్తిరంక్రిందట కంటిలో పువ్వుపింది. ఆ తరువాత రెండుకళ్ళకూ వచ్చింది. ఎన్నో వనమూలికల పనిదలు వాడిచూశాము : కాని ప్రయోజనంలేక పోయిందంది. ఇప్పు రేంచేయాలో తోచక మీ దగ్గరకు తీసు కొచ్చానంది.’

నిర్మల అపుహుప సౌందర్యవతి : తీర్చిదిద్దిన పాలరాతి విగ్రహంలాగా వుంటుంది. పరిశుద్ధమైన మిథిలసౌందర్యం. బ్రహ్మరం పొరపాటేమీ చేయలేదు. కళ్ళు చూపించు. ఇంకొంచెం ముందుకు జరగండి. అహ :..... ఒక్క నిండువు ఐ డ్రాప్ (కంట్లో ముందుకుక్కలు) వేయకపోవడంవల్ల రెండు అందమైన కళ్ళూ కాల్యతంగా జ్యోతివి పోగొట్టుకున్నాయి. చెయ్యి దాటిపోయింది. దీనికి చికిత్స లేదు.

డాక్టరు కనురెప్పలుతిప్పి మిణుకు మిణుకుచునే రవ్వంత జ్యోతి ఎక్కడైన కన్పిస్తుందేమోనని ప్రయత్నించుచూశాడు. అహ :. కనుగుడ్లు పూర్తిగా తెల్లబడి పోయాయి. ఈ కనుసావల్లో కుంచెతో రంగునింపితే ఎలా వుంటుందోనని ఆయన ఆలోచించాడు. అవును : చిత్రకారుడిచేతుల్లోనే ఈ కళ్ళకు అందం చేకూరుతుంది : జ్యోతివి ప్రసాదించడం ఆతనికి చేతనవుతుంది.

‘డాక్టరుగారూ!’ అమె పిలిచింది. కంఠం ఎంత మధురామధురంగా వున్నది! ‘మీ పేరు ప్రతిష్ఠలవివి వచ్చానంది. ఎంతో ఆశతో వచ్చానంది. ఇరవై రెండు కోసుల్నంది! భగవంతుడు మీకు మరింత పేరు తెస్తాడు.’

వెలుతురు ప్రసాదించండి; వెలుతురు ప్రసాదించండి!! అంధకారంలో కొట్టుమిట్టలాడుతున్న ప్రాణి ప్రాదేయపడుతున్నది; విరివిరిలాడుతున్నది. ఆత్మ సంక్షోభిస్తున్నది - వెలుతురుకోసం డాక్టరేం జేస్తాడు; డాక్టరు బావుకుడు కాకూడదు.

‘గాఢరా పడకండి. మండిస్తాను. నావల్ల నయంకాకపోతే పాట్నా వెళ్ళ వలసి వుంటుంది.’

‘అఁ. తరువాతెవరు?.... పేరేమిటి?’

‘రామ చరిత్రర సాహ.’

‘ఏమిటి బాధ?’

‘ఏమితిన్నా వాంతి అయిపోతున్నదంది. ఏళ్ళుకూడా!’

‘ఎప్పుడనుంచి?’

‘వారంరోజుల్నంచండి!’

‘వారంనుంచా? ఏదీ ఇలా దగ్గరకురా!’

‘జబ్బు నాకు కాదంది, రోగి ఇంటిదగ్గ రున్నదంది!’

‘ఇల్లైక్కడ?’

‘సరేనేనీ విజలియాంది. ఇక్కడికి పదికోసు యంటుందంది!’

అకస్మాత్తుగా రోగులంతా, క్రూరమృగావ్విచూపి పరువులగుంపు ఒక వక్కకు వరుగులెత్తినట్లు, ఒకవక్కకు జరిగారు. అందరు ఒక్కసారిగా దిగాల పడి పోయారు. ఆదనాళ్ళు తమ శిశువుల్ని పొత్తిళ్ళలో దాచుకొన్నారు. అందరి భయావహమైన చూపులు ఒకే ఒకవైపుకి కేంద్రీకరించబడివున్నాయి.

డాక్టరు తంపైకెత్తిచూడడు - ఒక మధ్యవయస్కురాలయిన శ్రీ!.... నాగరికమైన మహిళ!

‘ఏమంది? చెప్పండి!’

'డాక్టరుగారూ! ఈ అబ్బాయి నా మమమదండీ! ఏదొక్కడే నాకు. ఏడు నాకంటికి జ్యోతి! సంవత్సరంనుంచి విరేచనంతో రక్తం పడుతున్నదండి. ఎలాగైనా సరే ఈ పిల్లవాణ్ణి ఒత్తించండి డాక్టరుగారూ!.... బతకదా!'

'గాఢరావడకండి.... ఏదీ బాబూ! ఇలా రా! నీ పేరేమిటి?.... గజేష్! బావుంది! ఏదీ కొంచెం నీ పొట్ట చూపించు గజేష్!'

గజేష్ అమ్మమ్మ మందుతీసుకొని వెళ్ళిపోయింది. రోగులు వచ్చి డాక్టర్ బిల్లిచుట్టూ చేరారు.

చివాయతల్లి - 'ఈమె పార్వతి తల్లి! పట్టి రాక్షసి! మూడువంశాల్లో ఎవరినీ వదిలిపెట్టలేదు. మొదట భర్తను, ఆ తరువాత మరదలి, మరిచి భార్యను, పిల్లల్ని అందరినీ పొట్టన బెట్టుకున్నది. ఇక ఈ మనమదొకడు మిగిలాడు. వాణ్ణికూడా నమిలేస్తుంది!' అని అన్నది.

చివాయతల్లి తానుకూడా ఏదో సముదకున్నట్టుగానే మొహం బెట్టింది. డాక్టర్ చివాయతల్లివైపు చూశాడు. నల్లగా, లావుగా, ముక్కిగవున్న ఈ పోట్లాడే ముప్పిరి చివాయ తల్లీ! కారణంలేకుండానే ఏమేమో మాట్లాడేస్తుంది. ఆరుస్తూ ఉంటుంది. వరమరాక్షసి ఈమెకాదా! 'చివాయగారి మాయలీడీ డాక్టరు! ఏడునెలల గర్భాన్నికూడా ఇట్టే సునాయానంగా తీసేస్తుంది! ఎవరికీ ఏమీ అనిపించదు!' అని సుమరితదాసు ఒకపా రెప్పదో చెప్పాడు! ఈమె రాక్షసికాదు; గజేష్ అమ్మమ్మ రాక్షసి! అశ్రర్యమే!

గజేష్ అమ్మమ్మ! పృథ్వివ్యంధ్రోకూడా ఆమె సౌందర్యం చెక్కు చెదరలేదు; పై పెద్దు ఆమె మొహంమీది ముడతలు కొత్త అందాన్ని తెచ్చిపెట్టాయి. తల మీద తెల్లటి ఉంగరాలజట్టు! పెదాలమీది లాలిత్యం చెక్కుచెదరలేదు. చిరుకం మీద చిన్నగుంట! నాసిక పక్కనున్న రేఖింద చిరుకాన్ని అందుకుంటున్నది. అందమైన వయవరన! యౌవనంలోని సౌందర్యం అగ్నిని ప్రజ్వలించజేస్తే, పృథ్వివ్యంలోని అందం అనురాగాన్ని ఉందింపజేస్తుంది. అయితే ప్రజలు ఈమెను రాక్షసిగా భావిస్తున్నారు. అశ్రర్యమే మరి!

'ఎక్కడుంటుందిమే!'

‘ఈ ఊరే: కాళివరణ్ ఇల్లు చూడగా. ఆ ఇంటిదగ్గరోనే! వైకుంఠ! పెద్దపెద్ద భూతవైద్యులు ప్రయత్నించిచూడారు. ఎవరూ ఏమీ చేయలేకపోయారు. తీతాష్టమిరోజు రాత్రిపూట ఈమె నెంకమందో బంగళాదగ్గరి తోపులో కుర్రవాణ్ణి చంకన పెట్టుకుని నగ్నంగా నాట్యంచెయ్యడం చూడారు. గొడ్లకాపరి గైను ఒక పారి పట్టుకొనడానికి ప్రయత్నించేప్పటికి అతనిమీద అగ్నిబాణాలు కురిపించింది. దాంతో అతనివీరం బొచ్చిలెక్కింది. ఆ రెండోరోజున గైను చనిపోయాడు.’

రోజూ రాత్రిపూట దాక్షరు కేస్ హిస్టరీ రాసుకోవడానికి కూర్చుంటాడు. ప్రస్తుతం అతనికింద విషజ్వరానికి చెందిన ఏలైమంది రోగులున్నారు. ఈ రోగుల లక్షణాలు విషజ్వర నివారణవిషయంలో కొత్తవిషయాలును ఔషధగతం చేయవచ్చు.

ఒకటి: (అ) సెరీమండల్, వయస్సు 36, హిందువు (మగ). గ్రామం: మేరీగంట్, దర్మానులవీధి. బాధ: దంతాలలోను చిగుళ్ళలోను బాధ! ముఖం కడుక్కునేప్పుడు చిగుళ్ళనుంచి రక్తం వస్తుంది; నోటిదుర్వాసన. శరీరంలో డరద, ఆకలి లేకపోవడం. జ్వరం: లేదు. రోగలక్షణం: పయోరియా! మందు: కార్బోలిక్ పుక్కిలింపు. విటమిన్ సి. ఇంజెక్షన్.

(అ) పదిహేనురోజులకరువాత సాయంక్రంపూట తలనొప్పి ఏర్పాడు. జ్వరం 98.6. రాత్రిపూట చెమట. కార్నియంబొడి.

(ఇ) అయిదురోజులకరువాత పొట్ట చెడిపోయింది. జ్వరం: 100. కార్ని నేటివ్ మిక్చరు. విషజ్వరం, పరీక్షకోసం రక్తం తీసుకోబడింది.

(ఈ) ఆల్బెహయిల్ డెస్ట్ పరిణామం: (++) విషజ్వరం. చికిత్స: వియోస్టటోసన్ ఇంజెక్షన్.

రెండు: (అ) శేతరి, వయస్సు 17, హిందువు (స్త్రీ). గ్రామం: పహరా వాళ్ళ వీధి, మేరీగంట్.

బాధ: కీళ్ళబాధ, అప్పుడప్పుడు ముక్కునుంచి రక్తం ప్రవహిస్తుంది. జ్వరం: లేదు; (థర్మామీటర్తో చూస్తే 98.6 ఉన్నది) ఆకలి: లేదు. వ్యాధి: కీళ్ళ వాతం.

దీక్షణం: విటమిన్ బి. ఇంజెక్షన్, మారిష్కైం, డబ్ల్యు. ఆర్. కోసం రక్తం తీసుకోబడింది.

(అ) ధబ్బ్యః ఆర్. (వేది): (—) వేదిలేదు.

(ఇ) ఒకవారం తరువాత ముక్కుమంచి రక్తం వడింది. పొట్ట చెడింది. విషజ్వరంకోసం రక్తం తీసుకోవడం జరిగింది.

(ఈ) అర్ధేహాయత్ పరిణామం. సంబేహస్పదం మళ్ళా రక్తం తీసుకోబడింది.

(ఉ) బ్రహ్మచారి బెస్ట్ పరిణామం: (+)

చికిత్స: యూరియా ప్లిటామైన్ (బ్రహ్మచారి)

మూడు: (అ) రామపేరే కొడుకు: వయస్సు 2 నెలలు. నాటిలో గాయం, రాత్రిపూట ఏడుస్తాడు. పాలు కక్కుకుంటాడు. తల్లికి కాల్చియంపొడరు.

(అ) ఒకవారం తరువాత దేహంబిండా పెద్దమచ్చలు. అనుమానం: ఎంజిక్.

(ఇ) నాలుగురోజులతరువాత: మచ్చల్లో నీళ్ళు చేరాయి. ధబ్బ్యః ఆర్. విమిత్తం తల్లిరక్తం తీసుకోవడం జరిగింది. పరిణామం: (—) లేదు.

(ఈ) విషజ్వరంకోసం తల్లిరక్తం తీసుకోవడం జరిగింది. పరిణామం: (—) లేదు. విషజ్వరంకోసం క్షుద్రవాదిరక్తం తీసుకోబడింది. పరిణామం: (+ + +) విషజ్వరం.

ఈ క్షుద్రవాదు చవిపోవడం జరిగితే దయ్యాంమీద తోసేస్తారు. వంటిమీద తొల్పులు. గజేళ్ అమ్మమ్మను అనుమానిస్తారు. గజేళ్ అమ్మమ్మ! ఎందుకు గజేళ్ అమ్మమ్మతో ఏదో అమరాగంబాదాన్ని ఏర్పాటు చేసుకోవాంనే కహకహ తనలో బయలుదేరింది. కమల చెప్పింది - 'ఏవ్వి. ఏవ్విలో ఎన్నో వద్దుజాడన్నాయి. గడ్డిపోచలతో ఎన్నో వస్తువులు తయారుచేస్తుంది - ప్లవర్ వాక్, బుట్టలు, వంఖాలు; అలాగే అల్లకపవి ఎంతో బాగా చేస్తుంది. పండగలు-పచ్చాలు, పెళ్ళిళ్ళు-పేరంటం వచ్చినప్పుడు గోడలమీద ఎన్నో అందమైన బొమ్మలు వేస్తుంది - తామరపూలు, ఆకులు, నెమిళ్ళు! ముగ్గులు ఎంతబాగా వేస్తుంది!' తనుకూడా ఆమెను ఏవ్వి అనే పిలుస్తాడు.

'ఏవ్వి.'

'ఎవరూ?'

'నేను, దాక్టర్ వి. గజేళ్ ఏదీ.'

'డాక్టర్ బాబుగారు : మీరా రండి. రండి. కూర్చోండి. గజేష్ నిద్రపోతున్నాడు.... నేను వివేకరహితాను. బాబూ. ఎవరు నన్ను పిల్చి అని పిలుస్తున్నారా అని.' వృద్ధురాలి కళ్ళు చెమర్చాయి.

'పిల్చి : మీరేదో ప్రత్యేకమైన హల్వా చేస్తారని విన్నాను.' పిల్చి నవ్వింది. 'ఎవరు చెప్పారు బాబూ పీతో? బహుశా కమల చెప్పివుంటుంది.'.... 'కమల కెల్లా వుంది బాబూ : ఈమధ్య ఇటువైపుకు రానేలేదు. ఇదివరలో అయితే రోజూ వస్తూ ఉండేది.'

'బాగానేవున్నది. బాగుతుందికూడాను. పిల్చి ఒకసంగతి అడగమంటారా : మీ చెల్లెల్లో, మీ తల్లిగారో, మీ కూతురో లేక ఇంకెవరైనా.... సహస్రాస్రాంతంలో, హనుమాన్ గంత్ దగ్గర్లో ఎప్పుడైనా వున్నారా?'.... డాక్టర్ తన తలా తోకా లేచివ్రళ్ళకు తనకే నవ్వించింది.

'సహస్రాస్రాంతంలో, హనుమాన్ గంత్ దగ్గర్లోనా?.... గుర్తు తెచ్చుకో వివస్య.... లేదే : ఏమిటి, విషయమేమిటి.'

'ఈరకే అడిగాను. సరీగ్గా పిలించి పిల్చి ఒకామె అక్కడే వుంటున్నది.' మాటమార్చి డాక్టర్ అన్నాడు—'నాకొక ఫ్లవర్ వాక్ ఇవ్వకూడదా పిల్చి.'

ఒహో! విజంగానే ఈ వృద్ధురాలు దయ్యమే. ఆమె నవ్వులో ఏదో గారడీ వున్నది. ఆమె నవ్వులు వాత్సల్యాన్ని పెద్దింపజేస్తాయి, అనురాగాన్ని చిలుకుతాయి. ఆ నవ్వులో అంత ఆకర్షణ ఉన్నది.

గజేష్ చాలా ఆమాయకమైన కుర్రవాడు : చాలా అందంగా వుంటాడు : ఎర్రటిరంగు, ఎర్రవిపెవారు, ఉంగరాలజాట్లు అయితే అమ్మమ్మనుంచే అందుకున్నాడు.... చాలా ఒంటరిగాఉండే కుర్రవాడులా కన్పించాడు. 'ఎవరితో అడుకోవాలి : ఊళ్ళోవిసిల్లెలు తమకో ఆడుకోవివ్వరు. నాతోనే ఆడుకుంటూ ఉంటాడు.' అని పిల్చి అన్నది.

'గజేష్ : ఏదీ ఏ పొట్ట కాస్త చూపించు. పిల్చి. రేపు ఈయనగార్ని ఉదయమే తీసుకరండి. రక్తంతిపి పరీక్షిస్తాను. పెదాలు ఎండిపోయినట్టుగా ఉన్నాయి.'

గజేష్ కు ఒక మామ దొరికాడు.

‘ఓం చెబుతున్నాను పిమ్మి. ఇటువంటి హల్వా నే ఓదివరలో ఎప్పుడూ తినలేదంటే వమ్మంది. గణేశ్ కుక్కాదా పెట్టకపోయారా, ఏం పరవాలేదు. పెట్ట వచ్చు.’

‘మామా, చూడు!’ గణేశ్ మెడలో పైథస్కోప్ వేసుకొని నవ్వుతున్నాడు.

‘అంతే మా అల్లుడు డాక్టర్ యేట్రన్నాడు!’

డాక్టరు పిమ్మి ఇంట్లోనుంచి బయటకొచ్చినప్పుడు కాశీచరణ్ ఇంట్లో బావి దగ్గర ఆదివాళ్లు గుమిగూడి ఉండడం చూశాడు. విప్లవీన లిక్కతో, తెరుచుకోబడిన వోళ్ళతో ఆకర్షణంగా వాళ్ళంతా అదేపనిగా డాక్టర్ పైపు చూస్తున్నారు. ‘ఈ డాక్టర్ కు కాలం నమీపించినట్టుంది!’

‘లాల్ సలామ్!’ కాశీచరణ్ పిడికిలిదిగించి బాల్యాట్ చేశాడు. డాక్టర్ చేతికి ఒక ఎర్రటి కరవత్రం అందిస్తూ—‘కామ్రేడ్ కార్యచిర్రీ మిమ్మల్ని బాగా ఎరుగును డాక్టర్ గారూ!....కృష్ణకాంక్షమిత్రగారు!’ అని అన్నారు.

రావారి! రావారి. మీరంతా రావారి!

శ్రమవడినవాడిదే రాజ్యం!

రైతురాజ్యం: ఏర్పడాలి

కులిరాజ్యం: ఏర్పడాలి

సోదర, సోదరీమణులారా!.....తేదీన మేరీగంజ్ బంగళాతోటలో రైతు మహాసభ ఒకదాన్ని ఏర్పాటు చేస్తున్నాం. పూర్ణియా సోషలిస్టుపార్టీ సహాయమంత్రి సహచరుడుఅయిన గంగావ్రసాద్ పింగ్ యాదవవైవిధ్యగారు.

‘నభ ఎల్లండి జరుగుతుంది. మీరంతా తప్పకుండా రావారి. లాల్ సలామ్!’

పందొమ్మిది

పదండు, పదండి! నభకు వెడదాం పదండి!

సోషలిస్టుపార్టీ నభ జరుగుతుందనేవార్త ప్రత్యేకించి సంథార్ పేటవాళ్ళలో అనర్తకి రేకెత్తినవేసింది. ఊళ్ళో అప్పత్రి తెరిచిన సంకీర్ణవార్త సంథారియుం

మీద అంతగా పనిచేయలేదు. ఊళ్ళోని తగువులాటంతోనూ ప్నేహసంబంధాల తోనూ వాళ్ళకేమీ విమిత్తంలేదు. తామరాకుమిది ఏటిబొట్టులా ఉండిపోతారు. అయితే మరి ఈ సరళ భూమినున్నవాళ్ళకు సంబంధించిందా? కష్టించి పనిచేసే కర్తవ్యనిష్ఠాపరులైన సంతాల్ కర్షకహృదయాలను బహుకారంగా పట్టి పీడిస్తున్న ఓక్కుసమన్వయంకు పరిష్కారం చూపిస్తుందా? భూమినున్నవాళ్ళ సరళ.

‘భూమి ఎవరిది? దున్నేవాడిదే. దున్నేవాడే నాట్లు వేస్తాడు; నాట్లు వేసిన వాడే కొంత కోసుకుంటాడు. శ్రమపడినవాడే తింటాడు.’ కాళీదరల్ వివరిస్తున్నాడు.

నలువైపులా ఆరోగ్యవంకమైన, దృఢమైన నవ్వు సరళ మానవ సమూహం. నల్లటి ముఖాలమీద తెల్లటి చిరునవ్వులు, నల్లటి మేఘాలలో తదియ నాటి చంద్రుడి తునకల్లాగా కవిస్తున్నాయి. దిరసా నావికుడు కొడుకు మంగో కాళీదరల్ చెప్పేమాటలను పాటలుగా మార్చడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు.

దున్నేవాడే నాటవేస్తాడు....

సనియా కాళీదరల్ చెప్పే ప్రతిమాటకు చకాయన నవ్వుతున్నది. హి హి హి హి హి హి హి. సరిగమలస్థాయిలో నవ్వుతుంది సనియా! తీకువు పిట్ట లాగా - హ హ హ హి. వెనక్కు వేలాడుతున్న ఆమె రంగురంగులకొంగు మాటిమాటికీ జారిపోతున్నది. నాట్యం చేసేందుకు నెమిలిపించాన్ని విప్పుతున్నట్టా! ఆమె పాదాలు నాట్యం చెయ్యడానికి కుకూహలపడుతున్నాయి. నాలుగుకరాల నాటిమాట! సంతాల్ పరగణాకువెందిన మూడు పర్వతప్రాంతాల రాళ్ళభూమి యొక్క మోహపాళాన్ని తెంచుకుని, ఎత్తుపళ్ళాలతోనిండిన కొండదారుల్ని దాటు కుంటూ వీళ్ళఘోషీకులు ఈ గ్రామంలోని మెత్తటిభూమిమీద కాలుబెట్టారు. గ్రామస్థులు జమీందారుదగ్గరికెళ్ళి మొరపెట్టుకున్నారు - ‘దొరా! ఆడవిమనుషులు వచ్చారు. బాజాలతో ప్రాజాలతో చెలగాటమాడతారట! ప్రభుత్వం వీళ్ళను పట్టెత్తు మాటకూడా ఆనదట! వీళ్ళవిక్కడ స్థిరనివాసం ఏర్పాటు చేసుకోనివ్వడం మంచిది కాదు దొరా!’

అయితే జమీందారు వాళ్ళను సమాదానపరచాడు - ‘అటువంటిదేమీ లేదు. వాళ్ళెంతో శ్రమచేస్తారు. ధర్మపురం పెళ్ళిచూడండి. రాజా లక్ష్మీనాథ్ సింగ్ వేలాడి

జీహూరి బంజరుభూమిని వీళ్లు సస్యశ్యామలం చేశారు. వీడు, విట్టభూమిని సాగు చేసి తేజాబాదుకు రెండువేల మణుగుల గోధుమను సంతర్వాళ్లు ఇచ్చారు. తెలుసా :

జమీందారు గ్రామసులకు చూటిచ్చాడు - వీళ్ళను గ్రామంనుంచి వేరుగానే ఉంచుదాం. అని జమీందార్లంతా వీళ్ళకు అడవుల్లోనే నివాసాలు ఏర్పాటుచేశారు.

ఆకరువాతనే తమ్ము, సీమరేగు, ఆడవిరేగు చెట్లతోనిండివున్న అడవులన్నీ ప్రతినంవత్సరం కొట్టి నివాసయోగ్యమైన భూమిగా మార్చారు. ఈనాడు వందలాది జీహూరిభూమిలో మత్కాలవంటి గోధుమకంకులు తూర్పుగాలికి ఉయ్యాల లాగుతున్నచోటును సర్వేకాగితాలలో, పటాలలో ఆడవిభూమిగా పేర్కొనబడి వున్నది. జిల్లాలోని రాజులు, జమీందారు ఒకప్పుడు ఇక్కడే వులుర్ని వేటాడడానికి వస్తూఉండేవారు. ఈశ్వోని కుర్రకారుకి ఈ సంగతులు చెప్పినా నమ్మకం కుదరదు.

నీలిమందుదొరల నీలికొట్లు ఈ మూకమానవుల నల్లటి శరీరాల వ్యేదిండువులతోనే నిండివుండేవి :

దొరల కొండారెబ్బలు తిని, జమీందార్ల కచ్చేరీలలో వగలంతా 'కాలు గొయ్య' వేయించుకొని సాయంత్రానికి మాంత్రికమైన మోహనవంశ వినిపించడంతో కష్టాలన్నటినీ ఇట్టే మరచిపోయేవారు.

రింగ్ రింగ్ తా డిన్ తా

రా డిగ్గా రా డిగ్గా :

బంగారు దాన్యరాకులతోనిండిన భూమి గుప్త భాండగారాన్ని వెలువలికి తీసుకొచ్చేవాటిమీద వృద్ధీమాతకు ఆగ్రహం కలగడం నహజమే ! అందుకే ఈ నాడు భూమి యజమానులు, భూమి వ్యవస్థాపకులు, భూమి న్యాయం, భూమిమీద ఎటువంటి అధికారాన్నీ సుస్థిరపరుచుకోనివ్వలేదు. వాళ్ళ గుడిసెలున్న భూమి కూడా వాళ్ళదికాదు. వగలంతా పోలాలుదున్నే వీళ్ళ ఎద్దమీదకూడా భూమిహక్కుదార్ల హక్కు వుంటుందేమో !

ఎంత విచిత్రం :

1947 లో కాంగ్రెసు మంత్రివర్గం ఏర్పడినప్పుడు ఈ జిల్లాకు ఒక ఇంగ్లీషు కలెక్టరు వచ్చాడు. ఆయన ఈ వద్దతిని అన్యాయంగా భావించి మార్పాని ప్రయత్నించాడు. జిల్లాలో ఉన్న భూభాగములు, జమీందార్లు, రాజులు గానూ వదిలిపోయారు. జిల్లాలోని ఎక్కువమంది నాయకులు భూభాగములు, జమీందార్లే. ఇంగ్లీషు కలెక్టరుమీద - సంఠాల్ తెగవారిని రెచ్చగొట్టి జిల్లాలో అశాంతిని వ్యాపింపజేసి కాంగ్రెసు మంత్రివర్గాన్ని అప్రతిష్ఠపాటు జేయడానికి కుట్ర చేస్తున్నట్లు ఆరోపించడం జరిగింది. 'కాంగ్రెసు నందేశం' సంపాదకీయంలో సంఠాల్ తెగవల్ల సానుభూతిని ప్రకటించారు. పాపం విద్యాలంకార్ సంపాదకుడికి విద్య అలంకరణ ఎంత అర్థంలేదీ ఆరోజే అర్థమైంది. జిల్లాకార్యదర్శి గుడ్లెర్రజేసి మరీ చెప్పారు—'విద్యాపీఠ చదువు ఇక్కడ పనికిరాదు. విద్యాపీఠలో గాదిదకు కొమ్ములు మొలిపిస్తారా!'

జమీందార్లు దబ్బిచ్చి గుండాలతో నవనవలాడుతున్న పంటపొలాలను నేల మట్టంగావించి, సంఠాల్ తెగల వివాసాలమీద దాడి జరిపించి, సంఠాల్ తెగలవారి బాణాలచేత బాదుగుమనుషుల శరీరాలు చిల్లుచువడే పరిస్థితికల్పించి చివరకు సంఠాల్ తెగల దుండగాలకు మూలకారకుడు ఇంగ్లీషు కలెక్టరేనని, వాళ్ళబలంచూసుకుని ఈయన ఇష్టం వచ్చినట్లల్లా ఆడుతున్నాడని ఆరోపించడం జరిగింది.

ఇంగ్లీషు కలెక్టరును వెంటనే బదిలీచేశారు. ఎంతోమంది సంఠాల్ తెగవారు ప్రభుత్వ కుపాశుబెబ్బలకు గాయపడ్డారు; ఎంతోమంది బీహారుకుచెందిన వివిధ కారాగారాల్లో పాకివాళ్ళుగా జీవితాంతంవరకు పనిచేస్తూ ఉండిపోయారు. ఆ కరువాత ఎవరు నోరెత్తుతారు? అయితే వాళ్ళ వాయిద్యాలధ్వనులు అగిపోలేదు; వాళ్ళ మురగీరవం మూగపోలేదు; వాళ్ళబాణాలు తుప్పుపట్టలేదు. ఈనాటికి అప్పుడప్పుడు వన్యమృగాలవేట సమయంలోను, సూర్యకిరణాలశాంతిలోను మిరుమిట్లుగొల్పుతూ ఉంటాయి వాళ్ళ బాణాలు.

మలేరియాకు, విషజ్వరానికి ఆటపట్టయిన ఈ ప్రదేశంలోకూడా వీళ్ళు బలంగా, ఆరోగ్యంగా ఉంటారు. ఎముకలమీద కళాత్మకంగా పొడిగినట్లు కప్పించే కండలు ఎప్పుడూ కరిగిపోలేదు. అప్పుడే కోపన పూరేకులను గుర్తుకుతెచ్చే పెరిమలశాంతి కుష్మించిపోలేదు. ఎప్పుడూ ఎవరికీ ప్లీహం పెరిగిపోవడమనేది సంభ

వింపలేదు! అన్నత్రి తెరవడంవల్ల వాళ్ళకు ఒరిగిందేమిటి? కాని భూమి, దున్నే వాడిదే భూమి.

‘పదండి. పదండి. నటకు రండి.’

రై తరాజ్యం కావాలి.

కూలిరాజ్యం కావాలి.

వీడలపార్తి - సోషలిస్టుపార్టీ.

సోషలిస్టు పార్టీ జిందాబాద్.

‘....ఈ కవిస్తున్న ఎర్రజెండా వున్నది చూశారూ. ఇది మీ జెండా. ప్రజల జెండా. విప్లవజెండా. దీని ఎర్రదనం ఉదయించే సూర్యుని ఎరువుతో సమానం. దీనిలోని ఎర్రదనం దీనిలోని ఎర్రరంగు ఏమిటి? రంగుకాదీ-ఆకలికి అలచటించే అవసాయం, శ్రమతీవుల కష్టతీవులైన కార్మికుల రక్తంతో తడిపిన ఎర్రదావుటా.’ కామ్రేడ్ సైవిక్ జీ ఉవన్యసిస్తున్నారు.

‘రక్తంతో తడిపిన దావుటా.’ దాదరదాసు కాశీవరణ్ చెప్పినమీదట జెండా వుచ్చుకొన్నారు. దాదరదాసు వైష్ణవుడు. చేపలు మాంసం అంటుకోనే అంటుకోడు. మరి ఈ జెండామేమో మనిషి రక్తంతో తడిపిందట! ఈ కాశీ అతన్ని దర్మభ్రష్టుణ్ణి గావించాడు. ఓ. ఓ. చేతిలో జెండాకర్ర వుచ్చుకొని నిలబడ్డవాడు కాస్తా అకస్మాత్తుగా దాన్ని వదిలేశాడు.

మనిషి రక్తంతో తడిపిన జెండా.

సిద్ధాంతి బాబాయి చెప్పనే చెప్పారు—

‘జెండా పతనవిక్తి. ఆమంగళావిక్తి. అనిష్టావిక్తి అనవాలని!’

సైవిక్ జీ తన ఉపన్యాసాన్ని కొనసాగిస్తూనేవున్నాడు. ఉపన్యాసం మధ్యలో అగిపోవడంవల్ల మళ్ళా మొదటినుంచీ గుర్తు చేసుకొనవలసివస్తుంది—‘సూర్యుడు అస్తమించడం ఎంత నత్యమో, పెట్టుబడిదారీవ్యవస్థకూడా కూలిపోవడం అంత విజయం! ప్యాక్షరీగొట్టాలు అగ్నివ్యాపిల్ని చిమ్ముతాయి. కార్మికసోదరులు ప్యాక్షరీలను స్వాధీనం చేసుకునేరోజు ఎంతోదూరం లేదు. భూములన్నీ రైతులు నళపరుచు కుంటారు. నయనైపులా ఎర్రవిప్లవ పరిభ్రమిస్తున్నది. ఓ రైతుసోదరులారా.

లేవండి : టూమికి విజమైన వారసులు మీరే! లేవండి : ముందుకు నడవండి. విప్లవ శంఖం పూరించండి !'

'ఏనీ, ఒక్కసారి ప్రేమతో అనండి — సోషలిస్టుపార్టీకి జై !' ఇదే అన రై న పార్టీ : రైతుల పార్టీ : కష్టజీవుల పార్టీ : నవాబ్లలోనే మూడువందలమంది నక్కులుగా చేరారు. సంఘర్షణలోని వాళ్ళంతా దిబబోకుండా చేరారు. అందరూ ఎరుపే : నర్సార్ బుడు పదమూడేళ్ళ కొడుకుమాత్రం ఉండిపోయాడు. వాడు అదే పనిగా ఏర్పాడు. నర్సార్ బుడు సైనికజీదగ్గరకెళ్ళి - 'అయ్యా : ఏజ్జీ కూడా పట్ట డిగా చేర్చుకోవడానికి వీలవుతుందా : వయస్సు పెద్ద తక్కువేమీకాదు. చూడండి. మీసాలు వచ్చేలా వున్నాయి. ఏమంటారు?' అని ప్రశ్నించాడు.

బాలదేవ్ మాట్లాడడానికి లేవబోయాడు. వెంటనే వాసుదేవ్ - 'బాలదేవ్ గారూ : మీ ఉపన్యాసం మేము చాలాసార్లు విన్నాం. మీరు పెట్టుబడిదారు. ఈ నభలో మీరు మాట్లాడడానికి వీలేదు' అని అన్నాడు.

ప్రజలుకూడా వ్యతిరేకించారు - 'మీరు కూర్చోండి. కూర్చోండి : వెళ్ళి బట్టలబీబీలు వంచండి : వంచదార దొంగదాటుగా అమ్మండి.'

'బాబోయ్ : ఎన్నిటిన్నూలని చెప్పాడు నాయకుడు : వెయ్యిటిన్నులు కాంగ్రెసుమంత్రి బ్లాక్ మార్కెట్ చేశాడా : అందుకే వల్లెటూళ్ళల్లో హక్కు తాగే వాళ్ళు తగ్గిపోయి బీదీలకోసం ఎగబడుతున్నారు జనం : కంచే చేసుమేస్తే కాపేమి చెయ్యాలి : కలికాలం వచ్చింది !

తాపిల్తారుగారిని బీదరు విడువనభలో విడువనా పాతేశాడు. జంకూ గొంకూ లేకుండా తిడ్డేశాడు. ఈ తాపిల్తారు జమీందారు తోక : వట్టి దగాకోరు !

అయితే తాపిల్తారు నవ్వుకూ కూర్చున్నాడు. ఆ రోజురాత్రి విద్యావతిసాట్యం రోజున హాస్యగాడిమాటలకు ఎలాంటి చిరునవ్వు ఆయన మొహంమీద కనిపించిందో అలాంటిదే ఈరోజుకూడాను.

కాళీచరణ్ ఇప్పుడు ఫేలావన్ సింగ్ చెప్పుచేతల్లో లేడు. కాళీచరణ్ యాదవకులానికి కళంకం తెచ్చాడు. ముసలి కుకరూ ఫేలావన్ దగ్గర పరువులకావ రిగా ఉన్నాడు మొన్నటిదాకా : అతని కొడుకిప్పుడు బీకరై పోయాడు. సోషలిస్టు

రీతరు. ఇతన్ని ఏరకంగానూ అదుపులో పెట్టేందుకు మార్గంలేదు. వేరిముద్రయినా తీసుకోలేదు - ఇదివరలో ఎప్పుడూ :

ఏపాయిలపేటనుంచి ఒక్క ఏటకూడా ఈ సభకు హాజరు కాలేదు. వాళ్ళ పేటకు కటిహారీనుంచి నల్లల్లోపిడకానికి చెందిన సంయోజక వచ్చాడు. కర్రసాము నేర్పుతాడు. అల్పజాతి ప్రజలసభలకు వీళ్ళెప్పుడూ వెళ్ళరు.

కాశీవరణ్ పైవిక్టీజీ మకాం మతంలో ఏర్పాటు చేశాడు. మహంతు రామ దాసు పేరుకు మహంతేగాని వ్యవహారమంతా నడిపేది లక్ష్మి. పదిహేనుపేర్ల పాలు మరగబెట్టి ఖోవా తయారుచేశారు. మారీపురా సువాసన గుమాయించుకొడుతున్నది.

'కాశీబాబూ, నాయకుడు ఉపన్యాసంనుంచినచ్చాక స్నానం చేస్తారా?' అని లక్ష్మి అడిగింది.

పైవిక్టీజీతోపాటు 'లారీవతాకా' (ఎర్ర రొవుకా) వారపత్రిక సంపాదకుడు శ్రీ చినగారీకూడా వచ్చాడు. బక్కవలదగా వున్నాడు; పగలంతా దగ్గుకూనే వున్నాడు. ప్రేమలేవి కళ్ళతోడు పెట్టుకున్నాడు. పగలంతా ఏగరెట్లు తాగినవాడు. తాగినట్టే వున్నాడు. అందుకే చినగారీ (విప్రురవ్వ) అనే పేరు వచ్చిఉంటుంది. దాక్టరు కోడిగుడ్డు తినుమని సలహా ఇచ్చాడు. కోడిగుడ్డు తినకుండా ఇంక వేడి పత్రికను నడపడం సాధ్యపడుతుందా? కాబి మతంలో కోడిగుడ్డు దొరకనే.

లక్ష్మి ఆతిథ్యాన్ని మురిచిపోవడం అసంభవం. చినగారీజీ రాత్రికి పడుకో బోతూ - పైవిక్టీజీతో - 'నేను లక్ష్మిమీద ఒక ప్రివెర్స్ (పద్యం) రాయాలను కుంటున్నాను.' అని అన్నాడు.

'....ఓ నద్దురు మహా వేవికా
పవిత్ర దర్మగ్రంథ గాయకా
మార్క్స దర్శనశాస్త్ర దర్శికా
సుదర్శనే. ప్రియ దర్శిణీ
మవ్వ పాక్షత్తు ద్వంద్వ యుక్తమైన
భౌతికవాద పింఠపిన్ వమ్మా.'

ఇరవై

కమల దాక్టర్‌కు ఉత్తరం రాసింది—

‘ప్రాణనాథా! నువ్వు విన్నారేదు. ఎందుకవి! నేను విన్నదేమిటంటే రాత్రి....!’

కమల దాక్టర్‌కు రోజూ ఉత్తరం రాస్తుంది. రాసి ఆరేడువర్షాయాని దడుపుకుంటుంది. ఆ తరువాత చించిపారేస్తుంది. ఆమె బీరువాలో ఒకమూలన చించి పారవేసిన ఉత్తరాలముక్కలు బోగుబడ్డాయి. ఉత్తరం రాకాక, రాసి మగ్గా చదువుకున్నాక, ఆమె తెక్కదలేవి కాంతి లభిస్తుంది. మనస్సు తేలిక పడుతుంది. విద్రుకూడా బాగా పడుతుంది.

‘.....నేను విన్నదేమిటంటే రాత్రి నల్లత్రాచునల్ల ప్రమాదం మీకు వెంట్రక వాసిలో తప్పిందట! భగవంతుడికి శతకోటి ధన్యవాదాలు!’

రాత్రి దాక్టర్ నల్లత్రాచునుంచి ప్రమాదం కొంచెంలో తప్పించుకున్నాడు. నల్లత్రాచుకాదు; కృష్ణనర్సం. నల్లత్రాచుకీ, కృష్ణనర్సానికీ పుట్టిన పాము. గుర్రం తండ్రికూడా వేగంగా పరుగుడుతుంది. నల్లత్రాచు కరిస్తే, సుంతగాడిఁకూడా చూడ వలసినపవిలేదు. అర్ధరాత్రివేళ కుంటేడు. ఎరుక తమిళమ సంజరాల్లో ఎగిరెగిరి పడడం ప్రారంభించాయి. దాక్టర్ ప్యారూవి విరిచాడు. కావి ప్యారూ లేవలేదు. పశు పక్షి యిన్నగది తెరిచి బార్చి వెలిగించేప్పటికీ దాక్టర్ ధడాయన వెనక్కు తగ్గాడు. పాము సరీసూ తలుపుదగ్గరే తోకమీదవిలబడి బుసలు కొడుతున్నది. అప్పటికీ ప్యారూకూడా లేచినట్టాడు. వచ్చి రావడంతోనే ఎడంచేత్తో కర్రతో ఒక్క డెబ్బి వేళాడు. డెబ్బికు దయ్యం పారిపోయింది. అక్కడే చచ్చి పడిపోయింది. రెండున్నరమూరల పాము. దయ్యం చెప్పేమంత్రం రెండున్నర అక్షరాలకు మించివుండదట; అలాగే దయ్యం పంపించే పాముకూడా రెండున్నరమూర యంటుంది.

ఉదయం ఈవార్త విన్నవాళ్ళంతా ఒకే ఒక అనిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు. ఇది ముందే తెలుసు. దాక్టర్‌గారితో - పార్వతి తల్లితో అంత దగ్గర.

వంబందం పెట్టుకోగూడదని హితవు చెప్పారు. ఇదీవరలో చెబితే వివరేదు. ఇప్పుడైనా తెలుసుకోండి. ఆ రాక్షసి ఎవరినీ వదిలిపెట్టదు. ప్రేమించినవాళ్ళను తీసిచి వేస్తుంది. పాపం దాక్టర్ గారుమాత్రం ఏం జేస్తారు? పార్వతితల్లై ఏదో మంత్ర తంత్రాలు ప్రయోగించింది ఆయనమీద. ఆయన తనవళంలో లేదు. అనవసరంగా ఏదో ఒకరోజున ఆయన తనప్రాణాలు పోగొట్టుకుంటాడు. ౯! ౯!

కమలకు భూత ప్రేతాలంటే నమ్మకం లేదు. తాపిర్లారుకూడా ఇవొక మూర్ఖత్వం అంటాడు. కాశీవరణ్ మానవుడే తగవను దంటాడు; అంతకు మించిన దలవంతుడు మరొకడు లేదంటాడు. ఇక ఈ భూతప్రేతలు. ఈ భూత వైద్యులు బాటకాలంటాడు. వీళ్ళను మనహాయిస్తే ఊళ్లోవాళ్ళందరికీ భూతప్రేతల మీద ఒకేరకమైన అభిప్రాయం ఉన్నది. చాందేవ్ చాలావర్యామూల భూతాన్ని తన కళ్ళారా చూశాడు. చిర్రె వెనుకబడి పొగాకు పెట్టమని అడుగుతుంది. దయ్యం తరిగిండులుగా నడుస్తుంది. చెట్టుకొమ్మలకు వేలాడుతుంది. భూతప్రేతలు బాట కాలా; అయితే కమలానది ఒడ్డున. బంగళాతోటలో రాత్రిపూట వెలుతురు కని పిస్తుంది, ఆ వెలుతురు పడగెడుతుంది; ఒకటి పడిగా మారుతుంది. ఏమిటిదంతా:

'దాక్టర్ గారు ఈమధ్య రోజూ పిన్నిగారింటికి వెళుతున్నారు. ఒక్కరోజు కూడా అక్కడికి వెళ్ళకుండా ఉండలేరు.' అని ప్యారూ చెప్పాడు. కమల విని నవ్వుతుంది.

'దాక్టర్ గారు గజేంద్రు చూడడానికి వెళుకూడంటారు, ప్యారూ.'

'ఆ అబ్బాయి ఎప్పుడో దాగిపోయాడు. చిన్న పిప్పిళ్ళుబస్తాలాగా తయారైనాడు. ఇంకా అతన్ని చూసేదేమిటి?'

'అయితే ప్యారూ! దాక్టర్ గారు రోజూ మా ఇంటికికూడా వస్తూ ఉంటాడుగా!'

'మీ ఇంటికిరావడం వేరు దీదీ!'

'ఏం? ఎందుకని?'

దాక్టర్ గారు నవ్వుతూ అక్కడికొచ్చారు—'ఒహో! ప్యారూ మహాళ యుడు ఇక్కడ మీటింగు పెట్టాడా; ఆ జ్వరంవచ్చిన కుండేలు ఎలా పారిపోయింది!'

‘మధ్యాహ్నం దానాపేద్దామని వెళ్ళి చూసేప్పటికి దానిదోను బాకిగా వున్నది.’

‘ఉదయం ఇంజెక్షన్ ఇచ్చాక నేను దోను మూసివేరాను. నువ్వు పిళ్ళ పోసివతరువాత మూసివేయడం మరచిపోయివుంటావు. చేసినశ్రమంతా వృథా అయింది.’

ప్యారూకి ఈ కుండేళ్ళన్నా. ఈ ఎలుకలన్నా పరమ అనహ్యం....మనుషులకు చికిత్స చేసేదివారిక జంతువులకుకూడా చికిత్స మొదలుపెట్టారు. వగలంతా ఆ దోనులదగ్గరే వదిలివుంటారు. జ్వరం ఎంతవున్నదో చూస్తారు. ఇంజెక్షన్ ఇస్తారు. రక్తం తీసుకుని పరీక్షిస్తారు. ఈ జంతువులు వచ్చినప్పటినుంచీ డాక్టర్ గారికి ప్యారూతో మాట్లాడేందుకు తీరికే ఉండడంలేదు. మళ్ళా ఎవరితోనో చెబుతున్నారు - ‘రెండు మూడు నక్క-పిల్లలు కావాలి!’ అంతకుముందు కోతు లాడించే వాడితో కోతిపిల్లలు కావాలోయ్ అని అన్నాడు. ఇదేమి వ్యసనమో ఏమో.

ప్యారూ మారు మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోయాడు. అమ్మ నవ్వుతూ వచ్చింది- ‘డాక్టర్ గారూ! నేను మీకోసం ఒక జత పావురాళ్ళు, ఒక పాలపిట్టను తీసుకున్నాను!’

‘నేనుకూడా ఈ ‘విషహరణ’ ఔషధంకోసం రాగాను!’

‘విషహరణ ఔషధమా!’

‘అవునండి; యాంటివెనమ్ అనే ఔషధం. పాముకరిస్తే ఉపయోగించవచ్చు; బాగా పనిచేస్తుంది. నేను యాంటివెనమ్ కంటేకూడా మంచిమందును, చౌకమందును తయారుచేయాలనుకుంటున్నాను. రౌతహట్ ప్లేషన్ దగ్గర పాములవాళ్ళుంటారట! పాముల్ని తెప్పించాలి!’

‘అప్పుడుగాని ఈ చుట్టి మహాదేవ్ గారు ఆనలైన మహాదేవ్ గా మారరు!’ కమల ఎగతాళి చేసింది.

డాక్టర్ నవ్వాడు. తల్లి నవ్వాపుకుంటూ - ‘నోటికి హద్దా ఆపూ లేదు. ఏమాటబడితే ఆ మాట అనేస్తావు. అనలు వీళ్ళవాన్న దీన్ని తల కెక్కించుకున్నారు. వరేగాని మెదలకుండావచ్చి ఇక్కడ కూర్చో. నే వెళ్ళి టి వట్టుకొస్తాను.’ అని అన్నది.

‘తాపిల్దారుగా రెక్కడికి వెళ్లారు?’ దాక్షరు ప్రశ్నించాడు.

‘కటిహర్. సర్కిల్ మేనేజరు క్యాంపుకెళ్లారు.’ కమల నమాదానం చెప్పింది. ఈ రోజు మొదటిసారి దాక్షర్దగ్గర ఒంటరిగా కూర్చున్నది. ఆమె మొహం నెమ్మదిగా ఎర్రబడిపోతున్నట్టుగా కనిపించింది. కంటిరెప్పలు బరువుగా వున్నాయి. చెవులదుద్దులు వణికిపోతున్నాయి. శరీరమంతా చక్కిరిగింత పెట్టి నట్టుగా వుంది. చళ్ళంతా తేలిపోతున్నది.... స్పృహ తప్పుకుండా! ఆమెకు స్పృహ తప్పిపోవాలని లేదు....దా....క్ష....ర్.

‘కమలా!’

‘ఏమిటండీ!’

‘కమలా! ఇటుచూడు నావైపు!’

‘దాక్షర్! నన్ను రక్షించండి!’

‘కమలా! కళ్ళు తెరువు!’

కమల కళ్ళు తెరిచింది. ఆమె కిరస్సు దాక్షర్ ఒడిలో వున్నది. తల్లి చెమ్మతో విరిచివున్నది. ఆమె మొహం వివర్ణమైంది. దాక్షర్ గారు నవ్వు కున్నారు.

‘దాక్షరుగారూ! దీని జబ్బువిషయం మీకేమైనా అంతువట్టిందా!’

‘జబ్బు నెమ్మదిగా నయమవుతున్నది. స్పృహతప్పి అయిదువిమిషాల్లో మళ్లా కుదటబడింది. ఇలాగే మరికొంతకాలానికి వ్యాధి పూర్తిగా నయమవుతుంది. కమలచేతనే టీ తయారుచేయించండి. వెళ్లు కమలా!’

కమల ఇంతక్షమమందేమీ జరగవద్దేలేచి వరుగెత్తుకెళ్ళింది. దాక్షరు కమల వదులుతున్న పుస్తకం చేతిలోకి తీసుకున్నారు - నలదమయంతి. కుమారి కమలా దేవి పుస్తకం....మరొకచోట కుమారి అనేమాట కొట్టివేయబడివున్నది. పేరుచివర బెస్టి జోడించడం జరిగింది - కమలాదేవి బెస్టి. దాక్షర్ పేజీలు తిప్పేశాడు. అర్ధపేపరుమీద నలదమయంతి చిత్రం ఉన్నది. నలాడికింద ‘వ్రాంట్’ అని. దమయంతికింద కమల అని పెన్సిల్ తో రాసివుంది. దాక్షర్ లలాటం చెమర్చు కుంది. అతని కొక్కసారిగా గుర్తుకొచ్చింది. ఒకవర్యాయం మమకతో నాంకి

పూరు ప్లేషన్ నుంచి తిరిగిస్తున్నాడు. రిక్వార్ కో కూర్చుంటూ ఉండగా అడుక్కునేనా దొకదొచ్చి - 'మీ దాంపత్యం నుంచి ఉంటుంది' అని దీవించాడు. మమత బ్యాగ్ లోనుంచి ఒక అజా తిసియిచ్చి దాక్టర్ వైపుమాని కిక్కిలా నవ్వింది. దాక్టర్ లలాటం అప్పుడు కూడా ఇలాగే చెమర్చింది.

'దాక్టర్ గారూ! కమలకౌశ మంచివరు దెవరైనా దొరుకుతాడేమో చూడండి మీ ప్రాంతంలో! ... మీ చుట్టవక్కాలలో....' అని అంటూ తల్లి సమీపవెంగు ముందుకు రాక్కున్నది. ఇంతలోనే తాపిల్దార్ వచ్చాడు. రణజీత్ చేతిలో పెద్ద సొరచేపొకటి వున్నది.

'ఈ కామక ఎక్కడ దొరికిందండోయ్!'

'వకరియా ఘాట్ వద్దగర వల్లెనాళ్ళు చేపలు పడుతుంటే చూసి పట్టుకొచ్చాను.' తాపిల్దారు మోరాషీద కూర్చుంటూ అన్నాడు.

కమల బీ తెచ్చింది.

'దాక్టర్ గారూ! ఇవ్వ్యాళ్ళ నా పాపపుమాటను అవతలపడేసి మరి వచ్చాను' బీ తాగుతూ తాపిల్దార్ అన్నాడు.

'అంటే!'

'ఈ తాపిల్దారు ఉద్యోగం ఉన్నది చూశారూ - విజం చెబితే ఇదొక పాపపు మాటలాంటిదే! కొత్త సర్కిల్ మేనేజరు రావడంతోనే మండిపడ్డాడు. కారాలు మిరియాల నూరాడు. 'ఎర్ర బాషటా' పత్రిక రాసిందాంట్లో తప్పేమీ లేదు— 'పారలంగరాజ్యానికి చెందిన మీనాపూరు సర్కిల్ కొత్త మేనేజరు నాడిరపాను తలపిన్నవాడు!' మీరే చెప్పండి దాక్టర్ గారూ! ఒకసంవత్సరం బకాయివున్న రైతులమీద జప్తు వారంట్లు జారీ చేయమంటే ఎలా చెప్పండి! భూమి స్వాధీన పరుచుకోవడమంటే మాటలా! ఇంతటి అన్యాయం నావల్లకాదు. కాలం మారి పోయింది. దాన్ని మనం అర్థం చేసుకోకపోతే ఎలాగు! నేను ఏర్పాటామాటంగా చెప్పాను. ఆయనకు కోపం వచ్చింది. 'ఈవి చెయ్యలేకపోతే రాజీనామా ఇవ్వండి' అని అన్నాడు. గంగస్నానంకంటే కూడా మించిన ఈపాటి పుణ్యకాలం మాటి మాటికీ లభ్యంకాదు. వెంటనే రాజీనామా ఇచ్చేవాను. జీవితమంతా ఉడిగించేస్తూ

గదిపేరాను.... ఇదుగో ఇటుచూడూ..... ఇవ్వాళ్ళ మత్స్యభగవానుడు ప్రత్యక్షమైనాడు. దాక్షర్ గారిని భోజనానికి ఆహ్వానించమని కమలతో చెప్పి.

తాపిల్దారుగారి రనజ్జత దాక్షర్ కు అగస్మాత్తుగా వలదమయంతుల్ని స్ఫురింపజేసింది. కమల నవ్వుతున్నది. ఆమెతల్లి - 'మసాళాలు లేకుండా చేపలకూర కమల బాగా వండుతుంది' అని అన్నది.

కమల ఆహ్వానాన్ని తిరస్కరించే దైర్యం తనకు లేదని దాక్షర్ అనుకుంటాడు.... కమలా బెనర్జీ. కమల నేతలు....

పండ్లుజీ వాయువునూ హుసి పేహాలు వర్షించాయి. చేప వలలో చిక్కుకున్నది - శ్రీ గారి తగిలి ఈ రెండు కట్నా....

ఇరవై ఒకటి

తాంత్రికులపేటలో రాత్రిపూట సహదేవమిత్ర వట్టబడ్డారు.

ఇది ఖగాసివేసిన ఎత్తు. ఇలాంటి యుక్తులకుయుక్తులు ఊళ్ళోవాళ్ళ తెవరికి తెలియవు. ఇది పరాయివాడి పనే. తరతరాలనుంచి యజమానుల తక్కువ కులాలవాళ్ళపేదలకు వెళ్ళడం ఆనవాయితీగా వస్తున్నదే. పొలం పనులప్పుడు సాయంత్రంపూటవెళ్ళి మనుషుల్ని కుడుర్చుకోవడం అరుగుతూ ఉంటుంది. సూర్యోదయం కాకపూర్వమే ఒక గుండుముందు కూడిన పొలాలకు చేరుకోవాలి. ఇందు కోసం పెద్ద రైతులంతా సాయంత్రంపూటనో, రాత్రిపూటనో వెళ్ళి మాట్లాడుకుని వస్తుంటారు. తాంత్రికులపేటకు ఖగాసి రాకపోకలు సాగించడంతో రకరకాల పుకార్లు లేవాయి. చూస్తూఉండగానే ఇతరపేటల్లోకూడా కట్టుబాట్లనుగురించి కట్టుబట్టాలు చేసుకున్నారు. పాపం తాంత్రికులపేటవాళ్ళు సహదేవమిత్రను రాత్రి అంతా కట్టిఉంచారు. పులియా ఇంట్లోమూడే ఆమె కేక రెండుకు పెట్టలేదు. ఎవరికి ఏద్రాటంగం కలగలేదు. తలిదండ్రులకు ఎటువంటివప్పుడూ వివిపించలేదు. పైగా వాళ్ళ కుక్కకూడా మొరగలేదు. గ్రామంలోనివాళ్ళకు విస్త్రాంతిద్వారా వార్త అందివుంటుంది. ఇది ఖగాసి పన్నిన పన్నాగమే. ఈ పరిస్థితి ఇలాగే కొనసాగితే ఇక

మందు తక్కువజాతులవాళ్ళ పేటలకు ఎవరు వెళ్లాలన్నా కష్టమే అవుతుంది. ఎవరిమీదనైనా అణాండాలు వేయవచ్చు. వందాయతీ జరిపిందడం అవసరం. రాజపుత్రులు ఈ వందాయతీ సమావేశంలో బ్రాహ్మణవత్తం తీసుకోవోకే బ్రాహ్మణుల గొల్లల్ని రాజపుత్రులుగా తావించే ప్రమాదం ఉన్నది.

'నాకేమీ తెలియదు.' పులియా వందాయతీ పెద్దలకు చేతులుతోడింది చెప్పింది—'బయట కేకలు వివిపించేప్పటికి నాకు మెలకువ వచ్చింది.'

సహదేవమిత్రదగ్గర మహాగూడాసుచేత తెల్ల కాగితంమీద సంతకం చేయించుకున్న వ్రతం ఉన్నది. అంటే మహాగు పిలక సహదేవచేతిలో ఉన్న దన్నమాట. సహదేవ ఎట్లాబడితే అట్లా అతన్ని ఆశించవచ్చు. రెండు అవుల్ని. నాలుగు దూడల్ని రేపే మేకులనుంచి ఊడదీసుకపోవచ్చు. పైగా సంవత్సరంపాటు అతగాణ్ణి సహదేవ పేపాడు. ఒక్కమనిషి కూలివనితో కాలం వెళ్ళబుద్ధుడం మాటలా మరి; అయితే సహదేవమిత్ర గౌరవం ఇప్పుడు పులియా చేతుల్లోనే వున్నది. తండ్రివికూడా ఆమె కాపాడాలి. ఆమె ఏమాత్రం మాటమిగిలినా ఆ ఇద్దరినీ మునగనాం కేలానాం అవుతుంది.

వందాయతీ సమావేశానికి ఊళ్ళోవున్న పెద్ద చిన్నా అంతా ఏకమైనారు. కాపిల్లారు పూర్ణియా వెళ్లారు. వందాయతీలో ఇక మిగిలిన దెవరయ్యా అంటే పింగుగారు. వల్లబ్బోపి సంయోజక. బాలదేవ్. కాళీవరణ్. పిలుపులేకుండానే వచ్చారు. పింగుగా రొక్కరే మాట్లాడుతున్నారు. కాపిల్లారుగారుంటే వ్యవహారం కొంచెం తేలికగా ఉండేది.

'....మాట అడిగితే సమాధానం చెప్పడానికి గంట వదులుండేం;.... వాణ్ణి అలజడివిని నిద్రమంచి లేచివచ్చావు;.... పెద్దలారా. మీరంతా వినండి. ఆ-తరువాత నువ్వు ఏం చూశావో చెప్పు.'

'సహదేవగారిరుట్టా నిలబడి అందరూ గల్లంకు చేస్తున్నారు.'

'సరే, నువ్వు కూర్చో; సహదేవమిత్ర ఏదీ; మహాగూడాసు ఇంటికి అంత రాత్రిపూట ఎందుకెళ్ళారో చెబుతారా.'

'కడుపు నొప్పిగావుంటే చెంబుతీసుకుని బయటికెళ్లను. బయటికెళ్ళి తిరి

గొస్తూఉంటే కమలానది ఒడ్డునున్నపొలంలో ఎవరిదో ఎద్దు గోధును పేస్తున్నది. మహాగూఢి చెబుదామని వెళ్లను.'

'అయినకు చెప్పడ మెందుకు ?'

'ఆ పొలం కావలావని ఆయనకే అప్పగించాం.'

'అఁ, ఆ తరువాత ?'

'నే నట్లా వెదుతూఉంటే మీ పొలంలో రవియా, సోన్ మా చింకడదుంపలు తవ్వకుంటే పట్టుకున్నా. పట్టుకొని బాగా తిట్టాను. మహాగూడాసును లేపి నేను బయటికి వస్తున్నానో లేదో రవియా, సోన్ మా, శేతరా, నకిలేదియా అందరూ ఒక్కసారిగావచ్చి నన్ను పట్టుకొని ఆరవడం మొదలెట్టారు.'

'అయిడబీహార పొలంలోని చింకడ దుంపలన్నీ ఈ నాయాళ్ళే తవ్వకెళ్ళారు. ఏంచేయాలి పిళ్ళను ; నరే, మీరు కూర్చోండి. మహాగూ ఎక్కడ ?'

'ఇక్కడన్నానండి.' మువరి మహాగూ చేతులుజోడించి విలబడ్డాడు.

'సహజేవమిశ్ర విన్నొచ్చి లేపాదా ?'

'లేపారండి !'

'ఇక వందాయతీపెద్దలు ఏం చేయాలో విర్లయించండి !'

కాళీచరణ్ చూస్తూ ఎలా ఊరుకుంటాడు ; వందాయతీలో పక్షపాతం ఉండకూడదు. రవియా, సోన్ మా పార్టీవట్టులు. కాళీచరణ్ ఎలా ఊరుకుంటాడు - 'పింగగరూ ! నన్నుకూడా రెండుమాటలు అడగనివ్వండి !'

వందాయతీసభ్యు లందరిమొహాలు ఒక్కసారిగా కాళీచరణ్ వైపు తిరిగాయి. పింగగరయితే ఉగ్రుడైపోయాడు. రాజపుత్రపేట యువకులు చెవులు కొరుక్కొనడం ప్రారంభించారు. సంయోజక జీ జేజుతదిమి చూసుకున్నారు - దిగులు తీసుక రావడం మరచిపోలేదుగదా అవి ! సిద్ధాంతి అభ్యంతరం చెప్పాడు - కాళీచరణ్ ను వందాయతీ పెద్దగా నేను భావించడంలేదు.'

'అయితే ముందు ఇక్కడన్నవాళ్ళల్లో ఎంతమంది నన్ను పెద్దగా భావించడంలేదు, ఎంతమంది పెద్దగా భావిస్తున్నారో తేల్చుకోవడం మంచిది.... ఒకరు కాదంటే పరిపొతుండా ; అయ్యా, మీరే చెప్పండి, ఈ నమావేళానికి హాజరు

కానడానికి. హాజరై మాట్లాడడానికి నాకు హక్కు వున్నదంటారా. లేదంటారా :
 నే నీ వూళ్ళో శబ్దపెరిగినవాణ్ణి కాదంటారా : 'కాళీవరణ్' విలవిడి అన్నాడు -
 మీరు నన్నుకూడా పంచాయతీపెద్దగా భావిస్తుంటే చేతులెత్తండి.'

అందరూ జంతువుల్లాగా చేతులెత్తారు. ఎందరో :

'లెక్కపెట్టనివ్వండి. ఒకటి రెండు. మూడు నాలుగు అయిదు....నూట
 అయిదు.'

దారిదేవ్ చెయ్యి ఎత్తలేదు.

'ఇక నన్ను పంచాయతీ పెద్దగా భావించగూడదనేవాళ్ళు చేతులెత్తండి :
 ఒకటి రెండు, మూడు నాలుగు అయిదు - పదిహేను.'

'పదిహేనుమందిమాత్రం' పింగుగారికి నమ్మకం కుదరక స్వయంగా తానే
 లెక్కపెట్టాడు.' రాజపుత్ర, బ్రాహ్మణపేటలవాళ్ళు కవివించరేం : వెళ్ళిపోయారా
 పిద్దాంతోకూడుకు నామతరైన్ కూడా కాళీవరణ్ వక్షమే చెయ్యి ఎత్తాడు.

'పులియా.' కాళీవరణ్ కేక విన్నప్పటికి భయపడింది. పులియా లేచి నిల
 బడింది.

'ఇడుగో దూడు : ఇది పంచాయతీ. పంచాయతీలో వరమేళ్ళరుడుంటాడు.
 ఇక్కడ అబద్ధంచెబితే దానికి ఫలితం అనుభవించవలసి రావచ్చు. విజం చెప్పు.
 అనలు జరిగిన పంగళేబుటి.'

'.....'

'మాట్లాడు.'

'సహదేవమిత్ర మా ఇంట్లో దూరాడు.'

'మరి నువ్వు కేక లెండుకు పెట్టలేదు?'

'.....'

'చెప్పు, భయపడవలసిన అవసరం లేదు.'

'నాన్న భయంతో.'

'నాన్న భయంతోనా.'

'అవును, నాన్న సహదేవమిత్రకు బాకీ ఉన్నాడు.'

'కూర్చో మవ్వు, మహగూ!'

మహగూ చేతులు తోడించి విరిబడ్డాడు.

'ఏమిటి సంగతి?'

'.....'

'పులియా చెప్పింది విజయేనా?'

'.....'

'భయపరకు, విజయవెప్పు.'

'ప్రపంచంలో గాలికగంవి చెట్టు ఉంటుందా, చెట్టు ఆకు రాణకుండా విరిచి ఉంటుందా?'

'పీసంగతి చెప్పు మవ్వు!'

'నాసంగతేముంది? ఊళ్ళో వున్నవాళ్ళందరిసంగతులూ ఇలాగే వున్నాయి.'

'నేను పీ సంగతి అడుగుతున్నాను!'

'ముందు నువ్వెళ్ళి మీ అమ్మ వదుగు - నువ్వెవరికి పట్టావో!'. పిద్దాంతి రైర్యం తెచ్చుకొని అనేకాడు. కోపంతో ఆయనకళ్ళు చింతవిప్పుల్లాగా మెరుస్తున్నాయి.

'పిద్దాంతిగారూ! నాకు మా నాన్నసంగతి బాగానే తెలుసు!'

'పిద్దాంతిగారు ఆయనభార్య మోస్తున్నది. ఎవరిద్దో తెలుసుకుంటే బావుంటుంది.' వాసుదేవ్ దిగ్గరగా తేకేపి మరీ అన్నాడు.

'పిద్దాంతిగారి వొకరు....అది అందరికీ తెలుసు!'

'మాట్లాడకు నుండర్!'. కాలీవరణ్ జనాన్ని కాంతవరచడానికి ప్రయత్నించాడు.'

'మాట్లాడకండి! కాంతి! కాంతి!!'

'టూ టూ టూ టూ!' వంయోజ్ కీ దిగులు ఊదుతాడు.

రాజపుత్రపేటనుంచి ఒక దళనుమండికిపైగా యువకులు లాఠీంతో వరుగుతుకుంటూవచ్చి పంచాయతీ సమావేశాన్ని చుట్టముట్టి నిలబడ్డారు.

‘సింగగూడూ : ఈ లాఠీలతో వచ్చిన క్షుద్రాళ్ళను మీరు పిలిపించారా :.... అయితే మీరు పంచాయతీ జరిపించడానికి లాఠేడు, కొట్లాట జరిపించడానికి వచ్చా రన్నమాట!’ కాళీచరణ్ ప్రశ్నించాడు.

‘దీన్ని పంచాయతీ అని ఎవరంటారు : పార్టీ రాజకీయాలవల్ల న్యాయం జరగడు.’

సింగగూడు రాజపుత్రపేట పంచాయతీ పెద్దలతో లేచివిలబడతాడు. నల్ల బోపి యువకులు సింగగూరిని, సంయోజకజీవి, రాజపుత్రపేట పంచాయతీ పెద్దల్ని నాలుగువైపులనుంచి చుట్టుముట్టి ద్రీల్లు చేసుకుంటూ పెడతాడు.

పిద్దాంతి కారణంగా బ్రాహ్మణపేట పంచాయతీ పెద్దలుకూడా అనవసరంగా ఎదుకలబోసులో చిక్కుకున్నారు. భేలావన్ బాబున్నాడు, బాలదేవ్ ఉన్నాడు. ఎవరున్నా కాళీచరణ్ కోపం....

‘పంచాయతీ విధ్వంసమేమిటంటే మహాగూడాసు తన కూతురు పురియాను వివాహానికిచ్చి పెళ్ళి చెయ్యాలి; ఈ రోజునుంచి అన్ని పేటలవాళ్ళూ ఈ పెద్దకులాల వారిని ఒకకంట కనిపెట్టి చూస్తుఉంటారీ.’

పంచాయతీలో కూర్చున్న పెద్దలంతా ఏకాభిప్రాయంలో కాళీచరణ్ ఉద్దేశ్యాన్ని సమర్థించారు. పిద్దాంతిగారుకూడా చెయ్యి ఎత్తారు. బాలదేవ్ కూడాను :.... ఇది న్యాయమైనవిషయం. ఇందులో దీపెట్ కావడం మంచిదికాదు.

‘సహదేవ మిత్రదగ్గర నేను సంతకంపెట్టిన తెల్లకాగితం ఒకటి ఉన్నది. దాన్ని వింపేసి నామీద కేసుపెడితే ఎలాగు?’ మహాగూడాసు ప్రారేయవడు తున్నట్టగా మాట్లాడాడు.

‘సహదేవమిత్ర గమక నామీద కేసుపెడితే జక్కదున్న పంచాయతీ పెద్దల మంతా నీకు అనుకూలంగా సాక్ష్యం చెబుతాం. నీనుంచి ఒక పైసాకూడా వసూలు చెయ్యలేదు!’

ఇరవై రెండు

హే నద్దుడు! హే నద్దుడు!

మహాంతు రామదాసుకూడా తుమ్మేప్పుడు, డగ్గేప్పుడు, ఆవలించేప్పుడు మహాంతు వేవాదాసులాగా చిటికెనేసి 'హే నద్దుడు! హే నద్దుడు!' అని అంటాడు. అనైవి కళ్ళు వాటంతటనే మూసుకుపోతాయి.

భజన, బీజక్ పారాయణం, నత్సంగసమావేశాలు - అన్నీ లక్ష్య వంశా శిస్తున్నది. మహాంతు రామదాసుకు చదువురాదు; నద్దురువచనాల గాంభీర్యాన్ని అవగతం చేసుకునేంకటి విజ్ఞత అతనిలో లేదు. అయితే ఖంజరుమాత్రం దాగా వాయిస్తాడు. వంటకనుకూడా ఖంజరు వాయింపగలడు; అయితే అతడు వాయిస్తూంటే లక్ష్య కొంచెం తడదరుతుంది. తాళం సరిగా ఉండదు. అప్పుడు మహాంతు రామదాసు తనే ఖంజరు తీసుకొని వాయిస్తాడు. లక్ష్య చిరునవ్వు నవ్వి పాట కువక్రమిస్తుంది.

నంత హో కరూ బిషియాః జల్ అన్ పి

చాడుదిరాపి అన్

నంత హో, జిహి ఆంగనా నదీయాబహై

సోక్ సదురేపియాన్. హోనంతో సోకన్ మేరే పియాన్.

మహాంతు రామదాసు ముంగిలిముందు నది ప్రవహిస్తున్నా అతగాడు దప్పి తో వికవికలాడిపోతున్నాడు.... నద్దురువచనంలో - ఇల్లు చందనంతో విండివున్న వృటికి పరిమళం నాకు సోకడమే లేదు!' అని చెప్పబడివుంది. పరిమళం అనేది రామదాసుకు సోకకపోలేదు; ఆ పరిమళంతో ఆయన మనస్సు మరింత ఉన్మత్త మవుతూఉంటుంది. కాని ఏమిటి చేయడం? ఒకరోజున నోరుజారింది - 'లక్ష్య కొంచెం ఇలారా!' దాంతో లక్ష్య నాలుగుగంటలపాటు నద్దురు వచనామృతాన్ని పానం చేయించింది - 'అంతర్జ్యోతి సబద ఇకనారీ, హరిద్రహ్మ తాతే త్రిపురారీ. తే తిరయే భంగలింగ అనంతా, తే పూనజానే ఆనన అంతా.'

ఆ త్రిపురారిని పేవించి -

తరించండి!

....మహంతుగారు ! మీ మనస్సును మీ కట్టబాటులో ఉంచుకోండి. చిత్త వైకల్యం చుందిదికాదు. మీ పూర్వజన్మ సుకృతవల్ల మీ కి మహంతుస్థానం సంప్రాప్తించింది. లేకపోతే మీలాంటివాళ్ళకు వరువులు పేసే పనిమీనహా మరొకటి మాకు దొరకదు. మీరు నా గురువుత్రులు, నేను మీ గురుమాతను !'

నెలా వదిలేనురోజులకే మహంతు రామరాసు రూపురేఖలు మారి పోయాయి. లక్ష్మి ఎంతో శ్రద్ధగా పేవచేస్తుంది. పాలు, పీగడ, వళ్ళు - వీటి పేవనంవల్ల ముఖమండలమంతా విగదిగలాడుతున్నది పొట్ట కొంచెం ముందుకు పొడుచుకొచ్చింది. శరీరతాపంకూడా అప్పుడప్పుడు మనస్సును వికాచికలు చేస్తూ ఉంటుంది. లక్ష్మి నడ్గురు వచనామృతాన్ని వర్షింపజేసి కాంతింపజేయడానికి ప్రయత్నిస్తూఉంటుంది. నడ్గురు వచనామృతంకంటేకూడా శరీరతాపాన్ని కాళీవరణ వ్యూతి మరింత శీతలపరుస్తూ ఉంటుంది. కాళీవరణ రోజుకొకసారి మఠానికివచ్చి పెడుతూఉంటాడు. అప్పుడప్పుడు పార్టీ చందా అడగడానికి, అపీసుకు కావలసిన పెడురువాసాలకూ వస్తూఉంటాడు. కాళీవరణ చాలా న్యాయమైనవనిపి ! ఈళ్ళో వున్న పెద్దమనసులు - పేదకు పెద్దలే ! అయితే కాళీబాబుస్వభావంలో కొంచెం తొందరపాటున్నది. తిన్నగా వుండేవాళ్ళకు ఈ ప్రపంచంలో పచ్చి మంచినీళ్ళు కూడా పుట్టవు. ప్రస్తుత పోలికనుబట్టి కడుకుదనం అవసరమే !' అని లక్ష్మి అంటూఉంటుంది.

మహంతు రామరాసుకు మొదట్లో కాళీవరణమీద చాలా ఆసక్తిగానంగా ఉండేది. ఆయన మఠానికి వచ్చినప్పుడు లక్ష్మి, కాళీవరణ ఏం చెప్పుకుంటున్నారో వాళ్ళమాటలు దొంగతనంగా వినేవాడు; తడికకు నందుచేసి వాళ్ళను గమనించేవాడు. కాని కాళీవరణ ఎప్పుడూ లక్ష్మికి నాడుగుమూరలమూరలో విలుచునేవాడు. అతనిమాటల్లో సందేహస్ఫురణకు తావుండేదికాదు. ఆమెతో మాట్లాడేప్పుడు అతని కనురెప్పలు సిగ్గుతో వంగిపోవడం చూడలేదు. రామరాసు ఇటువంటివాళ్ళను చాలా తక్కువమందిని చూశాడు. కాళీవరణకు ఎంతపేపటికి తన సోషలిస్టుపార్టీ గొడవతప్ప మరొకటి అక్కర్లేదు. ఎర్రబావుటాను, సోషలిస్టు పార్టీని అడ్డదాన్ని ప్రేమించినట్టు ప్రేమిస్తాడు....అతన్ని సందేహించడం అవసరం

నరం. మరి బారదేవ్ : అతను రావడమే మా నేరాలు. అతగాడి మనస్సుంకా మరిన మైనదే.

లక్ష్మి బారదేవ్ ను మరచిపోలేదు. 'అయిన చాలా సాధుస్వభావంగల మనిషి. ఇతరులకు కష్టం కలిగించడం ఆయన కిష్టం ఉండదు. బారదేవ్ మతం లోకి రావడం మానేశాడు. నేను హింసను ప్రేరేపించానని, ఈ కారణంగా తాను మతంగడవ తొక్కనని అన్నారట. బారదేవ్ చాలా అమాయకమైన వ్యక్తి. విజమైన సాధువు. ఆయనను క్షమించమని కోరాలి.' అని లక్ష్మి అంటూ ఉంటుంది.

మహాంతు రామదాసు కొంచెందూరం ఆలోచించి, కాళీచరణ్ భయంకొద్దీ తృప్తను అణచుకున్నాడు. ఏదైనా జరిగితే లక్ష్మి వెంటనే అతనికి చెప్పేస్తుంది. ఆ తరువాత : తిలకోత్సవంనాడు కాళీచరణ్, అతని అనుచరులు అనుసరించిన వైఖరిని విన్మరించడం ఆనంభవం : వాళ్ళవల్లనేగదా రామదాసు మహాంతు కాగలిగింది.

కాళీచరణ్ కారణంగా మహాంతువదలి లభించినంతమాత్రాన మతానికి సంబంధించిన ప్రతివిషయంలోనూ జోక్యం కల్పించుకోవలసిన అవసరమేముంది : తా నెలాగూ మహాంతుకావడానికి వారనుడే. రేపు కాళీచరణ్ వీ కా ఆధికారం లేదంటే నే నొప్పుకొనవలసిందేనా :....మహాంతు రామదాసు నెమ్మదిగలేచి చప్పుడుకాకుండా లక్ష్మి గదిదగ్గరకు వెళ్ళాడు. తలుపు తెరిచేవున్నదా : ఉహూ.. మూసివున్నది. ఈయనగారికి బయటినుంచే లోపలిగడియ తీయడం తెలుసు : చిన్నకర్ర ఒకటిదూర్చి తెరుస్తాడు....ఇప్పుడు లక్ష్మి తలుపువెనక రోలు అడ్డంగా పెట్టడంలేదు. లక్ష్మి నిద్రపోతున్నది. ఆమె వంటిమీద బట్టలు అటూ ఇటూ కదిలి పోయివున్నాయి. జుట్టు రేగివున్నది. లాంతరు మనక వెలుతురులోకూడా ఆమె ముఖావచ్ఛింధం ప్రకాశవంతంగా వున్నది.

'ఎవరు?'

'.....'

'రామదాసు?'

'.....'

‘రామదాసు : నా చెయ్యి వదులు : కూర్చో : చివరకు నీ చిత్రాన్ని నువ్వు ప్లాడీనవరచుకోలేకపోయావు : ఈ మాయాజాలం విన్నుకూడా గుడ్డివాణ్ణి చేసింది.’

‘ఈ మాయనుంచి ఎవరూ తప్పించుకోలేరు. మాయను జయించడం మాటలాడు :’ మహంతు ఈరోజున లక్ష్మి ప్రతిమాటకూ సమాధానం చెప్పడానికి పూనుకున్నాడు.

‘నువ్వు నరకంవైపు నడుస్తున్నావు : ఇప్పటికైనా కళ్ళు తెరువు :’

‘ఇప్పుడు కళ్ళుతెరిచి లాభంలేదు. నాకు స్వర్గం కావాలి. ఈ నరకంలోకి నేను మొదటిసారి అడుగుపెట్టలేదు :’

లక్ష్మికి రామదాసు చిన్ననాటిసంగతులు గుర్తుకు తీసుకరావడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు. లక్ష్మి చెయ్యి విడిచించుకొని వక్కమీదినుంచి లేవబోయింది. కాని మహంతు అంతకు వదిలిపెట్టాడని నాడగోసారి గంజాయి పేవించాడు.

‘నేను నీ గురుమాతను రామదాసు :’

‘గురుమాతవు ఎలా గవుతావు : మఠంలో దాసీదానవు. నువ్వు మహంతు చనిపోయినతరువాత కొత్త మహంతుకుకూడా దాసీదానిలాగా ఉండాలి నువ్వు. నువ్వు నా దాసీవి :’

‘నోరు మూసుకో తుక్కలకొడుకా :’ లక్ష్మి చెయ్యి విడిచించుకొని రామదాసు చెంపమీద లగాయించి ఒక్కదెబ్బ కొడుతుంది. రెండుకాళ్ళనువంచి తన పూర్తిబలాన్ని ఉపయోగించి రామదాసు రొమ్ముమీద బాదుతుంది. రామదాసు బోర్లా పడిపోతాడు. హే నదురు :

వ్యక్తి ఒకడే : ఒకడే పురుషుడుగానూ స్త్రీగానూ మారిపోతున్నాడు. పుత్రుడు దానిగా మారిపోతున్నాడు.

‘భందారీ : ఏమయ్యోయ్ భందారీ :’

‘ఏమిటండీ :’

‘మంచిసీక్కు తెచ్చిపెట్టు :’

లక్ష్మి అదేవనిగా గడగడ వణికిపోతున్నది. మహంతు నేనాదాసు అని

క్షణంలో వున్నప్పటికూపు ఆమె కళ్ళముందు మెదిలింది. లేడు, చావలేడు. భండారి 'మహాంతుగారికి మళ్ళా మూర్ఖులరోగం వచ్చింది. రామపూరు మతంనుంచి విన్నవచ్చిన సాధువుకు మూర్ఖులరోగానికి ఔషధం తెలుసు. లేవు ఆ ఔషధం ఇప్పించండి.' అని చెప్పాడు.

'హే నద్గురూ !

మహాంతుగారికి జ్వరం వచ్చింది; ఛాతీలో బాధగావున్నది. డాక్టర్లు మర్దనం చేయడానికి తైలం సంపించాడు. లక్ష్మి మహాంతుగారి ఛాతీకి తైలమర్దనం చేస్తున్నది. మహాంతు మూలుగుతున్నాడు—'హే నద్గురూ! నే విక జీవించను. నన్ను కాశీ వంపించు వంటిల్లా. నేను వా సాసానికి ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుంటాను నా ప్రాణం తీసెయ్యలేకపోయావా? అయ్యో! హే నద్గురూ!'

'జై హింద్ లక్ష్మిగారూ!'

'జై హింద్! రండి, బాలదేవ్ గారూ! ఈ మధ్య మీరు నల్లపూసయి పోయారు!'

'రామదా.... మహాంతుగారి కేమైంది?'

'జ్వరం, ఛాతీలో నొప్పి!'

'ఛాతీలో నొప్పికి పాత ఆవునెయ్యి మర్దన చెయ్యండి!'

పాత ఆవునెయ్యి - అంటే మురిగిపోయిన ఆవునెయ్యి. ఆ మాట వినడంతోనే లక్ష్మికి వాంతి వచ్చిసరిక వనయింది. మహాంతు పేవాదాసుకుకూడా ఉబ్బినం ప్రకోపించినప్పుడు ఆవునెయ్యి మర్దనం చేయించేవాడు.

'లక్ష్మిగారూ! కననాథబాబు వస్తున్నారు. ఇక్కడొక చర్బాసెంటరు ప్రారంభించబోతున్నాం. మీ సహాయంకూడా కావాలి!'

'చర్బా సెంటరా? ఏం చేస్తా రిక్కడ?'

'చర్బా సెంటర్ లో - చర్బాలు వడకడం, మగ్గాలు నేయడం, దూది ఏకటం వగైరా వాటికి శిక్షణ ఇస్తాం.'

'ఈళ్ళో రోజాకొక కొత్తసెంటర్ తెరుస్తున్నారు. మలేరియా సెంటర్, వల్లబోపి సెంటర్, ఎర్రబావుటా సెంటర్, ఇప్పుడీ చర్బా సెంటర్.'

‘మారుతున్న నమాణంలో రోజూ కొత్త కొత్త సంగతులు జరుగుతూ ఉంటాయి. మీరు సోషలిస్టుపార్టీకి చాలా సహాయం చేశారని విన్నాను. ఇదిగో చూడండి! గాంధీమహాత్మామార్గమే చాలా పురాతనమైనది. సరైనదికూడాను; కొత్తగా చాలాపార్టీలు వెలుస్తున్నాయి. ఏ పార్టీమార్గమూ మంచిదికాదు. అన్నీ హింసావాదాన్ని ప్రేరేపిస్తున్నాయి.’

‘హే నద్దురూ! హే నద్దురూ! ఈయనకేమైనా చందా కావలసివుంటే ఇచ్చి వంపించు! హే నద్దురూ!’ మహాంతు బాధతో తల్లిదిల్లిపోతున్నాడు. బాలదేవ్ మనిషి ఏమాత్రం మంచివాడు కాదు. వదిరూపాయలనోటు ఆయన కందిస్తూ లక్ష్మి - ‘ప్రస్తుతం ఇంతకుమించి లేదు. ఈమధ్య మీ రిటువైపు రావడమే మానేశారు. నావల్ల ఏమైనా అవరాదం జరిగివుంటే మన్నించండి’ అని అన్నది.

‘ఈమధ్య నాకు తీరిక దొరకడంలేదండి. బిల్డింగ్ కోటా ఒకటి వచ్చివడింది. ఊపిరి పీల్చుకోవడానికి వ్యవధి దొరకడంలేదు, కాంగ్రెసుపార్టీవనికూడా ఏమీ చేయడంలేదు. దీంతో ఇతరపార్టీలవాళ్ళకు కాస్త అడుసు దొరికింది. కాళీవరణ్ కు రాత్రింబగళ్ళు ఇదేవని. కొంతమంది మా కాంగ్రెసు నమ్మకాన్నికూడా సోషలిస్టుపార్టీ వ్యూహంగా చేర్చుకున్నారు. అందుకే శివనాథబాబును ఆహ్వానించాం. చర్చా పెంటర్ తెరుస్తున్నాం. పాత కార్యకర్త బావన్ దాస్ అనే ఆయనకూడా వస్తున్నాడు. పాత వాడంటే మరీ పాతవాడేమీ కాదు; నాతోపాటే పార్టీలో చేరాడు. బావన్ దాసు మరు గుఱ్ఱవాడు. అడుగున్నరపొడ వుంటాడు, వైష్ణవుడు. వచ్చినప్పుడు ఇక్కడకు తీసుకొస్తాను. జై హింద్!’

‘జై హింద్!’

బాలదేవ్ కు మళ్ళీ లక్ష్మి శరీరంనుంచి సువాసన వెలువడినట్టు అనిపించింది. ఎంత మనోహర సుగంధం!

బాలదేవ్ చాలా బలహీనంగా ఉండడం లక్ష్మి గమనించింది. బాలదేవ్ మనస్సులో ఎటువంటిదోషమూ లేదు. ఎంత సరళస్వభావం! ఎందుకో ఇవ్వాళ్ళ లక్ష్మిహృదయం బాలదేవ్ నుచూపి చలించిపోయింది. బాలదేవ్ నిజమైన సాధువు.

— ‘ఏరహం చురచుర కాలిపోయే కట్టెలాంటిది. అది ఇట్టే కాలిపోతుంది. వర్షం భస్మమైపోయాక విచారం దేనికి?’

ఇరవై మూడు

గ్రామప్రజలకు అర్థశాస్త్ర పాఠాభ్యాసవిధానముగా తయారు. 'సప్లయ', 'డిమాండు' వీటిలో తమ బుర్రల్ని పాడుచేసుకోరు. దాన్యంధర పెరుగుతుంటే సంతోషిస్తారు. జనుముధర పెరుగుతున్నది. పెరిగిపోతునే వున్నది. అయితే మరింత సంతోషం. చీరెఖరీదు పదిహేనురూపాయలు; మరి దాన్యం మణుగు వన్నెండురూపాయలు, నాగటికర్రు అయిదురూపాయలు, బాందీ ఖరీదు పదిరూపాయలు. అయితే ఏం ? జనుములరర మణుగు ఇరవై రూపాయలు ఉన్నది, హుందే.

దాన్యం ధరలు పెరగడంవల్ల ముగ్గురు వ్యక్తులకు లాభం చేకూరింది. తాపిల్దారుకు, పింగుగారికి, ఫేలావనపింగ్ యాదవ్కు. చిన్న రైతులమీలాలు చౌకగా అమ్ముడుబోతున్నాయి. కూలీలకు రోజుకూలి రూపాయపావలా ఇస్తున్నారు. అయితే అది ఒక్కమనిషి బొట్టకుకూడా సరిపోదు. అయిదుసంవత్సరాల పూర్వం రోజుకు అయిదణాలకూలి ఇచ్చేవారు; దాంతో ఇంట్లోవున్న వాళ్ళందరి బొట్టలు నిండేవి.

తాపిల్దారు దాన్యంమార్చి ఎక్కడ దాచిపెట్టాడో ఏమో. ఇంటిముందర ఇది వరలో దజన్లకొద్దీ గాదెలుండేవి. ఈ సంవత్సరం ఇంటిముందంతా ఖాళీ. బహుశా గవర్నమెంటు దాన్యం జప్తు చేసుకొనేకాననం ఏమైనా అమలుపరచడానికి ఆలోచిస్తున్నదేమో.

బట్టలులేక గ్రామప్రజలంతా అర్థవగ్గుంగా వున్నారు. మగవాళ్ళు పాంటు తొడుక్కోవడం ప్రారంభించారు. ఇక ఆడవాళ్ళు ఇంట్లో పని చేస్తున్నంతసేపూ ఒక గుడ్డ నడుముకు చుట్టుకొని పని జరుపుకుంటున్నారు. వన్నెండు సంవత్సరాల వరకు వయస్సుగల పిల్లలంతా నగ్గుంగానే వుంటున్నారు.

శివనర్ చౌధరి సభలో ఖాదీ అర్థశాస్త్రాన్నిగురించి వివరించి చెబుతున్నాడు. ఇంట్లోని ప్రతివ్యక్తి రాబ్బం వదిలితే గ్రామంలోని మీదతనం మాయమవుతుందని, అన్నవస్త్రాల్లోను అనేది ఉండవని లెక్కలతో రుజువుచేసి మరి చెబుతున్నాడు.

చర్ల వెంకట్రావు ప్రారంభోత్సవం జరిగింది. ఇప్పుడిక గ్రామంలో మీద

తనం కప్పించడు. పాట్నామంచి ఇద్దరు మాష్టర్లు వచ్చారు—దర్జా మాష్టరు; మగ్గం మాష్టరు. ఒక పంతులమ్మకూడా వచ్చింది - అడవాళ్ళకు రాట్నం నేర్పడానికి. 'రాట్నం మన భర్త. పుత్రుడు; రాట్నం మన దొహిత్రుడు, రాట్నముంటే మన ఇంటిముందు గజరాజమున్నట్టే.' అని ఆమె అడవాళ్ళకు చెప్పింది.

రాట్నముంటే గజరాజమున్నట్టే. జై గాంధీజీకి జై !

పైవికలాగా, చినగారిలాగా శివనాథ్ చౌదరి ధాటిగా ఉపన్యసింపడం లేదు. అయితే చెప్పేవిషయం చాలా గట్టిగా చెబుతున్నారు. ఏం చెప్పినా లెక్కలువేసి మరీ చెబుతున్నారు. వాళ్ళమాటలు చాలా విజ్ఞాననాయకంగా వున్నాయి. క్రిందటి రోజున మర ఆదించినపిండితో తయారైన రొట్టె తినడు. పంచదార ముట్టరు; బెల్లం తింటారు. చాలా త్యాగశీలుడు! చౌధరిగారితో పాటు దరభంగాజిల్లా తమోడియా స్టేషన్ కుచెందిన రమెలగీనాబాయికూడా వచ్చారు. ఈయన వీటితోనే చికిత్స చేస్తాడట! వండినవస్తువులు తినడు. అకుకూరలు వచ్చి వే తినేస్తాడు. ఇందులో చాలా బలమున్నదని ఆయనన్నారు. ఆయనే నిజమైన త్యాగి. శరీరంలో ఎముకలుమాత్రం మిగిలివున్నాయి; మాంసం కొంచెంకూడా లేదు. రోజుకు పదిహేనుపర్యాయాలు చెంబు పుచ్చుకొని బయటికెళ్ళి వస్తూఉంటాడు.

సాదా కాగితంతో ఒక కరపత్రం పంచిపెట్టారు. కరపత్రంమీద గాంధీ ఫోటో వున్నది; ఆ ఫోటోక్రింద—

ధరించేది వడుకు

వడికేది ధరించు

అని బాపూ అన్నారు :

పోషరిస్తుపార్టీ వాళ్ళకూడా ఒక కరపత్రం పంచిపెట్టారు. అయితే ఆ కరపత్రం ఎర్రరంగులో వున్నది. అందులో ఒకమాట ఎక్కువున్నది.

దున్నేవాడే నాలువేస్తాడు.

నాలువేసినవాడే కోస్తాడు.

కోసినవాడే పంచుతాడు !

బారిదేవ్ స్థానంలో బేనదాసు వచ్చారు. ఇతరే పూర్ణియాలో రాజేంద్రబాబు

ఎదుట ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు. బాలదేవ్ ఈ చీటిలు వంచిపెట్టేవనినుంచి తీరిక లేక పోవడంవల్ల ప్రజాసేవకోసం బేనదానును ఇక్కడికి వంపించడం జరిగింది. బేనదాను చాలా సాహసమైన వ్యక్తి. 1942 ఉద్యమనందర్నాలో ప్రజలు కోర్టు భవనం మీద జెండాలు ఎగురవేయడానికి వెరుతుంటే మిలిటరీవచ్చి చుట్టుముట్టింది. బేనదాను మిలిటరీవాళ్ళ కాళ్ళ నందుల్లోనుంచి వెళ్ళి కోర్టు భవనంమీద జెండా ఎగరవేగాడని అంటారు.

రామాయణంలో హనుమంతుడు దోమరూపంధరించి సురసాను అటలు పట్టించినట్లుగానే :

‘ఈ ఆర్యావర్తంలో కేవలం ఆర్యులు అంటే కుర్త హిందువులుమాత్రం వివసింపడానికి జరుగుతాయి.’ నల్లదోపి సంయోజకుడు బొద్దికతరగతిలో రోజూ చెబుతున్నాడు—‘యవనులు మన ఆర్యావర్తసంస్కృతిని, కళా కౌశలాన్ని వివస్థపరచారు. ఇప్పుడు హిందూసంకానం ప్రేచ్ఛసంస్కృతి పూజారులుగా మారిపోయింది. శివాజీ, మహారాణా ప్రతాప్....’

బొద్దికల్లాసు, సోషలిస్టుపార్టీ వాసుదేవ్ దీన్ని బుద్ధిలేనివాళ్ళ క్లానన్నాడు. వాసుదేవేవారు, నల్లదోపిదారులైన యువకులుకూడా బుద్ధిలేనివాళ్ళ క్లాసేనని తూలనాడుతున్నారు.

లాఠీలు, బల్లెలు, కత్తులు చేతిలోకి తీసుకోవడంతోనే రాజపుత్ర యువకుల రక్తం వేడెక్కుతుంది. ఒకరోజెప్పుడో హరగౌరి అడిగాడు.... ‘సంయోజకజీ! యవనులమీద నాకు కోపం రావడంలేదు. యవనులపక్షాన్ని వహించిన హిందువుల మీద నాకు కోపంగా వున్నది. వాళ్ళతరలు కుంచేయాలన్నంత కోపంగా.’ సంయోజక కొంచెం అవతలికి జరిగారట, లేకపోతే హరగౌరి కత్తితో సాము చేసినప్పుడు ఆ ఊపులో సంయోజకతల ఎగిరిపోయేదేనట! ఆర్యావర్తం, మేరీగండ్ పేరే ఇప్పుడు ఆర్యావర్తంగా మారిఉంటుందేమో! అయితే ఈ ఊళ్ళో ఒక్క ముస్లిం కూడా లేడు.

గ్రామంలోఉండే నాగలి దున్నేవాళ్ళకు, గొడ్లను మేపేవాళ్ళకు, కూలినారి చేసే కార్మికులకు కాళీదరణ్ నాయకుడు, చోటానాయకుడైన వాసుదేవ్ అందరి

తోనూ—'సోదరులారా! మనస్థి అన్నతరువాత అతనికి ఒకే ఒక రంగు ఉండాలి. ఈ మూడురంగుల జెండా ఉన్నది చూశారూ. కొంచెం పొదగా, కొంచెం ఎర్రగా మిశ్రించే పీలగావున్న ఈ జెండా కలగాపులగం పార్టీకి చెందిన జెండా. కాంగ్రెసు పులగం పార్టీ. ఈ పార్టీలో జమీందార్లున్నారు; పావుకార్లున్నారు; బాటు రాళ్ళుగా ఉపయోగపడేందుకు రైతు కూలీలనుకూడా నభ్యులుగా చేర్చుకున్నారు. పేదపాదలు ఒకేరంగు వున్న జెండా పార్టీలో ఉండాలి.' చెప్పాడు.

తాపిల్తార్ కూడా కాంగ్రెసులో చేరాడు.

ఆయన చర్చా వెంటర్ కోసం తన చావిడి ఇచ్చేశాడు. అద్దడు నేనుకోవడం ప్రారంభించాడు. ఏదో జీవితమంతా అవివేకి, అన్యాయాలకూ పాల్పడ్డాను. ఇప్పుడు చివరి ఘడియల్లోనైనా పుణ్యం చేయాలనివున్నదని అన్నాడు. తాపిల్తారు నాలుగణాల నభ్యుడు కాలేదు. నాలుగణాలనభ్యుడు ఎవరైనా అవుతారు. తాపిల్తారు నాలుగువందలరూపాయల నభ్యుడు అయ్యాడు. చూడలేదా? తననభజాబు రక్షింప రాసిచ్చాడు. తాపిల్తారు వెంటనే ఖాగకుకాడల్లాగావున్న నాలుగు వచ్చనోట్లు తెచ్చి ఇచ్చేశాడు. ఇప్పుడు సోషలిస్టుపార్టీ నడవడం కష్టం గావచ్చు. ఆ పార్టీలో ఒక్కరూ డబ్బున్నవాళ్ళు లేరు. షతంలోని వంటలక్క ఎంతకాలమని పార్టీని అడుకుంటుంది?

పెక్సన్ 40 నోటీసు వచ్చింది.

జిల్లాకాంగ్రెసు కార్యదర్శి నోటీసు వంపించాడు. సోషలిస్టుపార్టీ బలవంతులగా భూములు స్వాధీనపరుచుకోమని ఆదేశించింది. కాంగ్రెసు కార్యదర్శి పెక్సన్ 40 చట్టం ప్యానుచేయించి నోటీసులు వంపించాడు. బాలదేవ్ నంతలో నోటీసులు వంతుకున్నాడు. 40 వ పెక్సన్ చట్టం ప్యానయింది. కొడుకి, పాలుకి చేసేరైతులు భూమిని స్వాయత్తం చేసుకోండి. కొత్తచట్టం ప్యానయింది. హింసావాదంతో విమిత్తంలేదు. పూర్తియూ కోర్టులో 40 వ పెక్సన్ ఆపిసరను వేశారు. దరఖాస్తు ఇచ్చుకోండి. భూమి మీ సొంతమైపోతుంది.

బాలదేవ్ తడుపునిందేమాట చెప్పాడు. ఎటువంటి రాద్ధాంతం లేకుండానే పొలం స్వాయత్తమవుతుంటే సోషలిస్టుపార్టీలో చేరడమెందుకు? కాంగ్రెసు

రాజ్యంలో అవసరమైనదాన్ని గురించి కాంగ్రెసు మంత్రులకు విన్నవించుకుంటే సరి; పనులు సానుకూలమవుతాయి. చట్టాలు ప్యాసు చేస్తారు. అంతేగాని ఒక్కొక్కరే చెప్పకుంటే మంత్రులు మాత్రం ఏం జేస్తారు; అంతా కలిసికట్టుగా వెళ్ళి విషయం విన్నవించుకోవాలి. అంతా ఒక కాటిమీద నిలబడితే పనులు అయితే అవుతాయి. కాకపోతే ఏదారింపవలసివసపని లేదు. అసలు తప్పుతా ప్రజలదే! కొందరు కాంగ్రెసులో చేరితే, మరికొందరు సోషలిస్టుల్లో చేరారు. ఇలా రకరకాల పార్టీలలో తొరబడడంవల్ల ప్రజలకు మేలు అనేది జరగదు. బాలదేవ్ మాటల్లో నత్యం లేక పోలేదు.

'పాట్లీ బి.టి. యాక్ట్.' సోషలిస్టు పార్టీ జిల్లా కార్యదర్శి కాలేజీలో కాళీవర లోకు వివరిస్తున్నాడు—'పాట్లీ బి.టి. యాక్ట్ అనేది కొత్తపట్ల మేమీ కాదు. ఇది పాతదే. కాంగ్రెసు కార్యదర్శి కరవత్రాలు పంచిపెట్టిందా; నరే! మీరు కూడా రైతులతో భూస్వాముల పొలానిన్నిటిని ఆక్రమించుకోమని ఉపకొల్పింది. ఎవరూ మరొకరికి సాక్ష్యం చెప్పకుండా ఉండేలా చూసుకొంది. కేసులు పెడితే పెట్టుకో వివ్వండి. పెట్టకనే నరా; రుజువు చేసుకోవాలి. సాక్షుల్ని కొంచెం కట్టుదిట్టంగా ఉంచండి. ఈ పనులన్నీ సక్రమంగా జరగాలంటే కార్మిక కర్షక వీధిప్రజాసేనాకాన్ని ఒక జెండాకిందికి, ఒక పార్టీలోకి తీసుకరావడం ఎంతయినా అవసరం. తాసిల్దారు కాంగ్రెసుతీర్థం పుచ్చుకున్నారు. కనుక ఆయన భూముల్ని ఆక్రమించుకోమని రైతులకు చెప్పింది. అప్పుడాయన రంగేషిబో బయటపడుతుంది. కాంగ్రెసు కార్యదర్శి పంచిపెట్టించిన కరవత్రాగా వసేమిబో బట్టబయలువుతుంది. 'ఎర్ర బావుటా' ఈ వారం పత్రికలో చిన్ గారీ రాసిన ఈ విషయమీద రాసినవ్యాసం ఒకటి వున్నది. ఈసారి ఎక్కువకాపీలు పట్టకెళ్ళండి.'

'....40 వ సెక్షన్ కౌంటి పొలం చేసుకునేవాళ్ళకు, పాటికి పొలం చేసు కునేవాళ్ళకు ఆ భూములమీద సర్వేహక్కుల్ని భుక్తం చేస్తుంది. అయితే ఈ చట్టంలో ఏమాత్రం లొసుగు కనిపించినా ఈతకు ఈత. పీకెకు పీకే పీకడానికి వీలుంటుంది.40 వ సెక్షన్ అపీనర్లుగా వియమించబడినవాళ్ళందరూ పెద్దపెద్ద జమీందార్ల పిల్లలూ, లేదా మోతుబిరైతుల బంధువులు. వీళ్ళు పేదసాదలకు అండగా నిలబడతారనేది ఎందరూవుల్లో దాహం తీర్చుకోబోయినట్లే అవుతుంది.

అయితే ఐకమత్యంలోవున్న శక్తి ఈ చట్టాల్నికూడా నేలమట్టం చేస్తుంది. సోషలిస్టుపార్టీ ఎర్రజెండాకింద నిలబడి - జమీందార్లకు, మోతులరి రైతులతరపున ఎవరూ సాక్ష్యం చెప్పకూడదని మనమంతా ప్రతిజ్ఞ తీసుకోవాలి. 'ఎర్రదావుటా' పాటుకుచేసే రైతులపక్షన నిలబడుతుంది.....'

చెప్పడం బాగానే వున్నది.

'అవును, గోరంతను కొండంతచేసి చెప్పడం జరిగింది.'

సిద్ధాంతి ప్రతినిషయంలోనూ మీనమేషాలు రెక్కబెడతాడు—'అవులూ అవులూ కమ్ములాడితే లేగలకాళ్ళు విరుగుతాయట! సోషలిస్టులు కాంగ్రెసువాళ్ళు తన్నుకులాడుతున్నారు. ఎవరికివాళ్ళు ఎక్కువనభ్యులను చేర్చాలని పోటాపోటీలు పడుతున్నారు. ఈ రెంటికిమధ్యా ఇరుక్కుచి పినరయ్యేచి ఎవరయ్యా అంటే - బీదా దిక్కి!'

'బీదా దిక్కి' పినరయ్యే నమస్కే లేదు. రెండువర్గాలమధ్య పోటాపోటీలు పడితే ప్రజలకే మేలు కడగుతుంది. క్రిందటిసారి రౌతహట్ తిరనాళ్ళకి వేరే ప్రాంతంనుంచి ఒక నాట్యబృందం వచ్చింది. వాళ్ళనాట్యం ఏమాత్రం బాగాలేదు. చివరకు పాటలుకూడా అంతంతమాత్రంగానే పాడారు. మూడోరోజున బావుర బృందంవాళ్ళు వచ్చారు. రెండుబృందాలవాళ్ళకూ పోటీ పడింది. నాట్యాలు సాయంత్రం ప్రారంభమైనాయి. గజల్, కవ్వళి, ఖేమ్టా, దాద్రా ఒకటేమిటి రెక్కలేనన్ని పాడారు. ఈ ఆటపాటలకార్యక్రమం రెండోరోజున సూర్యోదయం దాకా కొనసాగింది. అప్పటికీ వాళ్ళు ఆపలేదు. తిరనాళ్ళ కమిటీ మేనేజరు వెళ్ళి ఉభయపక్షాలవారిని ప్రారేయవడి కార్యక్రమాన్ని ముగింపజేశాడు.

కమ్మరి చరిత్రర్ వచ్చారు.

చరిత్రర్ విప్లవకారుడు. జాతికి కమ్మరి. వివాసం: సేమాపురం. మూ మెంటురోజుల్లో తెల్లమిలిటరీవాళ్ళకు ఇతనిపేరు చెబితేనే మాడదు. బాంబులు వేయడంలోనూ పిస్తోళ్లు కార్చడంలోనూ మహామతితుడు. ఉద్యమంరోజుల్లో ప్రభుత్వపక్షన సాక్ష్యంచెప్పిన వాళ్ళందరిదేత నాలుగుచెరువులసిట్లు తాగించాడు. అంత గండ్రమనిషి! అయితే ఎప్పుడూ పట్టుబడలేదు. ఎంతోమంది పి. ఐ. డీలను

ప్రాణాలతో చంపేశాడు. ధర్మపురంలోవున్న పెద్దపెద్దవాళ్లకూడా ఇతనిపేరు చెవి
తేనే హడలిపోతారు. చరిత్రర్ గుర్రంమీద స్వారిచేసుకుంటూ ఇంటిముందు
కొద్దాడు అంటే ప్రమాదం ముందుకొచ్చినట్టే; చండా ఇచ్చి వంపించండి. ఏదై;
అయిదువందలకు తక్కువ ఒక్క పైసాకూడా తీసుకునేది లేదు, లేదా; అయితే
పెద్దై తాళంచేతు లిలా ఇవ్వండి. ఇవ్వరా; ధం ధం!.... అతనిమీద పది ఖాసీ
తేనులున్నాయి. కాని ఇంతవరకు వట్టుబడలేదు. చివరకు విసిగిపోయి ప్రభుత్వం
ఆ తేనులన్నిటినీ ఎత్తేసుకున్నది. ఈ క్రాంతికారుడు, ఈ కర్మకారుడు శాశ్వరణ్
ఇంటికొచ్చాడా; అయితే నరే; కావలసిందేముంది; అనలే కోరి. అందులోను
కల్లు తాగింది. పై పెచ్చు లేదుకుట్టింది. ఆ ఇంటికి తలుపులేదు; ఈ ఇంటికి ద్వార
బంధం లేదు. చరిత్రర్ కూడా సోపలిస్తుపార్టీలో చేరాడా; అయితే బాంబులు ఎలా
వేయాలో, ఏస్త్రాలు ఎలా కాలాల్లో క్షణ ఇవ్వడానికి వచ్చిఉంటాడేమో; బాంబులు,
ఏస్త్రాళ్ళుమందు నల్లబొప్పివాళ్ళ లాతీలు ఏం పని జేస్తాయి; ఏమగకూ దోమకూ
ఏమిటి సామ్యం;

రాట్నాలూ—మగ్గులు, లాతీలు—బల్లెలు, బాంబులు—ఏస్త్రాళ్ళు; మూడు
త్రైనింగులు.

ఇరవై నాలుగు

ఇక జీవించలేను ప్రియుడా!

నా తేళరాక విడిపోయింది

ఇక తాళజాల:

ధరలు పెరిగినా, కరువు లొచ్చినా పండుగలూ పట్నాలూ జరుపుకొనవల
సిందే! ఇక హోరీ విషయమా; చెప్పనే అవసరంలేదు. పాల్లణమానంలో వీచే
నాయువీ మత్తును తరిగిస్తుంది. ఆశ్వయుజ-శార్తీమాసాలలో మలేరియా. విష
జ్వరాలతో సతమతమైన శరీరాలకు పాల్లణమానపుగారి సంజీవనిలా పనిచేస్తుంది.
ఏడుపులకు పెదబొబ్బలకు తక్కిన పదకొండుమాసాలు ఎలాగూ ఉన్నాయి.
పాల్లణంలోనై నా చిరునవ్వులు చిందించు; అనందాంబుడిలో ఓలలాడు. 'జీవించే

ప్రతివాడు పొద్దుతోళ్ళవం జరుపుకోవాలి' అని అందుకే అన్నాడు. ఇతర పండు గర్ని మానెయ్యవచ్చునేమోగాని హోలీవిమాత్రం జరుపుకొనవలసిందే! నంతప్ర హృదయాలలో పైతం జీవాన్నిపోసి ఉత్సాహవంతుల్ని చేస్తుంది. చిగుళ్ళతో విండిన మామిడితోటలగాలి పిల్లలకూ, ముసలివాళ్ళకూ మత్తెక్కింపజేస్తుంది.... వియ్యపుసిండి, బెల్లం, నూనె! ఈ పూవా విండివంటంటి కొద్దిపాటి వరిపాటి నందర్నంగా యజమానుల ఇళ్ళముందర అయిదురోజులముందునుంచే జనం గుమి గూడివుంటారు. గాదెలమూతులు విప్పుతారు. యజమానులు బాతాపుస్తకాలు తెరిచి కూర్చుంటారు. వక్కన కాటక్కాయ ఉంటుంది. దాన్యం కొలిచేవాడు రాజిలో నుంచి దాన్యం కొలుస్తూఉంటాడు. బాదరదాసుకు ఒకమణుగు.... సోనాయెకు మూడు పీతెలు.... తెల్లకాగితంమీద వేలిముద్ర వేసేవెళ్ళు.... బాద్రపదమాసంలో బాద్రపదం పంట ఇచ్చేస్తే ఒకటిన్నర, అంటే మణిక్కి ఒకటిన్నరమణుగు. మార్గశిరం పంటనాటికి ఇచ్చేస్తే ఒకటిన్నరమణుగులకు మూడుమణుగులు! మూమూలు రెక్కే! దొంకతిరుగుదేమీ లేదు.

గ్రామంలోని పెద్దపెద్ద రైతులందరికీ వాళ్ళవాళ్ళ కూలీలపేట బన్నాయి. పింగగారికి తాంత్రికులపేట; సహరావాళ్ళ పేట, తాసిల్దారుగారికి దర్బాసులపేట, బోయిలపేట, కమ్మరిపేట; భేలావన్యూదవకు గొల్లంపేట, కూరగాయలమ్మే వాళ్ళపేట! ఇక సంధారీపేటవాళ్ళమీద ఏ ఒక్కరి అధిపత్యమూ లేదు.

ఈ పర్యాయం తాసిల్దారు మినహా మరెవ్వరూ కూలీలకు దాన్యం కొలవ లేదు. వేలిముద్ర వేసేదిలేదు. దాన్యంమాత్రం కావాలి. మాతాకతండ్రుం కాలం నుంచి వేలిముద్ర వేస్తూవస్తున్నాం. ఎప్పుడూ నమ్మకద్రోహానికి పాల్పడలేదు. ఈ సంవత్సరం ద్రోహానికి పాల్పడతామా? కాళీదరణ్ వేలిముద్ర వేయవద్దనిచెబితే దాన్యంకూడా అయిననే ఇవ్వమని అడగండి.

తాసిల్దారు కొత్తగా వేలిముద్ర తీసుకోలేదు. పాత వేలిముద్రలే చాలా ఉన్నాయి. ఇతర రైతుల కూలీలకుకూడా తాసిల్దారు ఈపారి దాన్యం ఇచ్చాడు. అయితే కాళీదరణ్ జమానత్ తీసుకొని! దాన్యం వసూలుచేసి ఇచ్చేబాద్ధత కాళీ దరణ్ మీదంటుంది. ఒకటిన్నరకాకపోతే ఒకటిండావు అయినా బాదు....

ఏదయితే ఏం : తాపిల్లారు ఎట్లాగయినా దయాదాక్షిణ్యం వున్నచుంది. తక్కిన
యజమానులంతా ఏకాదాలంటినాళ్ళు, వట్టి ఏకాదాలు :

ఏకటర్ లొటర్ బారీరే బహుశవా :

హోలీపండుగ ప్రతిపాటా హృదయంలో నంచలనాన్ని కలిగిస్తుంది.
పులియాపెళ్ళి ఖాసీతో జరిగిపోయింది. ఖాసీ భార్యను తీసుకెడిదామని వచ్చాడు.
తాని పులియాకు, హోలీపండుగకుముందు వెళ్ళడం ఇష్టంలేదు. ఖాసీకి కోపం
వచ్చింది. నాలుగురోజులు ఆలాగే కూర్చున్నాడు. చివరకు ఆరిగి వెళ్ళిపోవడానికి
సంపిద్యుడయ్యాడు. 'ఈ సంవత్సరం హోలీ ఇక్కడే జరుపుకోనివ్వండి; వచ్చే సంవ
త్సరం.....' అని పులియా రమజాభార్య ఇంటిముందు భర్తను ప్రాదేయపడింది.

ఒకసారి తిరిగిరావా ప్రియుడా :

మధ్యాహ్నంనుంచి సాయంత్రందాకా రమజాదాను ఇంట్లోఉండి పులియా
ఖాసీని ఎంతగానో బ్రతిమలాడుకొన్నది. హోలీకి ఖాసీ ఒకరూపాయి ఇచ్చాడు.

పాపం నహదేవమిత్ర ఈసారి ఎవరితో హోలీ ఆడతాడో : క్రిందటి సంవ
త్సరం గుర్తుకొచ్చేప్పటికి పులియా ఏవో అనందతన్మయక ఆమెను అవరించి
ఉబ్బి తబ్బిబ్బుచేసి పారవేసింది. భంగుతాగి నహదేవమిత్ర మంచి విషాలో
వున్నాడు. ఒకే పూలీ ఇద్దరూ కొంచెం కొంచెంగా కొరుక్కుతీన్నారు....'అరే
జాతీగీతీ జాస్తానై : పులియా అరే నా రాణీ! అలివేణీ! ఇలాతే నీ వేణీ! నువ్వే
నా జాతివి; నువ్వే నా జీవితావి! నా సర్వస్వావివి, నువ్వేనే నా పూబోణీ'
నాన్నకు సారాయితాగడానికి రూపాయన్నర ఇచ్చాడు, అర్ధరూపాయ అమ్మకు
చెల్లించుకున్నాడు....రాత్రంతా నహదేవమిత్ర మేల్కొనే గడిపాడు...పులియా
శరీరంలోని అణునణువుమంచి ఏదో తియ్యబీబాధ వేస్తున్నది. కీడుకీడున బాధ!
ఎవరై నా బాహువుల్లో బిందించుకొని నన్ను బంపంతంగా కొగలించుకుంటే
బావుండును - ఎముకలన్నీ నడలి బాధ ఉపశమిస్తుందేమో!...నహదేవమిత్రకు
కబురంవనా!....మరి లోకులు! కాకులువంటివారే!....ఉహా!-హోలీనాడు ఇలాంటి
వట్టింపు లేవీ ఉండవు. అతగాడు వస్తాడా మరి!....కోపంగా వున్నాడేమో!

కరములు పట్టుకు లాగెనే కృష్ణుడు

గాజలు రెండూ వగిలిపోయె

రవికె చిరిగె, పీఠ తడిసె, కొంగు ఎగిరె

శ్యామనందనుడు ఇలా ఆదెనే వసంతం :

కమలనేత్రాలు ఎర్రబడిపోతున్నాయి. క్రిందటినంవత్సరం హోలీనాడే ఆమె స్పృహతప్పి పడిపోయింది. ఈసారి ఎమవుతుందో? ఈసారి స్పృహతప్పిపోదు. డాక్టర్ ఉన్నాడుగా! చూడడానికి!కాని ఉదయంనుంచే డాక్టర్ బయటికెళ్లాడు. రోగుల్ని చూడడానికి, రామపూరు వెళ్లాడు. ఇవ్వాలి రాకపోతేనో? ఉహా!.... ఆయన తప్పకుండా వస్తాడు. అమ్మ వారంరోజులుముందే ఆహ్వానించింది. రంగు, ఐక్యా, పొడి, పిచకారి!

‘అమ్మా!’

‘ఏమిటమ్మా!’

‘మీ డాక్టర్ ఇవ్వాలి వచ్చేట్టు లేడు.’

‘ఏం? ఎందుకవి రాడు?’

‘నాకేమీ బాగాలేదమ్మా!’

‘అలా అనకమ్మా! దైర్యంగా ఉండు. నీకేమీ కాదు.’

నేడు ప్రజభూమిన నలుదెసలా రంగురంగులు ఎగసెనే!

ఎటుచూసినా ఐక్యా-పొడి ఎగిరిపడుతున్నది. డాక్టర్మీద ఎవరూ రంగు వేయలేదు. రామాపురంలో ఎవరూ వేయలేదు. దారిలో ఒకచోట కొందరు పిల్లలు పిచకారీ తీసుకొని నిలబడ్డారు. అయితే డాక్టర్నుచూసి జంకారు....రంగుకాదు వాళ్ళదగ్గరున్నది, పేడ! రంగుకొనడానికి డబ్బులేవీ! డాక్టర్మీద ఎవరూ రంగు పోయలేదు. ఆయన సర్కారుమనిషి. సర్కారీదుస్తుల్లో వున్నాడు. ఆ దుస్తులమీద రంగుపోస్తే జైలుకికే వేస్తారు. ఆయన డాక్టరు, పైగా బయటివ్యక్తి. ఊరికి సంబంధించిన వ్యక్తికాదు....డాక్టరు ప్రారంభించుంచి ఊళ్ళోవాళ్ళతో కొంచెం దూరంగానే ఉంటూవచ్చాడు. రోగాలు, రోగులుతప్ప మరోదాన లేదు. గ్రామ జీవితంలోకి చొచ్చుకుపోయేందుకు ఎప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు. అయితే ఇప్పుడిప్పుడే గ్రామం అంటే ఇష్టం పెరచుకున్నది. తనమీద ఎవ్వరూ రంగు వెయ్యరేం? రంగుతో, పేడతో, ఐరదతో మునిగిపోవాలని వుంది.

'అరెరెరెరె. తప్పుగా భావించకండి. హోలీ!'

డాక్టర్ తెల్లటి చొక్కామీద ఎర్రటి, గులాబీరంగు వీళ్ళు పడ్డాయి.

'ఏయ్! కాళీచరణ్!'

'చెడ్డగా భావించకండి డాక్టర్ గారు! హోలీపండుగ!'

డాక్టర్ మనీష్యులోనుంచి పదిరూపాయల నోటుతీసి కాళీచరణ్ కు ఇస్తాడు.
హోలీ వందా! రంగుకీ, బుక్కా పొడికీ!

హోలీ! హోలీ! హోలీ!

గజేష్ చేతిలో పిచికారీ తీసుకొని పిన్ని చీరకెంగు పుచ్చుకొని నిలబడి వున్నాడు. పిన్ని నవ్వుతూ అన్నది—'ఉదయంనుంచి హోలీ ఆడతానని పట్టుపట్టి కూర్చున్నాడు. నా చీరె ఒకదాన్ని రంగుతో వింపేశాడు. ఊళ్ళో పిల్లలతో వెళ్ళి అడుకుంటానని గొడవ చేస్తున్నాడు.'

'రా గజేష్, రా!' కాళీచరణ్ గజేష్ చెయ్యిపుచ్చుకొని తీసుకెళ్ళాడు. గజేష్ సంతోషంలో డాక్టర్ మీద రంగుపిచికారీచేస్తూ కేరింకయ్యాడుతూ కాళీచరణ్ తో పారిపోయాడు. పిన్ని చాలా సంతోషించింది.

'కలకాలం సుఖంగావుండు కాళీబాబూ!'

'మంచి ఉషారై న యువకుడు!' డాక్టర్ అన్నారు.

'డాక్టర్ గారు తిరిగొచ్చారా లేదా అని తెలుసుకొనడానికి కమల అయిదు సార్లు మనిషిని పంపించింది. నన్ను తయ్యపెట్టి మరీ వెళ్ళింది—'డాక్టర్ గారిని మా ఇంటికి భోజనానికి పిలిచాను. మీ ఇంటిదగ్గర భోజనానికి నిలవంతం చేశానంటే ఊరుకోను.'

దోలీ, డాక్, యుంయూ మృదంగ్ ఔర్ డంప

హోలీఫగువా చదేవా ఔర్ జోగీదా!

కాళీచరణ్ బృందం చాలా పెద్దది. రెండు దోళ్లు! ఒక థక్కా. పెద్ద కంచు వాయిద్యం మొదలైనవాయిద్యాలు వున్నాయి. బాగా పాడేవాళ్లుకూడా అతనిబృందం లోనే వున్నారు. సుందర్ లాల్, ముఖీలాల్, దేవీదయాల్, జోగీదా పాటపాడే

మహంథా : మహంథా మిడిల్ ధడువుకున్నాడు. మంచి తెలివిగలవాడు. కవిత్వం రాస్తాడు. వెండిపతకంకూడా సంపాదించుకున్నాడు. గ్రామంలోని చిన్నచిన్న ధళాంబ్వి కాళీవరణ్ బృందంలో కలిపిపోయాడు.

జోగీదా సర్ ర్ ర్

జోగీదా సర్ రర

యోగీ తాళం తప్పకూడదు

త్రిపుట తాళంమీద ధోలక్ మోగాలి

తాకదినా దిన్ దినక్ తిన్నక్

యోగీ :

హోరీ : చెడుగా భావించకు ఇది హోరీ

వర్షంలో గుంటలు విండినప్పుడు

వేలాది కప్పలు అందులో బ్ర్రమంటాయి

అలాగే వున్నదోయి తనాడు కాంగ్రెసుకూడా

విన్నటి గాడిదలంతా నేడు నాయకులై నాడు

యోగీ సర్ ర్ ర్ .

యోగీ తాళం తప్పకూడదు

త్రిపుటతాళంమీద ధోలక్ మోగాలి

యోగీ : తక్ దినా దిన్ :

రాబ్బం వడుకు, బద్దరు తొడుగు

చేతికి జోరె

పగలే దోపిడిచెయ్ ఇదేనోయి కాంగ్రెసోళ్ళ కథనం

యోగీ. సర్ ర్ ర్ .

జోగీదా పాదధమేకక, మహంథు కొత్తగా హోరీ పాటలుకూడా కొన్ని రాశాడు. బద్ గమపీ పగువా - దారిస నడుస్తూ పాడుకునేందుకు—

వచ్చిందోయ్ హోరీ : మళ్ళీ వచ్చిందోయ్ :

వచ్చిందోయ్ :

మనోహరగాంధీ రాగం పాడుతూ

రాజేంద్రబాబు రాట్నం వదకగా
భారత ఆశ్రువనం ప్రతిధ్వనించెరా॥

వచ్చిందోయ్ హోరీ,

వీరవహర్ మన గౌరవమోయ్

వల్లభదాయి మన కవిమానం

జయప్రకాశ్ మన సోదరుడేనోయ్

వచ్చిందోయ్ హోరీ మళ్ళీ,

హోరీ, హోరీ, హోరీ,

కూరగాయలమ్మకొనేవాళ్ళపేట కలరూ మహతో—'ఏమందోయ్ డాక్టర్ గారూ! హోరీ ఇప్పు డేమందందీ! ఆ రోజు బోయాయి. ఒకప్పుడు గ్రామం రోవి మునలివాళ్ళనందట్టి నగ్నంగా నాట్యం చేయించేవాళ్లు! ఎప్పుడో ఒకపారి సంస్థాన మేనేజరు జాన్సన్తో మరో నలుగురై డుగురు అధికారులు వచ్చారు. వల్లటిపెద్దెలో కళ్ళుబెట్టి బొమ్మలు తీసుకున్నారు. ఆతరువాత వాళ్ళ వంటవాడు చెప్పాడు - విదేశప్రతికలో ఆ ఫోటోలు వర్ణానుబంధం. అందరూ నగ్నంగానే!' అని చెప్పుకపోయాడు.

కాప్టెన్ వాసుదేవ్ 'భద్రావ్యా' గీతం పాడమంటున్నారు—'సరికొత్త భద్రావ్యా పాడాలి. జమ్మన్ భద్రావ్యా'

డాక్ ధిన్నా. తాక్ ధిన్నా.

ఏమయ్యోయ్ బ్రాహ్మణా.

ముద్దుకు జాతి భేదం లేదయ్యా

మాలిపిల్లను దాహమడిగితే

నూతిపీళ్ళు ఇవ్వలేక కమలానదికి వరుగైతైనే

పీకోసం ఇల్లువదిలి

పాలిపిల్ల పీళ్ళుతాగవు. మానె అమ్మకునే

పిల్ల పీళ్ళు పీకు వదిలిరావు

గంగా యమునలలో స్నానమాడతావు

**రాత్రింబగళ్ళు పూజలు పట్టుకావు
రాత్రికి తాంత్రికులపేట నందుగొండుల్లో
తిరుగుతావు!**

ఎవరూ చెద్దగా భావించకూడదు! ఇది హోరీ వండుగ! హోరీ!

తాపిల్దారుగా రింటిగడవలో అడుగుపెట్టేప్పటికి డాక్టర్ మొహం ఎర్ర రంగుతో నిండిపోయింది. డాక్టర్ కళ్ళు మూసుకపోయాయి. అయితే స్వర్గముబట్టి అకవి తర్థమైంది—రంగు ఎవరు పూసింది! కమలా....వనంతోత్పన కమలా! డాక్టర్ ఎప్పుడో ఏదో వత్రికలో చూసిన 'మైథిలి' అనే చిత్రం గుర్తుకు తెచ్చుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు....ఎవరా చిత్రాన్ని గీచిన చిత్రకారుడు!

'డాక్టర్ గారికిగర్ల బుక్కా లేదూ, రంగూ లేదు. అంత సజ్జపాతం పనికి రాదు. తీసుకోండి డాక్టరుగారూ! ఇది బుక్కాపొడి, ఈ బొక్కినలో రంగూ వున్నది.' అమ్మ ఇవ్వ్యాళ్ళ చాలా ఆనందంగా ఉన్నది. క్రిందటివంపత్వరం ఈ వాకిట్లోనే ఏడవులు పెడబొబ్బలు విప్పించాయి; ఈ వంపత్వరం తన కూతురు ఎంతో వంతోషంతో గెంతుతున్నది. అంతా ఆ భగవంతుడి లీల!

పాపం డాక్టర్ కు రంగు పూయడంకూడా చేతకాదు. చేతిలో రంగుపొడి తీసుకొని విరిరిద్దాడు. ఎక్కడ రంగు పూయాలా అని మొహంవైపుచూస్తూ ఆలోచిస్తున్నాడు.

'మీ చేతులు కొంచెం చాపండి.'

'ఎందుకు?'

'చేతిమీద రంగు పేస్తాను.'

'మీరు హోరీ అడుతున్నట్టా, లేక ఇంజెక్షన్ చేయబోతున్నారా? పాపిటిలో ఏందూరం నింపడానికి విరిరిద్దట్టు విరిరిద్దారు.' కమల చిరునవ్వు చిలకరించింది. రంగుల చిరునవ్వు.

డాక్టరు వెనుకటిలాగా కమల మాటల్ని జబ్బులో మాట్లాడే మాటలుగా భావించడంలేదు. ఇంతటి హృదయానికి విందైన వనందైన చిరునవ్వు ఇంతవరకు ఆయన చూడలేదు. ఏకారళువ్యమైన, ఆరోగ్యవంకమైన చిరునవ్వు. కమల అవ

యవాన్ని ఎందుకో ఆనందంతో చిందులు తొక్కుకున్నాయి. డాక్టర్ తన గుండె దడను స్పష్టంగా వినగలుగుతున్నాడు. అకవి లలాటంమీద ఇవ్వాలి కదా చెమట చిందువులు తళతళా మెరుస్తున్నాయి. ఎదురుగా గోడకు ఒక పెద్ద అద్దం ఉన్నది. అందులో తనరూపు చూసుకున్నాడు. డాక్టర్ లలాటంమీద చెమటచిందువులు వరుడి లలాటంమీద చందనపు చుక్కలతో అలంకరించినట్లుగా ఉన్నది డాక్టర్ కు భవభూతి మాధవ మాలతి గుర్తుకొస్తుంది. హోలీవి మొదట్లో మదనవహోత్సవం అనేవారు. లేత మామిడికొమ్మలతో మదనపూజ జరిగేది. ఈ మదనోత్సవంలోజానే మాలతీనూదవులచూపులు కరిశాయి. అప్పుడే ప్రేమబంధంలో బిందించుకు పోయాడు. రాధేశ్యామ్ హోలీ ఆడినచోటు.

డాక్టర్ ఉన్నరంగంతా కమలమీద గుమ్మరించాడు. కిరస్సు ఎర్రటిరంగుతో విందిపోయింది - మొహంతో, కపోలాంమీద, నాసికమీద, అంకటా వింది పోయింది అడవిల్లమీద పింఛారం వేసినప్పుడు, అది ఆమె ముక్కుమీదవడితే. తన భర్తకు అత్యంత ప్రీతిపాత్రుల రవుతుందని అంటారు.

... ఐనీ మచాయో హోలీరే

కనకభవన్ మేఘ శ్యామ్ మచాయో హోలీ.

ఇరవై ఐదు

బావన్ దాసు ఈమధ్య విచారగ్రస్తంగా ఉంటున్నాడు.

'దాసుగారూ! చున్నీ గోసాయిగారి సంగతులేమిటి?' రాత్రిపూట పడుకో తోయేప్పుడు బారిదేవ్ బావన్ దాసును అడిగాడు.

'చున్నీగోసాయి సోషలిస్టుపార్టీలో చేరిపోయాడు.'

బారిదేవ్ ఆశ్చర్యంతో నోరు తెరుచుకొని అలాగే వుండిపోయాడు.

బారిదేవ్ తాయీ : ఇండుకు ఆశ్చర్యపడవలసిందేమీ లేదు. భగవంతుడు ఏం చేసినా మంచికే చేస్తాడు.'

'మీకు గుర్తున్నదా, దానుగారూ, చన్నన్ పట్టిలో నభ అరిగినప్పుడు తినా
రీగా రిచ్చిన ఉపన్యాసం, తనుకలార్ పాటలూ; అవి గుర్తుకొస్తే నా కెంతో ఉద్రే
కంగా ఉంటుంది.....గంగాయమువల దారగా'

'బాలదేవ్! భారతమాత ఇంకా ఇప్పటికీ కన్నీరు కారుస్తూనే ఉన్నది.'
బావన్ దాసుకు విద్ర వస్తున్నది.

బాలదేవ్ ఉరికివడతాడు. భారతమాత ఇంకా ఇప్పటికీ కన్నీరు కారుస్తు
న్నదా; ఆ... బావన్ దాసు అనేదేమిటి :

'బావన్ దాసు ఆటువక్కాకు ఒత్తిగిలి - 'విదేశీవస్త్ర విహిష్కరణోద్యమం
రోజుల్లో దాన్ మర్ - సాగర్ మర్ దుకాణం దగ్గర ఏకేదీంగు చేసినరోజు మీకు
గుర్తున్నదా బాలదేవ్; మార్వాడీ చాన్ మర్ కొడుకు సాగర్ మర్ స్వయంగా తన
చేతులతో వారింటిల్లను దావచితక గొట్టాడు. వారింటిల్లను జైల్లో వదెయ్యమని
గవర్నమెంటుకు ఎదురు డబ్బిచ్చాడు. ఆ సాగర్ మర్ ఈనాడు నరవతనగర్ తాజా
కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడు. ఇంకా వింటావా; దులార్ చంద్ కాప్రాసు ఎరుగుదువుగా;
జూదం కంపెనీవాడు లేదూ. నేసారి ఆడవిల్లల్ని తీసుకొస్తున్నప్పుడు జోగింబిలో
వట్టబడ్డాడే వాడు, వాడు కబిహాతా కాంగ్రెసు పెత్రెటే!....భారతమాత ఇప్ప
టికీ ఇంకా కన్నీరు కారుస్తున్నదయ్యా; అవి అన్నాడు.

బాలదేవ్ కు మరింత ఆశ్చర్యం వేసింది. బావన్ దాస్ తో మరికొన్ని విష
యాలు చర్చించాలనుకున్నాడు. కానీ బావన్ గురక ప్రారంభించాడు....బాలదేవ్ కు
తల తిరిగిపోయింది. అతనికేమీ బోధపడడం లేదు. భారతమాత కన్నీరు కారు
స్తున్నది.

బావన్ దాసు, చున్నీగోసాయి. బాలదేవ్; ముగ్గురూ ఒకేరోజున ఈ
ప్రపంచ మాయామోహాన్ని త్యజించి స్వరాజ్యఉద్యమంలో తమపేర్లు నమోదు
చేయించుకున్నారు.

గృహస్థుడయిన చున్నీగోసాయి నాడుగు బీహారపొలం, నాడుగై దు మామిడి
చెట్లు, ఒక ఆవు, ఇద్దరు చిన్నపిల్లల ఏకైక సరిరక్షకుడు. ధర్మబీరువు. చురనవట్టి
నభకు హాజరై నాడు. తివారీ ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు. తనుకలార్ పాటలు పాడాడు.

వధికులంతా కప్పిరు కార్పారు. చుప్పిదాను మనసులోని మలిసంకూడా కప్పిటి ద్వారా ప్రక్షాళనమైంది. ఆరోజే స్వరాజ్యోద్యమంలో చేరాడు. రాబ్బం-మగ్గం. త్రివర్ణపతాకం. ఐదేండ్లు ఈ వస్తువులు మినహా తక్కినవన్నీ మిథ్య. స్వదేశీవస్త్రాలు. విదేశీవస్తువుల బాయకాద్.

దేశంలోని ధనదాన్యాలన్నీ విదేశాలకు వెడుతున్నాయి.

ధరలునుండి ప్రతిఏడూ కర్షకులు కష్టాలు పడుతున్నారు.

గాంధీబాబా నువ్వే రక్ష: గాంధీమాత్రం ఒంటరిగా ఏం చేయగలడు: దేశం లోని ప్రతివ్యక్తి కర్తవ్యం.....

ఏం చేయగలడు గాంధీమాత్రం ఒంటరిగా

తిరిక్ పరలోకంలో వుండే

సరోజినీదేవి ఆశకూడా పోయే.

గాంధీజీ రక్షించాలి: చుప్పిదానుకు నువ్వే రక్ష ప్రభో: విదేశవస్త్రాల బహిష్కరణ!.....ఉప్పు సత్యాగ్రహం.....జైలు.....! సోవరులారా గంజాయి సారా మానండి. జైలు, వ్యష్టి సత్యాగ్రహం.....జైలు.....1942.....జైలు. చుప్పిగోసాయి అప్పీ కలుపుకొని పది వర్యాలు జైలుయాత్ర చేశాడు.

చివరకు అతగాడు సోషలిస్టుపార్టీలో చేరాడు.

బావన్ దాను:

పూర్వజన్మ సుకృతమో లేక విధివిలాసమో: ప్రకృతి పీఠపాటు లేదా తాయరావిద్. తాయీపీస్ ప్యటిటరీ గ్లాండ్స్ మార్పు: మూరన్నర పొడవు, చామన చాయ, లావాంటి పెడవులు, ఆశ్చర్యాన్నికలిగించే గడ్డం. జాగుప్పమ కలిగించే మొరటుగొంతు, ఎత్తుకో పోల్చిచూస్తే కంఠం పదిరెట్లు ముడుగుగా అవిసిస్తుంది. విచిత్రమైన నడక, దొర్లిపోతున్నట్టుగా ఉంటుంది. కులం గోత్రం తెలియకు. జన్మత: సాధువు. ప్రజలదృష్టి ఇట్టే ఆకర్షింపజేస్తారు. ఆశ్చర్యకరమైన చిరునవ్వు. వెంటి ఏర్లలవండు. తమాషా: కుక్కలు మొరుగుతాయి, మనుష్యులు నవ్వుతారు. గర్భవతులైన స్త్రీలు తప్పుకుంటారు. అతన్ని జనం తమాషాగా చూస్తారు. సంతోషిస్తారు: ఆయితే ఇందుకు ప్రతిఫలం ఎందుకు అడగకూడదు:

....అమ్మా, తనదానికి పెట్టండి! భగవంతుడు మీకు మేలు చేశారాని, సీతరామ్, సీతరామ్,,

చందన్ పట్టిలో అనాటి నభ, తివారీ ఉపన్యాసం, తనుకలార్ గీతలు ఈ మూరన్నర మరుగుజ్జునుకూడా కదిలించివేళాయి. పూర్వజన్మలో చేసుకున్న పాపానికి ఫలితం అనుభవిస్తున్నాను. ఈ శరీరం ఉండి లాభమేమిటి! గాంధీగారి చరణాలకు ఆర్పించు. భారతమాతకోసం,

దేశంకోసం ఫరీరామెను.

రాజేంద్రప్రసాదు దీక్షదాయెను దేశవాసులారా,

అతగాడు ఎలాగూ ఫకీరే! చున్నీగోసాయి తనపేరు రాయించుకున్నాడా! నా పేరుకూడా రాసుకోండి! ...రామక్రిష్ణదాసు భార్య అతన్ని చూడడంతోనే విగ్గరగా అనేపింది—'భగవాన్, బాసన్ భగవాన్,' ఆమె పూర్ణియా ఆహ్వానించింది.

సీతరామ్, సీతరామ్,, వందేమాతరం, వందేమాతరం,,

జిల్లా రాజకీయాల జనకదైన రాజకీషన్ దాసు బంగళాలో హాజరైన రోజున పోలీసుల లారీఒకటి ఆక్కడ ఆగింది. ఇనస్పెక్టర్ ఎదురుచూస్తున్నాడు. రామ కిషన్ దాసు అభిరాణికి ఏపేవో విర్దేశాలిస్తున్నాడు.

వందేమాతరం! వందేమాతరం! 'తుమిశావో ఆమార్ జన్మో భేదోనా, ఓయీద్యాకో భగవాన్ ఆమార్ కాచేవి జేయీ ిన్ గాభేన్.' అభిరాణి నేత్రాలు అవందంతో మెరిశాయి.

అభిరాణి బాసన్ దాసును 'భగవాన్' అనేపేరు వదిలి మరోపేరుతో ఎప్పుడూ పిలవలేదు.

కొన్నిరోజులతరువాత అభిరాణికూడా అరెస్టయింది. బాసన్ కూడా వట్టు బడ్డాడు. పోలీసులు నాలుగుదెబ్బలుకొట్టి వంపించేదామనుకొన్నారు; కావి మొదటి దెబ్బ అతన్ని ఆడుకొనడానికి పెళ్ళివృత్తికి అభిరాణితే తగిలింది. పోలీసులకు ఏం చేయాలో తోపక బెంబేలు పడిపోయారు....'ఆ మార్ భగవాన్ కే మారోనా'....

రక్తంతో తడిసిన తెల్లటి బద్దకుచీరె. రాతిపై నైతం కరిగించే కరుణపూరిత కంఠం—
 'అమార్ భగవాన్' బావన్ పూర్వజన్మ పాపకృత్యాల్ని ఒక్కసారిగా పుణ్య
 కార్యాలగా మారిపోయాయి. ఎండిన మోల్ల చిగియాయి. అతని ముదురుకంఠం
 మంచి వెలువడింది—'అమ్మా.'

అమ్మ: మహాత్మా గాంధీజీ కూడా అథారాణిని అమ్మ అనే అనేవారు. 1894 లో భూకంప వీడిక ప్రాంతాలను పర్యటించడానికి వచ్చినప్పుడు ఆయన వెంట
 రావకిషన్ బాబు, అథారాణి, బావన్ దాసు ఉన్నారు. బావన్ దాసులేని అథారాణి ఒక్క
 అడుగుకూడా ఎక్కడికీ పోయింది. గాంధీజీ నవ్వుతూ అన్నారు— 'అమ్మా, వీ భగ
 వాన్ అంటే నాకు ఈర్ష్యగా వున్నా సుమా.' పళ్ళులేని ఆ బోపినోటి పవిత్రమైన
 నవ్వు, పసిదానిల నవ్వులాంటిది.

పురకాహాబాబు, లక్షలాది జననమూహం, ఎత్తయిన వేడిక - 'మహాత్మా
 గాంధీజీ జై. ఉండి ఉండి ఆకాశం ప్రతివ్వించిపోతున్నది. జై. ఆకాశం కదిలి
 పోతున్నది. తొక్కినలాట! ఇప్పువృష్టి....చరణమా....లిగుర్.... వారింటిల్లు....
 చుట్టూ విలబడండి. చుట్టూ విలబడండి.'

వేడికమీద రావకిషన్ బాబుని, అథారాణి సహాయంతో గాంధీజీ.... ఆ గాంధీ
 జీయ....జై: జై:.... అథారాణి చేయూత ఇచ్చి మరొకరెవరినో వేడికమీదికి
 రప్పించింది. ఎదురు బావన్ దాసు, మరుగుళ్ళ, గాంధీజీ వేరెత్తి అందరినీ ప్రశం
 తంగావుండమని చెప్పారు.... ఆ లక్షలాది జనముందు బావన్ దాసు లింజరు
 వాయింది పాట పాడారు— 'ఏక్ రామనామ రిన్ సాంవా జగమే కరుణ బాంవా
 హో.' ఆ కంఠం ఎక్కువదూరం వినిపించలేదు కాని బావన్ దాసు, ఈ మూడిన్నర
 మరుగుళ్ళు ఎంత పెద్దవారైపోయారు. మహాత్మాజీ భిక్ష ఆడిగారు. హరిజనులకు
 దానం చెయ్యమన్నారు. రూపాయలసంయలు, బంగారపు ఆభరణాలు - అంగరాయి,
 గొలుసులు, గజాలు, టెల్లరడబ్బులు - అర్ధరూపాయలు, పావలాలు, బేడలు,
 అజాలు, రాళ్ళముక్కలు. ఎంత ఇచ్చినా బావన్ దాసును మించడం అపార్యం.

బావన్ దాసుకు కులేరుడి అజానా లింగిందివట్లయింది. మోతు చిగిర్పించింది
 బాబూ.

1917. వండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ ఎన్నికలపర్యటన గావించారు. బావనదాసును ఆశ్చర్యంతో కొన్నిక్షణాలు అలాగేచూస్తూ ఉండిపోయాడు. ఆ తరువాత ముక్కుమీద వేయవేసుకొని. గంగూరిని ఇంగ్లీషులో అడిగారు - 'ఐ కాంట్ రిమెంబర్ ది నేమే ఆఫ్ దట్ యిక్' (నాకా పుస్తకం పేరేమిదో గుర్తుకు రావడం లేదు.)

'కింగ్ ఆఫ్ ది గోల్డెన్ రివర్!' గంగూరి వెంటనే నమోదానం చెప్పాడు. ఆ తరువాత ఇద్దరూ ఒక్కసారిగా నవ్వారు.

ఇప్పుడు బావనదాసు భజనలు పాడడమేగాక, ఉపన్యాసం ఇవ్వడంకూడా నేర్చుకున్నాడు. మాట్లాడడానికి లేచాడు. మైక్‌స్టేండ్ చాలా ఎత్తుగా వున్నది. అపరేటర్‌కు ఏం చేయాలో తోచలేదు. ఆ తొందర్లో ఏం చేస్తాడు? కాప్పేపు కిందికి, కాపేపు పైకి అయ్యాడు; అయినా మైక్ ఇంకా ఎత్తుగానే వున్నది. నెహ్రూజీ వెంటనేలేచి మైక్ వట్టుకొని బావనదాసు నోటిదగ్గరకు తీసుకెళ్ళి 'మాట్లాడండి' అని అన్నారు. జనం గొల్లమన్నారు. బావన్ కొంచెం జంకాడు. నెహ్రూజీ వచ్చి ఆయనమెడలో పూదండపేసి 'మాట్లాడండి' అని అన్నారు. వత్రికావిలే ఖర్చు విలువైన కెమేరాను ఒకేసారి క్లిక్‌మన్నాయి. 'నేషనల్ హెరాల్డ్' మొదటి పేజీలో పెద్దపోటో అచ్చయింది - బావనదాసు మెడలో పుష్పాహారం. నెహ్రూజీ చేతితో మైక్ పుచ్చుకొని వంగి నవ్వుతున్నారు. ఆ చిత్రంపైన - 'మైక్ అపరేటర్ నెహ్రూ' అని రాశారు.

ఆగస్టు 1942. కోర్టుమీద దండయాత్ర. ఠం ఠం! పోలీసులు గాలిలోకి కొచ్చారు. జనం పరుగులు తీస్తున్నారు. బావనదాసు చాలెంజి చేశాడు. జనం వెనక్కు తిరిగిచూశారు. మూరన్నరమనిషి రామ్ము విడుచుకొని విలవిల్లాడు. జనం తిరిగొచ్చారు. బావనదాసు పోలీసుల కాళ్ళకిందుగా వెళ్ళిపోయాడు. త్రివర్ణవతాకం గాలిలో రెపరెపలాడింది. మహాత్మాగాంధీకి జై!

బావనను గాంధీజీ ఎరుగు; నెహ్రూజీ ఎరుగు. రాజేంద్రబాబుకుకూడా గుర్రే! ప్రాంతంలోని నాయకులు, రాజకీయ కార్యకర్తలు అందరూ ఎరుగు. క్యాంపుకైలు సూపరింటెండెంట్లు దుర్మార్గానికి వ్యతిరేకంగా వై దీలందరూ పామూ

హిక విరాహరదీక్ష వహించారు. చివరివాకా ఆ దీక్షను విర్వహించింది. బావన్ బాను, చున్న గోసాయిమాత్రమే! పాతికరోజుల విరాహరదీక్ష. రెడర్ పోర్ట్, ఆర్చర్ పిళ్ళిద్దర్ని చూడాలనే కోర్కెను వెలిబుచ్చారు. గాంధీజీ కఠోరపరీక్షలో, పత్యపరీక్షలో, పత్యాగ్రహపరీక్షలో సిగ్గుకేలిన ఇద్దరు కురూపులు! అనన్యమైన మనుష్యులు!

స్వరాజ్యోద్యమంలో చేరినతరువాత రెండుపర్యాయాలు బావన్ మాయా మోహజాలంలో చిక్కుకోబోయి జాగ్రత్తపడ్డాడు. మహాత్మాజీ దయ!

ఒకసారి రామక్రిష్ణబాబు పిమర్ బిహీనుంచి 'పిడికెడు దానంగా' లభించిన బియ్యం తీసుకరమ్మని పంపించాడు—'బియ్యం ఆమ్మేపి దబ్బు తీసుకరా!' అయిదు రూపాయల మూడజాలు. తిరిగొస్తూ పిమరాహ స్టేషన్ లో జగమోహన్ సాహ దుకాణంలో దహీచూడా తిందామని పెల్లాడు. జగమోహన్ సాహ జిలేబీలు వండు తున్నాడు. జిలేబీలు తివి చాలాకాలమైంది. చివరకు బావన్ దాసు దహీచూడాతో పాటు రెండజాల జిలేబీల కూడా తినేశాడు.

అవి పొట్టలోకిపోయాక అతనికి ఒకస్నాత్తుగా జ్ఞానోదయమైంది. అతని కళ్ళపడుటనుంచి మాయామోహపుతెర తొంగిపోయింది. ఈ దబ్బులు : 'పిడికెడు దానం' బియ్యం ; అతని కళ్ళముందు గ్రామాల్లోని ప్రేమబొమ్మలు కదలినాయి.

....ఎంతో శ్రద్ధాభక్తులతో ఒక పిడికెడు బియ్యం గాంధీజీపేర కుండలో వేస్తున్నారు.... 'కూలిచేసుకొని దాచివల్ల వచ్చినదాంట్లో'నుంచి ఒక పిడికెడు బియ్యం ఆకలిగొన్న పిల్లలపొట్టలమార్చి ఒక పిడికెడుబియ్యం!....బావన్ ఆ దబ్బుతో తన జీహ్వ దావల్యానికి దానుదై నాడు. ప్రకటంగం! తపోశ్రద్ధత్వం! గాంధీమే రక్ష! క్షమించు! బావన్ చిన్నపిల్లవాడిలాగా ఏడవసాగాడు. కళ్ళనుంచి ప్రవాహం లాగా కారింది. వోట్లో పేళ్ళుబెట్టకొని తిన్నది వాంతి చేసుకొనడానికి ప్రయత్నించాడు.పీతారామ్! పీతారామ్!! రెండురోజులు ఉపవాసం. అత్మకర్పి, ప్రాయశ్చిత్తం! రామక్రిష్ణబాబు ఎంతగానో దరిమలాడాడు; ఆభారాణి పెద్దించిన పళ్ళెం ముందుంచి ఎదురుగా కూర్చున్నది. కాని బావన్ ఉపవాసాన్ని విరమించుకోలేదు. 'అమ్మా! ఈ అపచిత్రమైన మనస్సును క్షింపనివ్వు! అకుద్ధాత్మ నన్ను బాపూజీ చూపిన మార్గంనుంచి వేరు చేస్తుంది.'

ఉప్పునత్యాగ్రహ నందర్బంబో శ్రీమతి తారావతీదేవి పాట్నానుంచి వచ్చింది. ఆమె మాటల్లో ఎంతో ఆకర్షణ వున్నది. ఆమె వెళ్ళినచోటల్లా ప్రజలు ఆమె ఉపన్యాసం వినడానికి గుమిగూడేవారు! యౌవనంలోవున్న ప్రీతి, తలమీద ముసుగు ఉండేదికాదు; దగ్గరదేనిలాగా తేజోవంతంగా ఉండేది. ప్రభుత్వాన్ని హడలుగొట్టేది!.... 'కొద్దిపాటి ఇంగ్లీషువాళ్ళను మనం అపహరించేద్దాం. తుపాకీగొండ్లు, ఉరికంటాయి - వీటిని మనం లెక్కచేసేదిలేదు; పోలీసు ఇన్స్పెక్టర్లు భయంతో వణిపోతూఉండేవారు. 'ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఎంగిలాకులు నాకే ఈ భారతీయ కుక్కలు!' సాక్షాత్తు భగవతీస్వరూపం! నధ ముగిళాకకూడా ఆమె వివాసస్థానంవద్దకూడా జనం గుమిగూడేవారు. ఎంతోమంది పిల్లలులేని గొద్రెలూ ఆడవాళ్ళు ఆమె చరణ దూరీ తీసుకునేందుకు వచ్చేవారు. భగవతి! ఆమె భోంచేసేవస్తువులలోను, విశ్రాంతి తీసుకునే వస్తువులలోకూడాను జనం ఆమెకోసం నిలబడివుండేవారు! చివరకు వారింటిలో సహరా ఏర్పాటు చేయవలసి వచ్చింది.

ఒకరోజున చందన్వట్టి ఆశ్రమంలో మధ్యాహ్నపువేళ తారావతి మంచంమీద విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నది. ఎదురుగావున్న తలుపును కర్తెన్ వున్నది. కర్తెను ఇవతం బాపన్ దాను డ్యూటీలో వున్నాడు! పాల్గొనమనం. మధ్యాహ్నపువేళ! మామిడిపూత సువాసనను వెంటిజిల్లాతూ గాలి తెరలనుదాటి లోవల ప్రవేశిస్తున్నది. తారావతికి కునుకువట్టింది. బాపన్ కదులుతున్న తెరలపక్కనుంచి లోవలికి తొంగి చూశాడు. అతనిగుండె ఒక్కసారిగా ఆగిపోయినంత వనయింది; ఎవరో వెనుక నుంచి తోకొనబడినట్టినట్టించింది. తెరలను ఊపుతున్న పాల్గొనమనపుగాలి బాపన్ హృదయన్నిపైతం ఉయ్యాల లాపింది. బాపన్ ఒకవిషయం నాలుగువైపులా చూశాడు. మంత్రముగ్ధుడై మాస్తూనే ఉండిపోయాడు. మంచంమీద యౌవనంలో వున్న ప్రీతి విద్రవీతున్నది! చెడిరివి ఉంగరాల ముంగురులు, ఎదురురొమ్ముమీది నుంచి కిందికి జారిపడితే; ముడి ఊడిపోయిన బద్దిరు రవికె... బద్దిరుగుండీయి!.... ఆశ్రమంతోటలోని ఇంగ్లీషు పూలు—'గమ్మపోర్నా'ను రావుల మేకవచ్చి రోజూ తినేవి పెరుతూఉంటుంది. బాపన్ కాళ్ళ వణికాయి. ముందుకు వెళ్ళాలనుకున్నాడు! అతడు పరువు! ఈ ప్రీతి బద్దిరిని చించి ముక్కలు ముక్కలు చేయాలనుకొన్నాడు.

తన వాడిగంగోళ్ళతో ఆమెదేహాన్ని చీల్చివేయాలని. ఒక పెద్ద గావుకేక వినాలని తన దవకంతో ఆమెను ఉక్కిరి దిక్కిరి చేయాలని ఆకాంక్షించాడు.... ఆ యౌవ్య నంలోవున్న ప్రీతి చంపేయాలనుకున్నాడు.... హత్య చేయాలనుకొన్నాడు! అరే! ఎదురుగావున్న కిటికీలోనుంచి ఎవరు చూసేది? గాంధీజీ చిత్రవలం! చేతులు జోడించి నవ్వుతున్నాడు గాంధీజీ! బాబా! కణకణమందే విప్పుమీద ఒక కదవ పీళ్ళు! బాబా! క్షమించు! క్షమించు! రెండు కదవలపీళ్ళు! నువ్వేరక్ష బాబూ! పీళ్ళు పీళ్ళు పీళ్ళు! చచ్చిళ్ళు! చరి!....

బావన్ కళ్ళు తెరిచాడు! రామకృష్ణబాబు తడిపట్టివీస్తున్నాడు అమ్మ వినురుతున్నది. గంగూరీ మెదలకుండా విలవిల్చుస్తాడు; గాభరాగా తారాపతి— 'కేకవిని నాకు మోకువ వచ్చింది! చూస్తునుగదా. ఈయన కిందబడి కొట్టుకుంటు న్నాడు!' అని చెప్పింది.

రెండవరోజు ఆధారాణి ఒక గ్లాసెడు దొమాదోరనం ఇస్తూ—'భగవాన్ ఆజ్ఞే థేకే తొమాదోరన్ ఏక్ గిలాన్ ఏయీ రిన్. ఆర్ రాత్రే. దూర్ ఖేత్ హబే!' అని అన్నది.

['భగవాన్! ఈరోజునుంచి రోజూ ఒక గ్లాసు ఈ రనం. రాత్రిపూట పాలు తీసుకో! ']

కానీ బావన్ వారంరోజుల ఉపవాసవ్రతం బూనాడు. అక్కతుద్ది. ఇంద్రియ తుద్ది. ప్రాయశ్చిత్తం! ఆధారాణి చివరకు ఓడిపోయింది. 'అయితే నేనూ తినను!' అని బెదిరించి వెళ్ళిపోయింది. బావన్ గంగూరీపగ్గరికెళ్ళి తన కథంతా విప్పించాడు— 'గంగూరీగారూ! అమ్మకు మీరు వివరించి చెప్పండి. నేను ఉపవాసవ్రతాన్ని మాన లేను. మోహజాలం....!'

గంగూరీ నవ్వుతూ ఆధారాణితో చెప్పాడు— 'భగవాన్ వ్రతథంగం చేయడం అనంభవం. కారణం: చాలా పెద్దది. మీరు అదృష్టవంతులు. అతనికి మారదను కథ గుర్తుకు రాలేదు; లేకపోతే భగవాన్ రెండుకళ్ళూ ఉండేవి కాదు!'

ఆధారాణి చకితరాలై గంగూరీపైపు అలాగే చూస్తుందిపోయింది— 'ఓ బాబీ బాబూ!'

దేవతలు. దేవాలయాలనున్న దేవాలయాలలో ఉంటూకూడా ఆధారాణి అన్నిటికంటే ముందు భగవాన్ గుర్తుకొస్తూ ఉంటాడు! అప్పుడప్పుడు గంగూరీ పేర మనీషర్లు వస్తుంది—'భగవానేర్ కావదేర్ జన్య. భగవానేర్ దూదేర్ జన్య' అని. ఆ బావనదాపే ఇప్పుడంటున్నాడు—'భారతమాత కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడుస్తున్నదని!'

బారదేవకు దాని లక్ష్మి గుర్తుకొస్తున్నది. ఆమెకూడా ఏడుస్తున్నది! కాని కాళివరణ్, సోషలిస్టుపార్టీ.

బారదేవ ఇంతమాత్రానికి విరాళపడడు. అతనికి నిద్ర రావడంలేదు. చాలా నల్లలున్నాయి. ఆ. రేపు అతను బావనదాపను అడగలమకుంటున్నాడు— 'ఏమయ్యా. ఇంట్లో నల్లలు ఎక్కువగాఉంటే ఇంటికి వివృత పెట్టవలసిందేనా?'

ఇరవయ్యారు

బాబా హరగోపింగ్ పారబంగాప్రాంతానికి కొత్త తాపిల్దారుగా వియమింపబడ్డాడు. విస్త్రుత సుమరితదాసు అందరికీ చాటింపు వేసేస్తున్నాడు— 'చూశారా చూశారా! కాయస్థుడి ఎంగిలాకులో రాజపుత్రుడు తినేస్తున్నాడు. తాపిల్దారు విశ్వనాథబాబును పారబంగా రాజకుమార్ పిలిచి ఎంతగానో చెప్పాడు. అప్పుడు తాపిల్దారు ఏమన్నారో తెలుసా; ఒకసారి కింద ఉమ్మేసినతరువాత దాన్ని మళ్ళా నాకటం మడిపి అనేవాడు చేయవలసిన పనికాదు....తాపిల్దారు పదవిలో పెద్ద ఆకర్షణేమీ లేదన్నాడు! ఎండిన ఎముకలాంటిదంటే నమ్మండి!'

విజంగానే ఇప్పుడు తాపిల్దారుపదవిలో పెద్ద ఆనందమేమీ లేదు. కాలం మారిపోయింది. తాపిల్దారు తండ్రి దేవనాథమల్లిక్ ఆయదురూపాయల నెంజీతం మీద ఈ పదవికి వచ్చాడు. మరి పైరాబడి; మూడుసంవత్సరాలు గడవకముందే ఎవరై తొంద్రై బీహార పారవంతమైన భూమికి యజమాని అయ్యాడు. విజమైన అదాయమంటే పైపైనవచ్చే అదాయమే! మరి తాపిల్దారు హంగూ ఆర్కాటాన్ని గురించి ఇక చెప్పవలసిందేముంది; తాపిల్దారు పోలాలో పనిచేసేవాళ్ళకు కూలి

అనేది ఇవ్వడం జరిగింది కాదు. పారలంగంపైట రాజా అయితే తిరహాల్ లోనే వుండేవాడు ! ఎవరూ ఆయనను చూసినసాపానకూడా వోలేదు. దేవనాథ్ మర్రిక్ అనదు రాజాగానే వ్యవహరిస్తూ ఉండేవాడు. అప్పుడు కఠిహార్ వద్దను సరిగా ఏర్పాటుకూడా కాలేదు. వృద్ధుడయిన తాపిల్దారు వంపుతరిగిన నరీమసాహీ చెప్పదు మద్రాసికింద పేతురు. నాదాని కొట్టించి మరీ తెప్పించుకునేవాడు. మూడుమాసాలకే పేతురు వోయేవి ! ఆయనకు కొంచెం చెవుడు ఉండేదట; అందుకవి చాలా తక్కువగా మాట్లాడేవాడని, ఒకనేక మాట్లాడడం ప్రారంభిస్తే - 'నాయాన్ని వది చెప్పు దెబ్బలు కొట్ట!' అనేవాడట ! కమలానది పక్కనున్నగుంటలో జరిగింది పెంచే వాడు; నశారానా ఇవ్వడం ఎవరైనా ఆలస్యంచేస్తే ఆ గుంటలో నాడుగుంటల పాటు విరిచెట్టేవాడట ! కిందినుంచి పైదాకా జరిగదు గజ్జెల్లాగా వేలాడేవట !.... ఆ రోజులు ఆముసలి తాపిల్దారుతోనే అంతరించిపోయాయి.

వీరికొరం అన్యాయాలకూడా ఎక్కువయ్యేప్పటికి ప్రతిచోటా రైతులు తిరుగుబాటుచేయడం ప్రారంభించారు. అప్పుడు జమీందార్లు తాపిల్దార్లకు, కరణాలకు గుప్తప్రమాణాలు వంపించారు. రైతులపట్ల కలుపుగా ప్రవర్తించవద్దని !

విశ్వనాథ్ బాబుకూడా దాగానే వ్యవహరించాడు. రైతులపట్ల కఠినంగా ఉండవలసిన అననర మెప్పుడూ ఆయనకు కలగలేదు. ఎందుకంటే ఆయన పూర్వీకులు తాపిల్దారులపట్ల ఎలా వ్యవహరించుకోవాలో ఒక ఒరవడి విడిచిపెట్టి మరీ వెళ్ళారు. యమదూతయినా కొంచెం వ్యవధి ఇచ్చేవాడటగాని తాపిల్దారు అవకూడా ఇచ్చేవాడు కాదని ఒక లోకోక్తి ప్రచారంలో వున్నది. ప్రతిసారి గడువు పూర్తి కాకముందే జనరల్ మేనేజరు డప్ క్యాంపు వేసేవాడు. ఆయనక్యాంపు రాకముందే బొంబం దున్నుకునేవాళ్ళంతా నేపాదుజిల్లా మోరంగుకు పారిపోయేవాడు.... బంగళాలోటలో ఎన్నో దేవాల రేచేవి; పామియాలాని ఏర్పాటుయ్యేవి ! వందలాది సిపాయిలు, నాడుగు ఏనుగులు, కార్లు, వంటవాళ్ళు, వడ్డించేవాళ్ళు, మంగలి, చాకలి ఎండరో ! అయిదుగ్రామాల ఎద్దలక్కమీద ఈ గుడారం సామాను వేసుకొని వచ్చే వాళ్ళు !

ఆ ప్రాంతంలో తనమాటంటే వినివినాళ్ళు, కొంచెం తలనిరుసుగా వ్యవహరించుకునేవాళ్ళ రిస్తు ఒకటి తాపిల్దారు ముందుగానే తయారుచేసి ఉండేవాడు. ఇక

సుమరితదాసు పెద్దపెద్ద అసామలదగ్గరకు వెళ్ళి అవకలకు తీసుకెళ్ళి ఆ జాబితాలో
వీ పేరు పై నే ఉన్నదని చెప్పేవాడు.

....ఆ. నా పేరు పై నే ఉన్నదా ! ఆ విన్నవనిషి నెత్తిన పడుగు పడినంత
వనవుతుంది.

ఎలాగై నావరే ఆ పేరు కొట్టిపారేయించుకోవాలి !

ఈ పట్టిక తయారుచేసేప్పుడు తాపిల్దారు సుమరితదాసు సంహకూడా తీసు
కుంటూ ఉండేవాడు. సుమరితదాసు ఆ సంవత్సరంలో జరిగిన విషయాలన్నింటినీ
గుర్తుకు తెచ్చుకుంటూ రాయించేవాడు — 'అయ్యా ! అనంతవర్షదినాన రణజీవ
పాలు తీసుకరావడానికి వెడితే గొల్లలపేట నకకాడీ మా బిర్రె ఎండిపోయిందని
అబద్ధం చెప్పి వెనక్కు పంపించేశాడు.'

సాక్ష్యం చెప్పడానికి విరాకరించిన వాళ్ళపేర్లు. రొమ్ము పిరుచుకొని
గర్వంగా నడుచుకుంటూ వెళ్ళేవాళ్ళపేర్లు. పంచాయతీసమావేశాల్లో పిపాయిలకు
వ్యతిరేకంగా సాక్ష్యం చెప్పినవాళ్ళపేర్లు జమీందారు గుర్తుంచుకునేవాడు.

దవ్వగారికి కావలసింది పన్నులు వసూళ్ళుకావడం కాదు; సంస్థానం దాబూ
దర్వాన్నిచూపి అంతా దాసోహమంటన్నారా లేదా అని చూసేవాడు ! 'మన ప్లేట్ లో
దుర్మార్గులకు స్థానం లేదు. తాపిల్దారుతో అబద్ధాలు చెప్పకూడదు. మోసాలు,
కుట్రలు పనికిరావు. నువ్వు బద్మాషివి !' అని అంటూ ఉండేవాడు.

'చతుర్ మండల్ !'

'అయ్యా !' చేతులుతోడించి ఒక అర్ధనగ్నంగావున్న మనిషి గడగడ పలు
కుతూ నిలబడ్డాడు.

'నువ్వు సాక్ష్య మెందు కివ్వలేదు !'

'అయ్యా, మీరే రక్షకులు !'

'రక్షకులు లేదు. ధిక్షకులు లేదు ! నిన్ను మా పిపాయిలు కొరదాలతో
కొడతారు !'

చటాక్ ! చటాక్ ! చటాక్ !....కొరదాదెబ్బలు పడుతున్నాయి.

‘మవ్వ బేతరీసేనా, రాజపుత్రుడివా, మా తాసిల్దార్ ను ఎందుకు అవమాన పరచావు?’

ఆ కరువాత సంవత్సరంపాటు అంతటా ప్రళాంతంగా వుంటుంది. తాసిల్దార్ భయంతో జనం గడగడ వడికిపోతూ ఉండేవారు. మరీ ఇప్పుడో, కాలం మారిపోవడమే కాదు, పూర్తిగా తల్లడిందు అయిపోయింది.

సింగ్ చాలా ప్రయత్నాలుచేసి హరగోరిసింగ్ కు తాసిల్దారుపదవి ఇప్పించారు. మేనేజరుకు నాలుగువందల రూపాయలు డివిడెండ్ అప్పించుకోవలసి వచ్చింది. చార్జీ తీసుకునేప్పుడే ఎవరో తుమ్మారవి చెప్పుకున్నారు. ఇక ఈ కొత్త తాసిల్దారు గారి హయాం ఎలా ఉంటుందో చూడాలి!

రాజపుత్రవీధి ప్రతిక్షప్రవాహం ఎంతో సంకోషంగా వున్నాడు. శివశంకర సింగ్ అందరితో—‘హరగోరి ఇంకోలాగు ఎప్పుడూ చూపిస్తున్నట్లుంటే మేనేజరు పదవి వచ్చివుండేదని చెబుతున్నాడు.

నల్లబోపివాళ్ళ సంయోజక్ భానులో పాతం చెబుతున్నాడు—‘తాసిల్దారుపదవి కాయస్థులచేతులు మార్చి రాజపుత్రులచేతుల్లోకి వచ్చినట్లుగానే ఆర్యావర్తంలోని పూర్తికార్యభారం హిందువులచేతుల్లోకి వచ్చేస్తుంది. ఆరోజున ఆర్యావర్తం మూల మూలలా హిందూరాజ్యపతాకం ఎగురుతుంది.’

సిద్ధాంతి సలహా ఇచ్చాడు—‘లక్ష్మీపూజ చేసుకోకుండా భాతాపుస్తకాలు అంటుకోవడానికి వీలేదు. కుక్రవారం ముదిరోజు - కార్యారంభానికి. యాత్రలకు, గృహవిర్యాదానికి మొదలైనవాటికి!’

బాలదేవకు మాటిమాటికి తను కలలో చూసిననంగతే గుర్తుకొస్తున్నది—వికాలమైన నభ, హరగోరి లక్ష్మీమెదిలో పూలమాల వేస్తున్నాడు.

కామ్రేడ్ కాశీదరజీ, వాసుదేవ్ పార్టీ కార్యకర్తలకు ప్రబోధించారు:—‘పాత తాసిల్దారు గుడిమింగేవాడయితే, కొత్త తాసిల్దారు గుడిలో లింగాన్ని మింగే వాడు! దొండు దొండే. వళ్ళుగడగొట్టించుకోవడానికి ఏ రాయి అయినా ఒకటి, ఇద్దరూ పరమదుర్మార్గులు. జమీందారుకు తోడ్తుంది. అందుకే సోషలిస్టుపార్టీ కార్యదర్శి వంశుర్షణకు సహాయత్వం కావాలన్నాడు:’

దానందానుకు ఈ గ్రామం కొత్త. అందుకే ఏమీ మాట్లాడడంలేదు. అవలు ఆతని మనస్సు సరిగిలేదు. ఎందుకో ఏమో.

చర్చా సెంటర్లో నాలుగైదు రాట్నాలూ, మగ్గలూ ఉన్నాయి. పైగా రాత్రి పూట చదువుకూడా చెబుతున్నారు. అడవాళ్ళకు, పిల్లలకూ పంతులమ్మ చదువు చెబుతున్నది; ముసలివాళ్ళకు మాష్టరు చెబుతున్నాడు. ముసలి బిరంబీదాను పది రోజుల్లోంచి చదువుకోవడానికి వస్తున్నాడు. అయితే 'క' బదులు 'గ' తోనే కవర్గాన్ని ప్రారంభిస్తున్నాడు—'గ మ క ల'. మాష్టరుకు తికమకగా వున్నది. ఇతగాడి వ్యవహారం.

ఇరవయ్యేడు

దాక్టర్ జీవితంలో ఒక సూతనాద్యాయం ప్రారంభమైంది. ప్రేమ, చెలిమి, స్నేహం - ఏటివి జీవితానుభవాలతోనే కొలవడానికి నిత్యం ప్రయత్నించాడు. హృదయం అనే వస్తువు మనిషి శరీరంలో ఉంటుందా? నాకు తెలియదులే, ప్రజలు 'లంగ్స్'ను హృదయమంటున్నారో లేక 'హార్ట్'ను అంటున్నారో నాకు తోడవకటంలేదు. ఏది ఏమైనా 'హార్ట్'కూ, 'లంగ్స్'కూ, లేదా 'లివర్'కు ప్రేమతో ఎటువంటి సంబంధమూ లేదు.' అని నవ్వుకూ అంటూ ఉండేవారు.

అయితే ఇప్పుడాయన మనిషికి హృదయం అనేది ఒకటి వున్నదని శరీరాన్ని చీల్చిచూస్తే అది కవిపించకపోవచ్చునని ఒప్పుకోవడానికి సిద్ధంగా వున్నాడు. అగమ్య అగోచరమైన వస్తువేదో బాధను కలిగిస్తూఉంటుందని, ఆ బాధానివారణకు ఎడ్రిలిన్ పని చేయదని అంటాడు. ఆ బాధను సమూలంగా నాశనం చేయడం అరిగితే మానవుడు దానవుడుగా మారిపోవచ్చు....హృదయమనేది మనిషిలోని దైవత్వం చోటుచేసుకునే మందిరంలాంటిది.

బాల్యంనుంచే తన జన్మగాథను ఆయనెప్పుడూ విన్నవించలేదు. అయితే కాలంలో జీవిస్తూ ప్రత్యేకచరిత్ర అంటూ ఏదో వున్నదని రొమ్ము విరుచుకొనే ప్రతివ్యక్తికి ప్రపంచాన్ని కదిలించేదీ, మునుముందుకు సాగించేదీ, జీవితగాథ

ఒకటి ఉండాలి. కానీ దాక్టరు వంశచరిత్రమీద నల్లటిపిరా వులుముకున్నది. జైలు వాళ్ళ పెన్నారు చేయబడ్డ ఉత్తరాలలాగా. ఆ కాగితంమీద అసలు అక్షరాలనేవి అంతకుక్రితం అక్కడ రాయడం జరిగిందా, అనే అంతటి సహజంగా పిరాను పులిమిపేయడం జరుగుతుంది.....కన్నతల్లికూడా తన అవసరం లేకపోయింది :చీకటికోనలో, ఒక అధాగ్యురాలైన తల్లి హృదయంలోని బాధను నొక్కివట్టు కుంటూ, చెంగుదాటువ పొత్తిళ్ళలో అప్పుడే పుట్టిన పసికందును దాడుకుంటూ విలబడింది. ఒక నల్లటి భయంకరమైన వీడవచ్చి చెయ్యి చాపుతుంది. తల్లి తన గుండెబాగాన్ని. రక్తసింధాన్ని కడసారిగా ఒకక్షణంపాటు చూసుకుంటుంది. ముద్దు పెట్టుకుంటుంది. భయంకరమైన వీడ ఆమె చేతినుంచి ఆ శిశువును బల వంతంగా లాక్కుంటుంది. తల్లి దంతాలతో పెదవుల్ని నొక్కివట్టుకొని ఆలాగే విలబడిపోతుంది.

దాక్టరు తన మాతృస్నేహాన్ని, చీకటిలో విలబడ్డ 'నల్ హుచెడ్' బొమ్మ లాంటి తల్లిప్రేమ విలువను అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు. గొంతు నులిమి చంపవచ్చునే! నల్లివి నలిపినట్టు చేతివేళ్ళబలంతోనే. అయిదుగంటల వయసుగల ఆ శిశువును నలిపివేయవలసింది. కానీ తల్లి అలా చెయ్యలేదు, చేయ లేకపోయింది.....బహుశా ఆమె ప్రయత్నించి వుండవచ్చు. పెదమీటికి రెండు మూడుపర్యాయాలు వేళ్ళు వెళ్ళివుండవచ్చు. విద్రవీకున్న శిశువు విద్రలోనే పకా యన నవ్వివుండవచ్చు. దాంతో ఆ శిశువు శరీరం నిమిరి ఉంటుంది.పిన్నహాయి రాలైన న, అధాగ్యురాలైన తన తల్లి మనసులో ఆ సమయంలో రేగిన పెను తుపాను తీవ్రతను ఊహించుకోగలిగాడు....తాను తన తల్లి పవిత్రస్నేహానికి, అపరాధిత ప్రేమకు నజీవమైన ప్రమాణం.

అధాగ్యురాలైన ఏ తల్లిగాభవిస్తూ అకవిహృదయం భక్తి ప్రపత్తులతో విండిపోతుంది. పవిత్ర నిర్వాసిత, సమాజదృష్టిలో అత్యంతవీరురాల అయిన తన తల్లి ఒడిలో క్షణంపాటు తనశిరస్సు ఉంచాలని వ్యాకులపడిపోయాడు.ఏ ప్రీతి ప్రేయసిగా చూడడానికి అత నెప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు. లోలోపలే కుమిలి వ్యాధిగ్రస్తుడై నాడు. యవకుడైన నవ్యక్తికి శారీరకమైన ఆకలి

వేయకపోతే అతడు విజంగానే వ్యాధిగ్రస్తుడే. లేదా 'ఎన్ నార్మల్'. (అస్వాభావిక మైన వ్యక్తి).

దాక్టర్ ఒక కొత్త మరుపుమీదికొచ్చి చూశాడు. ప్రపంచమెంత అందంగా వున్నది.

అతడు రోకకళ్యాణంకోసం నడుం కట్టాడు. మానవజీవితానికి వినాశం కల్పించే వ్యాధులమూలకారణాలను అన్వేషించి మాతన ఔషధాలను కనిపెడతాడు. రోగకీటకాలు నశించిపోతాయి. మానవుడు ఆరోగ్యవంతుడవుతాడు. ప్రపంచంలోని మెడికల్ కాలేజీలలో అతనిపేరు మోగిపోతుంది. 'ప్రకాంత్-మెథడ్', 'ప్రకాంత్ రియక్షన్', డబ్ల్యు. ఆర్. లాగా పి. ఆర్. అంటారు. ఆ తరువాత — టెస్ట్ 'ట్యూబ్ బేబి' ఎవరిని అమ్మా అని పిలుస్తాడు; అప్పుడు బహుశా అమ్మ అనే మాట హాస్యాస్పదంగా మారిపోతుంది.... తెలుసా; ఇదివరలో అమ్మ అనే అనిద ఉంటుఉండేది. అర్ధనగ్నంకంటేకూడా ఇంకొక ఆకు ఎక్కువ చదివినమ్మాయి 'చెలికాపే'ద్వారా ఆమెరికన్ పేస్ట్రిని ఇంట్లోకూర్చునే రుచిచూస్తూ—'ప్రీటెస్ట్ ట్యూబ్ ఏజ్! పీ-పీ!....అమ్మా! ట్యూబ్ అమ్మాగి.'

'తల్లి, తల్లి వసుంధర! ధర్మమాత! తల్లి తన కొడుకును చంపలేక పోయింది. కాని కొడుకు తన తండ్రిని గొంతునులిమి చంపేస్తాడు. నశ్యశ్యామలా!....

భారతమాత గ్రామవాసిని.

పొలాలలో వ్యాపించెను శ్యామల

దూళిభరిత మలినాంచలం!

మలినాంచలం! మాపినచెరగు! కాని భారతమాతది వ్యర్థాంచలం! గోధుమ బంగారుగింజలతో విండిన పొలాలు తూరుపుగాలికి రెపరెపలాడుతున్నాయి. గ్రామాల లోని ప్రజలంతా పొలాలలో వున్నారు. బంగారునదిలో నడుండాకావిండిన బంగారు పిళ్ళల్లో గ్రామంలోని ప్రజలంతా కేళివిలాసాలాడుతున్నట్టున్నారు. బంగారు అలలు! కాశ్యపుక్షపంక్షులు, అడవిరేగుచెట్ల అడవి, బంగళాకోట, శామరాకులతోవిండిన తమలానది నీటిగుంటలు! దాక్టరుకు వస్తువులన్నీ విశ్వనూతనంగా కనిపిస్తున్నాయి.

కోయిలకూత డాక్టర్ హృదయంలో ఎప్పుడూ బాదను ఉత్పన్నం చేయలేదు. కాని పొలాలలో గోధుమకోసే కూలీలపాటల్లో ఆర్థరాత్రిపూట కూసే కోయిలకంఠంలోని మాదుర్యం అతను అనుభవిస్తున్నాడు.

రోజూ కోయిల ఉదయం కూసేది
ఈరోజు ఆర్థరాత్రివేళ పాడుతున్నది
విద్రిస్తున్న నా ప్రయోధికి విద్రాభంగం కలగకుండుగాక.

ప్రియుడికి విద్రాభంగమూ కలగకూడదు. గాఢనిద్రలోవున్న ప్రయోధి తల దగ్గర విననకర్రగా పనిచేస్తున్న పచ్చనిపైరు ప్రయోధి విద్రాభంగం కలగకూడదని, అతని కల కరిగిపోకూడదని జాగ్రత్త పడుతున్నది.

డాక్టర్ కుకూడా ప్రేమగా జోకొడుతూఉంటే నిద్రపోవాలని వున్నది. జీవిత పథంలో విరామం లేకుండా ముందుకు పరుగెడుతున్నాడు; ఊంపాటు విక్రాంతి తీసుకునేందుకు తన తెక్కరా వీడ అనేది కవింపలేదు. ఏ తెట్టుకొమ్మ వల్లవి వీడనుగురించి ఊహించుకొన్నా లేదు. జీవితంలోని ఈ సూతన మార్గంమీద కాలు బెట్టేప్పటికి ఎంతో అలనట అనిపిస్తున్నది. అయితే మార్గస్థాందర్యానికి ముగ్ధుడయి వీడన అలాగే వుండిపోలేదు. గమ్యాన్ని చేరుకునేందుకు ఈ మార్గం ఎంతో ప్రేరణ కనిపిస్తున్నది..... ఊంపాటు విక్రాంతి తీసుకునేందుకు అతనికి వీడ కావాలి. ప్రేమ!....

ప్రియురాలు మేల్కొన్నది; పచ్చటిపైరు ప్రియురాలికి వీడ్కోలు చెప్పింది; ప్రియురాలు వెళ్ళిపోవాలి. హిమాలయశిఖరాన్ని ఉపోదయ ప్రథమకిరణాలు స్పృశించి స్వర్ణమయం గావించింది. మామిడితోపులలో కోయిలలు, బుల్ బుల్ పిట్టలు ఎకకంఠంతో మంగళగీతాలు పాడుతున్నాయి. పొలాలమీదినుంచి గీత అందికలు తూర్పుగాలిమీద ప్రయాణంచేసినచ్చి డాక్టర్ హృదయంలో సంచలనాన్ని కలిగిస్తున్నాయి.... గోధుమకోశలు అరుగుతున్నాయి. గోధుమపంట సువాసన నలు వైపులా వ్యాపిస్తున్నది.

'డాక్టర్ గారూ!'
'ఏమిటి?'

‘మీరు కొంచెం రావాలి. మా అక్క వాంతులు చేసుకుంటున్నది.’

‘విరేచనాలుకూడా అవుతున్నాయా?’

‘అవుతున్నాయండీ!’

డాక్టరు వెంటనే తయారై బయలుదేరాడు. ఆ ఊరుదగ్గరే!....డమేరియా అయివుంటుంది. కాని సెలాయన్ ‘అప్పరేటన్’ కూడా తీసుకెళ్ళడం మంచిది!

‘ముప్పయిసార్లు విరేచనాలు ఆయ్యాయి!’

మంచంమీద పడుకున్నయువతి పాలిపోయివుంది. ఆమె కాళ్ళూ చేతులు బిగుసుకుపోతున్నాయి. మూత్రం రావడంలేదు. కలరా అయివుంటుంది. డాక్టరు సెలాయన్ అపరేటన్ నరికేస్తాడు. స్పిరిట్ స్ట్రో వెలిగిస్తాడు. నార్మల్ సెలాయన్ పీసా తీస్తాడు. ముసలితండ్రి ఏదో చెప్పబోతాడు. చివరకు చెబితాడు—‘డాక్టరు గారూ! ఈ ఇవ్వబోయే ఇంజెక్షన్ ఎంతవుతుందండీ!’

చిన్న ఇంజెక్షను పీజా రెండురూపాయలు! ఇంక పెద్ద ఇంజెక్షన్ కు పీజా ఏబై రూపాయలై నా అవుతుంది!

‘ఎందుకు? ఏబై రూపాయలు!’

‘అయితే వద్దలెండి. ఏదై నా మం దివ్వండి.’

‘మందిస్తే లాభంలేదు.’

‘నాదగ్గర ఇచ్చుకోవడానికి అంతడబ్బు ఎక్కడిదండీ!’

‘ఎద్దు ఆమ్మే పెయ్!’ డాక్టర్ నవ్వుతూ సెలాయన్ ఇవ్వడానికి తయారు చేస్తున్నాడు.

‘డాక్టర్ గారూ! ఎద్దు ఆమ్మేస్తే పొలం ఎలా దుమ్ముకోవడమండీ! పిల్లలు అకలితో ఆలమటించి చచ్చిపోతారు. అడవిల్ల బబ్బు....!’

‘అంటే!’

‘అయ్యో! అడవిల్ల బబ్బు మందూ మాకూ ఇప్పించకపోయినా నయమవుతుంది.’

అడవిల్ల బబ్బు మందూ మాకూ ఇప్పించకపోయినా నయమవుతుంది! పాపం ముసలివాడి తప్పేమీలేదు. ఇందులో! నాగరకకుటుంబంలోకూడా అడవిల్ల

పుడితే అల్లూడిటోకాదు—సిద్ధా ప్రమాదం వచ్చివద్దట్టు. అదేదో కలుపుమొక్క అయినట్టు !

డిగ్ - డిగ్, డిడిగ్ - డిడిగ్

'....రేపుదయం అన్నత్రిలో కలరా ఇంజెక్షన్ ఇస్తారు. సర్వజనులకు తెలియజేసేదేమిటంటే - పిల్లలూ పెద్దలూ, ఆదా మగా అందరూవచ్చి ఇంజెక్షను తీసుకోవలసిందాహో!' డిగ్ డిగ్ డిడిగ్! గ్రామంలోని వెట్టివారు చాటింపు వేరారు.

కలరావచ్చిన మొదటిరోగిని బతికించడం జరిగింది. కాని గ్రామాన్ని బతికించడం చేతనయింది కాదు. డాక్టర్ డప్పువేయించి మరీ ఇంజెక్షన్ తీసుకోమన్నాడు. కాని ఎవరూ ముందుకు రాలేదు. బావులో మందు కలిపిస్తూంటే గుంపులు గుంపులుగాచే ఆ పనిని నిరోధించారు—'డాక్టర్ బావులో మందుకలిపి కలరావ్యాపించేట్టు చేస్తున్నాడు. మాకూ తెలుసు!'

డాక్టర్ బారడేవ్, కాళీచరణ్, చర్టా పెంటర్ వాళ్ళకూ కబురంపి పిలిపించాడు. ఈ విషయంలో సహకరించవలసిందిగా అభ్యర్థించారు - జనం ఇంజెక్షన్ తీసుకోక, బావులో మందుకూడా కలపనివ్వకపోతే ఊరికి ప్రమాదం వచ్చివరుతుంది.'

మధ్యాహ్నం బారడేవ్, కాళీచరణ్, చర్టా పెంటర్ మాషర్లు, డాక్టరుతో కలిసి ఒక బృందంగావెళ్ళి బావులో మందుకలిపి వచ్చారు. ఇంజెక్షన్ ఇచ్చేసమస్య కొంచెం జటిలమైనదే! కాళీచరణ్ — 'ఒకపని చేద్దామంది! ఇవ్వాళ్ళ నంతరోజూ, నంతలో జనాన్ని నాలుగునైపులమంచి ముట్టడించి బలవంతంగా ఇంజెక్షన్ ఇవ్వడం బావుంటుంది. ఇక మిగిలివవాళ్ళను ఇళ్ళదగ్గర వట్టుకుందాం!' అని అన్నారు.

డాక్టర్కు ఈ సలహా వచ్చింది. కాని బారడేవ్ అభ్యంతరపెట్టాడు. 'ఇష్టం లేకుండా బలవంతం చెయ్యడం....!'

'ఏమిటి మీ అర్థంలేని మాటలు?'

చర్టా పెంటరు పంతులమ్మ బారడేవ్ మాటను మధ్యలోనే వింటిస్తూ అన్నది— 'కాళీచరణ్ గారు చెప్పింది చాలా సబబుగా వున్నది!'

బాలదేవ్ కఠినతలు ఒక్కసారిగా వేరెక్కాయి.

....ఈమెకు మాట్లాడేవద్దతికూడా తెలీదు. ఆడదానివ్వడావం నర్కన్సీట్స్ వేయకూడదు. వంటలక్క లక్ష్మి ఎంత మధురంగా మాట్లాడుతుంది! ఈమె మొగరాయుడలాగా మాట్లాడేస్తూంది. వైగా చర్బా పెంట్లో పంతులమ్మ! కాంగ్రెసులో పనిచేసిన చాలామంది ఆడవాళ్ళను తనూ చూశారు. మాయాజీ. తారావతీదేవి, నరస్యతి, ఉషాదేవి, శ్రద్ధాదేవి! ఎవరూ ఇలా నర్కన్సీట్లాగా మాట్లాడేవారు కాదు. ఊఁ, పెద్ద చెప్పవచ్చింది! కాళీచరణ్ గారు చెప్పింది చాలా నబబగా వున్నదంటూ!బలవంతంచేయడం హింసావాదంకాక ఇంకేమిటి?

కాళీచరణ్ బృందంవాళ్ళు సంతను చుట్టముట్టారు. డాక్టర్ మామిడిచెట్టు కింద బిల్లిపేసుకొని తనసామానుతో సంసిద్ధంగా వున్నారు. కాళీచరణ్ ఒక్కొక్క మనిషిని వట్టకొస్తున్నారు; మాష్టరమ్మ స్పీరిట్ లో ముంఁన దూది చేతిమీద రాస్తున్నది. డాక్టర్ ఇంజెక్షన్ ఇస్తున్నాడు. తాపిలూరు పేర్లు రాస్తున్నాడు. సంతలో పారిపోవడానికి తొక్కినలాట ప్రారంభమైంది. ఎక్కడికి పారిపోతారు? నాలుగు నైపులా సోషలిస్టుపార్టీ వారింటిల్లు విలబడివున్నారు;

‘అమ్మయ్యో! అమ్మయ్యో!....ఒరే బాబూ కాళీ!’

‘ఏమిటి? ఎందుకేడుస్తున్నావు?’

‘ఒరేయ్ అబ్బాయ్!’

వచ్చబొట్టు వొడిపించుకునేప్పుడుకూడా సూది పొడిపించుకోలేదు. వద!

ఏడువందల పాతికమందికి ఇంజెక్షన్ ఇచ్చారు. ఇక ఇళ్ళల్లో మిగిలిన వాళ్ళను, రేపుడయం సూర్యోదయం కాకపూర్వమే వట్టకొని ఇంజెక్షన్లు ఇవ్వాలి.

‘రోగులు పేవచేసేందుకు వారింటిల్లు కావాలి!’ అని డాక్టర్ అన్నాడు.

కాళీచరణ్ తన బృందంలోని అరనైమంది వారింటిల్లను వెంటిసుకొని రాత్రి హాస్పిటల్ కు వెడతాడు.

చర్బా పెంట్లు మాష్టరమ్మ చాలా దైర్యంగల మనిషి. ఆమెకూడా ఇందుకు సిద్ధమైంది.

దావన్ దాసు నవ్వి—‘నన్ను చూసి రోగులు భయపడిపోతారు. దాక్టర్ గారు, నా కింకేదై నా పని అప్పగించండి.’ అని అన్నాడు.

బాలదేవ్ నోరు కదపలేదు. కలరా అంటే ఆశగాడికి భరే హదర్.

ఇరవయ్యేనిమిది

దాక్టరు మనిషికాదు. దేవత! దైవం! శాంతికులపేట, ద్వారపాలకులపేట, కుర్మీ షాత్రీయాలపేట, దానర్లపేట—ఈ పేటల్లోని మొత్తం అయిదుగురు మనుషులు ‘హరీ’ అన్నారు. ప్రతిఇంటానూ ఒకళ్ళో ఇద్దరో జబ్బుపడ్డారు; కాని దాక్టరు బేవుడలాంటవాడు. రాత్రింబగళ్లు ఒక ఊంకూడా విశ్రాంతి తీసుకోకుండా రోగుల్ని చూశాడు. పంతులమ్మకూడా దేవతలాంటి మనిషి. కాళీవరల్ మహా దైర్యశాలి. వాంతులు, విరేచనాలతో విండిన పక్కలమీద పడుకున్న రోగులకు పేవ చేయడం, బట్టలు ఉతకడం, మండలుపేపి మురికిపదార్థాలను తగులబెట్టడం వగైరా మనుషులు చేయవలసిన పనులుకాదు; దేవతలు చేయవలసినపనులు! ఒక్క పైసా కూడా పీజా తీసుకోలేదు. రాత్రిఅంతా మేల్కొని ఉచితచికిత్స చేశాడు. రేషం లార్ కోయరీ ఏకైకపుత్రుణ్ణి మృత్యువునోటినుంచి తప్పించాడు. రేషమలార్ దాక్టర్ కు సంతోషంగా ఒక ఆవును బహూకరించాడు. కాని దాక్టర్ ఏ కొడుక్కి ఈ ఆవుపాదు తాగిస్తూఉండు. పాదు అమ్మవద్ద. ఇది నా బహూమానం, తెలిసిందా!’ అని అన్నారు.

దావన్ దాసుకూడా అవశారపురుషుడు. రాత్రిఅంతా పేవచెట్టుకింద కూర్చోని బంజరు నాయస్తూ పాటలు పాడుతూ ఉండేవాడు—‘రామా, సీతారామా! ఆర్త పరాయణరామా! సీతారామ్, సీతారామ్, వందేమాతరమ్!.... సీతారామ్!’

మనిషి తన వీడను కను చూసుకొని భయపడే గణాంధకారంలో దావన్ పాట రైర్యాన్ని వంచిపెట్టేసి.

బ్రాహ్మణపేటలో ముగ్గురు మనుషులు చనిపోయారు. సిద్ధాంతిభార్య వేరే జబ్బుపర్ల మరణించింది. కాయస్థులపేట, నందార్ పేట, యాదవులపేటలో ఒక్కరు.

కూడా జబ్బు పడలేదు. అయితే దాక్టరు అందర్నీ కాపాడాడు. వదిహేనురోజుల తరువాతగాని కమల దాక్టర్ మొహం చూడలేదు.

కమల తన అంతర్యంలో ఎన్నెన్నిసంగతులు వూహించుకున్నది!.... ఈ వదిహేనురోజుల్లో కనీసం ఒకసారివచ్చి వెళ్ళకూడదూ; పోవద్దురూ; నాకుకూడా జబ్బు అంటుకునేది; అంతేగా; నేను మరణించేదాన్ని. మీదేంబోయింది; మీకా చర్చా పెంటర్ పంతులమ్మ దొరికిందిగా; రాత్రిఅంతా మీకు టీ తయారుచేసి ఇచ్చేదిగా.

కాని ఆమె దాక్టర్ని చూడడంతోనే అన్నిసంగతులు మరచిపోయింది. దాక్టర్ మొహం బాగా నల్లబడిపోయింది, కళ్ళు పీక్కుపోయాయి. ప్యారూ చెప్పిన దాంట్లో నత్యం లేకపోలేదు—‘దాక్టరుగారు ఊళ్లోవున్న వాళ్ళందరి ఆరోగ్యాలను గురించి బెంగ బెట్టుకొన్నారు; కాని ఆయన తన ఆరోగ్యాన్నిగురించి ఏ మాత్రం వట్టింతుకోవడం లేదు. రోజురోజుకూ ఆయన ఆరోగ్యం ఊటిస్తున్నది. తిండి తిప్పలు తీసుకోవడమే లేదు సరిగా.’....అమ్మ దాక్టర్ గార్ని కాసేపు ఒంటరిగా ఉండనిస్తే బావుండునని అనుకున్నది. కమల! ఈ రోజున ఆమె దాక్టర్ని కౌగిలించుకుంటుంది!

‘చెప్పండి. కలరా దాక్టర్ గారూ!’ కమల నవ్వుతూ దాక్టర్ దగ్గరకు వెళ్ళింది. ‘కలరా దాక్టరా; ఈ పిల్ల మాటలు మరి విద్వారంగా వున్నాయి. రోజురోజుకీ నీకు అలాను ఎక్కువయిందమ్మాయ్!’ తల్లి కోప్పడింది.

‘ఈ పేరు నేను పెట్టినపేరు కాదమ్మా! మొన్న రామపూర్మంబి వచ్చిన కూలీలు నన్నను అడగుతున్నారు — కలరా దాక్టర్ ఎక్కడుంటారని; జనమంతా ఈయనగాని కలరా దాక్టర్ అనే అంటున్నారు.’ కమల కింకిలా నవ్వుతూ అన్నది.

తల్లి నవ్వి వెళ్ళిపోయింది. దాక్టర్ కూడా నవ్వుతూ - జనం నన్ను కలరా దాక్టర్ అంటే అన్నారులే; కాని నువ్వుమీకు నన్ను ‘మూర్ఖుల దాక్టరు’ అని అనాలి!

‘ఓహో! అలాగా, మూర్ఖుల దాక్టర్ గారు వదిహేనురోజులతరువాత విదియనాటి చంద్రుడిలాగా మొహం చూపించడానికొచ్చారు! మహాకబుర్లు చెబుతున్నారు!’ కమల గాంభీర్యాన్ని తెచ్చుకొని అన్నది.

‘లేదు కమలా! విన్నగురించి అనుకుంటానే వున్నాను. ఈ మధ్యలో శువ్వేమైనా గొడవచేస్తే ఎలాగవి!’

‘అంటే నేను కావాలని మూర్ఖపోతున్నానా ఏమిటి?’

‘అవును, కావాలనే!’

‘ఎందుకు?’

‘ఎందుకంటే స్వహ తప్పితేగాని మూర్ఖుల దాక్టరు రాడవి!’

‘ఉహా! దాక్టర్ వస్తే ఎంత, రాకపోతే ఎంత?’

‘అయితే సరే. నేను వెడుతున్నా!’

‘ఊ!’

‘దాక్టర్ గారు ఇన్ని రోజులకు వాత వచ్చారుగదా, టీ ఇచ్చేదేమైనా వున్నదా లేక పోట్లాడుతూ కూర్చుంటావా?’ తల్లి లోపలినుంచి అన్నది.

కమల నాటక కరచుకుంటూ లోపలికి పరుగెడుతుంది. కొంచెంపి ఆమ్మ తన మాటలపై విసలేదుగదా!

దాక్టరు ఈ పర్యాయం చుట్టపక్కలన్న పదిహేను గ్రామాలతో పరివాయం ఏర్పరుచుకొన్నాడు. కర్షకుల్ని చూశాడు; కార్మికుల్ని చూశాడు; దగాపడినవాళ్ళు; బాధలనుభవించేవాళ్ళు; విరాక్రయులు; వ్యాధిగ్రస్తులు; వాళ్ళందరి కనుపాపల చాటున దాగివున్న భాషను అవగతం చేసుకొనడానికి ప్రయత్నించాడు. మధ్యతరగతి రైతుల పెద్దపెద్ద భవంతులను, స్వంతంగా చోటలో చోటచేసుకున్న కూలిప్రజల కుటీరాలను చూపే అదృష్టం లేదా దురదృష్టం నాకు కలిగింది. రోగుల్ని పరీక్షించి వచ్చేప్పుడు ఉట్టిమీద వేలాడే ఖాళీకుండలు ఎన్నో చోట్ల నా కలకు తగిలాయి. ఏడు మాసాల పనివిధము అనుము అకుకూర అహారంగా ఇవ్వడం తాను చూశాడు; మీదతనం, మురికి, విస్వహాయక వీటిమధ్యనుంచి మంచికాలం పైకి లేస్తుంది. సొందర్యం వెల్లిరికిస్తుంది. వయసులోవున్న వాళ్ళందరి మొహాలమీద ఏదో ఆకర్షణ కనిపించింది. కమలానది పక్కగుంటలో వికపించిన తామరపూలలాగా జీవిత ప్రారంభదశలో ఆకర్షణీయంగా, మనోహరంగా, అందంగా కనిపించడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. అయితే సూర్యునివేడి తీక్షణం కావడంతో అవి వదలిపోయాయి.

సాయంత్రావికిముందే ఎండినపూలు రాలిపోతాయి. కాళ్ళీరు తామరపూలకు పూర్ణియా పూలకూ ఉన్న భేదమే ఇది : ఇక కమలంలే రాజకమలం :

‘నేను విన్ను రాజకమల అవి పిలుస్తాను :’

‘అయితే నేను విన్ను ప్రళాంతమహాసాగర మంటాను :’ కమల ఇవ్వాళ్ళ అనుకోకుండానే నువ్వునేసింది.

‘ప్రళాంత మహాసాగరంలో రాజకమలాలు వికసించవు. నేను కమలానది పీటిగుంటగా ఉండడానికే నే విష్ణవదతాను.’ డాక్టర్ నవ్వాడు.

కమల పెద్దపెద్ద కమరెప్పలు ఒకవర్యాయం పైకిలేచి మరల కిందికి దించుక పోయాయి.

‘ఇంతవరకు నీ హాస్పిటల్ నాకు ఎందుకు చూపించలేదు : నీ కుండేళ్ళు, ఎడకలు, నక్కలు, ముంగినలు....’

‘నాన్నా, అమ్మా విన్ను హాస్పిటల్ కు రావిస్తారా :’

‘ఎందుకు రావివ్వరు :’

‘అయితే ఈరోజే తీసుకెరతాను.’

కమల డాక్టర్ తోకలిపి హాస్పిటల్ వైపు వెడుతున్నది. చైత్రమానవు వక్రమ దిక్కు ఎండ ప్రాణంలేవిదావిలా, పౌర్ణమినాటి చంద్రుడిలా వుంది. పగలంతా అదే పవిగా కొట్టే పడమటి కాంబరం కాంతించింది.

పిళ్ళాటిరేవుదగ్గర గుమిగూడివున్న ఊళ్ళోని ఆడవాళ్ళగుంపు ఈ ఇద్దరినీ కళ్ళారృకుండా చూస్తూంది. పోట్లాడుకోవడం ఆపేస్తారు: పిళ్ళ వట్టుకోవడం మానేస్తారు. వాళ్ళిద్దరూ కనుమరుగై పోయినతరువాత అందరినోళ్ళూ ఒక్కసారిగా మాట్లాడడం ప్రారంభించాయి. ఎవరికితోచిన అభిప్రాయం వాళ్ళు వ్యక్తం చేశారు.కమల ఇవ్వుడు బాగా కోలుకున్నది. అంతా డాక్టరు చలవే! ఇద్దరిజంట చూడ ముచ్చటగా వున్నది. సత్యనారాయణ పిపిమా పుస్తకంలోకూడా పరిగ ఇలాంటిజంటే వున్నది.... డాక్టరుకూడా కాయస్థుడేనా : కులమేమిటి మరి : ఏమో : వైద్యం చేస్తూచేస్తూ ఈయనగారు కాస్తా.... : బయటికి చల్లగాలికి బయలుదేరారు.

తల వేదెక్కింది కాబోయి....పిన్ని ఆ ఉభయాలను చూడడంతోనే వరమా-
నందరికుండా మనస్సులో కమలానదివి ప్రీతం చేసుకున్నది.

గజేళ్ అక్కడే విళ్ళంగోడు అడుతున్నారు. వాడు విగ్గరగా అరిచాడు—

తూర్పునుంచి దొరగారొచ్చారు

పడమరనుంచి దొరసావి

గిట్ పిట్ మవి దొర అన్నారు

కిరికిరిచున్నది దొరసావి.

కమల, దాక్కరు వెనక్కు తిరిగిచూశారు. గజేళ్ చప్పట్లుకొడుకూ నవ్వు
తున్నారు—‘చూశావా అమ్మమ్మా - దొర - దొరసావి.’

ఇద్దరూ నవ్వి పిన్నికి నమస్కరించారు. గజేళ్ పరుగెత్తుకువివెళ్ళి అమ్మమ్మ
చీరెచాటున దాక్కున్నాడు. కమల - ఏమయ్యోయ్ ఓ బొజ్జగణపయ్య! ఏ పని తిరి-
గొచ్చాక వడతాను! చెవులుపట్టకొని ఆకాశపునక్షత్రాలు చూసిస్తాను నరేనా! అని
అన్నది.

కాపిలారు మధ్య దారిలోనే కలిశారు. నవ్వుకూ అన్నాడు—‘ఇవ్వొళ్ళ
సూర్యుడు తూర్పున పొడిచినట్టు లేదు!....మంచిదే ఉదయం సాయంత్రం ఇలా
కాస్త ఆరుదయల తిరిగితే ఆరోగ్యానికి మంచిదే!’

ముగ్గురూ ఒక్కసారి నవ్వారు.

బంగళాతోటలో నిద్రగన్నేరుచెట్ల పెద్దపెద్దకొమ్మలు చిరబూసిన ఎర్రటి
పూలతో నిండివున్నాయి. చల్లటి గాలితెర లొచ్చినప్పుడల్లా తల లాపుతున్నాయి.
అమలతాను పసుపువచ్చని పూలు నవవదుపు వచ్చని పసుబడెంగును గుర్తుకు తెస్తు-
న్నాయి, మంజిష్ఠలకల సువాసన సాయంత్రపుగాలిలో మిళితమై మనస్సును మత్తె-
క్కిస్తున్నాయి. కిరీషపుష్పాల పూరేకులు అక్షంతలుగా తలమీద పడుతున్నాయి.
....మార్చిన్ ఎన్నో క్రాంతిపక్షంతో ఈ పూలచెట్లన్నీ వేయించాడు. బహుశా ఈ
తోటను వేసేప్పుడు - అతని బాహులంధాల్లో ఇమిడిపోయిన మేరీ ఎర్రటి పెదవుల
కొత్తదనాన్ని మరింత తేజోవంతంగా వుంచేందుకు ఇటువంటి సంధ్యాసమయాల
పరికల్పన చేసిఉండవచ్చు! చెట్లకు ఏళ్ళురోపే కూరీలను కలుపుగా అడేయించివుండ

వచ్చు—'ఇదుగో ఒక్కచెట్టుకూడా వాడిపోయిందంటే ఏమై కొరడాదెబ్బలు తన వలపి వుంటుంది. జాగ్రత్త!'

చైత్రమాసపు గోదూళివేళ తన సంపూర్ణతేజస్సును పోగొట్టుకొని సూర్యుడు సంధ్యాదేవి ఒడిలో తల దాచుకున్నాడు. చాలాదూరంవరకు న్యాయించిన తాళవృక్ష వంక్షులు దూళి, పింధూరపురంగు వృష్టభూమిలో తలలెత్తి సూర్యుడు ఆస్తమించి పోవడాన్ని పరికిస్తున్నాయి. ఆవులను, ఎద్లను తోలుకొని ఇంటికి తిరిగొచ్చే వతు వుల కావద్దు పావిత్రీ నాట్యంలోని పాటలు పాడుకుంటున్నారు....

సఖీరో! ఓ నా సఖీరో!
చూచిన త్రము రావె సఖీ
పూదోటను చూచిన త్రము రావే
అందమైన పూలనూ
రికరకాల బహు సుందరవనమునూ
చూచిన త్రము రావే సఖీ!
సఖీరో! ఓ నా సఖీరో!

విద్ర గన్నేరుచెట్లు విద్రపోయాయి; అమలదాసు వసుపు వచ్చని చెరగు ఎప్పుడో తొలగిపోయింది. యోజనగంధవృక్షం ఇంకా తన సుగంధాన్ని విరజిమ్ముతూ మత్తెక్కిస్తున్నది....డాక్టరు దేవతగా కాదు, మనిషిగా మామూలు మనిషిగా మారాలనుకుంటున్నాడు.

ఒక జత విర్యులనేత్రాల కనుకొలకులు కొంచెం పైకిలేచి, తిరిగి వెంటనే కిందికి దించుకుపోయాయి.

ఇరవై తొమ్మిది

రేపు 'పిరవా' వండుగ.

రేపు వడమాన్‌లో 'మరచురీ' ఉంటుంది. 'మరచురీ' అంటే అంటే చేపల వేట! ఇవ్యాళ్ళ చైత్రసంక్రాంతి! రేపు నైకాళిమాసపు మొదటిరోజు - క్రొత్త

సంవత్సరానికి ప్రథమదినం : రేపు ఊళ్ళోవివాళ్ళందరూ ఒక్కొక్కరిగా చేపలను వేటాడతారు. చిన్నా-పెద్దా, ఉన్నవాళ్ళూ-లేనివాళ్ళూ అందరూ బోపిల - వలదూ తినుకొని ఉదయమే బయలుదేరుతారు. ఈరోజు మధ్యాహ్నం పేలపిండి తింటారు. ఇవ్వాళ్ళ పేలపిండి వండుగ. ఈరోజురాత్రి తయారుచేసుకొన్నవస్తువులు రేపు తింటారు. రేపు పొయ్యి రాజెయ్యరు. వన్నెండుమాసాలూ పొయ్యి రాజుతూనే ఉండాలంటే వర్షారంభపురోజున భూమి దాహం చేయకూడదు. ఈ సంవత్సరం వండుకున్న వస్తువులు ఆ సంవత్సరంలో తినాలి.

మేరిగంట్ మొత్తంమీద చేపలవేట ఆదేవాళ్ళకు కాళీదరణ్ నాయకుడు. గురకొయ్యలు పొడవదంతోచే బయలుదేరాలి. వన్నెండుకోసులమారం వెళ్ళాలి. ఎర్రజెండాలతో ఊరేగింపుగా వెడదామని కాళీదరణ్ ప్రకటించాడు. వినాదాలు కూడా చేయాలి. జమీందారు పైజ్ బక్స్ అలీ ఈసారి పడమాన్ నవీర్ చేపలు వేటాడడానికి పిల్లేదని చెప్పించాడు. ఇందుకు మిలిబరీని పిలిపిస్తామనికూడా ఆశని మనుషులు అన్నారు.

కొత్త తాపిల్లారు బాబూ హరగోపింగ్ కొత్త ఖాతాకు ప్రారంభోత్సవం జరిపిస్తున్నాడు. సాయంత్రం సత్యనారాయణవ్రతం. దాక్టరుకుకూడా ఆహ్వానం వెళ్ళింది.

తాపిల్లారు విక్టోరియా ప్రసాద్ తాపిల్లారువదలి వదిలితే ఏం ? కొత్త ఖాతా తెరవకూడదని ఎక్కడున్నది ? వాళ్ళింట్లోకూడా సత్యనారాయణవ్రత వున్నది. దాక్టర్నికూడా పిలిచారు.

ఎన్ని హోరీ వందగనాడుకూడా బోజనానికి పంపలేదు : ఈసారి దాక్టర్ కు వాళ్ళింట్లోనే బోజనం.

మతంలోకూడా కొత్త ఖాతాపుస్తకాలు ప్రారంభోత్సవం హడావిడి వున్నది. ఈసారి కొత్త మహంతు రామదాసు ఈ కార్యక్రమాన్ని ప్రారంభిస్తాడు. అందుకే కొన్ని ప్రత్యేకమైన ఏర్పాట్లు జరిగాయి. వీజ్ పారాయణం. తగవన్నామ సంకీర్తన. చివరలో వైష్ణవభోజనం. బారదేవ్. బావనదాస్ - ఈ ఇద్దరీ ప్రత్యేకంగా ఆహ్వానించారు. దాసి లక్ష్మి మనిషిని పంపించింది - 'బారదేవ్ గారూ, మీరు తప్పక రావాలి. ఈ గ్రామంలో మీకు మించిన వైష్ణవుడు మరెవ్వరూ లేడు.'

విస్త్రుతి సుమంతదాసు ఇప్పుడు కొత్త తాసిల్దారుకు వ్రాసినాడు. - తన పాతదొరణీప్రకారం చాటింపు ప్రారంభించాడు.

'హరగోరిలాంటి మనుషులు నూటికి కోటికి ఒక్కళ్ళే ఉంటారు. కాగితాలన్నీ నా కిచ్చేసి ఆయన వేరేవనులు చూసుకుంటూఉంటాడు. నేను నెత్తిన నోరు బెట్టు కొని చెబుతూఉంటాను - అయ్యా! రెక్కాదొక్కలకు సంబంధించిన కాగితాలు మరొకరు ముట్టకోవడం ఏమంత భాష్యంకాదు అని! ఆయన వింటేనా? వెన్న లాంటి మనసు! అలాంటివాళ్ళు నూటికి కోటికి ఒక్కళ్ళే ఉంటారు. ఇక విశ్వనాథ ప్రసాద్ వున్నాడంటే - మహా పిసినారి! పైగా అనుమానాలపుట్ట! కాయస్థులకూ రాజపుత్రులకూ ఎక్కడా పొంతనేలేదు! నంది లింగయ్య, జంగం రంగయ్య ఒక డెలా అవుతారు?...ఉహూ! పెద్ద కాంగ్రెసులో చేరాడు!...సుమంతదాసుకు ఈ సంగతి తెలియదనుకొన్నాడు కాబోలు! ఈరు చెడిపోయింది. వయసొచ్చినప్పటిను ఎక్కడనుంచోవచ్చిన పరాయి యువకుడితో పరావకాలాడుకోవడానికి. టింగురంగా యని బజార్ల వెంట తిరగడానికి స్వేచ్ఛ ఇచ్చిపారేశాడు! ఇక ఈళ్ళోవాళ్ళు మాత్రం ఊరుకుంటారా? వాళ్ళు బరి తెగిస్తారు.'

కొత్త తాసిల్దారు బాబూ హరగోరిపింగుదగ్గరకు ఒక్కరై తుకూడా రాలేదు. వండగలకు పద్నాకూ రైతులిచ్చే దక్షిణ జమీందారుకు చేరుతుంది; అయితే కొత్త బాత ప్రారంభించేపేప్పుడు రైతులిచ్చేదక్షిణ తాసిల్దారుకే చెందుతుంది. సుమంత దాసు వర్తమానం మోసుకొచ్చారు—'రైతులందరూ విశ్వనాథప్రసాద్ ఇంటి కెళ్ళారు. మాటపై బాపాయలు దక్షిణ లభించింది. చేపలపేటనుంచి తిరిగొస్తూ దారిలో రైతులందరూ మీటింగుపెట్టుకొని - కొత్త తాసిల్దారుదగ్గరకు వెళ్ళవద్దని తీర్మానించుకున్నారు. అకుతిరాగాడికొడుకు హాళి లేదూ, వాడు పీళ్ళందరికి నాయ కుడు! తండ్రికి తినటానికి తికాణాలేదు; కొడుకుమాటలు చూస్తేనేమో కోబలు దాట తాయి. శాంతికులపేట దిరంటి కలిగారు. వాడేమన్నాడో తెలుసునాండి! ఆకలికి అలమటించే రైతులకు అన్నంబెట్టేవాడే విజమైన జమీందారు! కొత్త తాసిల్దారు ఎప్పుడైనా గుడిపెట్లో బతికే ఒకప్పటివుల్లారా! ఈ ముంతెను గంజిపిళ్లకాగి కాలం గడువుకోందని అన్నపాపాన బోయాడా! అందుకే కాస్త్రాల్లో చెప్పారు - రాడం

ఎదం కవమోదదం, జాతామారం పవిత్రరం! అర్థమైందా తాపిల్దాడుగాదూ;
ముందనూ, ముళ్ళనూ చెప్పతో కొడితేగాని అంతుగానికి రావు.'

బాలదేవ్ ఉద్యోగం కాస్తా ఊడింది.

బద్దలు, పంచదార, కిరసనాయలు - వీటిని పంచిపెట్టేవని ఇప్పు డీక తాపి
ల్దారు విరవహిస్తాడు. బాలదేవ్ను ఎందుకు తొలగించినట్లు; బహుళ అకగాడు
చేపిన బ్లాక్మార్కెట్టు బయటవడిందేమో! పాపం ఎంతకాలం దాగిఉంటుంది;
ఫేలావన్ పరమేశ్వరసింగ్ పొలం కానేకాదు; ఆడబైక్కడిది; ఆ పొలం బాల
దేవ్దే! ఫేలావన్ ఇంటికెళ్ళుమాస్తే ఈనాటికీ తాన్లకుతాన్లు బద్ద కవిపిస్తుంది. కిరస
నాయలు డబ్బాలకుడబ్బా యన్నాయి. ఫేలావన్ తన బంధుమిత్రులందరికీకీ బద్దలు
బట్టాడూ చేకాదు. ఈ సంగతులన్నీ ఎంతకాలమని దాగివుంటాయి; కాంగ్రెసువాళ్లు
కూడా పి. ఐ. డి లను వేరారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళ పి. ఐ. డి లయితే పైపైన
చూస్తారు. కాంగ్రెసువాళ్ళ పి. ఐ. డి లకు కూలివాడిగుడినెలోని పుట్టికుండ అద్దడు
గునవున్న గుప్పెడు రియ్యంకోసహ అజ వుంటుంది.

భార్య చవిపోయినకరువాక సిద్ధాంతి అంతగా అందరికో మట్లాడడం
లేదు....డాక్టరుతో ఆమెకు ఏదో ఒక మందిచ్చి దాగుచేయమని ఎంత చెప్పకున్నా,
విన్నాడు కాదు. అన్నిటికీ ఒకే నమాదానం వచ్చింది - కడుపుకోపి పిల్లవాణ్ణి
బయటికి తీయాలని! కన! కన! వరాయిప్రీని ఆయన ముట్టుకోవడమా; బద్ద
తొలగించడమా; పార్వతితల్లి ప్రతీకానం తీసుకొన్నది. పార్వతి తల్లికి ఆయడు
నంవత్సరాలక్రిందట పంచాయతీలో - మలసూత్రాలు తాగించాలని పట్టుబట్టాడు
సిద్ధాంతి! విశ్వనాథప్రసాద్ ఆమెపక్షం వహించి గట్టిగా వాదించాడు, దాంతో
ఆమెగుట్టు బద్దబయలుచేయడం కుదిరిందికాదు!....ఈసారి పార్వతితల్లి బదులు
తీర్చుకున్నది....నరే! బ్రాహ్మడికాపం వృథా ఎప్పటికీ పోదు; చూస్తూఉండు. ఈ
కలియుగంలోకూడా విజయైన, శ్రీతియమైన బ్రాహ్మణుడనేవా దొకడుంటాడు!

రాజపుత్రులు, బ్రాహ్మణులు వీటికి మాటికి పోతాడుకునే రోజులు గతింది
పోయాయి! కర్రలూ, చెప్పలు తీసుకొని ఒకరిమీద మరొకరు తిరగబడేకాలం
మరుగున బడిపోయింది. ఒకపర్యాయం పావనాన్ గురువుగారొకడు గుర్రం

మీదెక్కి వస్తూఉంటే ఊరిబయటనే ఆయన్ను గుర్రంమీదనుంచి కిందికి లాగేసి దబదబా చెప్పతీసుకొని బాదేశాడు - పింగ్!....ఇప్పు డలాకాదు. కాలం మారి పోయింది. గాంధీయుగంలో గాలి పీల్చుకుంటున్నాం. కొత్త తాపిల్దారు వచ్చారు. వస్తే ఏమైంది? తలదీసి మొలేస్తాడా? ఈ ఊరుకాకపోతే మరోపూరు? ఈ పూళ్ళో ఏమున్నదిగనుక? ఇల్లా-వాకిలా?.... చెప్పతీసుకొని తంతానన్నాడట. నరే చూద్దాం. ఎలా తంతాడో.

యుగయుగాలనుంచి ఆవ్యాయాలకు ఆహూతి అవుతూ పీడించబడుతున్న, ఉపేక్షించబడుతున్న కార్మిక, కర్షక మీద ప్రజాపికానికి కాళీచరణ్ చెప్పేమాటలు వేదవాక్కులుగా పని చేస్తున్నాయి. గాయాలకు కట్టు కడుతున్నట్టుగా బావిస్తున్నారు. కాళీచరణ్ ఉద్బోధిస్తున్నాడు వాళ్ళకు - 'మీ హృదయాంలో అగ్నిని రగల్చాలనుకుంటున్నాను. మీరంతా విద్రుకులనుంచి మేల్కొని కడలి కెరటంలా హోరు పెడుతూ, ఉన్మేత్తున లేచిరిలబడాలి. సోషలిస్టు పార్టీ మీ పార్టీ. మీదసాదం పార్టీ, కార్మిక కర్షకుల పార్టీ. మీ హక్కుశ్రేమిదో మీరు అవగతం కావాలి. మీరంతా మనుషులే! మనిషిగా జీవించడానికి కావలసిన సర్వాధికారాలూ మీకూ లభించి తీరాలి. నేను మీకు తియ్య తియ్యవిహూటలెప్పి మభ్యపెట్టడానికి ప్రయత్నించను. ఆ పనిచేసేది కాంగ్రెసువాళ్ళు. నేను మీ హృదయాలో రవ్వలను చిందించాలని మాత్రమే కోరుకుంటున్నాను.'

కాళీచరణ్ విప్రురవ్వలు చిందిస్తున్నాడు. వినేవాళ్ళ మండిపోతున్న గుండెలు కాంతిస్తున్నాయి. భూమి దున్నేవాళ్ళదే!... పెట్టుబడిదారీవిధానం నశించాలి.

దానన్దాసు మళ్ళా మరొకసారి తీసుకొచ్చాడు. కార్యదర్శి వంటించాడు. ఈసారి పాట్నాలో అచ్చయిన సారం, పూర్ణియాలో అచ్చయిన సారంకాదు. పాట్నా సారానికి విలువున్నది....ఈ సారంమీద పేరు, తండ్రిపేరు, బొంబం నర్వే నెంబరు. ఫిర్కానెంబరు రాసి పూర్ణియా కోర్టు కార్యాలయంలో ఇన్చార్జి - 40 వ పెక్షన్ అధికారికి, బొంబం స్వాధీనమైపోతుంది. విజంగానా?....అవును వేలి ముద్ర వేయాలి....చర్ఖా వెంటర్లో దస్కత్తుపెట్టడం నేర్చుకున్నవాళ్ళకూడా వేలి ముద్ర వేయాలా?

బారిదేవ్ ఏం చేయాలో ఏమీ తోచడంలేదు. ఫేలావన్ రోజూ పోరుకాదు. తున్నాడు—'బారిదేవ్! కమలానది ఒడ్డునున్న పొలం కలరూ పాన్ వాన్ కాకపేర కాళ్ళత కొండారుగా రాసివున్నది; కలరూతో మాట్లాడి ఆ పొలం మనకు స్వాధీన మయ్యేలా వ్రతం రాయించు! అవి!....కాని బారిదేవ్ ఏం చేస్తాడు? చౌదరిగారిని ఇప్పటిదాకా గురువులాగా భావించుకుంటూ వచ్చాడు. ఆయన మాటెప్పుడూ కాదన లేదు. నాలుగజాల మెంబర్లను ఎంతోమందిని చేర్పించాడు. గ్రామంలో చల్లా పెంబర్ ప్రారంభోత్సవానికికూడా తానెంతో పాటుపడ్డాడు. కాని చివరకు తిల్లా కమిటి నట్యుడిగా తాసిల్దారును చేర్చుకున్నారు. ఈ విషయం బారిదేవ్ తో మాట మాత్రంగానైనా ప్రస్తావించలేదు. కోటావస్తువు లమ్మే ఉద్యోగంకూడా ఊడి పోయింది. ఉప్పు సత్యాగ్రహంలోపాల్గొని జైలు కెళ్ళినందుకుగాను ఈ బహుమానం లభించింది. కాళీచరణ్ పార్టీ వాళ్లు చెప్పేదాంట్లో తప్పేమీలేదు - 'కాంగ్రెసు ధని కులపార్టీ!'....కాని అతడు కాళీచరణ్ పార్టీలో చేరలేదు. కాళీచరణ్ కు రాజకీయ పరిజ్ఞానం కలిగించింది తానే! రాత్రిఅంతా మేలుకొని కాళీచరణ్ కు జైలులోని సంగతులు, గాంధీజీ, జవహర్ లాల్ నెహ్రూ రాజకీయాలు ఎన్నో చెప్పాడు. కాళీ చరణ్ అతని శిష్యుడు! చివరకు గురువు శిష్యుడిపార్టీలో చేరడమా? ఎంత నామోషి! అలా ఎప్పుటికీ జరగదు!....ఫేలావన్ అన్నయ్యకు అనలు విషయం తెలియదు. దర్బానులపేటలో అతనిమాట వినేవాడే లేదు. కలరూ అతన్నిచూసి మొహం రాచేస్తున్నాడు. అతగాడి రీతరు కాళీచరణ్!....తాసిల్దార్ గారిని భయంతో రీతరుగా భావిస్తున్నారు జనం!

కొత్త తాసిల్దారుకూడా పట్టిక తయారుచేయిస్తున్నాడు. సుమరికదాసు అందరి పేర్లూ రాయిస్తున్నాడు - 'ముందుగా విరంచియాపేరు రాయండి! సోనమాడుసాద్. కిరాయ్ కోయరీ - వీళ్ళందరినీ అప్పులవాళ్ళకింద చూపించండి. ఇక గుడిసెలవాళ్ళ పేర్లు! వీళ్ళకు గుడిసెలుకప్ప మరే ఇతరఅస్తి లేదు.

ఈ పట్టికను మేనేజరుగారికి వంపించి ఈ ప్రాంతానికి తొందరగా క్యాంపుకు రమ్మని తెలియజేయండి. లేకపోతే ఈ ఇలాకా అంతా చెడిపోయేప్రమాదం ఉన్నది.'

దాసి లక్ష్మీహృదయంలో బారిదేవ్ చోటుచేసుకొని తిష్ట మేనుకున్నాడు!

కొత్త బాకా ప్రారంభోత్సవంరోజున వచ్చాడు. మనిసి బాగా పిక్కుపోయాడు. పవీపాటలు మానేసి కొంతకాలం విశ్రాంతి తీసుకోమని లక్ష్మి ఎంత మొత్తు కున్నది. ఏంటేనా; ఈళ్ళోవాళ్ళకు శేషసాన్సులు వేసేముందు తనకు తినడానికి మడతకుడుము దాన్నాయో లేదో చూసుకోవాలి. ఎంతసేపూ పరమార్థమే అను కుంటే శరీరం కాస్తా మూలండుకుంది. శరీరమే తీర్థం అన్నారు పెద్దలు. ఎంతో నచ్చజెప్పాక. నద్దురుప్రభువుషీద ప్రమాణం చేయించాకగావి ఒప్పుకోలేదు— రోజూ ఒకపూట మఠానికి వస్తానని. పాయంత్రంపూట నత్సంగ సమావేశానికి హాజరవుతానని. వంటతనితో రోజూ నెయ్యి. పాలమీది పుగడతీసి వేరుగా ఒక గిన్నెలో పెట్టిఉంచమని చెప్పింది. బాలదేవ్ రావడం రామదాసు కిష్టం లేదు....ఏది ఎలాగైనా లక్ష్మి బాలదేవ్ సేవచేయడానికి నిర్ణయించుకున్నది. ఇప్పుడు బాలదేవ్ రావడంలో ఏమాత్రం ఆలస్యంజరిగినా లక్ష్మిహృదయం కొట్టుకులాడుకున్నది; మనస్సు చంచలమైపోతున్నది. నద్దురుప్రభువు చెప్పనే చెప్పాడు—

జీవా, ఈ మన పెంతో

చంచల మైనదిరా

విన్ను మోనగించేనురా.

మనస్సుకు లక్ష ద్వారాలురా.

లక్ష్మి మనస్సు చంచలమైపోతున్నమాట నిజం; కాని ఆమె మనస్సులో చోరుడనేవాడు లేడు. బాలదేవ్ దొంగతనంగా ఆమెహృదయంలో ప్రవేశించలేడు. మనస్సుకు లక్షద్వారా దాన్నాయి; కాని బాలదేవ్ ఒకేసారి లక్షద్వారాలగుండా తన మనస్సులో ప్రవేశించాడు. లక్ష బాలదేవ్లు.

ముప్పై

అనిలఠారత మెడికల్ గజెట్లో డా॥ ప్రకాంత్. మలేరియాజిన్ట్ రిసర్చ్ శాలకు అరునెలం రిపోర్టు అచ్చయింది. గజెట్ సంపాదకవర్గంలో ఠారతదేశం లోని అయిదుగురు డాక్టర్లున్నారు. ఈ రిపోర్టుమీద వాళ్లు తమ తమ అభిప్రాయా లనుకూడా ఇచ్చారు. మద్రాసుకుచెందిన డా॥ టి. రామస్వామి, ఎమ్.ఎన్.సి; డి.టి.

ఎను (కేరి.) పి.హెచ్.డి. (ఎడిన్) ఎస్.ఆర్.పి.జె; (ఎడిన్) ఇలా రాశారు: మలేరియా, విషజ్వరం - వీటివిగురించి ఇంతవరకు మనకు తెలియనటువంటి వివిధ వాస్తవాలను బహిర్గతం చేయగలరనే నమ్మకం మాకు కలిగింది. అదిలో కవిపెట్ట బోయే కొత్త బిషధంకోసం, నూతన ఉపచారవిధానాల అవకాశాలనుగురించిన సంగతులకోసం యావత్ వైద్యవ్రపంచం ఎదురుతెప్పులు చూస్తున్నది.

ప్రళాంత్ వివరంగా ఇచ్చిన రిపోర్టులో మలేరియా విషజ్వరానికి సంబంధించిన నేల, వాతావరణం. ఆవాతావరణంలో పెరిగే ప్రాణులనుగురించి కొత్త సంగతులు రాయడం జరిగింది. తన రిపోర్టులో డాక్టర్ ఒకచోట ఇలా రాశారు:

'ఇక్కడి ప్రజలు ఉదయంలేచి చర్దిఅన్నం తిని జనుం కుట్రంచేయడానికి మురిసిపిటిగుంటలో దిగుతారు; అలా ఆ పిళ్ళలో ఏడుగుంటవరకు ఉంటారు. ఆ మురిసిపిటిగుంటల అడుగుబాగావపున్న మట్టివి పరిక్షిస్తే ఒక లక్ష దోమలగుడ్లు లభించగలవేమో ననిపిస్తుంది. అయితే ఇక్కడ దోమలు మురిసిపిటిగుంటల్లో ఎక్కువగా గుడ్లు పెట్టవు. కొన్నికొన్ని గ్రూపులు నిర్మలంగానూ, స్వచ్ఛంగానూ వున్న చెరువులలోనే గుడ్లు పెట్టడం కద్దు. ఇవి స్వచ్ఛత ఇష్టపడతాయి. పావం కుండెళ్ళకు - వాటి నాడకలమీన పొడనూపే పొక్కులు, చెవులదురద, లేత ఆకులు నయించకపోవడం, విషజ్వరలక్షణాలని ఏం తెలుసు ?

మనిషికి శత్రువులైన క్రిమి-కీటకాలనుగురించి డాక్టర్ ఇలా రాశారు: దోమలవివారణకుగాను ఎన్నుదో చెప్పిన విధానాలనే కళ్ళుమూసుకొని మనం ఈనాడు కూడా పాటిస్తున్నాం. మనం వివారించే క్రిమికీటకాలనుగురించిన సంగతులు మన కేసు తెలియవు. వాటి అలవాట్లు, స్వభావస్వరూపాలు, వాటిపద్ధతులు మనం అధ్యయనం చేయవలసిఉన్నది....ఎనోఫిలీజివోకూడా చాలా గ్రూపులున్నాయి. ప్రతి గ్రూపుకు కొన్ని ప్రత్యేకమైన పద్ధతులున్నాయి; ప్రతిగ్రూపుకు రకరకాలైన చిన్న చిన్న సబ్-గ్రూపు లున్నాయి. వీటి అలవాట్లు, గుడ్లుపెట్టేవిధానంలో వైరుధ్యం ఉవిస్తున్నది. అవి దాగివుండేపద్ధతులు, వాటి ఇష్టాయుష్టాలు దిన్నంగా ఉంటాయి. ఒకేగ్రూపుకుచెందిన దోమలు మూడురకాలైన గుడ్లుపెట్టడం నేను గమనించాను. ప్రతిగ్రూపులోనూ గాలిలో గుడ్లుపెట్టే ప్రత్యేకతరగతి ఒకటి ఉన్నది....వీటి తెలివితేటలకు, నేర్పరితనానికి ఉదాహరణ ఏమిటంటే, ఒకే ఒక రుతువులో, ఒకే

ఒక గ్రూపుకు చెందిన దోమలు కాటువేయడానికి పదిహేనురకాలవద్దకుల్ని ప్రయోగించి చూస్తాయి. కొన్ని అయితే డైన్ ప్లయింగ్ చేస్తూ దాడి చేస్తాయి.'

ఇవిగాక డాక్టర్ మలేరియా, విషజ్వరంలో రక్తమార్పును గురించి కూడా అనేక కొత్తవిషయాలను విహారంగవరచడం జరిగింది.

మమత ఉత్తరం రాసింది :— 'పాట్నా మెడికల్ కాలేజీ చాలా గర్వపడుతున్నది - వీహరుకు చెందిన ఏకైక మలేరియోలజిస్ట్ డా॥ ప్రకాంత్ ఇక్కడ చదివినవాడేనని.' మమత ఇంకా చాలా సంగతులు రాసింది. ప్రకాంత్ మరచిపోయిన సంగతులు, మరచిపోవాలనుకొంటున్న సంగతులు - ఎన్నో రాసింది.... పాట్నా క్లబ్ పేరు పాటర్నిపుత్రం క్లబ్ గా మారిపోయింది. మిస్ రేవా సర్కార్ బ్యాంకింగ్ లో రొషేఫోర్ ను ఓడించింది.... ఈ విషయాలలో ప్రకాంత్ కు ఏమాత్రం అభిరుచి లేదు. అయితే మమత తన ఉత్తరంలో ప్రతి చిన్నవిషయాన్ని గురించి ఉల్లేఖిస్తుంది.... పాట్నా మార్కెటు ఎదురుగావున్న టీ హౌస్ లు ముసలియజమాని దనిపోయాడు. వీకు గుర్తుందే ఉంటుంది - వీకు నవస్కారంచేసి టీ తాగడానికి విన్ను ఆహ్వానిస్తూ ఉండేవాడు రోజూ. కాశ్మీరీ టీ!.... ప్రకాంత్ కు నవ్యాస్తున్నది. పాపం మమతకేం తెలుసు, చేపముక్కకోసం పెంపుడు ముంగిన అటలాడుకుంటే కలిగే అనందం అతనికి మరే ఇతర అటల్లోనూ లేదని. ప్రకాంత్ ఎప్పుడూ స్పోర్ట్స్ మన్ కాదు; ఏ అటల్లోనూ అటగాడు కాదు. అయితే అటలంటే అభిరుచి వున్నది. అతనికి పేకముక్కల్ని ఎప్పుడూ ముట్టుకోనైనా ముట్టుకోలేదు. కాని పేవర్లలోపడే వీక్స్ బ్రిడ్జ్ నోట్సు చాలా ఆసక్తిగా చదువుతాడు. చర్చిర్ ఉపన్యాసం చదవడమైనా మానేస్తాడుగాని కలకత్తా ఐ. ఎస్. సి. మ్యాడెస్ రిపోర్టులు చదవకుండా ఉండలేదు.... ఇప్పుడు ఆరితేరిన అటగాడుగా మారిపోయాడు. ముంగిన గుర్రుపెట్టడం, అరవడం, తోకరోమాలను విజిలెట్టి దాడిచేయడం, దాడి చేస్తున్నప్పుడు దానిగోళ్ళు గిరుకుపోకుండా చూడడం - ఇవన్నీ చేస్తున్నాడు. స్పోర్ట్స్ మన్ ప్రిరిట్ అంటే ఇదిగాక మరేమిటి!

డాక్టర్ మమతా శ్రీ వాస్తవ! దర్భంగాలో ప్రఖ్యాతిపొందిన డాక్టర్ కాశీప్రసాద్ శ్రీ వాస్తవ కూతురు మమత. డాక్టరువరకే ప్యాపై నతరువాత హెల్త్ యూనిట్ నొకదాన్ని స్థాపించింది. పట్టణానికి లోని వీధలపేటల్లో ఈ యూనిట్

ప్రళంసనీయమైనపేన చేసింది. పాట్నాలో సాంఘికపేనచేసే మహిళలలో మమత పేరు ప్రవ్రతమంగా పేర్కొనడం జరుగుతుంది. వీడప్రజల గుడిపెందగ్గర్నుంచి గవర్నమెంటు హౌస్ దాకా ఈమె వెదుతూ వస్తుంటుంది. ఆమెతో సన్నిహిత సంబంధంవున్నవాళ్ళు చెప్పేదేమిటంటే - మమతాదీదీ రోజుకు నాలుగుగంటలు మాత్రమే విశ్రాంతి తీసుకుంటుందని. దూరంనుంచి చూసేవాళ్ళు కొందరు ఆమె శీలాన్ని శంకించడం కద్దు. ఆమె నవ్వు కొందరికి భ్రమ కలిగిస్తుంది. పవీపాటా లేకుండా విమర్శించడమే పసిగట్టెట్టుకొని కాలిమీద కాలేసుకొని కూర్చోని, ఏవ్వా పాటీ మాట్లాడుకునే కొందరు 'వెద్దమనుషుల' కథనమేమిటంటే - రకరకాల వలలు పన్ని గవర్నమెంటునుంచి డబ్బు గుంజడమే మమతాదేవి కార్యక్రమం!.... ఎవరో మినిష్టరుపేరుకూడా చెప్పుకొని వికటంగా నవ్వుతూంటారు - మిన్ మమతా శ్రీ వాస్తవ కాదు - మినిస్....అనండి!

డాక్టర్ ప్రకాంత్ మమత కేంకో రుణపడివున్నాడు. మమతపల్లనే ఆకలికి ప్రేరణ కలిగింది.

'డాక్టర్! రోజూ డిప్యెన్సరీతెరిచి శివుడి విగ్రహంమీద నాలుగుపూలుపేసి, ఆ పైని భయంకరమైన అంటువ్యాధులు ప్రబలిపోవాలని అనుకుంటూ కుట్టిరో కూర్చోవడం, లేదా తన బంగళాదగ్గర వండలాదిరోగులను తనకోసం ఎదురు చూసేట్లుచేసి తాను వాళ్ళిచ్చిన నోట్లను లెక్కపెట్టకోవడంలో ఏమిగ్నం కావడం, మెడికల్ కాలేజీ విద్యార్థులముందు తన పాండిత్యాన్నిగురించి ప్రగల్భాలుపలకడం, దీంతోనే తనపని ముగిసిందని భావించడం, ఆస్పత్రిలో పేదపాదలైన రోగుల ఆర్తనాదాలను జీవితంలో అదీ ఒక సంగీతమేననుకొని దులిపేసుకొని జీవించడం డాక్టరు చేయవలసిన పనులుకాదు! ఇలా చేయడం తమ కర్తవ్యాన్ని తాను విస్మరించడమే అవుతుంది!'

....మమతకు ప్రకాంత్మీద అనుమానంగా ఉన్నది. మారోమూల గ్రామంలో ఉంటూ ప్రకాంత్ తను చేసిన తప్పిదానికి విదారిస్తున్నాడని ఆమె భావన! అందు కని ఆమె తన ప్రతిఉత్తరంలోను పట్టణంలోని సామాజికజీవితాన్నిగురించి కొన్ని సంగతులు రాస్తూఉంటుంది. ఒక ఉత్తరంలో ఆమె ఇలా రాసింది: 'ఐష్వర్య ప్రచారం దాగా పెరిగింది. అయిదుసంవత్సరాలక్రిందట బాంకీపూరు వీథులలోనూ,

పార్కుల్లోనూ, మైదానంలోనూ దానాపూరు కంబోన్ మెంట్ ఇంగ్లీషు పైవిటలు వ్యవహరించిన తీరుతెన్నుల ప్రదర్శించిన ఆనై తికక్కుతాళం ప్రభావం మన అచేతన మనస్సులమీద బాగా పడింది. యుద్ధవిషవాయువులు ఇంతకుముందే సమాజం లోని ప్రతివ్యక్తి మానసాన్ని విస్తృతం చేసిపార వేసింది. నల్లబజారుచీకట్లో ఒక కొత్త ప్రపంచస్థితి జరిగిపోయింది. అక్కడికి సూర్యునివెలుతురు పోకదు; నక్షత్రాలు కప్పించవు!.... ఈ ప్రపంచంలో తల్లి-కొడుకు, తండ్రి-కొడుకు, అన్నా-చెల్లెలు, బాల్కా-భర్తలు - ఈ సంబంధాలే సమసిపోయాయి. నిన్న ఒక కరు పేద వాడు విటమిన్ సి. ఇంజెక్షను ఎలిమిడిరూపాయలుబెట్టికొన్నాడు. అయిదు అణాలు ఒక్కో యాంపుర్ !

....మా వీధిలోని మహారాజ మేహతాను సువ్వెరుగుదువుగా! అతని చిన్నా కూతురు పుల్లమతియూ, చట్టచేతులతో చప్పట్లుకొడుతూ నాట్యంచేస్తూ ఉండేది - ఆ పిల్లను సువ్వ మరచిపోయివుందవు. మొన్నటినుంచి ఆస్పత్రిలో ఉన్నది. రామ నవమిరోజున కొత్తచీర కట్టుకొని రామమందిరానికి వెళ్ళింది. రాత్రి రెండుగంటలకు పోలీసులు పిటిహార్కులో ఎక్కడో మూడుగురుఉంటే ఆమెనుచూపి తీసుకొచ్చారు. ఆమె చెప్పినదాన్నిబట్టి - టేడీసీమ్ వీధిదగ్గర ఒక కారొచ్చి ఆగిందట! ఇద్దరువ్యక్తులు కార్లోనుంచిదిగి ఆమెను బలవంతంగా ఎక్కించుకెళ్ళారు.... పెద్దింటి కుద్రాళ్ళలాగా ఉన్నారుట! దాటుగా వున్నారుట!....

'మంజర ఆరీ రోడ్డునుంచి ఆశోకవర్దదాకా పది విదేశీ వదుపానాలు అన్నాయి.

'....నిన్న విలింగ్ డన్ హాల్ లో టి. డి. కానిటోరియమ్ కోసం స్థానిక మహిళా కళాకారిణి విద్యార్థినులు ఒక చారిటీ షో అరేంజ్ చేశారు. వాణి (చారిస్టరు ప్రాణమోహన్ పిన్టా కూతురు) ప్లేటిమీడికి రావడంతోనే గ్యాలరీలోనుంచి అజాయి. బేడలు విసిరేయడం పొగించాడు. చాలా అసహ్యంగా కేకలు పెట్టారు. పోలీసులు వచ్చారు. కాంతిభద్రతలు కాపాడేందుకు! కాని వాళ్ళమీద రాళ్ళవర్షం కురిపించడం జరిగింది. హాలు కిటికీలెక్లనులన్నీ ముక్కలు చెక్కలు అయినాయి. చాలామందికి గాయాలు తగిలాయి. గాయపడినవాళ్ళల్లో అడవాళ్ళు. పసిపిల్లలూ ఎక్కువమంది ఉన్నారు.... అన్నిటికంటే ఆశ్చర్యకరమైన విషయమేమిటంటే - ఈ అల్లరికి కార

కుడు, నాయకుడు, వీణ బాదాయికొడుకు అమరేశ్వరి పిన్నా : ప్రాణమోహన్ బాబు ఈమధ్యనే అమరేశ్వరిని వాళ్ళింటికి రావద్దని అన్నాడట : మధ్యం పేనించినప్పి ఎన్నోసర్వాయాదు వాళ్ళింటో పనిచేసే పనిమనుషులతో చాలా వీడంగా వ్యవహరిస్తూ ఉండేవాడని తెలిసింది. ఈకారణంగా అతగాడు ఆమెపట్ల ఈరకంగా దురులు తీర్చుకున్నాడు :

... దింగలా వక్కాఅడవిలో సంతార్ అడవాళ్ళు కట్టెలుకొట్టుకుంటూ పాటలు పాడుకుంటున్నారు. కొంతకాలంక్రిందట ఈ ప్రదేశంలోనే కొందరు సంతార్ ప్రీతి ఒక చిరుతపులిని గొడ్డలితో కొట్టివంపారు. గోల వివి గ్రామప్రజలు ఏకమైనారు. వచ్చిపదిపున్న చిరుతపులిని చూసేప్పటికి కొంతమందికి లాడు బుట్టింది. కొందరైతే ఏక్కణలం చూపించారు. సంతార్ ప్రీతి నవ్వుతూ మామూలుగానే వున్నారట : మొక్కతోన్న గింజల్లాంటి తెల్లటి పలువరస, అదే అమాయకమైన చిరునవ్వు : అకస్మాత్తుగా చిరుతపులి వాళ్ళమీదికి దూకేప్పటికి కొందరికి గాయాలు తగిలాయి. వాళ్ళకూడా అలాగే చిరునవ్వులు ఉందిస్తున్నారు. వాళ్ళగాయలు కడిగి పట్టి కట్టెప్పుడు డాక్టర్ రోమాలుకూడా ఏక్కబొడిచాయి : సంతార్ ప్రీతి పెదవుల మీద చిరునవ్వులు తాండవిస్తున్నాయి.

....హ హ హ : గాయాలమీద బాధకలిగించేమందు వేస్తున్నప్పటికీ వాళ్ళలా నవ్వడం డాక్టర్ కు ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది : అలా ఎప్పుడూ జరుగలేదు :

విగవిగలాడే శరీరాలు, కొవ్వుల్లో కిరిష కుసుమాలు : సంతార్ అడవాళ్ళు పాడుకుంటున్నారు—

ఫోటిమోటి పులిరీ చరకులియా విందరే

బోరోయివి పూట్ లారేలార్

పాన్ చోతేరీ పూర్ దేఖీ పూలయ లాబేంబ్

పాన్ బే తేరీ ఆదాదిన్ లిగిత్ :

నాడుగువైపులా గట్లు వేయబడిన చిన్న తటాకంలో ఎర్రటి తామరపూలు వికసించాయి. ఆ పూలమహాసి నువ్వు ముగ్ధుడవైనావు. నన్ను చూసికూడా నువ్వు నమ్మోహితుడవవుకున్నావు : కానీ ఆ మోహం అరరోజాకూడా ఉండదంటేదే :

కాదు, కాదు; అలా ఎప్పుటికి కాదు; ప్రాణాలలో కలిసిపోయిన రంగుల మోహం అరరోజులో ఎప్పుడూ తొలగిపోదు!

ముప్పైఒకటి

చర్చా పెంటరు వంతులమ్మ మంగళాదేవికి జబ్బు చేసింది.

డాక్టర్ రక్తసరిక్షచేసి విషజ్వరం కాదు. టైపాయిడ్ అని చెప్పాడు. చర్చా పెంటర్ మాష్టర్లు ఇద్దరూ కాపిల్దారుగారి దావిల్లో ఉంటున్నారు. వంతులమ్మ భగమాన్ భగత్ పూరింట్లో ఉంటున్నది. భగత్ ఎడ్లు బండికోసమని ఒక పూరిల్లు వేశాడు. వచ్చేనంవత్సరం ఎలాగూ రేకులతో ఒక ఇల్లు వేసుకోవాలనే ఉద్దేశ్యం ఉండడంవల్ల ఎడ్లూ, బండి కొనడం మానేశాడు. చర్చా పెంటర్ తెరిచాక ఊళ్ళో వాళ్ళంతా భగత్ తో అన్నాడు—'మీ ఇల్లు ఖాళీగానే వుందిగా! వంతులమ్మగారు అందులో ఉంటారు. చర్చా పెంటర్ కోసం ఇల్లు తయారయ్యాక మీ ఇల్లు ఖాళీ చేస్తారు.' కోటా వర్మిల్ రోజుల్లో కాంగ్రెసువాళ్ళుమాట కాదనడం మంచిదికాదు. కటిహార్ లో అయితే ఇంత పెద్ద పూరింటికి పదిహేనురూపాయల అద్దె వస్తుంది!

మంగళాదేవి కలరా వ్యాపించివరోజుల్లో రాత్రిళ్ళు విద్రుకూడాబోతుండా రోగులకు సేవచేసింది. ఇప్పు డామె జబ్బు పడేప్పటికి దగ్గరకు వచ్చినవాళ్ళే కప్పించలేదు. చర్చా పెంటర్ మాష్టర్లు ఇద్దరూ వంతులవారీగా ఒక్కొక్కగంట ద్యూటీ చేసి వెడుతున్నారు. రాత్రిపూట చిదామే తల్లివచ్చి వదుకుంటున్నది. అయితే ఆ ముసలిది హక్కా తాగింది. తాగినట్టే ఉండేది; ఇక రాత్రిఅంతా దగ్గుతూ మంగళాదేవి జ్వరం తగ్గడానికిబదులు హెచ్చేపరిస్థితి కల్పించింది. ఇక వదుకున్నదంటే - ఆ దగ్గర్లో వున్నవాళ్ళంతారేచి కూర్చొనవలసినంత విగ్రహా గురక బెట్టేది! ఇలా ఉంటేమాత్రం ఆమె ఆరోగ్యం బాగుపడడం కష్టం - అని డాక్టర్ చెప్పాడు. ఇంటికి ఉత్తరంరాసి ఎవరినైనా పిలిపించుకోవడం మంచిది!

ఇంటికా: ఇంటినుంచి ఎవరైనా వచ్చేవాళ్లంటే లేదా ఆమెనుగురించి జాగ్రత్త తీసుకునేవాళ్ళంటే మంగళాదేవి చర్చా పెంటర్ లో ఎందుకు చేరుతుంది!

అమె ఇల్లువదిలేసి అయిదునవత్వరాలైంది. మంగళాదేవికి ప్రపంచం అంటే ఏమిటో బాగా అర్థమైంది. మవిషిలో దాగివున్న పశుత్వాన్ని అమె అత్యంత నవీనమంచి వీక్షించింది. వితంతు ఆశ్రమం. అబలాశ్రమం. కలవాళ్ళింటి పని మవిషిగా జీవితంకూడ సాగించింది. అబల అయ్యాక అన్నిచోట్లా అబలే! అందం. వరుడుదనం; కాదు. ఈ రెండూ కాదు! ఆకర్షణే దాదా. అందంతోనూ, వయస్సు తోనూ విమిత్తం లేదు. ఒక అనహాయురాలైన అడవి దైవసాన్నిధ్యంలోవున్నా విశ్చింతగా విద్రవోపదం కష్టమే అవుతుంది. మంగళాదేవికి ఇల్లా వీధి రెండూ ఒకటే! ఇంటిలో పస్తు. వీధిలో దస్తు! అయినా అమెకు అయినవా శ్మశనాశ్రమం లేదు.

‘ఎవరూ; కాళీవరణ్ బాబూ; మీరా!’

‘కాళ్ళరేగారు ఈ పూరిగుడిసెలో మీ ఆరోగ్యం బాగుపడదని చెప్పారు. మేము పాటలు పాడుకునే గది ఖాళీగానే ఉన్నది; కుత్రంగా ఉంటుంది; గారి వెలుతురుకూడా బాగా వస్తుంది.’

మంగళాదేవి యాదవులపేటలోని కీర్తనగదిలోకి మకాం మార్చింది. ఇంట్లోనే సోషలిస్టుపార్టీ ఆఫీసుకూడా వున్నది. కాళీవరణ్ దీన్ని ఆఫీసు అనే అంటారు. అయితే మంగళాదేవి సోషలిస్టుపార్టీ ఆఫీసుకని ముందే చెప్పివుంటే వచ్చేదికాదు.

‘మందు తాగండి!’

‘తాగను!’

‘తాగండి! మందు తాగండి. పంతులమ్మగారూ!’

‘కాళీబాబూ! ఒకనంగతి చెప్పనా!’

‘చెప్పండి!’

‘మీరు నన్ను పంతులమ్మగా రనకండి!’

‘అయితే ఏమనమంటారు!’

‘ఏం! నాకు పేరులే దనుకున్నారా!’

‘మంగళాదేవి!’

‘కాదు!’

‘ఏమిటి మరి!’

‘మంగళా అంటే చాలు!’

‘మందు తాగండి!’

‘మంగళ అనండి!’

‘మంగళా!’

పదిహేనురోజులుగా కాళీవరణ్ మంగళాదేవి బాగోగులు చూస్తున్నాడు. వగలు ఇతరులకూడా ఉంటారు. కానీ రాత్రిపూట కాళీవరణ్ ఒక్కడే ఆవపి ఈపపి చూస్తాడు. ఫరవాలేదని డాక్టర్ అన్నాడు. అయితే నిరహీనత అలాగే వున్నది. కొద్దిరోజుల్లో అదీ తగ్గిపోతుంది.

మంగళాదేవి కఠీరంలో ఎముకలమాత్రం మిగిలాయి. జట్టుకూడా ఊడి పోతున్నది. తినేవిషయంండగ్గరకు వచ్చేప్పటికి చిన్నపిల్లలలాగా మారాం చేస్తుంది. ఏడుస్తుంది. పాత్రలు గిరాకీస్తుంది....అబ్బా ఈ బాగ్గీ నేమ తాగలేను. ఈ జామ్ను పిళ్ళుకూడా ఎవరైనా తాగుతారా? కాళీవరణ్ గిన్నెపుచ్చుకొని ఎదురుగా కూర్చోని అదేపనిగా నిశ్చలరాడతాడు. — తీసుకోండి! ఇందులో విషమకాయ పిండాను. రేపు కాదుగాని, ఎల్లండి మీకు వత్తం! ఎంతకాలాంటే అంత ఆన్నం తినేయ్యవచ్చు!

కాళీవరణ్ వ్రతం కాస్తా వీరుకారిపోయింది. కుస్తీనేర్చిన గురువు— ‘ఒరేయ్! నువ్వు గొప్ప పహల్వాన్ కాదలిస్తే ఆడవాళ్ళకు అయిదుబారందూరంలో ఉండాలి!’ అని ఆదేశించాడు. ఆ ఆదేశం కాస్తా అమలు జరగలేదు. అయిదుబార్ల దూరంలోవుంటే మంగళాదేవి మంచిచెడ్డలు చూద్దానికి వీలుండదు. పక్కమార్చే వ్వుడు. ఆమె నిట్టలు మార్చేవ్వుడు. వళ్ళు తుడిచేవ్వుడు కాళీవరణ్ కు గురువుగాని ఆదేశం గుర్తుకొస్తూ ఉండేది. కానీ ఏమిటి చేయడం?

‘కాళీ ఎక్కడి కెళ్ళావు? కాళీ!’

‘ఏమిటి!’

‘ఉత్తరం! ఎవరు రాకారు!’

‘పార్టీ కార్యదర్శి రాకాడు. పోషవారంనాడు పార్టీ ర్యాలీ వున్నదట!..... కాని, నే నెలా వెడతాను!’

‘ఏం? వెళ్ళు. నా ఆరోగ్యం బాగుండిగా!’

ర్యాపరతువాత కార్యదర్శి కాళీచరణ్ ము అపాడు—‘కామ్రేడ్! మీరు మరో రెండురోజులు ఉండండి, సైనికగారి భార్య ఆస్పత్రిలో వున్నది. ఆయన మేమో పాట్లువెళ్ళుడు. ఎల్లండిగాని రాదు. ఆస్పత్రికి రెండుపూటలా భోజనం తీసుకెళ్ళాలి.... ఎవరూ లేరు!’

కార్యదర్శిమాట కాదనడం చాలాకష్టం. కామ్రేడ్ భార్య!....కాళీచరణ్ మాటిమాటికి మంగళ గుర్తుకొస్తున్నది. అమె ఎదురుచూస్తూ ఉంటుంది. వాసుదేవ్ వెళ్ళి చెబుతాడు—రెండురోజులంతరువాత వస్తాడని. వినడంతోనే మొహం వాడి బోతుంది. చువిచి నగపైబోయింది. ఆలోచనలు స్తంభించిపోతాయి. మొహం చిన్నపిల్లలాగా అయిపోతుంది....కాళీచరణ్ కమలాలు, కిన్మిన్వళ్ళు పంపించాడు. నాటివి చేతులతో అంటుకొడుకూడాను! వాసుదేవ్ ఎలా చెబుతాడు!.... ఛత్! ఈ పట్నం కులాశ్చుకూడా మహాపోకిరివాళ్ళు. సైకిలు మరీ పక్కగా తీసుకొచ్చి గంటకొడతారు....ఇంకొంచెంఉంటే అన్యం కింద పడిపోయేదే!

‘ఒరే మూర్ఖుడా! గ్లాసు అట్లాగేనా కడిగేది?’ మూర్ఖుడా! కాళీచరణ్ చెప్పే మీద ఎవరో చెళ్ళుమని కొట్టినట్టవిపించింది. మూర్ఖుడు! అతని కరీరమంతా ఒక్క పారిగా వేడెక్కి కదిలిపోయింది. సైనికజీ భార్య అతన్ని ఏమమకుండున్నది!.... నొకలా!

‘ఐహన్ జీ! గ్లాసు....’

‘నోర్యూసుకో! ఐహన్ జీ అన్నావంటే వూరుకోను!’

పక్కమంటంమీద పడుకున్న గబ్బిళంలాంటి ఆడది - ‘ఎవడో? మదిషా, దయ్యమా? మాట్లాడడంకూడా చేతకాదు!’ అని అన్నది.

‘నాకు తెలుసు! గొల్లారు....వెరిగొల్లారు! గొల్లకు....వేవకాయంత....!’ సైనికజీ భార్య ఏమేమో అంటున్నది.

కాళీచరణ్ వినలేకపోయాడు. అతని తల తిరిగిపోతున్నది. సైనికకూడా గొల్లవారేగదా! కాళీచరణ్ కళ్ళముందు అవపూంపంటి వస్తువులేవో పెడుతున్నాయి! ఇక మాటలుగనుక మగవాడనివుంటే - కత్తం కళ్ళజూపేవాడు! కాళీ

చరణ్ కణతలు వేదెక్కిపోయాాయి....మంగళాదేవికూడా అడవేనే! మంగళాదేవి ఎక్కడ? ఈ భూతం ఎక్కడ?....మాటలు చూడబోతే గుంటవక్క మాట్లాడి నట్టు, కరిచేట్టు మాట్లాడుతున్నది. ఫేంక్! ఫేంక్! మని పళ్ళతో రక్కివట్టుగా వున్నది. బహళా ఇదికూడా ఒక జబ్బే అయివుంటుంది!

రాకహట్ ప్లేషన్లో రైలుదిగి కాళీచరణ్ గదిగబ్బా ఇంటికి బయలు దేరారు....అతన్ని చూడడంతోనే మంగళ సంతోషంతో ఎగిరి గంతేస్తుంది. తాను సంపించిన పళ్ళు కమలాలు, కిస్మిష్ అలాగే ఎండిపోతూఉంటాయి! రైలుచార్జీల్లో కొంతదబ్బు మిగిల్చి కాళీచరణ్ బిస్కట్ ప్యాకెట్టు ఒకటి కొన్నాడు. దాక్టర్ గారు మంగళాకు బిస్కట్లు పెట్టమని చెప్పాడు. కాళీచరణ్ ఇంతకుముం దెప్పుడు బిస్కట్ అనేది వినిఎరగడు. బహళా ఇందులో కోడిగుడ్డు కలుపుతారేమో! మాటిమాటికీ బిస్కట్ ప్యాకెట్టును అంటుకొని మరీ చూశాడు. దీనిలోపం 'గురు గురు'మని ఏమిటో అంటున్నది? కోడిగుడ్డు పగిలి....?

'సీతారామ్! సీతారామ్! తెల్లపాండ్ కాళీశీ!'

'ఎవరూ! బావన్ దాసుగారా! నేను ఉరిక్కిపడ్డాను! మీ రిక్కడున్నా రేమిటి?'

'కళ్ళు మూసుకొని మీరు వరేసా గుర్రంలాగా ముందుకు పరుగెడు తున్నారు! ...'

అడవి రేగుచెట్టుకింద పడుకొనివున్నారు బావన్ దాసు! వీడకు వెళ్ళినతరు వాతగాని ఎండ ఎంత తీక్షణంగావున్నదీ కాళీచరణ్ కు బోధపడలేదు!

'నేను రాత్రిబండ్లిలోనే వచ్చేశాను. విన్న 40 వ పెక్షన్ తీర్చు చెప్పారు!'

'తీర్చు చెప్పారా! ఏమైంది?'

'ఏమవుతుంది! అందరి దరఖాస్తులూ కొట్టివేశారు...నాకు మొదటే తెలుసు! విన్న పూళ్ళోని రైతులంతా వచ్చారు. తీర్చువిని అంతా ఉసూరుమన్నారు. కన్నీరు కార్చారు. ఇక జమీందారు పొలాలకూడా వదిలించుకోవచ్చు!'

'ఎలా వదిలించుకుంటాడు!....మా ర్యాలీలో మేమంతా ఒక తీర్మానం

స్వాను చేళాం. జమీందార్లు రైతుల్ని బీదలనుంచి బేదలనుచేయడానికి వీలేదు. ఇందుకు పార్టీ బోరాడితీరుతుంది.'

'కాళీబాబూ! మీ తీర్మానాలవల్ల ఏమీ ప్రయోజనంలేదండి.' బావన్ దాను పెదవులమీద నవ్వు కవిస్తుంది.

'దాసుగారూ! మీరు కాసేపు కూర్చోండి. నాకు కొంచెం పనివున్నది. వెదకాను.'

'సరే, మీరు పదండి. నేను మీతో ఎలాగూ వడవలేను.'

కాళీవరణ్ ఆలోచిస్తూ ముందుకు సాగారు. బాగానే జరిగింది. మంచిపనే అయింది. రైతుల దరఖాస్తులు మంజూరు అయ్యారంటే అందరూ కాంగ్రెసులో చేరతామని ఎగబడేవారే. ఇక అందరూ సోషలిస్టుపార్టీలోనే ఉండిపోతారు.

'ఏమిటిది! దిస్కట్లా!' మంగళాదేవి ప్రేమగా గద్దిస్తుంది.... 'అవసరంగా ఇవన్నీ కొనమని మీతో ఎవరు చెప్పారు; అవిగో మీరువంపిన పట్ల-కమలాలు, కిస్మిన్ పట్నా; నేను తినేదిలేదు!'

'డాక్టర్ గారు తినమనిచెప్పారు....'

'డాక్టర్ గారు చెప్పారా!' మంగళ కృత్రిమకోపాన్ని ప్రదర్శిస్తూ అన్నది— 'డాక్టర్ గారు తాను తిండితిప్పలు తినకుండా కమలాలు, కిస్మిన్ పట్నా, దిస్కట్లా తీసుకురమ్మన్నారా!'

కాళీవరణ్ కు పై వికోటీ భార్య గుర్తుకొచ్చింది. మూర్ఖుడా! గొల్లవాడు!....

'తిను మంగళా!'

'ముందు నువ్వొక దిస్కట్టు తినాలి!'

దిస్కట్టు తియ్యగా, కరకరమంటూ ఇంత బావుంటుందా; ఇందులో పాలు వంచదార వెన్న ఉంటుంది; కోడిగుడ్డు ఉండదా;

ముప్పైరెండు

వైకాఁ. శ్రేష్ఠమాసాలలో సాయంత్రంపూట 'తాళ్ళతోపు' దగ్గర జీవితానందం కేవలం ముంత మూడణాలకు ముడుతుంది.

తాలింపుకనగలు, దూందీ, ఉల్లిపాయలు - తెల్లటి మరుగుతోనిందిన కల్లు ముంత. పుల్లగా తియ్యగావుండే 'శకర్చివియా' 'బైరచివియా' కల్లు రుచులు వేర్వేరుగా ఉంటాయి. 'చనంతి' తాగాక బాగా తాగేవాళ్ళకే తిప్పుతుంది. వేడిచేసిన వాళ్ళు 'పహర్చివియా' తాగితే మంచిది. గుండె చల్లబడుతుంది; మూత్రం వెళ్ళి పుడు తీపుండదు. కపం ఉన్నవాళ్ళు సంయాకల్లు సేవిస్తే రాత్రింతా శరీరం వేడిగా ఉంటుంది.

నంవత్సరంపొడుగూ రావణాసురుడి కాష్ఠంలాగే కాలే పోట్లాటలకు తీర్పులు తాళ్ళవనం సమావేశంలోనే జరిగిపోతాయి. మట్టిపెద్దల్లాగా హృదయాలుకూడా ఇక్కడే విడలిపోతాయి. పెళ్ళిళ్ళకు వధూవరులు ఇక్కడే కుదిరిపోతారు. పెళ్ళి చేసుకోదలచిన వాళ్ళుకూడా ఇక్కడే కలుసుకుంటారు. మరొకరిపెళ్ళిన్నీ లేపుకెళ్ళి ప్రోగ్రాములు కూడా ఇక్కడే విద్వయంచుకోవడం జరుగుతుంది.

జగదేవా పానీమాన్, దులారే, సవిచ్చర సునరా కల్లు తాగుతున్నారు. సోమాజిట్ ఇవ్వొళ్ళ రావలసివుంది. రౌతహట్ నంతలో కచ్చించి చెప్పారు— అడివారంనాడు తాళ్ళతోపులో కలుసుకుంటానని; సోమాజిట్ ఈమధ్యనే జైలు మంచి విడుదలయ్యాడు. మంచి పేరుగాంచిన దోపిడీదొంగ; అయితే ఇప్పుడు సోషలిస్టుపార్టీ నడుమ కాలానుకుంటున్నాడు. సునరా కాళీవరణ్ అడిగాడు; కాళీవరణ్ జిల్లా కార్యదర్శిని అడిగాడు; కార్యదర్శి - ఒకనంవత్సరంపాటు అతగాడి ప్రవర్తననుచూచి పార్టీలో చేర్చుకోవడం మంచిదని, అప్పటివరకు అతన్ని ఒకకంట కనిపెట్టి ఉండవలసిందని చెప్పారు.

కనిపెట్టి వుండేదేమిటి; మధ్యమధ్యలో కార్యదర్శిదగ్గరకు వెళ్ళి చెప్పవలసి వుంటుంది- సోమా నడవడి పూర్తిగా బాగయిందని, కాళీవరణ్ కు నానుడేన్ వచ్చి జెప్పాడు. సోమాగనక పార్టీ లోకొనే ఆ ప్రాంతంలోవున్న పెద్దమనుషుర్ని ఒక దారికి తీసుకరావచ్చు. పార్టీలో చేరాక పోలీసు లేం జేస్తారు; కార్యదర్శి అంటే

ఇవన్నెక్కడకంటే ఏం తక్కువ; ఆయన ఉపన్యాసం ఇవ్వడం ప్రారంభిస్తే జనా
హరలారా నెహ్రూకుకూడా పంజవదేట్లు మాట్లాడేస్తారు. పార్టీకి వ్యతిరేకంగా
మాట్లాడటానికి ఇవన్నెక్కడును ఎన్నిగుండె ఇందారి: 'ఎర్ర బావుటా' పత్రికలో
వెంటనే గతేట్ నోటిఫికేషన్ వచ్చేస్తుంది - 'ఇవన్నెక్కడు దురంతా'.

....చరిత్ర కర్మకారను పార్టీలోనుంచి తీసిపారేశాడు. ఏమెంటులో
చాలాదబ్బు తినేశాడు. లెక్కా దొక్కా చెప్పకపోతే తీసెయ్యరా మరి! పార్టీ
ఏస్తోంది, తుపాకికూడా తిరిగి ఇవ్వలేదు....అయితే కార్యదర్శి కాళీచరణ్ ను
ఒంటరిగా విరిచిచెప్పాడు - ఎలాగో నాణ్ణి మచ్చికచేసుకొని ఆ రెండు ఆయుధాలూ
తీసేసుకోమని. గవర్నమెంటుకు లెక్క చెప్పాలి. అందుకే కాళీచరణ్ అతగాదితో
పేహంగా ఉంటున్నాడు....అయితే ఈవిషయం చాలా రహస్యమైంది. నవీనరా:
జాగ్రత్త! ఎవరితోనూ చెప్పవద్దు. లేకపోతే తెలుసుగా, పార్టీరహస్యాలూ బయట
బెదితే విధించే తీక్షణత....దాంయ! ఎవరైతే నాటికితే చెప్పవలసిందేమిటంటే....

'అయితే పార్టీకి ఇప్పుడు తుపాకి, ఏస్తోళ్ళతో పనిలేదా!'

'ఉహూ, లేదు.' సుందర్ నవ్వాడు. అంటే - ఇంత తొందరగా సువ్య
పార్టీ సంగతులన్నీ తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నావా; మరికొన్నిరోజులు గడవనివ్వ;
నీ సభ్యత్వం ఖాయం ఆయ్యాక విషయాల్ని తెలుసుకోవచ్చు. కొత్తసభ్యులనోట్లో
సువ్యగింజ నానదు; ఇటు వింటారు, అటు ఊడేస్తారు. ఖాయం కానివ్వ....

'కామేడ పోమా! రా, రా! విన్నగుంటిచే అనుకుంటున్నాం. ఇప్పటికి
రెండుముంతలు ఖాళీ ఆయ్యాయి!' సుందర్ నవ్వాడు.

సుందర్ ఈమధ్య ఎప్పుడూ పంజాబీ ఛద్దరులాల్సీ వేసుకుంటున్నాడు.
పంజాబీ లాల్సీకి రెండంగుళాలెత్తున పట్టీ వుంటుంది. దీన్ని 'సోషలిస్ట్ కట్ థ్రా'
అని అంటారు. సోషలిస్టులు కానివాళ్ళు దీన్ని వేసుకోకూడదు. ఊళ్ళోని నడు
లలో ముగ్గురు మెంబర్లుమాత్రమే ఇలాంటి లాల్సీలు వేసుకుంటారు. కాళీ, నాను
దేవ్, సుందర్! తక్కినసభ్యులు జీవిల్లో కవీసం బవీమకూడా వేసుకోలేదు.
సోషలిస్ట్ కట్ లాల్సీ వేసుకోవోతే ఇతరుల కెలా తెలుస్తుంది. ఈయన క్రాంతి
కారుడని సోషలిస్టు అని ఒక్కొక్క లాల్సీ తిరిగి ఏడురూపాయలు....వాసుదేవ్

ఈమధ్య మీదీ తాగడంలేదు: మోటారుమార్కు ఏగరెట్లు తాగుతున్నాడు. కార్యదర్శి నైవికజీ. చివగరిజీ, మావ్లడుగారు, తదితర పెద్దపెద్ద నాయకులంతా ఏగరెట్లు తాగుతారు. సోషలిస్టుపార్టీ మొదలు మీదీ తాగకూడదు, ఏగరెట్లు తాగి.

ఈనాటి సమావేశపుటర్పు సోమాయే భరిస్తాడు. అందుకని ఎవ్వరూ వెనుకాడవలసినవనిలేదు. తాగండి! ఒకముంత, రెండుముంతలు, మూడుముంతలు! చర్చా పెంటరునాళ్ళు ఏచ్చేసంవత్సరంనుంచి తాటిబెల్లం తయారుచేస్తామని చెబుతున్నారు. అందుకని తాగటానికి ఏమీ మిగలదు. అందుకని తాగవలసినంతలా ఈ సంవత్సరమే తాగెయ్యండి.

సోమా కాళీచరణ్ కంటేకూడా భారీగా వుంటాడు. పోలీసులదెబ్బలకు ఎముకలన్నీ గుల్లయిపోయి వంటివిందా బొప్పలు కట్టాయి. బొప్పలుకట్టిన శరీరం చాలా గట్టిగా ఉంటుంది. కాళీచరణ్ శరీరంలో ఏనుగువంతంలోని కాఠిన్యం ఉంటే, సోమా మొహంమీద లోహకాఠిన్యం కరుడుకట్టుకున్నట్టూ కన్పిస్తుంది. కాళీచరణ్ కళ్ళల్లో నీళ్ళుకవిపిస్తే సోమాకళ్ళు నిల్లికళ్ళలాగా మెరుస్తూఉంటాయి.

‘ఎవరూ! హరగోరి! శివశంకరసింగ్ కొడుకేనా! తానిల్లాడు ఆయ్యాడా! కాళీచరణ్ ఊఁ, అనారేగాని రాత్రికిరాత్రి వెళ్ళి ఎముకల్లో సున్నంలేకుండా చేసి తానూ!’ సోమా మీసాలకు అంటుకున్న కల్లుమరుగు తుడుచుకుంటూ అన్నాడు.

‘కామ్రేడ్! నువ్వు మీసాలు తీసేయించాలి. పార్టీ మొదలు మీసా యంచుకో గూడదు’—నుందర్ అన్నాడు.

‘తీసేయిస్తాను. దానిదేముందిలే! కాళీచరణ్ ఆజ్ఞాపించారేగాని.....!’

‘వరే వరే! కామ్రేడ్! కొంచెం తమాయించు! ఘర్షణ రాబోతున్నది. తీర్మానం ప్యాసైంది. నీ ధైర్యం చూపించవలసినతరుణం రాబోతున్నది!’

‘బలదేవాగణ్ణి ఊళ్ళోనుంచి వెళ్ళగొట్టలేరా మీరు! మతంలోని వంటలక్కతో స్నేహం పెంచుకున్నాడని విన్నాను. కాళీచరణ్ ఆజ్ఞాపిస్తే ఒక్కరోజులో అతగాడికి చిన్ననపట్టి దారిపట్టిస్తాను!’

‘అఁ! ఆ బలదేవ్ దేముందిలే! పినుగై పోయాడు! పినుగ! ఇప్పుడతన్ని గురించి వట్టించుకునే నాకుదే లేదు! నిల్లికూడా మాట్లాడదు. కాంగ్రెసుపార్టీలో

కూడా అతనికి చెడ్డనేరు వచ్చింది. మమ్మల్ని చూసుకునే ఎగిరాడు. అంతవరకూ : ఆ పంటలక్క సామాన్యురాలు కాదు; నాములుమింగే స్వాములకు వచ్చగడ్డి పరిహారము - అతగాడినే మింగేస్తుంది. ఆమెవలలో వడనియ్. ఇలా ఇరగాలనే మేము అనుకుంటున్నాం....ఆఁ! ఇక చర్చ పెంటర్ కూడా మన స్వాధీనంలోనే వున్నదమకో! ఆ పంతులమ్మ కాళీచరణను అడగకుండా వచ్చి మంచిపిళ్ళుకూడా తాగడు! కొద్దిరోజుల్లో ఆమెకూడా కామ్రేడ్ అయిపోతుంది....ఇక పోతే ఆ మరుగుజ్జు దాసున్నారు! మూరన్నరమనిషి ఏం చేయగలుగుతాడు!'

నాలుగుముంతలు సాయంత్రపు 'నంయూ' కల్లు తాగటం ముగిసింది. సూర్యాస్తమయపునేక తాటిచెట్లమీదినుంచి దించేకల్లుతాగితే దానిలో ఎర్రదనం వెంటనే కళ్ళల్లోకి ఎగదన్నుతుంది. విషాకు అర్థం ఇంకొంచెం తాగాలనేకోరిక ఉద్భవించడం!....మరొక ముంత:

'అవునుగావి. ఆ దాక్టరుకు డబ్బెక్కడిది! ఉచితంగా చికిత్స చేస్తాడు. ఒక్క పైసాకూడా ముట్టకోడు.'

డాక్టర్ దగ్గర డబ్బు లేమా! ఏమిటి నువ్వనేది!....లోచనపూరులో దాక్టరు బ్రహ్మాండమైన ఇల్లు కట్టుకున్నాడు. జీవచగంజ్ లోని దాక్టర్ మూడువందల బీహూరి పొలం కొన్నాడు. ఏరువా గరైయా దాక్టరు వట్టి బందిపోటు దొంగ! బందిపోటు దొంగలకు సర్దారంటే నమ్ము. మీ వూళ్ళో దాక్ట రెటువంటివాడు!'

'హనర్ గాంవ్ హరఖా నూనేవర్తకుడు బాగా డబ్బు గడించాడు. డబ్బు మూలుగుతున్నది. అతడిగాడిదగ్గర!'

మహమ్మదియా తాలాక్ చంద్ కు కుపాకి రై పెన్ను ఇచ్చారు. ఇవస ఖోషాణం ఈమధ్యనే కలకత్తానుంచి తీసుకొచ్చాడు.'

'ఏద్యారే! నేను పెద్దపెద్ద కుపాకి యన్నవాళ్ళనూ, ఇనప్పెట్టెయన్న వాళ్ళనూ చూశాను!....అవన్నీ నా బల్లెంకింద బలాదూరు! బల్లెంలోనే నేను ఈ ప్రాంతంమొత్తాన్ని చేపల్ని సంజాకున్నట్టు వంజాకున్నాను. వాచేతికి ఒక్క కుపాకి చిక్కివుంటే - భూవతిసింగ్ కచేరీలోవున్న నేపాలు వహరావాణ్ణి సఫాచేపి వుండే వాణ్ణి!'

పాట రావివాడుకూడా విషాలో వున్నప్పుడు కూవిరాగాలు తీస్తాడు. సుందర్ మంచి పాటగాడు. వ్యరాజ్యగీతాలూ పాడతాడు; విప్లవగీతాలూ పాడతాడు. విషాలో వున్నప్పుడు విప్లవగీతాలే బాగా రక్తికడతాయి—

ఈ జీవితమే ఒక విప్లవం.

ఇందులోనే కలిసిపో!

పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ నశించాలి.

సవిదలా కల్లుముంతము తిరిగేపి తదిలావాయిద్యం వాయిస్తూ, నోటితో అంటున్నాడు - చకేతే చకడుమ్ మత్తె కేలావా....

ప్రపంచ పేదల

పీర్చినవా దెవడూ

ఆవునోయ్ పీర్చినవా దెవడూ

చెప్పనోయ్ పీర్చినవా దెవడూ

ఆ పీర్చినవాడివి పీటస్తా

పీర్చేస్తాన్ పీర్చేస్తాన్.

నవ్వతూనే పేర్చేస్తాను

నవ్వతూనే! పెళ్ళిపో!

'అహహ! ఎంతబావుంది! విప్లవం వర్తిల్లాలి! ఏదీ కొంచెం విలుతువి నాట్యరంగిమంలో నడుం ఒకవక్కాటు వయ్యారంగావంచి సురీ పాడాలి.'

సుందర్ విలబిడి నాట్యంచేయడం ప్రారంభిస్తాడు - ఈ జీవితమే ఒక విప్లవం!

అహ! జీవితమే....

చకేతే చకడుమ్ మత్తె కేలావా....

కాళిచరణ్ సాయంత్రం సమావేశం ఏర్పాటు చేశాడు. పురై వియా అనే పెద్దరీడరు వస్తున్నాడు. పర్చుకోసం చందాలు వసూలుచేయాలి. అందరికంటే పెద్ద రీడరు పురై వియా రావడానికి ఇష్టపడలేదు. ఎంతో బతిమలాడి, పదిపేంరూపాయల పర్చు ఇస్తానుంటే ఒప్పుకొని వచ్చారు. కాళిచరణ్ మూడువందరూపాయలు వసూలుచేసి ఇవ్వాలి.

ఈసారివచ్చిన రోజు పుస్తకాలమీద అందరికంటే పెద్దబీడలు వంతకం
అచ్చయివున్నది అని కార్యదర్శి అన్నాడు.

‘అవునుగాని, మీ రెక్కడికి వెళ్ళారు?.... ఓహో! ఆకాశవనావికా? చాలా
అలస్యం చేశారు. ఇలా చేస్తే పార్టీవనులు ఎలా నడుస్తాయి? చెప్పండి. ఎవ రెంత
దబ్బు వసూలుచేస్తారు? మూడువందలరూపాయలు వదిరోజుల్లో వసూలుచేసి
ఇవ్వాలి.’

‘మూడువందలైనా, ఏం పరవాలేదు. వసూలువుతుంది.’

‘వదిరోజు రెండుకు; ఐదురోజుల్లో వసూలువుతుంది.’

‘మూడువందల రూపాయలు ఒక రెక్కా?'

‘విప్లవం వర్తిల్లాలి.’

ముప్పైమూడు

అమంగళం :

‘ఊరు పండితే ఊత్తైనా దొరుకుతుంది అంటారు. ఊరు వందదంకాడు;
మందేలా ఉన్నది. ఊరికి మంచిరోజులు రాలేదు.’

హరగోరీ శాపిటారు దుర్గాదేవి వాహనంలా గాండ్రిస్తున్నాడు—‘వాయా
శృంఖ 40 వ సెక్షన్ దరఖాస్తు ఇచ్చాంగదా. పొలం స్వాయత్తమవుతుందని చంక
లెగలేశారు. ఇప్పుడు తెలిపిందిగా. మరుగుజ్జువాడి దగ్గర్నుంచి, బారదేవ్ దగ్గర్నుంచి
పొలం లాగెయ్యండి. నాయాశృందర్నీ పొలాల్లోనుంచి భాగీ చేయించమని మేనే
జరుగారు ఆదేశించారు. అప్పనంగా దొరికిందిగదా అని అందరూ ఎగబడ్డారు....
శాంగ్రెసోళ్ళ రాజ్యమైతేమటుకు జమీందార్లమ కరిగింది తాగేస్తారా ఏమిటి.’

సుమరితదాసు వైరెన్ నాయకకు అలసట లేదు. అయిపోలేదు. ఉదయం
నుంచి బెకబెకమంటూనే వున్నాడు. శాంత్రికులపేటనుంచి, దర్బాసులపేటకు,
అక్కడినుంచి కూరగాయలు పండించేవాళ్ళపేటకూ కాయగలిస పిల్లిలాగా తిరు
గుతూ కప్పించిన వాళ్ళందరితోనూ సోదీ చెబుతున్నాడు—‘మేనేజరుగారు పర్యా

నాలో ఏం రాకారో తెలుసా? అదిచూసి కొత్త తాసిల్దారు కుపాసకాలయ్యాయా. నేను నర్తి చెప్పాను—'అయ్యా తాసిల్దారుగారూ! మీరు నోరు కదపకుండాఉండండి! దరఖాస్తులు ఇచ్చేవాళ్ళను ఇవ్వవివ్వండి. నేను విచారణ జరిగేనాటికి ఒక్కరోజు ముందు నాకు చెప్పారంటే నేను మీకోక కిటకు చెయతాను' అని! అలాగే చెప్పాను, నేను చెప్పివద్దే అయింది. జమీందారుగారి వకీలు కోర్టులోనే ఎగిరి గంతేశాడట, ఆ సంతోషం వట్టలేక!....ఆ తరువాత మేనేజరు ఏం జేశాడో తెలుసా? సుమరితదాసుగారిని ఒక్కవర్యాయం నర్కిల్ కోర్టుకు పంపించండి! ఈ సోషలిస్టులూ, కాంగ్రెస్సోళ్ళూ ఏం చేస్తారు!'

'సుమరితదాసు! ఈ వృద్ధావస్థలో నీ గౌరవం దక్కించుకోవాలని నీకుంటే అవాకులు చెవాకులు పేలడం మానేసి, కాస్త వట్ల దగ్గరబెట్టుకొని మసులుకో! తెలిసిందా? కాళీచరణ్ కట్ల చింతవిప్పుల్లాగా ఉన్నాయా. ఉదయంనుంచీ అతను సుమరితదాసుకోసం వెదుకుతున్నాడు. సోషలిస్టుపార్టీనిగురించి విన్నటి మంచి నోటికొచ్చినట్టల్లా మాట్లాడేస్తున్నాడు. తలా తోకారేని ప్రచారం చేస్తున్నాడు.'

'తెలిసిందా? తరువాత మళ్ళా మీరే అనబోతారు - ఈ సోషలిస్టుపార్టీ కులాళ్ళకు పెద్దా చిన్నా అనే తారతమ్యం లేదని!'

'నేనేమన్నానని! అదుగు వీళ్ళనదుగు!... గుర్తవరన్, సుప్లింగ్ పాటి!'

'సుప్లింగ్ అవకండి. సోషలిస్టు అవండి....నోటోనుంచి మాటే నరిగారాదు; భూతారమంతా నేనే మోస్తున్నానని మాత్రం ఇంటింటికి తిరిగి మరీ చెబుతున్నారు....చెబితే చెబుతున్నారులే. ఇదికూడా మోసుకెళ్ళి చెప్పండి... జమీందారుతోను, తాసిల్దారుతోను, మేనేజరుతోకూడా చెప్పండి. రైతులనుంచి భూమి తాక్కినదం అంత తేలికైనపనికాదు...పార్టీ ఎగ్జిక్యూటివ్ లో తీర్మానం ప్యావైంది, ఎదిరిస్తాం; ఎదిరించి తీర్తాం! తిరుగుబాటు చేస్తాం! తెలిసిందా?

కాళీచరణ్ మెడ పొగడీసుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు. త్రాచుపాము కోపంతో మెడ పొగడీయడం మీరు చూసేవుంటారు. సరీషా అలాగే! సుమరితదాసుకు వణుకుపుట్టింది. ఆ చుట్టువక్కల కూర్చున్నవాళ్ళనోటినుంచి ఒక్కమాటకూడా

వెదవడలేదు. బెల్లంకొట్టిన రాళ్ళలాగా కూర్చున్నారు. అనలు ఏదో ప్రమాదం జరిగిపోతుందనే అనుకొన్నారు అంతా. ఎంత దిటవుగలమనిసి ఈ కలియా.... కాళీచరణ్! చూస్తేనే భయమేస్తుంది. సుస్లి....సుస్లి....పోషలిష్టుపార్టీలో చేరాక మనిసి మరింత మగ్గంలో కందెలాగా తయారై నాడు. ఎదిరిస్తాడట! తిరుగుబాటు చేస్తాడట!

డా డిగ్గా డా డిగ్గా.

సంతాల్ పేటలో రెండురోజులుంచి రాత్రింబవళ్లు మాదల్ వాయిద్యం మోగుతున్నది - డా డిగ్గా డా డిగ్గా. ఆడవాళ్ళు పాడుతున్నారు. నాట్యం చేస్తున్నారు - యుముర్-యుముర్!....దరఖాస్తులు మంజూరు కాలేదు. జమీందారు భూములు లాక్కుంటాడు. బంగళా ఆడవిలో నేరేడుచెట్లకు, మేడిపళ్ళచెట్లకూ బాగా వళ్ళున్నాయి - ఈపాటి. ఆడవివందల పిల్లలుకూడా వళ్ళకోసం తారట్లాడు తున్నాయి. నాగరికక్రూరత పాజాబుగా వుపయోగించాలి. ఇనుం చాలా ప్రియంగా వున్నది. ఆహా! ఆహా! డా డిగ్గా, డా డిగ్గా....

కాళీచరణ్ - ఎదిరిస్తాం అన్నారు. ఎదిరించడం అంటే! తీర్మానం అంటే ఏమిటి!

రింగ్ రింగ్-తా-ధిన్-తా!

డా డిగ్గా, డా డిగ్గా.

....పొలంలో జనపమొక్కల్నిచూస్తే మనస్సు కెంతో ఆహ్లాదకరంగా ఉన్నది. దాన్యపుమొక్కలు సూడుల్లాగా పొడుచుకొచ్చాయి. ఈ భూమి అనుబంధం ఎప్పటికీ విడిపోదు. 'బదనా' వందగరోజురాత్రి సువ్వు పిగలో పెట్టుకున్న రంగు రంగుపూలను నే విప్పటికీ మరచిపోలేను. ఈ మట్టిమీద మోహంకూడా తీరేట్టు లేదు. ముద్దలగుమ్మా! మా తాతలు. ముత్రాతలు పూర్తి యా జైల్లో అలోలక్ష్యజా! అవి అలమటిస్తూ అనువులు బాసారు. మొక్కజొన్న కందెపేరులాగా వాళ్ళ తలలు బూడిదరంగుగా మారివుంటాయి. మన పిల్లలవళ్లు పొలకందెల గింజల్లాగా మెరుస్తాయి. వాళ్ళతో చెప్పవలసింది - ధర్మమాత ప్రేమబంధం మమ్మల్ని బంధించి వేసింది. ఆహా! ఆహా! రింగ్-రింగ్-తా-ధిన్-తా! డా డిగ్గా డా డిగ్గా!....

'ఎవరై నా ఈ భూమిమీద కాలుబెడితే తల తీపెయ్!'

కాపిల్లాడు హరగోపింగ రైతుడు తమపొలాలకొంతలు కొలిపించుకొని తమదిగా విర్తారణ చేయించుకోవలసిందని చాటింపు వేయించాడు. ఏమీలేదు: వీహుకు ఒక వందరూపాయలు నజరానా (బహుమతి) చెల్లించుకుంటే ఏరైతయినా వచ్చి తన పొలాన్ని విర్తారణచేసుకోవడానికి దరఖాస్తు ఇచ్చివేళ్ళవచ్చు!.... ఇదుగో! మీరంతా వట్టి దద్దమ్ములోయ్! ఈ పొలాన్ని సంవత్సరంక్రిందటే వేలాంవేసి స్వాధీనం చేసుకోవడం జరిగింది. 40 వ సెక్షన్ దరఖాస్తు ఇచ్చినంత మాత్రాన మీకు భూమి స్వాయత్త మేలా అవుతుంది?....అయితే కొత్తగా భూమి విర్తారణ చేయించుకునేవాళ్ళ పేర్లుమాత్రం మేము నమోదు చేస్తాం. ఇది మా చేతుల్లో వని. ఇందుకు కోర్టుచుట్టూ ప్రదక్షిణలు జరవలసినవనే లేదు. ఏమోయ్ సూతాన్ దాసు! నీ కేసువిషయంలో ఎంత ఖర్చయింది? కాస్త వీళ్ళకు వివరించి చెప్పు: కాంగ్రెసు, సోషలిస్టు పార్టీవాళ్లు కాజేసినదబ్బుతో కలిపిచెప్పు!.... విన్నారా: ప్రతిపార్టీ చందాలు వసూలుచేసి కోర్టువసులుచేసే ఈ నాయకులకు ఇచ్చితిరాలి— వదిరూపాయలు వగదు; కాపీ సిగరెట్లబర్చు మళ్ళా వేరే. ఇదే వాళ్ళుకద్యోగం! ఆఁ. వేలాం వేయబద్ద పొలందగ్గరకు ఎవరొచ్చినా కలం కుంచెయ్యడమే! గవర్న మెంటు మీకు అన్నివిధాలా సహాయంగా వుంటుంది!

ఏదో ఘోరికే వచ్చివడుతున్నదని ఆక్రమించుకు కూర్చున్నారు.

అవును. ఎడ్లూ. బరైలు. దూడలూ అన్నిటిని అమ్మేసుకుంటున్నారు. రెట్టింపువద్దీ దబ్బు అప్పుగాతీసుకొని పొలం స్వంతం చేయించుకోవాలని తావ త్రయపడుతున్నారు. జనుములధర పదిహేనురూపాయలు! ఏబైదాకా పోవచ్చు! వంద అమ్మినా అమ్మవచ్చు! ఇక దాన్యం బంగారంలాగా అమ్ముడు బోతున్నది. భూమి! భూమిలేదనివాడు ఎందుకూ కొరగానివాడే! పశువుతో సమానం. ఈ కాంగ్రెసోళ్ళు, సోషలిస్టోళ్ళు ఏవో కబుర్లు చెబుతారు. లాభంలేదు.....దరఖాస్తులు మంజూరు కాలేదు....పొలం విర్తారణ....

ఊరికి తిప్పలొచ్చాయి. దాగువదేంక్షణా లేవీ కప్పించడంలేదు.

ప్రతి పేటలోనివాళ్ళూ పరస్పరంగా పోట్లాడుకోవడమా? కూరగాయల వాళ్ళపేట భజోమహతో భూమిని అతని సోదరుడే సరువమహతో తనకింద బందో

నిస్తు చేయించవలసిందని దరఖాస్తు ఇచ్చుకున్నాడు. సోదరన్ పోలం ఇంగారం నండుకుంది. ఆ పొలాన్ని అతనిదాదాయ రామేసర్ కొట్టియాలని చూస్తున్నాడు. యాదపులపేట రైతుల వేలాంవేయబడ్డ భూములన్నిటినీ ఫేలావన్ సింగ్ యాదవ్ తీసుకుంటున్నాడు. నంథార్ పేటవాళ్ళ పొలాలన్నీ రాజపుత్రులు తీసుకుంటున్నారు. సుమరితదాసు - ఓది రహస్యమంటున్నాడు. నంథార్ పేటవాళ్ళ పొలాలు తాపిల్దారే తీసుకుంటున్నారట! అయితే ఆయన పేరుమీదగాదు; మరొకరి పేరుమీద!

ఊరిగ్రహాలు సరిగా లేవు. తాపిల్దారు విక్యనార్ వ్రసాద్ బాలదేవ్, దావన్ దాన్ - ఇద్దరితోనూ పంచాయతీ సమావేశం ఏర్పించమని చెబుతున్నాడు - 'మీరే ఏర్పించండి. నేను ఏర్పిస్తే ఏడుస్తారు.'

కాళిదరత్ పార్టీకి చెందిన పెద్దలిడరు పురై ఏయా వస్తున్నాడు. కామ్రేడ్లు అయిదురోజుల్లోనే మూడువందలరూపాయలు వసూలు చేశారు. సోమా ఒక్కడే రెండువందలపై ఇచ్చాడు ... పెద్దలిడరత్ చెప్పింది - ఊళ్ళో ఇలాంటి మనస్ఫుర్తలుంటే తిరుగుబాటు ఉద్యమం చెల్లుతొంటుంది. మరొకసారి పైవికట్టి, చివగారీ గారిని ఏర్పించడం మంచిది. సభలు జరిగి చాలారోజులైంది. పోలంలో గుంటక ఆడించకపోతే చెట్టూ చేమా ఇట్టే పెరిగిపోతూ ఉంటుంది. అలాగే మీటింగులు జరిపించకపోతే ఈ ప్రదేశం లాగా పాదైపోతుంది. కార్యదర్శినికూడా ఈసారి ఏర్పించాలి. లొడ్ ప్లక్కర్ల ఏర్పాటుకూడా ఈ పర్యాయం చేయించాలి.

వర్ణా సెంటర్ పంతులమ్మకూ, తక్కిన మాష్టర్లకు మధ్యన పోట్లాట వచ్చింది.

మగ్గంమాష్టరు టున్ టున్ గారికి మంగళాదేవి సోషలిస్టుపార్టీ ఆఫీసులో ఉండడం ఏమాత్రం సచ్చరేయి. జబ్బుగా వున్నంతవరకు అక్కడున్నదంటే కొంత అర్థమవుతోంది. పూర్తిగా కోయకన్నాకకూడా ఇంకా అక్కడెందుకు; టున్ టున్ గారు మంగళాదేవి పాట్నాలోనే ఎరుగు. గ్రామాభ్యుదయ సెంటర్ లో ట్రైనింగ్ తీసుకునేప్పుడే ఈమె కదురులాగా తిరిగేది. వ్యవస్థాపకురాలు ఈమెను కలుసుకొనడానికి వచ్చేవాళ్ళతో విసిగిపోయింది. రోజూ కొత్తకొత్తవాళ్ళు తయారయ్యేవాళ్ళు. చాలావర్యురాలు మంగళాదేవిని హెచ్చరించడంకూడా జరిగింది. అయితే ఈమెను

కలుసుకొనడానికి వచ్చేవ్యక్తులలో కాలేజీ విద్యార్థులు, ఎమ్.ఎల్.ఎ.లు; సాహిత్య గోష్ఠి కార్యదర్శి, చర్చాసంఘం కార్యకర్తలు, హిందీ దినపత్రిక సహాయసంపాదకులూ ఉండేవారు. వ్యవస్థాపకురాలికి వినుగుబుట్టి నోరుమూసుకొని పూరుకున్నది. మంగళాదేవిప్పేర్వసు అరికట్టి పది పన్నెండుమంది వ్యక్తుల కోపతాపాలకు గురి కావడం ఆమె కిష్టంలేకపోయింది. అందుకే ఆమెగారు ఈ మంగళాదేవిని ఈ మారుమూల గ్రామానికి పంపించింది. అయితే ఇక్కడ కూడా....

మంగళాదేవి మాట్లాడడంలో మగవాళ్ళనుకూడా మించిపోతుంది. పై జమా. కుర్తావేసుకుంటుంది. బయటికి వెళ్ళేప్పుడు పైన జుద్దరు చునరీ (మేలిముసుగు) వేసుకునేది. మువిషి కొంచెం పొట్టి, ఎరుపురంగు, దిగుతైన శరీరం. ఆమె వికాలనయనాలు తీర్చిదిద్దినట్టు ఎంతో ఆకర్షణీయంగా ఉంటాయి. మగ్గం మాష్టర్ని ఆమె ఎప్పుడూ పగ్గం చూపుతుంటుంది. చర్చామాష్టర్ని బుర్తాచూపుతుంటుంది. పిల్లా మంగళాదేవితో మాట్లాడగలిగేది. ఆమె జబ్బుపడితే ఈ టున్ టున్ టీ తొంగిచూపిన పాపానకూడా పోలేదు. ఈరోజున నైతిక ప్రవర్తననుగురించి ప్రవచనాలు వర్తిస్తున్నాడు. మంగళాదేవికి పిళ్ళవ్యవహారం బాగానే తెలుసు. నొసలు బిత్తుడు, నోరు తోడేలు. వ్యవస్థాపకురాలికి రాసుకుంటే రాసుకోవద్దండి. ఇలాంటి బెదిరింపులకు ఈ మంగళాదేవి భయపడేరకం కాదు. టున్ టున్ టీ కుయ్యుతుంది తనకు తెలియనివేమీ కావు. పాట్నానుంచినప్పేర్వసు సమస్తపురంలో రైల్వోనుంచి దింపించి, ఏమిటండీ అంటే ఇక్కడ రైలు మారానీ అన్నాడు. ఆ తరువాత తెలిపిందేమిటంటే - ఆ రైలు తిన్నగా కటిహార్ దాకా పోతుందట! అప్పుడు మరో బండిలేదు - రెండోరోజు ఎవెమిదింటిదాకా. రాత్రి పన్నెండుగంటలకు నత్రంలోకి తీసుకెళ్లాడు.... టున్ టున్ టీ విగురించి ఎంత తక్కువచెబితే అంత మంచిది.

కాలదేవ్ ను ఫేరావన్ పింగ్ యాదవ్ తన ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళిపొమ్మన్నాడు. నకలదీవ్ పెళ్ళి విర్తయమైంది, కోడలువస్తే మరొక కొత్తమువిషి ఇంట్లోవుండడం బావుండదు. కోడలు చంపాపూరు ఆపిన్ బాబు కూతురు. ఇక్కడేమాత్రం సరిగా లేకపోయినా తండ్రికి ఉత్తరం రాయవచ్చు. పెద్దింటిపిల్ల.

కాలదేవ్ తన సంచి-సరంజామా అక్కడనుంచి తీసేసుకున్నాడు. కాలదేవ్

సినకల్లి ప్రతిఇంటికి తిరిగి పిర్యాదు చేసింది. అయితే బాలదేవ్ గోవులాంటి మనిషి. మానావమానాలకు అతీతుడు. నోరు కదవలేదు.

రిక్ష్వి బాలదేవ్ ము దీక్ష తీసుకోమని బలవంతం చేస్తున్నది. పువడి మతా విధించిందిన మహాంతు రామస్వరూపగోసాయి వచ్చాడు. బాలదేవ్ దీక్ష తీసుకుంటే మతంలో ఉండడానికి ఎటువంటి అభ్యంతరమూ ఉండదు.

బావన్ దాసు మనస్సునా ఎగిరిపోయింది. ఎవరిని నమ్మాలి? ఎవరిని నమ్మకూడదో తెలియని అయోమయస్థితి ఏర్పడింది. గాంధీజీని మినహా ఎవ్వరిమీద నమ్మకం కలగడంలేదు. గాంధీజీకి ఉత్తరమొకటి రాయాలని అనుకున్నాడు. గంగూలీ తప్పకుండా రాస్తారు. అతని మనస్సులో చాలా సందేహాలున్నాయి.

ముప్పైనాలుగు

పూర్తిగా స్థేషన్ మంచి పురియా వచ్చింది.

పూర్తిగా మారిపోయింది పురియా. చీర కట్టుకునేవద్దతి. మాట్లాడే తీరు - అన్నీ మారిపోయాయి. తాపిల్దాగు కూతురు రవికెలోపల మరో చిన్నరవికె తొడు క్కుంటుందే, అలాంటిదే ఆమెకూడా వేసుకున్నది. చెవులకు ఇల్లడి పూలున్నాయి. పూలు కాదు, కమ్మలని పురియా అన్నది. బొద్లో తాళపుచేతులగుత్తి దోపుకున్నది. తాళుకు రంగు పూచుకొన్నది. ఆహా! ఖాసీ రెండుచేతులతో సంపాదిస్తున్నారు కాబోయి....ఆఁ. వాడిమొహం! ఆ కళ్ళాని మొహం వాడేం సంపాదిస్తున్నా; ఇవన్నీ కొనిపెడుతూకూర్చుంటే తిండికి జరిగేదెట్టా; కట్టుకోవడానికి బట్ట ఎక్కడ నుంచి వస్తుంది; ఆనలు పురియా ఖాసీని ఎప్పుడో వదిలేసింది. ఖాసీకి బోక్సి బాగ్ లో తా వలచినవరంబ ఒక వేళ్య వున్నది. రోజూ తాగి అక్కడే వదివుండే వాడట! జీతం వచ్చినరోజున ఆ వేళ్య ఖాసీని అంటిపెట్టుకొని వుండేది. జీతంలో ఒక పైసా తక్కువైనా పూరుకునేది కాదట! ఎంతకాలమని పురియా ఈ గుండె మీది కుంపటివి తరిస్తుంది; స్థేషన్ పాయింట్ మ్యాన్ లేకపోతే పురియా గౌరవం కూడా దక్కిఉండేది కాదు. పురియా ఇప్పుడు పాయింట్ మ్యాన్ ఇంట్లోనే వుంటు

వ్పడి. ఖాసీ ఒకరోజున పాయంట్‌మ్యాన్‌తో పోట్లాటకు వచ్చాడు. ప్లేషన్ మాష్టరు - ఖాసీ ప్లేషన్ అవరణలో అడుగుబెడితే వచ్చడి వచ్చడి చెయ్యమని చెప్పాడు. ఆ రోజునుంచి మల్లా కనిపిస్తే ఒట్టు. పాయంట్‌మ్యాన్ జాతికి క్షత్రియుడు. శాంత్రిక క్షత్రియుడు కాదు. అనలైన బుందేల్‌ఖండ్ క్షత్రియుడు. జర్గా శమంపాకులు తినేప్పటికి పళ్ళు రాస్తూ ఊడిపోయాయి. నకిలీదంతాలు పెట్టించుకొన్నాడు. కావడానికి నకిలీ దంతాలే అయినా మామూలుదంతాలకంటే కూడా గట్టిగా ఉంటాయి. కనగలూ, కందెలూ, జామవళ్ళూ అన్ని మెలేపి నమిలేస్తాడు - పాయంట్‌మ్యాన్. పాతికనంవత్తరాలపూర్వం అస్సాంలో టీ తాగి, జర్గా-శమంపాకులు ఆదేవనిగా నమిలేప్పటికి పళ్ళు ఊడిపోయాయి. పెద్ద వయస్సేమీకాదు. వది నంవత్తరాలయింది తార్యపోయి. అప్పటినుంచి అతనికి అనువైన ఆదదే కనిపించలేదు. పాయంట్‌మ్యాన్ మహాగూఢాసుకు ఒక పాత పీలంచొక్కా వంపించాడు. చొక్కా తొడుక్కునేప్పటికి మహాగూఢు గుర్తించడం కష్టమైపోయింది. నరీమా రైల్వేషునిపిలాగా వున్నాడు. మునటిదానికి ఒక కొత్తచీరె వంపించాడు. జానెడు నల్లంచుచీరె. ఈసారి కోటాలో అసలయిన 'నంతిష్టరీ చీరె' దొరికితే తీసుకొని పురియాకు వంపిస్తాడు. ఈసారి తల్లినికూడా వెంట తీసుకెడతానని పురియా అన్నదట.

పురియా అదృష్టం. రామప్రియ తల్లి అన్నది - 'మా రమియాకుకూడా పెళ్ళి వయస్సు వచ్చేసింది. తండ్రిలేనిపిల్ల. నువ్వు అత్తగారింటికి వెళ్ళినప్పటినుంచీ రోజూ ఒకసారయినా విమ్మగురించి అనుకుంటూ ఉంటుంది - 'పురియా అక్క ఎప్పుడొస్తుందే? ఈసారి పురియా అక్కతో నేనుకూడా వెడతాను.' అక్కడ ఎవరైనా పడుకుంటే నీకంటబడితే రమియానుకూడా నీవెంట తీసుకెళ్ళు తల్లీ. అక్కడ కూరగాయలపేట కుర్రాళ్ళు మరీ అల్లరి చిల్లరగా కయారయ్యారు.'

సహదేవముఖ కవిస్తే శాంత్రికులపేట ఊక్కిపిల్లకూడా ఊరుకోవడం లేదు. గంయ్ గంయ్‌మని మొరుగుతున్నది. చాలారోజులతరువాత పురియా కబురుచేస్తే శాంత్రికులపేటలో అడుగుబెట్టాడు. పదిరోజులంది వెళ్ళిపోతుంది. పురియా కిప్పుడు ఊళ్ళోవ్యాళంబే లెక్కలేకుండాపోయింది. అమెచి శాంత్రిక క్షత్రియకులం కాదు, పినలయిన బుందేల్ క్షత్రియకులం. వేరే వెంటచేసుకొని తింటున్నది. తల్లి అంటుకున్న అన్నం తినదు.

అమె అతిథిగా వచ్చింది. ఆమె కెలా వచ్చితే అలా తింటుంది. మనం చెప్పడం అనవసరం!....ఆమె సహదేవ్ మిత్ర కూర్చోనడానికి చావ తెచ్చివేసింది. వక్కపొడి. సోపుగింజలు, చాల్సెనచెక్కవజుకులున్న చిన్న గాజుపెయ్ మొకటి అతని ముందుంచింది....అయితే పులియా తనమ మరచిపోలేదన్నమాట! బావుంది! పట్నంపీళ్ళు తాగేప్పటికి మనిషి బాగా మారిపోయింది; అయితే మనమమాత్రం మారలేదు. కాటుకకళ్ళు మరింత పెద్దవిగా కనిపిస్తున్నాయి. జాకెట్టు, అంచున్న చీర! సహదేవ్ మిత్ర కొంచెం జంకుతూనే ఆన్నాడు—

‘పులియా!’

‘ఏమిటి!’ పులియా నవ్వింది.

సహదేవ్ మిత్ర శరీరమంతా ఒక్కసారిగా ఎరుపెక్కిపోయింది. చెవులు ఎర్రబడ్డాయి. ముక్కుచివరలు ఎగిరెగిరిపడుతున్నాయి—‘పులియా సువ్వెళ్ళి పోయాక నేపీపేటలో ఎప్పుడూ ఆడుగే పెట్టలేదు.’

‘ఓహో! అయితే గహలోత ఉత్రియవీధి! వెళ్ళడంలేదా!....పనబియ్యా దగ్గరకు వెళుతున్నదెవరో! అబద్ధాలు చెప్పకు!’ పులియా నవ్వుతూ అన్నది.

‘ఎక్కడికి వెళ్ళడంలేదు పూలో!’

ప్రమిద వెలుతురులో సహదేవ్ మిత్ర పులియా కళ్ళల్లో కవ్వించే కొత్త భావను అవగతం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు....గాలికి దివ్వె కాస్తా కొం దెక్కింది. పులియా తన శిరోజాలకు వావననూనె రాసుకుంటుంది. జాకెట్ కింది చిన్నరవికెకు రబ్బరు వుంటుంది కాబోలు!....పులియాదేహంనుంచి చెమటవాసన వేయడంలేదు. సోపుగింజలు, చాల్సెనచెక్క తినడంవల్ల నోరు సువాసగా వున్నది. పట్నంనంగతులు చాలా విచిత్రంగా ఉంటాయి. అక్కడిగాలి సోకడంతో మనుషులు ఇట్టే మారిపోతారు. తాసిల్దారుకూతురు ఎప్పుడూ పట్నం వెళ్ళలేదు....జాతి వాళ్ళకట్టడిని, పంచాయతీ తీర్మానాన్ని పంచాయతీపెద్దలే నేర రాచారు...తాంత్రికులపేట కావలాదార్లు - నోఫే, ఉచితదాసులు! ఎవరిమీదనైనా అనుమానం ఉంటే బెత్తంతో వట్ల చీరెయ్యవచ్చు. నోఫే భార్య రామలగనపింకొడుకు వంశో చిక్కుకున్నది; ఉచితదాసుకూతురు కూరగాయలపేట సరన్ మహతోతో అలవాటున్నది.

పంచాయతీ తీర్మానానికి పదిరోజులగడువు ఉండవచ్చు. కాని గ్రామాల్లో తరతరాల మంచి వస్తున్న రివాజాల్ని ఒక్కసారిగా మార్చేయ్యడం అంటే మాటలా. ఆ ప్రి పాస్తులున్నవాళ్ళు. డబ్బా దన్నం ఉన్నవాళ్ళుకూడా తమఇళ్ళల్లో జరిగే తంతుల్ని నరిదిద్దుకోలేకపోతున్నారు.... ఈ పెద్దవాళ్ళపేటల బంధారాలు ఎవరికి తెలియవు!.... పెద్దమనుషులు పంచాయతీచేసి తీర్మానాలు చేయవచ్చు. వాళ్ళదేం బోయింది? తనది కాకపోతే కాకదా దేకమన్నాడట! ఒకమణుగు రాన్యానికి బియ్యం ఎన్ని వస్తాయో ఈ పెద్దమనుషులకు తెలుసునా? బలిమివుంటేనే బార్యా, కూమీ మనదవుతుంది. లేకపోతే పరాయివాళ్ళ పాలవుతుంది. అయితే బలమున్నంతమాత్రానకూడా పనులు పాసుకూలపడడంలేదు. దేవితై నా డబ్బుంటే బాలు. బిదాపహల్వాన్ సైతం వచ్చి మీ ఇంటిముందు వాల్తారు! డబ్బుఉంటే కొండమీదికోతి దిగివస్తుంది.

....తాపిల్లారు కూతురు సాయంత్రం వెళ్ళి. ఆర్థరాత్రివాకా డాక్టరు ఇంట్లో కూర్చోని కాలక్షేపం చేస్తున్నది. వెన్నెలరాత్రిలో బంగళాకోటలో చెట్టపట్టాలు వేసుకొని తిరుగుతూ ఉంటారు. మీ ఆమ్మాయివడక బాగాలేదని తాపిల్లారును తప్ప వచ్చేదమ్ము ఎవరికైనా ఉన్నదా?.... తాపిల్లారు హరగోరిసింగ్ తన స్వంత మేన కొడల్ని తగులుకున్నారు. బాంబే లక్ష్మిని వట్టాడు. కాళీచరణ్ వర్ధా పెంటర్ పంతులమ్మను తెచ్చుకొని ఇంట్లోనే పెట్టుకున్నారు. వాళ్ళను ఎవరూ ఏమీ అన రేం?.... చట్టాలూ, పట్టంపులు - అన్నీ ఈ బీదవాళ్ళకోసమేనా? అః!

పొలాల్నిపషయమై ఊళ్ళో కొత్తగా పార్టీలు ఏర్పడ్డాయి. వేలాం వేయబద్ద భూములవాళ్ళు, దరఖాస్తులు కొట్టివేయబడినవాళ్ళు ఒకపక్షమైతే, కొత్తగా కొల తలు వేయించుకొని పొలం తమపేరు రాయించుకొన్నవాళ్ళు, జమీందారును క్షమించమని కాళ్ళమీద వద్దవాళ్ళు. పొలం స్వాయత్తం రాయించుకొన్నవాళ్ళు రెండోపక్షం! పేదసాదలమీద, కూలినారి చేసుకునేవాళ్ళమీదకూడా దీనిప్రభావం పడింది. ఫేలావన్ వాగలిరున్నేవాళ్ళను కాళీచరణ్ వెళ్ళి అడ్డగించాడు. మంగలి, చాకలి, మాడిగ - ఎవ్వరూకూడా తాపిల్లారు హరగోరిసింగ్ ఇంటికి వెళ్ళకూడదని ఇంటిం టికి తిరిగి కాళీచరణ్ చెబుతున్నారు. గ్రామంలోని పాతకట్టలన్నీ తెగిపోయి కొత్త వరదనీరు రాబోతున్నట్టుగా వున్నది!....

పేదసాదలను, తాదిత, వీడిత కార్మికులను కాళీచరణ్ పేల్చొల్పారు.

నందలాది దీపాలున్న రైతులదగ్గర మూడుగురున్నదబ్బుతో దీదవాళ్ళను కొనేసి దీదవాళ్ళగొంతులు దీదవాళ్ళతో కోయిస్తున్నారు. జాగ్రత్త, కొత్తగా పొలాల తమపేర రాయించుకొన్నవాళ్ళందరూ దీదవాళ్ళ నోటిదగ్గరకూడు తీసేసినవాళ్ళ అవుతారు!....

కాశీచరణ్ మాదిగగూడెంలో ఆన్నం తిన్నారా :

జాతేమిటి :

జాతులు రెండే రెండున్నాయి. ఒకటి : పేదలు, రెండు : ధనికులు!....
 తేరావనమ చూడండి, యాదవులభూమినే కాజెయ్యడానికి పూనుకొన్నాడు....
 చూడండి : కళ్ళుతెరిచి మరీ చూడండి : గ్రామంలో రెండే రెండు జాతులున్నాయి.

ధనికులు—పేదలు :

కాపిల్దారు హరగోరీసింగ్ నల్లదోపీదళం యువకులతో—'ఈ పర్యాయం రణరంగానికి వెళ్ళవలసి ఉంటుంది. హిందూరాజ్య సంస్థాపనార్థం ముందు ఇంటి గెలవాలి....!' అని చెప్పాడు.

సంయోజకజీ ఈమధ్య నెలకు రెండుపర్యాయాలు ఇంటికి మనీఆర్డరు పంపిస్తున్నాడు. సంయోజకజీ నల్లదోపీ దళానికి చెందిన యువకులకు ఎంత తెలితే అంత : దేన్నీ కాదనరు. విప్పులో దూకమంటే దూకుతారు, పిళ్ళల్లోకి ఉరకమంటే ఉరుకుతారు : దీన్నే అనుకాననం అంటారు :

ఊళ్ళో ఊరేగింపు జరగబోతున్నదనే వర్తమానం జిల్లా కాంగ్రెసు నాయకులకు అందజేసేవిమిత్తం ఐదవనాడు బయలుదేరి వెళ్ళారు.

ముప్పైఅయిదు

కాపిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ కు వికటనమస్య ఒకటి వచ్చింది. కొత్తగా పొలాల రాయించుకొన్నరైతులు రోజూ ఆయనదగ్గర కొస్తున్నారు. ఈ వ్యవహారం కోర్టుదాకా వెళ్ళడంజరిగితే విశ్వనాథప్రసాద్ సాక్ష్యం కావలసివుంటుంది.

వీలంటేవివాళ్యందరూ ఒక పార్టీగా ఏర్పడ్డారు. వీలాల భామండులుకూడా అలి ప్రాయభేదాలు, తగువులూ ఏమైనావుంటే అన్నిటిని మరచిపోయి ఒకటి కావాలి :

....కాసిల్టారు హరగోరిసింగ్ రాత్రింబగళ్ళు విక్టోరియాబాగు రింట్లోనే వుంటున్నాడు.

‘బాబాయ్ : ఈసారి మీరే గౌరవం కాపాడాలి : మంగలి, చాకలి, మాడిగా దగ్గరకు వెళ్ళి చేతులు జోడించి ప్రాథేయపక్షమంటారా : విన్నటినుంచి రామకృపాల్ బాబాయి చావిట్లో ఆవు చచ్చి ఆలాగే పడివున్నది : మాడిగలు మేము రామన్నాడు. జీవనరాసు మీరేగా మాడిగలకు నాయకుడుగా చేశారు :

....రాజపుత్రవీధి వాళ్ళను చూడండి - గెడ్డాలు మీసాలు పెరిగిపోయాయి. మంగళ్లు జ్వరం చెయ్యమన్నారు. మీ చేతిలో అందరిపిలకలూ వున్నాయి. మీరొక సారి చెప్పావంటే అందరికీ హడలు పుడుతుంది....’

కాశీధరణ్ వచ్చి—‘విక్టోరియామామా : మీరు కాంగ్రెసునాయకుడు. ఈసారి మీరు రుజువు చెయ్యాలి - కాంగ్రెసు వీరవాళ్ళ పార్టీదా లేక ధనవంతుల పార్టీదా అని....ఈ రోజువరకు నేను మిమ్మల్ని దేవతగా భావించాను. అయితే వీర వాళ్ళకు వ్యతిరేకంగా గనుక మీరు వ్యవహరిస్తే గత్యంతరంలేక....!’ అని చెప్పి వెళ్ళాడు.

కాసిల్టారు విక్టోరియా ప్రసాద్ కు, ఏం చేయాలో ఏం చేయకూడదో బోధనల కుండా వున్నది.

రావన్ దాసు పూర్ణియానుంచి తిరిగొచ్చాడు.

ఊరేగింపు జరుగుతుందని చెప్పడానికి వెళ్ళాడు; కానీ పూర్ణియాలో అత గాడు ఊరేగింపుమాపి మరీ వచ్చాడు.

కోర్టు ఆవరణలో జిల్లాలోవున్న రైతులంతా బొట్టపట్టుకొని పడివున్నారు. రోవర్ కోర్టులో 40 వ పెక్సన్ దరఖాస్తులు నామంజూరు అయ్యాయి. అపీలు చేయాలి....అపీలు :....దబ్బు కావాలి. దబ్బు లేదా : చేసినట్లే అపీలు : చేతిలో దబ్బుంటేనే వీలం స్వాయత్తం అయ్యే కిటుకులు తెలిసేది :....

కోర్టు ఆవరణలో చితికే క్రిమికిలకాదుకూడా దబ్బు కావాలంటాయి.

జిల్లా కాంగ్రెసు ఆఫీసులో సభ జరుగుతున్నది. కాంగ్రెసు అధ్యక్షవదనికి ఎన్నికలు జరగబోతున్నాయి. వరుగురు అభ్యర్థులున్నారు; ఇద్దరు అనరై వనాభు. మరోఇద్దరు దెమ్మి అభ్యర్థులు; రాజపుత్రులకు, భూమిహార్ హిందువులకు వోటి వడింది. జిల్లాలోపున్న పేల్లూ పావుకార్లకార్లు. జమీందార్లకార్లు అటూ ఇటూ వరుగెడుతున్నాయి. ఒకరినొకరు దుయ్యబట్టుకుంటున్నారు. కటిహార్ కాటన్ మిల్లుకు చెందిన పేల్ భూమిహార్ పార్టీలో వున్నాడు. ఫార్మిస్ గంజ్ జూబ్ మిల్ పేల్ రాజ పుత్రులవడైన వున్నాడు. దబ్బుచూహాత్మ్యం ఎలా ఉంటుందో ఇక్కడే చూడాలి.

దానందాసు - ఎవరితోపీషీద వాళ్లు భూమిహార్, రాజపుత్రులు, కాయస్తులు, యాదవులు, హరిజనులు అవి రాసుకోవడం మంచిదేమోనని అనుకుంటున్నాడు. ఏ కార్యకర్త ఏ పార్టీకి చెందినవాడో తెలియకుండా వున్నది.

'ఊరేగింపు జరుగుతున్నది.'

'అవును. ఊరేగింపు జరుగుతున్నది.'

'చూడండి, దానందాసుగారూ! అనయవిషయ మేమిటంటే నూటికి తొంభై అయిదుమంది అబద్ధాలు సృష్టించి భూమిహార్ నం దరఖాస్తులు ఇచ్చివుండవచ్చు— నేను కాదనను; సరియైన, న్యాయమైన హక్కువున్న రైతులకూడా ఇలా అబద్ధాలు సృష్టించి, భూమి తమదేనని అనడంవల్ల - అన్యాయాలకు గురికావలసి వచ్చింది. ఇందుకు చట్టాల్నితిట్టి లాభంలేదు. ప్రజలు నైతికవక్రం చెందారు. చూస్తూఉండండి. ఈ వర్షాయం జిల్లాకమిటీలో ఈ విషయంలో ఒక తీర్మానం ప్యాసు కాబోతున్నది.'

'హిలంనుంచి తొలగించబడిన రైతులకు ఏం చెబుతారు?'

'చెప్పేదేముంది; జమీందారీవిధానం రద్దు కాబోతున్నదని చెప్పండి. ఇన్వెస్ట్ టీహారు మంత్రివర్గం ఈ విషయం ప్రకటించింది..... జమీందారీవిధానం తొలగించడానికి టీహారుప్రభుత్వం సన్నద్ధంగా వున్నది.'

దానందాసు రైతులతో ఏం చెబుతారు;

జమీందారీవిధానం రద్దవుతుందా; అప్పుడు ఈ కాంగ్రెసు జమీందార్లు ఏమవుతారు; అందరూ మిల్లులు తెరుస్తారేమో; ఇంకకే కాబోద ప్రతిబిదధునెంతా

ఒక్కొక్క మార్వాడీ తిరుగుతున్నాడు!.... బావన్ దాసుకు అయిదునెలలక్రిందటి సంగతి గుర్తుకొచ్చింది. పూర్ణియా పేషన్ లో తీర్మాదీకి చెందిన శంకరబాయి తనతోవున్న వదిమంది కార్యకర్తలకు పూరియ. మిలాయ బిఫిన్ పెట్టించాడు. నిల్లు చెల్లించింది. తీర్మాదీ సంతకు చెందిన మార్వడీ చోఖమర్ జాహార్ చంద్ కొడుకు. — 'అరే! తనండి! మీరేగదా దేశానికి ఆసలయిన సేవకులు! జైల్లో పులగం తింటూ జీవితం గడిపేశారు!' — ఆ ప్రాంతపు కార్యకర్తలందరికీ బిఫిన్ తివి పెంచాడు. ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క సేరు మిలాయ కొవిహూడా ఇచ్చారు. చోఖమర్ జాహార్ చంద్ కొడుకు ప్రస్తుతం ఆరెరియా సబ్ డివిజన్ కాంగ్రెస్ కు కోశాధిపతి. జత అరవై రూపాయలు విలువజేసే ఖద్దరు దోసకులు కడతాడు; వర్షా సమూహికి చెందిన పెద్ద పెద్ద వాళ్ళుంకా అతన్ని ఎంతగానో గౌరవిస్తారు.

'అన్యాయం జరిగింది.'

'ఏం జరిగింది?'

'జమీందారీ విధానం రద్దయింది.'

'అన్యాయం జరిగిందా?'

ఇక్కడి ప్రజలు సంతోషమైన వారై వివిహూడా ఇలాగే అంటారు— అన్యాయపు సంగతి. అన్యాయపు వప్పు. అన్యాయపు సంతోషం! బెంగాలీ భాషలోని 'భీషణ సుందర్.' అనే శబ్దంలాగా.

'అన్యాయపు సంగతి.'

'ఏమిటది?'

'బావన్ దాసు జమీందారీ వద్ద తివి రద్దు గావించాడు.' కామ్రేడ్ వాసుదేవ్ వరుగెత్తుకుంటూ వెళ్ళి కాశీవరజ్ తో చెప్పారు.

'బావన్ దాసా?'

'కాదు. బావన్ దాసు వారై తెచ్చాడు. కాంగ్రెసు మంత్రులు జమీందారీ విధానాన్ని రద్దు చేస్తున్నారు.'

'ఎర్రబావుటా' పత్రికలో ఈ వార్త రాసంతవరకూ దీన్ని నమ్ముతానికి ఏలేదు. కామ్రేడ్. ఇదంతా కాంగ్రెస్ లో ఎత్తు. నేను రేపే వెళ్ళి కార్యదర్శిని

అదిగి వస్తాను. మీరు సర్వశక్యపుడబ్బు ఇవ్వలేదేం ? కామ్రేడ్లందరికీ చెప్పండి. ఇదే చివరిగిడుపు. లేకపోతే 'ఎర్రజెండా'లో వేసేస్తారు.'

'సవివరా సర్వశక్యపుడబ్బుతో సోషలిస్టు కట్లాట కట్టించేసుకొన్నాడు. జనననార అమృతం అయ్యాక ఇస్తానన్నాడు.'

'అన్యాయం! దురన్యాయం! సర్వశక్యపుడబ్బుతో లాట్రీ కట్టించుకోవడమా? ఎలాగైనా సరే, డబ్బు చెల్లించమని చెప్పు అకవితో!'

తాపిలారు హరగోరి, తాపిలారు విశ్వనాథ ప్రసాద్ ఒకే తమిళపాకబీదను రెండు చేసుకొని తింటున్నారు ఈ మధ్య! విజమా! విజంకాక అబద్ధమా! విస్త్రుతి మమరితదాను అందరితోనూ చెబుతున్నాడు.'కాగితాలూ, చట్టాలూ చేతిలో వున్నవాళ్ళందరికీ కర్రలూ, బల్లెలూ వున్నవాళ్ళు ఏం చేస్తారు? తాపిలారు విశ్వనాథ ప్రసాద్ పాత తాపిలారుగదా! పారబంగా ప్లేటుకప్పు తిన్నవాడేగదా! కాయస్థు డెప్పుడూ చేపినమీద మరచిపోడు!....కాంగ్రెసులో చేరితేమాత్రం తన అస్థిని మరచిపోతా?'

సంతార్ పేటమంచి వాయద్యం వినిపిస్తున్నది—

సోనో రో రూప్, రూపే రో రూప్
సోనోరో రూప్ లేకా గాశేజ్జ మేలాయ్
గాశేజ్జ దిసోయిలేసోనా ముండోమ్
గాశేజ్జ ఉయూహాయి జీపీదో లోకతియ.
దా దిగ్గా దా దిగ్గా : రిం రిథా దిన్తా.

బంగారానికి వెండికి మధ్య నా ప్రియునిరూపం బంగారువన్నెలో వున్నది. బంగారపు ఉంగరం చూసుకునేప్పటికీ నాకు నా ప్రియుడు స్మృతివతంలో మెదిలాడు.

సంతార్ పరగణా గిరిజనులైన సంతార్ ప్రజలకు కవీనం సువర్ణకాంతి అయినా సోకిందో లేవో? ఎవరికి తెలుసు? అయితే ఇక్కడి సంతార్ తెగనారికి ఏండి. బంగారాలమధ్యనున్న భేదమేమిదో బాగా తెలుసు.

....జమీందారీవిధానం రద్దయింది. ఇప్పుడిక జమీందార్లు పొలాలు ప్లావీన

పరుచుకోగూడదు, వాళ్ళనే మనం వెళ్లగొట్టాలి. దున్నేవాడినే భూమి, దున్ను దావి! ఎంతభూమి దొరికితే అంతభూమి దున్ని సాగు చేయి. నాట్లు చేయి. కోతలు కొయి! ఇప్పుడు పండకునేవ్రక్కే లేదు.

... భూమిని నమ్ముకొన్నవా రెప్పుడూ చెడిపోదు! మళ్లా పొలాలు పంట పైర్లతో కళకళలాడితాయి. ఆషాఢమేసూలు భస్మనలు పెడుతున్నాయి! పెరుస్తులు మిరుమిట్లు గొల్పుతూ నాట్యం చేస్తున్నాయి! నువ్వుకూడా నాట్యం చేయి. నాట్యం చేయి! నగరా మోగించు. సభాయ్ మధ్యం మత్తు ఈ రోజు వదిలిపోదు! పార్లమెంటుకు కవిపించకుండా పోయేంతవరకు మననాట్యం కొనసాగుతూ ఉండవలసిందే! వెన్నెలవలె ప్రియురాలి చిరునవ్వు. పిల్లనగ్రోవి మధురావాసవలె - తాణింలాగా హృదయాన్ని బాదపెడుతుంది!....ప్రియా! నా హృదయంమీద కను మారతోవిందిన నీనుకోమల కిరన్నును ఉండ.

డా డిగ్గ ర్విరి-తా దిన్,

ముప్పై ఆరు

రాక్టర్కు ఇక్కడి భూమిపట్ల వ్యామోహం పెరిగిపోయింది. యుగయుగాల మంచి ఈ భూమిని తా నెరుగుదునని భావిస్తున్నాడు. ఇది తన మట్టి. నదులు. తటాకాలు. చెట్లూ-చేమలూ. ఆడవులు-మైదానాలూ. జీవజంతువులు. క్రిమి కీటకాలు-అన్నిటిలోనూ ఏదో ప్రత్యేకత ఉన్నట్లు ఆయనకు తోస్తున్నది. బెనారస్. పాట్నాలోకూడా గుర్రముహూర్ చెట్లకొమ్మలు ఎర్రటిపూలతో నిండిపోయేవి! నేపాల్ టోయలలో. పర్వతాలమీద దివిసెనపూలు. మోదుగపూలు రెండూ ఒక దానికొకటి పెనవేసుకొని పుచ్చులు వెదజల్లడం తాను చూశాడు. కానీ ఈ పూల రంగులు తనలో మొదటిసారిగా మంత్రముగ్ధుణ్ణి గావించాయి.

గోర్ధ మొహూర్—గుర్రముహూర్—కృష్ణచూడా!....గుర్రముహూర్ చెట్టుకు 'కృష్ణచూడా' అనేపేరు ఇక్కడెంత బాగా అతిశయబద్ధంగా వున్నది! వల్లవికృష్ణుడి ముకుటంలో ఎర్రదిపూలు ఎంత అందంగా అగిసిస్తాయి.

మామిడికాయలతో వేలాడుతున్న చెట్లను చూడడానికి ముందు ఆశవికళకు ఎదుట మామిడిచెంకల గుట్టను రొట్టెలుగా చేసుకొని జీవించే మానవమాత్రుల రూపాలన్నో కదిలాయి.

....అటవంటి మానవులా : ఆభాగ్యులు. అనాధలు ఆలో లక్ష్యణా అనుకుంటూ ఉరుకురు! వాళ్ళ ఆత్మ ఎప్పటికీ నాశనంకాదు! ఎప్పటికైనా ఆభాగ్యులందరూ కైరటంలా కదిలి తిరుగుతాటు ప్రకటించవచ్చు! ఇలాంటిది జరగదని అనుకోవడం అవివేకం!....దాక్టరు ఇక్కడి పేదరికాన్ని, ఇక్కడి దైన్యాన్ని చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు! ఈ వరంలోవున్న సంతృప్తి ఎంత మహోన్నతమైంది : ఆ సంతృప్తితోనే వీళ్ళు జీవనయానం కొనసాగిస్తున్నారు. ఈ ఆభాగ్యులందరినీ, ఈ వేలాడి ఊపిరుగులందరినీ ఒక్క బ్రాటిమీద విరిబెట్టే ఆ కఠోరవిధాన మేమిదో : ఆకాంతిలో వుంటాకూడా ప్రకాంతిని వరించారు!

....కపం ఆవరించిన రెండు ఊపిరితిత్తులు : కన్యకోపదానికి దుప్పటిలేదు : వడకోపదానికి చాపలేదు, ఎందుగడ్డికూడా కరువే! తడిసిన నేలమీద వదులున్న విమోచియారోగి చవిపోలేదు : జీవించారు!....ఎలాగు :

....ఇక్కడ విటమిన్లను గురించిన వివరాలతో విండిన కాగితాలను వంచి పెట్టేవాళ్ళ తెలివితేటలకు జాలవడి లాభంలేదు....దోమలబొమ్మలను చూపించి వాటి కాటునుంచి తప్పించుకునే మార్గాలను పోస్టర్ల ద్వారా చిత్రించిగాని లేదా మేజిక్ లాంకర్ల ద్వారా మరేరియావ్యాధి ఎంత తయంకరమైనదో చూపించి వివారణోపాయాలను గురించి ప్రచారం చేసినవాళ్ళు ఎవరు? ఇక్కడివాళ్ళు ఆ దోమల బొమ్మలను చూసి—'పూర్ణియాజిల్లాలో దోమలున్నాయని అనవసరంగా దుష్ప్రచారం చేస్తున్నారు; చూడారో లేదో పళ్ళను ప్రాంతపు దోమలు ఒకమూరపొడవున ఉంటాయి; తొందం నాలుగుబార్లుంటుంది. కాబోయ్' అని అంటారు!

డి. డి. టి: దోమకెరలవిషయం ఆలా వుంచండి: కరీరానికి ఆవమానం రాసుకోవడంకూడా విలాసజీవితంకింద జమకట్టడం జరుగుతుంది....ఇలాంటివనలు జమించార్లు చేస్తారని, స్వర్గంలోని అవ్వరసలు మానెంతో పుణ్యం చేసుకున్న వాళ్ళకు మాత్రమే మర్దవ చేస్తారని రావిస్తారు....!

పొలాల నల్లరేగడిపట్టిలోవున్న నంజీవవీళక్తి. వీళ్ళకు ప్రాణదానం చేస్తున్నది. సకళ్యామలం, సుజల-సువం - వీళ్ళకు తల్లికాదా! ఇకముందు భూమిమీద కాలుబెట్టి అధికారంకూడా పోగొట్టుకోవచ్చు! చట్టాలు ఎల్లాంటి చేయకపూర్వమే చట్టాలు విప్రయోజనం కాకగిన మార్గాలకూడా ఎర్పదేవుంటాయి. సూది బెజ్జంలోనుంచి ఏమగుకూడా దూరిపోవడానికిగల అవకాశంను కల్పించడమే ఈనాటి మన తెలివితేటలకు విదర్శనం! బుద్ధి వక్రించినవాళ్ళు ఇలాగే మాట్లాడుతూ ఉంటారు.... వేరొది వీహంభూమివున్న వ్యక్తి మరో ఐదు వీహం భూమికోసం నానాగడ్డి తినడానికి తయారవుతున్నాడు. భూమిలేని వేదవాడు మనిషి కాదు; జంతువు!

డాక్టర్ కుమతకు రాకాడు.—

'నువ్వు మాట్లాడేదాన ఇక్కడివాళ్ళకు అర్థం కాదు. నీకు వీళ్ళభాష అవగతం కాదు. నువ్వు తినేది, వీళ్ళు తినలేదు; నువ్వు ధరించేది, వీళ్ళు ధరించలేదు. నువ్వు విశ్రాంతి తీసుకుంటావు; కబుర్లు చెబుతావు; నవ్వుతావు! అటువంటిదేమీ వీళ్ళు చెయ్యరు. మరి వీళ్ళను నువ్వు మనుషులుగా ఎలా భావిస్తున్నావు?....'

....అతను మనుషుల డాక్టరు; జంతువుల డాక్టరు కాదు! డెస్ట్ బ్యూబల్లో మనిషిరక్తం, జంతువులరక్తం వేర్వేరుగా పెట్టిఉన్నాయి. రెంటి 'పిరమ్'కు వేర్వేరు వేర్వేరు అవసరాలన్నాయి. డాక్టరు మనిషిరక్తంఉన్న బ్యూబ్ చేతిలో తీసుకొని, కొంచెం పైకెత్తి జాగ్రత్తగా పరీక్షిస్తాడు. మనుషుల రక్తకణాల్లోను, జంతువుల రక్తకణాల్లోనూ ఎంత భేదమున్నదో, ఎంత సామ్యం ఉన్నదో తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నాడు.

రక్తంతో విండివున్న డెస్ట్ బ్యూబల్లో ఇప్పు డెటువంటి ఒకర్వణ లేదు!

నంజీవవీ మూలికను అన్నేషించి ఏం చేయాలి? అతనికి అక్కర్లేదు నంజీవిని! ఆకలికి ఆలమటించి, విస్పృహయతకు విస్పృహచెంది మరణించడంకంటే పేగ్లనెంట్ మరేటియావచ్చి స్పృహకోల్పోయి మరణించడం మేలు! ముక్కలు ముక్కలుగా తరగబడి, ఉసురుమంటూ కొద్దికొద్దిగా తీసుకొని తీసుకొని మరణించడానికి ప్రాణం పోయడం చాలా అన్యాయం చేయడమే అవుతుంది....మహాత్మా

గాంది బాడతో కొట్టుకుంటున్న అవుదూడను కాల్చి చంపమని నలహా ఇచ్చారట! కొత్త ప్రపంచంలో మానవుణ్ణి ఆరోగ్యంగాను, సౌందర్యంగానూ తయారుచేయాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాడు. ఇక్కడ మనుచులేరీ!....ఇప్పుడు చేయవలసిన మొదటి పని జంతువును మనిషి చెయ్యడం!

ఆయన మహతకు రాకాడు—

‘ఇక్కడినుండి’లో చెల్లాచెదురుగావున్న రక్షలాది మానవులజీవిత బంగారు కలలను ఏకంచేసి, ఆనంపుర్వంగావున్న అభిలాషలను ఏరి, ఇక్కడి ప్రాణిగోటి జీవకోళంలో నింపాలని నేను వూహించుకున్నాను. వేలాది స్వస్థమానవులు హిమాలయలోయల్లో, త్రివేణి నంగమందగ్గర, అరణ్య, తిమిరనుజకోటి నంగచువ్వి దగ్గర ఒక వికారమైన అనకట్ట కట్టేందుకు వర్వతాలను వగలగొట్టి శ్రమిస్తున్నట్టు నేను కల్పించుకొన్నాను....రక్షలాది ఎకరాల చవిటినేం, కోటి కదిలించినది, సత్య క్యామలమవుతుంది. ఇటుకరేణువులతోవిండిన మైదానాలు పచ్చరిదళాయి. మొక్క తొన్నపొలాల్లో గడ్డి కోసుకునే ఆడవాళ్ళు అకారణంగానే ఫక్కుమని పవ్వుతారు. ముత్తులవంటి దంతాల కాంతి!’

డాక్టర్ రిసర్చ్ పూర్తయింది. అంతా పూర్తి అయింది. ఆయన పెద్దడాక్టరైపోయాడు. డాక్టర్ వ్యాధిమూలాన్ని పట్టుకున్నారు....!

పేదరికం, విస్పహాయత—ఈ వ్యాధికి రెండు కీటాణువు దున్నాయి.

ఎనోపిల్స్ కంటేకూడా ఎక్కువ ప్రమాదకరమైనవి, పేండ్ పై కంటే కూడా విషభూయిష్టమైనవి, ఇక్కడి....

ఉహా! కాళీదరణ్ లాగా తనుకూడా తరతమభేదాలను చెబుతూ ఉదాహరణలు ఇచ్చేలా వున్నాడు!....కాళీదరణ్ రైతులమధ్య ఉపన్యాసం ఇస్తున్నాడు—ఈ పెట్టబడిదారులు, ఈ జమీందార్లు-ప్రజల్ని నల్లల్లాగా, దోమల్లాగా పీర్చేస్తున్నాడు.... నల్లలు! అందుకే చాలామంది మార్వాడీలపేర్లు ‘ర’తో అంతమవుతాయి; జమీందార్ల పిల్లల్ని మిస్టర్ అంటారు, మిస్టర్-మహకం!’

నెర్రెలిచ్చిన గోడ! అది కూలిపోతుంది, కూలిపోవివ్వు! కుళ్ళి కంపు కొడుతున్న ఈ సమాజం ఎంతవరకు నిలిచిఉంటుంది!

....కవి హంసకుమార్ తివారి కవికలోవి కొన్నిపంక్తులు గుర్తు కొస్తూ
న్నాయి—

ప్రపంచం ఎందుగద్దీవి గొట్టగా పెట్టకన్నదీ.

వింగితి అందేలా అందులో రెండు విస్ఫురవ్వ లంచకాను.

గుర్రముహూర్ - అగ్నిపుష్పం : అందిహీనంగా వున్నదంతా మండిపో
తున్నది, ఎరువు ! ఎరువు ! :....

కామరవూరు : కమలానదిగుంటల్లో ఆరవిచ్చిన కామరకృకలు తనలో కొత్త
జీవనవరాగాన్ని వింపుకొని విండుగా వికపించడానికి తయారవుతున్నాయి.

'ఎవరూ : నువ్వు కమలా : ఇంతరాత్రివేళ,ఒంటరిగానే వచ్చావా?'

'డాక్టర్ :చెప్పు : విజం చెప్పు : నేను గంటన్నరమంచి విరివిడిచూస్తు
న్నాను : ఏ కేమైంది డాక్టర్ : ఏకూ భయంగా వున్నదా : తల తిరుగుతున్నదా :
చూడు : చెవులదగ్గర వేడివేడిగా ఉంటున్నదా : ప్రపంచం తిరిగిపోతున్నట్టుగా అది
పిస్తున్నదా :డాక్టర్డాక్టర్ప్యారూ :'

కమల నువననను వెరజిల్లుతున్నది : సుకోమంలేకుండా కమపీయవ్వర్చ !
కమలా !ఆ ! నేను కమలబడిలో వున్నానా : నాకు నిద్ర రావకదా : నేను లేచి
కూర్చోవాలి ! నా గమ్యం :

'కమలా : లే లే : విన్ను పంపించవస్తా !'

'పడుకో నాయనా !'

'ఎవరూ, ఏమి : నువ్వొచ్చావా?'

ప్యారూ చెప్పనే చెప్పాడు—'విన్ను ఉదయంమంచి అన్నపానాదులు
లేకుండా పట్టి టీ తాగుతూ కూర్చుంటే తల తిరిగివట్టుతుందదూ మరి?'

ముప్పైఏడు

కాపిల్దారు విక్టోరియా ప్రసాద్ ఇంటిముందు వందాయతీ వమానేళం ఏర్పా
దైంది. ఇద్దరు కాపిల్దార్లకు రెండువైపులా బాండేన్, కాగితరత్న కూర్చోని

ఉన్నారు. రాజపుత్ర బ్రాహ్మణునివక్కన యాదవుడు కూర్చున్నాడు. ఒకే ఒక ఎత్తైన తివాసీమీద; ఓహో! మాదిగ జీవేశ్వరకూడా ఆ తివాసీమీదనే కూర్చున్నాడు!....నరే, ఇక దారికివచ్చివస్తే! చూడు, తాపిల్దారు హరగిరి ఇవాళ్ళ కాలీ చరణ్ తో ఎలా వచ్చుకూ మాట్లాడుకుంటున్నారో. ఒకే 'పాత్ర' పాతమిత్రుల్లాగా! ఆఁ! అవునుమరి, యాదవుల్ని జవాహర్ లాల్ కూడా ఇప్పుడు క్షత్రియులుగా ఒప్పుకున్నారు! ఇప్పటికి ఎవరూ ఏం మాట్లాడటానికి వీలేదు!....బావనదాసు కుల మేమిటి; బావనదాసు కచ్చింబదేం; పూర్ణియా వెల్లాదా; ఇవాళ్ళ ఈ సంచాయతీ నమావేశానికి అతడుకూడా ఉండవలసింది! ఆఁ! ఎలాగైనా దియటినాడు దియటినాదే! ఈ ఊరితో అతనికి అవసరమేమిటి; ఇక్కడ కాకపోతే మరొకచోట! కావి, కాలీచరణ్బాల....! మంగలి దోమన ఏదో అంటున్నాడు, వినండి :

'నాయీ బ్రాహ్మణుడేమిటనుంచి, రజకపేటనుంచి ఒక్కొక్క మనిషిని ఎత్తు తివాసీమీద కూర్చోనడానికి ఎన్నుకోవలసిందిగా కోరుతున్నాను.'

'ఓహో! అలాగా దోమనబాయీ! నరే, మవ్వే చెప్ప, మీ పేటలోనుంచి కులపెద్దగా ఎవ్వరిని ఎన్నుకోమంటావు; చెప్ప! అయితే మవ్వే వచ్చికూర్చో! ఇక, రజకపేటనుంచి; ప్యారేలాల్ ఉన్నాడుగా! రావోయ్! రా ప్యారే!' కాలీ చరణ్ ప్యారేను తనదగ్గర కూర్చోబెట్టుకున్నాడు.

'అయితే ఇప్పుడు విషయమేమిటంటే— తాపిల్దారు విక్వనార్ ప్రసార్ వక్కవలుకులు కముతూ చెప్పడం పొగించాడు—'ముందు ముందు గడ్డురోజులు రాబోతున్నాయి. రోజూ ప్రతికలు చూపేవాళ్ళకు ఎంత గడ్డుకాలం రాబోతున్నదీ బాగా తెలుసు. బెంగాల్ లోలాగా కరువు రావచ్చు. బెంగాలు కరువునుగురించి మీకు తెలుసుగా; గొడ్డుకాసే పిల్లలుకూడా ఇప్పటికీ పాడుకుంటూ ఉంటారుగా, వివరేదా:

వచ్చెరా, కరువొచ్చెరా

ఐంగళాదేశంలో కరువొచ్చెరా

నాలుగులక్షలజనం చనిపోయెరా....!

'....కాలీచరణ్ ను అడగండి, బాలదేవను అడగండి, చెయికారు, బెంగాలులో వచ్చినటువంటి కరువు మరెక్కడైనా వచ్చిందేమో! వయస్సు పెరిగితే

మాత్రం ఏమిటి ; పత్రికలు వదిలేవాళ్ళకు ప్రపంచంలోని సంగతున్నీ ఇట్టే తెలిసిపోతాయి : నేను మొదటినుంచి కటిహార్, పూర్ణిమ, వెళ్ళివుండకపోతే కూపస్థమండుకంలా ఉండిపోయేవాణ్ణి ! బానిలోని కప్పలాగా !.... చూడరా, ప్రభుత్వం దనికులందరిదగ్గర్నుంచి రాన్యం వసూలు చేస్తున్నది ! ఎందుకు ; ప్రభుత్వానికి కరువు అంతటా వ్యాపిస్తుందని భయం. అందువల్ల ఆవసరానికి అనుకూలంగా ఎక్కువగా స్టాక్ పెట్టుకోవడం అవసరం : మీరంటే - మీకు ముగ్గుర్ని గుర్తుంచుకుంటారు ! ఇక సంవత్సరంపొడుగునా బాబోయ్, బాబోయ్, అని కేకలు పెడతారు - వర్షంకోసం ఇండ్రజ్ఞి ప్రార్థిస్తారు ! సూర్యభగవానుడిలో ఎండ కావాలంటారు ; నొకర్లుగా వని చేసుకుంటూ, దొరికినన్ని అప్పులు తీసుకుంటూ ఉంటారు. నమస్త బారతదేశాన్ని గురించి ఆలోచించవలసిన వాళ్ళపరిస్థితి ఎలావుంటుందో మీరు గుర్తించారా ; ఇప్పుడు రీతర్లంతా తెళ్ళనుంచి బయటికొచ్చారు. మంత్రి పదవులు ఆలంకరించారు. వెంటనే కరువాస్తే చునసు రావలసిన స్వరాజ్యం రాకుండానే పోతుంది. ఒకచేత వచ్చినా అందరికీ తిండి దొరికేట్టు చూద్దామనే కత్తి అంతా దారబోయేవలసి వస్తుంది. ఇందువల్ల మనమంతా ఎక్కువ వంటలు వండించాలి. ఇప్పుడు పిరందరూ కోర్టుకెళ్ళి 144 వ సెక్షన్ తెచ్చారనుకోండి ; ఆ తరువాత సెక్షన్ 145 తీసుకరావడం జరుగుతుంది. వీటివల్ల పొలాల్లో నాట్లు వేయడానికి ఏయిండదు. పొలాలు అలాగే పాగుబడిలేకుండా వదిలివేయవలసివస్తుంది. రాన్యం ఉండదు. యజమానులవగ్గరకెళ్ళి రాన్యం కావాలంటారు ; కాని వాళ్ళెక్కడనుంచి రాన్యం తెస్తారు ; గవర్నమెంటు బలవంతంగానో, చట్టం భయంపాపించి రాన్యం వసూలు చేసుకెతుతుంది. పెద్దయజమానుల రాన్యపుకొట్టాల్లో గబ్బిలలు ఎగురుతూ ఉంటాయి. ఇంతకూ నేను చెప్పవచ్చిందేమిటంటే - మనమంతాకలిసి ఆలోచించి ఏంచేస్తే బావుంటుందో చెబితే, అవిధంగా చేద్దాం."

.... ఓహో ! అయితే ఈ సమావేశం బొంబు పుట్టా లేదనివాళ్ళకు ఉపదేశం లివ్వడానికి ఏర్పాటు చేశారా !.... మాట్లాడకు ! కాసిల్దారు చెప్పేది వీటిల్లో కావడం లేదేమో ! ఆయన చెప్పింది సబబుగానే వున్నది ! ఆయన చాలా మంచి వ్యక్తి !.... సరేగాని, ఈ కళిచరణ్, ఈ బారదేవ్ ఇవ్వాళ్ల వచ్చారు. మొదట్లో అన్నిటికీ ఈయనేకదా మనకు ! ఈయన ఇంటిదగ్గర కూర్చునేగా వేవర్లో నేతాజీ సింగ పూరుకు పుష్పకవిమానంలో వచ్చారని విన్నాం ... కాసిల్దారుగారు బాగానే చెప్పారు."

'తాపిల్దాడుగారూ! పెద్దది మీరు! మీరు చెప్పినదాంట్లో బేనబేమీ లేదు. అంతా బాగానే వున్నది. మీరే ఏదో ఒకమార్గం చెప్పండి.'

'అఁ. తాపిల్దాడుబాబోయ్, మీరే ఏదో ఒకటి చెప్పండి.'

'నరే! ఏమంటావు కాశీవరణ్ణీ!' తాపిల్దారు హరగోరి నవ్వుతూ అడిగారు.

విన్నారా, విన్నారా! హరగోరిబాబుగారూ 'కాశీవరణ్ణీ' అంటున్నాడు.

'బావన్నది! అలాగే! తాపిల్దారుగారు చెప్పిన సంగతులన్నీ బాగానే వున్నాయి!'

'అదీ సంగతి! నాకు భారతదేశాన్ని గురించి బెంగలేదు. నాకు కావలసింది నా ఊరు! ఊళ్ళోవున్నవాళ్ళ బాగోగులు. మన మంచిమీదనే ప్రపంచం మంచి కూడా ఆధారపడిఉంటుంది. ఇండులోనే మన గ్రామకల్యాణం ఉన్నది. అందరూ, ధనికులు, దీరలు అనే భేదభావంలేకుండా అన్నదమ్ముల్లాగా ఐకమత్యంగా ఉండాలి. భూములవిషయంలో ఇదివరలో ఎలా వుండేదో అలాగే ఉండడం మంచిది! ఎవరూ భూములు పెదంపరిచినవరేదు; మరొకరి భూములు ఆక్రమించుకోవలసిన అవసరమూ లేదు. ఇదివరకు ఉన్న పరిస్థితే ఇప్పుడూ ఉంటుంది. ఎవరూ ఎటువంటి దరఖాస్తులూ ఇచ్చుకోవవసరంలేదు. ఇలానేయడం ఉభయాలకూ బావుంటుంది. ఏమంటావు హరగోరిబాబూ! మీ మేనేజరుతో వెళ్ళివెళ్ళు. కొంచెం జాగ్రత్తగా ముసురుకోమని! ఇలా రైతులతో శత్రుత్వం పెట్టుకుంటే - ముఖ్యంగా మా రైతులతో పెట్టుకుంటే మర్యాదగా ఉండదనివెళ్ళు! అలాచేస్తే పరిస్థితి విషమిస్తుంది.... ఈ వ్యవహారానికి సంబంధించిన సంగతులు నాకూ చాలా తెలిసాయి! నే నిప్పుడు గనుక సాక్ష్యం ఇస్తే అంతా తా.మారవుతుంది! ఎన్నో పత్రాలు, ఎన్నో ఉత్తరాలు నాడగ్గరన్నాయి. నేనుగనుక ఇవన్నీ బయటబెడితే అవుతుంది - ఓం నమో వారాయడా....!'

అహ్లా హ్లా హ్లా! అక్కడ కూర్చున్నవాళ్లందరూ పకాదన నవ్వారు.

'అవునవును! ఈ తాపిల్దారంటే ఏమనుకున్నాడో! అసలు ఈయన ఏ వంశంవాడో తెలియదేమో!' పింగ నవ్వుతూ అన్నాడు.

‘మహారాజీ చంపావతి!....’

అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా. రెండోపారి అట్టహాసంగా నవ్వులు వినిపించాయి. పరశహృదయాల నవ్వుమైన నవ్వులు.

‘నరే నరే, ఇప్పు డిక అనయిషయానికి వద్దాం!....దూడు కాళీచరణ్! రీడరు వయ్యావు! బాగానేవుండి. మన గ్రామం పేరు ప్రఖ్యాతులుకూడా పెరిగాయి. కొందరు సోషలిస్టుపార్టీ రీడర్లయితే, కొందరు కాంగ్రెసురీడర్లు. నల్లతోపీల్చుందం వాళ్ళకూడా కొందరున్నారు. చూడండి బాబూ! నేనున్నానే - మీ అందరికుర్రాళ్లకు ఏకైక రీడరలాంటివాణ్ణి. ఈక్లో ఏమైనా అవసర్యవుననులు జరిగితేమటుకు తోలు వలిచేస్తాను. అబ్బాయిలూ! ఫేలావన్, పిద్దాంతిగారు, మీరే చెప్పండి - నన్ను బాబాయ్ అవి, మామయ్యా అవి, అన్నయ్యా అవి, పెదనాన్నా అవి విలిచేకుర్రాళ్ల గనుక ఏదైనా తప్పుచేస్తే చెప్పు మెలిపేసి కొంచెం గట్టిగా మందలిస్తే అందులో నా తప్పేమైనా ఉంటుందా చెప్పండి!’

‘లేదు, లేదు! మీరు మంచిమాటే చెప్పారు!’

‘షేమూ బయటివాళ్ళం కాదు! అయినా ఒకవిషయం ముందుగానే చెబు తున్నాం! ఇప్పుడు మేము మీరు చెప్పినట్లుగానే నడుచుకుంటాం. ఆ తరువాత మా కన్యాయం జరిగితే ఏం కావాలి; కాళీచరణ్ ప్రశ్నించాడు.

‘దీనికి నేను బాధ్యత వహిస్తాను. నేను చెప్పానుగదా. అన్నీ నా చేతుల్లో వున్నాయవి!’

‘అయితే నరే! అందరితోపాటే షేముకూడా!’

‘మంచిమాటే! బావుంది!’

‘సోషలిస్టులారా! మరోసంగతి. ఎవరైనా బయటివూరివాళ్ళొచ్చి ఈ వూరి వూరించేసుకునే రైతులమీద దాడిచేస్తే దాన్ని మనమందరంకలిసి తిప్పికొట్టాలి. మనవూరిభూమి మనవూళ్ళో ఉంటుంది. బయటివాళ్ళెందుకు రావాలి; తెలిసిందా!’

‘ఏజమే! అలాగే చేద్దాం!....దాలా బొద్దుబోయింది! షేమూత కమ్ము కొచ్చాయి. వర్షం పడుతుందో యేమో! ఇంద్రదేవా! నానలు తురిపించు! మెత్తవి వానా. పెల్లగ దిగవే! కాదుమేమూ దిగవే దిగవే!’

ప్రతిసంవత్సరం వర్షాకాలంలో ఇలాగే జరుగుతుంది. అంతా ఆ భగవంతుని మాయ! ముషిచేతిలో ఏమున్నది? ఇంద్రభగవానుణ్ణి ప్రార్థిస్తారు - వానరు కురిపించమని. ఆకాశంమీద ఏమూల కొంచెం వర్షగా కనిపించినా మెరుపు మెరిసినా-జనం ఇళ్ళల్లోనుంచి బయటికొచ్చి 'వర్షం కురిపించు వానదేముడా!' అని కేకలు పెడతారు. ఉన్నవాళ్ళకు, లేనివాళ్ళకు అందరికీ అన్నం ముత్యంగదా! వర్షం ఐదు రోజులు వరసగాకురిస్తే అప్పుడు జనం కొంచెం నెమ్మదించు మహానుభావా! అని అంటారు!

అంతా ఇంద్రుడి దయ! ఆయనగారి అంతర్యం సరిగావుంటే ప్రజల ప్రార్థనను మన్నించి ఒక వారంలోజాలపాటు వర్షాన్ని అప్పింపుతాడు. సమయానికి వర్షాలవరి. ఎండకూడాకాస్తే దాన్యం పెట్టుకొనే చోటుండదు. 'మూషికం ఆడమూషికాన్ని దాన్యం ఎక్కడుండాలని అడిగినట్టు!' అనేసామెత ఉండనే ఉండే!

....తాపిర్తారు విశ్వనాథ్ ప్రసాద్ గారింటిదగ్గర వందాంగశ్రవణం ఉంటుంది! వందాంగంలో వర్షాలనుగురించి, పాడివంటల్నిగురించి ఉంటుంది.

....శాంతికులపేట. దర్బానులపేట. బోయాలపేట. కమ్యూర్లపేట ఆడవాళ్ళు ప్రతిసంవత్సరం ఈకాలంలో ఇంద్రదేవుణ్ణి సంతోషపరచి వర్షాలు కురిపించేందుకుగాను 'జాబ్ జట్టిన్' ఆడతారు.

ఇవాళ్ళు ఆ కార్యక్రమం వున్నది. పిన్న పేరేపేటలో జరిగింది. పేమాలు వచ్చివస్తేవచ్చి ఆకాశంలో కలిపిపోయాయి. ఈరోజు పార్థమి. రేపటినుంచి వర్షాలు వడకపోతే ఈ వక్షంలోజాలా ఇలాగే వుంటుంది. శాంతికులపేట ఆడవాళ్ళు, యజమానులపేట ఆడవాళ్ళను అహ్వనించారు—'మనమంతాకలిసి 'జట్ట జట్టిన్' అడితే వర్షం తప్పక కురుస్తుంది!'

గొల్లలపేట. కాయస్థులపేటకు మధ్యనున్న పదిహేనుగొడుసుల లాకీ మైదానంలో ఆడవాళ్ళ ఏకమైనారు.

....జాబ్ కు పేలాది బ్రెండన్నాయి. వాటిని పేవుకొనడానికి కోకినదిబద్ధుకు వెడతారు, జాబ్ భార్య ఇంట్లో ఉంటుంది. పాలా, పెరుగు, నెయ్యి అమ్ముతుంది.

దబ్బు జాగ్రత్త చేస్తుంది. అత్త, ధర్మతో పోట్లాడి ఒకపారి జాబ్ భార్య పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయింది. జాబ్ భార్యను వెదుక్కుంటూ బయలుదేరుతాడు; అతనిభార్య చాలా అందంగా ఉంటుంది. అమె అందాన్ని గురించి అందరూ ఎంతగానో చెప్పుకుంటూ ఉండేవాళ్ళు.

సునరీ హమరీ జీవనియాహో బాబూజీ
పాతరీ బాజన్ కే భేంకనియాహో బాబూజీ
గోరీ హమర్ జీవనియాహో బాబూజీ
బావవీరాత్ కే జంజోనియాహో బాబూజీ
నస్తి నస్తి దంతనాపాతర్ తోర్వా
ఫదిత్తై జై నన్ విజిలియా ...!

జాబ్ కు గ్రామంలోని ప్రతిఇంటి యజమాని, మండలనాయకుడిమీద అనుమానంగా ఉంటుంది.....జట్టిన్ పుట్టింటికి పోయిఉండడు! ఎవరో తనఇంట్లో పెట్టుకొనిఉండవచ్చు! దారిలో ఎన్నో ఊళ్ళున్నాయి: ఎన్నో వదులున్నాయి: ఎన్నో రేవులున్నాయి; రేవులదగ్గర దక్షిణ తీసుకునే బ్రాహ్మణులున్నారు. అతడు దాంతో కనబర్చ ప్రతి గ్రామంలోని యజమానిఇంటికి, మండలాధిపతిఇంటికి, నాయకుడింటికి వెడతాడు—

నాయకా! నాయకా!

తరుపు తెరపు నాయకా!

నా జట్టిన్ వుంటే పంపించు నాయకా.

జట్టిన్ రామప్రియ వేసింది; జాబ్ పాత్రధారిణి — కూరగాయలపేట ఏర్లమఠి! చూట్టానికి మఠి చుగవారిలాగానే ఉంటుంది.

'జాబ్ - జట్టిన్' నాట్యంతోపాటు మధ్యమధ్యన మరికొన్ని సామాజిక సర్తనాలు, వ్యంగ్యనాట్యాలుకూడా ఉంటాయి.....పుణ్యం రాక్టర్ గా వేసింది. తామరపూవు తూరును అటూ ఇటూ కట్టేసి పైకిస్కోపుగా తయారుచేసింది. సవివరాది కొత్త పైజమా తెచ్చింది. విహారా నాట్యం చేసేవాళ్ళదగ్గరమంచి బోపి కోటుకూడా తెచ్చింది.

'ఏ మ్యాన్, ఇదర్ ఆకాహై! టోటో! ఎట్లా వుంటుంది వీకు?'

'అయ్యో! తల నొప్పిగా ఉంటుంది. కన్నుకూడా కొంచెం నొప్పిగానే ఉంటుంది. కొంచెం చెవికూడా నొప్పిగానే వుంటుంది. గుండె గుడగుడమంటూ ఉంటుంది. జలుబు చేసింది. నేడీ చేసింది. ఆకలి లేదు. ఆకలివేస్తేనేమో అన్నం లేదు! రోగిగా టోయాలపేట సురతివేసింది. మాటలు బాగా చెబుతుంది.... ఆహ్లాహ్లాహ్లాహ్లాహ్లా.

'డాటోయ్! ఇటువంటిజబ్బు ఎప్పుడూ చూడలేకే. నీ గుండె చూడవివ్వ! (చూసి) లాభం లేదు. నువ్వు ఇతకవు! నీ జబ్బుకు పురుగువట్టింది.జక్సన్ ఇవ్వాలి.'

రెండోరోగిణి వస్తుంది. కమ్మరిపీథి తారావతి!

'ఏయ్ అమ్మాయ్! నీ కేమైంది?'

'నా గుండె కొట్టుకుంటున్నది.'

'డాటోయ్! ఇక్కడందరిగుండెలు కొట్టుకుంటున్నాయి. నా గుండెకూడా కొట్టుకుంటున్నది.'

డాక్టరు. రోగి - ఇద్దరూ ఒకరినొకరిని చేతులతో వట్టుకుంటారు. భయ వడకూ - గుండె ధక్ ధక్; గుండె ధక్ ధక్.

అడవాళ్ళందరూ నవ్వులేక వచ్చారు. మునలమ్మలైతే దగ్గుకూ దగ్గుకూ తిరిగిపోయారు. ఆహ్లాహ్లాహ్లాహ్లా, ఆక్తోం!....బాగా చేశారు.

'జాబ్-జట్టిన్' నాట్యం మగవాళ్ళెవరూచూసే అధికారం లేదు. ఎవరై నా దొంగతనంగాచూస్తే ఆ రెండోరోజున పంచాయతీలో పెడతారు.

....ఇప్పుడిప్పుడే మీసాలు వస్తున్నవాళ్ళు. మామగూమీసాలవాళ్ళు చూడ వచ్చు!

చివరలో అడవాళ్ళందరూకలిసి నాగలి దున్నుతారు. నాగలి. ఎడూ ఎవరివో తెస్తారు. నాగలి దున్నుతూ గ్రామంలోని పెద్దపెద్దలైతుల్ని పేరుపేరునా తిడతారు. 'ఒరేయ్ విళ్ళనార్ తాపిల్తాయా! తొందరగా మంచిచిట్ట తీసుకురారా! ఒరేయ్, విన్నేరా! ద ద దప్పకతో వచ్చిపోతున్నామరా! ఒరేయ్! విన్నేరా.'

‘ఒరేయ్! పింగ! పిసాయిగా! పీళ్ళు తీసుకరా!’

‘ఏంరా రాషుభేలాఁనా! పీళ్ళురా! మంచిపీళ్ళు తీసుకరా!’

....ఇలా అరేయ్, ఒరేయ్ అంటే ఎవరూ తప్పుగా భావించరు! పైగా పెద్దపెద్ద రైతులపేర్లు ఎవరినైనా మరచిపోతే వాళ్ళకు కష్టంగాకూడా ఉంటుంది.

ఈ వర్షాయం డాక్టర్లుకూడా వదిలిపెట్టలేదు—‘ఒరేయ్ డాక్టర్గా!....
ఎన్నేరా ప్రకాంతిగా! తొందరగా పీసాలో పీళ్లు తీసుకరా!....’

హ్లా! హ్లా! హ్లా హ్లా!

ఆకాశంలో నల్లటి పేమూలు అటూ ఇటూ పరుగులిడుతున్నాయి.... మెరుస్తున్నది కూడాను.

ముప్పైఎనిమిది

రెండ్రోజుల్నుంచి ఆకాశం పేమూవృకంగా వున్నది. ఎండబొడ లేదు. రెండు మూడు గంటలపాటు వర్షం ఆగిపోయింది. అయితే నన్నగామాత్రం వడుకూనే వున్నది. ఆ తరువాత తుంపర సాగింది. ఒక చిన్న పేమపుతునక కిందికి రావడం ఆలస్యం. దరిదరా వర్షంవడదం జరుగుతున్నది. ఆషాఢపేమూలు....!

రాత్రిపూట కన్నం బెకబెకంతోపాటు అనంతాకమైన క్రిమికీటకాంధ్రవి ఒకతెగవి రాగాలాపనగా అవిపస్తున్నది. బర్ : మెంక్ బర్బర్ :.... మెంకూ!.... యి యి చి.... కిర్ కిర్ :.... పిం.... కిటిర్ కిటిర్ : యి... బర్ :....

వంటలక్క లక్ష్మికి విద్ర వట్టడంలేదు. మనస్సు చాలా చంచలంగా వున్నది. ఆమె శరీరంమీదికి ఏదో పురుగువచ్చి చేరినట్టు ఆమె కవిపించింది. ఆమె మాటిమాటికీ లేచి, వక్క దుడుపుతున్నది. బట్టలు విడిలించి చూసింది. కాచి ఎక్కడో ఏదో పురుగు కడులుతున్నదప్పుడు వస్తూనేవున్నది. అదే తప్పుడు....! తాంతరున పిచ్చిచేసి ‘బీజ్’ తీసుకొని చూస్తున్నది—

జానా నహి! బూరూ నహి!

నముయి కియా నహి! గోవ్

అందేకో అందామిలా
రాహ్ బతాన్ కాన్ ;
—తెలుసుకోలేడు, తెలుసుకోలేదు
మార్గమేదో బోధపడనేలేదు
అంధుడికి అంధుడే దొరికాడు
మార్గాన్ని ప్రబోధించేవెవరు ;

మార్గాన్ని ఎవరు చెబితారు ; ఎవరూ లేరా ; ఆమె బాందేవ్ ను ఆర్థం చేసు
కొన్నది, తెలుసుకొన్నది. బాగా గుర్తించింది. మహంతు సేవాదాసు—'లక్ష్మి'. బాం
దేవ్ సాధువుడుపుడు' అని చెప్పాడు!....కాని బాందేవ్ చాలా నాజాకుమషి ;
ఏకాంతంలో ఎప్పుడైనా మాటాడడానికి ప్రయత్నించడంతోనే గడగడ వణికి
పోతాడు. మొహం ఎర్రబడిపోతుంది ! ఏగుతోనా లేక ఖయంవల్లనా ; కాని విరహ
బాణంతో గాయవద్ద లక్ష్మిహృదయం రోదిస్తూనే ఉండిపోతున్నది !

విరహబాణ జీహాలాగియా
ఓషధ లగైన కాహి
సునకి సునకి మరిమరి జిన్నె
ఉలే కరాహి కరాహి !

—విరహబాణం తగిలినవాళ్లకు ఓషధం పనిచేయదు. జీవచ్ఛవాలాగా
కుమిలిపోతూ బారతో మూచగుతూ ఉంటారు !

కాని బాందేవ్ కు ఈనంగతి ఏం తెలుసు ; లక్ష్మిమాత్రం ఏం చేస్తుంది ;
బ్రర్ ర్ మెక్, మెంక్, ఘీ....ఈ....టింక్టింక్ఘీరి!....
ఉహూ.. లక్ష్మి ఇక కాకలేదు.

ఆమె బాందేవ్ దగ్గరకు వెళుతుంది. బాందేవ్ కు దోమతెర లేదు. దోమలు
కుదుతూఉంటాయి.

....ఉహూ.. ఆమె వెళ్లదు ! ఆమె ఎందుకు వెళ్ళాలి ;

పాపి ప్యావక్ క్యాపిరో
మర్ మర్ పాయర్ బారి

కృషావంత్ శో హోయగా పీనగా దుఃఖమారి!

—ఇంటింటికీతిరిగి వీకు దప్పికగా వున్నదా అవి అడగటం ఏం బావుం-
టుంది : దప్పికగావున్నవారు దేముడా అంటూవచ్చి తానే తాగుతాడు!

రామదాసు - మహంతు రామదాసు. ఇప్పుడు లక్ష్మితో చాలా తక్కువగా
మాట్లాడుతున్నాడు. ఆయన పేరుకుమాత్రమే మహంతు! ఆయన కేమీ తెలియను;
ఆర్థం కాదు; ఆర్థం చేసుకోడు! ఎంత ఆదాయం వస్తున్నదో, అర్హు ఎంతవు
తున్నదో ఆయనకేం తెలుసు; ఇరవైకిమించి లెక్కబెట్టడం తెలియను. రెండువరు
లెంతో తెలుసు! లక్ష్మి మతంతో ఒక్కరోజు లేకపోతే తాను ఉండలేదని రామ
దాసుకు బాగా తెలుసు! లక్ష్మికి మాయమంత్రాలు తెలుసు! పత్రాలేమిటో, వ్యవ
సాయమేమిటో, లెక్కా దొక్కా ఎలా వుంచాలో - అన్నీ తెలుసు! ఏదో గౌర
వంగాకూర్చొంది, నువ్వుగా తోంచేయాలి అంటే లక్ష్మికి కోపంవచ్చేలా వ్యవహ
రించగూడదని మహంతు రామదాసు బాగా గ్రహించాడు. అప్పుడప్పుడు మనస్సు
చలిస్తుంది. కావి ఏమిటి చెయ్యడం : ఒక దాసిదాన్ని పెట్టుకునేందుకు లక్ష్మి అను
మతిస్తే!....

గడ్ గదామ, గడ్ గడ్.....! మేఘాలు గర్జించాయి. మెరుపులు మెరిశాయి.
దారగా వర్షం కురవడం ప్రారంభమైంది.

అవును, ఇక రేపటినుంచి పొలాలు నారుమళ్ళువేయటం ప్రారంభమవు
తుంది. కై ఇంద్రభగవాన్! వర్షాలు కురిపించు! మబ్బులన్ని దిమ్మరించు! మరి
నాడుపోయడానికి దాన్యం తాపతిగా : ఇవ్వాలే పంచాయతీలో అందరూ పెద్దపెద్ద
ప్రసంగాలు చేశారు. రేపటికి వీళ్ళంతా ఎలా మాట్లాడతారో చూడాలి. —మా నాడు
మళ్ళకే విత్తనాలు లేవు! 'ముందు మమ్మల్ని పేసుకోవ్వండి!'

గడ్ గదామ, గుడుమ!

'నారుమళ్ళకు విత్తనాలు యజమానులు ఇవ్వవలసిందే! ఎప్పుడూ ఇస్తూనే
వున్నారు. ఈసారిమాత్రం ఎందుకివ్వరు?' కాళీవరణ్ అపీసులో కూర్చున్నవాళ్ళ
తోనూ, వగం పడుకున్నవాళ్ళతోనూ అన్నారు - ఇవీవరలో రెట్టింపు తీసుకొనే

వాళ్ళు. నాడుతున్నవేసే విత్తనాలకు! ఈసారి ఆ పప్పులేమీ ఉడకవు! తాసిలారు మామ ఈ ఏర్పాటు చేయకపోతే మళ్ళా తిరుగుబాటు!'

మెరుపు మెరిసింది. మేఘాలు గర్జించి వర్షిస్తున్నాయి.

మంగళ ఇప్పుడు కాళీచరణ్ ఇంట్లో ఉంటున్నది. కాళీచరణ్ తల్లి గుడ్డిది. కాళీచరణ్ కు మధ్యవయస్కురాలైన మేనత్తకూడా వున్నది. వికంతువు! మంగళ మధురమైనమాటలకు కాళీచరణ్ తల్లి నయనాలు నజలమైతే, మేనత్త కళ్ళు ఎర్రబడుతాయి. మెరుపు మెరిసినప్పుడలా వెనకనైపు వసారాలోపడుతున్న మేనత్త లేచి ముందుగదివైపు చూస్తుంది. మనిషా? కాదు. గుంజ! ముందుగదిలోవున్న మంగళకూడా లేచింది. మేఘాలు గర్జించడం. మెరుపులు మెరవడం ఆమెకు చాలా భయాన్ని కలిగిస్తాయి. చిన్నప్పటినుంచే ఆమెకు ఇవంటి మహాభయం! ఇక ఇక్కడి వర్షం.....! మళ్ళా మెరుపు! 'ఎవరు.....' మంగళ జంతుగానే అడుగుతుంది..... 'ఎవరు?'

తడిసిన కాళ్ళగుర్తులు మెరిసినకాంతిలో కవిస్తాయి.

సోనాయాయాదవ్ తన గుడిసెలోనుంచి 'ద్వాదశమాసపు' పాట ఎత్తుకున్నాడు.

ప్రేమతో పేతువు బందించే

సీతకోనం శ్రీరామవంద్రుడూ!

నవీ బ్రాహ్మ మొచ్చెను

రిమ్మిమ్ మేనూలు వర్షించె!

రిమ్ రిమ్ బిరనక మేఘ!....కమలకు దాక్టర్ గుర్తుకొస్తున్నాడు. కిటికీలు తెరిచిలేవుగదా? కిటికీదగ్గర వడుకుంటాడ, దాక్టరు! పక్క తడిసిపోయివుంటుంది. విన్నటినుంచి జ్వరం. జలుబుచేసింది. దాక్టర్ కు ఏమైందో ఏమో:

....విన్ని నిజంగా తయ్యం కాదు గదా? దాక్టర్ కు మేఘాలంటే చాలా ఇష్టం. 'వర్షంలో తడుస్తూ స్నానంచేయడం నాకు చాలా యిష్టం!' అని విన్న అన్నాడు.

చక్ర చక్ర చక్ర! చక్ర చక్ర చక్ర!....మేఘాలు భూమిమీదికిదిగి పరుగెడుతున్నట్టుగా స్ఫురిస్తున్నాయి! చహర్చహర్చహర్ !

నరంగు దిరసాకు విద్రే ఉండదు. మొన్న గ్రామంలోవివాళంతా మీటింగు చేసి - బయటివాళ్ళవరై నా దాడిచేస్తే అందరూకలిసి ఎదుర్కోవాలని అన్నాడు. ఆ మీటింగులో కాళిచరణ్ ఉన్నాడు, బాలదేవ్ కూడా ఉన్నాడు.....సంతాల్ వాళ్ళు బయటివాళ్ళే గదా.

తాపిల్దారు హరగోరి సిపాయిలు పొలాలన్నీ తిరిగి చూస్తున్నారు; తాద్రపద మానవులంటి పిద్దంగా వున్నది. కోతలు కోయిస్తారా; ఏ పొలంలో ఏ విత్తనాలో పేస్తారు; అయితే విజంగా తాపిల్దారు సంతాల్ వాళ్ళదగ్గర్నుంచి భూమి స్వాధీనం చేసుకుంటాడా; జమీందారీవిధానం రద్దయింది; అయినా తాపిల్దారు పొలం స్వాధీన పరుచుకొంటున్నాడు. అర్థం కావడంలేదు.

....ఏమవుతుందో ఏమో! రేపుచూడాలి. తాపిల్దారు నాగలితో వస్తాడేమో. పండినపొలాలు కోయిస్తాడేమో చూడాలి. ఇప్పుడే ఎందుకు ఆ ఆలోచనలన్నీ?.... కానీ అతడు విద్రపోలేదు: అలాగే పడుకునే కిన్నెరి తంత్రీవాద్యంమీద వేళ్లు కదుపుతాడు - రిం రిం తా దింతా.

గుడ్ గుడుమ్.....గుడుమ్.....గుడుమ్!

మెరుపులు.

రేపు నారు పోసుకోవడానికి విత్తనాలు దొరుకుతాయో లేదో?....బాలదేవ్ కు దోషం ఎందుకు కుట్టవో? కాళిచరణ్ మేనత్త విద్రపో దెందుకో? దాక్టర్ కిటికి మూపివేసివున్నదో, తెరిచివున్నదో రేపుగాని తెలియదు. ఈవేళప్పుడు 'ద్వాదశ మానవు' పాటలు ఆలాపించే ఈ సోనాయ్ యాదవ్ ను ఏమనాలి; ఈశ్వర్ వాళ్ళందరికీ వినిపించాలి గాబోయి. సోనాయ్ కూడా చాలా విచిత్రమైన జీవి. పొలంలో నాల్లు వేసేప్పుడు, పాదాఽఽపప్పుళ్ళతో పాట - ఈ పాటలు పాడతారు. ఈ పాటలు వింటూ ఉంటే అన్నీ మరచిపోతాం. సంతాల్ పేటలో ఈ 'మర్దల' ధ్వనేమిటి; అర్థం లేకుండా. ఈ సోనాయ్ నాల్లు వేసేప్పుటిపాట పాడుతున్నాడు. కాస్త విన వివ్వరేమిటి; వేళగానివేళ ఈ మేళం ఏమిటి; ఒకనైపున మేఘాలగర్జన. వర్షపు మోత. ఏటిమధ్యన ఆ సంతాల్ మేళం అంతగా వినిపించడంలేదు. మంచిదే, ఓహో! సోనాయ్ 'రూమర్' గీతం మొదలెట్టాడు:

ఆరే పాగునమావరే గవనామోరీ హాయిరీ
 కివహిరూ బసంత రంగ హో
 బాచే చలైత్ ఆ కేయూ సంభారి బాన్వ
 అచరా హే పవన్ యురేహే ఏ ఏ ఏ :

డాక్టరు ఇప్పుడు గ్రామభావ ఆర్థం చేసుకోవడమే కాకుండా మాట్లాడేస్తున్నాడు కూడాను : గ్రామీణ గీతానింటూ ఆయన కేవల హిస్టరీ రాసుకోవడంకూడా మరచిపోతాడు. గీతాలలోని భావం ఆయనకు బాగా బోధపడుతుంది : సోనాయ్ కంటేకూడా ఎక్కువగా : అచరాహే పవన్ యురేహే!... అంతర ఉడి ఉడి జాయ్, — ఏమిటి చెంగుఎగిరె గాలిలో తేలుతూ :

....ఊళ్ళోనివాళ్ళు కొందరు రాత్రి వర్షం ఆపుడప్పుడు కురిసింది. ఒక గంటపేపు అగి మళ్ళా కురిసింది. అని అనవచ్చు. కాని డాక్టర్ మాత్రం - రాత్రి అంతా వర్షం కరుస్తునే వున్నది. మధ్యలో ఆగనేలేదు. అంతటా వర్షం పడుతూనే వున్నది. ఇంగళా తోటలోకూడా :

తెల్లవారింది. సోనాయ్ ఇప్పుడు పొలంలో పాడుకుంటున్నాడు. అతనిక్కడే కాదు, వందలాది కంఠాలలో విరహంలో తపించే ఒక్కొక్క మైథిలి కూర్చోని పాడుకున్నది—

అమకే కటహర్ తూతే తే బడహర్

నేలుఆ ఆదిక సురేబ్

మాన్ ఆసార్ హో రామా, వంథజాని చధిహ

దూర్ హీసే గరజత్ మేఘర్ మేరో :

తోటలో మామిడి, పినన మొదలయిన పళ్ళచెట్లతోపాటు దబ్బుచెట్లకొమ్మ కూడా కిందికి వంగిపోయింది. ఇంకా దూరంనుంచి మేఘాలగర్జన వినిపిస్తునే వున్నది - ఓ వధికుడా : ఇప్పుడే బయలుదేరిరాకుమా!....దూరపు స్నేహితుల్ని దగ్గరకు రావలసిందిగా ఆహ్వానిస్తున్నాడు. విరహబాధతో మండిపోతున్నాడు. మేఘాలద్వారా సందేశాలు వంపిస్తున్నాడు. ఇంటికొచ్చిన వరదేశీయుడు తిరిగి వెళ్ళిపోతున్నాడు. వద్దు, వద్దు! మెరుపు మెరిస్తే నాకు ఉలికిపాటుగా ఉన్నది. మేఘాలు గర్జిస్తే నా హృదయస్పందనం మంఠిత పెరిగిపోతున్నది.

అరే అసాధ హే, గరఖ్ ఘన
 విజారీ-ఈ చమకే నఖిహే ఏ ఏ,
 మోహే తజి కంఠాజాయే వర దేసా ఆ ఆ
 కి ఉమడూ కమలా మాయాహే!

కమలానదిలో వరదలాస్తే కాంతుడు ఆగిపోతాడు! అందుకే కమలానది
 వరదనీటితో ఉబ్బింగిపోవాలని ఉవిదలు కోరుకోవడం జరుగుతుంది.

....వరదేశంనుంచి కాంతుడు తిరిగొచ్చాడు. ఆమె సంతోషం ఏమని
 చెప్పారీ!

ఉబ్బింగిపోతున్న హృదయాంతో బొలాలలో ఊయల బాగుతున్నారు—
 మాన అసాద్ చఖర్ బరసాతీ
 ఘర్ ఘర్ నఖి నఖ్ ఝాలనీంగాతీ
 ఝారీ గావే,
 ఝారీ గవతి మంగలబావీ
 సావన్ నఖి ఆలిహే మస్తజనానీ....
 దేఖో దేఖో!
 దేఖో దేఖో నఖరీ బ్రిజలా
 కహంగయే జనోధకుమార, నందలా
 దేఖో దేఖో!.

అసాధమానం: సఖులంతా ఉయ్యాలయవేసుకొని ఉిగుతున్నారు! యశోద
 తనయుడు కానరాడేం? ఎక్కడికి వెళ్ళాడో చూడండి!

తన కాంతుడు ఊళ్ళో ఇంటిదారి మరచిపోలేదు గదా! చూడండి, ఎక్కడికి
 వెళ్లాడో! ఎక్కడైనా ఊయెలలో ఉిగటం లేదుగదా!

‘టీ!’

‘ఎవరు? కమలా!’ దాక్తరు కొంచెం ఖంగు తిన్నారు.

‘ఏమిటా ఖంగారు? ఇంజెక్షన్ భయం నీకుకూడా వున్నదా ఏమిటి? ఇది
 తియ్యటి మందుకాదు; మధురమైన తేనీటి పానీయం! టీతోనే జీవించాలని నిర్ణ

యంచుకుంటేమటుకు - కళ్ళు తెరిచేప్పటికి ఎదురుగా టీ కప్పు కప్పించడం అనవరమే మరి! కమం దగ్గరగావున్న కుప్పీలో కూర్చోచి టీ కలుపుతున్నది. ప్యారూ విలబడి నవ్వుతూన్నాడు.

....ప్యారూ ఇంత సంతోషంగావుండడం ఇదివరకెప్పుడూ చూడలేదు.... ఇప్పు డర్థమైందా ; ప్రతిదానికి వద్దని అనడానికి నేను ప్యారూని కాదునుమా ; టీ తాగుతారా అంటే, వద్దు ; కోడిగుడ్డు తింటారా అంటే, వద్దు ! అన్నం తింటారా అంటే, వద్దు ;

....ఇప్పుడు తెలిసిందా ;

ముప్పైతొమ్మిది

సంతోర్ తెగలవాళ్ళు ఈ వూరివాళ్ళకాదా ; బయటివాళ్ళా ;

'....కొంచెం ఆలోచించిచూడండి. తాంత్రికులపేటకు ఈయనే సర్దారు ; సరే, జగరూ ; మవ్వే చెప్పు - మీరు ఏ 'తతమా' ఊత్రియురు ; మగధవాళ్ళేనా ; సరే. మీ తాత పళ్ళిమంనుంచి వచ్చాడు ; మీ అమ్మాయిని తిరహూతియా 'తతమా' ఊత్రియుంకు చేశారు. మగధనుంచి వచ్చినవాళ్ళ అక్కడి అలవాట్లు మరచిపోయి తిరహూతియా వాళ్ళయిపోయారు. అంటే ఉభయదా ఒకటైపోయారు. కాని సంతోర్ వాళ్ళల్లోకూడా కుమ్మర్లున్నారు ; వల్లెవాళ్ళున్నారు ; మరి వాళ్ళు మన కుమ్మర్లతో కలిసిపోయారా ; మన పల్లెవాళ్ళతో ఒకటైపోయారా ; కాలేదు. ఎప్పుడూ వాళ్ళు మనల్ని తక్కువవాళ్ళుగానే చూడడం జరిగింది. ఊరిబయట ఉంటున్నారు.... వాళ్ళు మనపాట లెప్పుడైనా పాడుకుంటారా ; ఇక్కడి కల్లు తాగుతారా ; తాగరు. వాళ్ళు 'పచాయ్' తాగుతారు. మీరే ఆలోచించండి ! 'తాపిల్దారు అక్కడ చిత్తనాల గింజలకోసం కూర్చున్నవాళ్ళతో అన్నారు....మాటపై మండిదాకా ఉన్నారు. కాళీ భరణ్, వాసుదేవ్ కూడా ఉన్నారు ; బాలదేవ్ కూడా ఉన్నారు ;

తాపిల్దారుగారు చెప్పేదాంట్లో విజం లేకపోలేదు....ఎమైనా చెప్పండి ; తాపిల్దారుగారొక్కరే మన ఊరి మంచిచెడ్డల్నిగురించి ఆలోచించేవ్వరే!....దాగా నేవున్నది.

తాసిల్దారుగారు చెప్పింది. 'కట్టె కొట్టె' అన్నట్టు చెప్పేవారు—'ఏం పరవారేడు, అనలు మీ! పర్యాయం అనుమానం ఎందుకు కలిగింది? నగంపాతకి చేసేవాళ్లకూడా విత్తనాలకు హక్కుదార్లే. పాతకిచేయని రైతులకుకూడా నేను దాన్యం ఇచ్చాను. ఎవరికైనా ఇవ్వలేదేమో అడగండి. క్రిందటిసారి పంటలు ఎలా పండాయో మీకు తెలుసు. రెపి వసులుచేసి ఇవ్వాలి. నేను చాలా ప్రయత్నంచేసి చివరకు పండ మణుగులకు తగ్గించేట్టు చేయగలిగాను, హరగోరిబాబుగారి దయవల్ల అయిదొందరి మణుగులు వేయడం జరిగింది. ఐహూళా ఇనప్పైక్తరు అడిగివుంటాడు; ఈయన అయిదువేలమణుగుల దాన్యం దిగుబడి అవుతుందని చెప్పివుండవచ్చు. తాలూకా కాంగ్రెసు కార్యదర్శి ప్రయత్నంమీద పండమణుగులకు తగ్గించడం జరిగింది.... విన్న హరగోరిబాబు నడిగాను - ఏమయ్యా! అయిదువందలమణుగుల దాన్యం ఇచ్చేస్తే గ్రామస్థులకు విత్తనాలెలా ఇవ్వడం కుదురుతుంది, ఖర్చులకు దాన్యం ఎక్కడనుంచి వస్తుంది? తాసిల్దారు కావడంతోనే సరిపోదు, ఇవన్నీ ఆలోచించాలి.'

బావుంది. బావుంది. విజం చెప్పారు తాసిల్దారుగారు.

....కాళీవరణ్ మనస్సులో చాలాప్రశ్నలు లేస్తున్నాయి. కానీ అడగడం చుకోలేదు. అమధ్య కార్యదర్శిగారు స్పష్టంగా చెప్పారు - కామ్రేడ్ తిరుగుబాటు కిది అరుదు కాదు. ముందుగా ఏదైనా ఒకప్రాంతాన్ని ఎంచుకొని ఆక్కడ ఎక్స్ పెరిమెంట్ (పరీక్షోధన) చేపిచాసి, ఒక నిర్ణయానికి వచ్చినతరువాత తక్కిన ప్రాంతాలలో దీన్ని అమలు జరపడానికి ప్రయత్నాలుచేద్దాం. సహకారంతో వీటను బట్టి కార్యక్రమాలను కొనసాగించండి. కొన్నిరోజులతరువాత పార్టీ ఒక్కసారిగా రంగంలోకి దిగుతుంది. 'అవును, తాసిల్దారుగారు చెప్పింది బాగానేవున్నది.' కాళీ వరణ్ తన అభిప్రాయం చెప్పాడు. బాలదేవ్ కూడా సరేనన్నారు. బావన్ దాసు ఏదీ; ఇంకా పూర్తియాయానుంచి తిరిగిరాలేదా :

నల్లదోపి యువజనుల లాఠీలకంటేకూడా ఎక్కువ ప్రమాదకరమైన అయుధం: చట్టంలోని లోపాలు హరగోరిబాబుకు బోధపడ్డాయి. ఇందులో అరితేరిన పుటం తాసిల్దారు విక్టోరియా ప్రసాద్; ఆయనతో వైరం కొనితెచ్చిపెట్టుకోవడం అంత మంచిదికాదు.

సింగగారి హరిగారి తాపిల్లారుపదవిపట్ల పూర్తివమ్మకం ఏర్పడింది. నల్ల బోపి సంయోజక అంటే కూడా మంచిగురి ఆయనకు. అయితే తాపిల్లారు విశ్వ నాథ్ ప్రసాద్ చట్టం అనే దుడ్డుగర్ర ఉపయోగించి భూమిహరులందరినీ పిల్లి గంతులు పెట్టించేశాడు. రాజపుత్రుల బల్లెబా - బరిపెబా ఎందుకూ కొరగానినై బోయాయ - పైకి ఎంతబాగా నవ్వుతాడు; ఎంత తియ్యగా కబుర్లు చెబుతాడు! కొత్త సర్కిల్ మేనేజరుకూడా అంత వ్యవహారదక్షిణి నే నెప్పుడూ చూడలేదని ఆశ్చర్యపోతూ ఉంటాడు. రాజీనామా ఇచ్చెయ్యండి అన్నాను, వెంటనే ఇచ్చే తాడు. కాంగ్రెసు రీడర్ అయిపోయాడు. ఆయన తెలివితేటలకు మించినవాడు లేడు.

హరిగారి సింగపేర సంతార్ తెగవాళ్ళ పాతికేకరాలభూమిని బినామి రాయించేశాడు. అందులో రెండెకరాలు సింగకు లభిస్తాయి.

భేలావన్ కూడా అయిదుబీభూల సంతార్ పేటవాళ్ళ భూమిని తనపేర పెట్టించుకున్నారు.

సుమరితదాసు కూరగాయలవాళ్ళ పేటవాళ్ళతో - హరిగారి తాపిల్లారు విశ్వ నాథ్ ప్రసాద్ పేర రెండొందల బీభూలు. నాపేర ఏబై బీభూలభూమి పెట్టకపోతే చూడు. కాయస్థుడి కదాఖా! అని చెప్పారు.

ఇప్పుడు సుమరితదాసు తాపిల్లారు విశ్వనాథ్ ప్రసాద్ వజైన వున్నారు. హరిగారి తాపిల్లారు ఎంతో, విశ్వనాథ్ తాపిల్లారుకూడా అంతే. అయితే షరతు ఏమిటంటే....!

సంతార్ పేటవాళ్ళకు విషయాలన్నీ తెలుసు.

ఇప్పుడు బాలదేవ్, బావన్ దాసు, కాశీచరణ్ ముగ్గురూ ఒక్కటైపోయారు. సంతార్ తెగవాళ్ళకు తెలుసు - వాళ్ళవజైన ఎవరూ లేరని! దర్కపూర్ లో ఏం జరిగింది? ఇలాగే అయింది. అందుకే తలదానెరిపిన పెద్దలు ఊరకే ఆనలేదు—ఇక్కడి వాళ్ళను నమ్మకు; కుక్కతో కపట్టుకొని గోదావరి ఈదినట్లే. ఎవరితో, ఎప్పటికీ ఏం లాభం కలుగుతుందో, ఊతీసుకో, అంతేగాని ఎవరినీ నమ్మి ఎవరిపక్షమూ వహించకు! సంతార్ సంతారే: 'దిక్కు' (సంతార్ కాపివాళ్ళు) లే, మన 'పచాయ'

దేహాన్ని దృఢంగా ఉంచుతుంది. ఇక ఇక్కడి కల్లు పొట్టమకొనేస్తుంది. 'దిక్కు' మదిసిని. ఇక్కడి కల్లునూ కలలోకూడా నమ్మకూడదు. బాణం ఉన్నదిగా; ఇదే మనకు తోడు; ఇదే మనకు పీడ; ఇదే మనకు ఆండ; సహచరులు వదిలేస్తారేమో గాని, బాణంమాత్రం ఎప్పుడూ మనల్ని వదలలేదు.

పల్లెవాడు చుక్కా ఏమంటున్నాడు; దాక్టర్ ను ఏమిటి అడిగింది; కాళీచరణ్ నో, బాలదేవ్ నో, కాపిల్దారునో అడగవలసింది.

బాలదేవ్, కాళీచరణ్ గ్రామస్థులకు దాన్యం ఇప్పిస్తున్నాడు—కాపిల్దార్ తో....

'భూమికి విజయైన యజమానులు మీరే! చట్టప్రకారం మూడుసంవత్సరాలపాటు భూమి దున్నుకుంటే, ఆ భూమి దున్నేవాడికే చెందుతుంది.' అని దాక్టర్ చెప్పాడు.

'దాక్టర్ చెప్పాడా?'

దాక్టర్; నవీయా ముర్ముర్ నవ్వింది. హ హ హ హ హ. 'దాక్టరు మా నాట్యం చూస్తాడట! రోజూ అడుగుతాడు. హ హ హ!'

యువకుడైన జోగియా బాణం తోకకు అడవి హంస రెక్కలు కడుతూ— 'దాక్టరు ఒక కుండేలుకు పదిరూపాయ లిచ్చాడు, దణును ఎలుకలకు పన్నెండురూపాయలు; రెండు నక్కపిల్లలు తీసుకువి ఏబై రూపాయ లిచ్చాడు. ఎవరైనా ఇంత డబ్బిస్తారా; కావడానికి గవర్నమెంటు మనిషే. కాని లంచాలు తీసుకోడు!' అని అన్నారు.

మంగళాదేవి కాళీచరణ్ తో ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడు చెప్పింది—'కాళీ! మవ్వెళ్ళవద్దు. సంధార్ వాళ్ళు ఊరుకోరు; బాబాయి ఉపయోగిస్తారు, నాకు తెలుసు. వీకు తెలియదు వాళ్ళసంగతి! పైకి చూడ్డానికి చాలా అమాయకంగా ఉంటారు; కాని....మవ్వ వెళ్ళవద్దు. మవ్వ వెడితే నామీద ఒత్తి.' విజయే మరి, బీడర్లు అయినవాళ్ళు ఎందుకు వెళ్ళడం?

....వామదేవ్, సునరా, నవీచరకూడా వెళ్ళరు.

....అవును, ప్యారేకూడా వెళ్ళడు.

....కాబో సోమా వెడతాడు : వెళ్ళనివ్వు, అతగాడు మెంబరుకాదు :

బారదేవ్ అటువంటిచోటికి ఆనది వెళ్ళనే వెళ్ళడు. హింస వున్నచోటికి వెళ్ళడు.

....తాపిర్తారు రీడర్ అయ్యాడు. స్వయంగా వెదికే వెళ్ళవచ్చు. లేదా లాతీ లిచ్చి వేరేవాళ్ళను సంపిస్తాడు. హింసకు పూనుకోవచ్చు; లేదా అహింసను అనుసరింపవచ్చు. బారదేవ్ నాలుగణాల మెంబరే! బావన్ దాసుకింటే ఒక్కడే అందర్ని-రాజకీయవ్యవహారాలనుగురించి ఎన్నో సంగతులను చెప్పి ఒప్పించి వుండేవాడు. కావి అతడికికూడా మతి ప్రమించినట్టుగా వున్నది. వారంరోజులైంది; ఉత్తరం కూడా రాయలేదు. తిరిగి రానారలేదు. గాంధీజీకి ఉత్తరం రాస్తానంటాడు!.... గాంధీజీకి అంత తీరికెక్కడున్నది? కాదు. బావన్ చాలాసార్లు రాగాడు; ప్రతిసారి వమాదానం వచ్చేది—'తాయీ బావన్ దాస్ జీ. మీ ఉత్తరం అందింది. క్రిందటి సారి శళాంతగారు అందరికీ చదివి వివిసించారు - మహాత్మాజీ బావన్ దాసుకు ప్రణామాలని రాగాడు. 'భగవాన్' అని సంబోధించాడు. బావన్ అవతారపురుషుడు. అతను చెప్పేదాండ్లో సత్యం లేకపోలేదు. బారతమాత ఇంకా కన్నీరు మున్నీరుగా ఏరుస్తున్నది.

'బాబోయ్! నాయనోయ్! !'

'ఎవరా ఏదేదీ? ఎవరు? రామప్రియా ఏరుస్తున్నదా? ఆమె తమ్ముడికి బాణం తగిలిందా? ఎక్కడ తగిలింది? ఎవరు కొట్టారు? సంతాల్? ఎక్కడ? జనం పరుగెత్తుకుంటూ వస్తున్నారెందుకు?

ఊళ్ళో కుక్కలన్నీ అరుస్తున్నాయి. కాకులు కాన్ కాన్ మంటున్నాయి.సిద్ధాంతి బాబాయి చెప్పినదాండ్లో అసత్యమేమీ లేదు—ఊరిమీద కాకులు గద్దలూ ఎగురుతాయి!

....కొడవలి! బల్లెం! దుడ్డుకర్రా తీసుకురండర్రా!

....'కొడవలి ఎక్కడ?'

....'బల్లెం తీసుకరా.'

....'కొడవలి ఎందుకు? బల్లెం ఎందుకు? ఏమిటి సంగతి?'

నంథార్ తిగవాళ్లు తాపిల్దారు విశ్వనాథ్ ప్రసాద్ నలభై దీహం కొండ్రలో
వున్న నాడుమడి కోసుకెడుతున్నారు.'

'కొత్తగా స్వాధీనంలోకి తీసుకొన్న పొలంలోనా.'

'కాదు. ఆయన న్యంత పొలంలోనే. బంగళాపక్క పొలంలో.....కర్ర
తీసుకో.'

'గనోరి కేక పెట్టాడు—బాజంవచ్చి తొడలో తగిలిందివి. రక్తం ఏకదారగా
ప్రవహిస్తున్నది....నృప హ లేదు. హాస్పిటల్ కు తీసుకెళ్లారు. నంథార్ జనం విర్రు
యంగా నాడుమడి పీక్కుంటున్నారు. పద వెడదాం.

టో టో—ఘం ఘం - కుక్కలు అదేవనిగా అరుస్తున్నాయి.

రింగ్ రింగ్ రింగ్ రింగ్.

దా దా దా దా దా

నంథార్ తెగల తంత్రివాయిద్యం. కిన్నెరి తాళవాయిద్యం ఏకస్వరంలో
మోగాయి—రింగ్ రింగ్ రింగ్ రింగ్ రింగ్....., దా దా దా దా..... ఈ వాయి
ద్యాలు పొలంలో మోగుతున్నాయి; నంథార్ ఆడవాళ్ళను హెచ్చరిస్తున్నారు—
మీరుకూడా సిద్ధంగా ఉండమని. కొప్పుల్లో పూలు తురుముకోవడమే తరువాయి.'
సిద్ధంగా వున్నారు.

'జై కాళీమాతకు జై !' రెండువందల కంఠాలు ఒక్కపారిగా మారుమోగే
వృటికి కాళికాదేవి గుడిదగ్గర వికారవృక్షంమీదున్న కాకులన్నీ కాంవ్ కాంవ్
మంటూ ఎగిరిపోయాయి.

కుక్కలు మరింత జోరుగా మొరగటం ప్రారంభించాయి.

'జై కాళీమాతా కీ జై !'

'మహాత్మా గాంధీకీ జై !'

'విప్లవం వర్తిల్లాలి !'

'తారత్ మాతా కీ జై !'

'సోషలిస్టుపార్టీ జిందాబాద్ !'

‘హిందూరాజ్య వశాకం....’

‘హిందూరాజ్యానికి జై !’

‘తానీల్దారు విశ్వనాథప్రసాదాకి జై !’

‘బాలదేవతాకి జై !’

నాదగునైపులనుంచి ముట్టడించండి ! పారిపోకుండా చూడండి !....హో
హో హో హో హో హో !....

వినదాని చేయవద్దు-హో హో హో హో ! అవి అనండి.

‘బాబాయి వదులుతున్నాడు ! కింద పడుకోండి !....బాబాయి వదులు !’

‘గురేటాలో రాయిబెట్టి గురిచూపికొట్టు !’

‘పడవనడిపే ఖరసా పారిపోతున్నాడు! బల్లెం విసిరివెయ్యి !’

ఖరసా పిళ్ళల్లో పడిపోయాడు-చవ్ ! బల్లెం తగిలించి.

మఖానుకేమైంది ! బాబాయి తగిలించా. గుండెలో !

నంతా అడవాళ్లుకూడా బాబాయి వేస్తున్నారు.

చిన్నపిల్లలుకూడా !

‘ఖరసా పడిపోయాడు’ డా డా డా డా !

రిం రిం రిం రిం ! ‘....పడిపోతే పడిపోయాడురే ! నువ్వుకూడా
పడిపో !’

‘కూర్చొనే బాబాయి వెయ్ సోవియా !’

‘సుఖీమరమూ పడిపోయాడు !’ డా డా డా డా !

‘పడిపోవీయ్ !....నువ్వుకూడా పడిపో ! రిం రిం !

‘అబ్బాయి జగారీ ! గురిచూపి కొట్టు ! హరగోరి తాపిల్దారు గుండెలో తగ
లాలి ! ఆఁ, తరేవారివిరా !’

....డా డా డా డా ! ‘తాపిల్దార్ హరగోరి పడిపోయాడురా !’

‘పడిపోవీయ్ !’ రిం రిం రిం రిం !

తాపిల్దారు ! హరగోరి తాపిల్దారు పడిపోయాడా ! పారిపోకండి ! ఏయ్.

ఏయ్, ఎనంది ! మీ ఆడవాళ్ళమీద ఒట్టు ! కులదైవమీద ఒట్టే ! ఇదుగో, పారిపోయినవారు దొంగలంతాకొడుకే !

....సంతాల్ వాళ్ళదగ్గర బాజాలు అయిపోయాయి. ఇప్పుడు చుట్టూమట్టి కొట్టంది !మంగళదాసును వట్టుకోండి ! పదండి, పదండి, వై కాశీమాతాకీ వై !

'బెల్లెంతో పొడవండి కుర్రవాడా ! వాడేగదా శాపిల్దారును గురిచూపి కొట్టింది !'

'వాహ్వా ! భలే వీరుడవోయ్ ! సరే! అదుగో గురేటాలో రాయిబెట్టి ఆడిగ్గా వాయిద్యం వాయించే ముసలాదికి గురిబెట్టి కొట్టు.'

'పారిపోకున్నారు నాయాళ్ళు ! వట్టుకోండి ! పారిపోకుండా చూడండి ! సంతాల్ ఆడవాళ్ళంతా జనవచేల్లో దాక్కున్నారు ! చుట్టూ మట్టింది !'

అంతా ప్రి ! స్వేచ్ఛ ! ఇష్టం వచ్చినట్టు చెయ్యండి ! ముసలి, ముతక, ఆదా మగా ! అందరికీ స్వేచ్ఛ ! జనవచేను ! ఫరవాలేదు. ఊరికి వరుకుంది ! లేదా ద్వీపాంతరవాసానికి ! వదలకండి !

సంతాల్ ఆడవాళ్ళకూడా ఏడుస్తున్నారు; బాధతో తమ్ముకులారుకున్నారు.పెడబొద్దులు పెడుతూ ఏడుస్తున్నారు. జనవచేలలో గొడవగా ఉన్నది. బంగళాలోబలోకూడా ! రెండువందలమంది ఎక్కడా, రెండుదశల్ల సంతాల్ వాళ్ళు, దజను న్నర ఆడవాళ్ళెక్కడ ! అంతా చల్లబడింది ! అందరూ చతికిలబడ్డారు !

సంతాల్ పేటకు చెందినవాళ్లు వరుగురు చవిపోయారు ! ఏడుగురు గాయ పడ్డారు. ఒక కుర్రవాడిపరిస్థితి ప్రమాదకరంగా వున్నది. సంతాల్ ఆడవాళ్లు బాధతో మూలుగుతున్నారు.

శాపిల్దారు కొడవరికి పదిమంది బలి ఆయ్యారు. వన్నెండుమంది బాగా గాయపడ్డారు. ముప్పైమందికి కొద్దిపాటి గాయాలు తగిలాయి.

సంతాల్ పేటను దోచుకున్నారు. శాపిల్దారు హరగిరి పరిస్థితి ప్రమాదకరంగా వున్నది. బహుళా బతక్కపోవచ్చు !

నలభై

పిద్దాంతిగారు చెప్పినదాంట్లో అనత్యం లేదు—ఊరిమీద కాకులా గద్దలా ఎగురుతాయ ! పోలీసు ఇనస్పెక్టరు ప్రతివీధికి వస్తాడు !

పోలీసు ఇనస్పెక్టరు, హెడ్ కానిస్టేబుల్, మిలిటరీవాళ్లు—మొత్తం నాలుగు లారీలవిందా వచ్చారు ! 'హే కాళీమాతా ! నువ్వే రక్షించాలి !

డి.ఎన్.సి: కలెక్టరు, నై ఆధికారి ఇంకా రావలసివున్నారు !

శవం ! శవం ! !....బాబోయ్—ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం ఇక ఉండదని ఎవ రన్నారు !

'తాపిదారు హరగోరీకూడా చనిపోయాడా ?....అఁ ! ఎవరూ ఇంటిదయటికి రాకూడదు. మలమూత్రాలుకూడా లోవలే ! దయటికొచ్చారంటే ఆరెస్టు చేస్తాం. హే కాళీమాతా !'

బారిదేవ్ ను ఇనస్పెక్టరు పిలిచాడా? కాళీవి....కాళీచరణ్ నుకూడానా? చూద్దాం! పిళ్ళిద్దరూ ఎవరికి భయపడేవాళ్ళు కాదు. ఏమవుతుందో చూడాలి. ఇద్దరూ రీడర్లేగా!

'ఒహో ! మీరేనా ఇక్కడి రీడరు ?'

ఇనస్పెక్టరు బారిదేవ్ ను అడిగాడు. ఆస్పత్రిలో ఖాళీగవున్న గదిలో ఇనస్పెక్టరు షకాం బెట్టాడు. మిలిటరీవాళ్ళు సంథాల్ తెగలవాళ్ళను ఆరెస్టు చేశారు. గాయపడ్డవాళ్ళను, ముసలీ—ముతకా అందర్నీ !....అందర్నీ ఆరెస్టు చేశారా ? లేదు. గాయపడ్డవాళ్ళకు చిన్ననే డాక్టరు కట్టుకట్టి పంపించివేశారు. ఇద్దరు సంథాల్ వాళ్ళను, వద్దాలుగుమంది ఇతరుల్ని పూర్తియూ పెద్ద ఆస్పత్రికి పంపించాడ. శవాఁకూడా పంపించారు. పింగ్ గారు, శివశంకరపింగ్, ప్రతిపేటనుంచి ఇద్దరు ముగ్గురు మనుషులొప్పిన శవాలతోపాటు వెళ్ళారు. శవాలు తిరిగి ఎవ్వడిస్తారో....ఉహా! కోపి చూపినతరువాత ఇచ్చేస్తారు ! 'హే భగవాన్ !

బారిదేవ్ ఏమని సమాధానం చెబుతాడు !....రీడరు ! ఎవరికి రీడరు ? సంథాల్ తెగలవాళ్ళకా, సంథాల్ కాచివాళ్ళకా !....దగ్గి గొంతు సరిజేసుకున్నారు.

బాంబే, ఆ పాతనమాదానమే చెప్పాడు, కాళీచరణ్ కు కోసం వచ్చినరోజున హరగోరి చెప్పాడే. అదే నమాదానం.

'లేదు. ఇనస్పెక్టరుగారూ! మేము తెలివితక్కువ వాళ్ళం. మీరవాళ్ళం! మే మెప్పుడైనా రీడర్లమయ్యామా?'

ఇనస్పెక్టరు బాంబేను దగ్గరగావున్న కుర్చీలో కూర్చోచున్నాడు. 'బాంబేగారూ! నేను మిమ్మల్ని బాగా ఎరుగుచునండి. కూర్చోండి.'

వాసుదేవ్, సుందర్ ఒకరిమొహాలు ఒకరు చూసుకుంటారు. కాళీచరణ్ ను ఏమీ అడగనేలేదు. ఆడుగో, తాసిల్దారుగారు సంభాషించుకున్నారు.

'ఇనస్పెక్టరుగారూ! ఈయనపేరే కాళీచరణ్ బాబు! ఇక్కడ సోషలిస్టు పార్టీ రీడరు దేహకుద్ది, డొక్టరుకుద్ది వున్నవవిషి కూడాను.'

'ఓహో! కాళీచరణ్ గారా! రండి. రండి! మీరంవరూ ఇక్కడ - ఏమంటారు- చాలా చేశారట!' ఇనస్పెక్టరు నోట్లో ఇద్దా తమంపాకులు నేసుకుంటూ అన్నాడు—'మిమ్మల్నిగురించి విన్నాను. మీరు చాలా చాకచక్యంగా వ్యవహరించారట! ఉదయం రావడంతోనే నా కవ్విసంగతులూ తెలియాయి. మిమ్మల్ని చాలా వెచ్చుకుంటున్నానండి! రండి. కూర్చోండి.'

కాళీచరణ్ కూర్చుంటూ అన్నాడు—'చూడండి, ఇనస్పెక్టరుగారూ! పంచాయతీలో అన్నిసంగతులూ విషయమైపోయినట్లయితే ఈవిధమైన....!'

'పంచాయతీలోనా! ఈ ఖాపీకేసునుగురించేనా....!' ఇనస్పెక్టరు తమంపాకులతోనిండిన నోరు మరింత లావుగా తయారవుతుంది.

'కేసుకాదు! దావ్యం చెరిసగం అనుకున్నవిషయంలో వచ్చిన అభిప్రాయ భేదాన్నిగురించి అంటున్నాను!'

'ఓహో! అదా! ఇనస్పెక్టరు ఉమ్మేస్తూ అన్నాడు—'అది విజమే ననుకోండి. పంచాయతీలోనూ, నలుగురు పెద్దమనుషులు చెప్పినట్లుగానో పనులు జరుగకపోతే—మాటకుమాట పెంచుకోవడంవల్ల సమస్యలు పరిష్కారమవుతాయా!'

'హింసామార్గం అనలు అనునరించనేకూడదు!' బాంబే మొహం గంభీరంగాబెట్టి అన్నాడు.

‘అహ! నుంచిమాటన్నారు.’ ఇనప్పెక్టరు బారిడేవ్ను సమర్థించాడు—
‘నుంచిమాటన్నారు.’ ఇనప్పెక్టరు మాట్లాడుతూ చేతులు బాగా ఊపుతాడు; కన్ను
కూడా గీటుతాడు.

వాసుడేవ్, సునరా ఒకరినొకరు చూసుకుంటారు. మాట్లాడడానికి బారిడేవ్
జీకీ ఏమైనా తెలిస్తేనా? చూశావా, కాళీచరణ్ ఎంత గట్టగట్టా సమాధానం
చెప్పాడో! ‘హింస, అహింస విషయంకాదు మనం చూడవలసింది, బారిడేవ్
గారూ! ముఖ్యంగా కావలసింది తెలివిలేటటు! ఇక్కడ మా పార్టీ మరొక క్రామేడ్
వుంటే బావుండేది. కావలసింది తెలివిలేటటు!’ కాళీచరణ్ బారిడేవ్కు సమాధానం
చెప్పాడు.

కాళీచరణ్, బారిడేవ్ ఉభయులూ తమకు తెలివిలేదన్నాయని చూపించారు.
వయస్సునుబట్టి నిర్ణయించకండి, ఇనప్పెక్టరుగారూ! ఆ రోజులు గతించాయి.

‘చూడండి బారిడేవ్గారూ! ఈ సంఘటన జరిగినప్పుడు, మీ రెక్కడున్నారండి?’ ఇనప్పెక్టరు ప్రశ్నించాడు.

బారిడేవ్ మళ్లా గొంతు సవరించుకొన్నాడు—‘హ...ఫ్.....ఎమన్నారు?....
నేను మతంలో వున్నాను. విషయమేమిటంటే నేను వైష్ణవజ్ఞి! ఆరోజున గురువు
గారు నాకు దీక్ష ఇవ్వవలసివున్నది. ఉదయం ధాన్యం కొలిపించడంతోనే నరి
పోయింది. పాయంత్రం నేను దీక్ష గ్రహించి లేదాన్ లేదో తాంత్రికులపేట
రామస్రీయను ఏడుస్తూ వెళ్ళడం చూశాను!’

‘ఓహో! అయితే మీకు ముందుగా ఏమీ తెలియదన్నమాట!’ ఇనప్పెక్టరు
గంభీరంగా అన్నాడు.

‘ఈయనకే కాదు ఇనప్పెక్టరుగారూ! ఎవరికీ తెలియదండి!’ ఫేలావన్
పింగ్ యాదవ్ దైర్యంతెచ్చుకొని అన్నాడు, ఎంతకాదన్నా, ఇనప్పెక్టరు తిండి
తిప్పించిషయం చూసేది అతగాడేగదా! ఎందుకు మాట్లాడడు? తాపిల్దారు ఏమీ
మాట్లాడడం లేదేమిటి?

‘ఎవరూ! ఫేలావన్గారూ! రండి, కూర్చోండి!’

‘పరవారేదులెండి; ఇక్కడ ఉంటానులెండి!....కొంచెం తొందరగా ముగిస్తే బావుంటుంది. అవతల అన్నీ చల్లబడిపోతాయి!’ ఫేలానన్ అన్నాడు.

ఇక్కడున్న ఇద్దరు రీడర్లకేగాదు, ఇతరులకుకూడా తెలివిలేదనిన్నాయి!

‘ఇనప్పెక్టరుగారూ! మా అబ్బాయివుంటే ఇప్పుడు మీతో ఇంగ్లీషులో మాట్లాడేసివుండేవాడు! రామాయణంలాంటి పుస్తకమేదో ఉంది, లావుపాటిది. అందులోచూసి మీతో మాట్లాడేవాడు!’ ఫేలానన్‌సింగ్ యాదవ్ అన్నాడు.

‘ఓహో! ఆలాగా! మీ అబ్బాయి ఇంగ్లీషులో మాట్లాడతాడా?’

‘అవునండి! డాక్టర్‌బాబుగారితో ఎప్పుడూ ఇంగ్లీషులోనే మాట్లాడుతూ ఉంటాడు!’

‘కోర్టు ప్రకటనలుకూడా చదువుతాడు!’ బారిదేవ్ అన్నాడు.

‘పదకొండులో చదువుతున్నారు!’ కాశీచరణ్ చెప్పాడు!

‘మీ రెంతదాకా చదివారు కాశీచరణ్‌గారూ? ఏ స్కూల్లోనూ చదవలేదా? అహ! ఆలాగా! మీరు మాట్లాడేదోరణి చూస్తేమటుకు ఆలా ఏమాత్రం అవి పింపడు నుమా;....పత్రికలుకూడా చదువుతారా? బావుంది! రామాయణంకూడా చదువుతారా? మహాభారతంకూడా! బావుంది!’

‘బారిదేవ్‌కూడా పత్రిక చదువుతాడు.’ ఫేలానన్‌సింగ్ యాదవ్ అన్నాడు— ‘పత్రిక మేమూ చదువుతాం... కానీ పత్రికల్లో చాలా అబద్ధాలుంటాయి!—అమధ్య ఎప్పుడో చదివాను. ఒక ఆడది, మగవాడుగా మారిపోయిందని! ఇలా ఎక్కడన్నా జరుగుతుందా, చెప్పండి!’

‘సరే, కాశీచరణ్ ఆ గొడవ జరిగినప్పుడు మీ రెక్కడున్నారు?’ ఇనప్పెక్టరు బెట్టు పూడదీస్తూ అడిగాడు.

చాకిదారు అగమాకు భయమేసింది - ఇనప్పెక్టరు బెట్టతీసుకొని బారిదేవ్‌నూ, కాశీచరణ్‌నూ పట్టుకొని కొట్టడమే అని!....ఉహూ! ఆలా చెయ్యరు ఇనప్పెక్టరుగారు!

‘ఆ రోజున ఉదయం ధాన్యం ఇప్పించి పగలు సరీసూ పన్నెండుగంటలకు

పూర్తియై వెళ్ళిపోయాను. కాపిల్దారు—చరగారి....కాపిల్దారు విశ్వనాథ ప్రసాద్ గారికి తెలుసు !

‘ఓహో ! మీరు పూర్తియై వెళ్ళారా !’ ఇనస్పెక్టరు దీర్ఘంగా విట్టారుస్తాడు.

‘ఏమండీ ఇనస్పెక్టరుగారూ ! తక్కినవని మధ్యాహ్నం తానుకోవచ్చుగా !’ కాపిల్దారు అన్నాడు.

‘కాదు కాపిల్దారుగారూ ! ఎస్. పి. వస్తారు. ఈలోపు అన్ని పూర్తి చేసుకోవాలి. సాక్షం జాబితా !’

‘అలాగే ! ముఖ్యమైనసాక్ష్యాలు కొందరివి - ఇద్దరు ముగ్గురు దగ్గర్నుంచి తీసుకోండి. తక్కినవి తరువాత తీసుకోవచ్చు !....అఁ చూడండి. కాళిబాబూ ! బాల దేవ్ బాబూ ! మీకు తెలిసినవిషయాలు చెప్పేయ్యండి. ఇందులో అదృష్టసాక్ష్యం ఏమున్నది? రాసుకోండి వీళ్ళిద్దరి వాణ్ణాలాలు ! ఉభయూతా సంతకం చేసేవాళ్ళే !’

‘మీ రేమంటారు ?’ ఇనస్పెక్టరు నెమ్మదిగా ప్రశ్నించాడు.

‘అలాగే కావివ్వండి. ఇందులో అభ్యంతర మేముంది, సంతకం పెడతాం,’ కాళిచరణ్ అన్నాడు.

....కాళిచరణ్ ఒక్కపూపులో సంతకం పెట్టేస్తాడు. బాలదేవ్ నెమ్మది నెమ్మదిగా చేస్తాడు !....బాలదేవ్ విజంగా సాధువై నమవిషి !

‘బిడదవ’ ఇనస్పెక్టరు అన్నాడు—‘చూడండి బాలదేవ్ గారూ ! ‘బ’కు దీర్ఘం ఇవ్వండి — ఒక లాతీ ఇచ్చేయ్యండి. పోతే ‘ద’ కు పైన తేలుకొండి ఒకటి పెట్టండి....అ తరువాత స్వదస్తూరి అనండి.’

ఇనస్పెక్టరుగారూ ! ‘బిడదేవ్ పేరుకుకూడా లాతీబూ, తేలుకొండియ తగిలింవరు ! ఆయన అహింసావాది !’ కాళిచరణ్ నవ్వి, లేచి విరిచుకుంటూ అన్నాడు.

ఇనస్పెక్టరు పెద్దపెట్టున నవ్వాడు. ఆ తరువాత తక్కినవాళ్ళుకూడా ఆయనను అనుసరించారు.

చూగవా, తెలిపితేటలు లేవా మరి !

నలభై ఒకటి

తొమ్మిదిమందిమీద కేసు పెట్టారు.

తొమ్మిదిమంది సంతార్ వ్యక్తులతోపాటు గాయపడి ఆస్పత్రిలో వున్న వాళ్ళనుకూడా ఆరెస్టుచేశారు. పూర్ణియా ఆస్పత్రిలో తుపాకులతో మిరియాలవాళ్ళు వహారా వున్నారు.

సంతార్ కావివాళ్ళెవరూ ఆరెస్టు కాలేదు....! అయితే దీనికి కారణం లేక పోలేదు. ఇనస్పెక్టరు - ఫేలావన్ గారూ మీమీద ఎన్. ఏ. కి అనుమానంగా వున్నది. మీరు యాదవులందరినీ పోట్లాడుకు ఉపకొల్పారవి.' అని అన్నాడు. ఫేలావన్ కు కాళ్ళూ చేతులూ చల్లబడ్డాయి. అయిదువేలకు తాపిల్దారు వ్యవహారం పరిష్కారం చేశారు. లేకపోతే, లేకపోతేనా ఫేలావన్ శ్రీకృష్ణస్వస్థానంలో ఉండివుండేవాడు, పింగ్ గారు ఇంట్లో లేరు, ఇవళంకర్ పింగ్ కూడా లేడు. పింగ్ గారిదిగురించి ప్రజలమనస్సుల్లో ఏమున్నదో తెలియదు. ఇనస్పెక్టరుకూడా రాజపుత్రుడే ! ఏమో ఎవరివి నమ్మడానికి ఏయిలేదు. విముక్తుడవటానికి అయిదువేలు అర్హు.

తాపిల్దారు విశ్వనాథ్ చేతిదేమైనా పడిందా :

....సుమరితదాసుకు మూడురోజులనుంచి కడుపునొప్పిగా వుండడంచేత విషయాలే తెలియరాలేదు. సుమరితదాసు చాలారోజులు నిశుకుతాడు. వయస్సు చాలా ఉన్నది.

'నా వయస్సు ఎంతనుకుంటున్నారు.'

'నలభై ఊంహొచ్చు.'

'నలభై కాదు. ముప్పైఅయిదు. నేరేడుద్రింకు నీళ్ళు కలుపుకోకుండా తాగాను. వళ్ళూడిపోయాయి.'

'సుమరితదాసుగారూ! మీకు తెలుసా.'

'కడుపు నొప్పితో ఇంట్లో పడివున్నానని అనుకోకు. నా కన్నీ తెలుసు, అడుగు, వీకేం కావాలో.'

'తాపిల్దారుగారికికూడా డబ్బేమైనా అర్హుయిందా.'

'తాపిల్తారు విశ్వనాథప్రసాద్ ను తెలివికట్కున (దద్దమ్మక్రింద కట్టవద్దు : అతడు ఇవప్పెక్టరయితే, ఈయన తాపిల్తారు. ఇసుక తక్కింద. పేద తక్కింద ఒకరు గుడివి మింగేవాళ్ళయితే మరొకరు గుడిలోని లింగాన్ని మింగేవారు : తెలిసిందా ?'

'తాపిల్తారు హరగోరి పాపం.....'

అతి సంపూర్ణ కరెజ్ కోవావు

అనర్ ప్రగట్ చందన్ తే

హోహిం పియాబర్ రామచంద్రకీ జై !

సంపూర్ణ అధికమైతే

'కాని రాజపుత్రవీధిని ఎన్. పి. అంత తేలికగా వదిలేస్తాడా, ఎన్. పి. ఏమన్నాడో తెలుసా : '....తాపిల్తారు విశ్వనాథప్రసాద్ పొలంనుంచి నాడు కోను తెడుతుంటే తాపిల్తారు హరగోరిపింగ్ ఎందుకు వెళ్ళినట్టు : ఇందులో ఏదోవుంది.' అని అన్నాడు. పింగళుకూడా పడుతుంది.'

'సాక్షిల్లో ఎవరెవరి పేర్లున్నాయి ?'

'సాక్షిలా : నువ్వు వీ గుండెమీద చెయ్యేసుకుచెప్పు - నంథార్ జాతీయులు జబర్దస్తీ చేశారా లేదా ?'

'ఇందులో సందేహం లేదు !'

'సాక్షిందేముందిలే ! గ్రామంలో ఇంతపెద్ద కేసెప్పుడూ జరగలేదు. ఒక్కొక్కసాక్షికి ముగ్గురేపిమనుషులు వక్కనుంటారు ! ముగ్గురూ ఒకే కేసులో ఉంటారు. తెలిసిందా ! నరే !....నా వ్యవహారం ఇంకా పైనలా కాలేదు.'

'నంథార్ వాళ్ళల్లో ఎవరెవరిసాక్ష్యం తీసుకొన్నాడు ?'

'నంథార్ పేటలో సాక్ష్యం ఇవ్వడానికి ఎవరోస్తారు : అందరూ ఆసాములే నాయె ! పెద్దపల్లెనాది వన్నెందునంతవరాలి కొడుకుకూడా !....ఇవప్పెక్టరు నాడు మరీ ఎందుకు లాటి చేశారని అడిగితే—అది మేమువేసిన మదే నన్నాడు ! ఒక్క చెంపదెబ్బ వేసేప్పటికి ఆ తరువాత అందరూ ఒప్పుకున్నారు — ఆ నాడుమరీ విశ్వనాథప్రసాద్ దని ! ఆడవాళ్ళు, పిల్లలకూడా చెప్పారు. మరీ అన్యాయాంతంగా

ఫింగరు ప్రవేశించారని అడిగితే - 'జమీందారీవిధానం రద్దయింది. మా బొలాలన్నీ జమీందార్లు విడిసిండుకొన్నారు. అందుకని అన్యాయకాండం చేశాం.' అని సమాధానం చెప్పారు.

'అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా. మంచి సమాధానమే. బొలం లాక్కున్నారని. నాకు మళ్ళీ పిక్చర్-బోవరానికి పూనుకున్నారు. హ హ హ. విజంగానా, అలాగే సమాధానం చెప్పారా.'

'లేకపోతే సుమరితదాసు అబద్ధం చెబుతాడా. సంతాల్ జాతివాళ్ళుగనుక అలా చెప్పిఉండక పోయినట్లయితే మీరందరూ మీ మీ ఇళ్ళల్లో కూర్చోని ఇలా హ హ హ హ హ అనగరిగేవాళ్ళేనా. జైల్లో వుండేవాళ్ళు. తెలిసిందా. ఇనస్పెక్టరుకూడా - దీపం ఉండగానే ఇల్లు చక్క-బెట్టుకోవడం మంచిదనుకున్నాడు.అందుకే అందినిగా - తాపిల్దారు అంత తెలివితక్కువవాడు కాదని. ...సింగ్ గారికి అయిదువేలు శివశంకర సింగుకుకూడా అంతే వదులుతుంది....డాక్టరును కూడా ఏదో అడిగినట్లున్నాడు. ఇనస్పెక్టరు. ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుకున్నారు. ఎన్. ఏ. తోకూడా ఆయన ఇంగ్లీషులోనే మాట్లాడాడు. ఈ డాక్టరు ఎట్లాగయినా కొంచెం యోగ్యుడే సుమా.వ్రతీశవాన్నిచూసి ఏం రాకాదో తెలుసా. సంతాల్ వాళ్ళు డెబ్బలముబ్బటి. గాయాలముబ్బటి ప్రాణరక్షణకోసం దాడి జరిగిందని. ఇటు వాళ్ళవారనుగురించి'

'శవాలా.'

శవాలా. పోలీసు ఇనస్పెక్టరు. మిలిటరీ. డెబ్బలు. జైళ్ళు.ద్వీపాంతర వానశిక్ష. కాదు. ఉరిశిక్ష.విజంగానా, తాపిల్దారు విక్టోరియా ప్రసాద్ గనుక లేక పోతే ఉరిశిక్ష పడేదే.కాళీచరణ్ అపీసుకువెడితే మరొకరిని సంగతులు తెలుస్తాయి.

పోషరిష్టుపార్టీ అపీసులో జనం గుంపులు గుంపులుగా ఉన్నారు. ఇన్వాళ్ళు - వ్యూహజ్యోగీతాడు. పోషరిష్టుగీతాడు. థక్తీగీతాడు - మూడూ ఉంటాయని కాళీచరణ్ అన్నాడు. అన్నిటికంటే ముందు పాఠశాలంనాటి కీర్తన 'నారదీ భటియారీ కీర్తన' ఉంటుంది. వృద్ధులయిపోయినా వాళ్ళగొంతుల్లో ఏదో మహత్తు వున్నది—

అజోపే నిరాజాన్యమ కదరీతై చైయాం

అవత్ మోహనలాల్ బంశీ బజైయాః

పీతబసవ మకరాకృత కుండలం....

కదరీపవచాయలో మురళి నాయంచుకుంటూ పీతవసవ, మకరాకృత కుండల మోహనకృష్ణుడు వేంచేస్తున్నాడు.

ఇదీ 'నారదీ-భటియారీ' కీర్తన. మృదంగం ఎలా వాయించాడు : దిధనక్ - తిధనక్ : దిధనక్ - తిధనక్ :

ఇప్పుడు విప్లవగీతం : '....గంగోర్ జమునవాః' అనేగీతం చాలా పాతదై పోయింది. ఈ ఏడుపుగొట్టుపాట పాడించకండి కాళీవరణ్ గారూ !

బాంబు పేర్చేరా ధం అవి వీరుడు భగత్ సింగ్.

అహా ! ఏం బావున్నది ! భారతవీరుడు ! సర్దార్ భగత్ సింగ్ ! సింగ్ ... ! భగత్ సింగ్ ది ఏకులం ! వీరుడు భగత్ సింగ్ ! ఎవరో తెలుసా : కాళీవరణ్ చెప్పాడు - అయిదుపాల్లు ఉరికిష వేళారట ! వదేసినుండి ఒక్కోపక్కన విలబడి తాడు లాగారట ! వరుసగా లాగుతూనేవున్నారుట ! కానీ భగత్ సింగ్ నోటినుంచి 'ఇంక్విలాబ్ జిందాబాద్ - విప్లవం వర్ధిల్లాలి - అనే వినాదంతప్ప మరొకటి రాలేదట !

'విప్లవం వర్ధిల్లాలి !'

జై జై !

ఇవ్యాళ్ళు ఎవరు ఇంత ఉత్సాహంగా వినాదాలు వేస్తున్నారు : ఎవరూ : సోమాజిత్ : ఓహో ! మూడురోజుల్నుంచి కవిపించకుండా పోయాడు ! ఎక్కువ దెబ్బలు కొట్టించెవరో తెలుసా : సోమా వలుగుర్ని పడేశాడు ! జాగ్రత్త కాపిల్లారు గారు సోమాపేరు చెప్పవద్దని వారించాడు. వీడు కాస్త బాగువడితే బావుండును ! కాళీవరణ్ కాస్త శ్రద్ధతీసుకుంటే వాడే బాగువడతాడు.

మరొక స్వరాజ్యగీతం పాడితే బావుండును. అందరికీ జై అనండి. ఊళ్ళోని దేవతలప్రతాపంవల్ల, కాళికాదేవికృపవల్ల మహాత్మాజీ దయవల్ల, విప్లవం

....విప్లవం వర్ధిల్లడంవల్ల ఊళ్ళోవి ఏల్లామేకా అంతా క్షేమంగా ఉన్నాడు. అన్ని రకాలగీతాల పాదలి :

భారత ధంకా లంకలో

మోగించెను వీరజవాహర్ :

రాజుల్లీ మహతోకూడా హోర్మోవియం వాయిస్తున్నాడు. ఎక్కడ నేర్చు కున్నాడు : ముందువళ్ళు ఎత్తు. పాదేప్పుడు మొహం పారలాగా అయిపోతుంది 'భారతధంకా లంకలో'....

బాలదేవ్ ఎక్కడ : పాదువుగా మారాడవి విన్నాను. దీక్షకూడా తీసుకున్నా డట : ఎవరిపేరు జపిస్తాడో : మహాత్మాజీ పేరా : నద్దురుపేరా :

చర్చా పెంబర్ పంతులమ్మ చాలా లావెక్కింది. బాబోయ్ :....ఒక్క కాళీ చరణ్ తోనే నవ్వుతూ మాట్లాడుతుంది. కాళీచరణ్ ఇవ్వొక్క లాల్పికి గుండ్రంగా ఏమిటో పెట్టకున్నాడే : సోషలిస్టుపార్టీ చిహ్నమా : అయితే కాళీచరణ్ చిహ్నం పెట్టుకొన్న రీడర్ అయిపోయాడన్నమాట : బాలదేవ్ కు, బావనదావ్ కు, తాసిల్దారుకు ఇలాంటి చిహ్నమున్నదా : పంతులమ్మ అందులో ఏదో ఆమరుస్తున్నదే : పువ్వు : ఆహా : ఇంకా బావున్నది. పూవుమార్కు ఏగరెట్టు : దాక్టర్ గారి నొకర్ ఇటువైపు వచ్చాడేమిటి : మాట్లాడకండి....కాంతి : కాంతి :

'కాళీచరణ్ గారివి దాక్టరుగారు ఏలుస్తున్నారు.' ప్యాయా మంగళాదేవితో చెప్పాడు.

'అయితే కాళీ....దాక్టర్ గారివి ఏలవలేదా : తాసిల్దారు, ఫేలావన్ మొదలైన వాళ్ళంతా కోర్టుకెళ్ళారు. దాక్టర్ గారు ఇక్కడే వున్నాడట :....వెళ్ళు ఏలుస్తు వ్నారు.'

ఏమిటో నంగతి :....సుమరికదాను ఏదీ :

ఏదీ ఒక్కపారి అనండి—

కాళికాదేవికి జై .

మహాత్మాగాంధీకి జై .

పోషరిష్ఠపార్టీకి జై ,

విప్లవం!

'కాశీచరణ్ గారు.'

'ఏమిటి?'

ఒకమాట చెబుతాను. మీరేమీ అనుకోవద్దు....హరగోరిబాబు తల్లి ఏడుస్తున్నది. ఇతర పీటల్లోకూడా ఆదవాళ్ళు కంటికి మింటిగా ఏడుస్తున్నారు. మీరిక్కడ ఆటపాటల్లో విమగ్నమై వున్నారా? ఇదేమీ బాగాలేదు. భగవంతుడుకూడా మీరు చేసేవనివి మెచ్చడు.'

'మేము భగవంతుణ్ణి పాటించం.' క్రమేద్ వాసుదేవ్ మధ్యలోనే అనేకాడు.

'సువ్యూ మాట్లాడకు.' కాశీచరణ్ గట్టిగా అన్నాడు—'ప్రతిచోటా సువ్యూ మధ్యలో మాట్లాడకు.'

అందరూ ఊరుకున్నారు. హరగోరితల్లి ఇంకా ఏడుస్తూనే ఉన్నది—'బాబూ! నాయనా! గోరిబాబూ!'

కాశీచరణ్ కళ్ళుకూడా చెమర్చినాయి. చిన్నవృటినుంచి హరగోరితో ఆరాడు, పాడాడు, పెట్టుబడివారి కావచ్చు; లేదా బూర్జువా కావచ్చు. ఏమైనా చిన్నవృటి ప్లేహితుడేగదా! అత డిరోజా లేడు. అతవితల్లి ఏడుస్తున్నది. ఈమె హరగోరి తల్లికాదు ఏదేర్చి - 'తల్లి' ఏడుస్తున్నది.'

'వాసుదేవ్''

'.....'

'అందరితో వెళ్ళిచెప్పు - పాటలు అపివెయ్యమని. రేపు బంగళాతోటలో సంతాపనభ ఉంటుంది. అందరికీ చెప్పు. తెలిసిందా.'

'వాసుదేవ్ కు అన్నిసంగతులూ బోధపడ్డాయిగాని సంతాపనభ అంటే ఏమిటో అర్థం తెలియలేదు. ఆ సభలో పాటలుపాడే పనిలేదు. ఉపన్యాసా లనలే ఇవ్వరా?....అయిదునిమిషాలు మెదలకుండా విల్పొవారి! ...భలే సభ.'

నలభై రెండు

హరగారికల్లి ఏడుస్తున్నది—'ఒరే నాయన!....గారీదాబూ!'

హరగారి పదహారేళ్ళవార్య మనుగుడుపు కాకమునుపే వచ్చింది. నిమ్మిడిగా ఏడుస్తున్నది! ఏరే ముసుగువాటన ఆమె కళ్ళమంచి కన్నీరు దారగా ప్రవహిస్తున్నది.

ఇళంకరపింగు పూర్తియాయించి తిరిగొచ్చాడు. కొడుకు దహనసంస్కారం గావించి తిరిగివచ్చిన తండ్రివిచారాన్ని కడుపు తడుక్కుపోయింది. వంగిపోయిన వడుంమీద చేతులుంచుకొని, ఎడ్లనైపు అజేవవిగా చూస్తున్నాడు. ఆ రెండు ఎడ్లూ 'రెండురోజులనుంచి వీళ్ళు మేకా ముట్టకోలేదు. కళ్ళల్లో వీళ్ళు వింపుకొని అటూ ఇటూ చూస్తున్నాయి. ఒకదానినైపు మరొకటి చూసుకొని దీర్ఘంగా విట్టారుస్తున్నాయి. రెండూ నాలుకతో నాక్కుంటున్నాయి; ఒకదానికొకటి ఓదార్పు చెప్పుకుంటున్నట్టుగా!....హరగారి వీటిని ఎంతో ప్రేమగా చూసుకునేవాడు. ఇది రెండునంపత్వరాల దూడలుగా వున్నప్పటినుంచే హరగారి వీటితో ఆడుకుంటూ ఉండేవాడు! అతనిమాట వివించడంతో రెండూ నంతోషంతో చెంగనాలు తీసేవి! ప్రాణంకంటే మిన్నగా చూసుకొన్నాడు....'

ఇళంకరపింగు కళ్ళురెండూ కన్నీటితో విండిపోయాయి...హరగారి ఇళం తిరిగి వచ్చేంతవరకు. అరెస్టు చేస్తారేమోననే భయం ఆయనను పెన్నంటుతూనే వున్నది. దహనసంస్కారాలు పూర్తిచేసుకొని తిరిగి వస్తూఉండగా కప్రాన్ వంటెన దగ్గర ఇనస్పెక్టర్ రామక్రిపార్పింగును అపేప్పటికి ఇళంకరపింగును వంటెన కిందికి దిగిపోతుండేమో వన్నంత భయంపేసింది. భూమి గుండ్రంగా తిరిగింది.

ఇనస్పెక్టరు రామక్రిపార్పింగును అరెస్టుచేసి అటవైపు తీసుకెళ్ళడంతో - ఇళంకరపింగ్ తన నహదరులతో అక్కడినుంచే తిరిగివచ్చాడు. స్టేషన్ వరకు వరుగుతుకుంటూనే వచ్చాడు. ఏమో, మళ్ళా ఇనస్పెక్టర్ కు మరో అభిప్రాయం కలిగితే ఏం గావాలి!....అదృష్టమేమిటంటే-విరజాపింగ్ కాదానిరి పదిహేనడంతో రైలాగింది. లేకపోతే ఇళంకరపింగ్ ప్లాట్ ఫారంమీదనే ఉండిపోవలసివచ్చేది!

తక్కినవాళ్ళంతా ఎలాగో పడుగెత్తి హేండిర్ పుచ్చుకున్నారు. సింగగారికికూడా ఒకచేతికి హేండిర్ దొరికింది. ఇంకలోనే ఒక వల్లకోటాయన వట్టుకొని లోపలికి లాగాడు. సిగ్గురదగ్గరకు వెళ్ళేప్పటికి విరజాసింగ్ కింద పడిపోయాడు. బండి ఆగింది. పాపం విరజాసింగ్ కు ఒకచెయ్యి తెగిపోయింది. గార్లు అకన్నీ కటిహార్ అప్పత్రిలో చేర్చారు. ఇవళంకరసింగ్ కు ఇంటికొచ్చేదాకా నమ్మకం కలగలేదు. ఏమో ఎటునుంచి ఎర్రబోపీవాడు వస్తాడోనని ఖంగారులో వుండిపోయాడు. హసర్ గాంవ్ సంతలో ఒక ఎర్రబోపీనాణ్ణి చూసేప్పటికి ముప్పైరుబది పోళాయి :
....ఒకమనిషి ఎర్రపంద తలగుడ్డ చుట్టుకొన్నాడు ! అతగాడికి ఎర్రపంచే దొరికింది కాబోయి !

ఇంటికొచ్చేప్పటికి హరగోతల్లి రొమ్ములు బాచుకుంటూ నేలమీదదొర్లుకూ ఏడవటం చూశాడు. ఆయనకూడా చిన్నపిల్లవాడికిమల్లే వెక్కివెక్కి ఏడవడం సాగించాడు. తూర్పింట్లో, వసారాలో హరగోతల్లిర్య మునుగుబెట్టుకొని ఏడుస్తున్నది. ఎదురుగా గోడమీద హరగోతల్లిదో వేలాడదీసివున్నది. రౌతహాట్ తిరునాళ్ళలో తీయించుకున్నారు - తలపాగా, చేతిలో కత్తి !

'ఒరి నా బాబూ !....గోరీబాబూ !'

ఇవళంకరసింగ్ ఎద్దుమెడ పుచ్చుకొని ఏడుస్తున్నాడు - గోరీ ! అబ్బాయి గోరీ !

సుమరికదాసుకు వినిపించింది. ఓహో ! ఇవళంకరసింగ్ వచ్చినట్టున్నారు.

'ఇవళంకరబాబూ ! ఊరుకోండి ! గుండె విబ్బరం చేసుకోండి !....మీరే ఇలా బాధపడితే అడవాళ్ళపరిస్థితి ఏం గావాలి !....హరగోరీ తల్లిబాధ చూడలేకుండా వున్నాం. మీరు కాస్త ఆమెను ముందు సమాధానపరచండి ! ఏడవకండి !' సుమరికదాసు ఇవళంకరసింగ్ ను చేతులతో వట్టుకొని తీసుకెళ్ళాడు ! అక్కడ విరిబిదిపున్న వాళ్ళతో - ఎలా ఓరార్పాలో నోరురాకుండా వున్నది. అన్నిశోకాలకంటే పుత్రశోకం మహాచెడ్డది....నే ననుభవించాను. వరుగురికొడుకుల్ని కమలానది ఒడ్డున దహనం చేసి వచ్చాను. గుండె రాయచేసుకున్నాను. పుత్రశోకం !....హే భగవాన్ ! ఎవరికీ కలగకూడదు !' అని అన్నాడు.

శివశంకరసింగ్ మరింత దిగ్గరగా ఏడుస్తాడు. నెమ్మదిగా అనం ఎక్కువవుతాడు. వచ్చినవాళ్ళంతా ఆ తరువాత ఏం జరిగిందో తెలుసుకోవాలనుకుంటారు.... హరగోరి మృత్యువుకుంటెకూడా హృదయాన్ని తాదించింది - రామక్రిపాలిసింగ్ అరెస్టుకావడం! ఎందుకు అరెస్టు అయినట్లు? ఎలా అరెస్టు అయ్యాడు? ఎవరిమీద వారంట్లున్నాయి? తాసిల్దారు ఏక్వనార్ ప్రపాదమీదకూడా వున్నదా? 'తాసిల్దారుగా రొస్తున్నారు. మోదా ఇవ్వండి.'

తాసిల్దారును చూడడంతోనే శివశంకరసింగ్ నేలమీద పడిపోయాడు. దిగ్గరగా ఏడవటం సాగించాడు - 'ఏక్వనార్ థయ్యా. హృదయం దహించుకు పోతున్నది - థయ్యా!....హృదయం!'

'శివశంకరసింగ్, ఏడవకు! ఈ ఏడుపు జీవితాంతంవరకు ఉండనే ఉంది, ఒక్కరోజు ఏదీనంతమాత్రాన హృదయం చల్లబడదు ఇప్పుడు బెంజేలు వడవల వినతరుణం కాదు! కేసు చెడుమార్గం వట్టింది. సింగ్ జీ అరెస్టు కావడమే! ఈ కేసు తప్పుమార్గం వట్టిందనడానికి విదర్శనం! ఇప్పుడు డిక్ ఎవరిమీద ఆవరణాబోతున్నదో తెలియడంలేదు! ఖాసి కేసు! లేచి ఇలా రండి! మీతో ఒకవిషయం మాట్లాడాలి.'

శివశంకరసింగ్ లేచివిరిబడ్డాడు. వెంటనే తాసిల్దారుతోకలిసి బయటికి కొంచెందూరంగా వెళ్లాడు. సుమరితదాసుకు ఆ రహస్యమేమిటో ఎంటాదా? మంచిదే! అనబవిషయ మేమిటో తెలుస్తుంది!

తలుపుదగ్గర విరిబడినవాళ్ళందరూ దీర్ఘంగా విట్టారుస్తారు - ఇప్పుడు ఎవరి మీదికి ఏ ఆవరణ వస్తుందో, ఏమో! హే భగవాన్!

'నమస్కారం సిద్ధాంతిబాబాయ్!'

సిద్ధాంతిగారితో ఫేలావన్ కూడా వచ్చాడు సిద్ధాంతి బాబిగవున్న మోదా మీద కూర్చుంటాడు! ఫేలావన్ తాసిల్దారుదగ్గరకు వెళ్ళి విరిబడతాడు! సిద్ధాంతి నెమ్మదిగా ఆక్కడున్నవాళ్ళతో అంటాడు - 'మీరంతా ఇక్కడే జేస్తున్నారు? అంటే ఆయన అర్థం - ఏం ప్రమాదం వస్తుందో ఏమో వెళ్ళిపోండి. అవి! అడుసు చూసుకొని అందరూ వెళ్ళిపోతారు. 'తాసిల్దారుగాదా! ఇక్కడికే వచ్చేయ్యండి. అందరూ వెళ్ళిపోయారు!' అని సిద్ధాంతి ఏడుస్తాడు.

‘విషయమేమిటంటే - ఎన్. పి. ఒకసాయంటు లేవదీశాడు - తాపిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ పొలంలోని నారుమళ్ళు రక్షించడానికి తాపిల్దారు హరగోరీ ఎండకు వెళ్ళినట్లు.’ తాపిల్దారు అన్నాడు.

‘రామక్రిపాల్ సింగ్ భయ్య ఎలాగూ లేడు. నేను మీకు చెప్పవలసినవాణ్ణి కాదు; కేసు మీదేగదా. ఉచితమనుకున్న ఖర్చు మీరు ఇచ్చుకుంటే బావుంటుంది.’ శివశంకరసింగ్ బతిమలాడుకుంటూ అన్నాడు.

సిద్ధాంతిగారు ఏదో చెప్పారనుకొని గొంతు నవరించుకుంటాడు. కావి మమరితదాసు మధ్యలోనే అందుకుంటాడు—‘శివశంకరసింగు! ఈ కేసు తాపిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ కి కాదు, హరగోరీది. ఎలాగంటారా? రాతకోతలు, అక్రమించుకోవడం - స్వాధీనం చేసుకోవడం - అన్నిటిపీ హరగోరీబాబు ప్రారంభించాడు, ఇవన్నీ రాకపోతే ఈ లంకాకాండ జరిగివుండేది కాదు. తాపిల్దారు హరగోరీయే ముందు ప్రారంభించాడు. తాపిల్దారు విశ్వనాథప్రసాద్ ఆయనకు నహాయవద్దాడు. చివరకు ఈయనగారి పొలంమీదనే నందాల్ వాళ్ళు తిరగబడ్డారు. ఇప్పుడు మీరే చెప్పండి, కేసు ఎవరిదో. నాకు తెలుసు ఆనందివిషయం!... ఇన్ స్పెక్టరుకు వదిలేయి ఇవ్వవలసిందే.’

‘తాపిల్దారుగారూ! ఎలాగో, అందరూ సంప్రదించుకుంటే ఈ గ్రామాన్ని రక్షించండి.’ అని ఫేలాన్ అన్నాడు.

‘రామక్రిపాల్ భయ్య లేడు. నేనేం చెప్పను.’ శివశంకరసింగు మాటి మాటికి ఇదేమాట వల్లె వేస్తున్నారు.

చాలాసేపు గడిచాక సిద్ధాంతిగారు—‘అయ్యో తాపిల్దారుగారూ! నాకు న్యాయంగా తోస్తున్నదేమిటంటే—ఎలాగైనావరే - మీరీ వ్యవహారాన్ని దుజాన మేసుకొని వదిలించాలి. తప్పుడు!’ అని అన్నాడు.

చివరకు అందరూకలిసి విర్ణయించారు—ముందుగా రామక్రిపాల్ సింగ్ మ జామీనుమీద విడుదల చేయించాలి. ఆ తరువాత అందరూకలిసి, ఏమిచేస్తే బావుంటుందో, అవిధంగా చేయడం మంచిది. అయిన ఖర్చులు సింగ్ గారు ఇచ్చుకోవడమే నబబుగా ఉంటుంది.

సిద్ధాంతిగారు నవ్వుతూ—‘ఇవ్వక్క సోషలిస్టులు సంకాపనకు ఏర్పాటు చేశారు. ఎవరూ పెళ్ళలేదు. ఇప్పుడు అనాదికి నరంబే ఏమిటో దాగా బోధపడింది. మాట్లాడితే నరలు, సమావేశాలు! నే వివివరలోనే చెప్పలేదు—ఊరిమీద కాకుండా గద్దలూ తిరుగుతాయి!’ అని అన్నాడు.

‘సిద్ధాంతిగారు : మీరు నరలు, సమావేశాల్ని దోషం పట్టకండి.’ కాళీ చరణ్ పక్కన, కొంచెం చీకట్లో ఉన్నాడు.

‘రా కాళీ! రా!’ తాపిల్దారు నవ్వుతూ అహ్వనించాడు—‘మీరు సాక్ష్యం ఇవ్వాలయ్యా! బాలదేవకూడా ఇవ్వాలి! మీ ఇద్దరుబిడర్ల సాక్ష్యంమీద న్యవహార మంతా ఆధారపడివున్నది!’

కాళీచరణ్ మోరామీద కూర్చుంటూ—‘సాక్ష్యం ఇవ్వవలసివుంటే ఇస్తాం. తెలిసినవిషయం చెప్పడానికి అభ్యంతర మేముంటుంది! ఇనప్పెక్టరై నా, ఎస్. పి. అయినా, లేదా కలెక్టరుదగ్గరా చెప్పవలసివచ్చినా విషం చెప్పడానికి భయమెందుకు!’ అని అన్నాడు.

‘మంచిమాటన్నాడు!’—ఒక్క సిద్ధాంతితప్ప తక్కినవాళ్ళంతా అన్నారు—‘మంచిమాటన్నాడు!’

తాపిల్దారు గారినికరు రణజీత్ వరుగెత్తుకుంటూవచ్చి—‘కమరీ దీదీకి మళ్లీ’ అని అన్నాడు.

‘అయితే ఇక్కడి కేందుకొచ్చావు! డాక్టర్ గారిదగ్గరి కెళ్ళు!’ అని తాపిల్దారు కొంచెం విసుక్కుంటూ అన్నాడు—‘ఈ డాక్టర్లు ఏం మందు లిస్తారో ఏమో, ఇన్నిరోజుల్నుంచి వైద్యం చేస్తుంటే రూపాయలో వన్నెండణాంవంతుకూడా తగ్గలేదు!’

అసలువిషయం బయలుపడింది. ఈ న్యవహారమంతా కాళీచరణ్, బాలదేవ్ సాక్ష్యంమీద ఆధారపడి ఉన్నదట!

‘ఐవ! ఐవ!’ సిద్ధాంతి లేచిబిరిబిడి—‘కాళీదాదా! రేపు కొంచెం నీ చెయ్యి చూపించు. నీ రేఖలు ఏముంటున్నాయో చెబుతాను. పుట్టిన నక్షత్రం, నెలా గుర్తు వుండిగా!’

సిద్ధాంతికి భయం వట్టుకున్నది....కాశీచరణ్. బాలదేవ్ ఎవరిపేర్లు చెబితే వాళ్ళను పోలీసులు అరెస్టు చేస్తారేమో. ఆ ఇద్దరికీ అతనిమీద కోపంగా వున్నది.బాలదేవ్ విషయంలో అంత భయంలేదు. కాని కాశీ.....శివ! శివ!

నలభై మూడు

దాని లక్ష్మి ఈరోజున మనసులోని ద్వారాలన్నీ తెరిచివేస్తుంది. లక్ష ద్వారాలు!

'బాలదేవ్ గారూ!'

'ఏమిటి?'

'రామదాసుకు మళ్లా మతి చలించింది. చిన్న భండారీతో చెప్పారు—ఒక దాసిదాన్ని పెట్టుకోవడానికి అనుమతించమని లక్ష్మితో చెప్పు అని!....ఏం చెయ్యమంటారు?'

బాలదేవ్ ఏం సమాధానం చెబుతాడు? దాసిని పెట్టుకోవడం ధర్మవిరుద్ధమని ఆయనకు తెలియదు. ఆయన దీక్ష తీసుకొని రెండు మూడు మాసాలే ఆయింది. మతానికి సంబంధించిన వియమాలూ విధులూ ఏమిటో ఇంకా తెలుసుకోనేలేదు. అమాటకొస్తే మహంతు సేవాదాసుమాత్రం....!

'బాలదేవ్ గారూ! మీరు కొంచెం ఆయనకు నచ్చజెప్పండి. ఆయనకు మతి చలించింది. ఈమధ్య తాంత్రికులపేటకు అదేపనిగా వెళ్ళివస్తున్నాడు. రామప్యారీ తల్లికి నాలుగుసేర్ల వియ్యం ఇప్పించాడని భగత్ చెప్పాడు. నే నడిగితే—'మతంలో వనిచేసిన పాత వనిమనిషేగదా అని ఇచ్చాను. ఇక్కడ పురాణవతనం చేసేవాళ్ళు పాలు మీగడలు మెక్కుతున్నారు. పవీ పాటాలేకుండా! బీదవాళ్ళకు నాలుగుసేర్ల వియ్యమిస్తే వ్రవంచం మువిగిపోయిందా?' అని రెట్టించాడు.

బాలదేవ్ కు ఈమధ్య మతి శూన్యమైనట్టు కనిపిస్తున్నాడు. చిన్నవిషయం కూడా అర్థం కావడంలేదు. వింత అమాయకుడు!

'మీరు మతంలో ఉండడం ఆయన కిష్టంలేదు!' లక్ష్మి బాలదేవ్ వైపు చూస్తుంది.

'అయితే నేను వెళ్ళిపోతాను. నేనుండదంవల్ల మతవియపాలకు వ్యతిరేకమైతే వెళ్ళిపోతాను.'

'ఎక్కడికి వెడతారు?'

'చన్నన్ పట్టి.'

లక్ష్మి హృదయం ఒక్కసారిగా కొట్టుకొన్నదని ధడాయమని ఈమధ్య చాలా కాలంగా బారదేవ్ చాలా చింతాకాంతంగా ఉంటున్నాడు. అన్నపానాదులు కూడా తగ్గిపోయాయి. ఎక్కడకీ బయటికికూడా వెళ్ళదంలేదు. ఆననంమీద కూర్చొని టీక్ పారాయణం చేసుకుంటున్నాడు. బారదేవ్ సాక్ష్యంమీదనే కేసు ఆధారపడివున్నదని తాసిల్దారుగారు చెప్పి వెళ్ళారు. అప్పుడు బారదేవ్ 'సాక్ష్యం చెప్పడానికి నేను కోర్టుటోనులో ఎక్కను.' అని సమాధానం చెప్పాడు. మహాత్మాజీ - కోర్టులకు, సాక్ష్యాలకూ దూరంగా వుండమన్నాడు.... ఇవ్వాలి మతమంతా కూన్యంగా వున్నది. ఈరోజే లక్ష్మి సమస్తవిషయాలు చెప్పకుంటుంది.

'మీరు చన్నన్ పట్టి వెడతారా,....మరి నేనో?'

'మీరా.'

లక్ష్మి బారదేవ్ కళ్ళలో కళ్ళుబెట్టి చూస్తుంది. లక్ష్మి ఇలా చూసినప్పుడల్లా బారదేవ్ మరోప్రపంచంలోకి వెళ్ళిపోతాడు. ఒక శునోహరమైన సుగంధం గాలిలో తేలియాడుతుంది. పవిత్ర సుగంధం. టీక్ గ్రంథంనుంచి వచ్చే సుగంధం లాంటిది.

'చెప్పండి, నే నెక్కడికి వెళ్ళను? నాగతి ఏం కావాలి? మహంతు దాసిగా నే విక్కడ ఉండిపోవలసిందేనా?' లక్ష్మి కళ్ళలో నీళ్ళు విండుతాయి.

'వద్దు లక్ష్మీ. వద్దు. మమ్మ రామదాసుకు దాసిగా ఉండనవసరం లేదు. నేను....మమ్మ....మీరు....'

'బారదేవ్ గారూ.' లక్ష్మి ఏచిదానిలా బారదేవ్ ను కొగలించుకుంటుంది— 'రక్షించు బారదేవ్. ఒక్కసారి చెప్ప - మమ్మ రామదాసుకు దాసిగా ఉండనవసరంలేదని. చన్నన్ పట్టి వెళ్ళనని చెప్ప. నన్ను వదిలిపెట్టి వెళ్ళకు బారదేవ్. మమ్మే నాకు రక్ష.''

‘లక్ష్మి!’ బాలదేవ్ లక్ష్మిని ఓదార్చుతూ అంటాడు—‘ఏవరైనా చూస్తారు!’

లక్ష్మి బాలదేవ్ కఠీరమంచి విడిపోయి వేరుగా కూర్చుంటుంది. తల దించుకొని ఏడుస్తున్నది.

బాలదేవ్ కఠీరమంతా ఏదో యుంకారం చేస్తున్నట్టుగావున్నది. కణకల దగ్గర వేడిచేసిన ఉప్పుమూట పెట్టినట్టున్నది.... ఒకసర్కాయం ఆశ్రమంలో అతనికి చెవిపోటు వచ్చింది. గంగూలీతీ ఉప్పుమూట వేడిచేసి కాపు కాయచున్నాడు ... గుండె కొట్టకుంటున్నది. లక్ష్మిచెయ్య బాలదేవ్ ముక్కుకుదగ్గరగా వచ్చింది. లక్ష్మి రోమరోమంనుంచి పవిత్రమైన సువాసన వేస్తున్నది. చందనంలాగా మనో హరికీతలనుగంధం వెలువడుతున్నది. బాలదేవ్ మనస్సు ఈ సుగంధంలో మువిగి తేలుతున్నది. లక్ష్మి లేకుండా అతను చన్నన్వటిలో ఎలా ఉండగలుగుతాడు !.... రూపచితి, మాయాణి. లక్ష్మి !

‘మహాత్మునిమార్గాన్ని పరిత్యజించకండి. బాలదేవ్ గారూ ! మహాత్ముడు అవతారపురుషుడు. ఈమధ్య మీ రెండుకు వికలమనస్కులుగా ఉంటున్నాడు ; మహాత్ముడిమీద భారం పెయ్యండి. మహాత్ముని సందర్శించిన కళ్ళల్లో పాపానికి స్థానం కల్పించకండి ! మహాత్మాణి ఉపదేశక్రవణించేసిన చెవులకు మాయా మోహ మధురవచనాలు వినే ఆస్కారం కల్పించకండి. మహాత్మాణి సద్గురుభక్తులు!’ లక్ష్మి కళ్ళుమూసుకుని ర్యానంచేసుకునే ఆననంమీద ఆసీనురాలై ఉన్నది. తెల్లటి చీరెమీద విరబోసుకున్న నల్లటి దీర్ఘమైన కేశాలు. పసిమిరంగు ముఖమండలం ! ర్యానముద్రలో ఈవిధంగా కూర్చోని ఉపదేశించే ఈ లక్ష్మి మరొక లక్ష్మి అవతారం !.... బాలదేవ్ చేతులు రెండు అప్రయత్నంగా పైకి లేచాయి.

లక్ష్మి పవిత్రాత్మనాణి, మరల వివిసిస్తుంది. ‘ప్రపంచదోషాలను పరికించే ముందు నీ కాయాన్ని సువ్యవీక్షించుకో! తన మైలా తన మార్గరో జగకీరీ!.... ముందు మనస్సును కుట్రంగా ఉంచుకో! మనస్సు పవిత్రంగా లేనప్పుడు విరాళ కలుగుతుంది. దుఃఖాలవచ్చి చోటు చేసుకుంటాయి. మార్గమధ్యాన విచారవరదనంతో ఎందుకున్నావు !.... భయపడతా వెందుకు !....’

పల్లె పల్లె పగులకా
 నగర రహ నాకొన
 వీరహం మేఁ దేరావరా
 కహహం కొనకాదోష్.

—నడుస్తూవుంటే అరిసిపోవడం జరిగింది. గమ్యం చేరుకోవాలంటే ఇంకా తొమ్మిదికోసులు నడవాలి. మధ్యలోనే అగిపోవలసివచ్చింది. ఎవరిదోష మిది?

స్వయంగా భారతమాతే మాట్లాడుతున్నదవి బాలదేవ్ కు అనిపించింది. ఆమెది ఇదే రూపం! రక్తపిత్తమైన సాదాలు. విరబోసుకున్న జాట్లు!....భారత మాత కన్నీరుముప్పీరుగా ఏడుస్తున్నదవి బావన్ దాస్ అన్నాడు. ఆమె కన్నీరు కార్చడం లేదు! మార్గాన్ని ప్రబోదిస్తున్నది. మంచిమార్గాన నడుస్తూ అనుచిత కార్యాలు ఆచరించేవాళ్ళను హెచ్చరిస్తున్నది. బావన్ దాసు భ్రమలో పడిపోయాడు.బాలదేవ్ మహాత్మాజీమార్గంలో నిరాళగా, విచారవదనంతో నడుస్తున్నాడు.

‘భారతమాత! జై, మహాత్మాజీకి జై.

భారతమాతా! భారతమాతా!’

మహంతు రామదాసు చాలాపేవటినుంచి గన్నేరుచెట్టు చాటునవిలబడి వాళ్ళ మాటలన్నీ వింటున్నాడు. ద్యానముద్రలో కూర్చోని లక్ష్మి ఉపదేశం ఇస్తున్నది; బాలదేవ్ చేతులుజోడించి తదేకంగా లక్ష్మివైపు చూస్తున్నాడు. అకస్మాత్తుగా బాలదేవ్ లక్ష్మి ‘చరణా’లను స్పృశించి కేకలుపేయడం ప్రారంభించాడు — ‘భారతమాత! జై.’

‘భండారీ! ఓ భండారీ!’ మహంతు రామదాసు వెనక్కు పరుగెడుతూ అరిచాడు—‘భండారీ! బాలదేవ్ ఏచ్చివదైపోయాడు. పరుగెత్తు, పరుగెత్తు!’

మతంలో జనం పోగయ్యారు. దాక్టరుగారు, కాపిల్దారుగారు, కాళీచరణ్, ఫేలావన్ సింగ్ యాదవ్ అందరూ వచ్చారు. బాలదేవ్ ముసలి పినతల్లి మధ్యలో ఏడుస్తూ రాగంతీయదానికి ప్రయత్నిస్తున్నది. అందరూ ఒక్కసారిగా విసుక్కువడంతో మానేసి, అందరి మొహాలవైపు చూస్తూ విలబడింది. కొంచెంపేవయ్యాక మళ్ళీ మొదలుబెట్టింది—‘ఓ నాయనో! ఓరి బాలదేవో!’

‘ఏయ్, నోరు మూసుకో!’

డాక్టరు బాలదేవ్ చేతికి రబ్బరువట్టికట్టి చేతితో ఒక చిన్నిబంతిని నొక్కుతున్నాడు.... ఓహో! ఈ యంత్రంతోనే తాపిల్దారుగారమ్మాయినికూడా పరీక్షిస్తారు! ఓహో అదా!

బాలదేవ్ ఉండి ఉండి చేతులుదిగించి లేచి వింటున్నాడు—‘నేను పిచ్చివాణ్ణి అయిపోయానని మీ రనుకుంటున్నారా? ఎప్పటికీ కాదు! మీరు వన్ను పిచ్చివాడికింద జనుకడకారా? ఈ ఊరు ఒకప్పుడు ఎలా ఉండేది? దీనిపేరు తెలుపా ఎవరికైనా? అలిండియాలో దీని పేరు ప్రఖ్యాతులు వ్యాపింపజేసిందెవరు? వన్ను వదలండి. నేను గాంధీజీ మార్గంనుంచి తప్పుకునేవాణ్ణి కాదు!’

గుంపులోనుంచి ఎవరో అన్నారు—‘మతంలో ఉంటే ఎవరికైనా గంజాయి ఇచ్చే అలవాటువుతుంది!’

‘ఎవరయ్యా? నేను గంజాయి తాగుతానని అంటున్నారు, కల్లు గంజాయి దుకాణాలదగ్గర ఏకేటింగు చేపినవాణ్ణి నేను గంజాయి తాగడమా? ఛీ ఛీ! మహా త్యాజీ మార్గాన్ని నే నెప్పుడూ వదలను! మహా త్యాజీయే నాకు సాక్ష్యం!’

బాలదేవ్ పినతల్లి ఎవరు చెప్పినా వివలేదు. పాట పాడుకుంటూ ఏడుస్తున్నది—‘అయ్యో! బాలదేవా! ఈ డాక్టరు ఆ తాపిల్దారుగారిపిల్ల జబ్బు తెచ్చి వీకు పెట్టాడరోయ్! ఇలాచేయటం మంచిదేనటయ్యా డాక్టరు! తాపిల్దారుగారమ్మాయి కింకా పెళ్ళికాలేదు! మా బాలదేవ్ కుక్కలా పెళ్ళికాదు కాబోయ్! అయ్యో దేవుడా!’

‘బాలదేవ్ గారూ!’ లక్ష్మి అన్నది—‘మనస్సును ప్రకాంఠంగా ఉంచుకోండి!’

‘ఎవరూ? లక్ష్మి! నమస్కారం అందుకోవమ్మా!.... ఏమీ పరవాలేదు! నా కప్పుడప్పుడు గాంధీజీ ‘గాలి’ తగులుతూ ఉంటుందిలే! చున్న గోసాయికి రోజూ తెల్లనారురూమున ‘గాలి’ పోకేది!’ బాలదేవ్ మెదలకుండా కూర్చున్నాడు.

‘డాక్టరుగారూ! ఈమధ్య బాలదేవ్ గారు చాలా విచారంగా వుంటున్నారండి. అసలు రాత్రిపూట ఏద్రబోయేవారు కొదనుకుంటాను. ఒక వారంక్రితం జ్వర

మొచ్చింది. ఆ జ్వరంలో పచ్చటిమందుబిళ్ళలు ఏవో ఏదెవిమిది ఒక్కసారే మింగేశారు.'

'పచ్చబిళ్ళలా : ఒక్కసారే మింగేశారా ?' దాక్టరు ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు.

'అవునండీ, పచ్చటి జ్వరమాత్రం ఈళ్ళో వంచిపెట్టడానికి ఇచ్చారే. వాటిలోనుంచి తీసుకొన్నాడు. నాతో అన్నారూ—'రోజూ ఎవడు వేసుకుంటాడు, వారానికి సరిపడేదిబిళ్ళలు ఒకేసారివేసుకుంటే పోలా.' అని.

దాక్టరు గొడ్డున నవ్వాడు—'దాంధేవగానూ, మంచిలెక్కే మీది, నది రోజూలు షర్పతు తాగండి, నయమవుతుంది. ఏం ఫలవారీదు. ఆ మందువేది వంటికి పట్టింది.'

'కిన్మిన్, దావిమ్మవళ్ళు, కమలాపలారి రసం చలవచేస్తుంది. వేడిని తగ్గిస్తుంది. జైల్లో నేను ఈ పళ్ళతోనే గడిపేశాను,' అని రామక్రిపార్సింగ్ అన్నాడు.

దాంధేవ, కాళీచరణ్—ఈ ఇద్దరి సాక్ష్యంమీదనే ఈ కేసు ఆధారపడి వున్నది. ఊరికీ వేయాలన్నా, రక్షించాలన్నా ఏళ్ళచేతుల్లోనే ఉన్నది. దాంధేవ సాక్ష్యం చాలా విలువైనదని ఇన్స్పెక్టర్ అన్నాడు.

ఫేలావన్సింగ్ యాదవ్ ఈమధ్య కాళీచరణ్ తో బాగా పూసుకొని తిరుగు తున్నారు. పార్టీ ఆపీసువక్కన నాలుగుస్థంబాల పాకబిటి వేయించి ఇస్తానని కూడా అన్నాడని, జిల్లా పార్టీఆపీసు 'ఆతిథిగృహం' లాంటిది : మీటింగుల రోజుల్లో సహచరులొస్తే అందులో ఉంటారు.... కాళీచరణ్ ఈ విషయం ప్రస్తావించడమేమిటి, ఫేలావన్సింగ్ వెంటనే ఒప్పేసుకోవడమేమిటి. వెంటనే జరిగి పోయాయి.

విధాంతి కాళీచరణ్ చెయ్యడాని—'అబ్బాయ్ కాళీచరణ్ : మీ నక్షత్రం జాలా దావున్నది. యశస్సు గడిస్తావు. సంశాసప్రాప్తి ఉన్నది. డబ్బుకూడా గడిస్తావు. అయితే పెద్ద 'గండం' ఒకటి వున్నది :'

సింగ్ గారు దాంధేవతో—'ఈ కిన్మిన్, ఈ కమలాపళ్ళూ తినండి : మందు వేడిని తగ్గిస్తాయి.' అని చితిమలాడుతున్నారు.

ఈ సాక్ష్యం బారదేవ్ గతించిన గౌరవాన్ని తిరిగి తెచ్చిపెట్టింది. ఆయన విలువను ఇనుమదీపజేసింది.

'గాంధీగారి పిదగాలన్నీ నే నెప్పుడూ విడిచిపెట్టను. ఆయన చెప్పినట్లు— ఈ కోర్టులకూ, కొట్లాటలకూ నేను దూరంగానే వుంటాను.' అని అంటున్నాడు.

బారదేవ్ ప్రత్యేకించి ఏమీ చెప్ప నవసరంలేదు. 'ఈ సంతకం మీదేనా?' అని అడిగితే 'నాదే' నని చెబితే చాలు. ఇంకేమీ చెప్పనవసరంలేదు. సంజీవ బారదేవ్ దే! ఇందులో అబద్ధ మేముంది? కాళీదళాక్షి కూడా చేశారు.

.... ఎలాగైనానరే, బారదేవ్ ను సాక్ష్యం ఇచ్చేందు లుప్పించారు. లేక పోతే గ్రామంమీదికే పెద్దముప్పు వచ్చివరుతుంది! రక్షికి తాపిల్దారు ఒకమాట చెబితే ఈ సమస్య ఇచ్చే పరిష్కారమవుతుంది.

నలభై నాలుగు

ఈమధ్య డాక్టరు పిన్నిదిగ్గర ఎక్కువసేపు కూర్చోవడం ప్రారంభించాడు. అక్క రున్నంతవరకు చల్లటినీడన వున్నట్టుగా ఆయనకు స్పృహస్తుంది. ఇంకే పపి చేయ బుద్ధికాదు. ఉత్సాహమంతా 'ప్పిరిట్'లా కరిగి సురిగిపోతుంది. ఈ మానవ కల్యాణంలో ఏమున్నది? విషజ్వరానికి రామబాణంలాంటి ఔషధం ఒకటి తాను నృష్టిస్తాడు. బాగానే ఉంది! ఆ తరువాత? ఆ తరువాత అన్నిసందర్భాలలో జరిగేదే జరుగుతుంది. అయిదణాల యాంఫూల్ (ఇంజక్షన్) ఏబై రూపాయ లవుతుంది. ఇక ఇక్కడ మనిషి జీవించి ఏమి సాధిస్తాడు? ఇది జీవితమా? ఈ మనుషులు పశువులకంటేకూడా అమాయకులు! పశువులకంటేకూడా క్రూరమైనవాళ్ళు! పొట్టకోసం! ఇదే వీళ్ళలోని బలహీనత! ఈనాటి సామాజికవ్యవస్థ వీళ్ళను తన ఉక్కు కదింధహస్తాలలో బంధించి వీళ్ళను ఉక్కిరిబిక్కిరి చేస్తున్నది. నోరుమూసి జోల పాడుతున్నది. వీళ్ళగుండెల కొండల్లో మారుమోగే ఆర్తనాదాలను అణచి వేస్తున్నది. అయినా వీళ్ళింకా జీవించాలనే కోరుకొంటున్నారు. తాను వాళ్ళకు జీవం పోస్తున్నాడు. దీనివల్ల ఏమవుతుంది?

‘దాబా! నువ్వు తగవదీత చదువుతావా?’ అని అడిగింది పిన్ని.

డాక్టరు కొంచెం విశ్రాంతిచెంది ఆమెపైపు చూశాడు. కైలులో ‘గీతా రహస్యం’ చదవడానికి ప్రయత్నించాడు. తాను! మమతకూడా ఎప్పుడూ ‘గీత’ ‘రామకృష్ణ పరమామృతం’ సంచిలోపేసుకొని తిరుగుతూ ఉంటుంది. బహుశా ఆమెకు అవి అర్థంకూడా కావచ్చు. మమత తరచు అంటూ ఉండేది—‘తీరికగా వున్నప్పుడు తప్పకుండా ‘గీత’ చదువు!....అర్థం కాదా? ఏదో ఒకటి అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించు. ఏదో ఒక అన్వయం దొరుకుతుంది’....తను గీత చదువుతాడు.

‘డాక్టరుగారూ! కై హింద్!’

‘రా, కాశీచరణ్! ఏమిటి సంగతులు?’

‘నువ్వుకూడా పూర్ణియా వెళ్ళివచ్చావు గదా!’

‘వెళ్ళానండి. ఆక్కడనుంచే వస్తున్నాను. ఊళ్ళోవాళ్ళంతా విడుదలవుతారనే అనుకుంటున్నాను. మమ్మల్ని సత్కారాలు వసీలు చాలాప్రశ్నలు పేపి పెడ మార్గం వట్టింపడానికి ప్రయత్నం చేశాడు. కాని సాధ్యపడలేదు! ఆయనకూ చివరకు బోధపడింది. బారదేవ్ కూడా ఇలాగే గట్టిగా సమాధానం చెప్పాడవివిన్నాను!వసీలు నన్ను—మీరు చదువుకోలేదు; సంతకం చేయడం ఎలా వస్తుంది. రాదు అని అన్నాడు. నాకు రెండూ వచ్చినవి రెట్టింపి చెప్పాను. ఇనస్పెక్టరుగారిముందు నేను సంతకం చేశాను, కావాలంటే మీ ముందుకూడా సంతకంచేసి చూపెడతాను!అధికారి నన్ను సంతకం చెయ్యమంటే వెంటనే సంతకం చేశాను!’

‘ఏ కాగితంమీద సంతకం చేశారు? ఆ కాగితంమీద ఏం రాసివున్నది?’ డాక్టరు ప్రశ్నించాడు.

‘ఏం రాసివున్నదో, చదవలేదు. ఇనస్పెక్టరు ఇంగ్లీషులో ఏదో రాశాడు. గవర్నమెంటుకాగితాలమీద మనకు వ్యతిరేకంగా ఎందుకు రాస్తారండి?’

‘అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా!’ డాక్టరు పెద్ద పెట్టున నవ్వాడు—‘బారదేవ్ కూడా ఇలాగే చెప్పాడేమో!’

‘ఇందులో నవ్వవలసిన దేమున్నదండి!’ కాళీవరణ్ కొంచెం పొరుషం తెచ్చుకుని అడిగాడు.

‘అవును, నవ్వవలసినవిషయం కాదు, విచారించవలసిన విషయమిది! కాళీ వరణ్! ఈ విషయంలో నేను ఎక్కువగా చెప్పకూడదనుకో!....అయినా — సంతోర్ వాళ్ళనుంచి పొలాలు లాక్కొని జమీందార్లు సంతృప్తిపడతారనేది నీ ఉద్దేశ్యం! ఆ తరువాత రైతులపని పడతారు. విన్నూ, బారిదేవ్ ను ప్రథమాస్త్రిగా ఉపయోగించుకున్నారు. ఇది విచారించవలసిన విషయం కాదంటావా!’ డాక్టరు ఏకవిగువున చెప్పేవాడు. గాలి పీచుకోకుండా!

‘అయితే, అయితే మీరు అలా ఎందుకు రిపోర్టు ఇచ్చారు—సంతోర్ ప్రజల దెబ్బల్నిబట్టి ప్రాజెక్షన్ కోసమే వీళ్ళ మీద దాడి జరిగినట్లు తెలుస్తున్నదని!’ కాళీ వరణ్ మొహం జేవురించుకొని అడిగాడు.

‘ఏతో! ఈ సంగతి ఎవరు చెప్పారు!’ డాక్టరు ఆశ్చర్యంతో నోరుతెరిచాడు!

‘అలా ఎక్కడైనా రిపోర్టులో రాయడం జరుగుతుందా! నేను గయాన్ని చూసి రాణాను, సంతోర్ ఎవరో, సంతోర్ కాదనాళ్ళెవరో వీటితో నాకు విమిత్తం లేదు. నేను వ్యాధుల్నిగురించి, గయాల్నిగురించినూ ప్రమే చెప్పగలను.’ డాక్టరు అనేకంతో అన్నాడు—‘కాళీ! మీరు చేసింది మంచిపని కాదయ్యా! అయినా మిమ్మల్ని తప్పవట్టడంకూడా మంచిదికాదు!’

‘కాపిలారుగారికి మీరంటే ఎంతో గౌరవం!’ కాళీవరణ్ అనబిషయం బయటపెట్టాడు—

‘కమలా దీదీ! కమలా దీదీ.....!’

‘అంటే!’ డాక్టర్ మధ్యలోనే ప్రశ్నించాడు.

‘ఏన్ని చెప్పింది.....!’

‘ఇంతకూ నవ్వనేదేమిటి! కమలాదీదీ నన్ను గౌరవిస్తుంది. ఆమె తల్లి కూడా నేనంటే ఎంతో మర్యాదగా ఉంటుంది. ఇదేనా నవ్వనేది!’

‘అవును!’ ఏదో అనబిషయం తెలిసినట్లు అన్నాడు కాళీ ప్లెజ్!

'అయితే ఏం? తాపిల్దారు ఊళ్ళోవున్న ధనవంతులలో ఒకడు. వయస్సులో నాకంటే పెద్దవాడు. కమల జబ్బుకారణంగా ఎక్కువగా వెళ్ళవలసివుంటుంది. వాళ్ళు నావట్ల చాలా ప్రేమగా వుంటారు. నేనుకూడా వాళ్ళను గౌరవిస్తాను. అయితే అంతమాత్రానికి నేను తాపిల్దారుగారి అన్యాయాలను సహించగలననిగాని. ఆయనవత్తం వహించగలననిగాని నువ్వెందు కనుకోవాలి?'

కమల చాలాపేవటినుంచి పిన్ని వాకిట్లో విలబిడి వాళ్ళిద్దరిమాటలు వింటున్నది. డాక్టరు చివరగా అన్నమాటలు విని ఆమె ఒక్కసారిగా వీరైపోయింది. ముచ్చెమటలు పోయాయి. గుండె దడదడ కొట్టుకున్నది. ఆమె తనను నంబాళించుకోలేకపోయింది. ఆమె మనస్సుమీద సంఘటనల ప్రభావం అత్యంతతీవ్రంగా వని చేస్తుంది. నాటకంలోలాగా ఆమె అక్కడికి ప్రవేశించింది.

'ఓహో! అందుకేనా ఈ మధ్య మీరు మా ఇంటికి రావడం మానేశారు? పైగా కలుగుకూడా చేశారు—'తాపిల్దారుగారూ; కమలను పాట్నా తీసుకెళ్ళండి! ఇక్కడ నావల్ల కాదు.' అని, అవునా?'

అందరూ అనుకోకుండా అక్కడ ప్రవేశిస్తారు. పిన్ని నవ్వుతూ—'ఇవ్వొక్క సువ్వు పోట్లాడడానికి పిద్దమై వచ్చినట్టుంది. ఏచ్చిదానా! కూర్చో.' అని అన్నది.

డాక్టరు కమల మొహంవైపు దీక్షగా చూస్తున్నాడు. వీక్షణప్రభలతో తళతళమెరిసే కమల కనుగొడుగులలో రక్తిమతో పొడసూపిన కన్నీటివాయలు కప్పించాయి. గారికి కదలాడేతీరులో స్ఫురించే సుకుమార దేహావల్లిక పెను తుపాను వచ్చినప్పటి కదిలికను సూచిస్తున్నది. గొంతుదగ్గరున్న వలలు ఎగిరెగిరి పడుతున్నాయి.....డాక్టరు చాలా అన్యాయం చేశాడు. రక్తపుపోటు పెరిగివుంటుంది. కమల పెదిమలు కంపిస్తున్నాయి. చివరకామె విలపిస్తుంది—'పిన్ని!'

'కమలా! డాక్టర్ విగ్గరగా కేకచేశాడు—' నీ కనలు సంగతి సందర్భం తేలిదు. వచ్చి ఏదో నోటికివచ్చినట్టు అనేకావు. నేను కాకచరణ్ తో—'నేనేగనుక ఏదైనా రాజకీయపార్టీలో ఉంటే నీలాగా వ్యవహరించివుండేవాణ్ణి కా'దని చెబుతున్నాను!.....'

డాక్టరు నాతావరణాన్ని తేలికపరచడానికి పూర్తిప్రయత్నం చేశాడు.

అయితే కమలకు ఆయనమీద కోపంవచ్చి దూరంగాఉంటే బాగానే ఉండేది ! ఇలా జరగాలనికూడా అనుకుంటున్నాడు కూడాను ! కమలకు పూర్తి ఆరోగ్యాన్ని కలిగించవచ్చు; కాని ఆ అవకాశం చేజారిపోయింది. ఇక ఇప్పుడు తరువాత సంఘం దబోయే పరిణామానికి సంబంధంకావడం ఒకటే మిగిలింది.

డాక్టరు మాట్లాడుతున్నంతసేపు కమల నోరు కదవలేదు. అకస్మాత్తుగా ఆమె ముతమండలాన్ని ఆవరించిన కారుమేఘాలు విడిపోయాయి. ఆమె అరుణ ధరంమీద ఆకిస్మాత్తుగా చిరు మందహాసమొకటి వెలిసింది. ముక్కుపక్కనున్న నీలిరేఖ నెమ్మది నెమ్మదిగా వికసించింది. తామరపువ్వు తన పూరేకుల్ని నెమ్మది నెమ్మదిగా విప్పుతున్నట్లుగా !

ఏన్ని కమలవై పూ, డాక్టరువై పూ చూస్తున్నది. ఆమె పెదమలమీదకూడా చిరునవ్వు తాండవిస్తున్నది.

'ప్యారూ మా ఇంటికి రెండుసార్లు వచ్చాడు - బహుశా ఇవ్వొక్కకూడా కుండలేమైనా పారిపోయిందో, ఏమో !' కమల మౌనాన్ని భంగంచేసింది. ఆమె మళ్ళా మామూలు అయిపోయింది.

కాళీదరణ్ కమల మొహంవైపుచూసి, అతని కక్కరేవో కదిపించి ముగ్ధురైపోయాడు. తనతో మాట్లాడుతున్నప్పుడు, అప్పుడప్పుడు మంగళా మొహంలో కూడా ఆటువంటిదావారే ప్రస్ఫుటమవుతూ ఉంటాయి. ఇలాగే చీటికిమాటికి చిరు యిరులాడుతుంది. అతడు డాక్టరువైపు చూశాడు. లేచినిలిచి—'సరే డాక్టరుగారూ ! మీరు కూర్చోండి. నేను వెడతాను. రేపు మళ్ళా మీదర్శనం చేసుకుంటాను,' అని అన్నాడు.

ఏన్నికూడా లేచివెడుతూ—'మీరు టీ తాగుతారనుకుంటాను !' అని అన్నది. కాని ఇద్దరిలో ఎవరూ మాట్లాడరు....కమల పక్కనే పెట్టివున్న గట్టితో అల్లిన ప్లవరవాక్ ను చేతిలోకితీసుకొని దాని అల్లికను పరీక్షిస్తున్నది. డాక్టర్ నవ్వుతూ—'ఒకమాట అడగనా కమలా ! కోపం తెచ్చుకోవుగదా ! తన తండ్రిని ఎవరైనా నిందిస్తే ఎవరూ నహించలేరుగదా ! ఎందుకని ?'

'ఎవరైనా ఎలా నహించగలరు !'

‘నాంటెను నాకు....నాకు నా నన్న గుర్తుంటేగా!’

కమల చిరునవ్వులు వెడల్పుతుంది. పెళ్ళిపాటల్లో ఒకచోట! వుడు పాఠ్యతి
శంధ్రమీద ఎన్నో తప్పులు ఆపాదిస్తారు!

ఏక బేర గేలం గోరాతోహరో నై హరవాసే

దియితే లే బేంక పువార్

కోదోతే ఖిచరీ రంధావోర్ మైనాసాసూ.

అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా!

అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా!-ఇద్దరూ ఒకేసారి వచ్చారు - పక్షింటి ఒక్కసారిగా
హృదయమిప్పి కలకల మన్నట్టు! నరనారీ పవిత్రాకర్షణానుబంధం పల్లను పులక
రింపజేస్తుంది. వరుడు ముందుకు ఒంగుతాడు....! నారిచి తనదగ్గరకు లాక్కుం
టాడు....!

వికారమైన, మత్తుతోవిండిన జోడుకన్నుల సుందరి వోరచూపుడు ఒరి
కిస్తూ—‘మీరు నా విందను ఖరించగలరా?’ అని అడిగింది. నవ్వుతూ!

‘రోజూ ఖరిస్తూనే వున్నానుగా!’ కొంటెకళ్ళ కుర్రవాడు చిటికెవేసి చురీ
చెప్పాడు—‘కమల రోజూ మందుతాగడు! కమల రాత్రిపూట పొద్దురోయేదాకా
చదువుతుంది! కమల పిచ్చిది!....పిచ్చిది కమల!....నువ్వు పిచ్చిదానవు! నువ్వు నా
పిచ్చిదానవు! పిచ్చిదానవు! పిచ్చిదానవు....!’

అధరక్ మధుబ్ద్ చాఖర్ కాన్స్

తోహర్ శవధ హమ్మిరు యదిజావి!

ద్వి తీ య ఖ ం డ ం

ఒకటి

వ్యరాజ్యం వచ్చేసిందా :

'ఇంకా రాలేదు. పదిహేనోతేదీకి వస్తుంది. ఎంతో ఆలస్యం లేదు; వచ్చే వారమే వచ్చేస్తుంది. ఢిల్లీలో సంభాషణలు ముగిశాయి. హిందువులు హిందు ప్రాసంగంలో ఉంటారు; ముసల్మానులు పాకిస్తాన్ వెళ్ళిపోతారు.' దానన్ దాసు మళ్ళా మరొకవార్తను మోసుకొచ్చాడు. సరికొత్త కాణావార్త.

.... 40 వ పెక్తము నోటిసులాంటిది మరింకేదైనా అర్థం వర్ధంలేని ఫారాలేమీ తీసుకరాలేదుగా దానన్ దాసు; అబ్బే. ఇది విశేషమే! ఈ వార్త దాక్టరుబాబు తీగెల్లేని పెట్టిలో కూడా చెప్పారు.

'తాసిల్దారులు ఆ రోజున పెద్ద విందొకటి ఏర్పాటుచేస్తారు'—సుమరిత దాసు ఇంటింటికి తిరిగి ఈ వార్తను ప్రచారం చేస్తున్నాడు. 'ఎస్టిమేట్లు అన్ని పక్కా తేసి నే నక్కడనుంచే వస్తున్నాను. పూరి, జిలేరి, హల్వా, పెరుగు-వంచదార ఉంటాయి.'

'జై ! జై !'

'మహాత్మాగాంధీకి జై !'

మహాంతుగారిచ్చిన విండకంటే కూడా గొప్పగా ఉంటుంది! మూడుదశాబ్దాల వాళ్ళు నాట్యం చేస్తారు. బంబాయి, బరేసీయా, కమలా - మహామయీ నాటక కంపెనీ! కాశీవరణ్ వాళ్ళు 'సుశీలకీర్తన' కూడా ఉంటుంది. పూర్ణియానుంచి ఇంగ్లీషువాయిద్యంకూడా తెప్పిస్తున్నారు. ఇంగ్లీషువాయిద్యం అంటే తెలియదా; రౌతహట్ తిరునాళ్ళలో సర్కస్ లో మోగించలేదు; బెకర్ బెకర్ లేం లేం! శంకరపూరు మదరాసు 'విద్యావతి'. బంపగదావాళ్ళు 'బంబాయి' హింగనా బిరాసీవాళ్ళు 'భటియారీ భత్తై'. బిరాసీవాళ్ళు కుద్దమైన 'నారదీ' పాడుతారు. కోయిలా కోరీవాహ, సీతనర్ బాబు - మ్యూజిక్ డైరెక్టర్లు. సీతనర్ బాబు మునరి వాడైనా. కంఠం ఇప్పటికీ కంచులుగా ఉంటుంది.

'ముసల్మానులలాగం పాకిస్తాన్ లోకి వెళ్ళిపోయిందా : అంటే కోసేసి తీసుకెడతాదా !'

‘అవును : హిందువులు-ముస్లింలు అన్నదమ్ములయితే పంచకున్నప్పుడు అర్థరూపాయివంతు వాటా ఇవ్వవలసిందేగా !’

‘బావనదాసు దేశాన్ని రెండుముక్కలు చేయడం చూశాడేమో అడుగుదాం పద !’

బావనదాసు—‘అదేమైనా సొరకాయా ఏమిటి రెండుముక్కలు చేయ దానికి !’ అని అన్నాడు.

‘మరి జాతీయగీతంలో అలా అన్నారేమిటి : స్వరాజ్యఫలం మనకు లభించ నంతకాలం గాంధీజీ రాబ్బుం వడుకుతాడు; గాంధీజీ రాబ్బుం వాడుకతాడు !’

‘పాటలు విషయం వదలెయ్యండి. స్వరాజ్యం అంటే’—బావనదాసు అర్థం చెప్పాడు—‘స్వరాజ్యం అంటే స్వంతరాజ్యం : భారతీయులరాజ్యం : ఇకముందు ఇంగ్లీషువాళ్ళకూడ ఉండదు. ‘అంగ్లేయులారా : భారతదేశం వదిలిపోండి !’ అని బాపూజీ ఎందుకన్నాడు : ఇందుకే !’

‘మనగ్రామంమీద అధికారం తాపిల్దారుగారితే ఇచ్చేస్తారు. పారలంగాష్టేలు తాపిల్దారు హరగోరి ఎలాగూ లేడు.’

‘బారిదేవ్ బుర్ర కాస్త కాంతించింది. సాధువుగా మారినరోజున తీసు కున్నప్రసాదంతో మెదడు చల్లబడింది. లక్ష్మి మూడురోజులపాటు సత్సంగసమా వేశం జరిపించింది. చివరకు బారిదేవ్ ఓడిపోయాడు. ఇప్పు డాయన గృహస్థు కాదు; సాధువుగా మారిపోయాడు.....క్షరకర్మ అయ్యాకచూస్తే బారిదేవ్ బోధితం పాట్నా బంగళాదుంవలాగా తళతళలాడుతూ మంచిరంగులో ఉన్నది.

‘నమస్కారం బారిదేవ్ గారూ !’

‘గురోన్నమః’ జై హింద్ : బారిదేవ్ ఈమధ్య ‘గురోన్నమః’ ‘జై హింద్’ రెండూ కలిపి అంటున్నాడు.

‘జై హింద్ కామ్రేడ్ బారిదేవ్ !’ కాళీవరణ్ ఏదీలేలిదిగించి మరి అన్నాడు—‘కామ్రేడ్ !’

‘కాదు : నేను కామ్రేడ్ కాదు !’ బారిదేవ్ మక్కుపుటాలు ఎగరవేస్తూ అన్నాడు—‘నన్ను కామ్రేడ్ అని ఎందుకంటావు !’

'కామ్రేడ్ అంటే తిట్టేమీ కాదు. కామ్రేడ్ అంటే సహదరుడు అని అర్థం. దేశంకోసం, ప్రజలకోసం పాటుపడే ప్రతివ్యక్తిని కామ్రేడ్ అనవచ్చు' కాళీచరణ్ వచ్చుతూ అన్నాడు.

'నీకు తెలియదు?' బారిదేవ్ కొంచెం కోపం తెచ్చుకొని అన్నాడు— 'నువ్వు రంగంలోకి ఇవ్వాలి వచ్చావు. నేను ముప్పైసంచి వున్నాను. మీసాలు కత్తిరించి కోడిగుడ్డు తినిపిస్తే కామ్రేడ్ అవుతాడు. క్యాంప్ జైల్లో చాలామంది కామ్రేడ్లు కావడం చూశాను... ముజప్పర్ పూరు పోషలిస్తున్నాయకు దొకాయనకు మీసాలు కత్తిరించడమే పనిగా ఉండేది. జేబులో కత్తెర ఉండేది. కావడానికి అయిన బ్రాహ్మదే! నాకా నువ్వు కామ్రేడ్ నుగురించి చెప్పేది?'

బారిదేవ్ కు మళ్ళా సుతి త్రమించిన రక్షణలు కనిపిస్తున్నాయి.

అందరూ ఏకాభిప్రాయాని కొచ్చారు— 'అవునయ్యా కాళీచరణ్! నీదే తప్పు! నీవు లీడర్ నైనావు. మంచిదే. అయితే నువ్వొకప్పుడు బారిదేవ్ తో కిక్కురికే! నువ్వు ఇందుకు ఒప్పుకున్నా, ఒప్పుకొనకపోయానా.'

కాళీచరణ్ సిగ్గుపడిపోతాడు.... ఆమె కార్యదర్శి చెప్పింది గుర్తు కొచ్చింది. తండ్రి కొడుకులు కామ్రేడ్లు కావచ్చు... వినడంలో పొరపాటయిందేమో! తన తప్పు ఒప్పుకున్నాడు. 'అభిమన్య వధ నాటకంలో' అర్జునుడు ద్రోణాచార్యుడి పాదాలమీద కుసుమబాణం వేశాడు.'

తెరాష్ కాళీచరణ్, విషయాలు కొన్ని తెలుస్తున్నాయి నీకు! ఇటీవలలో విషయం తెలుసుకోకుండానే పోట్లాడడం ప్రారంభించేవాడు.

బారిదేవ్ కూడా నవ్వాడు— 'స్వాతంత్ర్యోత్సవాన్ని గురించి మీ పార్టీవాళ్ళేమంటున్నారు?'

'తావుంది. స్వరాజ్యం కాంగ్రెసువాళ్ళకే వచ్చిందా?'

'ఆ ఉత్సవం రోజున ఉంటావా?' బారిదేవ్ అడిగాడు.

'ఉంటాను. ఆ రోజున ఏనుగుమీద భారతమాత విగ్రహంబెట్టి పెద్ద ఊరేగింపు జరిపించాలి.' కాళీచరణ్ రొమ్మువిరుచుకొని చెప్పాడు— 'మన ఊళ్ళోని

ఊరేగింపు కలహా తాతాలోనేగాక ఆర్ ఇండియాలోనే పస్తుగా ఉండాలి. విగ్రహానికి అర్పరిద్దాం.'

బాలదేవ్ కళ్ళముందు భారతమాత విలిన్నరూపాలు ప్రత్యక్షమవుతాయి—
తల్లి, రూపమతి, మాయాజీ, లక్ష్మి!

....లక్ష్మివి ఏనుగుమీద ఊరేగింపడం బావుండదు. భారతమాత రూపం! ప్రస్తుతం లక్ష్మికూడా ఖద్దరు ధరిస్తున్నది. రాబ్బం వడుకుతున్నది. నన్నవినూలు తీయడం ఆమె కిదివరకే వచ్చును.

జై భారతమాతాజీ జై !

రెండు

కేసుకుకూడా 'స్వరాజ్యం' ప్రాప్తించింది.

సంతాల్ తెగల వాళ్ళందరికీ యావజ్జీవ కాలాగారవాసశిక్ష విధించారు. ఎంతో ఆర్పాటంగా సెషన్ కేసు వదిలింది. సంతాల్ వాళ్ళ తరపునకూడా వాదించడానికి పాట్నానుంచి బారిష్టరు వచ్చాడు. బారిష్టరుకు ఖర్చులకుగాను సంతాల్ తెగలవాళ్ళు నగా నట్రా అమ్ముకొన్నారు. అసలు ఈ కేసులో కోర్టువ్యవహారాలు జుజ్జంగా తెలిసిన తాపిల్దారుగనుక దిగకపోతే ఈ ఖానీకేసునుంచి శివకంకర్ పింగ్, రామ క్రిపార్ పింగ్, ఫేలావన్ పింగ్ బయటపడి వుండేవాళ్ళుకాదు.అర్చు....? బతికి ఉంటే బయటాకుతివి బతకొచ్చు. ఉరిశిక్ష వదివుంటే ఈ పొలాలూ, స్థలాలూ, డబ్బూ-దర్బం ఏమయ్యేవి !

రామక్రిపార్ పింగ్ సంతాల్ షేటవాళ్ళనుంచి స్వాధీనం చేసుకొన్న పొలంలో నుంచి వదెకరాలు తాపిల్దారు విశ్వనాథ్ ప్రసాద్ కు రాయించాడు.... సుమరితదాసుకు నాలుగుకుంట్ల భూమి దొరికింది. ఫేలావన్ పింగుకు కొంచెం అప్పుయింది. పోలీసుల తిండి తిప్పకవి, అర్చులకి వాడేప్పటికి పదిహేనువందల చేతివమురు వదిలింది. తాపిల్దారు — 'కాగితం ఎందుకు లేవయ్యా. జనననార అమ్ముడయ్యా? ఇచ్చేద్దా' అని అన్నారు.

తేను గెలిచిన 'ఉత్పవం'కూడా స్వాతంత్ర్యోత్పవంలోజానే ఉంటుంది.
....వగలు వ్యరాజ్య ఉత్పవం, రాత్రికి తేను గెలిచిన ఉత్పవం :

'మహామదియా నాటక కంపెనీతో - ఎంతలోనా వరే - వంద, రెండొం
దలు ఎంతో కంత - ఇచ్చేట్టు మాట్లాడి తీసుకరండి : ఖరారునామా రాయించు
కోవడం మర:పోవద్దు.' అని తాపిల్దారు అన్నాడు. సుమరితదాసు - 'ఇందులో
కనెక్షన్ ఉంది మరొకదానికి : దాన్నిగురించి తరువాత చెబుతాను,' అని అన్నాడు.

మహామదియా నాటక కంపెనీవాళ్ళకూడా బాగా తయారవుతున్నాడు. లక్కో
మంచి ఒకామెను విలిపిస్తున్నాడు. నాటకకంపెనీ యజమాని సత్యనారాయణబాబు :
లక్ష్మి మహారాణి ఆయమ్మ బాగా చూపింది. చాలా బాగాచూపింది.

ఈ ప్రాంతంలోని మధ్యతరగతి రైతులదగ్గర నాటగుచ్చిచ్చికలు కిచకిచ
మంటున్నాయి. అంటే దీనికి కారణం - పొగాకు, దాన్యం, జనుములు, మిర్చి
ధరలు పెరగటం: ఇళ్ళలో పెళ్ళిళ్ళు పేరంటాలపేరుమీద పెద్దఖర్చులు లేక
పోవడం: ఇంటియజమాని కొంచెం యువకుడైతే హార్మోనియం, తివాపీలు,
గ్యాస్లైటూ, టేబులు, కుర్చీయాకొని ఇంటినిండా నింపేస్తాడు. అప్పటికీ అబ్బాయి
గారికుతి తీరకపోతే కుపాకి లై పెన్సుకోసం ఆపీనర్లు చుట్టూ తిరగడం మొదలు
బెడతాడు...లర్ బాగ్ తిరునాళ్ళప్పుడు రాత్రిఅంతా వేళ్యలుపాడే 'ముజరా'వంటాడు.
వగలంతా ఆపీమలచుట్టూ తిరుగుతాడు. కుపాకి లై పెన్సు వచ్చాక నాటకకంపెనీ
ప్రారంభిస్తాడు...అప్పటికీ ఆయ్యగారికి జరుబునీళ్ళు వదలకపోతే ఏదో ఒక ఖాసీ
తేనులో ఇరుక్కోవడం, దాంతో ఉన్నదంతా స్వాహా చేసుకోవడం జరుగుతుంది.
...మహామదియా నాటకకంపెనీతో ఖరారునామా రాయించుకోమన్నాడు తాపిల్దారు.

'ఇందులో పెద్ద కనెక్షన్ వున్నది. 'సుమరితదాసు రహస్యం పొట్టలో
ఎంతసేపని ఉంచుకోగలడు? చాలారహస్యం : వరమరహస్యం. మహామదియా
వాళ్ళను ఎందుకు విలిపిస్తున్నారో తెలియదా : నాటకానికి లక్కోమంచి ఒకతెను
విలిపిస్తున్నాడు. అమె బ్లోజాకు ఒక నాణ్యం కుడతారు, తెలిసిందా?'

సంఘర్షవాళ్ళకూడా ఈ వ్యరాజ్యఉత్పవంలో నాట్యం చేస్తారట :...నాట్యం
చేసేప్పుడు బాజాలు వేయరుగా : వేయరులే! దాక్టర్ గారు చెప్పారు—నాట్యం

చేస్తామని స్వయంగా సంతాల్ ఆడవాళ్ళవచ్చి మరీ చెప్పివేశారని! ఇందుకు తాపిల్తారుగారికి అభ్యంతర మెందుకుంటుంది!ఏది ఏమైనా, సంతాల్ తెగల నాట్యం చూపిస్తారవలసిందే! మనల్ని మనం మరచిపోతాం! కొప్పులో పూల గుత్తులు, మెరిసే దేహకాంతి, స్వచ్ఛమైన పయవరస! తెల్లటి చీరలు! వాళ్ళ అందెలు పుల్లు పుల్లు మంటూంటే మనసుందెలు ఝల్లుఝల్లుమంటూ ఉంటాయి, వెంటనే మనకుకూడా నాట్యం చేయాలనే తలపు తలలో మెరపులా మెరుస్తుంది.

డా డిగ్గా డా డిగ్గా!

రిం రిం తా రిన్ తా!

ఈరోజునుంచే వాళ్ళు ప్రాక్టీసు చేసుకుంటున్నారు....కాని వాళ్ళముందరే. డిగ్గా - తాళ తంత్రీ వాయిద్యాలధ్వనులు ఎలాగైనా భయంకరంగానే వుంటాయి. ఆ కొటాటలోజానయితే యమధ్వజరాజు నగరా మోగిస్తున్నట్టు. యమదూతలు లయ తప్పకుండా నాట్యంచేస్తూ బాజాలు వదులుతున్నట్టు అనిపించింది.

మూడు

'జాగ్రత్త! వేడివేడి జిలేబీ తినకండి!' ఈమధ్య విస్త్రుత సుమరితదాసు విజవ పెరిగిపోతున్నది. ఎప్పుడూ ఏదో ఒక వార్త మోసుకొచ్చి 'ఇది పరమ రహస్యం' అని అందరికీ చెప్పి తనకుంపు ఉబ్బరం తగ్గించుకుంటాడు! ఈమధ్య ఏ పేటలో నదరగావున్న నవయువకుడు కనిపించినా దగ్గరికెళ్ళి నవ్వుతూ 'జాగ్రత్త నాయన! వేడివేడి జిలేబీ తినకోకు!' అని అంటూ ముందుకు పొగిపోతున్నారు.

'అంటే!'

'అంటే వింటావా? వేడివేడి జిలేబీ ప్రభావం చాలావేడిగా ఉంటుంది. జలుబుచేసి ముక్కు కాచుతున్నా. తల తిరుగుతున్నా. వేడిజిలేబీ తిను! వెంటనే ముక్కు తెరిపిడి పడుతుంది. అంతబాగా పనిచేస్తుంది. ఇవ్వాళ్ళ దాక్టరుదగ్గరి కెళ్ళాను. కొంచెం దురదకు మందివ్వమని అడగడానికి! దాక్టరుగారు. పులియా అంటే తెలియదూ, ఆ మహాగూడాను కూతురు - ఆషెతో ఏమన్నారో తెలుసా!

పురియాకు వేడి చేసిందట! మొహంమీర మొటిమలులాగా లేచాయి. దాక్టరుగారు పూర్తియ్యావెళ్ళి చూపించుకోమన్నారు. అందుకే అబ్బాయిలా, మీతో చెబుతున్నాను. అ తరువాత చెప్పలేదనేడు. జాగ్రత్త! వేడివేడి జిలేబీ తినకండి.'

'ఏమండోయ్ దాసుగారూ! కుర్రాళ్ళతో ఎందుకండి! ముసలివాళ్ళకే చెప్పండి.'

'చీ చీ! ఊరుకోండి! అప్పుడు అందరికాకకాలా దయచే పడతాయి!'

సుమరితదాసు ఫక్కుమని నవ్వి నప్పుడు అతని ఎర్రనిచిగుళ్ళు న్నవ్వుగా కనిపిస్తాయి. ఎర్రగా నవ్వుతాడు! నవ్వి మళ్ళా అడుగుతాడు—'తెలుసునా! మహాంతు రామదాసు రామప్రియమ దాసీగా పెట్టుకుంటాడట! లక్ష్మి ఒప్పేసు కున్నది. బారదేవ్ ఆమె వెంటబడి చివరకు బై రాగి ఆయి కూర్చున్నాడు.'

కాళీచరణ్ ఒక్కసారిగా పీరనపడిపోయాడు.... ఇప్పుడు మంగళానుగురించి ఈ సుమరితదాసు ఏమీ అనడుగదా! అతనికి తెలుసు. ఎక్కడ ఏమాట అనవలసింది! అతిన్ని మాటల్లో జయించడం కొంచెం కష్టమే!

చర్చా సెంటర్ మాష్టర్లకు, పంతులమ్మకూ మధ్యన గొడవలొచ్చి పోట్లాడు కున్నారు. టున్ టున్ జీ రాజీనామాచేసి వెళ్ళిపోయాడు. రెండో మాష్టరుకు మేకు గుచ్చుకున్నది. ఇంటికెళ్ళిపోయాడు. ఇప్పు డీక మంగళాదేవి ఒక్కతే చర్చా సెంటర్ పేరుమీద ఊళ్ళో తిరుగుతున్నది - తిరిగి గాంధీజీని గురించి, నెహ్రూని గురించి, దేశస్వరాజ్యాన్ని గురించి చెబుతూ ఉంటుంది.

.... 'ఏనుగుమీద భారతమాత విగ్రహందగ్గర చామరంతో విసరదానికి మంగళాదేవిని కూర్చోబెట్టాలి.' అని కాళీచరణ్ అన్నాడు.

బారదేవ్ తాటిలాడతో అన్నాడు — మన ఊళ్ళో ఆశవాళు రేకనా. పరాయి ఊరి ఆదవాళ్ళను కూర్చోబెట్టడానికి! కమలాదీదీవి కూర్చోబెడితే బావుంటుందేమో.'

'కమల అసలే జబ్బుమనిషి! ఎప్పుడు ఏం జరుగుతుందో చెప్పడం కష్టం!'

'అయితే లక్ష్మితో చెబుదాం! ఖద్దరుకూడా ధరిస్తున్నది ఈ మధ్య! నియమ

నిష్ఠగా ఉండేమనిషి. రోజూ స్నానంచేసినచి మహాత్మాజీ బోదోకు పూలు అర్పిస్తుంది.'

'...మంచిదే! మంగళాదేవికి ఏనుగుంటే మహాభయం. అరటాకులాగా కంపించిపోతుంది. కాశీచరణ్ ఎంతచెప్పినా నిన్నది కాదు! చివరకు 'కాశీచరణ్ నా వక్కనవుంటే ఏనుగుమీద కూర్చుంటాను.' అని అన్నది. ఆకవికి సిగ్గేసిందో ఏమో! 'దత్' అన్నాడు.

దురియాకూడా కబుర్లు చెప్పకంలో మేటి! అటూ ఇటూ చేసి, కన్ను గొట్టి వళ్ళు. చేతులూ తిప్పుకుంటూ—'మంగళాదేవి వీలంరంగు పెషావరు పైఠమా వేసుకొని దారివెంట నడుస్తూంటే-అబ్బా-ఎట్టాగుంటదో' చెప్పనా మామా! మంచి యోవ్వనంలోవున్న ఏనుగుపిల్లలాగా వుంటుందంటే నమ్ము!' అని అన్నాడు.

అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా! అహ్లా హ్లా! ఓ ఓ! :

లోం లోం! వో వో!

డాక్టరుగారి గదియారంలో నరీమా రాత్రి రెండురూములట్టించాసి, డబ్బా రేకుగొట్టంలో నోరుతెట్టి కాశీచరణ్ దిగ్గరగా అరిచాడు—'లోం లోం! వో వో!'

ఆ తరువాత యువకులందరూ ఏకకంఠంతో అన్నారు—'భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది!' అని.

మఠంలో ఖంజరు మోగింది - డిమ్ డిమ్ డిమ్ డిమ్! బాలదేవ్ భావా వేళంలో చాకీదారులాగా కేకపెట్టాడు—'హ హ హ హ హ! భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది! హ హ హ హ హ! మహాత్మాగాంధీకి జై!'

రిం రిం తా దిన్ తా!

డా డిగ్గా!

సంతారేపేటలో మాందర్, డిగ్గా - మోగినాయి.

'కూ వూ వూ వూ! ఏన్ని కంఠం ఊపింది-'కూ వూ వూ వూ!'

ఏడుమైళ్ళ దక్షిణానవున్న కటిహార్లోని అయిదు పెద్దపెద్ద మిల్లులు ఒకే

పారి పైరన్ మోగించాయి—'టోం టోం టోండు వూ వూ!' ఆధ్వని చాలా స్పష్టంగా వినిపించింది.

....ధీర్ఘిలో విభజన అయ్యాక స్వరాజ్యం వచ్చేసింది. జై జై : ఇస్తాం పూరు పాకిస్తాన్ లో ఉంటుందా, హిందుస్తాన్ లో ఉంటుందా : పాకిస్తాన్ లోనా : ఇప్పుడు పాకిస్తాన్ లో వంతోషంకొద్దీ తెల్లవాళ్ళను తంపేస్తున్నారేమో!....చీ, పాపం! తెల్లవాళ్ళే జేకారు! అదృష్టంకొద్దీ మేరీగంజ్ కు ఆ ప్రమాదం రాలేదు. రక్షించబడ్డాం! పదిమంది ముసల్మానులున్నా పాకిస్తాన్ తీసుకుంటామని పేచీ పెట్టే వాళ్ళే!

నాలుగు

టో టోం, టో టో.

కాశీచరణ్ గొంతు పూడిపోయింది. వినాదాలు లేవేప్పుడు తిత్తి పూడి నట్టగా - లోపలినుంచి ధ్వని వస్తుంది—పోయేం, పోయేం సోయేం సోయేం!.... ఉదయంనుంచి క్రామేడ్ వాసుదేవ్, క్రామేడ్ సోమాజిల్ వంతులువారీగా వినాదాలు ఇస్తున్నారు.

వినాదాలు ఆగిపోకూడదు; అలాగే ఇస్తూనే వుండాలి, 'అష్టకామ కీర్తన' లాగా! స్వరాజ్యఉత్సవం పూర్తయ్యేదాకా వినాదాలు ఆగకూడదు!

ఓన్ ఓనాక్, ఓన్ ఓనాక్! అలంకరించిన ఏనుగు నడుస్తున్నది.

ధన్ ధన్ ధనాంగ్! ధనాంగ్! పాటలుపాడేవాళ్ళ ధప్పాలు మోగుతున్నాయి.

దూ వూ వూ, తూ తూ తూ! శంఖనాదం! టోం టోం పోం! టోం పోం. పోం! ఇంగ్లీషు వాయిద్యం!

తక్ తక్ తక్ తక్ దినాగ్ దినాగ్ - చాన్ టోల్ వాయిద్యం మోగింది.

పీం పీం పీం ఈ ఈ ఈ పీం పీం పీం....! చాన్ టోల్ వాళ్ళ నన్నాయి మోగుతున్నది!

చాందోం బనియాం సాజిలోబరాత్
 ఏకలాభ హాథీ సాజిలో దుయిలాభ ఘోరా
 చార్లాభ పైదర్ దుర్హోబలా లభిందర్ :

సన్నాయిమీద 'సతీజేహాలా' నాట్యంలోని పెళ్ళిపాట వాయిస్తున్నారు.—

దూ దూ దూ దూ దూ తు దు తు దు తు : కొమ్మువాయిద్యం మోగుతుంది.

హి హి హి హి హి హి హి : కొండగుర్రం సక్రించింది. ఎవరిదీ గుర్రం?
 ధర్మనార్ బాబుదా : హరిబాబుదా :

భారతదేశం స్వతంత్రమాయెను
 వద నఖి చూద్దాం, వద :

ఈ కొత్త స్వరాజ్యగీతాన్ని ఎవరు రాశారు : శబాష్ : సరికొత్త గీతం :
 వినండి, వినండి :

కథిజే చడియే ఆయర్
 భారత్ మాతా
 కథిజే చధర్ సురాజ్
 చలునఖి దేఖన్ కో
 కథిజే చడియే ఆయర్
 మీరజమాహర్
 కథివర్ గాందీమహరాజ్, చలునఖి దేఖన్ కో
 హాథీచధర్ ఆవ్ భారతమాతా
 ఛోలీమే టైతర్ సురాజ్, చలునఖి దేఖన్ కో
 ఘోరాచడియే ఆయేమీర జమాహర్
 పైదర్ గాందీమహరాజ్ : చలునఖి :

ఈ కీర్తన బావుంది : ఆహా : ఎవరు రాశారు : శిబాదూదాను, శిబాదూ
 దాసు తెలియదా : మావిక్ పూర్ లో ఉంటాడు. ఈయనకూడా వందొమ్మిదివందల
 ముస్లైనుంచి స్వరాజ్యఉద్యమంలో ఉన్నాడు.

కూ కూ : రయప్రకారం ఏమగు ఘీంకరిస్తున్నది : బావుంది :

ఏనుగును రంగురంగు కాగితాలపూలతో చాలా బాగా అలంకరించారు. దాని కపాళంమీద తామరపూవును చిత్రించారు. ఎన్నికంగులు పూలారు. భారత మాతవిగ్రహాన్ని దుర్గాదేవి విగ్రహంలా అలంకరించారు. లక్ష్మి, సరస్వతి, పార్వతి, గౌరి, భారతమాత - వీళ్ళందరూ అక్కచెల్లెళ్ళు.

బాలదేవ్ చూడొ—సాధారణమైన బద్దరువీరే! మెడలో పూలమాల! వీపుమీద వేలాడుతున్న బొడుగాంటి కేళాలు! భారతమాత పెదిమలమీద చిరునవ్వు లాంటి చిరునవ్వు! లక్ష్మి అలాగే నవ్వుతుంది. నెమ్మదిగా చామరం కడులు తున్నది.

ధిన్, తక్ తక్ తక్, తాక్ ధినా ధిన్! భటియాబీ కీర్తన—తాక్ ధినా ధిన్ తిన్నక్ తిన్నక్.

హంరే మోరీరే ఏ ఏ ఏ, హః ఆం ఆం

ఆం ఆం ఆం ఆరోహే!

బహుకష్టే సురాజ్ పైలోరే

భార S S త S S సంతాన్ ఓరే

కోటికోటి చయిలా పోయెలా

దిలోబోలి దాన్ ఓరే!

హఃరే యోరీరే ఏ ఏ ఏ, హః ఆం ఆం

తారందోయ్, రంది

స్వరాజ్యం ఎంతో కష్టపడితేనేగాని లభించలేదు

యువలెందరో చేశారు ప్రాంత్యాగం.

జైరావీ హింగనానుంచి వచ్చాడు - ఈయనగారు. ఎలావున్నదో చూశావా పాబి! సీతానాథబాబు బెంగాలీభాషలో భటియాబీ కీర్తన రాపేశాడు. చూశావా! సీతానాథబాబు రాగాడా లేక ఆయన చిన్నకొడుకు మహేంద్ర రచించాడా! మహేంద్రబాబుకూడా ఏదో కవిత్వం రాస్తాడని విన్నాను.

యరక్ యరక్ యుర్ర్ ర్ ర్ ర్! తాపామస్తీ అన్నిటిని తినేసింది. దీని ముందు అన్నివాయుద్యాలు దిగదుడుపే!

దిమాక్ దిమాక్ : చిన్న ధోలకీ మోగింది.

టా టాట : టా టా

మహాత్మాగాంధీకి జై :

జవాహర్లాల్ నెహ్రూకి జై :

రాజేంద్రబాబాకి జై :

జయప్రకాష్ జిందాబాద్ :

ఈ స్వాతంత్ర్యం మోసం :

'దేశంలోని ప్రజలంతా ఆకలితో అలమటిస్తున్నారు.' ఈ కొత్త వినాదం ఎవరు లేవదీశారు :

'ఆఁ ఆఁ. స్వతంత్రం రాలేదు.'

'మొండు చినంది.'

'ఈ స్వతంత్రం మోసమా : తన్నుండి నాయాల్ని, ఎవరామాట అనేది :

'మనవూరివాడు కాదు. ఎవరో బయటివాడు!'

'ఆఁ! ఆఁ! నాయద్యులు ఆపివేయండి!'

'తొలగండి! తొలగండి!!'

'ఏయ్ కాళీచరణ్! ఏయ్ వాసుదేవ్.....'

'బాల్ దేవ్ : కాంతింపజేయ జనాన్ని.'

'అరే! ఏం జరిగిందేమిటి :'

'ఈ ప్రజలు ప్రతిదానికి ఏదో ఒక అడ్డుపుల్లతెచ్చి వేస్తూనే ఉంటారు.'

'చూడండి కాపిలారుగారూ! జరిగిందేమిటంటే-'బాల్ దేవ్ మళ్ళా ఇవ్వాలన్న పేరేగిపోయాడు'—జరిగిందేమిటంటే కాళీచరణ్ బాబు రోపం ఒకటిపెట్టుకొని బయటికి మరొక మాటాడతాడు. స్వాతంత్ర్యోత్సవాన్ని గురించి మీ పార్టీవాళ్ళు ఏమంటున్నారో ఎ స్వరాజ్యం కాంగ్రెసువాళ్ళకే రాలేదన్నాడు! ఇప్పుడేమో బయటి వూరినుంచి ఎవరోపి విలిపించి మా ఉత్సవాన్ని తగ్గుంచేయిస్తున్నాడు. ఈయన హింగనా టరాహీ సోషలిస్టు అయితే హింగనా టరాహీలోనే జేతలు చెప్పుకో మనండి. అంతేగాని ఇక్కడికొచ్చి గల్లంతుచేస్తానంటే ఎలాగు : మహా వచ్చాడు- ఈ స్వాతంత్ర్యం వట్టి మోసమట.'

'అవును, విజయే ! విజయే ఈ మాట !' జనమంతా ఒక్కసారిగా అంటారు.

'ఓంయేం సోయేం సోయేం....' కాళీదరణ్ ఏమిటో అంటున్నారు. అర్థం కావడంలేదు.

'ఇదుగో చూడండి ! పొరపాటయింది !' క్యామేడ్ వాసుదేవ్ సమాధాన పరుస్తున్నాడు. అంటే కాళీదరణ్ మాటను తను దిగ్గరగా చెబుతున్నాడు:—

'పొరపాటయింది. ఏముంది నోరేగా ! ఎటుదిడితే అటు తిరుగుతుంది. ఇందులో కాళీదరణ్ తీరి తప్పేమీ లేదు !'

ఇక్కడ సోషలిస్టుపార్టీ వాళ్ళకుకూడా ఈ విషయం నవ్వలేదు. వేరే పూరు నుంచి ఇక్కడ వినాదాలు ఇవ్వడం ఏం బావుంటుంది ! కాళీదరణ్ గొంతు పూడి పోయింది. వాసుదేవ్, సోమా వినాదాలు ఇస్తూనేవున్నారు. మధ్యలో ఈ గొడవ ఒకటి వచ్చిపడింది.

'వరే నరే. మన్నించండి !'

'వదిలేయండి ! ఇవ్వాలి స్వరాజ్యం వచ్చినవోజా !'

టన్ టనాక్ టన్ టనాక్ ! ఏనుగు మళ్ళా బయలుదేరింది. ఊరేగింపు ముందుకు సాగింది. వాయిద్యాలన్నీ ఒకేమారు మోగుతున్నాయి. డిమ్ డిమ్ యుర్రేక్ యుర్రేక్ పీక్ ధూవూ తక్ తక్ డిన్ !

టోం ఓం ఊం ధూ తూ తాన్ డినా డిన్ !

కూయీకూ ! కూయీకూ ! ఏనుగు రయప్రకారం ఘంటరిస్తున్నది !

బాందేవ్ కు మళ్ళా మతి చెడిందా ! చేతిలో జండాపుచ్చుకొని ఏనుగుముందు నాట్యం చేస్తున్నాడు. గార్డు రైలుకి జెండా చూపిస్తున్నట్టు జండాను ఎత్తి పట్టు తున్నాడు. అవునుమరి. స్వరాజ్యాన్ని పొందించింది. ఈ త్రివర్ణపతాక ఆయుధం తోనేగదా ! పాతకాలంలో కత్తులు కటార్లతో యుద్ధాలు జరిగేవి; అందుకే కత్తులు చేతుల్లో తీసుకొని నాట్యం చేసేవాళ్ళు; ఇప్పుడేమీ జండాలుతీసుకొని నాట్యం చేస్తున్నారు. అందుకే బాందేవ్ అంత హుషారుగా ఉన్నాడు. అంతేగాని మళ్ళా మతి ప్రమణంలాంటిదేమీ జరగలేదు.

కిర్ర కిర్ర కిర్ర కిర్ర ఘన్ ఘన్ ధదామ్ ధదామ్ దా : వీడినాటకంవాళ్ళ
నగరా మోగింది.

....విందుభోజనం తినేప్పటికి పొట్ట కొంచెం భారంగా వున్నది. ఇక్కడ
అలన్యం చేశామంటే ముందు చోటేదొరకదు. పద, పోదాం.

కిర్ర ర ర ఘన్ ఘన్ ధదామ్ దా, ధదామ్ దా.

అయ్యలారా : అమ్మలారా : వంద భగవానులకథ చెప్పబోతున్నాం.

గాంధీ జవాహర్ మీకు కల్యాణం చేకూర్చుగాక :

కిర్ర కిర్ర ఘన్ ఘన్ ధదామ్ దా, ధదామ్ దా.

ఏ కథ చెబుతారట : ఏమిటి : విప్లవవీరుడు భగత్ సింగ్ కథ : మరి నాతో
'సుల్తానా దాకూ' అన్నారే.

ఎవరికి దొరికిన ఆయుధం వాళ్ళదే :భగత్ సింగ్ పార్టు సత్యనారాయణ
బాబు తీసుకొన్నాడు. కుడిచేతిలో పిస్తోలు, ఎడమచేతిలో గుండ్రంగా వున్నదేమిటి :
బాంబు. బాబోయ్ : ఎవరికందిన ఆయుధం వాళ్లు చేపట్టాలి : భగత్ సింగ్ ఆయుధం
బాంబు, పిస్తోలే :

కిర్ర ర ఘన్ ఘన్ ధదామ్ దా, ధదామ్ దా.

ఒరేయి నాయనా : నేను భారతీయుణ్ణి :

నాకు ఉరికంటాంటే భయమా :

కిర్ర ర కిర్ర ధదామ్ ధదామ్ :

భగత్ సింగ్ నాట్యం చేస్తున్నాడు. ఒకచేతిలో బాంబు, మరొకచేతిలో
పిస్తోలు : నాట్యం చేస్తూ స్టేజీమీద ఒకపక్కనుంచి మరొకపక్కకు వెళుతున్నాడు.
నగరా అదేపనిగా మోగుతున్నది. నగరా మోగించేవాడు పన్నాలార్ కంపెనీవాడి
లాగానే మోగిస్తున్నాడు. బావుంది. ఆయితే తాళం మార్చేప్పుడే కొంచెం భయంగా
ఉంటుంది. తాళాల మార్చేప్పుడు 'ధదామ్ దా, ధదామ్ దా !' తాళంమీద భగత్
సింగ్ బాంబువున్నచెయ్య రెండుపార్లు ప్రజలవైపు చూపిస్తాడు - బాంబు విసిరి
వేస్తున్నట్లు : దానికిముందు కూర్చున్నవాళ్లు కొంచెం ఉక్కిరిబిక్కిరై తలలు కిందికి

వంతుకుంటాడు! ఏమో : విజంగానే విసిరివేస్తే : నకిలీ బాంబయినా చేతినుంది
 వారితో తెచ్చి అంటూ తగులుతుంది గదా !....లక్కోఆవిడ కనిపించడం : మీనలో
 తీసుకొచ్చారయ్యా! చప్పట్లు కొట్టండి, బయటికి వస్తుందేమో !

‘అఁ వచ్చేసింది, చూడండ్రా లక్కో అందాలలాగిని, అ.’

‘నచ్చి అలాగే మెదలకుండా నిలబడిందేమిటి ?’

‘చూద్దానికి యవతిలాగానే వున్నది. కావి....’

‘గొంతు విప్పితే తెలుస్తుందిగా, కొంచెం పాడనివ్వు.’

‘పొడరూ గివడరూ వేసుకొని అందంగానే తయారైంది. ఈమెగారి
 అనయరంగు పగలు చూడాలి. కుండపెంకులాగా....’

‘అహ్లా హ్లా హ్లా : నాయాదు దురియగాడుకూడా ఈమధ్య పెద్దపెద్దమాటలు
 మాట్లాడేస్తున్నాడు.’

అటగతై పాడుతున్నది.

ఏమయ్యోయ్ రంగులాయనా! నా వాదీవీరె అద్దకం వేయవయ్యోయ్.

దాలారోజులుగా మనస్సులో ఉన్నదయ్యా ఈ కోర్కె.

ధడ్ ధదామ్ ధడ్ ధదామ్ !

‘నాట్యంచేస్తూ అలా పళ్ళికిలిస్తూ నవ్వుతుందేమిటి ?’

‘బాబోయ్ ! ఆ పళ్ళు. ఆ ముక్కు. ఏమిటా ఆకారం ?’

‘అవి పళ్లు కాదయ్యా! కాబూలీ దావిమ్మ గింజలయ్యా. దావిమ్మగింజలు.’

అహ్లా హా హా ! అవును దురియగాడు సరిగానే చెప్పాడు.

మళ్ళీ పాడుతున్నది—

ఒకచోట గాంధీబొమ్మ కావాలి

రాల్పం వరుకుతున్న గాంధీజీ!

మరొకచోట వీర జవాహర్ బొమ్మ

జైలుకు వెళ్ళి వీరిజవాహర్.

అంచులలో ఉండాలి త్రివర్ణపతాకం

ఎగురుతూ గాలిలో ఎగురుతూ!

క్విట్ క్విట్ రి రి రి ధడక్ ధడమ్ ధా ధడమ్ ధా.

అయ్యో మరి రవికేమీద అక్కర్లేదా.....?

అహ. అహ. వాహ్వా. వాహ్వా.

'అమె రవికేమీద ఒక 'ఓకా' కుట్టి పై నరి.' ఎవరో అంటారు.

'తప్పక కుట్టించండి.'

'ఓకా ఏమిటోయ్ : 'మిడిల్' అనండి 'మిడిల్.' వల్లెటూరి వైకులగా
'ఓకా' అంటారేమిటి : వెండిరూపాయిని 'మిడిల్' అంటారు.'

'చూడండి.....థగత్ పింగ్ మళ్ళా ప్లేజీమీడికొచ్చా దెందుకు :'

'పోదరులారా ! గల్లంతు చెయ్యకండి !....ఇప్పుడొక పాట వింటారు—
'మోరా బాలికా ఏపై హియా టట్టూనే గిరాజాయ్ !'

'మధ్యలో వీ రెక్కు రేమిటయ్యా?....నగరా మోగించు. రాత్రి అంకా జరగ
వలసిందే. తిరుగునామా అలా వున్నది !....రానీ, వీ ఏపాయిని ! మొదలుకెట్టించు!'

'ఏదో మాటలుచెప్పి కాలం గడిపేట్టున్నారు. వీళ్ళెప్పుడూ ఇంతే !....ఏదీ
నాట్యం :'

'ఏయ్, ఆ రైటు టుక్ టుక్ మంటున్నది. గాలికొట్టు.'

'గారేం కొడతాడు : వర్షం పడేలావున్నది. గాలి దుమారం వస్తుందేమో!'

క్విట్ ఫున్ ఫున్ ధడమ్ ధా. ధడమ్ ధా ! నగరా మోగింది.

గుడ్ గుడమ్ - ఆకాళంలో మేఘాలు గర్జించాయి.

పటాక్ ! టపాకాయ మోగింది.

థగత్ పింగ్ వీళ్ళకు నాయకుడు

ఇప్పుడే అతన్ని అరెస్టు చెయ్యాలి.

క్విట్ క్విట్ ఫున్ ఫున్ ధడమ్ ధా !

'తన్నండి నాయాల్ని. ఈ నాయారే అనలైవ్ దేశ్ డ్రోహి. గుర్తుంచు
కోండి!'

'తన్నండి, కొట్టండి. నాయాల్ని కొట్టండి!'

‘అష్టాష్టాష్టాష్టా’ గారిదుమారం వచ్చేట్టున్నది....! వరువుల్ని బయటికి పదిలెయ్యాలి. బొయ్యిలో విప్పు అలాగేవుంచి ఈ అడంగులు అట్లాగే నిద్రపోతూ ఉంటారు. చాలా చెడ్డ అలవాటు. అనలు విప్పు హుక్కా తాగటానికని ఉంచు తారు....పూరిక్కల్లో ఏమున్నది: గారిదుమారం వచ్చిందీ అంటే.. అంటుకుపోతాయి. వర్షం వస్తేనేమో. వీళ్ళన్నీ ఇంటోనే. విప్పురవ్వబడితే ఇంటికి ఇల్లే స్వాహా అయిపోతుంది....వదండి....! ఈమె నాట్యం చూసేదేముంది: ఇదీ ఒక నాట్య మేనా: కటిహార్ పావలానరుకును వట్టుకొని తీసుకొచ్చారు. లక్ష్మీపిల్లన్నారు. పిల్లి కాదు. తల్లిని తెచ్చారు మరచిపోయి! వదండి.

గుడ్ గుడుమ్! గుడ్ గుడుమ్!

కమలని రాక్టర్ తన బాహువుల్లో బిందించివేశాడు. వగలు మూడుగంటలకే సంతార్వాళ్ళ నాట్యం చూద్దానికి ఆసక్తికి వచ్చింది కమల! నాట్యం ముగిసింది. సాయంత్రం అయింది. అక్కడ వీడినాటకం ఎప్పుడు ప్రారంభమైందో. ఎప్పుడు ముగిసిందో ఇద్దరిలో ఎవ్వరికీ తెలియదు. మేఘాలు గర్జించినప్పుడు, మెరుపులు మెరిసినప్పుడు, కొద్దిపాటి జల్లుగా వర్షం ప్రారంభమైనప్పుడు కమలని రాక్టరు తన బాహువుల్లో బిందించివేశాడు.

కమల చేతులు విడిసిండుకోవడానికి కొద్దిపాటి ప్రయత్నం చేసింది.

మెరుపు మెరిసింది.

గుడ్ గుడుమ్! గుడ్ గుడుమ్!

రిం రిం తా దిన్ తా!

డిగ్గా రా డిగ్గా!

సంతార్ నాట్యానికిచెందిన తాళ, తీగె వాయిద్యాల తాళానికి ఉభయుల గుండెలు దడదడమని కొట్టుకున్నాయి. చమ్మ చమ్మ... ఈరోజున కమల ఈ ప్రాంతంలో ధరించే ఆవిర్భావం నగలు ధరించింది.

ఓన్ ఓన్!

చమ్ చమ్!

గుడ్ గుడుమ్!

చమ్మ, చమ్ చమ్మ చమ్ !

టూన్ టూన్ !

డాక్టర్ ! డాక్టర్ ! ఓ ప్ర-శాం-త-మ-హా-సా-గ-ర్ !

రాజకమర్ !....

ఐదు

బావనదాసు కిప్పుడు తనమీద తనకే నమ్మకంలేకుండా పోయింది. బారదేవ్, బావన్దాసు మనస్సు చంచలమైపోయిందని, మిషికి భ్రమ ఎక్కువై పోయిందని అంటున్నాడు. బావన్కు గందరీషమీడమాత్రం నమ్మకం ఉన్నది. అప్పటికీ ఆయనే వున్నాడు. పెద్దపెద్ద కఠినపరీక్షల్లో కూడా బాపూ అందరికీ అండగా నిలండతాడు. జై బాబా ! జై బాపూ !

ఆతని మనస్సు అలా ఎందుకయిందో ఏమో, ప్రతివిషయానికీ చెడువై పే అలోచిస్తాడు. అందర్నీ అనుమానిస్తాడు. బాపూ దగ్గరనుంచి సమాధానం వచ్చింది.

భగవాన్, బావన్దాస్జీ, 'మీరే రైర్యాన్నికోల్పోతే మీ భక్తమనఃవిషయం మేం గవాలి; బాపూ ప్రజామాత !'

బావన్ నవ్వుతూ అన్నాడు—'గంగూరీజీ! బాపూవైఖరి చూశారా : మన స్సుకు సందేహాలు ఎక్కువైనాయి. బాధగా ఉంటుంది. మిషికి తన కర్మమీద నమ్మకం ఎలా ఉంటుంది; బాపుని అడిగితే నవ్వుతానికింద కళ్ళేస్తున్నాడు. మీరే రైర్యాన్నికోల్పోతే ఎలాగని అంటున్నాడు. అంతా మోసంగవున్నది. ఒకప్పుడు రామావతారం, మరొకప్పుడు కృష్ణావతారం....!'

'మరోప్పుడు వామన అవతారం !' గంగూరీ వెంటనే అందుకున్నాడు.

'మీరుకూడా భలేవారే!' అష్టాష్టా ! చాలారోజులతరువాత బావన్ హృదయం విప్పి నవ్వాడు.

బావన్దాసు విందుమనస్సుతో నవ్వినప్పుడు ఆయనకళ్లు వాటంతటవే

మూసుకుపోతాయి. అప్పుడు ఒక పెద్ద పెట్టెలాంటిది అటబొమ్మ కదులుతున్నట్టుగా కవిచిస్తుంది బావన్ అవతారం!

రావణ అవతారం, ఈ చరిత్ర రావణావతారం ఎత్తివచ్చాడు. నీకు తెలుసా, హనర్ గండ్ నూనె వర్తకుడు హరఖా ఇంట్లో చొంగతనం జరిగిందట!

'అఁ! ఎప్పుడు? స్వరాజ్యశత్రువం రాత్రేనా? తుపాకులతో వచ్చారా దొంగలు? ఎవరూ గాయపడలేదుగా? ... రెండు హత్యలా? అఁ!

సుమరితదాసు ఇప్పుడే కటిహార్ నుంచి వచ్చాడు.

'విషయమేమిటంటే - హనర్ గండ్ - హరఖా వట్టి పీనాసి అని అందరూ తెలిసినవిషయమేగా? వ్రడంగి చరిత్ర - భగవంతుడికీ తెలియాలి - ఇంతెవరో ఒకరోజు మర్యాదపూర్వకంగా పాళించితి వచ్చాడు. వచ్చి మంచిసీళ్ళడిగితే - డబ్బు లివ్వమన్నారట! అతనిభార్య అనడం ఏదో టిఫిన్ పెట్టాక, మంచి పిళ్ళుతాగి వెళ్ళిపోతూఉంటే డబ్బు అడిగిందట! గ్లాసు మంచిసీళ్ళిచ్చి డబ్బు అడుగుతావా? అన్నారట!... నేను విన్నమాట చెబుతున్నాను. అనలు విషయం ఒకటి రెండు రోజుల్లో వైదపడక మూసుకుందా? - స్వరాజ్యశత్రువం రోజు రాత్రి ఒక డబ్బునుమందిని వెంటబెట్టుకొని గుర్రంమీద వచ్చారట. అతగాడు! రావడంతోతే అతనిభార్యను పూరిలు తయారుచేయమన్నారట! ఆమెకు అబూ ఇటూ ఇద్దరు తుపాకులపట్టుకొని నిలబడ్డారు. హరఖాని వంటింట్లో కూర్చోబెట్టారట! రామాయణం చదువుకోమని చెప్పి! బట్టూ నలుగురు నిలబడ్డారు. ఈశ్వరి ఇద్దరువెళ్ళి - జనంతో హరఖాసాహ కూతుర్ని చూద్దానికి వచ్చామని చెప్పారట! ఉదయానికి వ్యవహారమంతా పూర్తి చేసుకున్నారు. భూమిలో పాతేసిన కుండలు కూడా బయటికి తీయించి దానిలోవిడబ్బు పట్టకెళ్ళిపోయారు. అతనిభార్య రాత్రి అంతా ఏలాయి పూరిలు వండుతూనే ఉన్నారట! ఆమె మధ్యలో - బాబూ శీర్ష యాత్రలకు కొంచెం మిగిల్చివెళ్ళండి నాయనా. అంటే - ఒక వెయ్యిరూపాయలు ఇచ్చేవారు. హరఖాతో - 'నువ్వు ఎనిమిదినంపత్తరాలనుంచి ఒకేదోపతి కట్టుకున్నావు; నీకు డబ్బు ఎందుకులే' అన్నారట! అదవాళ్ళను ఏమీ అనలేదు. చివరకు వెళ్ళిపోతూఉండగా రెండు ఖానీ లయ్యాయి!'

సుమతీదాసు ఈ సంగతులు చెబుతూ అబూ ఇబూ చూస్తున్నాడు. మధ్య మధ్యలో అగిపోతున్నాడు. పక్కమని నవ్వడంలేదు. కొంచెం దెబ్బకు అగిపోతున్నాడు. ఏమిటి సంగతి :

‘ఏమంటి దాసుగారూ : ఏమైనా పైగ్రేవేట్ సంగతి వున్నదా ?’

‘పైగ్రేవేట్ ఏమీలేదు....కొట్లాటలు జరుగుతున్నాయట! థిల్లీ. కలకత్తా. నవ ఖాళీ. పాట్నా - అన్నిచోట్లా హిందూ ముస్లింలమధ్య పోట్లాటలు జరుగుతున్నాయి. గ్రామాలకు గ్రామాలే సహి అయిపోతున్నాయి!....దహనకాండ జరిగిపోతున్నది.’ సుమతీదాసు చేతిలో చెంబుతీసుకొని బయటికి వెళ్ళిపోతాడు.

....బాలదేవ్ నిరశనప్రతం చేస్తాడు. ఎందుకు : ఏం జరిగింది : బాలదేవ్ చెప్పాడు—‘సోదరులారా! ఇప్పుడే దాక్టరుగారి రేడియోలో వార్తలు విని వస్తున్నాను. అన్యాయం జరిగింది. అందరూ ఏచిచ్చాళ్ళయిపోయారు. గాంధీజీ తిలా పత్ ఉద్యమంలో జాల్నూరి చిలుకూనేవున్నారు - హిందు ముస్లింలు సోదరులని! తివారీగారు ఇప్పటికీ పదిహేను సంవత్సరాలక్రిందట తవగితంలో చెప్పనే చెప్పాడు :

దేవాలయాలలో చంద్రుడు కనిపించెను
మసీదులలో మురళీగానం వినిపించెను
కలసి మెలసి ఉండాలి హిందువులూ ముస్లింలూ
మానవమానాలను విడనాడాలి!

....‘అంటే గాంధీగారిమాట కొదవి ఈ అత్యాచారాలకు పాల్పడే వాళ్లు ఏదో ఒకరోజున తమ పొరపాటు ఒప్పుకుంటారు....గాంధీజీ నిరాహారదీక్ష ప్రారంభించ వచ్చు!’

సిద్ధాంతి ఈమధ్య అంతగా మాట్లాడడంలేదు. ఇన్ని అఘాయిత్యాలు జరిగి పోతున్నంటే ఆయన చూస్తూ ఎలా ఉండగలడు : ఇదంతా స్వరాజ్యపరిణామం అని ఆయన అభిప్రాయం! కొడుకు పుట్టగానే తల్లికి పక్షవాతంవచ్చి, ఆ మరో రోజు ఇంటికి నివ్వంటుకుంటే - ఇక ఆతరువాత ఏమేమి జరగనున్నదో చూడ వలసివున్నది. కలియుగం నమాస్తం కాబోతున్నది. ఒకరినొకరు పొడుకుకొని అందరూ నశించిపోతారు.

ఇప్పుడు సోషలిస్టుపార్టీ ఆఫీసుకు ఏర్పాదులు చేయడానికికూడా వస్తున్నాడు. జామరాతిమియూః ఏడుస్తూ వచ్చాడు. సుమరితదాసు అతనిదగ్గర్నుంచి అయిదు రూపాయలు లాక్కొన్నాడు. 'కాళీబాబూ! అన్యాయం! ఇక మీదవాళ్ళు ఐతిశీ దెలాగు?'

'క్రాషేడ్ వాసుదేవ్? సుమరితదాసును ఏయిదుకొనిరా!' కాళీపరజ్ మొహం కొంచెం గంభీరంగా వున్నది.

మచ్ మచ్ మచ్! వాసుదేవ్ నిన్ననే పూర్ణియానుంచి తిరిగొచ్చాడు. ఇరవైనాలుగు రూపాయలుబెట్టి బాటాకంపెనీ బూటు కొన్నాడు. నడుస్తూంటే మచ్ మచ్ మంటున్నది. రాత్రిపూటకూడా కళ్లకు నల్లకళ్లతోడు పెట్టుకొని, పైజామా, లాబ్రీషేసుకుని నడుస్తూవుంటే కొంచెం మత్తులోవున్నట్టుగా అనిపిస్తాడు. పరేడ్ చేస్తున్నప్పుడు నడిచినట్టు నడుస్తాడు.

....వాసుదేవ్ ప్లేషన్ లో 'పాన్ మీడి ఏగరేట్' అని కేకలు బెడతారే అలా మాటను పాగదీసి గొంతును కొంచెం పెంచి అన్నాడు- 'సో మరేడ్ దేస్!'

....సుమరితదాసు కుక్కపిల్లి అడిరిపోయి ఉంటుంది! వాసుదేవ్ రోరోపం నవ్వుకన్నాడు.... 'నయోమరేట్ దేస్!'

చిన్న పెంకుటింట్లో ఎక్కడవి దూరతాడు. దాసు; వాసుదేవ్ అతన్ని ముందే చూశాడు. అతని చెయ్యిపుచ్చుకొని లాక్కొచ్చాడు ఐయటికి! దాసు గడ గడ వణికిపోతున్నాడు.

'బాబూ, రక్షించాలి.'

'ఏయ్ విస్త్రంత్రి! ఏయిస్తున్నారు?' వాసుదేవ్ నవ్వుతూ అన్నాడు.

'ఎవరూ; వా....వాసుదేవ్! హుత్! వేను ఇనస్సెక్టరు ఏయిస్తున్నారేమో నమకొని భయపడ్డాను అనవసరంగా; భలేగా భయపెట్టేశావోయ్! మొత్తానికి మాట భలేగా మార్చేశావే; లేకపోతే ఎలాగు; పదిచోట్ల తిరిగేవాడు వయరకాంవేషాలు పెయ్యకపోతే ఎలాగు; ఇంతకూ నమ్మ విరిచిందెవరూ; కాళీపరజ్ బాబేనా; ఇదుగో చూడు. విన్ను చాలారోజులుగా ఒకమాట అడుగుదామనుకుంటూనే మరచి పోతున్నాను. మీ పార్టీలోకూడా రెండుపార్టీలు ఉన్నాయా ఏమిటి?'

'ఎందుకూ ?'

'ముందు చెప్పు!' సుమరితదాసు కిసుక్కున నవ్వాడు.

'ముందు మీరు చెప్పండి!' వాసుదేవ్ తక్కువవాడా ?

'ఏమీరేదు!....కాళీచరణ్ ఒకరోజున నాతో కార్యదర్శికి వాసుదేవ్ అంటే పెద్ద నమ్మకం లేదన్నాడు. వాసుదేవ్ లో నాకేమీ లోపం కన్పించలేదే అన్నాను. అప్పు డన్నాడుగదా—దాసుగారూ! మీకు అంతరంగికవిషయాలు తెలియవు లెండి అని అన్నాడు.... అందుకని అడిగాను....!'

'నిజమే దాసుగారూ! అనలువిషయ మేమిటంటే - కాళీచరణ్ ధర్మపురిటీ పార్టీవాడు. ఆయనకూడా సోషలిస్ట్ అయినా మా కార్యదర్శిముందు ఆయన సాటి రాడు. కొంచెం మెతక! అందరితోనూ నవ్వుతూ మాట్లాడతాడు. కాంగ్రెస్ వాళ్ళతో కూర్చోని డహీ తింటాడు. మీరే చెప్పండి - ఇటువంటి చప్పటిమనిషి విప్లవపార్టీలో ఎలా మనగడగుతాడు? చెప్పండి దాసుగారూ! మీరే చెప్పండి!'

'ఓహో! ఆదా సంగతి నాయనా!' సుమరితదాసు మొహం గంభీరంగా పెట్టి అంటాడు - 'అవును నిజమే నువ్వనేది అక్షరాలా నిజం!'

'ఈ కాళీచరణ్ ఆయన పార్టీలో ఉన్నాడు.' కొంచెం గురగుర లాడు తున్నట్టు అన్నాడు—'మంగళాదేవితో ఈయనగారు జరిపే రానక్రీడలనుగురించి ఏం చెప్పమంటారు? నేను కార్యదర్శితో చెప్పాను. అన్నిసంగతులూ! కాళీ చరణ్ ను ఆయన కోప్పడ్తాడు. అందుకే నిహంగ మీతో అలా అవివ్రంబాడు. ఈసారి మా నమ్మకనానికి వెళ్ళిప్పుడున్నది ఆనలు భాగోతం!'

'ఓహో! ఆలాగా! ఏమోనబ్బాయ్! ప్రతివిషయంలోనూ ఈ పార్టీ రాజకీయాలు నాకు నచ్చవు! వీటికికూడా ఒక హద్దు అనేది ఉండాలి. నువ్వన్నట్టు ధర్మపురిటీలాంటినాళ్ళు మీ విప్లవపార్టీలో ఎలా వుంటారు? నిజమే! మీ కార్యదర్శి వ్యవహారమంతా తీవ్రంగా చర్చించేప్పుడు, ఆ చేతులుతిప్పడం అడిచాస్తే..... ఇంతకూ నన్నెందుకు పిలిపించినట్టు?'

'ఆ జామరాతీ మియా! వెళ్ళి ఏదో చెప్పాడు. డబ్బు లాక్కున్నారటగా!' వాసుదేవ్ నల్ల కళ్ళతోడు పెట్టుకుంటూ అన్నాడు—ఈ ముస్లింలను నమ్మకూడదు!'

'అంతే మరి !' సుమరితదాసు కిసుక్కున నవ్వుతాడు—'అదే మనం అర్థం చేసుకోవాలి !'

'నే వెళ్ళి చెబుతారెండి - ఇంట్లో లేరని ! ఈయనేమన్నా గవర్నరా. చేతులు కట్టుకొని ఎదురుగావచ్చి నిలబడటానికి ! నే నెవర్నీ లెక్కచెయ్యను !' వాసుదేవ్ సిగరెట్టుతీసి అగ్గిపెట్టెమీద దాన్ని కొడతాడు—'రోజుల్లా ఉపన్యాసా రిస్తాము—సిగరెట్టు తాగకూడదని, కోడిగుడ్డు ముట్టుకోగూడదని ! కాని లోలో పం.... !' వాసుదేవ్ అగ్గిపుల్లగీచి సిగరెట్టు వెలిగించుకొన్నాడు.

అగ్గిపుల్లవెలుతురు కళ్ళతోడు రెండు అద్దాలలోనూ కనిపిస్తుంది. వల్ల కళ్ళ తోడులో వెలుగుతున్న అగ్గిపుల్ల, సుమరితదాసు శరీరానికి వణుకు పుట్టినట్టయింది. రోమాలు విక్కబొడుచుకున్నాయి. కాని నవ్వుతూ అన్నాడు—అబ్బాయ్ ! చక్కే సుకోరామా ! పాలాఘడికికూడా తెలియవివ్వనులే !'

'అఁ !' అన్నాడు వాసుదేవ్ సిగరెట్టుబొగను గుండ్రంగా వడలుతూ !

....చక్క.... ! వాననకొట్టినట్టు సుమరితదాసు కళ్ళు ఒక్కసారిగా మెరిసి పోయినాయి—'వాసుదేవ్ బాబూ ! నేపాల్ నరుకేమైనా వచ్చిందా ? ఉంటే నాకూ కాస్త రుచి చూపించు !'

'అల్ రైట్ ! రేపు రుచి చూపిస్తాను. లాల్ నలామ్ !'

మచ్ మచ్, మచ్ మచ్ !

ఆరు

తాంత్రికులపేటలో ఈరోజున మంచితీవ్రంగా జరుగుతున్నది పంచాయతీ !

దాలారోజునుంచి పంచాయతీలో గృహవిషయాలనుగురించి చర్చించ గూడదనే కట్టడి అనబడతూ వస్తున్నది. కాలాంతే పంచాయతీలో మీ ఇష్టం వచ్చిన కలగావులగంభావ మాట్లాడండి. అభ్యంతరమేమీలేదు ! అయ్యవార్లంగారి పిల్లి మ్రావ్ మ్రావ్ అన్నదన్నట్టు - మీరు అన్నిటికీ క్రావళ్ళు పెట్టండి. అభ్యం

తరం లేదు; వత్తులు లాగెయ్యండి. మునిగిపోయిందేమీ లేదు. పంచాయతీలో మీ మాట కెవరూ అడ్డురారు. అయితే యువకులంతా కలిసి రామప్రియ దాసి కావడం అనేవిషయానికి అత్యంతరం తెలియజేశారు.

‘ఇదేమైనా అటా : ఏదీ జాతీ అనేదాన్ని గురించి కూడా కాస్త ఆలోచించాలి. ఎప్పుడు ఎవరికితో పై అప్పుడు మరొకరికి ఉంపుడుగత్తైగా వెళ్లిపోవడమేనా : అటా ఇదేమన్నా : ఇవ్వొక్క గరభూకూడా గరమ్ గరమ్ గా మాట్లాడేశారు.

పంచాయతీ సమావేశంలో ఎవరైనా మాట్లాడవచ్చు. అందుకే పంచాయతీ మంచి ఊపుమీరున్నది.

‘ఏదీ. ఎక్కడున్నది రామప్రియ తల్లి :’

అందరికీ కూడా తడికదాటునున్న ఆడవాళ్ళ గుంపుమీదికి తిరిగాయి. రమజూ దాసుభార్య గొంతు నరికేసుకొని - ‘రామప్రియతల్లి విషయమేమిటంటారు :’ అని అన్నది.

‘నువ్వు మాట్లాడకు :’

‘వసీ లేదూ, పాటా లేదు పట్టతా. నీ కాళ్ళకైనా మొక్కతా నన్నదట వెనకటి కెవరో :’

‘నే నెందుకు మాట్లాడకూడదు. మాట్లాడితీరుతాను.’ రమజూదాసుభార్య లేచి విలవిడి అన్నది. పోట్లాటకు సిద్ధపడి వచ్చినట్టుంది. పెద్దబోట్లాట అయేస్తే వున్నది.

‘అనోక, ఉచితదాసూ ఏదీ : పెద్ద కావరాదాల్లు బయలుదేరారు, తప్పుచేసిన వాళ్ళను కొట్టేవాళ్ళు :’

‘అయితే కొడతారా, కొట్టండి : కొట్టినాడు లంజకొడుకు :... ఏదో రామ ప్రియ తల్లి మాట్లాడకపోయేప్పటికీ అందరికీ కాళ్ళ వచ్చాయి. రామప్రియ యౌవ్య వంలో ఉన్నది. దాని ఇష్టంవచ్చినట్టు అది చేస్తుంది. మధ్యలో మీరెవరు : ఏమి యోయ్ గరభయ్యా : పెద్ద ఆవేశంలో మాట్లాడావు. రామప్రియ నీకు అక్కా. చెల్లెలా :....మాట్లాడవేం : నీ నంగతి బయటపెట్టాలా :....చీత్తన్ ఏడుగురు

కొడుకుల తండ్రి! రాత్రింబగళ్ళు ఆకలిపప్పులు మరచిపోయి రామప్రియవగ్గర ఎందుకు పడిఉంటున్నాడు? కుర్రవాళ్ళవిషయమంటే—ఏదో కాదుకాదా రనుకో వచ్చు. ఈ ముసలాదికేం పొయ్యేకాం మొచ్చింది?'

'మాట్లాడకు! నోరు మూసుకో! చీత్తన్ ఎక్కడున్నాడు? ఏదీ!'

'తలమీద ఒక వల్ల వెండ్రుకకూడా - చూద్దామన్నా లేదు. అయ్యగారిబిడ్డి చూడలోకేనేమో - ఇలా వుంది. ఏమంటావు రామప్రియా?'

చీత్తన్ చిన్నకుర్రవాడు కోపంతో - 'ఏయ్! జాగ్రత్తగా' మాట్లాడు! అవి అన్నాడు.

'పట్టుకోండి. తప్పండి!'

'ఏయ్, ఏయ్!'

'మెడలో గుడ్డపెక్కొట్టండి! నెత్తిమీద చీపురుతో బాదండి!.... పెద్ద తీచి చూపిస్తున్నాడు.'

నోఫే. ఉచితదాసు బిడ్డకూ బెత్తాం పెత్తందార్లు. అంటే వందాయతీ నమా వేళంలో ఆవేశకావేళాయ పెచ్చుపెరిగి, అంతటా అకాంతి ఏర్పడినప్పుడు, వీళ్ళిద్దరూ చేతిలో బెత్తాం పుచ్చుకొని గాలిలో తిప్పుతూఉంటారు. నోఫే. ఉచిత దాసుబిడ్డరు చీత్తన్ ను పట్టుకుని మెడకు గుడ్డ తగిలించారు. మహాగూవాస్, చేతరూ, మువహారు, అనపూ హెకన్ మర్కవర్తిత్వం నెరుపుతారు—'కొట్టకండి, కొట్టకండి!' అని.

'మొత్తానికి ముసలివాళ్ళంతా ఒకవర్గంగా చేరాల్సిందే! ఏవరో అన్నాడు.

రామప్రియతల్లి విషయాన్నిగురించి చర్చించడం మానేసి చీత్తన్ దాసును విచారిస్తారు. చీ! చీ! ఎంత సిగ్గులేచి తొత్తుకొడుకు! ఈసారి అయిదురూపాయలు జరిమానా వేళారు. అతని చిన్నకొడుక్కి చెవులపట్టుకుని అయిదుగుంటిళ్ళు వేసే శిక్ష విధించారు. నోఫే లెక్కబెట్టాడు—'ఒకటి, రెండు, మూడు, నాలుగు, అయిదు! చాచి!'

రామప్రియతల్లికి వేసినశిక్ష ఏమిటయ్యా అంటే ఒక పాయంత్రపు నిండొకటి

ఏర్పాటు చేయించాలి. మహాంతుగారిజాతిలో కలుస్తున్నప్పుడు అంతమాత్రం విందు ఇవ్వకపోతే ఎలాగు : ఏమంటున్నది రామప్రియతల్లి : ఇస్తుందా : నరే అయితే : ఇప్పుడు చెప్పండి.... పందాయతీ పెద్దం అభిప్రాయం : పదిమంది ఎలా అంటే అలాగే : పదిమంది అనేకారు. రామప్రియ దాపీ కావచ్చునని : కట్టడి అనేది ఉండవలసిందే ! లేకపోతే ఈ విందు చేశారని అంటే !

రమణాధార్య రామప్రియతో ఆమె ఇంట్లో కూర్చోని అన్నది - '.... ఏమయ్యేయ్ ! పాలా మీగడలు తిని, ఓక్కని, చక్కని కరీరకాంతుల్ని పెంచుకొని, అనంద రీతాకమ్యుతలో చిలినమై నీ పిన్నివి విస్మరించవుగదా : మహాంతుగారితో చెప్పు - ఇతరీరెంపెట్టి నరీపెట్టుకోవాలనుకుంటారేమో ! అదేమీ కుదరదు : కంటే కావాలని చెప్పు : తెలిపిందా ! '

రామప్రియ నవ్వింది - 'అయవగారికి నే వెంకచెలితే అంత ! మరి ఆమెగా రున్నదిగదా.... ! '

'నువ్వైత పిచ్చిదానవు : ఆమెగారెవరు : లక్ష్మీనా : అనలైన అధికారం వీడి : ఓర్తగా వుండవలసింది మవ్వు ! పోతే, ఆలక్ష్య విషకోరయ తీసెయ్యాలి. లేకపోతే నీ మహాంతు తీవరమంతా అంజరు వాయద్యంతోనే కాలం గడుపుతాడు. పిచ్చిదానా ! అండుకవి.... ! '

'రామప్రియా ! ఎక్కడున్నావు : మహాంతుగా రొచ్చినట్లుంది.' ఆమె తల్లి పిలిచింది.

'ననుస్కారం మహాంతుగారూ ! ఇంకా పెరట్లో దాక్కుంటారేమిటి : ఒప్పుడు మీరు మాకు ఆప్తులయ్యాడు. రండి.' రమణాధార్య అదోలా చూచి ముసిముసివచ్చులు కురిపిస్తూ అన్నది.

మహాంతు రామప్రియతో పెరట్లోనుంచి లోపలికి వచ్చాడు.

'పీట వెయ్యండి.... కూర్చోండి ! '

'జాతినాళంతా రోజునాని పెట్టింపమన్నాడు. నేను ఒప్పుకున్నాను.' రామప్రియతల్లి చిరుం తాగుతూ చెప్పింది.

‘లక్ష్మీవి అడగలి!’ మహంతుకత్తు కిందికిదిండి అన్నాడు. రామప్రియ తల్లి ఇప్పు డతనికి అత్త! అత్తమందు కొంచెం జాగ్రత్తగానే మాట్లాడాలి.

‘ఏమన్నారూ!’ రమణాభార్య వగిరిన డబ్బారేకులా గంగలమన్నది - ‘లక్ష్మీవి అడగలా! రామప్రియతల్లి! వింటున్నావా? నేను చెప్పలేదు. అవిడ తయవగాలివి గొర్రెలాగా తయారుచేసిందివి! ఇదుగో మహంతుగారూ! అమె వడగడానికి. లక్ష్మీ ఎవరంటాను!’

‘అమె అన్న దేమిటంటే....!’

‘మహంతుగారూ! మరోవిధంగా అనుకోకండి. మీరు వట్టి కొజ్జా అండి!’ రమణాభార్య వెళ్ళిపోవడానికి లేస్తూ అన్నది - ‘రామప్రియను ఆ లక్ష్మీదగ్గర దాపీగా ఉంచుతారన్నమాట. మహంతుగారూ! అర్థమైంది.’

‘అబ్బే! అలాకాదు; రామప్రియ ఎలా చెబితే అలాగే చేస్తాను!’ రామదాసు రెండుచేతులు జోడించి అన్నాడు.

‘రామప్రియ చెప్పినట్లే!’ మహంతు ప్రతివానికి ‘రామప్రియకే తెలియాలి!’ అవి అంటున్నాడు.

‘రామప్రియ కేమితెలుసు!’ లక్ష్మీకి కోపంవస్తుంది - ‘మఠానికి నందిం దించిన వియమ విస్మయను నేర్చుకోవడానికి ఒక సంవత్సరం పడుతుంది. చేతికున్న వేళ్ళను సరిగా లెక్కబెట్టలేదు. ఆమెకు కూరలెక్క అప్పగించారు. హే నడ్డుకు ప్రభో!’

రామప్రియ దాపీగా మఠానికి వచ్చినరోజున లక్ష్మీ మొహం తోటకూర కాడలాగా వాడిపోయింది. మహంతు రామదాసుకు కారణం తెలియకపోలేదు. రామప్రియకు కూరలెక్క కూలికింద దావ్యం కొలిపేవని అప్పగించాడు. ‘లెక్కలు తెలియకపోతే నేర్చు! నేర్పాపెట్టకుండా వాడగ్గర ఉపన్యాస మిస్తావేమిటి!’

‘నేను ఉపన్యాసం ఇస్తున్నానా! హే నడ్డుకుప్రభో! నన్ను వీడగ్గరకు పలి పిండుకో ప్రభో! అమె వంటికి ఒకమడుగు నబ్బు పట్టివేగావి ఉల్లిపాయలకంపు తగ్గిపోదు. ఉదయం లేవడం నేర్చు! మొహం కడుక్కోదు. బీడిలు తాగుతుంది. దొడ్డికి వెళ్ళినదాకా స్నానం చెయ్యదు. ఎంగిలిచేతో ‘బీజిక’ ముట్టుకుంటుంది.

నే నెందుకు నేర్పాలి ; నువ్వేం జేస్తున్నావు : తాళపుచేతులు పమిటచెంగున ముదేసు
కోవడం ఒక్కటే. ఆమె నేర్చుకోదలిస్తే నా తెలువంటి అభ్యంతరమూ లేదు.
కొట్టు తాళపుచేతులు ఇప్పుడే ఇచ్చేస్తాను. నా కలాంటి వరదా ఏమీ లేదు ; 'హే
వద్దుడు !' లక్ష్మి తదాదాన తాళపుచేతుల గుత్తిరిపి కింద గిరాకేసింది.

మహాంతు రామదాసు తాళపుచేతులగుత్తి చూశాడు. అవి గోదాం తాళపు
చేతులు : పెద్దై తాళంచెవి ఎక్కడున్నదో ; 'తాళంచేతులు పారేస్తానెందుకు ; మాటి
మాటికీ ఇంతకోపం తెచ్చుకుంటే నమ రెలా జరుగుతాయి ;' మహాంతు గంభీ
రంగా అన్నాడు - 'నువ్వు నా గురుమాతవు :....రామప్పారిని వరై నమార్గంలో
పెద్దైతాద్యత వీమీదున్నది.'

'వంటికున్న మట్టివికూడా నేనే వదిలింపనా ; బట్టలుకూడా నేనే ఉతికి
పెడతాను :.... పదిరోజులుకూడా గడవలేదు; బీజక్ గ్రంథంవున్న మహాంతుగది
గోడలవిండా ఉమ్ములూ దగ్గులూ ఉన్నాయి. గదివిండా బీదీపికలున్నాయి. వాటిని
కూడా నేనే ఎత్తిపోయానా :....ఇది మతంలాగా లేదు. పండుల గుడిపెలాగా
ఉన్నది, పండుల గుడిపె.'

'రామప్పారి దేహమాలిన్యాన్నికూడా విన్నే కుత్రం చేయమని నేనేమీ
అనడంలేదు : నేనంత పిచ్చివాణ్ణి కాదు : నాకు తెలుసు - నువ్వు బాలదేవ్ మెడ
కున్న మాలిన్యాన్ని కుత్రం చేయగలవు :....' మహాంతు రామదాసు ఎందుకు
వదులుతాడు

'బాలదేవ్ పేరు ఎత్తావంటే ఊరుకోమ !'

'ఎత్తితే ఏంజేస్తావు :....మలాన్ని పండులగుడిపెగా మార్చిందెవరు ?'

'నేను మార్చానా ?'

'అవును. నువ్వే మార్చావు : నా వళ్ళు మండుతున్నది. ఎక్కువగా నాగిం
చకు వస్తు.''

'వళ్ళు మండుతూంటే, వస్తు చంపు. చల్లబడుతుంది.'

చంపుకోవడం అనేమాట బాలదేవ్ ఎలా వినగలడు : హింస పెరిగే

ట్టున్నది. 'మహాంతుగాదూ!....వ్యవస్థాపకురాయా : కాంతి : కాంతి : కాంతంగా మాట్లాడుకోండి :

'అహహ! వ్యవస్థాకురాలంటి. వ్యవస్థాపకురాయా : ' రామప్రియకు చిన్నప్పటి నుంచే బోల్తాదడంలో మంచిక్షణ లభించింది. తరువుదాటనుంచి దదాదామని బయటికొచ్చి చేతులు గాలిలో ఊపుతూ గర్జిస్తుంది—'రోజూ అర్ధరాత్రిపూట ఆమ్మ గారు తనగది తెరుస్తుంది : పెద్దై తాళంచేతు లెక్కడన్నాయి : గోదాములో ఏమున్నాయి , వస్తువులన్నీ అమ్మేసి సొమ్ము చేసుకున్నది.'

లక్ష్మి ముక్కుపుటాలు ఆదురుతాయి. ఎవరో వెనకనుంచి పేముబెత్తంతో పీపుమీద ఒక్కసారిగా చరిచినట్టయింది. అర్ధరాత్రి గది తెరుస్తానా,....వస్తువు లన్నీ అమ్మేసి సొమ్ము చేసుకున్నానా,....హే సద్గురు! ఏ పాపానికి నాకి క్ష విరిందావు :

'రామదాసు! నీ గుంటనక్కనోరు మూయిస్తానా లేదా : లేకపోకే వ్యవ హారం ముదురుతుంది : మీకు కాపలసిందేమిటి : పెద్దై తాళంచేతులా, నాటికోసం మీ గుండెలు అంతగా పీకుతుంటే తీసుకోండి : ' లక్ష్మి పెట్టి తాళపుచేతులు విసిరి కొడుతుంది.

రామప్రియ మహాంతు గదిలోనుంచి గయ్ గయ్ మంటున్నది....రామ ప్రియ గంట కొట్టినట్టు మాట్లాడేస్తుంది. ఆమెమాటలు కారంలాగా చురుమంటాయి. ఆమె మాటలు వింటే దేహానికి వణుకు పుడుతుంది. మాటల్లో అంత....'తీక్షణత'

'వనీ లేదూ పాటూ లేదు - కూర్చోని మెక్కుతూ మాట్లాడితే 'మహాత్మా గాంధీ' అంటూ ఉపదేశాలు వల్ల వేస్తూ ఉంటాడు ఈ బాలదేవ్. వచ్చునంది ఒక చెంబెడు పిత్తుకూడా పోయిదు. చెట్టా చేమకు. ఇక ఆ రాణిగారున్నారంటే— వయస్సు తప్పిన వయ్యారం తప్పలేదు. అద్దంముందు కూర్చోని పింగారిండు కుంటూ ఉంటుంది. ఆమ్మకు వానననబ్బులు కావాలి. ఘుమాయించే సంపెంగ మానెలు కావాలి.—నేను మట్టికొట్టుకొని వున్నానట. నాకు మనస్సులో మరినం లేదు. పై పై మెరుగులు పెట్టుకుంటే సరిపోయిందా : రోవరో : రామరామ : రాత్రి అంతా మొహంలో మొహంబెట్టి శరీరానికి శరీరం అవిండుకొని పడుకొని

ఉదయమేలేచి కుద్ది చేసుకుంటే అది కుద్దేనా : వన్నెచీరె కట్టుకుంటేనే సంబంధం కాదు : వన్నెలాడి : కులుకులాడి : 'బొంకలాడి : ' రామప్రియ గంటమోగినట్టు మోగుతున్నది.

'రామప్రియా : అవసర్యపుమాటలు మాట్లాడకు : తల నొప్పిస్తుంది,' రామ దాను విసుక్కున్నాడు - 'ఈవంగతి తెలిస్తే.....'

లక్ష్మి ఏమీ మాట్లాడదు. మెదలకుండా కన్నార్పకుండా విమ్మచెట్టువైపు చూస్తున్నది.

రామప్రియ ఒక్కొక్కమాట తూంలంగా ఆమెమర్మస్థలంలో గుచ్చు కున్నది.....వానననబ్బులు కావాలి. సంపెంగనూనెలు కావాలి....మహంతు పేనా దానువల్లనే ఈ చెర్ల అలవాటు కలిగింది. తాను నబ్బులేకుండా స్నానం చెయ్యదు. నబ్బులేచిది మనస్సు కుట్రపడదు. కేశరంజన తైలం తలనొప్పిగా వున్నరోజునే ఉపయోగిస్తుంది... మహంతు పూర్ణియా కోర్టునుంచి తిరిగివస్తూ సంచిలో నూనె, నబ్బు, కిసమిస, అక్రొటుపళ్లు తదితరవళ్లు తెచ్చేవాడు. కొత్తవస్తువు ఏది కప్పించినా కొవి పట్టుకొచ్చేవాడు.

....మహంతు పేనాదానువెంట వెళ్ళి తీర్థ స్థలాలన్నీ పేవించి వచ్చింది. ఈ నరకాన్ని అనుభవించేందుకేనా : ఏ ఏ. వదిరోజుల్నుంచి ప్రసాదమే రుచించడం లేదు. మొదటిరోజే ఏళ్ళు చేవలకంపు కొట్టాయి. ఇప్పుడు ఏళ్ళుకాగితే నాంతి వచ్చేస్తున్నది.....చులావికి వచ్చేరోజున రామప్రియకల్లి చేవలకూర కూతురికి దట్టించి తివిపించింది. 'హే నద్దురు :ఏ కార్యమైనా ఆచరించు; మార్గాన్ని క్రవ్వం చేసుకోవద్దు....తాను రేపే మతంనుంచి పేరయిపోతుంది. మహంతుగారు తనపేర ముప్పై ఓపూలభూమి, ఒక అంటమామిడితోటా రాపి వెళ్ళారు. వీటిమీద చులావికి ఎటుంటి ఆదికారమూ లేదు. ఒక వారంరోజుల్లో ఈ వ్యవహారం తేలిపోవాలి, నద్దురు కృపవల్ల :

లక్ష్మి కళ్ళెదుట వన్నెలోకంలాంటి రొకటి కప్పిస్తున్నది. మామిడితోట, తోటలో రెండు కుటీరాలు : తమ రాట్నం వదులుతూ, బాలదేవత 'బిజ్జి' సారాయణం చేస్తూ :

‘దారదేవతీ! ఈ అననాన్ని త్యజించండి.’

దారదేవతీ లక్ష్మి మొహంలోకి అర్థహీనమైనవృద్ధితో చూస్తాడు. ఆమె కళ్ళలో ఆయన కరిగిపోయినప్పుడల్లా ఆయన మొహం ఇలాగే అర్థభావహీనంగా మారిపోయింది. అననం త్యజించవలసిందేనా!

‘అఁ త్యజించవలసిందే! ఇక్కడంటే ధర్మానికి ముప్పువస్తుంది.’ లక్ష్మి కళ్ళలో గిరువ పీరు తిరిగాయి.

అరే! జోగియా కే నగ్గుబపేమతి కోయా

అనాకో నంతో.....జోరేదపేసో.....జోగియా కోయా!

డిమ్ డిమిక్ డిమిక్, డిమి డిమిక్ డిమిక్!

ఏమి

రోజురోజు! కమల ఆందం దివ్యగుణేశ్వర మవుతున్నది.

మెదవక్కన ఏర్పడ్డ రెండురేఖలు ఆమె ముఖమందలానికి మరింత ఆకర్షణను తెచ్చిపెట్టాయి.

కన్నులలో కవివించేది దాంపత్యత కాదు, ఒకరకమైన మత్తు! ఆకస్మాత్తుగాచూస్తే కళ్ళలో కాటుక వున్నదేమో నవిపిస్తుంది.

‘అమ్మా! వీ రాక్షసులు! వీ రాక్షసులు! స్వప్నహాకప్పిపోతున్నారు. అర్థగంట మంచి గోడవైపుకు ఆదేశవిగా చూస్తున్నారు.’ కమల తనగదిలో తన కేరాలని వరిజేసుకుంటున్నది. తల్లి కొంచెం గద్దించుగా—‘కమలా! రాక్షసులుగాడు కూర్చున్నది ముందుగదిలో!’ అని అన్నది.

‘అయితే ఏం?’

దారదేవతీమంచి ఆమె కమలతో.....మరి అంత అన్యోన్యత మంచిది కాదని చెప్పాలనుకున్నది. ఆమె మొహంలో చూపేప్పటికి ఏమనిపించిందో ఏమో తల్లి నోటివెంట మాటేరాలేదు. మైనంలా కరిగిపోయింది. అరచేతులు, పాదాలు

నువోజ్జమైన అరుణిమను ఒలకబోస్తున్నది. శరీరం సజీవ సువర్ణచ్ఛాయలు విరజిమ్ముతున్నది. కన్నులలో ఒక అపూర్వమైన కాంతి గోచరిస్తున్నది. ఏమిటిదంతా వణికిపోతుంది తల్లి. ఇదేమిట అభాగ్యురాలా. కొంపతీసి తప్పటదుగు ఏమీ చేయలేదుగదా! అమ్మా. అలాంటివి చెయ్యకు.

....తనకేమైనా ఏదీ వట్టిందా ఏమిటి? తనకూతురు వనిత్ర తమలమ్మ తల్లిలాంటిది!....ఆమె ఎలా వర్తించినా పరవాలేదు. తల్లి పెదిమలమీద మళ్ళా స్వాధాపికమైన చిరునవ్వు తొలకరిస్తుంది.

‘ఏ వ్యాధి తను తీసేసుకున్నాడేమో!’

‘అష్టాష్టా!’ దాక్టరు తన నవ్వును అవుకోలేకపోయాడు—‘అష్టాష్టా!’ తమం తెర తొలగించి మొహం ఇయటికిదెట్టి—‘ఏయ్! నవ్వుకండి! మీ కనలే అబ్బు చేసింది. తెలిపిందా!’ అని అన్నది.

తాపిల్దారు పావుకోళ్ళవప్పుడు వివివిస్తుంది. ఆ నవ్వువింటూ ఆయన తన వనేం జేసుకుంటాడు.

దాక్టర్కు తాపిల్దారు రెండురూపాయల అవగతమయ్యాయి. ఇంటినంగతులు, కోర్టువ్యవహారాలు, ఇచ్చి పుచ్చుకునే లెక్కలు చూసుకునేప్పుడు ఆయన అదో మాదిరిగా ఉంటాడు. ఇంట్లో తీరికగా కూర్చోని రామాయణ భాగవతాది గ్రంథాలను గురించి మాట్లాడేప్పుడు, దేశరాజకీయాలు, ఇంట్లో రాజకీయాలు మాట్లాడేప్పుడు ఆయనరూపం వేరుగా ఉంటుంది. హాస్యప్రియుడగా, రసపండిగా, గృహస్థుగా అమాయకమైన వ్యక్తిగా గోచరిస్తాడు.

దాక్టర్కు ఆయన మొదటిరూపం వచ్చదు. రెండోరూపం ఆయనను ఎంతగానో ఆకర్షిస్తుంది.

‘ఏమిటండీ సంగతి!’ తనూ దావిస్వారస్యాన్ని అనుభవించాలనే ఉద్దేశ్యంతో భార్యను అడుగుతాడు—‘ఏళ్ళిద్దరూ ఎలాగూ చెప్పరుగాని ఏమిటి సంగతి!’

‘ఏ కూతురినోటికి ఏమాటవస్తే ఆమాట అనేస్తుంది!....దాక్టరుగారికి స్పృహ తప్పిపోతున్నదని అన్నది!’

'ఒహో, అలాగా!' కాపిలారు నవ్వాపుకుంటూ బీ తాగుతూ-'అ తరువాత:' అని అన్నారు.

తల్లి నవ్వాపుకొని అన్నది-'అప్పుడు నేనన్నాను-నీ బబ్బు తను తీసేసు కున్నారేమో, అవి!' దాక్టర్ గారు కూడా విన్నారు!....

'అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా!' కాపిలారు అలా నవ్వి నవ్వుతల్లా 'నాన్నది ఆల న్యంగావచ్చే పరితయానవ్వ'ని గేలిచేస్తూ ఉంటుంది కమల!

కాపిలారుకూడా కమల స్వభావంలో చాలా మార్పువచ్చినట్టు గమనించాడు. అటువంటివిల్ల తండ్రి మెదలకుండా కూర్చున్నాడు. ఏమీ ఎట్టనట్టు! ఏమీ చెయ్య లేకపోతున్నాడు. టగనాన్ శంకర్! కమలను కరుణించు బ్రథో!

దాక్టరు కాపిలారు నవ్వు ఒక్కసారిగా కరిగిపోవడం గమనించాడు. పది ఊగ!....ఇది ఐహా ఆయన మూడోరూపం! రాళ్ళుకూడా కరిగిపోయే కారుణ్య రూపం!

'దాక్టరుగారూ!' తల్లి రెండు ప్లేటుల్లో పంహారం తెస్తుంది-'కమల రేడి యోలో అమర్ల 'మిలర్ ఫులావ్' విని వచ్చింది.'

'ఒహో! అయితే ఇది ఆర్ ఇండియా రేడియోవాళ్ళ వ్యవహారమా! అయితే కావివ్వండి దాక్టరుగారూ, మొదలుబెట్టింది, చూశారా, బటాణీ గుగ్గిళ్ళను ఎంత తెలివిగా మిలర్ ఫులావు చేశారో!'

'ఏదో ఒకటి! ఫులావు అవి పేరు బెట్టారు. అందుకు వంతోపించండి!' దాక్టరు కమలవైపు నవ్వుతూ చూశాడు.

'అహ్లా హ్లా హ్లా!'

ఈ హాస పరిహాసాల్లోబడి దాక్టర్ గారు తన కర్తవ్యంనుంచి విముఖుడు కావడం లేదుగదా! ఇది అప్పుడప్పుడు ఆయన ఆలోచిస్తుంటాడు - అతను చేసేపనికి అతని హృదయశంక్రి అవశ్యతిని వినిపించడం లేదుగదా!....అతడు ఏం చేస్తున్నా - తిప్పి, ఒప్పి, అది అతనికి ఎంతో బావున్నది.

ప్యారా శాలాసార్లు చెప్పారు. ముందునైపుకు తెరుచుకునే కిటికీకి పరదా

అంటే దావుంటుందని : భాగీ అన్నట్టుంటుంది. అందుకే దాక్టరుకు ప్యారా-
అంటే అంక ఇష్టం.

....కమల రోజూ దాక్టర్ దగ్గరకు వస్తున్నది.

'ఏన్ని ఏమన్నదో తెలిసా : .. నువ్వు పొరపాటు చేస్తున్నావమ్మాయ్ అని
అన్నది - మీ రిద్దరూ పొరపాటే చేస్తున్నారు. తరువాత ఏమవుతుందో ఆలోచిం-
చారా, కొంచెమైనా :ఏమవుతుందంటారు దాక్టర్ : చెప్పరూ : ' కమల మామిడి-
ముక్కల్లాంటి కళ్ళల్లో చదువును వింపుతూ అడిగింది :

'చెప్పండి దాక్టర్ : తరువాత ఏమవుతుంది ?'

'ఏమవుతుంది : ఏమైనా చెడుగామాత్రం ఏమీ కాదు.'

'ఎప్పుడూ నువ్వు నాదగ్గరే ఉండకూడదా ?'

'మళ్ళా మతిభ్రమణం.....'

'దాక్టర్ : నువ్వు 'జిన్'వు కాదుగదా ?'

'జిన్నా : 'జిన్' ఏమిటి ?'

'జిన్ అంటే ఒక ముస్లిం మాంత్రికుడు : మాంత్రిక క్షులవల్ల రకరకాల
దూపాలు రుచిస్తాడు : పెళ్ళిగావిల్లల్ని, వికంతువులైన యువతుల్నినట్టి భ్రమించ
జేస్తాడు. వీడవాళ్ళకు దనరాకు లిచ్చేస్తాడు. చిటికెలో ఏం కావాలంటే అది చేసే
స్తాడు. ఐతికిస్తాడు; చంపేస్తాడు.' కమల గొంతుకింద ఏర్పడ్డరేఖలు రెండూ
రూపులు మార్చుకుంటున్నాయి. ఆమెకు భయంగా వున్నదా :ఒక్కసారిగా ఆమె
దాక్టర్ ము నట్టుకుంటుంది.

'అనవసరంగా ఎందుకలా భయపడకావు : తనా తోకాలేది విషమాలను
గురించి ఆలోచిస్తూ ఉంటావు.'

'అబ్బే : నాకేమీ భయంలేదు. నువ్వు మహామాంత్రికుడవైనా నాకు భయం
లేదు.నేను విన్ను జయించాను.'

'అంతనమ్మకం ఏర్పడిందా ?' దాక్టరు కమలనేత్రాల్లో మెరుస్తున్న ఆత్మ
విశ్వాస స్పష్టమైనరూపును చూశాడు.కమలకు ఆలోగ్యం వచ్చేసింది : పూర్ణ
వ్యవృత్త చేకూరింది :

‘అరోజున చేతులు తొడుక్కొనివచ్చినా ఆ నగపిమిటి! మళ్ళా ఆ నగ పెట్టుకోలేదేం?’

‘దాజపులా; దండకదీయాలా;....ఏం? గొల్లపిల్లలాగా అనిపించామ గదా; గోకులంలోంచి గొల్లపిల్ల!’ కవల ఉన్నెత్తున నవ్వింది.

దీన్నే ‘రాసలీల’ అంటారు. చూశారా : రాత్రి వన్నెండగంటలవేళ దాక్తరు కుంటినొకరు లాంతరు భుగభుగ మనిపించుకుంటూ శాపిల్వారుకూతుర్ని ఇంటిదగ్గర దిగబెట్టిరావడానికి వెళుతున్నారు.

.... పెళ్ళిచేసిపారేస్తే పోలా :.... చూద్దానికి దొర, దొరపావలాగా ఉన్నాడు. దాక్తరు ఎటువంటి మనిషేమిటి?

‘దాక్తరు ఎటువంటిమనిషి?’....చోకిదారు అగమాను అడిగారు. కటహా పోలీసుస్టేషను కొత్త ఇనస్పెక్టరు.

‘అయ్యో! మంచిమనిషే. కావి....!’

‘కావి ఏమిట్రా?’ నాయం, నగంమాట బయటికి. నగంమాట లోపల మింగేస్తావేంట్రా! నాయం నా నంగతి ఏమీ తెలియదేమో : బట్ట! నేను వేరే జిల్లావాణ్ణి అనుకుంటున్నావా : ఈ జిల్లావాణ్ణి నేను! తెలిపిందా : నాదగ్గర దాచి పెడుతున్నావా : కావి అన్నావు. ఏమిటా కావి?’ కొత్త ఇనస్పెక్టరు గంకరించుచున్నాడు. గాలివికూడా తిడతాడు! ‘నాయం! రాత్రి బట్ట....గాలికి....హవల్తార్! నాయం ఏద్రే వట్టలేదు! హవల్తార్, ఏదీ ఆ పైర్ ఇలా ఇవ్వండి! ఏమేమి అడిగారో చూద్దాం! నా యాళ్ళు రోజుకొక కొత్తపార్టీ పెడుతున్నాడు! మనప్రాణాలు తోడెయ్యాలానికి!’

ఇనస్పెక్టరు కొంచెం ఉడుకుర క్తంమీ దున్నాడు. జిల్లాలోంచి అయదుగురు ఇనస్పెక్టర్లలో ఈయన ఒకడని అన్నాడు. మాట్లాడేప్పుడు ‘నేను బయటివాణ్ణి కాదు, ఈ జిల్లావాణ్ణి!’ నని చెప్పడంమాత్రం మరచిపోడు. ఏ నందరం వచ్చినా ఇలాగే అంటాడు - ‘నేనొక రూపాయతిన్నా. ఈ జిల్లాలోనే ఉంటుంది!’ బయట నుంచి ఇక్కడికి వచ్చినవాళ్ళంతా ఏదో ఆయన వాటిలోనుంచి తినేస్తున్నారనే భావిస్తాడు.

....పారబెన్గంక్ కొత్తనాయకుడు - చోటన్బాబు జిల్లాకాంగ్రెసు కార్యదర్శి అయ్యాడు. ఈ దాక్తరు కమ్యూనిస్టు పార్టీవాదవి ఆయన రాకాదట.

ఇనప్పెక్తరు ఆస్పత్రికి నాడగువేపులా ఒక దశమమంది పోరీసుల్ని పెట్టించాడు.

'మీ ఆనలు ఇల్లు ఎక్కడున్నదండి?' ఇనప్పెక్తరు కొంచెం చికాకునడి ప్రశ్నించాడు.

'విరాట్ నగర్.'

'విరాట్ నగర్ నేపాల్ లో వున్నదిగా? మీరు నేపాలీయులా?'

'కాదు.'

'అయితే మరి?'

'మీ రెండుకంఠా చికాకువడతారు? ఇనప్పెక్తరుగారూ? నేను చెప్పేది మీరు రాసుకోండి.'

'రాసుకోమన్నారు, బావుంది. ఏం రాసుకోమంటారు?'

'నేను మీకు చెప్పే సమాధానాలు.'

కాపిల్దారుగారికి ముచ్చెపుటలు పోస్తున్నాయి. ప్యారూకి నోరెరిపిపోయింది. ఏమిటిది? ఏమి అర్థం కావడంలేదు.....ఏన్నిగుండె కొట్టకుంటున్నది. అయితే, ఆశ్చర్యమైనవిషయ మేమిటంటే కమలమాత్రం చెక్కుచెదరలేదు. '....దాక్తరు గారి తే ప్రమాదమూ ఉండదు. ఏం వరవాలేదు.' ఇది కమల దృఢ అభిప్రాయం.

ఇనప్పెక్తరు రెండుమాటల్లోనే దాక్తర్ని అర్థం చేసుకున్నాడు. 'ఈయన చాలా విచిత్రమైన మనిషిలాగా ఉన్నారు!'

సుమరితదాసును ఇవ్వళ్ళ కుర్రవాడు సైతం ప్రశ్నించడం ప్రారంభించాడు. 'ఇనప్పెక్తరు దాక్తరుగారిని పట్టుకోవడానికి ఎందుకొచ్చాడు?....ఎవరైనా లంచాలు తీసుకుంటున్నాడని పిర్యాదు చేశారా?'

'ప్రపంచంలో ఎవరినీ నమ్మడానికి వీలేదయ్యా! రామాయణంలో చెప్పి వట్టు ఈ ప్రపంచం విషంతోవిండిన దింగురు కుండలాంటిది! ఈ దాక్తరు జర్మన్

వాడవి అంటున్నారు. పిద్దాంతిగారు నడిగానే శంకించారు.జర్మనీవాళ్ళ పి.ఐ.డి. ఈ డాక్టరు! ఇక్కడివాళ్ళకు ఇంతెక్స్టు ఇచ్చి విరివీనడమిస్తున్నాడు. మాకులో మందుకలిపి కలరావ్యాధిని వ్యాపింపజేశాడు. జర్మన్ వాడి పార్టీ ఒకటి వున్నదిక్కడ! 'కమిసన్' 'కామినిస్ పార్టీ' అని అంటారు! ఈయన ఆ పార్టీమనిషే!

ఈ ఇనస్పెక్టరు మాట్లాడేవోరణికి డాక్టరు కొంచెం తికమక పడ్డాడు. మాటకుముందు నేను ఈ జిల్లావాణ్ణి నంటాడు. మూర్ఖుడులాగా ప్రశ్నలు పేస్తాడు— 'మీకు చాలామంది ఆడపిల్లలతో సంబంధం ఉన్నదనుకుంటాను!'

'అవును ఉన్నది; దాదాపు....నాడుగువందలమంది ఆడపిల్లలతో వున్నది.' డాక్టరు నవ్వుతూ అన్నాడు.

'నాడుగువందలే!' ఇనస్పెక్టరుకు ఆశ్చర్యంపేసినప్పుడు గుడ్లగూరి కళ్ళు లాగా ఆయన కళ్ళుకూడా గుండ్రంగా తిరుగుతాయి—'నాడుగు....! నాడుగు వందలు! 'బట్చి!' ఇంతమంది ఎక్కడ వారికారు.'

'మెడికల్ కాలేజీ హాస్పిటల్ లో.'

'ఓహో! అదా! నే నడిగేది అనితాడు - గౌరవవీయమైన కుటుంబంలోని పిల్లలు.....!'

'అన్నతిలో గౌరవవీయమైన కుటుంబంపిల్లలు ఉండరా.'

'నా ఉద్దేశ్యం.....వరే, పోలివ్వండి! కమ్యూనిస్టులతో మీ కెలాంటిసంబంధం ఉన్నది?'

'నాకు చాలామంది మిత్రులు కమ్యూనిస్టులు!'

'మీరు సంఠారీవాళ్ళను రెచ్చగొట్టారు. పోలీసులను విరివంతంగా ఆక్రమించుకోమని చెప్పారు. సంఠారీవాళ్ళు ఇలాగవి వాళ్ళాలనిచ్చారు.'

'సంఠారీ తెగరివాళ్ళు ఆవృధప్పుడు వాళ్ళ పాకకాగితాడు. జడ్జిమెంటు వగైరా చదివించుకొనడానికి నాడగ్గరకు వస్తూఉండేవాళ్ళు.....'

'మీదగ్గురున్న పుస్తకాలు చూపిస్తారా?' ఇనస్పెక్టరు లేచి పుస్తకాలన్న అంతురదగ్గరి కెళ్ళాడు!

....నాయం. అప్పీ దాక్తురు పుస్తకారే!చిర్లరెన్ ఆన్ యా. ఎన్. ఎన్. ఆర్; 'లార్ రూస్-రచయిత: బేబీపురీ! 'లార్ బీన్' రచయిత: బేబీపురీ!

'ఇవన్నీ రష్యా పుస్తకాలు.'

'రష్యా పుస్తకాలుకాదు. రష్యానుగురించి రాయబద్ధ పుస్తకాలు.'

'రెండు ఒకటేగా!' ఇవపైక్తురు ఆ పుస్తకాల్ని తీసుకొని తిరగేస్తున్నాడు- పుస్తకాలపేజీలలో ఎక్కడైనా బాంబులు ఏమైనా వున్నాయేమోనని! చాలా జాగ్రత్తగా పేజీలు తిరగేశాడు.

....దాక్తురుగారు ఆరెస్టయ్యారు. అన్యాయం....సంఘర్ తేగలవాళ్ళను దాక్తురుగారే రెచ్చగొట్టారు. ఊళ్ళో కలరాకూడా ఆయనవల్లనే వచ్చింది....ఊళ్ళో వాళ్ళను బలహీనపరచాడు....కలరా ఇంజెక్షన్ తీసుకోవడంవల్ల ఇప్పటికీ తల తిరుగుతూఉంటుంది. పైకి చూడడానికి అమాయకుడులాగా కన్పిస్తాడు; దేవత లాంటి మనిషి అనుకున్నాం. ఇంత చెడ్డవాడని మనకేం తెలుసు? సిద్ధాంతిగారు చెప్పనే చెప్పారు.

పారబీన్ గంక్ నుంచి వచ్చినమట్టం చెప్పాడు - వాళ్ళవూళ్ళోకూడా ఒక దాక్తురున్నాడట; దోపిడీలు చేయిస్తాడట! ఇంట్లోవాళ్ళకు విద్రమాశ్రలిచ్చి తన దళానికి చెందిన మనుషుల్ని దోచుకురమ్మని పంపిస్తాడట! ఊళ్ళోవాళ్ళకు ఇంజెక్షన్ ఇచ్చి మనుషుల్ని వీరవంగా తయారుచేస్తాడు. ఏమైనా అంటే ఆవురీని. ఎద్లవీ మాయం చేయిస్తాడు. ఇళ్ళకు విప్రు పెట్టిస్తాడు. తేసుబెట్టాడు. కావి దబ్బిచ్చి విడి పించుకొన్నాడు. పేరుకూడా చెప్పాడు - దాక్టర్ వటఖట్ ప్రసాద్ అట.

'అవును. ఎవరిని వమ్మదానికి వీలేదు!'

'సోమాజిట్ తాయగంక్ తిరువాళ్ళలో ఆరెస్టయ్యారు. మాడిగ సోమన్న అన్నాడు - 'తిరువాళ్ళనుంచి తిరిగొచ్చినవాళ్లు చెప్పారు....ఇక నేను గరిడీలో తోలు నాయంచేదిలేదు.'

ఎనిమిది

పిద్దాంతి ఈమధ్య చాలా సంకోషంగా ఉంటున్నాడు.

గ్రామస్థులు రోజుకు అయిదుపర్యాయాలు వచ్చుచున్నారని చెప్తున్నారు.... పిద్దాంతి మహాజ్ఞాని. కలియుగం విలించున్నదీ అంటే ఇలాంటి బ్రాహ్మణోత్తమ బంధదంపల్లినే! జ్యోతిషశాస్త్రం అంటే అంత తేలికైన విద్యకాదు. బ్రహ్మ తేజస్సు ఇప్పటికీ ఉన్నది. దింగారం మట్టిలోవున్నా తుప్పు పట్టదు.

'వచ్చుస్కారం పిద్దాంతిగారూ!'

'రావయ్యా రా! ఏమిటి సంగతులు?'

'అయ్యా! నిన్న నా చిరుక కాస్తా ఎగిరిపోయింది. నవ్వుకూ నవ్వుకూ వెళ్ళిపోయింది.' దర్బానులపీఠి హీరూ పిద్దాంతికాళ్ళు పట్టుకుని ఏడుస్తాడు.

'ఏం జరిగిందో చెప్పు హీరూ!' పిద్దాంతి ప్రశ్నించాడు.

'నా ముద్దులకొడుకు జీవానన్-నిన్ననే ఒక్కరోజు జ్వరంతో వెళ్ళి పోయాడు.' హీరూ తలమీద చేతులుబెట్టుకొని ఏడుస్తున్నాడు.

'నిన్న పిమివారం! సోమవారం! పాయంత్రంపూట చవిపోయాడు గదూ!'

'అన్నేనంది. నరిగ్గా మూర్కుడు అస్తమించేప్పుడు.'

'రూకంమాయ! తెలిపిందా! కుశ్రవారం ఆమావాస్య. నీకు ఎవరిమీద సందేహం వుంటుందో. వాళ్ళింటిపెరట్లోకూర్చో. రాత్రి పన్నెండుగంటలకు దయ్యం బయటికొస్తుంది. నువ్వు వెంట వెళ్ళు. నీ కొడుకును బతికించి, చంకవ బెట్టుకొని నాట్యంచేస్తుంది. అప్పుడు....! అప్పుడుగనుక నువ్వు నీ పిల్లవాణ్ణి లాక్కోగలిగితే. ఇంకెవరూ అతన్ని చంపలేదు....ఇంకాదుదీ వశ్రాయుధంకూడా పూలమాలగా మారిపోతుంది.'

'విజయనంది! విషయం నాకర్థమైంది. అయిదుమాసాలక్రిందట - 40 వ పెక్సన్ వచ్చినప్పుడు మా జానమరిడినహాయంలో నేను చేస్తున్నపొలం నాపేర రాయించుకున్నాను. అప్పుడు పార్వతీకల్లి ఒకరోజున గోధుమల కానందినప్రే -

నే వివ్వనన్నాను. పొలం నా పొంతమని చెప్పాను. రాంకో నాకు కావ మిచ్చింది. ఆమె పడిబీఘాల పొలం నేనే పండిస్తున్నాను. ఆకోసం మనస్సులో బెట్టుకొని రాక్షసి ఈ అన్యాయానికి ఆ పూనుకున్నది.'

'ఇరుగో హీరూ ! ఏడవకు ! మెదలకుండావేళి అమావాస్యరాత్రి నన్నెండు గంటలకు నేను చెప్పినట్టు చెయ్యి.'

అమావాస్య రాత్రి.

పార్వతితల్లి పెరల్లో గంజాయి చెట్టున్నది. హీరూ ఆ చెట్టుదాటుకెళ్ళి కూర్చున్నాడు. గంజాయిఆకులు తుంచుకొని తిన్నారేమో, మైకం కమ్ముతున్నది. కాస్తీకమాసంలో రాత్రిపూట చలిగా ఉంటుంది. హీరూకరీరం చప్పగా చల్లబడింది. — 'బయటికి రాదేం ! లోపలే గురుగురుమని మాట్లాడుతున్నది. రా బయటికి.....! ఇంట్లోనే నాట్యం చేస్తుండేమో ! బయటికి రాకపోతే ఏం చెయ్యాలి ! అప్పుడు , విధాంతి ఏమీ చెప్పలేదే !'

గజేళ్ సాయంత్రంనుంచే గొడవచేయడం ప్రారంభించాడు. విద్రపోవడం లేదు. ఉండి ఉండి ఏమేమో అడుగుతున్నాడు. ఏన్ని ఆలోచించి సమారానా చెబుతున్నది.

'మామను జైల్లో కొడతారేమో !'

'కొట్టరు ! దొంగల్ని కొడతారు !'

'అయితే ఎందుకు పట్టకొన్నారు , జైల్లో ఎందుకు పెట్టారు !'

'గవర్నమెంటు ఇష్టం !'

'గవర్నమెంటు ఇష్టమా ? నువ్వెందుకు అడగవు !'

'విద్రపో బాబూ !'

'అమ్మమ్మా !'

'ఏమిటి బాబూ !'

'నన్ను బయటికి తీసుకుపో అమ్మమ్మా !....వంచేయ పోసుకోవాలి !'

'పద బాబూ !'

....ఐదో ! తలుపు తెరస్తుంది ఏన్ని ! గంజాయిచెట్టు కడులుతుంది. హీరూ ఒక

సీసా కల్లు తెచ్చుకున్నాడు. గతగతా సీసా నోట్లో పెట్టుకొని తాగేస్తాడు !....అ....
వచ్చింది బయటికి ! రాక్షసి ! సరీగ్గా వన్నెండుగంటలయింది !....బద్దలు నర్దుకుం
టున్నది....వగ్గుంగా తయారవుతుందా ఏమిటి !....

—నటాక్ !....!

'అయ్యో !....దా... బూ!....గ-జే-క్ !'

'అమ్మమ్మా !'

—నటాక్ ! నటాక్ ! ఫద్ ! నటాక్ !

'గి గి గి గి....గి....గి....'

'అమ్మమ్మా !....కమలాదీదీ !.... అమ్మమ్మా !'

అంతటా కాంతి ! కాచి జీవానంద్హీరూ కొడుకెక్కడ ! హీరు మత్తు
ఒక్కపారిగా వదిలింది. జరజరమని ప్రవహిస్తున్న రక్తప్రవాహం చూసేప్పటికి
గడగడ వణకటం ప్రారంభించాడు. కర్ర చేతిలోనుంచి తారి కింద వరుకుంది....
హత్య....పోలీసులు....ఇవప్పైక్తరు....శైలు ... తిరిగి... హీరూ పారిపోయాడు.

అందరికంటే ముందు తాసిల్దారుగారొచ్చి గొడవచేస్తూ కుపాకి రెండు
మాడుసార్లు ఫైర్ చేస్తాడు ! తాండు, తాండు !!

ఊరంతా మేల్కొన్నది. కుక్కల అరుపువల్ల ఏమీ విడిచివదలలేదు -
గల్లంతు ఎక్కడ జరుగుతున్నదో, ఏం జరుగుతున్నదో - అయోమయంగా
వున్నది. ఎవరివాకిట్లోనుంచి వాళ్ళు అడుగుతున్నారు - రామదయార్ ! అరేయ్
నాగేశ్వర్ ! ఏమిటి !....తెలియదా !

తాసిల్దారు దిగ్గరగా కేకేకాడు—'కాళీవరణ ! పార్వతి తల్లి కంఠంలా విడి
పించింది. ఎవరూ బయటికి రారేమిటి ! ఏమయ్యాడు మీరంతా !'

పార్వతి తల్లా !....అయ్యో పావం ! రక్తప్రమతుగులో తడిసిపోయింది !
ఊపిరి ఆడుతున్నదేమో చూడండి ! చనిపోయిందా లేక....! ప్రాణం ఉన్నది. ఈ
గజ్జే....! దంతంతో కొరుక్కున్నాడులా వుంది. గాయమైంది ! వీళ్లు తీసుకరండి.
హీ భగవాన్ !....ఇదుగో కర్ర ! తాసిల్దారుగారి కివ్వండి ఆ కర్ర ! దీంతోనే
తెరిసిపోతుంది.

‘అగమూ!’ కాసిల్దారు పిలిచాడు—‘వెంటనే మువ్వ పోలినుట్టేషనుకు వరు గెత్తుకొని వెళ్ళరా! రేపటికి సమయానికి పూర్తియై ఆస్పత్రికి వెళ్ళగలిగితే....!’

‘అమ్మమ్మా! అమ్మమ్మా! మామా! దాక్టరుమామా!... దీదీ దీదీ!’ గజేష్ అదేవనిగా ఏడుస్తున్నాడు. కమల కన్నీటిని తుడుస్తూ గజేష్ ను వాళ్ళింటికి తీసు వెళ్ళింది... కమలకు కబుర్లు చెప్పాడు. కమల చెప్పింది—‘భగవంతుడు మనందరికీ తండ్రి...అయిన అమ్మమ్మను తనదగ్గరకు తీసుకెళ్లాడు.’

‘అఁ!’ వెక్కిళ్ళని ఆపుకోలేదు!—‘అమ్మమ్మా! కమలాదీదీ! అమ్మమ్మా!’

...అయ్యో! అలాగూడా! వీ కమలాదీదీ ఏడుస్తూ ఎక్కడికని వెడుతుంది! ‘బాబూ గజేష్!....మీ మావ వస్తాడు. ఏడవకు!’

హీరూ పట్టుబట్టాడు....పట్టుబడకుండా ఎలా ఉంటాడు! ఉళ్ళో ఎవరెవరు ఎటువంటికర్రలు ఉపయోగిస్తారో తెలియకుండా ఉంటుందా! అందులోనూ హీరూ కర్ర అందరికీ గుర్రే! రాత్రి తెలిపింది - ఆ కర్ర చూసేప్పటికి! కాని భయంతో ఎవరూ మాట్లాడలేదు....పైగా అతని రెండుకాళ్ళూ రక్తంతో తడిసిపోయాయి. కడుక్కోలేదు కూడాను!....కొట్టినకడువాత శవాన్ని కొంతమారం హీరూ లాగ టావికి ప్రయత్నించాడు. తెల్లవారేప్పటికి మనిషి విచ్చివాదిలాగా భయంకరంగా తయారయ్యాడు!... చూస్తే భయమేసింది!

ఇంకా అతగాడు మరికొన్ని హత్యలు చేయగలడని అతనికిళ్ళే చెబు తున్నాయి....నోటినుంచి చొంగకూడా కారింది! ఇనప్పెక్టరు ఆరెస్టు చేశాడు. ఇనప్పెక్టరు ఒక తన్నుతన్నాడు. హవల్దార్ మూడు హంటరుదెబ్బలు వర్షించాడు! ఇక పోలీసులు బాగా చెందదెబ్బలు వాయించారు—‘నాయాలు మాట్లాడవేం! పేరు చెప్పరా! తండ్రిపేరు—నాయాం! ఖానీకోరు యడవా! నరకంలోకూడా నీకు చోటు దొరకడరా - నాయాం!’

‘నే నొక్కణ్ణే చంపాను!’ అంటున్నా డకను.

‘నాయాం! అంతపాటి ఆడదాన్ని సువ్వ ఒంటరిగానే చంపావా! తుపాకి గిపాకి వీదగ్గరేమైనా ఉన్నాయా!....’

‘ఇదుగో పోలీసులూ! వదిలెయ్యండి!’ నవ్ ఇనప్పెక్టరు చాలా మంచి

వాడులా ఉన్నాడు—‘ఏంలా నాయల! ఉరికంబంకూడా ఎక్కపు! రెండు రోజుల్లో పీపి అయిపోతుంది!’

ఇనప్పెక్టరు శవాన్ని పూర్తిగా కప్పేసి పల్లకిలో తీసుకెళ్ళేసర్పాటు చేశాడు. ఒక చేతిపేయకూడా కప్పించకూడదు.... అత్తరు, గులాబిపిళ్ళుకూడా చల్లారు.... శవంతో గజేళ్ళకూడా వెడతాదా! ...ప్యారూకూడా వెడుతున్నాడు. పూర్తియూ ఖజాంబి వత్తందగ్గర గజేళ్ళ పినతల్లి ఒకామె ఉంటున్నది. ఆమె ఇష్టపడకపోతే అనారాధ్ర మంలో....!

పిన్ని వెళ్ళిపోయింది; కాక్వతంగా వెళ్ళిపోయింది!....

కమల కన్నీరు ముప్పీరుగా ఏడ్చింది.

సిద్ధాంతికి వక్షవాతం వచ్చింది - సగంశరీరానికి! మొహం వంకరబోయింది. ఒక కన్ను మొత్తంగా పూడిపోయింది. మలమూత్రాలన్నీ మంచంలోనే! రామ నారాయణ్ అయినదగ్గర పెంటరిగా కూర్చోవాలంటే భయపడుతున్నాడు. సంగతు లన్నీ రామనారాయణకు తెలుసు!.... పార్వతి తల్లి హత్యజరిగిన రోజునుంచే అయిన పరిస్థితి దిగజారిపోయింది, బాగా విరేచనాలయ్యాయి. మలంతో రక్తంకూడా పడింది. ఆ తరువాత శవం ఊళ్ళోనుంచి అటువెళ్ళింది. ఇటు వక్షవాతం వచ్చే వింది. పాపానికి ఫలితం ఇంత త్వరగా అనుభవించడం ఎక్కడా చూడలేదు! మలం నాలుగుపూల చట్టువక్కల వాళ్ళకుకూడా ఎంత దుర్గంధపూరితంగా ఉంటున్నదంటే ప్రతివాళ్ళూ వాంతి చేసుకుంటున్నారు! సరకం అంటే ఇదే కాబోయి!

... కావి సిద్ధాంతి చెప్పింది విజమే!.... పార్వతి తల్లి కేసువిషయమై ఇనప్పెక్టరు వచ్చినప్పుడు, ‘ఇప్పుడే ఏమైంది? ఇంకా ముందు జరగవలసినవి చాలా ఉన్నాయి!’ అని అన్నాడని తెలిసింది!

ఆ భగవంతుడికే తెలియాలి, ముందుముందు ఏమి జరగబోతున్నాయో ఏమో!

తై బాదా! జిన్ మాంత్రికుడా! గ్రామాన్ని రక్షించు! చుహూళ్యా!

తొమ్మిది

దాని లక్ష్మి బారదేవ్ తో మతంమంచి వేరయింది.

అంటుమామిడితోటలో రెల్లగడ్డితో మూడు బంగళాలు లేచాయి. ఈ ప్రాంతంలో ఇదొక అద్భుతమైన కళ. రెల్లగడ్డితో నాణ్యమైనట్టాళ్ళ ఇల్లు. అయితే భయం వుల్లా - అగ్నిదే! అగ్నిప్రమాదాలు ఎక్కువగానే జరుగుతూఉంటాయి. అగ్ని, వెదురుబద్దలతడికలు ఏర్పాటు చేశారు. పూలు ఇదివరకే ఉన్నాయి. తోట ఎంతో అందంగా తయారైంది. నాణ్యమందల రూపాయలుబెట్టి రెండు ఆవు దూడల్ని మోతీచూర్ నంతమంచి తెప్పించింది. చాలా చదుకుగావున్నాయి. చిన్న దూడలంది తయారుచేయించింది. వాటిమెడలో ఇత్తడిమువ్వలు కట్టింది. యున్ యున్, టున్ టున్. యున్ యున్ టున్-టున్ ; బారదేవ్ గోసాయిబండి బయలు దేరింది. యున్ యున్ టున్ టున్.

....బారదేవ్ ఇప్పుడెంత కుట్రంగా ఉంటున్నారు. తెల్లటి యాగ్రి, నడుం దాకాఉండే కట్టుకునే చొక్కా. కీరంకూడా కుట్రపడింది. లక్ష్మి తన స్వహస్తాలతో పేవ చేస్తున్నది. మతంలో కాకులు. మైనాపిల్లలు రెట్టలతోపాటు పిల్లల పెంటకుప్పలు పెరిగిపోయాయి. దుర్వాసన! రామప్రియ తల్లికూడా తన నలుగురు పిల్లలతో పగలంతా మతంలోనే పడిఉంటుంది. భందారీవచ్చి మొత్తుకున్నాడు - 'అమ్మా! ప్రసాదంమీద కొరికే పోయింది. శాగేసిళ్ళల్లో చేపలు కడులుతున్నట్టు రోజూ కల వస్తుంది.... హే నద్దురూ!'

ఒక నెలరోజుల్లోనే రామస్వారి తన మాయాశాలంలో చిక్కించుకున్నది. మహంతు రామదాసును:

మహంతు ఈ జాలంనుంచి ఎలా తప్పకోవాలో తెలియక కొట్టుమిట్టలాడు తున్నాడు. కాని రోజురోజుకు మరింత ఉచ్చలో విగిసిపోతున్నాడు!....నిన్న తిట్లు కోవడం, కొట్టుకోవడంకూడా జరిగిపోయింది. మహంతు రోతహల్ నంతమంచి ఉదయం రూపాయిఎత్తు గంజాయి తెప్పించాడు. రాత్రి వదుకోముండు రామప్రియ మహంతుతో—'గంజాయి అయిపోయింది' అని అన్నది....అది వినేప్పటికి మహంతుకి శవం ఎక్కింది. 'అయ్యో! ఉదయమేగా తులం తెప్పించాను!'

రామప్రియ మహంతు మగతనం ఏపాటిదో అప్పటికే అవగతం చేసు
కొన్నది. మెదలకుండా ఎలా ఉంటుంది : 'దమ్ము వేసుకునేప్పుడేమో ఏకు స్పృహ
ఉండదు. వగలంతా గుర్రపుతోక చిలుం నోట్లోనుంచి వేలాడుకునే ఉంటుంది!....'

'నోయ్యానుకో మాదిగముండా! మఱాన్ని భ్రష్టంచేసి పారేశావు! హే
నద్దురు!....లక్ష్మి చెప్పనే చెప్పింది....'

ఆ తరువాత రామప్రియ తల్లి, ఆమెపిల్లలు కలిపి చేసిన హంగామా ఇంతా
అంతా కాదు!....మహంతు రామదాసు కప్పు అదిరిపోయేలా అరుస్తూ, పెద్ద గరిటె
ఒకటి తీసుకొని నేలమీద అదేవనిగా మోగిస్తున్నాడు. రామప్రియ రాగాలతీస్తూ
ఏడుస్తున్నది—'ఓరి, ఏ SS చే SS హా SS తులు మండిపోను!....ఏకు కుప్పు
రోగం తగలా! ఆ దగుల్పాకీ లక్ష్మి....'

'హే నద్దురు! హే నద్దురుప్రభో! నోరు మూస్తావా లేదా! నోయ్యాయ్!....'

బాలదేవ్ కు పార్వతికల్లి హత్యానంతరం రాత్రిపూట కొంచెం భయం
భయంగా ఉంటున్నది. రాత్రిఅంతా గుండె....దడదడ కొట్టుకుంటూనే ఉంటుంది.
ఏదై నా వస్తుడయితే చాలు లేచి కూర్చుంటాడు. 'నిర్మల చిత్తంమీద చెడు ప్రభావం
పడ్డప్పుడు ఇలాగే అవుతుంది' అని లక్ష్మి అన్నది. బాలదేవ్ కళ్లు ఆ విషయాన్ని
వ్యక్తంచేస్తూనే ఉన్నాయి.

డిమి డిమిక్ డిమిక్, రున్ రునుక్ రునుక్!

లక్ష్మి ఇవ్వాలన్నా తానే ఖంజరు వాయిస్తున్నది. బాలదేవ్ ఆననంమీద
కూర్చున్నాడు. కిటికీలోనుంచి వెన్నెలవెలుగు ఒకటివచ్చి చిందులాడింది. గోడకు
తగిలించిన దీపం నన్నుచి వెలుగులో లక్ష్మి కళ్లు సరిగా కప్పిందడంలేదు....

జ్వాలా విరహవియోగకీ కలేక్ ఛాయ్

ప్రేమీ మన్మానై సహః దరసన్కో అకులాయ్!

బాలదేవు కన్నార్పకుండా లక్ష్మివై పే చూస్తున్నాడు. ఖంజరు వాయిం
చేప్పుడు లక్ష్మి ప్రతి అవయవమూ నాట్యం చేస్తూన్నట్టుగా అనిపించింది. మోకాళ్ళ
మీద కూర్చున్నది....! 'ఇందరసఖ' నాటకంలోని పాటలాగా ఉన్నది....మాటి
మాటికీ పార్వతికల్లి శవం మనస్సులో మెదులుతున్నది....బాలదేవ్ కళ్ళు మూసు

కుంటాడు.....లక్ష్మి శరీరంనుంచి వెలువడే సువాసన ఈరోజు మరింత ఎక్కువగా ఉన్నది. లక్ష్మి కంఠం కంపిస్తున్నది.....నిడుస్తున్నది! అరే! కళ్ళలో కన్నీరు! లక్ష్మి!

'లక్ష్మి! లక్ష్మి! విలపించకు లక్ష్మి! 'బాలదేవ్ బాహువుల్లో ఇంత బలమున్నదా!.....లక్ష్మివి తన బాహువుల్లో బిందించుకున్నాడు! లక్ష్మి ఇంకా పాడు. తూనేవున్నది—

ఈ ఇల్లా వాకిలి పరులదై పోయె

హే పాదువూ !

బహు దుఃఖాన్ని పొందితివి ప్రియుడు లేక !

దీమిక్ దీమిక్ దీమిక్ !

రున్ రునుక్ రునుక్ !

ఒకేగృహంలో ఒకేచోట విరహాణితో ఉండెను కాంతుడు

ప్రేమతో నవ్వి నన్ను ఎప్పుడు చేరదీస్తా

అని ఎదురు చూస్తున్నాను నేను !

రన్ రన్ రునుక్, రునుక్, పుట్లమని ఖంజరు చేతిలోనుంచి జారి పోయింది. బాలదేవ్ పెదమలమీద మొదటిసారిగా అటువంటి చిరునవ్వును చూపింది లక్ష్మి! గోధుమరంగు ముఖమండలం, కొద్దిగా పెరిగిన గడ్డం మీసాలు!....

....బాలదేవ్ పాదాలవేళ్ళకు కళ్ళతోతాకుతూ లక్ష్మి అతని కళ్ళల్లోకి చూస్తుంది—'నద్దరోన్నమ! !'

పది

కాప్రేర్ నాసుదేవ్, సుందర్ లాల్ కూడా అరెస్టు అయ్యారు. ఎందుకు అరెస్టు కారు! నంవత్తరం క్రిందటివరకు ఈ సుందర్ బిబిసుకూడా వేసుకునే స్థితిలో లేనివాడు. ఈ వేనవిలో కోటు, ప్యాంట్, చూటు, మేజోట్లు, నల్ల కళ్ళ జోడూ పెట్టుకొని కటిహార్ జంక్షన్ ప్రయాణికులగదిలో కూర్చుంటే ఎవరికైనా

అనుమానం వేస్తుంది. ఒక ప్యాకెట్టు సిగరెట్లుకొని పదిరూపాయలనోటు
 మార్చారు.... అర్థగంటలో ఇద్దరూ దాదాపు అక్కడ అమ్ముకునేవాళ్ళందరినీ విరిచి
 వస్తువులు బేరం చేశారట! 'ఏయ్ చాయ్ వాలా! విచ్చిస్తున్నదా; వల్లెటూరివాళ్ళ
 మనుకుంటున్నావా;... చాయ్ తీసుకరా, దిస్కెట్లు తింటావా సుందర్; ఏయ్! ఈ
 తద్దక్లాన్ దిస్కెట్లు తింటావా; 'కటిహార్ ప్లేషన్'లో అమ్ముకునేవాళ్ళు చాలా తెలివి
 గల పుటాట! ఈ సంగతి అందరికీ తెలుసు; వాళ్ళు చాలామందిని చూశారు. కాని
 ఇలాంటివాళ్ళను చూడలేదు. అదుక్కునేవాళ్ళకు నాదగజానిచ్చి-వెళ్ళండి. కొను
 క్కొని తినండి.'.... యుద్ధంరోజుల్లో ఆమెరికన్లు ఇలాగే సిగరెట్లు, దిస్కెట్లు
 ఇస్తూ ఉండేవారు. పి.ఐ.డి.లు ప్రతిచోటా ఉంటారు. వెంటనే ఇద్దరినీ అరెస్టు
 చేశారు. ఆ భగవంతుడికే తెలియాలి, ఎప్పుడు ఏం జరుగుతుందో!

పిద్దాంతి చెప్పినదాంట్లో సత్యం లేకపోలేదు—'ఇప్పుడే ఏమైంది, జరగ
 వలసినదంతా ముందున్నది.'

వాసుదేవ్ కాళీచరణ్ పేరుకూడా చెప్పారట!

'అఁ, కాళీచరణ్ ఎక్కడున్నాడు?'

'మంగళాదేవిని కటిహార్ తీసుకెళ్ళాడు.'

మంగళాదేవి కటిహార్ వెళ్ళిపోయింది. చర్చా పెంజర్ ఎత్తేశారు. కటి
 హార్ లో దూరపురావ ఒకాయన వున్నాడు. కాళీచరణ్ అక్కడికే తీసుకెళ్ళాడు.
 పార్టీ ఆపీసులో సుమతీన్ అన్నాడు—'ఏమీదకూడా వారంటు ఉన్నదని తెలిపింది.'

'వారంటా!'

'అవును! వాసుదేవ్, సుందర్ వీపేరుకూడా చెప్పారట, కొంచెం జాగ్ర
 త్రగా ఇంటికి వెళ్ళు.'

'వాసుదేవ్; సుందర్; దగుల్పాణీలు, దొంగలు!'

కాళీచరణ్ చీకట్లో బంగళాతోటలో దాక్కున్నాడు - కొంచెం రాత్రి
 అయ్యాక ఇంటికి వెళ్ళవచ్చునని! వాసుదేవ్, సుందర్ - ఇద్దరినీ సోమా ఎంతో
 ముందుకు తీసుకొచ్చాడు. ఆయితే - దోపిడిజరిగిన మూడురోజులకు కాళీచరణ్ కు
 విషయమంతా తెలిసిపోయింది. కార్యదర్శితో చెబుదామని పూర్ణియా వెడితే ఆయన

పాట్నా వెళ్లాడు. చరిత్రలో పేహంగా ఉండడంవల్ల కుపాకులు పిస్తోళ్ళు వాను దేవకు లభించాయి....కాళికి కైలంపే భయంలేదు, పార్థికి ఎంత చెడ్డపేరు :

....పాట్నాలోని పెద్దపెద్దనాయకులకు మొహం చూపించేదెలాగు : అప్పి వటావంచలయిపోయాయి. ఎవరో వస్తున్నారు....!

బంగళాలోని దగ్గర్లోనే చీకట్లో చేతరూ కప్పించాడు. ఏవో మూలికలకోసం వచ్చాడు. ఊళ్ళో పోలీసులున్నారని చెప్పాడు.

కాళిచరణ్ చేతరూచేతిలో రెండురూపాయలుబెట్టి—'మా అమ్మ కిప్పు. ఇదుగో ఈ రూపాయి నీకు!' అన్నాడు.

మూలికలవని వదిలేసి చేతరూ ఊళ్ళోకి వరుగెత్తాడు....విప్లవకారుల్ని పట్టిస్తే పెద్ద బహుమానం దొరుకుతుంది. వెంటనేవెళ్ళి ఇనప్పెక్టరుకు వర్తమానం అందజేశాడు—'కాళిచరణ్ ను నేను బంగళాలో చూశాను.'....ఇనప్పెక్టరు మిడిటరీని వెంటబెట్టుకుని అక్కడికి వెళ్లాడు. వాళ్ళు రాకముందే కాళిచరణ్ పారి పోయాడు.

'ఇక్కడనుంచి వడమరదిక్కుగా వెళ్లారండి. హెడ్ పాదావైపు.' అని చేతరూ చెప్పాడు.

ఫేలావన్ సింగ్ యాదవకు పొద్దు ఎదురైంది. ఈమధ్య కాళిచరణ్ తో కొంచెం పూసుకొని తిరిగాడు. 'దోపిడిచేసిన ధనం తప్పకుండా మీ ఇంట్లో ఉండి తిరాలి. ఎందుకంటే మీరు వాళ్ళకు ఇల్లు కట్టించి ఇచ్చారు. ఏమంటారు?' ఇనప్పెక్టరు రెట్టించాడు.

ఫేలావన్ సింగ్ యాదవ్ పరిస్థితి ప్రస్తుతానికి దిగజారిపోయింది. బాగా వున్నరోజుల్లో మనిషి మట్టివట్టకున్నా మాణిక్యమవుతుంది. పూంమ్మినచోట కత్తెలమ్మవలసినపరిస్థితి వచ్చినప్పుడు తాదే పామవుతుంది. మిత్రులు మొహం చాటేస్తారు. ఎటుచూసినా చెడే ఎదురవుతుంది. తావెల్లారుదగ్గర పదిహేనువందలు చేబడలు తీసుకొన్నాడు....కమలానది ఒడ్డుమన్న పదివీఠూల పొలం తాకట్టుపెట్టి మరో వెయ్యికూడా తీసుకొన్నాడు. విన్ననే అరరియా బైరగాచీనుంచి కలు రొచ్చింది. నకరదీప్ గాడు అమ్మమ్మ పెట్టెలోనుంచి పదితులాల బంగారం దొంగి

లించి ఎక్కడికో పారిపోయాడట!....మదనపూరు తిరునాళ్ళకు కలకత్తానుంచి వచ్చిన ఒక థియేటరు కంపెనీలో ఒక కుడుకులాడికూడా వున్నదని. ఆమె నకల్ దీవమ తనవంంలో చిక్కించుకున్నదని తెలిసింది. నకల్ దీవ మామ ఆర్మీనాబాబు పేరు ప్రతిష్ఠలున్నచుండి కావడంవల్ల ఎట్లాగో వాణ్ణి వట్టి తీసుకురాగలడు.... ఫేలావనభార్య గొడవచేసింది—‘దర్గాదగ్గర ఒక గుడిసె ఒకటి వేయించమని మూడుసంవత్సరాలనుంచి పోరుకాడుతుంటే వేయనేలేదు. కాళీచరణ్ ఒకమాటన్నాడో లేదో నాలుగుసెట్లాళ్ళు దానిది వేయించిచ్చాడు:

‘జిన్ ఏర్లబాబా, తప్పుకాలో! మా అబ్బాయికి బుద్ధి రావారి. ‘శీరసీ’ నై వేద్యం పెట్టించి, ఒక తులం గంజాయి కానుకగా ఇస్తాను.’

మహాగూడాను ఇంటికి ఖలాసి వచ్చాడు....పులియా వళ్ళంతా పుక్కు అయి పోయింది. పాయింట్ మన్ దగ్గరకు కబురంపిస్తే ఐదిరిఅయి వెళ్ళిపోయాడని తెలిసింది—నేపాలీలు సరిహద్దుఅయిన ఐథ్ నాహ్ అనేచోటికి: మంచాలా కంచాలా అన్నీ అమ్మేశాడట! గవర్నమెంటు ఉద్యోగంలోవున్నవాళ్ళకు ఐదిరి అయితే ఉన్న వస్తువులన్నీ ఇలాగే అమ్ముకుంటాట. కొత్తచోటకెళ్ళి కొత్తవస్తువులు కొనుక్కుంటారు!...అయితే ఆదంగుల్నికూడా వదిలేస్తారా ఏమిటి? ఖలాసీకి వర్తమానం తెలిసి వెంటనే పరుగెత్తుకొచ్చాడు. ఎవరేమన్నా. ఖలాసీ తప్పేమీలేదు. తప్పంతా పులియాదే! పెళ్ళికి ఎందుకు ఐర్వు సెట్టాడు పాపం! పగలంతా రైల్వేలైను దగ్గర పనిచేసేవాడు; ఇక పాయింట్ మన్ వున్నాడంటే ‘రైన్ క్లీయర్’ ఇచ్చేసి రైల్వేపోయాక వచ్చి పులియాదగ్గర కూర్చునేవాడు! చివరకు ఖలాసీతో పోట్లాడి పారిపోయింది. ఇందులో ఖలాసీ తప్పేమీలేదు!...చేసినపాపం దాగుతుందా?వళ్ళంతా వచ్చి పుండయిపోయింది...ఇప్పటికీ ఇంకా స్పృహలేదు. పులియాకు: రామప్రియ రోజూ ఆమెదగ్గరి కొచ్చేది. పులియా రామప్రియకు - మహాంతుతో ఏ ఏ సమయాల్లో ఎలా వ్యవహరించుకోవాలో, ఎలా మాట్లాడాలో ఏమిటో వాటికి సంబంధించిన కీటుకులు చెబుతూవుండేది.

‘నేను ఎంతోమందికి ఉష్టానికి మందిచ్చి బాగుచేశాను! ఇప్పుడు నా భార్యకు మందిచ్చి బాగుచేసుకోలేనా?....మూడుబిళ్ళల్లో తగ్గిపోతుంది. అయితే - ఉష్టమైతే

తగ్గిపోతుంది గాని. దాంతో ఏదో ఒక శరీర అంగంకూడా చచ్చుబడిపోతుంది - తన్నో, ముక్కు, చెవులో, దంతాలో, చేతివేల్లో ఏదో ఒకటి.' అని ఖాసీ అన్నాడు.

'ఊ ఊరికి కోతిదయ్యం బట్టింది. ఈ దయ్యంబడితే ఊళ్ళో వాళ్ళెవరూ బతకరు. ఈ పూళ్ళో కోతి ఏమైనా చచ్చిపోయిందా?' అని గ్రామాన్నిగురించి ఖాసీ చెబుతూ ప్రశ్నించాడు.

'అవునవును! దాక్టరు రెండు మూడు కోతుల్ని పెంచాడు. రెండుకోతులు చచ్చాయి, ఇంజెక్షన్ ఇచ్చాడో ఏమో.'

'ఆ దాక్టరు అంత పాపాత్ముడు కూడాను! గ్రామాన్ని నాశనంచేసి వదిలాడు.'

'ఏం పరవారేదు' ఖాసీ అన్నాడు—'నేను రాత్రికి చక్రంవేసి పూజచేసి ఈ గవ్వకు కడతాను, దోషమంతా మటుమాయ మవుతుంది.'

రమణాదాసు చాచిట్లో చక్రపూజ చేశాడు.

....దియ్యం, శక్తి, జవాపుస్సారితో చక్రంవేసి మధ్యలో ఒక మట్టిప్రమిద పెట్టి అందులో పెద్ద వత్తిఒకటి వెలిగించాడు. ఒక సీసా సారాయిలాగి ఖాసీ కూర్చోని, మధ్యమధ్యలో దీపాన్ని నోట్లో పెట్టుకుంటున్నాడు....దాదోయ్! ఈ ఖాసీ నిఖార్సయిన భూతవైద్యుడులాగా ఉన్నాడు. అరెరె! నాటకకు సూది గుచ్చుకొన్నాడు. అటువైపునుంచి ఇటువైపుకు!

హే దాకినీ

హే కాకినీ!

హూం...హూం...హూం...హూం

గోరి పార్వతీ మహాదేవ!

విజయ వంశ!

—పూత్...పూత్...!

ప్రీం ప్రీం - ప్రీం ప్రీం....

‘ఇక మీరంతా గానం చెయ్యండి.’

గ్రామంలోని భక్తులందరూ దేవీ ఆరాధనకు సంబంధించిన కీర్తన పాడ-
తారు.

ది దినక్ తి దినక్.

తాపి దీపపువత్తిని నోట్లో పెట్టుకుంటున్నారు...మళ్ళీ వెలిగిస్తున్నారు.
....పావురాన్ని వచ్చిదే తినేస్తున్నారు.... పెద్ద భూతవైద్యుడే ఈయన.

పదకొండు

‘ఏమండోయ్, మిమ్మల్నే!’

తాపిల్లారు విద్రుదోయేప్పుడు బాగా గురకపెడతాడు - గుర్ గుర్ గుర్....!
కమలకల్లి మంచం దగ్గరికొచ్చి విలవిలకుంది. ఆమె భయంభయంగా వున్నది—
‘ఏమండోయ్, మిమ్మల్నే!’

‘అఁ! అఁ! ఏమిటి!’

తల్లి నెమ్మదిగా మంచంమీద కూర్చుంటుంది....

....తాపిల్లారు మరింతా గాఢరావడితోతాడు—‘ఏమిటి సంగతి!’

‘ఏమీలేదు!’ గొణిక్కుంటూ చెబుతుంది—‘కమల....కమల....చిచ్చు..!’

‘అఁ!’ తాపిల్లారుకు కమలదిట్టలకు విప్పు అంటుకున్నట్టు, ఆ విప్పులో
ఆమె మండిపోతున్నట్టు భావించాడు.

‘కమల మనింటికి చిచ్చుబెట్టింది. ఇప్పుడు దానికి నాలుగో మానం!’

తాపిల్లారు, ఆయనభార్య ఇద్దరూ దీర్ఘంగా విట్టారారు.

‘హే భగవంతుడా!’

‘ఇప్పు డేమిటి చేయడం!’

‘మీరే ఆలోచించండి!’

‘ఏ కెలా తెలిసింది!’

'నాకు క్రిందటి నెలలోనే కొంచెం అనుమానం వేసింది. ఇన్వార్స అడిగే వృత్తి మొహం వేలవేసింది....డాక్టరు మంచివైద్యమే చేశాడు. తలెత్తుకోకుండా! ఏమిచెయ్యాలి!

తాసిల్దారు మొహం నాడిపోయింది. కళ్ళమందు ఏవేవో భయంకరమైన దృశ్యాలు ఒక్కొక్కచే కనిపించి కనుమరుగవుతున్నాయి - ఆయన మొహంమీద నల్లటి రంగు! జనం చప్పటకొట్టి గేలిచేస్తూ వెంట పరుగెడుతున్నారు.

'నేను మొదటినుంచి మొత్తకొంటూనేవున్నాను - ఇంతటిస్నేహం పనికి రాదని! విప్పు గడ్డి ఒకచోటవుంటే ఏమవుతుంది?....ఆ డాక్టరేమో నీ ముద్దుల కూతురిమీద ఏదో మాయమంత్రం చేశాడు! ఇప్పుడుకూడా ఏదో అంటున్నది - 'డాక్టరు అన్నాడూ....అని!'

'డాక్టరు ఏమన్నాడంటి?' తాసిల్దారుకు కొట్టుకపోతున్న ప్రవాహంలో ఏదో అసరా దొరికిన ట్టిపించింది.

'స్పష్టంగా ఏమీ చెప్పదు. ఏం జరిగినా మంచే జరుగుతుందని డాక్టర్ అన్నాడని అంటున్నది.'

'మంచి జరుగుకుండా? ఊ.....మంచి....! దుర్మార్గుడు! పాపాత్ముడు. కృతముురు! బచ్చా!....మెడకు తాదేసుకొని చచ్చిపో! అంతకంటే చేసే దేముంది!'

'నేనుమాత్రం విశ్రయంగా చెప్పగలను-నా కూతురి తప్పేమీలేదు.' తల్లి ఏడుస్తుంది - 'కనుక తప్పేమీలేదు! డాక్టరే మాయమాటలుచెప్పి దాన్ని నాశనం చేశాడు.'

కనుక తన మంచంమీద వదుకొనివున్నది. మాటిమాటికీ డాక్టరు గుర్తు కొస్తున్నాడు. డాక్టరు నవ్వడం, మాట్లాడడం, పోట్లాడడం, తియ్యటిమాటలు చెప్పడం, చేతుల్లో బిందించుకొని....! అపేక్షల్లో కన్నీరు ఉబుకుతుంది. కాని, డాక్టర్ చెప్పాడు - ఏం జరిగినా మంచే జరుగుతుంది! మంగళవ్రదమవుతుంది!ఒకవేళ డాక్టర్ కి శిక్షవడితేవో! అమ్మ ఏడుస్తుందెందుకు, మహాభారతంలోని

కుంతిని, దేవయానిని, అహల్యను, ద్రౌపదిని ఎవరు వేరు....? రాక్షసు మనిష్యాన్ని ఎవరూ వేరు చేయలేరని అన్నాడు.

‘రాక్షసు ఏమన్నాడు?’ తాసిల్దారు ఉదయం టీ తాగుతూ అడిగాడు—‘రాక్షసు ఏమన్నాడో కమల నడగు!’

‘మనిష్యాన్ని ఎవరూ వేరు చేయలేరని రాక్షసు అన్నాడని అన్నది.’

‘అది సరేలే!’ తాసిల్దారు మండుకున్న హృదయాంతరాళాన్ని నిగ్రహించు కొని అన్నాడు—‘ప్రశ్న అధికాదు, ఆయన జైల్లో వున్నాడుగదా, ఎంతకీకీ పడు తుందో ఏమిటో ఏమీ తెలియవుగదా! పైగా మగవాడిని నమ్మడం ఎట్లా?.... కమలదగ్గర ఆయన రాసిన ఉత్తరాలేమైనా ఉన్నాయా!’

తాసిల్దారు చట్టసంబంధమైనవిషయాల్లో అరికేరిన పుటం! తెల్లకాగితంమీద మీరు ‘క’ రాసి వదిలిపెట్టినా, దానికి ఏదో ఒక రూపకల్పించి పాట్లా హేండ్ ప్రింట్ ఎక్స్‌పర్ట్‌కుకూడా వట్టుబడనివిధంగా దస్తావేజువిషయాల సృష్టిస్తారు.

‘ఉత్తరాన్ని ఇవ్వదు. నమ్మ స్టోరు రూంలో మూసినేసి ఉంచండి. నాకు జబ్బుగావున్నదని ఎలాగూ జనానికి తెలుసుగదా! ఈరోపు రాక్షసు రానేవస్తారు!’ అని అంటున్నది. ‘ఈ పిల్లమాటలు వింటుంటే మనస్సుకు బాధగా ఉంటుంది. అమ్మా! నా పొరపాటుకు ఏదో ఒకకీక లభించవలసిందే! ఇంట్లోనే నాకు ‘జైలు’ కీక విడించు! అని అంటుంది.’

‘ఇష్!’ తాసిల్దారుహృదయం ఒక్కసారిగా వేదనతో నిండిపోతుంది— ‘కమలని ఒకసారి నా ఎదుటికి పిలుస్తావా? ఏమంటావు?....ఒకసారి మాట్లాడా రని వున్నది!’

రోజురోజుకీ కమల మొహం అరుణిమను వింపుకుంటున్నది. మొహం మెరుస్తున్నది. అయితే ఈరోజు ఆమె తరికిందికి దిండుకున్నది. మెదలకుండా వచ్చి పరదాచాటున నిలబడింది.

‘అమ్మా!’

‘.....’

‘ఇటురా దీదీ! నీ తప్పేమీ లేదమ్మా!’

'వద్దు నన్నా! నామోహం ఏకు చూపించలేను. నన్ను స్తోత్ర రూపంలో
బిందించండి.'

కమల ఏడుస్తుంది. వెక్కిరివెక్కిరి ఏడుస్తుంది!
మరో మార్గాంతరంకూడా లేదు.

'ఈ దాక్టరు దాక్టరు కాదు. 'జిన్' దేవతా మాంత్రికుడు!.... ఒకపారి ఏన్ని
'జిన్ పీరు' కథ చెప్పింది,' అని కమల అన్నది.

'భయం వేయడం లేదా!'

'లేదమ్మా! దాక్టరు ఎప్పుడూ నాదగ్గరే ఉంటాడు. నాకు భయం వెయ్యదు.
ఎప్పుడూ ఏకాంతంగా, ఏకాంతంగా ఉండాలనిపిస్తూ ఉంటుంది. అమ్మా! దాక్టర్
తప్పేమీ లేదు. ఇందులో! ఆయన విజంగా దేవతలాంటివాడు!'

జిన్ మాంత్రికదేవత ప్రసన్నమై సమస్తం ప్రసాదిస్తాడని చెబుతాడు.
భనం, పొరం, ఏదీ కావాలంటే అది! ఇక తీసుకున్నా అలాగే తీసుకుంటాడు.
దాన్యపుగాదెలో ఎడకలు చేరుతాయి. పొగాకుతోటల్లో అకు రాలిపోతుంది.... సెషన్
కేసులో ఇరుక్కోవలసినపరిస్థితికూడా ఏర్పడవచ్చు. తాపిల్దారు కొంచెం లెక్కపేసి
చూస్తాడు—దాక్టరు వాళ్ళింటికి వస్తూ పోతూఉండడం ప్రారంభించినప్పటినుంచి
అయినకేదో రూపంలో ఆవాయం వస్తూఉండేది. అందరికీ నష్టం వచ్చినప్పుడు
కూడా తనకు లాభించింది. ఊళ్లో అంత పెద్ద కేసుజరిగితే తనకొక పైసా ఖర్చు
కాలేదు. పైగా అయిదువేలు వచ్చివడ్డాయి. చేతిలో! ఫేలావన్. రామక్రిపాల్సింగ్
వగైరాల పొలాల వట్టి పుణ్యానికి దొరికినట్టే. కమల చెప్పినదాంతో సత్యం లేక
పోలేదు - దాక్టర్ 'జిన్' దేవత!

కమలకు ఒక వారంవరకు బాగానే వున్నది. సంతోషంగా కాలం గడి
పింది. కొన్నిపుస్తకాలు తెప్పించుకున్నది. 'విషవృక్షం' 'ఇందిర' 'రాజసింహు'
'అనందమతం' 'దేవదాసు' 'శ్రీకాంత' 'రంగభూమి' 'గోదాన్'....హరి మోహన
బాబు 'కన్యాదానం' దాక్టరుగారి ఆలమారలోవున్న పుస్తకాలివే!....ఇంకా
వుంటాయి! తీయించండి. ప్యాకూతో చెప్పండి!'

స్తోత్ర రూపంపై కిటికీలగుండా చంద్రుడు తొంగిచూస్తున్నాడు. శరత్కాలపు

వెన్నెల! చంద్రుడు మేఘంవాటుకి వెళ్ళిపోయాడు!....దుర్గామాత వచ్చే మాదన లిందింది. దేవి ఈ వ్యాయం దేవిమీద ఆహారమై వస్తుందో!... ఏనుగుమీద వస్తుందేమో!

పన్నెండు

జై! దుర్గామాతాజీ జై,

చంపాపూరు కుమారరాజా ఈసారి పెద్దపెద్ద కుస్తీ అటగాళ్ళను విలిపించాడు. చంపాపూరు రాజప్రాసాదం కుస్తీలకు, వేటలకు, సంగీత సాహిత్యాలకు పెట్టింది పేరు.

మునలి మహారాజావిషయం వదిలేయండి. ఇప్పుడూ తక్కువేమీ కాదను కోండి! విశ్వకవి రవీంద్రుడు ఇక్కడ జరిగిన సాహిత్యగోష్ఠి కార్యక్రమంలో 'రాజారాణి' అనే తన ప్రసిద్ధరచనను విలిపించాడు. పై యూజ్ ఖాన్ ఇక్కడ తన గావనాద్యుర్యంతో శ్రోతులను ఉబ్బితబ్బిబ్బులు గావించాడు! వృద్ధమహారాజా వేట విషయంమీద పుస్తకాలు లిఖించాడు....!

ఈసారి పంజాబ్ పహల్వాను ముస్తాక్ ఖిష్కరు చాంద్ వచ్చాడు. బావుంటుంది. కాళీచరణ్ బనమంబీదగ్గర ఏదో ఊళ్ళో తలదాచుకుంటున్నాడు. మారపు బంధువులింట్లో ఉంటున్నాడు. ఆ ఇంటియజమానిది మంచి తెలివిగల బుర్ర. పేరు మార్చి రుస్తమఖాన్ అని పెట్టాడు. రుస్తమఖాను పొగాకు దళారి అని, తూర్పు వాదని చెప్పాడు. అందరితోనూ! తీరా చాంద్ వచ్చి కుస్తీకి సిద్ధమయ్యేప్పటికి తగిన జోడుకాదు దొరకలేదట!....కాళీచరణ్ కు కోరిక పుట్టింది....చంపాపూరు తిరునాళ్ళలో ఈ కుస్తీ జరుగుతుంటే జనం ఆదేసవిగా తోసుకోవడం, ఒకరిద్దరు దవిపోవడం, ప్రతిసారి జరుగుతూ ఉంటుంది.

ఈరోజుకూడా మల్లా చాంద్ లంగోటి కట్టుకొని రంగంలోకి దూకాడు. చుట్టూ తిరిగిచూశాడు. కాళీచరణ్ జనంలోనుంచి అతన్ని చూశాడు—'అహ! ఏం శరీరం! ఏముందు ఎవరైనా దిగదుడుపే! నాహ్వ! ఏమికందలు!'

....అః : ఇవ్వళ్ళకూడా ఆయనతో కుస్తీకి ఎవరూ లేరా : తె తె దుర్గా
మాతకి తె ! ఇతగదితో కుస్తీ వట్టేవాడు లేనేలేడు : తె !

భెంపోం భెంపోం భెం భెం ! పోం పోం పోం !

చటాక్ చటదా చటదా గిరదా :

'అహా ! గ్రారా : రావోయ్, గ్రావోయ్ !' హావస్థ, పైతామా చింపి
ముక్కలు ముక్కలుచేస్తూ కాలీవరలో మైదానంలోకి ఉరుకుతాడు :

'అరెరె ! పిచ్చివాడు ! పిచ్చివాడు ! తన్నండి ! తన్నండి !'

'అబ్బేబ్బే ! లోపం చెడ్డి పన్నది !'

....వాహ్వా ! శశావ : మంచిజోడు కుదిరింది.

....ఎవరు : రంగంలోకి ప్రవేశించే పద్ధతిమానే అందరూ ఆశ్చర్య
పోయాడు.... అందరూ ఒకరినొకరు చూసుకుంటారు.... 'సరే న జోడా !'

'మండలిగారూ ! ఊరూ పేరూ అదిగి త్వరగా కుస్తీపోటి ప్రారంభించండి !'

మేళకాలంపి అగిపోయాయి, ఒక్కసారిగా !....ఎమైంది :కుస్తీ
జరుగుతుందా, లేదా : పహల్వాన్ ముస్తక్ అరీ పెద్ద రాజకుమార్తో ఏమో చెబు
తున్నాడు :....రుస్తుమ్ అరీ జోగ్దనీవాడా : కాదు కాదు, ఇక్కడివాడే, మంచి
జోడా కుదిరింది !

చటాక్ చటదా ! చటదా గిరదా :

'అహా ! గురూ :....బతికిపోయాడు : : మా పై ఇతగడు భలే చిచింద్రీలాగా
ఉన్నాడే ! దాండ్ నట్యం చేస్తున్నాడు, రుస్తుం నవ్వుతున్నాడు....కాళీ....రుస్తుమ్
నవ్వి చిన్నగా ఎగురుతాడు ! దాండ్ అగస్మాత్తుగా దాడిచేశాడు.

'రా గ్రా గ్రా : ఈ రుస్తుమ్ ఖాన్ కూడా తక్కువ వాడేమీకాదు : మంచి మంత్ర
తంత్రాలు తెలిసినవాడిలాగా ఉన్నాడు, దాండ్కు తెలిసినవాడేనా !'

'తెలియదు ! అతడు పంచాబీ, ఇతడు ఇక్కడివాడు !'

ఇనస్పెక్టరు చూడడంలేదుగదా !....ఏమో ! ఏదో ఒకటి త్వరగా తెలి
పోవాలి !....

‘రా రా రా !....రా హా హా హా జై జై !’

వెనుక ఉన్నవాళ్ళు ఎగిరిగిరి చూస్తున్నారు. దగ్గిర్లోవున్న చెట్టుకొమ్మ ఒకటి విరిగింది. ఏమైంది ?....అయిపోయిందా ?....ఎవరు ? గజమున్నర చిన్నవయంలో రుస్తుమ్ తిరిగి వాందను పీటి చేశాడు.

‘ఎక్కడి తెల్లారు ? రుస్తుమ్ ఎక్కడి తెల్లారు ?’ పెద్ద రాజకుమార్ ఏడుస్తున్నాడు. ‘రుస్తుమ్ !... జనాన్ని ఆవకలికి తొయ్యండి. రుస్తుమ్ ఎక్కడి తెల్లారు ?’

....నగరవర్తకుడికి విలువైనరాయి ఏదో కొరికినట్టుంది !....కాదు. చేతికి అందిబోతూవుండగా జారిపోయింది. ఎక్కడికి వెళ్ళాడు ? ...

రుస్తుమ్ జాడలేకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

చాలామందికి అనుమానం వేసింది—వడ్రంగి చలిత్తర్ పేరు మార్చుకొని కుస్తీ దిగాడేమోనని : ‘ఎర్రజెండా’ మహాత్ముం ! ఆకలికి ఓటమి అనేదిలేదు.

కిరునాళ్ళలో కిరపత్రాలు పంచిపెట్టారు - ‘కమ్యూనిస్టుపార్టీ ‘ఎర్రజెండా’ను విలబెట్టిన చలిత్తర్మీద వారంటును రద్దు గావించాలి !’

కాళీచరణ్ తన బంధువులవూరినుంచి ఫార్మిన్ గంజ్ వెళ్ళిపోయాడు. సెక్రెటరీ ఆయనను కలసుకోవడం ఇష్టం లేదట ! అయినా కలుస్తాడు. సెక్రెటరీ. కాళీచరణ్ పార్టీనభ్యుదయకాడు. కిసాన్ సభ రెండవారంమొదలనీ అన్నాడట ! ఆనన్నీ తెలుసుకోవాలి. ఆరాతి పార్టీ ఆపీసులో వున్నాడు. దర్మపురీకూడా కనిపించలేదు. బొంబాయి వెళ్ళడట ! కాళీచరణ్ విషయాలన్నీ వివరించాలనుకొన్నాడు.

‘ఎవరూ ? నువ్వు ? కాళీ !’ మంగళ భయపడుతూ భయపడుతూ తిరిగి నంబాళించుకొన్నాడి—‘ఏమిటి వేషం. నువ్వును ? దర్బారేకుం నువ్వారావులాగా ? లోపలికి రా ! భయంలేదు.... నే నొక్కడాన్నే ఉన్నాను’

కాళీచరణ్ అనుకోకుండా వచ్చేవాడు మంగళాను కలుసుకుందామని !

కాళీచరణ్ ను ఒక పురాతన రైల్వేక్వార్టర్ లోపలిగదిలో కూర్చోబెట్టి మంగళా చెంబూ గ్లాసు తీసుకొని వీళ్ళపంపుదగ్గరకు వెళుతుంది....కాళీచరణ్ కు అక్కడ చర్చ. ఏకే వీల్లు కప్పించాయి. మంచంమీద కంబళి, కంబళిమీద తెల్లటి

ఖాదీడుప్పటి వున్నాయి....అళవికి విద్రమత్తుగా వున్నది. రాత్రిఅంతా రెండెద్ద
బండిలో షేల్కోవి ప్రయాణం చేశారు. రైల్వోకూడా పై బిల్లిమీద పడుకొని
వచ్చారు....చెంబూ గ్లాసు మెరుస్తున్నాయి. చల్లబీబీళ్ళు;.....విమ్మకాయ పర్వత్ :

మంగళ గ్లాసు అందిస్తూ నవ్వుతుంది-‘నేను రథ్యారేకుల సువ్యారావనే
అంటాను ! రుస్తుమ్ అరీ జోగబిమిల్లాలో ముసలి పర్వారు పేరు :

కాళీచరణ్ గ్లాసు చేతిలోకి తీసుకొని మంగళవైపు పరీక్షగా చూస్తాడు.
మంగళ ఎంత బలహీనంగా వున్నది : రంగుకూడా కొంచెం మారింది :

‘జాగ్రత్త ! హేండ్స్ ఆఫ్ !’

బట్ బట్ బట్ బట్ :

....ఇనప్పెక్టరు పిస్తోయి పుచ్చుకొని ఎదురుగా విలబడ్డారు. పడిమంది పోరీ
సులు తుపాకులు బారుచేసి పైర్ చేయడానికి సిద్ధంగావున్నట్టుగా విలబడ్డారు :

‘ఇనప్పెక్టరుగారూ ! మంచిబీళ్ళు తాగివివ్వండి !’ మంగళాకు పోరీసులంతే
భయం లేదు :

‘మీరు....నువ్వు ఎవరు : ఏం చేస్తుంటావు : విమ్మకూడా అరెస్టు చేస్తు
న్నాను.’

‘ఇనప్పెక్టరుగారూ ! ఈయనగారిని ముందు మంచిబీళ్ళు తాగివివ్వండి !’

మంగళ తన నర్టిఫికేట్ ఆయనచేతి కందిస్తుంది.

‘ఓహో ! మీరు వర్గా పెంటర్ లో పని చేస్తున్నారా !’ ఇనప్పెక్టరు మంగళా
నర్టిఫికేటుచూపి తిరిగి ఇచ్చిపేస్తాడు.

‘అవునండి ! పెరిగంజ్ లో పని చేసేవ్వుడు ఈయనతో పరిచయమైంది.
అందుకని !....’

‘నాయారి గడ్డాన్ని పీకెయ్యండి ! వీయమ్మ !....’

‘అమ్మయ్యో !’ మంగళ వెంటనే తలుపు మేసుకున్నది.

తుపాకుల విచ్చుకత్తులమధ్య ఉన్నాడు కాళీ! పర్వత్తు తేవువచ్చింది....వెళ్ళి
పోరీసులారీలో కూర్చున్నాడు. కార్తీకమాసంలో విమ్మఅకు ఎంత సువాసనగా

ఉంటుంది! తలమీదినుంచి జరజరమని రక్తం కాడకున్నది. కాని అతని శేదో
నంతప్పిగా వున్నది. శూన్యంగా ఉన్నది!

నోట్లోకి హంటర్ పోలిస్తూ—'నాయాం! చావడానికి సిద్ధమేగాని నిజం
ఒప్పుకోదు! సోమాగాడుకూడా ఇంతే! ఏంరా!....చలిత్రగారు నీయమ్మకు
మొగుడటరా?'

కాశీచరణ్ చేతికున్న ఇనపసంతెళ్లు ఒకసారి మల్లుమవి మోగాయి. గాయ
వడిన పిక్కలు నొప్పిగా వున్నాయి. కళ్ళల్లోకి నెత్తురు ఉలికింది....కాని....నరే!
అతనిపార్టీకి చెడ్డపేరు వచ్చింది. అన్నిటికీ నహించక తప్పదు.

'పంపించు నాయాల్ని! వాసుదేవ్, సుందర్‌కు రెండు చెంపదెబ్బలు తగి
లించేప్పటికి ఉన్నదంతా వెళ్ళగక్కారు! వాళ్ళదేముందిరే! గవర్నమెంటు సాక్ష
లయ్యారు. ఇద్దరూ విడుదలవుతారు. చచ్చేది వీళ్ళిద్దరే!....దోపిడి 'ఏత్ మర్దర్!'

విమ్మషర్పత్!....తేపు లింకా వస్తూనేవున్నాయి. కాశీచరణ్‌కు!

మంగళా! నన్ను మన్నించు!'

పదమూడు

బారదేవ్ చాలాకాలం తరువాత రామక్రిష్ణఆశ్రమానికి వచ్చాడు. చాలా
మారిపోయింది, ఆశ్రమం. మనుషులుకూడా మారిపోయారు. ఆశ్రమం నడక
కూడా చెడిపోయింది. ఇప్పుడు వంటకాలలోనే కూర్చోని చేపలా, గుడ్డు తినేస్తు
న్నారు. లెక్కలురాపే క్లర్కు పెత్రెటరీ అయ్యాడు.—'చేపలు, మాంసం ఆశ్ర
మంలో వండటానికి వీల్లేదు. అయితే వట్టనుంచి వండిన మాంసం, చేపలు
తెచ్చుకొని ఇక్కడ తింటారు! ఇందుకు అధ్యంతరం ఎందుకుందాలి?'

'అవును, అధ్యంతరం ఉండకూడదు!' బారదేవ్ అయోమయంలోపడి
ఆ పెత్రెటరీ మొహం చూశాడు—'కాని ఇడివరలో ఆశ్రమం ఆవరణలోకి అవి
వచ్చేవి కాదు!'

‘ఈ కొత్తగా కట్టిన పంటకాం ఆశ్రమంచోటలో లేదు. కుబేరసాహ-
చోటలో ఉన్నది. ఇప్పుడు మీకూ స్థలాలూ పొలాలూ ఏర్పడ్డాయిగా. మ్యూనిసిపల్
కాగితాలూ, పటాలూ చూడాలనేకోరిక ఉండిఉంటుంది :....మ్యూనిసిపల్ ఆఫీసు
క్లర్కుదగ్గరికెడితే అన్నీ చూపిస్తాడు తెలిసిందా ?’ పారమివగంజ్ కొత్త నాయ
కుడు చోటన్దాబు అన్నాడు.

బారదేవ్ తికమకబడి అతనివైపు చూస్తాడు....చోటన్ ! పారమివగంజ్కి
చెందిన ఈ యచ్చాగూడు ప్రతిదానికి కుండ బద్దలుకొట్టినట్లు నోటికొచ్చినట్టల్లా పేలు
తున్నారు ! వీడికింత తలపోగరా :....అబద్ధాలపుట్టి వీడు ! ఇంకా నానగురోజా
యంటే - ఈతెలూ తోకలూ దులిపి నూకల్లో కలపుతాడు ! ఇందుకు నందేహం
లేదు !

‘చోటన్దాబా ! వత్రాలూ కాగితాలు నాకక్కర్లేదయ్యా ! నేనంటున్నది -
రామక్రిష్ణదాబు కాలంలో....!’

‘రామక్రిష్ణదాబుకాలం ఆయన కాలంచేయడంతోనే తిరిపోయింది !’ చోటన్
దాబు నొకరు ముదిరా గుంటికిపి గంట కొట్టినట్లు మాటాడాడు—‘ఇది కాంగ్రెసు
ఆఫీసు, బైరాగుం మతం కాదు !’

బారదేవ్కు తల తిరిగిపోయింది.

పాచిపట్టి, పుచ్చిపోయిన పళ్ళు ఇకిలిస్తూ, లేచి వయ్యారంగా అటూ ఇటూ
తిరుగుతూ - ‘ఆశ్రమంలో వున్నదంతా భగవదార్పితమే ! ఆవుతుందండి !...
ఇంతకూ ఎప్పుడైనా అంజరు వాయించారా ?’ అని అడిగాడు.

‘అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా !’ అందరూ ఒక్కసారిగా పెద్దపెట్టున నవ్వారు.

చన్ననపట్టి గూడర్—‘బారదేవ్ ! ఇక నువ్వు మనవూరు వచ్చావంటే
కులంలోనుంచి వెలివేస్తాడు !’ అని అన్నాడు.

‘బారదేవ్ షేరిగంజ్లో ఏకాంతపేన వదిలి గ్రామాని కెందుకొస్తాడు :....
అక్కడాయన అముదపువ్వుతం !’

‘అహ్లా హ్లా హ్లా హ్లా హ్లా !’

బాందేవ్ కళ్ళల్లోకి కన్నీళ్ళు వచ్చాయి. అసమయానికి దోరికేశర్మ వచ్చి వుండకపోతే నిర్గుణగా ఏడ్చివుండేవాడే ! శర్మ రావడంతోనే - 'ఏమిటి ! బాందేవ్ జీవి మీరంతా ఎగతాళి చేస్తున్నారా ?' అని అడిగాడు.

'ఎగతాళి చేయడంలేదండి. సత్సాంగత్యం జరుపుతున్నాం !' ఛోటన్ బాబు నవ్వుతూ అన్నాడు.

శర్మ దగ్గర్లోనేవున్న థాళికుప్పీల్ బాందేవ్ ను కూర్చోబెడుతూ అన్నాడు— 'బాందేవ్ జీ నేను సమాధానం చెబుతా కూర్చోండి !... ఛోటన్ జీ : మీరు సత్సాంగ సమావేశం అంటున్నారే ! ఈ బాందేవ్, దోరికేశర్మ, నేవాలార్, ఫగువా, సహదేవ్, బొన్ దాస్, ఉజాదూ, చున్నదాస్, ఫరదీ, జగర్ నధియా, రేదీ, గంగరామ్ మొదలైనవాళ్ళ సత్సాంగత్యపరితమే మీలాంటివాళ్లు అవతరించడానికి అవకాశం ఏర్పడింది. మీరు ప్రస్తుతం చెవార్ లెబ్ కాదుమీద నాయకత్వాన్ని గురించి నేర్చుకుంటున్నారు. ఏదేపిరోజులు తిండితిప్పలు లేకుండా వందేపిమైళ్ళు కాలినడకన ప్రతిగ్రామానికి వెళ్ళి కాంగ్రెసుజెండాను ప్రతిష్ఠించింది ఎవరో మీకేమైనా తెలుసా ! మూమెంట్ రోజుల్లో మీరు చేసిందేమిటయ్యా అంటే - స్కూల్లో వందఋణార్థి పోటోను వగులకొట్టారు; హెడ్ మాష్టరు ఆసీనుకు తాళంబెట్టారు ! దీంతో మీరు లీడర్లు అయిపోయారు ! ఈ రహస్యం మాకూ తెలిసివుంటే మేమూ పోటోలు వగులగొట్టేవాళ్ళం ! జమీందార్లు, పోలీసులు మమ్మల్ని నానాహింసలు పెట్టారు. కొన్నిసందర్భాల్లో గ్రామప్రజలుకూడా మమ్మల్ని తన్ని తగిలేవేవాళ్ళు ! మీకి విషయాలన్నీ తెలియవు ఛోటన్ బాబూ ! అప్పటికి మీ రనలు పుట్టారో లేదో ! అప్పుడు మీ నాన్నగారు కల్లుడుకాకాల కంట్రాక్టు చేస్తూఉండేవారు !....ఎన్నోసార్లు ఆయన మమ్మల్ని బండబాతులు తిడితే సహించాం.

....ఏం బాందేవ్ ! గుర్తున్నదా !....

గూడర్ రంగులు మార్చుకుంటే మహామేటి ! ఉప్పు సత్కాగ్రహంరోజుల్లో నంచి తగిలించుకొని తిరుగుతూఉండేవాడు— 'శర్మగారూ గిద్దాస్ సంతలో....'

'నోర్యూసుకోవోయ్ !' శర్మ కోప్పడ్తాడు— 'ఏ రోటిదగ్గర ఆ పాట పాడతావు ! మీరందరూకలిసి బాందేవ్ ను ఎగతాళి చేసేంతటివాళ్ళయ్యారా ! ఏమోయ్ !

....బాందేవ్ కొంచెం కుట్రమైనట్టలు వేసుకుంటుంది. మనిషి కొంచెం యోగ్యంగా వున్నాడు; చేతిలో నాలుగుదబ్బులున్నాయి - ఇదియూపి మీరు చెప్పలేకుండా ఉన్నాడు. వదండి వెడదాం. గంగూరిగారిదగ్గరకు వెడదాం. నేనూ అయినగారినిచూపి చాలా రోజులైంది.'

'ఇప్పుడు మీటింగు ఉన్నదిగా,' బాందేవ్ అన్నాడు.

'మీరూ భలేవారే బాందేవ్జీ. మీలో ఏమార్పు రాలేదు.... వెనుకటిరోజులు కావివి. మీటింగులోఉండి మేరేం జేస్తారు. ఆ గొడవలన్నీ చూసుకోవడానికి ఒక వైపున టుకాయబాబు, మరొకవక్కన ఫగుషిసింగ్ ఉన్నాడు. బోట్లాటలు, కొట్టకోటాలు, కోర్టుకాగితాలమీద తర్జనభర్జనలు - ఇవే! రాత్రి అంతా ఈ మేళం జరుగుతూనే ఉంటుంది. వదండి వెడదాం.'

బాందేవ్, దోరిక్ళర్న వెళ్ళిపోయాక గూడర్ కన్ను ఎగరేస్తూ - చీళ్ళు వెళ్ళేది గాంగూరిగారి దగ్గరకా? 'తిరవతి భండార్'కు వెళ్ళి రసగుల్లాలు తినడానికి తీసుకెడుతున్నాడు - బాందేవ్ను! అని అన్నాడు.

'పెట్రెటోతో మేరిగంజ్లో బాందేవ్తో ఇక పని జరగదని చెప్పారు. అక్కడ సోషలిస్టుపార్టీ పాతకుబోయింది. చర్చా సెంటర్ బాందేవ్ కారణంగానే మూలమిడింది. అందరూ దోపిడీకేసులో అరెస్టయ్యారు. ఆ వూళ్ళోవున్న డాక్టరు కమ్యూనిస్టు. వేనే అతన్ని అరెస్టు చేయించాడు. కటహ్ ఇన్వెస్టిగేటర్ నా క్లాసు ప్రెండ్.' అని చోదనబాబు అన్నాడు.

'అయ్యో! ఒక్క ధర్మజ్ఞుని వెళ్ళారో లేదో, మరో 'మహా వేదాంతి' వేం చేస్తున్నాడు!... ఈమధ్య ఈయన మరి మంచిమనిషిగా మారిపోయాడు!'

బాన్దావ్ వస్తుంటే ఆశ్రమంకుక్క - 'బ్లౌక్ ప్రిన్స్' దూరంనుంచే గుర్తిస్తుంది. జోకవృక్షంకింద పడుకొని వచ్చేపొయ్యేనాళ్ళను చూస్తూఉంటుంది. బాన్దావ్ దాన్మహుని చెవులు నైతైతి తోకాదిస్తూఉంటుంది.

...కళాంకగాడు ఈ కుక్కపేరు 'బ్లౌక్ ప్రిన్స్' అని పెట్టాడు. సోషలిస్టు పార్టీ 'ఓనగర్' ఒక్కసారి 'ఎర్ర రావుటా'లో జిల్లాలోని ఒక మార్వాడీని 'బ్లౌక్ ప్రిన్స్' అని రికార్డు - అంటే 'బ్లౌక్' చేయడంలో రాజాదిరాజుని అర్థం.

మార్వాడి కేసు వెళ్ళాడు 'నిర్రదావుటా' ఎడిటర్ మీద తనను కుక్క అన్నాడని :
 బావన్ దాసు కూడా అదే సమయంలో వీరలోకివచ్చి 'బ్లాక్ ప్రిన్స్' దగ్గర కూర్చున్నాడు.
 అది ఆయనతో ఆడుకొన్నది.

'అహ్లా హ్లా : బ్లాక్ ప్రిన్స్ : ఇదివరలో ప్రతి ఆదివారం విరళవ్రతం చేసే
 దానివి : వీళ్ళు కూడా ముట్టుకునేదానివి కాదు ! ఇప్పుడు మాంసం ముక్కలు తోం
 చేస్తున్నావని విన్నాను : ఇందులో వీరప్రేమ ఉందిలే ! ... నన్ను కొరికావు
 కూడాను : ... నా నందిలో ఏమీలేదు !' కేవలం కేవలం క్యూం.... నేలమీద పెల్లికిలా
 బడి కుయ్ కుయ్ మంటూ బావన్ దాసు నంది పళ్ళతో పట్టుకున్నది :

బావన్ దాసు నందిలోనుంచి ఒక కాగితపు పొట్లాం పైకి తీశాడు. బ్లాక్
 ప్రిన్స్ మరింత ఎక్కువ చేసింది - కూతలు పెట్టడం ! గత వది సంవత్సరాలనుంచి
 బావన్ దాసు ఒక అజ్ఞా మిథాయి తీసుకవచ్చి దానికి పెడుతున్నాడు. ఇప్పు డిది
 బాగా మునల్దై పోయింది. బావన్ దాసు మిథాయి దానికందించాడు. గుట్టుక్కున
 తినేసి బావన్ దాసు మొహంవైపు చూస్తూ కూర్చున్నది.

'ఇప్పు రేంజింటావు : కోడిగుడ్డా : మాంసమా !'

పద్నాలుగు

తాపిల్దారు తన కొత్త రెండంతస్తులమీద పైభాగంలో కూర్చొని దాన్యపు
 రంగుకొచ్చిన పంటపొలాలను పరికిస్తున్నాడు. కంకులు వంగివున్నాయి. కార్తీక
 మాసంలో పాతికరోజులు గడిచిపోయాయి. ఇక కోతలు ప్రారంభించాలి.

.... నాడుగువైపులా తాపిల్దారు పొలం : తూర్పున తాటిచెట్టు కప్పిస్తున్నదే.
 ఆ కమలానది ఆవతర ఆంతవరకు. ఉత్తరాన పెద్ద మర్రిచెట్టుదాకా : దక్షిణాన
 సంఠార్ తెగంవాళ్ళ పొలాలన్నీ రాయించేసుకున్నాక పివరాగ్రామంవరకు తాపిల్దారు
 పొలమే ఆయిపోయింది. ఇంటికి వడమరదిక్కున తాంత్రికులపేటదగ్గర ఏటై
 ఎకరాల మడి ఏకశుండంగా ఉన్నది. దీనికి వదిరూపాయలు కిప్తు : దీన్ని తాపిల్దారు
 తండ్రికూడా తీసుకోవాలని చూశాడు; కాని కుదరలేదు. తాపిల్దారుకూడా పూర్తిగా

ప్రయత్నించాడు. ఎంత కిందమీస చేసినా ఈ ఇది కొడుకుడువడలేదు. కంటిలోని నలుసుగా- తాపిల్దారును బాధపెడుతూ ఉంటుంది. మేడమీదకూర్చుంటే భూమి బాహం మరింతగా అధికమవుతుంది. ఇక్కడ కూర్చోని ఆయన ఎన్నో విషయాలనుగురించి ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు....కిందికి దిగిరావడంతోనే ఆయన మొహంమీద భావాలు మారిపోతాయి. చెరువులో స్నానం చేయడానికి వెళ్ళినప్పటినుంచి భోజనానికి కూర్చునేంతవరకు ఏమేమో మంత్రాలు వశించుకుంటూ ఉంటాడు - ఓం గ మిరింగ....శివా....ఆ....యః ఓం గమిరింగ....!

అన్నం తినేప్పుడు తాపిల్దారు రోజూ నెమ్మదిగా అడుగుతూ ఉంటాడు—
'దీదీ ఎలా వున్నది?'

'నీ కూతు రివ్వళ్ళ చాలా సంతోషంగా ఉన్నది.'

'విజంగానా? ఇదుగో. రాత్రి నాకు నిద్రే వట్టలేదు.' తాపిల్దారు సంతోషంగా వున్నరోజున కూరలవి ఎలావున్నా తినేస్తారు.

'ఇప్పుడే చెప్పింది - ఇందిరకు ఆషాఢర్త దొరికాడని....చాలా సంతోషంగా ఉన్నది.'

'పిచ్చిమొద్దు.' తాపిల్దారు నవ్వాడు.

రాత్రి ఆకస్మాత్తుగా కమల గదిలోనుంచి ఏడ్పు వినిపించింది. కమల వెక్కిరి వెక్కిరి ఏడుస్తున్నది. తల్లి అది విని అదిరిపోయింది. వణుకుబెట్టింది. తాపిల్దారు కళ్ళవెంట కన్నీరు కార్చారు. తల్లి తననుతాను ఎంతగానో సంభావించుకుని అదిగింది - 'ఏం జరిగింది తల్లీ? చెప్పమ్మా. కమలా? అమ్మా. చెప్పవూ?'

'అమ్మా. అమ్మా. నేను నాకోసం కాదే ఏదేదీ!....చూశావా....ఇందిర! ఇందిరకోసం....!' కమల చెప్పింది. ఏడుపు అపివేసి.

'ఇందిర ఎవరు? ఎవరామె?'

'ఇందిరెవరో తెలియదా? అమ్మా. ఈ పుస్తకంలోని 'ఇందిర' కోసం ఏడుస్తున్నాను....మొదటిసారిగా ఎన్నో కోర్కెలు మనస్సులో పెంచుకొని అత్తగారింటికి వెడుతూఉంటే - మార్గమధ్యంలో ఆనెను మీనాతో సహా దొంగలు ఎత్తుకు

పోయారు. కాని ఆమె మానాన్ని రక్షించుకోగలిగింది. ఇప్పుడు ఆమె భీకరాడవిలో ఉన్నది. పాపం ఇందిర !'

కమల దంకింబాబు ఇందిర చదివి ఏడ్చింది. ఈరోజు చాలా సంతోషంగా వున్నది. ఆమె తల్లి ఆమెకు లభించారు.

తాసిల్దారు భార్యతో—'ఇది ఏచిక్కాదు, నా కూతురు చాలా తెలివిగలిగింది. మైనంలాంటి హృదయం : భగవాన్ విశ్వనాథ్ మీరు చేకూర్చాలి.'

'అయితే రాత్రి చెప్పనేలేదు! చాలా పేదీకారు వ్యవహారం అది. దరఖాస్తు ఇస్తే డాక్టర్ మీ కేసువుతాడని అడిగారు. నేనేం సమాధానం చెప్పాలి? ఏమీ కారని చెప్పేప్పటికీ నామంజూరు చేశారు. దీనివల్లగా వున్నప్పుడు తల్లిదండ్రులు. అక్క చెల్లెళ్ళు లేదా భార్యతో మాత్రమే ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరుపుకోవచ్చునని లేదా కలుసుకోవచ్చునని క్లర్కు చెప్పారు. ఏమీ చట్టమిది? అక్క చెల్లెళ్ళకు ఉత్తరం రాసుకోవచ్చు, కాని నాన, నావమరడులకు రాయకూడదు. భార్యను కలుసుకోవచ్చు. భార్యతో ఏచిప్పిన మామ అల్లుణ్ణి చూడరాదు.' తాసిల్దారు మొహం కడుక్కుని ఎక్కగదిలోకి వెళుతూ వెళుతూ—'ప్యారూ అక్కడే హార్టియూలోనే ఉంటున్నాడు. ఒక హోటల్లో తింటున్నాడు. జైల్లోనుంచే డాక్టర్ గజేష్ ను ఒక బ్రహ్మసమాజ్ మందిరంలో చేర్చించే ఏర్పాటు చేయించారు. డాక్టరు ప్రతినెల చెక్కు పంపిస్తారు. ప్యారూ, గజేష్ - ఇద్దరికీ వేర్వేరుగా చెక్కులిస్తారు. చాలా ఉత్తముడు! పాం కంట్రాక్టర్ తో ఒకరోజు లోవలికి వెళ్ళి గేటుదగ్గరనుంచే డాక్టర్ ను చూశాడట; ఆయనప్పుడు జైలు అఫీసుకు వెళుతున్నాడట. చూసి ఆశ్చర్యపోయి మేరీ గంజ్ నుంచి ఎప్పుడోచ్చావని, కమల ఎలా వున్నదని ప్యారూని అడిగాడని చెప్పాడు.'

'అయితే డాక్టరు అడిగాడా? ప్యారూ ఏమన్నాడట? కమల తల్లి ఆమెలాగా అడిగింది—'ఎం చెప్పాడో ఏమో.'

'ప్యారూ అంత తెలివితక్కువవాడేమీ కాదు. నాగానే ఉన్నదని చెప్పాడట! మీ లోలో తీసుకెళ్ళిందని, రోజూ ఉదయంలేచి చూసుకుంటున్నదనికూడా చెప్పాడట.'

'అలాగా : అలా చెప్పాడా : ప్యారూ ఎంత తెలివిగలవాడు : భగవంతుడు కూడా విచిత్రమైనవాడు : వాడి కేవలం లేడు :....అప్పుడు దాక్కరేమన్నాడట :'

'నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడని చెప్పాడు : ' తాపిల్దారు నోట్లో తమల పాకులు వేసుకున్నారు....అంటే విషయం పూర్తయింది.

నంతోషాతిశయంవల్ల కమలకల్లి భోజనం నయించలేదు. రోజూ తల్లి కూతుళ్ళు ఒకేసారి తింటారు. ఈరోజు కమల మాటిమాటికి తల్లిని—'తినమ్మా : పూర్తియాకథ తరువాత చెప్పవచ్చు : ' అని గుర్తుచేసింది.'

ఈరోజునుంచి తల్లి నవల వింటుంది. కమల మొదటినుంచి 'ఇందిర' చదివి విచ్చిస్తున్నది. కమల—'అమ్మా : కనుకంకల, సావిత్రి మొదలైన కథలు చదవడానికి మనస్కరిస్తుంది. కాని నవలలు చదువుతుంటే - మనింట్లో విషయాలు రాసినట్టుగా ఉంటుంది.' అని అన్నది.

గత రెండురోజులునుంచి భోజనం ముగిశాక కమల కడుపులో పెరుగు తున్న శిశువు కాళ్ళుచేతులు అడిస్తున్నాడు. తల్లికి సిగ్గునం ఈవిషయం చెప్పలేక పోయింది. కాని కమల కళ్ళెదుట ఒకేసారి అనేకమంది పిల్లలమొహాలు. కేరిం తలుకొడుతూ కవిస్తూఉంటాయి. దాగుడుమూత లాడతారు : ఎవరు నాళ్ళంతా : ఎంతో ముద్దుగా అప్పుడే విచ్చిన తామరపుష్పాల్లాంటి పిల్లలు : ఎవరిచెయ్యి పుచ్చు కోవాలి : ఒక కుర్రవాడిచేతులు పుచ్చుకొని ఎక్తుకుంటుంది....కాళ్ళు చేతులూ ఎంత సుకోమలంగా ఉన్నాయి : ఎంత మధురమైన చిరునవ్వు : ఎంత చంచలంగా వున్నాడు :....నా బుజ్జిరాజా : కమల రొమ్మునుంచి పాలు పొంగుతాయి.

'ఇదుగో, ఇలారా : ' తాపిల్దారు భార్యను పిలుస్తాడు. మేడమీడినుంచి— 'ఇలా కొంచెం వస్తావా :'

మేడమీడికి వెళ్ళేప్పటికి తాపిల్దారు అరిప్రాయాలు, మాటలు, ఆయన బుద్ధి అన్నీ మారిపోతాయి. నోరు కడులుతూ ఉంటుంది, ఏదో తింటున్నట్టుగా :

'నే వివ్వడు ఉరిదోసుకుని చనిపోతాను. నాకు విద్ర పట్టడంలేదు, ఏమవు తుందో ఏమో : మన్నేమైనా ఆలోచించావా :....ఏదైనా ఉపాయం తట్టించా ఏమో :

నీ కూతురుచేసిన దుర్మార్గానికి నా గుండె మండిపోతున్నది. నీ కూతురుచేసిన కాటు....' తాపిల్దారుకు అవేశం ముంచుకొచ్చింది. లేచి విలవిల్దాడు.

'ఏమిటి మీ మాటలూ మీరూను!'

'మాట్లాడకు! మీ ఇద్దరూకరిసి.... వెళ్ళిపో!'

'కూర్చోండి మీరు! కేకలు పెట్టకండి. పిల్ల వింటుంది.'

'ఏంటే వింటుంది. గవర్నర్ కూతురా ఏమిటి!'

'ఇదుగో చూడండి!'

'మాట్లాడకు!'

మునలి పవిమవిషవచ్చి-'టీ పైకి తెమ్మంటారా. కిందికి వస్తారా?' అని అడిగింది.

'కిందికి వస్తాం పద!'

కమల ఇప్పుడు రెండుపూటలా తన చేతులతో తన తండ్రికి టీ తయారు చేసి పంపిస్తుంది.

'వండకప్పుల చుద్యలోకూడా నాన్న నేను తయారుచేసిన టీని గుర్తించ గలరు!' అని అంటుంది కమల!

కిందగదిలో కూర్చోని టీ ఒక్కగుక్క తాగేప్పటికీ తాపిల్దారు దిగుసుకు బోయిన వరలా ఒక్కసారిగా వదులయిపోతాయి. మొహం మళ్ళా యథావ్రతారంగా మారిపోతుంది.

'ఈ పేదీయాకు రజాయి కుట్టించి ఇప్పుడు లేకపోతే వాతరోగంతో పడక వేస్తుంది.' తాపిల్దారు అన్నాడు.

'మీ కూతురు మీకోసం చిన్నితో పెట్టర్ అల్లతున్నది. పుస్తకంచూసి! ఆ చేతులు మిషన్‌లాగా నడుస్తాయి!'

'విజంగానా!.... ఈ ఇంట్లో పుట్టి సుఖానికి వోచుకోలేదు. కష్టాలతోనే గడిచిపోయింది! సంవత్సరం వయస్సు పిల్లగావున్నప్పుడు నేనేమన్నానో గుర్తు వ్చదా! నా కూతురు 'సంతోషానికి మారురూపు' అని అన్నాను.

పేదీయా నవ్వుతూ నగం అల్లిన పెట్టర్ తెచ్చింది.

‘ఇదే చూడండి.’ తల్లి తీసుకొని చూపిస్తుంది—‘ఏ కూతురి పనితనం చూడు.’

తాపిల్దార్ చిరునవ్వు నవ్వుతూ దానివైపు చూస్తూఉండిపోతాడు—‘ఇదీ నాకు పెద్దదవుతుందేమో! నాకింత చిన్నదయితే (చిన్నపిల్లవాడితో నమానమైన) చాలు!....ఇంత చిన్నది!’

‘ఊ!’ పేడియా నవ్వుతుంది.

‘ఇచ్చిరా! చాలా బావున్నదని చెప్పు!’

ఈ పేడియా ఎంతకాలంనుంచి పనిచునిషిగా ఉంటున్నది! కమల తల్లికి చిన్నప్పటి స్నేహితురాలు! ఇద్దరూకలిసి ఆడుకున్నారు! చిన్నప్పుడే తర్త వని పోయాడు! గుర్తుపై పడుస్తుంది. కమల తల్లితోనే వచ్చింది. ఇప్పటివరకు ఇక్కడే వున్నది. వాతలోగంపల్ల ఇంహినక వచ్చేసింది. ఒక చెవు సరిగా విప్పిం వదు.

కమల ‘పేడియా అమ్మా!’ అంటుంది.

‘ఏ పేడియా అమ్మా!’

ముసల్లి రోజూ ఎవరికీ తెలియకుండా పొయ్యిలోనుంచి కచ్చికలు తీసుకెళ్ళి కమలకు ఇచ్చినస్తుంది. కచ్చికలు ఎంత మంచివానన పేస్తాయి.

‘అమ్మా! పేడియాఅమ్మ అల్ల దెప్పబొస్తాదని అడుగుతున్నది!’

తాపిల్దారు మేడమీదవిరించి చూస్తున్నాడు. వ్యభూన అస్తమిస్తున్న సూర్యుడి ఎర్రవికాంతి ‘ధర్మపుర్ మిలిక’ పొలాంమీద ప్రసరిస్తున్నది. క్రమ క్రమేణ రంగు మారిపోతున్నది. ఎరుపు....నల్లగా మారింది!....చీకటి పెరుగు తున్నది. తాపిల్దారు మేడ. ప్రహరీగోడ....అన్నీ చీకటి కడుపులో తల దాచు కొన్నాయి.

పదిహేను

బాలదేవ్ గుర్రపుబండివాడితో - 'చూడునాయనా! నాకు రైలు అందిందా వంటే అర్థరూపాయ అదనంగా ఇచ్చేస్తాను. బహుశాతిగా!' అని అన్నాడు.

'అలాగే ప్రయత్నిస్తానండి!.... డర్ బేటా!' అంటూ గుర్రపుబండి కుర్రాడు కొరడాతో గుర్రాన్ని అడిరించి పాట ప్రారంభించాడు - 'కొటాబయి, కుమ్ముక్కులు పెరిగిపోయెరా! దేశంలో - హిందువులుకు, ముస్లింలుకు!'

బాలదేవ్ కు ఈరోజే తెలిసింది - మహాత్మాజీ గత రెండూమాసాలనుంచి పాట్నాలో వున్నారని, ప్రార్థనసభలలో ఉపన్యాసాలిస్తున్నారని, ఇప్పుడు ఢిల్లీలో వున్నారు.

'అబ్బాయ్, ఏదో రైలుకూత!'

'ఇంకా ఏగ్జర్ ఇవ్వలేదండి!'

'సరే, ఇదుగో! అర్థరూపాయ ఎక్కువ ఇచ్చాను!'

పాటెన్షన్ లో నిలబడి కుర్రాడు 'సలామ్ సాద్' అన్నాడు.

యోవ్వనంలోవున్న ఏ శ్రీ కవ్వించినా బాలదేవుడు లక్ష్మి గుర్తుకొస్తూ ఉంటుంది. ఇవాళ్య గంగూరీవగ్గర మరొకొంటిపేపు గడిపేసినట్టయితే, శర్మగారు రావిచ్చి ఉండేవాడుకాదు! వస్తున్నప్పుడు శర్మ - 'బాలదేవ్! నేను చిన్న ఇక్కడ ఆపేంత మూర్ఖుణ్ణికాదు. మవ్వక్కడుంటే అక్కడ మీ లక్ష్మి మరొక రితో 'సత్సంగత్యం' చేస్తే ఏంగాను? అహ్లా హ్లా! వస్తా, జై హింద్!' అని అన్నాడు, నవ్వుతూ!

'జై హింద్ బాలదేవ్ గారూ!'

'ఎవరూ? ఖళాసిగారా? ఏమిటి సంగతులు?'

'మేరీగంత్ నుంచి ఇప్పుడే వస్తున్నానండి. రౌతహాట్ ప్లేషన్ లో మీకోసం ఎడ్లబండి సిద్ధంగా వున్నదండి! నేను భూతవైద్యంచేసి వస్తున్నానండి! మా అవిదకు దయ్యం పట్టిందిగా! వదిలించేసి వెంట తీసుకొచ్చేశాను.... ఇవాళ్య ఉదయం పదిగంటలకు మీ ఆశ్రమంవైపుకు వెళ్లాను. ఏదో ఒక మూలికకోసం!'

మీ ఆశ్రమం చూపేప్పటికీ కడుపు విండిపోయిందంటి. అక్కడినుంచి రా బుద్ధి వేయలేదు. మీరు లేరు. లక్ష్మీగారున్నారు. ఎవరో యువకసాధువు బీజక్ పారాయణం చేస్తున్నాడు. రాగయుక్తంగా : నాకు బయటికి రావాలనిపించలేదు : అంత బాగా పాడుతున్నాడు!....వస్తానండి, జై హింద్ !'

యువకసాధువా :కాశీకిచెందిన 'విద్యార్థి' అయివుండవచ్చు. మహాంతు పేవాదాసు చైననుంచి సంవత్సరానికి ఒకటి రెండు వర్యాయాలు మతానికి వస్తూ ఉండేవాడు. తిరిగి వెళ్ళేప్పుడు మహాంతు దారిబర్చులు, రోవతుంబర్చులు, పుస్తకాలబర్చు అని ఏదో కొంతదబ్బు ముట్టజెబుతూ ఉండేవాడు.

... ముక్కాల్లాంటి అక్షరాలు రాస్తాడు....ఈ విద్యార్థి రాసిన 'బీజక్' లక్ష్మీ తన కిచ్చింది. క్రిందటిసారి వచ్చినప్పుడు మతంలో ఏమీ బాగాలేదన్నాడు. మరి ఇప్పుడు దెండుకొచ్చినట్టా : లక్ష్మీ ఇప్పుడు మతంలో యజమానురాలు కాదు; ఇప్పుడు దొక ఇంటి యజమానురాలు :

....నేను ఇంట్లో లేనప్పుడు ఎందుకొచ్చాడు : చూపేవాళ్ళమనుకుంటారు : ఇదేమీ బాగాలేదు. లక్ష్మీకి నచ్చజెప్పారి.

బాలదేవ్ వినతల్లి రోజూవచ్చి ఆశ్రమంముందు బైతాయంపు నమ్మేచేసి నోటికొచ్చినట్టల్లా తిట్టి పెడుతూఉంటుంది—'ఒరీ వీ మొహం మండ : ఇందు కోనమేనంటరా, నేను విన్ను చిన్నప్పటినుంచి పెంచి, పెద్దనాణ్ణి చేపింది : ఈ లచ్చమ్మతల్లి వీ కేదో మందుబెట్టింది. మేకపిల్ల అయిపోయి, ఆమెచుట్టూ తిరుగుతున్నావు. వీకు పిగ్గెట్టా లేదమ్మా !' లక్ష్మీ అలా వచ్చినప్పుడల్లా వియ్యం, పప్పు, గోధుమణ, కూరగాయలు వగైరా ఇచ్చి పంపించేస్తుంది.

పాయంత్రమైంది. చలికాలం : బాలదేవ్ దుప్పటి చెవులదాకా కప్పుకొన్నాడు. చలి : చెవులుమాత్రం వేడిగానే వున్నాయి. 'విద్యార్థి' :....

'ఎవరూ...మనిషివిచూపి ఎడ్డలు బెదిరిపోతున్నాయి....' బందివాడు ఎడ్లను పట్టుకొని వగ్గలతో, కేకవేళాడు—'గోసాయిగారూ : లేసండి : బంది ఇంటి కొచ్చేసింది !'

బారదేవ్ మేల్కొనేవున్నాడు. లేచిచూస్తే చెట్టువీడన ఎవరో వెడుతున్నట్టు అవ్వించింది. ఓహో! విద్యార్థిగారు ఇప్పుడే వస్తున్నాడు.

‘గురోన్నమః!’ లక్ష్మి కాళ్ళుకాకి నమస్కరిస్తుంది.

బారదేవ్ ఏదో గొణుక్కుంటూ తిన్నగా తన ఆననందగర్గరకు వెళ్ళిపోతాడు.

‘నా కంబళి ఎవరు కప్పుకున్నారు?’ బారదేవ్ వక్క-మీరున్న కంబళిపైవు చూస్తూ కోపంగా అడిగాడు—‘అతను నా కంబళి ఎందుకు కప్పుకున్నాడు?’

‘ఎవరు?’

‘ఇంతెవరు? స్వప్నలోకంలో వున్నావా?’ బారదేవ్ మెదడు కొంచెం వేరిగా వున్నది.

‘రామచర్!....మీరు తినండి. నాకు ఆకలిగా కీడు. నేను తినను.’ బారదేవ్ అదేవదిగా కంబళి దులుపుకుంటూ అన్నాడు—‘ఊళ్ళోవాళ్ళు తావచ్చి నా మంచం మీద పడుకుంటారు.’

బారదేవ్ ప్రతి చిన్నవిషయానికీ మండిపడడం ఈశ్వర్య లక్ష్మి గమనిస్తూనే వున్నది. ఆమెవచ్చి తలుపుదగ్గర విరిచి—‘వక్క దులిపాను. విద్యార్థిజీ వరాం దాలో కూర్చున్నారు.’ అని అన్నది.

‘వసారాలో ఎందుకు? లోవరి కూర్చోబెట్టలేకపోయావా? ఎవరూ లేనప్పుడు వసారాయినా ఒకటే. ఇల్లయినా ఒకటే!’ బారదేవ్ పెదములు వణికిపోయాయి.

‘విద్యార్థిజీ నత్నంగపారాయణంకోసం వస్తూఉంటారు!....’

‘అవునవును! నాకు బాగాతెలుసు! నత్నంగపారాయణం!....నత్నంగం!’ బారదేవ్ ఈనడింపుగా మొహం తిప్పుకున్నాడు.

ఎందుకో ఈరోజు ఆతనికి ‘నత్నంగం’ అనేమాట వినేప్పటికీ తేటూ బెర్రలూ పాకుతున్నట్టుగా ఉన్నది. దోరికేశర్మ ఏమన్నాడు?....

‘లక్ష్మి మరొకరితో నత్నాంగత్యం చేస్తూఉండవచ్చు!....’

‘నత్నాంగత్యం చేయాలనిఉంటే ఆయన అనసం ఇక్కడే వేయించు, రాత్రింబగళ్ళు బాగా చేయవచ్చు!’ బారదేవ్ పెదవి వంకరగాబెట్టి విచిత్రమైన మొహంతో, చేతులు ఊపుకుంటూ అన్నాడు—‘నత్నాంగత్యం!’

‘ఏమండోయ్!’ లక్ష్మి ముక్కుపుటాడు ఎగిరెగిరిపడ్డాయి—‘ఏమిటి మీ మాటలు!’

‘నువ్వు చేసే మాయమంత్రాలు నాకు తెలుసు!’

‘ఏమి తెలుసో చెప్పండి!’

చేతులు మడుస్తున్నది....కొట్లాడుకుండా ఏమిటి? కోపంతో వణికిపోతుంది. ‘ఏమి తెలుసో చెప్పండి!....వేళ ననుకున్నారా? పాముకు పాలుపోసి పెంచాను! అయినా కుక్కనోటికి కొబ్బరికాయ అబ్బుకుందా!....’

‘నేను నీ పెంపుడుకుక్కను కాదు, నే విప్పుడే చన్ననపట్టి వెళ్ళిపోతాను! ఇప్పుడే!’ బారదేవ్ లేచివిలవిలబడ్డారు.

‘కోపం తెచ్చుకోకండి గోసాయిగారూ, కోపం అనేది పాపానికి మూల హేతువు! వెడుతూ వెడుతూ నా శరీరానికి కళంకం ఆపాదించి వెళ్ళకండి!’

బారదేవ్ ఏదో ఆలోచించి కూర్చున్నారు!....లక్ష్మిశరీరం సువాసన వెద జల్లుతున్నది. మెదలకుండా ఆపైవైపు చూశారు! లక్ష్మి తలుపుకు అనుకొని కప్పిళ్ళు తుడుచుకుంటూ ఏడుస్తుంది—‘నేనే దురదృష్టవంతురాల్సి!’....లక్ష్మి ఏడుస్తున్నది. బారదేవ్ కోపం నెమ్మదిగా తగ్గిపోతుంది. లేచి లక్ష్మి తలవిమురుతూ— ‘ఏదవకు! నేను నిన్ను నందేహిస్తానా! ఏదవకు! అయినా మవ్వొకవిషయం ఆలోచించాలి. ఇప్పుడు నువ్వు మఠంలో లేవు! నా భార్యగా ఉంటున్నావు! లోతులు ఏమనుకుంటారు!’

లక్ష్మి బారదేవ్ పాదాలమీదపడి—‘క్షమించండి వ్రభో - ఈ దాసీ అవ రాదాన్ని!’ అని వేడుకున్నది.

‘నీ నీ! లక్ష్మి లే! ఇదేమిటి! పద, ఆకలిగా వున్నది!’

పదహారు

దాక్టరును డిటెన్యూగా బంధించారు.

జైలు అస్పత్రిలో ఒక పెర్లో వుండారు. వ్రతివారం ఎవరో ఒక అసీసరువచ్చి గంటలకొంది ఏవేవో వ్రళ్ళందిగి ఆయనను విసిగిస్తున్నారు....

చరిత్రదళంతో దాక్టరుకు ఏమైనా సంబంధం వున్నదేమోనని ప్రమాణాలు పేకరించడానికి పోలీసులు కిందా మీదా పడుతున్నారు.

‘చరిత్ర ఏ పార్టీమెంబర్ మీకు తెలుసా?’

‘తెలియదండి. నేననలు చరిత్ర పేరే వివరేడు.’

‘వివరేదా, జిల్లాలోవున్న ప్రతి పిల్లవాడికీ తెలుసునే.’

చరిత్ర ఎవరికీ తెలియదు, మీహారు ప్రభుత్వం ఆశవికాసం పదిహేను వేలరూపాయల ఐహామతి ప్రకటించింది. ప్రతిపేషన్ విక్రాంతిగదులో ఆశవి పెద్ద పోటో ఒకటి వేలాడదీశారు. పోలీసులు, పి.ఐ.డి.లు మిలిటరీదళంవాళ్ళు ఆశవి అరెస్టుచేయడానికి సంవత్సరంనుంచి ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. జిల్లా అన్నిమూలాల గాలిస్తున్నారు. కొత్త ఎన్. ఏ. ‘చరిత్రను అరెస్టుయినా చేస్తాను, లేక ఉద్యోగమైన వదిలేస్తాను.’ అని ప్రతివబానాడు. ప్రతిఇంట్లో చరిత్రనుగురించి రకరకాల కథలు చెప్పుకుంటారు. నేతాజీ పింగళూరు వచ్చినప్పుడు చెప్పుకున్నారే. అలాంటి కథలు....కలహా పోలీసు సూపరింటెండెంటూ దగ్గరక్కె కలుద్దచెప్పి. బీ తాగి వస్తానండి అనిచెప్పి చివరలో నవ్వుతూ నేనే చరిత్రనని చెప్పాడు. ఆయనకు మతిలోయింది....కరెక్టరు దార్జిలింగ్ రోడ్డుమీద ఎక్కడికో వెదుతూంటే-దంగరామాబుదగ్గర నది దాటడానికి వడవలేదు. ఎవరోవచ్చి నలాంచేసి కరెక్టరును పేరే వడవలో అవకలిగజ్జుకు చేర్చారు! కరెక్టరు సంతోషించి పేరడిగి ఈనామ ఇవ్వబోతే, నా పేరు చరిత్ర అన్నాడు. కరెక్టరు నోరుతెరిచి చూస్తూఉండి పోయాడు....ఎద్దేసిల్లంకుకూడా చరిత్ర పేరుచెప్పి నమూనాయస్తాడు.

మరి దాక్టరేమో. పేరే వివరేదంటున్నారు. ఎలా నమ్మడం? ...విలాలో నగరంనుంచి పెద్ద అపీనరు ఉత్తరం రాశాడు—దాక్టర్ నేపాయవాడుకాదని!.... బెంగాలుప్రభుత్వం మా కళవితో ఎటువంటి సంబంధమూలేదని తెలియజేసింది. అయితే చివరకు ఇత డెక్కడివాడు? పాకపైళ్ళు తిరగేసినకొద్దీ వ్యవహారం మరింత క్లిష్టమైపోయింది. విచిత్రమైన నమస్కే! అసెంబ్లీలో ప్రశ్నలవరంవర కురిపిస్తున్నాడు—దాక్టర్ని ఎందుకు అరెస్టు చేశారని? చాలా గడ్డునమస్కే! ఎన్.ఏ. చాలా విక్కచ్చి మదివి. కలహా నద్ ఇవప్పెక్టర్ని చెదామడా చీనాల్లు వేశాడు.

జైల్లో చేరినతరువాత డాక్టర్కు జైలు అనుభ్రమలో పెర్లో ఉండడం తన కెంతో ఉపకరిస్తుందని భావించాడు. అప్పినట్లు రావడం, ప్రశ్నించడం, పదిహేను రోజులవరకు జరిగింది. ఆ తరువాత అప్పి అగిపోయాయి.... గాంధీజీ పాట్నూలో ప్రార్థన నమావేళల్లో ప్రవచనాలు చెబుతున్నారు. ఆ ఉపన్యాసాలలోని విషయాలు ఎప్పటికీ పాఠశాలలో ఉన్నప్పుడు చదివినవి వలె ఉన్నాయి. వీటిని అధ్యయనం చేసుకోవలసిన అవసరం ఎంతయినా ఉన్నది... ఈ మధ్యనే కులకత్త వాడులు కొందరు ఒక నమావేళాన్ని ఏర్పాటుచేశారు. గాంధీజీ నల్లబోపిపార్టీ ఉద్దేశ్యాలను విమర్శించడం జరిగింది... మేరీగంజ్ మాటిమాటికీ గుర్తొస్తున్నది.... కమల గుర్తుకు రావడంతో జైలు జీవితంలోని చెడు అంశా మూర్తరూపంలో ఎదుటికొచ్చి విలబడుతుంది.... కాళీదరణ్, వాసుదేవ్ వగైరాలు దోపిడీకేసులో అరెస్టయి వచ్చారు. వాసుదేవ్, నుందర్, సోమా విషయా లెలావున్నా, కాళీ దరణ్, వమ్మకం కలగడంలేదు. ఏమో, చెప్పడానికి వీలేదు.... కాపిల్దారుగారు సంతోషంగా ఉంటారు. అయినా ఈ అన్యాయం ఎంతకాలం సాగుతుంది?

.... అయిన ఒకరోజున నవ్వుతూ అన్నారు—‘ధనవంతుడు, ఓమీందార్లు. పేర్లూ, మిల్లు యజమానులు దానిన నడుస్తూంటే ప్రజలు వీళ్ళను కుఱువుగా క్రింద, పిచ్చివాళ్ళక్రింద జమకట్టి చీదరించుకోవడం ప్రారంభించినరోజున దేశానికి విజయైన స్వరాజ్యం వచ్చినట్లుగా భావించాలి. ఆరోజులు వస్తాయని మీరంటున్నారు. అయితే అప్పుడు మా అస్తులన్నీ ఎలాగూ లాక్కుంటారు. ఇప్పుడు సంపాదించుకోవడానికి హద్దులేమీ లేవుగదా. అందుకని ఎందు కూడుకోవాలి? కాపిల్దారు చాలా విచిత్రమైన మనిషి. అయితే, తాను జైలునుంచి విడుదలయితే మేరీగంజ్ వెడతాడు.... నేపార్, నేపార్లో ‘నేపార్ జాతీయ కాంగ్రెసు’ను స్థాపించుకున్నారు. ఆ రాజకీయాలలోకి తాను వెళ్ళదనిలేదు. రాజకీయాలకు తాను పనికిరాడు. ఒకసారి మమత రాజకీయాలను దయ్యాలతో పోల్చింది. దయ్యాల.... పిచ్చివి జనం చంపేవారు.... పిచ్చి.... గజేష్, కమల.... ఎంత ప్రయత్నించినా వీళ్ళమొహాలే మాటిమాటికీ గుర్తుకొస్తున్నాయి.

‘డాక్టర్గారు!’ అపిష్టెంటు జైలరు వచ్చారు—‘బ్రహ్మసమాజమందిరం కార్యదర్శి వచ్చాడండీ. మీ మేనల్లుడు జబ్బుగా వున్నాడట! అతని చికిత్సవిష

యంలో ఏదో మాట్లాడతాడట! నలహాకోనం వచ్చారు. జైలరు మిమ్మల్ని
రమ్మంటున్నారు.'

'అలాగే! పదండి!'

పదిహేడు

నెలా పదిహేనురోజులనుంచి కాళీచరణ్ జైల్లో ఉన్నాడు. వాసుదేవ్, సుందర్, సోమా సోనమా - అందరూ ఒకే కేసులో ఉన్నారు. ఈమధ్యలో ఒకటో కేసీన కోర్టులో షేజిప్రేజుముందు వీళ్ళను హాజరుపరచడం జరిగింది. ఒక మిలిటరీలారీ ముందు, మరొకటి వెనుకా వచ్చాయి. అందరికీ సంతెళ్ళువేసి కోర్టుకు తీసుకొచ్చారు. ఆరోజు కాళీచరణ్ దృష్టిసారించి అటూ ఇటూ చూశాడు. పెట్రెటరీ కప్పించాడు. ఆయనకూడా చూశాడు. కాళీచరణ్ మొహం వికపించింది. మూడుమాసాలుగా ఆయనకోసమే చూస్తున్నాడు.

'పెట్రెటరీగారూ!....కృష్ణకాంతమిత్రగారూ! కాళీచరణ్ కేకవేగాడు - 'జైహింద్ కామ్రేడ్! పెట్రెటరీ మొహం తిప్పుకొన్నాడు. ముందుకు సాగిపోయాడు, వెనక్కు చూడకుండానే! కాళీచరణ్ ను పోలీసు గడిచాడు - 'ఏంరా నాయారి: వీపు దెబ్బల కేడుస్తున్నదా!' అటూ పెట్రెటరీ ముళ్ళతీగలో పడబోతూ, పడబోతూ తప్పించుకొన్నాడు!.... పైకిచూస్తూ నడుస్తుంటే ముళ్ళలోకి పోక తప్పదు! సుందర్ వాళ్ళు నవ్వారు - కాళీచరణ్ ను పోలీసు తిట్టినందుకు!.... ఇందులో పెట్రెటరీ తప్పేమీ లేదు. దోపిడీదొంగలతో పెద్దమనుష్యులెవ్వరూ దూరంగానే ఉండాలి. వాసుదేవ్, సుందర్, సోమా, నవిచరా మొదలై సవాళ్ళంతా దోపిడీదొంగలు! పెట్రెటరీ తననుకూడా దొంగ అనుకుంటున్నాడు. సరే కానివ్వు! మార్గాంతరం లేదు! రాత్రిపూట వాసుదేవ్ తో జాదం ఆడతాడు. వాసుదేవ్ కాళీచరణ్ తో మాట్లాడడు! అతడు రెండోపెట్లో వుంటాడు. ఒకరోజున కలివి వచ్చుడు - 'ఇదేనా నువ్వు చెయ్యవలసినపని!' అని అడిగాడు! 'ఈ ప్రశ్న ఏడు వందలరూపాయలు పెట్రెటరీగారికి నాలుగురోజులలోపల వసూలుచేసి ఇచ్చినప్పుడు అడగాల్సింది!' అని వాసుదేవ్ అన్నాడు!.... దక్కర్ నదిఖట్ అదేరోజున వీళ్ళు

టాంకిదగ్గర కప్పించి—‘పార్టీ గిర్టీ మానెయ్. కావాలనుకుంటే జైల్లోనుంచి నిమిషాలమీద విడుదలయ్యేమార్గం చూపెడతాను.’ అని అన్నాడు. సోమాకూడా ఒకసారి చెప్పడానికి ప్రయత్నిస్తే కాశీచరణ్ వాదినరు మూయించాడు.

జైలునియట చరిత్రను కలుసుకునే అవకాశం కలిగింది ఒక వర్యాయం :
....‘ఖాళీచేతుం పార్టీ’లోవుంటే ఎప్పుడూ ఖాళీచేతులతోనే ఉండిపోగలవు.’....
అనడలో ఎప్పుడైనా అవసరమైతే నన్ను గుర్తుచేసుకో.’ అన్నాడు. ‘అంత అవసరం నాకు రాదు.’ అని తాను అన్నాడు. ఆరోజు :....ఈనాటికీ చరిత్ర అన్నమాట గుర్తుకొస్తున్నది :—నీలో ఎంత వసతిన్నదో చూస్తాను.’

ఈరోజు వాసుదేవ్, సోమా - వీళ్ళిద్దరినహాయం తీసుకోవలసి వున్నది. ఒకసారి కలిస్తే బావుండును : ఒప్పించాలి.

....మార్గాంతరమేమీ లేదు. ఈరోజు మాంసం పెట్టేరోజు : చరికాలంలో వారావికాకసారి సాయంత్రంపూట వై డీలకు మాంసం పెడతాడు. ఆరోజు అందరూ మాంసంమోజులో ఉంటారు. వార్డర్ దృష్టికూడా కుండమీదనే ఉంటుంది. ఆ పూట : ఇవ్వాలన్న ప్రయత్నం చేపించాలి :....

కాశీచరణ్ నిర్ణయించుకున్నాడు, ఏమాత్రం అవకాశమున్నా ప్రయత్నం చేపించాలి. తను పారిపోతాడు. అంతకంటే మార్గాంతరం లేదు. అప్పీ తెలుసు కున్నాడు. జైలునుంచి పారిపోతే ఆరునెలల శిక్ష పడుతుంది : బేరీలు, ఎర్రదోపీ పేసుకోవాలి.

...అందరూ ఎర్రదోపీనా డంటారు : అంతేగా : ఎర్రరంగు చెడ్డరంగేమీ కాదు : పెక్రెటరీ. ధర్మపురిశీవాళ్ళను కలుసుకొని విషయాలన్నీ మాట్లాడాలి. ఆ తరువాత తనకు శిక్షిక్షపడ్డా పరవాలేదు. పార్టీ కింత అప్రతిష్ఠరావడం అతడు నహించలేదు :....జీవించలేదు కూడాను :

....వాసుదేవ్, మందర్, నవివరా - దొంగలతో బాగా కలిసిపోయాడు. చూసి తానెంతో సిగ్గుపడ్డాడు. వాసుదేవ్ డాక్టర్ నటనలో ప్రసాద్తో స్నేహం చేసుకున్నాడు. డాక్టర్ నటనలో : ఫారవివగంత్తుమంచి దోపిడీకేసులో వచ్చాడు. చూర్ణానికి కసాయివాడిలాగా వున్నాడు. యుక్తి పారింది :....సోమా, వాసుదేవ్ ఇద్దరినీ కాశీచరణ్ ఒప్పించాడు. అన్నత్రి వెనుకతాగం :....

నరే. అన్నత్రి వెనుకభాగంలో గోడదగ్గర వీడన వాసుదేవ్. పోమా ఉన్నాడు. ఇద్దరూ టుటం చూపించారు. పైగచేపి.

....వావుంది. హత్తేరి. కాళిదరణ్ పదిపోయాడు. అప్పుడు వాసుదేవ్. పోమా టుటాలపించి విలంబిద్దారు.

....ఇంతే! కొంచెం....ఇంకొంచెం! ఇంకో నాలుగు అంగుళాలు! వాసుదేవ్. పోమా వీపులమీదనుంచి కాస్త ఎగిరాడు కాళిదరణ్! ఇద్దరిటుటాలు తేలిక బిడ్డాయి! అరే!... పారిపో!

'పారిపోయాడు. పారిపోయాడు!'

టు టూ వూ వూ... టు టూ ఓ ఓ! జైలు అన్నత్రి వెనుకనుంచి పోలీసు ఈం వేశాడు.

టు టూ టూ టూ! చాలా ఈలలు కలిశాయి!

ధన్ ధన్. ధనాంగ ధనాంగ! జైలుగేటుకున్న పెద్దగంట మోగింది.

....కాళిదరణ్ అయిదువిమిషాలవరకు జైలుబయట గోడవక్కన నేలమీద వృహతప్ప పదిపోయాడు....ఈలలు. గంటలు వినేటప్పటికి అకనికి తెలివి వచ్చింది.

....పెద్ద దెబ్బేమీ తగలలేదు. నరుం కొంచెం బెణికింది....ధనాంగ ధనాంగ ...జైలుగంట గణగణ మంటున్నది. అతడు పారిపోయాడు.

ఫర్డ్ గ్ర గ్ర గ్ర! ఒకేసారి ఎన్నో తుపాకులు ప్రతిధ్వనించాయి.

....రాత్రిపూట చేతికి చెయ్యి కవిపించనంత చీకటి!....ఒక రూము పొద్దు కూడా పోలేదు. మంచుకు నేలంతా పచ్చడి పచ్చడిగా వున్నది! కాలు ఇక్కడ బెడితే అల్లంతదూరానికి జారిపోతున్నది!....

భగ్ర భగ్ర ర ర ర! దాట్టిలింగు రోడ్డుమీదుగా అయిదారు మిలిటరీలారీలు దొడు తీశాయి.

కాళిదరణ్ వకీలు పాంచూటాలు ఇంటిపెరట్లోదూరి ఒక చెట్టుచాటున చాక్కిని రొప్పుతున్నాడు....రోడ్డు ఎలా దాటడం! ఎటువెడితే వావుంటుంది!

కుడినైపునకూడా అనం కోలాహలం చేస్తున్నారు. దగ్గరున్న వీధిలోనుంచి గుర్రపు స్వారివాళ్ళు వెళుతున్నారు.

కాళీవరణ్ ఎదురుగా బాంస్‌వాడీవిదాటి మోబరలిగారి పాతబంగళా వక్కనుంచి వెళ్ళిపోవడం మంచిదని విద్వయించుకుంటాడు. ఇక అలన్యం చెయ్యడం ఏమాత్రం మంచిదికాదు.

అఁ....! మోబరలిగారి బంగళాదగ్గర ఎవరో వెనకనుంచి టార్పి వేస్తున్నట్టు అనిపించింది. అడవిలో దూరాడు. కొంచెంసేపు ఇక్కడ ఉండి టార్పిచూసి మరొక గెంతు.

....టార్ప్ మరింత దగ్గరికొచ్చింది. కాళీవరణ్ పరుగెత్తాడు. టార్ప్ వెలుతురుకూడా తనను అనుసరిస్తున్నది. ఇంతలో ఏస్ట్రోర్ ధ్వని... అడవిలో రకరకాలచెట్లను తోపేసుకుంటూ ముందుకు సాగుతాడు. ఎన్నోచోట్ల తగిలించి టార్ప్ పోయింది. కాళ్ళు గాయాలై పోతాయి.

....పార్టీ ఆపిను వెనకఉన్న దట్టమైన అడవిలోకి వెళ్ళాక - ఇక పరవా లేదనిపిస్తుంది.అరే! ఇది గిరుకోవడం కాదు; ఇంత రక్తమా!....తానెదులోతుకు చీల్చుకుపోయింది. తోలు పేలాడుతున్నది.టహ్! గుండుదెబ్బ తగిలి పట్టుంది.రక్తం అగటం లేదు....

'ఎస్ ఎస్ రూ!....కాళీవరణ్!....' ఆపిను పెత్తెటరీ రాబబ్లీజీ తయ్యతిరిది విశ్వేష్టదైవోయాడు. నోబ్లోనుంచి మాటే పెకిరి రాలేదు.

'అఁ ఎవరూ! కాళీవరణ్!' పెత్తెటరీకూడా గదిలోనుంచి బయటి కొచ్చాడు—'నువ్వా కాళీవరణ్! ఊళ్ళో అంతా గొడవగా ఉన్నది.తైల్లోనుంచి పారిపోయినదావా!'

'అవునండీ!....తొడకు గుండుదెబ్బ తగిలినట్టున్నదండీ!'

'ఏ గుండెలో పేల్చవలసింది - బందిపోటుదొంగ! దుర్మార్గుడా!'

'పెత్తెటరీగారూ! ఇందుకే....ఇందుకే....మీ దగ్గరికొచ్చాను!....వినండి!నా తల్లితోడు....గురువుతోడు!....ఆ రోజురాత్రి నేను జిల్లాపార్టీ ఆపినులో ఉన్నాను!'

'రాజబల్లితీ : మీరు షాక్ తివ్వట్టన్నారు. తలుపు మూపెయ్యండి. ఇకన్ని పంపించివెయ్యండి....రాబూ : వెళ్ళిపో. లేకపోతే.'

'మీరు గల్లంతు చేస్తారెందుకు : లోపలికిరండి మీరు.' రాజబల్లితీ అన్నాడు.

కోచరణ్ రాతివిగ్రహంలాగా నిలబడ్డాడు.

మోబిలిగారి బంగళావైపునుంచి పైరింగ్ ద్వారా వస్తున్నాయ-ఫర్డ్ గ్ర గ్ర.

'రాజబల్లిగారూ : పెట్రెటర్గారితో చెప్పండి - ఇందులో నా ఆవరాధమేమీ లేదు.'

కోచరణ్ కదులుతాడు. కొంచెంపేపు నిలబడి బయలుదేరబోతాడు. కాని కాళ్ళు రావడంలేదు. బలవంతంగా ఒక్కొక్కకాల ముందుకు జరిసాడు. ఒక్కసారి విడిలించుకున్నాడు.

... ఎదురుగా చేమగడ్డ ఆకులమీద ఏదో జారిపడింది :.... వెమ్మడిగా వదులు కుంటూ పక్కనన్న అడవిలోకి వెళ్ళిపోయాడు. ఇప్పుడు : పాకరోవతినిచింపి గాయాన్ని గట్టిగా కట్టివేశాడు. ఇప్పుడేమిటి చేయడం :

....చలిత్తర్-'ఆపదలో నన్ను గుర్తుంచుకో.' అన్నాడు.

చలిత్తర్.

పద్దెనిమిది

పారిపోండి. పారిపోండి : మిలిటరీ : మిలిటరీ :.

ఎర్రబోపి పోలీసులు కాదు. గోర్డా మిలిటరీ. గోర్డా మిలిటరీ తెల్లవాళ్ళ కంటేకూడా కఠినంగా ఉంటారటగా. కొట్టడంఅంటే చంపెయ్యడమే. హవర్ గంట్ సంతలో, కటిహర్ ఇనప్పెక్టర్ ఆపీసుదగ్గరా ఉన్నారు - రెండు లాబీల్లో. రాత్రిపూట 'రెండు' వేస్తారట.

‘విషయమేమిటో? అనలు విజమేనా ఈ వార్త?’

‘విజమే! కాంత్రికులపేటవాళ్ళు చెప్పారు!’

‘అడుగో! లారీమోత వివిస్తున్నది!’

‘అవును!’

‘పారిపోదాం పదండి!’

మిలిటరీ లారీ కాసీల్దారుగా రింటివైపు వెళ్ళింది.

‘ఎవరు సుమరితదాసుగారా?’

‘ఇన్!’ సుమరితదాసు చెప్పారు—కలియా జైలునుంచి పారిపోయాడట! అందుకే మిలిటరీ వచ్చింది. ఎవరూ సోషలిస్టు పార్టీవిగురించి మాట్లాడకండి! అడిగితే మేమంతా కాంగ్రెసులో ఉన్నామని చెప్పండి. కాళీవరణ్ తో ఉన్న బంధుత్వం చెప్పుకోవద్దు! ఎర్రజెండా వుచ్చుకున్నారంటే ఆరెస్టు చేస్తారు!’

‘అ...ఎవరూ!’ కాళీవరణ్ గుడ్డికల్లి హాక్యాతాగడం ఆపేసి అడిగింది— ‘పారిపోయింది ఎవరు? చెప్పండ్రా! సరస్వతీ, పరమేశ్వరీ, తారావతీ! ఎవరమ్మా పారిపోయింది!’

‘ఇంకెవరు? ఏకాడుకు కాళీవరణ్! ముప్పు గ్రామాని కొచ్చివడింది!’

‘పారిపోయింది! పారిపోయింది....మిలిటరీ!’

గూర్ఖా సైనికబలవచ్చి కాళీవరణ్ ఇంటిని వాలుగువైపులనుంచి ముట్టడించారు. ఎస్. పి. కాళీవరణ్ ముసలత్లితో—‘ఏజింగా గుడ్డివానవేనా! లేక వేషమా! ఇడుగో ముసిరీ! ఏకాడుకు కాళీ జైలునుంచి పారిపోయినట్టాడు. నీ ఏడవు మానేసి తిన్నగా చెప్పు - ఆత విక్కడికొచ్చాడా లేదా!’ అని ప్రశ్నించారు.

‘నా కొడుకా! వాడు దొంగకాడు బాబూ! గిట్టనివా టైవరో వాడిమీద ఈ అటాండం వేశారు! సూర్యభగవానుడు సాక్షి!’

‘సరిగా చెప్పు! ఆతగాడి ప్లేహాతు లెవరో చెప్పు!’

‘బాబూ! నా కెవరూ తెలియదు నాయనా!’

‘అంతా తెలుస్తుంది!....ముసలిదాన్ని తీసుకరండి!’

కాళీచరణ్ తల్లికి చరిత్యం వస్తున్నది. నేపాలి పిసాయి అమె చెయ్యి వుచ్చుకోవడంతోనే దిగ్గరగా అరవటం పొగించింది - ఇవవవూడ కార్చి వకువులకు అంటిపై అడుస్తాయే, అట్లా.

‘దాం దాం దాం దాం ఆం!’

మామనపు సంద్యానమయం గ్రామాన్ని తన ఒడిలో దాచిపెట్టుకుంటున్నది.... అందరూ ఇళ్ళల్లోనుంచి బయటికి రావడంలేదు. అంతటా విళ్ళబింతాండవిస్తున్నది.... కాళీచరణ్ తల్లి జాలిగొలిపేఅరుపు ఊళ్ళోని ప్రతిమూలకూ విప్పించింది. కాళీచరణ్ తల్లి ఎదుపు ఎన్. పి. హృదయాన్నికూడా కరిగించడం వల్ల—‘వదిలెయ్యండి! మునదాన్ని వదిలెయ్యండి!’ అని అన్నాడు.

మునలిది వూరుకున్నది.

ఊళ్ళోవాళ్ళంతా - మునలిదాని తల తీపేకారవి అనుకున్నారు.

అతరువాత చోడారు అగమూ, సుమరితదాసు భగత్ ఇంటికొస్తారు.

‘భగమాన్ భగత్ తయ్య తెరువు. సుమరితదాసు దగ్గుకాడు - అహ ఖ ఖ!’ తయ్యదవలసిన పనిలేదు. పిగరెట్లు. మీలిటరీవాళ్ళకు.... దబ్బులిస్తారు!’

సుమరితదాసు రేకతయ్యతోనుకుని లోపలికివచ్చి—‘ఎక్కడయ్యా నువ్వు? రైర్యం లేదేమిటయ్యా పీకు! ఎన్. పి. అందర్నీ పిలిపించారు. తాపిల్దారుగా రింటిదగ్గర మీటింగు పెడుతున్నారు. మీటింగుకు ఎవరు రాకపోతే వళ్ళను కాళీచరణ్ పార్టీ ఎనుపులుగా టావించడం జరుగుతుంది!... బదుపెట్టె లివ్వు. పిగరెట్లు పెట్టెయి. కత్తెరమాడ్కు!.... కాళీచరణ్ జై లోనుంచి పారిపోయాడట!’

భగత్ వెలుకుతూ ‘ఇంతేమి ఇవ్వమంటారు? వందదార అయిదుపేర్లు. మసాలా అర్ధరూపాయది, నాలుగు పిగరెట్లప్యాకెట్లూ తీసుకొని తాపిల్దారుగ రింటికి వచ్చెయ్! ఎన్. పి. మీటింగు ఏర్పాటుచేశారు. అందర్నీ రమ్మన్నారు!.... ఈ పిగరెట్ల ప్యాకెట్లకుకూడా దబ్బు తీసుకుంటావా?’

‘మీ మాట కాదంటానా?’ భగత్ పీళ్ళు నములుతున్నట్లు అంటాడు.

‘ఉహూ! ఉచితంగా మా కొద్దు! దబ్బిస్తాను. ఎంతయింది? మేము బయట

మిలిటరీవాళ్ళు కాదు; ఈ దేశస్థులమే! ఊరికే ఎందుకు తీసుకోవాలి? అని గోర్ఖా సేపాయి అన్నాడు.

తాపిల్దారు ఇంటిముందు జనం పోగయ్యారు. వెట్టివాడు అందర్నీ ఏబిరు కొచ్చాడు—దాన్యం నూర్చడానికి ఎద్దను మల్లేసుకొచ్చిస్తా ప్రతిమూలకూపెళ్ళి ఎవర్నీ వదలకుండా మల్లేసుకొచ్చాడు!....బారబేవ్, రామక్రిస్టాల్ పింగుకూడా వున్నారు. చాలారోజుల్నుంచి రామక్రిస్టాల్ పింగ్ బయటికి అంతేగా రావడంలేదు! ఎవరితోనూ మాట్లాడడంలేదు! ఏలై వీహులభూమి ఏకశుండం, అమ్ముకోవలసి వచ్చింది. డబ్బు చాలా అవ్వయింది. ఇటువంటి వరిస్థితులలో మవిషికి బాధ ఉండదూ మరి!....ఫేలావన్ పింగ్ విషయం చెప్పవసరమేలేదు. భూమి పుట్రా అంతా అమ్ముకున్నాడు. అంతా స్వాహా అయిపోయింది - కేసులో! ఒక గేడె మాత్రం మిగిలింది. దానిమీదకూడా తాపిల్దారుగారి చూపువడింది.

ఎన్. పి. టీ తాగి రేచివిరిబడ్డాడు—'జై టగవాన్! జై కాశీమాత!'

'సోదరులారా! మిమ్మల్నుందర్నీ ఒక పెద్దవనికోసం విలిపించాను. మీరు భయపడవలసిన వనిలేదు. నేను చెడ్డవాళ్ళకు చెడ్డవాణ్ణి! మంచివాళ్ళకు మంచి వాళ్ళకు సేవకట్టి!....మీ నొకర్ని నేను!

'జై హో! జై హో!' ప్రజలకు కొంచెం రైర్యం వచ్చింది.

'ఈమధ్యనే ఈ జిల్లాలో ఒక పెద్ద దోపిడి జరిగింది. అతనిపేరు మీకు తెలిపేఉంటుంది....!'

'తెలియదండి! మేము కూపస్థమందూకాలం!'

'చూడండి! అణ్డం చెప్పకండి! చరిత్తర్ ఈ వూరికి ఎప్పుడైనా వచ్చాడా?'

'చరిత్తర్!'

'లేదండి! రాలేదండి!'

'చూడండి! రైలు మరింతదగ్గరకు తీసుకురండి!....చూడండి....ఇది అతని పోదో!'

‘అవునవును. ఇకదే!’

‘అయితే మరి, మీరు అబద్ధమెందుకు చెప్పారు? దోపిడీ దొంగతనానికి మించింది, దాన్ని దాచివుంచడం! అలా ఎందుకు చేస్తారు?’

‘లేదండి! మాకు తెలియదండి!’

‘సరే! వినండి! చరిత్రరవృత్తి దోపిడీలు చేయడం! బాటిలు జరిపించడం! ఇలా చేయడంవల్ల సమాజానికి, దేశానికికూడా అతడు శత్రువు! ఈమధ్య కమ్యూనిస్టు పార్టీవాళ్ళు అతనిమీద వారంటు తొలగించాలని కరపత్రాలు పేయించారు! ఇటువంటివాడు మనకు నాయకుడు కావడమా,మీరే చెప్పండి! నాపేరు బజరంగిపింగ్! నేను ఇలాంటి దోపిడీదొంగలు చాలామందికి బుద్ధి చెప్పాను! ఉరి శిక్షలు పేయించాను! ఇటువంటి మనుషులు ఎవరినైనా చంపగలరు! ...’

‘నాన్నా! గాంధీజీని చంపేకారు!’ కమల లోపలినుంచే విగ్గరగా అరుస్తుంది—

‘గాంధీజీ!’

‘ఏమైంది?’

‘ఏమైంది?’

తాపిల్దారు ఇంట్లోకి వరుగెత్తాడు.... సుమరితదాను— ‘అయ్యా! తాపిల్దారుగారి కూతురి ఆరోగ్యం అంత మంచిదికాదు!’ అని అన్నాడు.

‘అనర్థం జరిగిపోయింది!’ తాపిల్దారు వరుగెత్తుకుంటూవచ్చి చెప్పాడు— ‘గాంధీజీని చంపేకారు!’

‘అఁ! ఎక్కడ? ఎవరు?’

‘రేడియోలో వార్త వచ్చింది!’

‘రేడియో ఎక్కడున్నది? లోపల ఉన్నదా? దయచేసి ఇక్కడకు తెప్పిస్తారా?’ ఎన్. వి. బతిషలాడుకుంటాడు:

‘అరె రె రె! ఠాండేవీజీని పట్టుకోండి! స్పృహ తప్పినట్టున్నది!’

తాపిల్దారు పోర్టుయర్ రేడియోసెట్ తెచ్చాడు. 'చూడండి. దీనివిషయం నాకు తెలియదు!....ఇది దాక్తురుగారిది.'

'ఇలా ఇవ్వండి.' ఎన్. పి. మీటర్ సరికేస్తాడు.

అద్రేడ్.... 'మన పిత, మనందరి జాతిపిత హత్య గావించబడ్డాడు!.... అంతటా అంధకారం అలుముకున్నది. మన కళ్ళపైతట కటికిచీకటి. హృదయాల్లో భయంకర అంధకారం వ్యాపించివున్నది!.... ఈ తరుణంలో మీకు దైర్యం చెప్పడానికి మాటలు దొరకడంలేదు. బాధతో కూడిన కారుషేఘాలు దేశంమొత్తాన్ని ఆవరించాయి.... ఒక ఉన్నాది బాపూని హత్యచేశాడు. ఉన్నాదికాకపోతే ఈవని ఎలా చేస్తాడు? ఇప్పుడు మనం మన బాధను, ఆనాటిని అణచుకొని ఆలోచించు కోవాలి....'

'నెహ్రూజీ అమకుంటాను మాట్లాడింది.'

'నెహ్రూజీ!... జవాహర్‌లాల్ నెహ్రూజీ మాట్లాడాడు. మధ్యలో ఒకసారి గొంతు పూడిపోయింది—పూర్తిగా. ఏడ్చారు.'

'వినండి. ఇప్పుడు వచేల్‌గారు మాట్లాడుతున్నారు.' ఎన్. పి. గారి మొహం బాగా నల్లబడిపోయింది.

రేడియోలో చెప్పారా: గాంధీజీని హత్య చేసినవాడిని వట్టుకొన్నారా!.... ఎందుకు వట్టుబడారు? ఎంత సావిత్యపని చేశాడు? ఎవరో ఆశవిమనిషి అయి వుంటాడు. ఖాసికోరు. మహారాష్ట్రదా? ఇదేం జాతి?.... మారాఠా! బ్రాహ్మ డెవడూ ఇలాంటివని చేయదు!.... వాడెవడో చండాలుడై ఉంటాడు.

ఎన్. పి. చేతులుజోడించి—'సోదరులారా! నేను చెప్పినదాంట్లో తప్పేమైనా ఉంటే మన్నించాలి.... మీరు ఏది మంచిదనుకుంటే ఆవిధంగా చెయ్యండి.... చూశారుగా?.... ఒక మీదకోమటిని పిల్లలతోనూ చంపినవారే, ఆ హంతకుడే ఆ గాంధీని, నెహ్రూని, వచేల్‌నూ అందరినీ హత్య చేయగలడు!.... హంతకుడు! నేను వెళ్ళిపోతున్నాను. రేపుసాయంత్రం నడిఉద్ధున 'జలతర్పణం' జరిపించండి! తక్కినవిషయా లెలాగూ రేడియోద్వారా తెలుస్తూనే ఉంటాయి! తాపిల్దారుగారు మీకు చెబుతూఉంటారు! సరే, ఇక నేను వెడతాను. బై హింద్!'

భర్త ర ర ర ర!

'రఘుపతి రాఘవ రాజారామ్, వశిష్టపావన వీశారామ్।' బాందేవ్ కళ్ళు మూసుకొని పాదబంధం ప్రారంభించాడు.

'ఇవ్వాళ్ళ చివరిఅక్షరాలు అందుకొని 'అఖర్' పాటలుపాడే వాళ్ళుకూడా ఎవరూ లేరు. కాశీ, వాసుదేవ్, సుందర్, నవిచరా - ఎవరూ లేరు.' చలికి బాందేవ్ వణికిపోతున్నాడు....ఇక్కడ చలిమంట ఒకటివేస్తే బాగుండును.'

'ఏమమ్మోయ్ లక్ష్మి.'

లక్ష్మి వచ్చింది. రామఫర్ పహల్వాను లాంతరు తీసుకొచ్చాడు.బాందేవ్ కళ్ళుమూసుకొని పాడుతున్నాడు-'ఈళ్ళర్ అల్లా తేరోనామ్, నఖో నవ్యతి దో భగవాన్.'

'జై రఘునందన్! జై ఘనశ్యామ్. శానకీవల్లభ వీశారామ్.' లక్ష్మి అందుకున్నది.

ఈసారి జననమూహంలోని నగంమండి అందుకొన్నారు.

'జై రఘుపతి రాఘవ రాజారాం....'

బాన్ చెప్పినదాంట్లో నత్యం లేకపోలేదు - భారతమాత ఇంకా విరివిస్తూనే వున్నది!

....బాందేవ్ శరీరమంతా కూవ్వమైంది. అడుతూ పాడుతూ మధ్యలో కింద పడిపోతున్నాడు.

'వీశారాం....వీశారాం....జై రఘునందన్.'

....'48 జనవరి 31 వ తేదీరాత్రి, కమల ఆలోచిస్తున్నది-ప్రపంచమంతా ఇవ్వదొక మహామానవుడికోసం విరివిస్తున్నది.

....రేడియోలో గీతావళనం జరుగుతున్నది. గీతలోని ఒక్కొక్కశ్లోకం మహాత్మాజీని పైకి తీసుకెడుతున్నది - పైకి....మరింత పైకి - పై పైకి....

అంతవంత ఇమేదేహ విత్యపోత్రాః శరీరిణః।

అనానోః ప్రమేయన్య తస్మాద్భుధ్యవ్య భారత॥

అంధకారంలో ఒక మహానకాళం!....కమల కళ్లు మిరుమిట్లు గొల్చు
తాయి! మహాత్మాజీ పకవకా వచ్చుతాడు - ఏడుస్తున్నానెందుకు తల్లీ!....అమ్మా!
ఎందుకీడుస్తున్నావు!

‘ఏడవకమ్మా!’ తల్లీ నవ్వుబెడుతుంది—‘ఏడవకమ్మా!’ అకస్మాత్తుగా
డాక్టరు గుర్తుకొస్తాడు...డాక్టర్‌వి ఎవరు, ఓదారుస్తున్నారో? ఏడవకు డాక్టర్!
ఏడవకు!

కమల రేడియోస్వరాన్ని మరింత హెచ్చిస్తుంది—

వాసాంపి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్లాని నరోపరాణి!
తథాశరీరాణి విహాయ జీర్ణాన్యన్యాని సంయాతి నవావిదేహి!
నై నమ చిందంతి శస్త్రాణి నై నం దహతి పావకా!

పందొమ్మిది

సిద్ధాంతిగా రింటిముందు జనం గుంపుగా చేరారు.

....సిద్ధాంతిగారు చెప్పిన చెప్పారు. ఇప్పుడేమైంది? జరగవలసినదంతా
ఇంకా ముందున్నది! అక్షరం అక్షరం విజమైంది. అయినమాట వినకపోవడం
వల్లనే ఈరోజున గ్రామపరిస్థితి ఇలా ఏర్పింది.

మూలికలతోనే సిద్ధాంతికి కొంచెం ఆరోగ్యం కలిగింది. లేవలేడు. మాట
కూడా స్పష్టంగా ఉండదు. గొణికినట్లు మాట్లాడతాడు. మొహం వంకరగా బెట్రి.

‘చయ ఆ ఆంఛ! చయ ఆ ఆంఛ!....ఆఁ ఆఁ!’ అంటే సర్వనాశనం!
సర్వనాశనం అవుతుంది అని అర్థం.

‘సిద్ధాంతి బాబాయ్! ఇవ్వొక్క పగలంతా ఉపవాసంఉండి సాయంత్రం
కమలావది ఒడ్డున ‘జలస్రవాహం’ చేయించాలట!’ ఖేలావన్ యాదవ్ సిద్ధాంతి
ఏ మాటా కొడవడం లేదు!....సకరీదీవ్ రెండుమాసాలపాటు కలకత్తాలో తిరి
గారు. వాళ్ళమామ వట్టుకొచ్చాడు. ప్రాయశ్చిత్తం చేయించారి. చాడికి.

పైగచేపి షిద్దాంతి - అలాంటిది వద్దన్నాడు.

మధ్యాహ్నం ఊరేగింపు బయలుదేరదీశారు. వాసాంతో ఒకరథం తయారు చేశారు. రంగురంగు కాగితాలతో దాన్ని అలంకరించారు. ఒకవైపున బాంబేవీధులు పట్టాడు. రెండోవైపున సుమరితదాసు, జిబ్బెనర్, సకర్ దీన్, ... ఫేలావన్ యాదవ్ రాలేడు. సకర్ దీన్ నుకూడా వద్దన్నాడు కాని వినలేదు.

ఒన్ బనాంగ్! గంట మోగింది.

తిన్నా తిరకిట్ తిన్నా దిన్నా దా దా దిన్నా.

అరే కాంచమా బాంసకే బాట్ రేఖిల్లా.

గ్రామంలోని భక్తులందరూ శ్రద్ధాంజలి ఘటించే ఊరేగింపు—'సమదా పూన్'లో పాల్గొన్నారు. అందరికీ ఈ 'సమదా పూన్' ఎంతో వ్యధను కల్పించింది.

'అరే కాంచమా బాంసకే బాట్ రేఖిల్లా'

అజైర్ ముంజ్ కే రహోదోర్.'

అందరూ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చారు. ఊరేగింపు ముందుకు సాగినకొద్దీ జనం వచ్చి చేరుతున్నారు. పెద్దలూ పిన్నలూ. ఆదా మగా అందరూ కన్నీరు కారుస్తున్నారు. సకర్ దీన్ భార్యకూడా పరుగెత్తుకుంటూ వెళ్ళి ఊరేగింపులో చేరింది.

మాత ఏడుస్తున్నది. భారతమాత కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడుస్తున్నది.

రామదాసు అంజరు తీసుకొని ఏడుస్తున్నాడు.... అతని పాపంవల్లనే మహాత్మాజీ చంపబడ్డాడు. సాధువుడందేస్తలాపి బ్రష్టంచేశాడు.... మొన్న రామప్రియ అర్ధరాత్రినే చేపలకూర తింటూ ఉండగా రామదాసు వట్టొన్నాడు.

రమజాదాసు భార్య ఏడ్చింది. మాదిగ తిలరా పన్నెండుసంవత్సరాల కూతురూ బాపూజీ బాపూజీ అంటూ ఏడ్చింది.

బాపూ!

... కమల రేడియోముందు కూర్చున్నది. ఆమెకళ్ళనుంచి కన్నీరు కారుతున్నది. తల్లి తన చీరచెరగుతో కన్నీళ్లు తుడుస్తూ తనూ ఏడుస్తున్నది - 'అయన నరరూపం ధరించి - తన లీలలు దూషించి వెళ్ళిపోయాడు.'

రేడియోలో ప్రత్యక్షవ్యాఖ్యానం ప్రసారం చేస్తున్నారు: 'ఇప్పుడు చంద: వంతో చితి తయారై నది. ఇంకొద్దిక్షణాల్లో....! చూడండి, వండిత నేహ్రా. తేవదాసు గాంధీతో - మహాత్మాజీ సుపుత్రుడితో ఎదో చెబుతున్నారు....జన నమూహం....అపార జననమూహం...ఇసుకవేసే రాంచి జననమూహం.... (కోలాహలం మరింత ఎక్కువవుతుంది. జైజై) అపార జననముద్రంలో అరిలాగా లేచింది. అందరూ ఒకేసారి చివరిసారిగా మహామానవుని పవిత్రచితిని చూడాలని కోరుకుంటున్నారు.

....అంటురెన్స్....స్వహతప్పి పడిపోయినవాళ్ళను మోసుకెడుతున్నది.ఇప్పుడు....వల్చిమాకాలోలో సూర్యుడు తన ఎర్రదనాన్ని ప్రసరింపజేస్తూ అస్తమిస్తున్నాడు; ఇటు....మహామానవుడిచితిలో అగ్నిశిఖ....భూమిమీది సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు. క్షితి-జల-పావక అయిదుతత్వాలతో కూడిన దేహం....(గీత లోని శ్లోకం వినిస్తుంది)-జన్మబంధ వివిర్ముక్తాః ఏదం గచ్ఛంత్య నామయం...!'

'అమ్మా. అమ్మా.'

అమ్మా. అమ్మా. కమలకు స్పష్టంగా వినిపించింది. ఎవరో ఏలుస్తున్నారు- తనను అమ్మా అని.

'ఏమైందే తల్లీ?' తల్లి పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చింది. బయటినుంచి.

'నా బిడ్డ!....నా కొడుకు!....'

ఓం శాంతి. శా.....ంతి.....

ఇరవై

'ఏకరామ్, ఏకరామ్.'

'ఏమండోయ్ బావన్ దాసుగారూ. రండి!' లక్ష్మి మోరా ముందుకు జరుపు తుంది.

'బాలదేవతీ ఎక్కడ?'

‘రండి: గురోన్నమ: : శై హింద్ :’ బారదేవ్ వచ్చాడు.

‘శై హింద్ :’

బావన్ దాసును చూసేప్పటికి భయమేసింది. చిక్క శల్యమై వగుదాకులాగా అయిపోయాడు: .. వెంట్రుకలు ఇంత తెల్లగా ఎలా అయిపోయాయి :... కంఠం కూడా మారిపోయింది. బారదేవ్ అన్నాడు— ‘మీ రిటు రావడమే మానేశారు. ఆ రోజున నే నొక్కజ్జే - రేడియోలో వార్త విన్నప్పటినుంచి - రెండవరోజు ‘జలప్రవాహం’ కర్మకాండవరకు అప్పి చూసుకోవలసి వచ్చింది. ఎలాగో నంబా కిందాను. శ్రాద్ధకర్మరోజున కాపిల్దారు విందుతోజనం ఏర్పాటు చేస్తానంటున్నాడు. బ్రాహ్మణులు, శ్మశ్రియులు, యాదవులు, హరిజనులు—అందరూ ఏకపంక్తి న కూర్చొని తోజనాలు చేస్తారు. మీరూ వచ్చారు. మంచిదయింది!’

‘బారదేవ్ జీ! నే నుండను: అవసరమైనవనిమీద వెరుతు. ఒకపారి మిమ్మల్ని చూపివెడదామని వచ్చాను: నేను వెంటనే, ఇప్పుడే వెళ్ళిపోతాను.’

‘సరే. అక్కడి సంగతులేమిటో చెప్పండి!’

‘అక్కడిసంగతు లేమి చెప్పమంటారు: రామక్రిష్ణ ఆశ్రమంలోకూడా ‘హరిజనతోజనం’ ఏర్పాటుచేశారు... ‘బ్లక్ ప్రెస్’ విన్ననే చవిపొయింది... పాట్నానుంచి కివనాద్ బాబు వచ్చారు... శకాంకజీ ప్రొవిన్సియల్ ప్రెసిడెంటు అయ్యారు. ఆయనకూడా ఇకముందు పాట్నాలోనే ఉంటారు. ఎం.ఎల్.ఎ. లంకా అక్కడేగా ఉండేది మరి!... స్వరాజ్యం వచ్చేసింది .. ఇంకేముంది?... చోటన బాబు రాజ్యం, నీతి వియమాదులేవి యచ్చాకోరు. బ్లక్ మార్కెట్ చేసేవాళ్ళతో కోర్టుయడట్టూ తిరుగుతూఉంటాడు. అపీనర్లదగ్గరికెళ్ళి చేతులు నలుపుతాడు... అంతా నాశనమైపోయింది.’ బావన్ దాసు చెబుతూ చెబుతూ అగిపోయాడు:

‘చోటన బాబుసంగతి అడగకండి .. అతని చుట్టవక్కాలందరూ కాంగ్రెస్ సులో చేరారు.’

‘బారదేవ్! చోటన బాబులాంటి చోటనాయకులవిషయం వదిలెయ్యండి. ఈ జబ్బు పైనుంచి కిందికి వచ్చింది... ఇది పాట్నాజబ్బు: ... ఈ వ్యాధి ఇక ముందు ఇంకా బ్రహ్మాండంగా వ్యాప్తిచెందుతుంది... శ్మశ్రియులు, రాజపుత్రులు,

యాదవులు, హరిజనులు అందరూ కుమ్ములాడుకుంటున్నారు....వచ్చే ఎన్నికలనాటికి మూడు రెట్లు ఎం.ఎల్.ఏ.లు ఎన్నికవుతారు. వాళ్ళవాళ్ళమనుషులు ఎన్నిక కావాలని పోట్లాడుకుంటారు. రాజపుత్రులు ఎక్కువమంది ఎన్నికై వస్తే ముఖ్యమంత్రివదలి కూడా రాజపుత్రుల కులంవాళ్ళకు లభిస్తుంది. మొన్న ఆక్రమంలో దీర్ఘిగురించే చర్చించుకుంటున్నారు. గాంధీజీ చితా టస్కాన్ని తీసుకొని శళాంకజీ పాట్నామంది వస్తారని ఛోటన్ బాబు, అపీసు పెత్రెటరీ అనుకుంటూఉంటే విశ్వాసు. ఛోటన్ బాబు అనేదేమిటంటే - జిల్లాకోటా 'భస్మం' జిల్లా ప్రెసిడెంటే తీసుకరావాలిగాని శళాంకజీ ఎందుకు తీసుకురావారి అవి. ఇందులో పెద్దరహస్యం ఉన్నది - ఆహ్లా హ్లా హా హా! బాషన్ దాసు విచిత్రంగా నవ్వుతాడు. అలాంటినవ్వు ఎక్కడా చూడం. బారిదేవ్ కూడా చూడలేదు.

'ఎందుకు : ఎందుకు అలా నవ్వుతావు?'

'ఆహ్లా హ్లా హ్లా :....ఆ అపీసు పెత్రెటరీలేదూ. లేది అన్నాడూ - ఛోటన్ బాబూ. మీరన్నది ఆక్షరాలా విజం. రైలు ఎలాగూ వెళ్ళిపోయింది. కటిహార్ దాకావెదికే రైలు అందవచ్చు - వెంటనే కాల్లో ఇద్దరూ వెళ్ళిపోయారు. ప్రెసి డెంటూ, పెత్రెటరీ, ఆహా! ఇద్దరూ భస్మం తీసుకొని వస్తారు. దేశాన్ని భస్మం చేసి పారేస్తారు వీళ్ళంతా. టస్కానురులు!'

'దాసుగారూ. చూడబోకే ఎవరో సోషలిస్టు మిమ్మల్ని....'

'సోషలిస్టా : సోషలిస్టు. సోషలిస్టు నాకేం చెబుతాడు :....నాయనా, పార్టీ లన్నీ ఒకటే. ఆ పార్టీలోకూడా పెద్దపెద్దవాళ్ళంతా మంత్రులు కావడానికి కొట్టుకు తస్తున్నారు. బారిదేవ్, అందరూ ఎం.ఎల్.ఏ.లూ మంత్రులూ కావడానికి చూస్తు న్నారు. దేశంకోసమవి, వీరసాదలకోసం, కార్మిక కర్షకులకోసం పాడువడతామని చెప్పేవాళ్ళంతా ఈ లోభంతోనే పని చేస్తున్నారంటే నమ్ము :.... ఆ పార్టీలో ఒక జయప్రకాశ్ బాబున్నాడు. ఆహ్లా హ్లా హ్లా :....అయిననుకూడా ఎవరో కార్మి చంపేస్తారు :.... మళ్ళా భస్మం తీసుకరావడానికి ప్రెసిడెంటు పెత్రెటరీలు కలిసి....'

కొత్త అటుకులు కొత్త బెల్లం ప్లేట్లో పెట్టుకొని తీసుకొచ్చింది లక్ష్మి.

‘కొంచెం పరిహారం తీసుకోండి.... కొంచెమే. పాలు విందుకోసమని తోడు పెట్టాను.’

బావనదాసు వక్కానున్న తవనంచి తెరిచాడు. ‘అదేమిటండీ! పరిహారం తీసుకోండి; నంచితో ఎందుకు పెడుతున్నారండీ?’ అని అడిగింది లక్ష్మి.

లక్ష్మి కళ్ళు చెమర్చాయి.... ఇన్నిరోజులతరువాత నైష్ఠవుడు ఇంటికొస్తే తినకుండా పంపించడమా! ఉహా! వెళ్ళివివ్వడు!

‘పరిహారం మీరు తీసుకోవాలి. ‘లక్ష్మి బలవంతం చేస్తుంది’ - దానోడి విన్నవించుకుంటున్నాను!’

బావనదాసు బాగా మారిపోయాడని బారడేన్ అనుకున్నాడు—ఏమేమో మాట్లాడేస్తున్నాడు!.... మొహం అదోలా వున్నది, కళ్ళు ఎర్రబడ్డాయి; బట్టలు మురికిగా వున్నాయి. తానాడెత్తెడుగుడ్డ వదుండాకా ఉన్నది. అదికూడా చిరిగి ముక్కలు ముక్కలయింది.... ఎలా నవ్వుతున్నాడు!.... గత వడహారు వచ్చిపాడు సంవత్సరాలనుంచి బావనదాసును ఎరుగు. ఇలా ఎప్పుడూ నవ్వేవాడు కాదు!.... అదృష్టవశాత్తూ చెంబూ, బిక్కెట్టూ ఎప్పుడూ వదిలిపెట్టడు.

పరిహారం ముగించి చెయ్యి కడుక్కుంటూ - బారడేన్ ఊరేగింపు నేను వెడతాను. తూర్పురైలుబండి కొదలియాష్టేషన్ కెళ్ళి ఎక్కుతాను!.... మీతో ఒక వని వున్నది; అది బావనదాసు అన్నాడు.

బావనదాసు నంచితోనుంచి ఎర్రరంగు నంచితీసి, దానిలోనుంచి ఒక చిన్న పొట్లం బయటికి తీశాడు. ‘బారడేన్ ఊరేగింపు!.... ఇవన్నీ మహాత్మాజీ రాసిన ఉత్తరాలు. గంగూరిగారు ఎప్పుడో ఒకసారి అన్నారు - నా కివ్వమని! వచ్చేప్పుడు మరచి పోయాను. మీరు పూర్తియూ ఎప్పుడు వెడతారు; నాగైదురోజులతరువాతనా!... వరే! మీదగ్గరుంచండి. గంగూరిగారి కిచ్చేయ్యండి!.... తప్పకుండా!’

ఎంతో శ్రద్ధాభక్తులతో తాగ్రతచేసిన ఆ పవిత్రమైన ఉత్తరాలను బావనదాసు రెప్పారపుకుండా చూస్తున్నాడు.... ఒక్కొక్క ఉత్తరాన్ని విడివిడిగా తీశాడు. ఒక ఉత్తరం గాలిలో ఎగిరి, మంచంకిందికి పోయింది. బావనదాసు దాన్ని తీసు

కొని కళ్ళ కద్దుకొన్నాడు.....వాటిలోని ఒక్క అక్షరంకూడా చదవడం అతనికి రాదు. కాని ఉత్తరంలోని ఒక్కొక్కశబ్దాన్ని పరిశీలిస్తున్నట్టుగా వాటివైపు చూస్తున్నాడు - విజంగా చదివేస్తున్న వాడిలా.....చివరిఉత్తరాన్ని పూర్తిచేసి దీర్ఘంగా నిట్టూరుస్తాడు!

ఆ కట్టను చేతిలోకితీసుకుని కొంచెంపేపు అప్రయత్నంగా దానికి కట్టిన దారాన్ని ఊడదీయడం, కట్టడం చేశాడు అతని చేతివేళ్ళు. దీర్ఘంగా నిట్టూర్చి ఆకస్మాత్తుగా రేచినిలబడి—'తీసుకోండి !....పీతారాం! పీతారాం!!'

బాంబే వట్ట తీసుకొని లక్ష్మిచేతికిచ్చి - 'పెట్టెలో పెట్టె!' అన్నాడు.

లక్ష్మి ఉత్తరాలకట్ట తీసుకొని కళ్ళకద్దుకొని, తరువాత రొమ్ము కద్దుకుంటుంది. కన్నార్పకుండా ఆమె బావనదాసువైపు చూస్తున్నది !....'ఈ చిరిగిపోయిన బద్దరుడుప్పటికి చలి ఎలా అగుతుందంటే బావనదాసుగారూ!'

'దాసుగారూ! ఈ దువ్వుటి చలిఅవదు! ఉండండి. పాతగొంగళి ఒకటి వున్నది పట్టుకెళ్ళండి!' లక్ష్మి ప్రార్థనాపూర్వకంగా అన్నది.

'వద్దమ్మా!' బావనదాసు జోరే తగిలించుకుంటూ అన్నాడు—'కంటి వద్దమ్మా! వద్దు!'

లక్ష్మి మారుమాట్లాడదు...బావనదాసుకు ఇక కంటి అవసరంలేదు! ఇప్పుడాయనకు ఏ వస్తువు అక్కర్లేదు !....లక్ష్మికి విషయమంతా ఇట్టే అవగతమవుతుంది.

ధర్తీపాట్ మేఘ జల్

కవడాపాట్ దోర్

తన్ పాట్ కి బెళిదీ

మనపాటే నహి, తోర్ !

—రూషి, వప్రం, శరీరం - వీటివిద్యుత్తి మార్గోపాయమన్నాయి. కాని మనస్సు విరిగిన వ్యక్తికి ముక్తిలేదు.

‘ఇక వస్తాను : జై హింద్ !’

‘జై హింద్ !’

బావన్ దాసు దొర్లుకుంటూ వెళ్ళిపోతున్నాడు :.... సోదరన్ వాళ్ళ కుక్క అతనిమీదికి ఉరికింది మొదలుగూతూ : కానీ బావన్ దాసు దానివైపు చూడనేలేదు : కుక్కకూడా ఆశ్చర్యంతో ఉరుకుందిపోతుంది. ధూత్ ధూత్ అనికూడా అన లేదు :.... ఎటువంటి మనిషి : కుక్క తో కాడించుకుంటూ బావన్ దాసు వెనుకే. మట్టివానన చూసుకుంటూ కొంతదూరం వెళ్ళింది.

‘బావనదాన్ జీ మనస్సు విరిగిపోయింది :’ లక్ష్మి అన్నది.

‘ఎందుకు విరిగిపోవాలి : అనవసరం : ఈ ఉత్తరాలు ఆ గంగూరిజీ ఏం చేస్తారు :’

కోదలియాప్టేషన్ లో రై లెక్కివతరువాత బావన్ దాసుకు - తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరి వట్టదివించింది. చాలాకాలంనుంచి జగన్నాథయాత్రకు వెళ్ళాలని ఎంతో కోరికగా వున్నది : తేదార్ నార్, బద్రినార్ యాత్ర ఇదివరకే చేసినవచ్చాడు : అతని కళ్ళఎదుట జగన్నాథుడి చిత్రం, గొడుగు, చేతికర్రతో తీర్థయాత్రనుంచి తిరిగి వచ్చిన బావన్ దాసు రూపం కనిపిస్తుంది !

జగర్ నధియారో భాయ్

బాబారో విరాజే ఉడియాదేన్ మే :

‘మామమానంలో ఎవరయ్యా జగన్నాథం సేవించినచ్చింది :’ ప్రమాజీ కుల్లోనుంచి ఎవరో అన్నాడు.

‘బావన్ గోసాయిగారూ : కొంచెం దిగ్గరగా అనండి :’ మరొకవ్యక్తి అన్నాడు :

బావన్ దాసు కిటికీలోనుంచి బయటికి చూస్తున్నాడు : పోలాల్లో జనం దాన్యం కోస్తున్నాడు :.... నదిలో చేపలు పడుతున్నారు. గేదెలు మేపుకుంటున్నారు. బావన్ చాలా చాలాచోట్లు తిరిగాడు—కలకత్తా కాంగ్రెస్, లక్నో కాంగ్రెసు, బెజ్ వాడ, సబర్మతి ఆశ్రమం, మహాత్మాగాంధీజీ జన్మభూమి కాశియానాద్, ఆ తరువాత

బొంబాయి!....రైల్వే మనక్కన పనిచేసే వినిష్కప్తదేశం మనుషులమొహాలు అతని కళ్ళముందర తారట్లాడినాయి!....అగడాప్లేషన్లోదిగి నర్బాణుగ్గిరకు వెళ్ళాలనిపించింది; కాని ఆయన కలకత్తా వెళ్ళాడు. ఖోబీ దీదీ, విన్నికూడా వెళ్ళాడు!....ఖోబీ దీదీ ఒకపర్యాయం బావనదాసుచిత్రం గిడింది!....విన్ని మాయాజీలాగానే మాట్లాడుతుంది!....నర్బాణు ఉంటే ఇవ్వక్క బావనకు ఎంతో నహాయం లభించిఉండేది; చాలా పెద్దమనిషి; కోపంపై మనిషిమొహం ఎర్రబడిపోతుంది....క్రిందటివంపత్వరం నర్బాణు, చౌధరీజీ బొంబాయి వెళ్ళినప్పుడు బావనకూడా వెంట ఉన్నాడు. మొగల్వరాయ్ ప్లేషన్లో బండిలో ఏ పెద్ద ఖాళీగా కప్పించలేదు; రైలు కదలబోతూఉన్నది, నర్బాణు ఒక పెద్దైలోకి ఎక్కిండుకు హండిల్ పుచ్చుకునేప్పటికి లోపల్నంచి—'కప్పించడంలేదా, ఇది బెంగల్ మెంబర్స్కు రిజర్వు చేశారు!' అని అన్నాడు.

'బాగానే కవిపిస్తున్నది; బెంగల్లో మీలాంటివారుకూడా ఉహించేది కూడా చూస్తున్నాను. మేంకూడా ఏ.ఐ.సి.సి. మెంబర్ల మే! మీరూ ఆ మెంబర్లే! కాని మానవత్వం....!' నర్బాణు కోపంగా అనేశాడు!

లోపల్నంచి ఎవరో నవ్వుతూ—'మానవతా తూరే ఆర్ కొథా బోర్జెవ్ నామోకాయ్!....ఆ మాన్. ఆవనరాతో దేఖి ఏక బారే 'త్రిమూర్తి'....!'

(దయచేసి మానవత్వం అనేప్రశ్న తీసుకరాకండి; కూర్చోండి వచ్చి, ఒకే పారి మాకు 'త్రిమూర్తుల్ని' సందర్శించే అదృష్టం కలిగింది!....)

అందరూ నవ్వాడు; చౌధరీజీ, నర్బాణు, పెద్దైలో తదితరపక్షులుకూడా,చౌధరీజీ చాలా ధీమనిషి; ఇక నర్బాణు కొంచెం పొట్టి; గుండ్రటిమొహం, ఎప్పుడూ నవ్వుతూ ఉంటాడు; ఇక మూడోవాడు - వీరే బావనదాసు. ఆలోచించి చూడండి! నవ్వురాదూ మరి!....చౌధరీజీ పైన పడుకున్నాడు, నర్బాణు, బావన దాసు కింద!

'ఆఁ, అగడా వచ్చేసింది!....నీకరామ్, నీకరామ్!'

అగడా ప్లేషన్లోదిగి బావనదాసు ఒకపర్యాయం ఆకాశంమీదికి చూశాడు.

పాయంత్రావికల్లా వెళ్ళిపోవచ్చు ఉహా....నాగ్ బాబు లేవవచ్చు ఇంతెవర్ని చూడాలి?....

కలిమిదీపురువైపు వెడుతున్నాడు. బావన్!....కలిమిదీపురుపాకిస్తాన్ లో కలిసిపోవలసింది; తప్పిపోయింది. ఒకసారి భారతదేశంలో ఉంటామని గొడవ చేశారు. మరొకసారి పాకిస్తాన్ లోకి వెడతామని....ఉరిపేరునుబట్టి మాకే చెందాలని పాకిస్తాన్ కొరివట్టు తెలిసింది.

....పీతారాం. పీతారాం!....బావన్ దాసు గదిగదా వదుస్తున్నాడు!...., ఇవ్వాలి ఒకచోటికి వెళ్ళాలి....ఆ చోటునుగురించి అప్పుడే మనస్సులో అనుకోకుండా.

నడుస్తూ నడుస్తూ క్షాన పీచ్చుకుంటున్నాడు - ఆగి ఆగి. చాలాపేదటివరకు ఏదీన కుర్చివారు క్షాన పీచ్చుకుంటున్నట్లు. బావన్ జోలెలో వింటున్నది. దాని కున్న గజ్జెలు అతనివడకకు లయ కలుపుతూ మోగుతున్నాయి - కిన్న కిన్న కిన్న కిన్న....!.... గమ్యస్థలంకగ్గరి కొస్తున్నది. కిన్న కిన్న కిన్న కిన్న! మరి కొంచెం దూరం! ఆరకోసు.... కిన్న కిన్న!

జై మహాత్మా! జై బాపూ! ఒక పరీక్షలో పాస్ చేయించావు! ఇక ఇక్కడే! ఈ చెట్టుకింది! ఈ కాలిబాదగ్గర - మనం వెడతామ.

....నాగర్ వదిలీరం! ఉభయదేశాలవాళ్ళు ఈవదిని పరిహద్దుగా ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. ఒక ఒడ్డు భారతదేశంలో, రెండవఒడ్డు పాకిస్తాన్ లో! ఇటు భారత దేశం. అటు పాకిస్తాన్! నాగర్ నది సంవత్సరంపొడుగుగా ప్రవహిస్తూనే ఉంటుంది.

మామమావపు వణికే చలి!....పడమరగాలి వీస్తున్నది!....ఈ రోజు ఇక్కడ బ్రిటిష్ నాగ్ లో పదివట్టు మంచు కురుస్తుందేమో!....సూర్యుడు దుదయంచే దాకా ఇక్కడనుంచి కదిలేదీలేదు! ఈదారివ రాకపోకనే బండి! దూరంగా వెలుతురు కవిస్తుంది - ఏదో గ్రామంనుంచి!....చేతులు రెండూ రావడిచేసి వేడివి కల్పించుకుంటాడు....బళ్ళ ఇతే వస్తాయి. ఎవరు చెప్పారు తనకు! అతనిపేరు ప్రాణంపోయినా బయటపెట్టడు! వంశబళ్ళ!....బట్టలు, వంశదార, ఏమెంటుతోందిన బళ్ళ! అతనిపేరు చెప్పుడు! ఉద్యోగం పోతుంది! కలహా కలహా!

దులార్చంద్ కాప్రా - జాదంకంపెనీ యజమాని. అతని కంపెనీముందే నేపీ
 లార్, బోలా, బావన్ ఏకెటింగ్ చేశారు. పారసీగంజ్ మేలాలో, రకరకాం
 వ్యాపారాలు చేసేవాడు. అతడే ఈనాడు కటహ్ లాజా కాంగ్రెసు కార్యదర్శి.
 అతనివి బిళ్ళ రావలసింది. వస్త్రై ఇనప్పైక్తరుకు, కటహ్ లాజా ఇనప్పైక్తరుకు.
 కలముద్దీపూరు తోలుగేటు హవల్దారుకు అర్థరూపాయి వాటా, దులార్చంద్ కాప్రా
 వాటా అర్థరూపాయి. బిళ్ళ ముఠాదారిని రావు. దొంగదారిగుండా వస్త్రాయి.
 నరుకు అటువైపు వ్యాపారులకు చేరుతుంది, అటువైపు అధికారులకుకూడా ఇలాగే
 వాటాబంటాయి. రక్షరూపాయల వ్యాపారం!—ఆ, వస్త్రుణ్ణాయి... బిళ్ళ వస్త్రు
 న్ణాయి.

తై భగవాన్, తై మహాత్మా, సీతారామ్, సీతారామ్, బలాన్ని ప్రసా
 దించు వ్రణ్, పరీక్షలో నెగ్గేట్టచెయ్యి, బాపూ, బాపూ, అమ్మా, అమ్మా,
 జోరలో దేవికోసమో పెడుతున్నారు.

జోరెను భుజానికి తగిలించుకొని విరిబడ్డారు.నదిఒడ్డున ఏదో అరిచింది,
 టింటిక్!....కిన్నీ....బంజరు నన్నగా మోగింది. 'భగవాన్, మహాత్మాజీ, బాపూ,
 అమ్మా, నన్ను వీదగ్గరకు తీసుకుపో! ఈ ప్రపంచంలోవుంది నేనేం జేస్తాను!....
 దివ్యానికి రక్షణ లేదు.'

బిళ్ళ వచ్చాయి. చాలా దగ్గరికొచ్చాయి.

'బా-బో-య్! భూ క్ష-త-ం!' ముందుబిండివాడు భయపడి పక్క-బిండితో
 అంటాడు—'భూతం!'

'చి ఊం'....ఎడ్లు బెదిలాయి. బిళ్ళ అగిపోతాయి.

'సీతారాం! సీతారాం!'

కలీముద్దీపూరు తోలుగేటు పైవికుడు ముంచుకొచ్చి, కొద్దిగా దగ్గి-'ఎవరు?'
 అని అడిగాడు.

పక్క-గావున్న బోదకు ఎదురుగావచ్చి—'నన్ను బావన్ దావ్ అంటారు!'
 అని అన్నారు.

‘రా-వ-న-దా-సు !’ నైవికుడు విశ్వేష్టదై విలలడిపోయాడు. తను ఇతన్ని
.....ముప్పైనుంచే ఎరుగు :

నైవికుడు మొహానికి బోపి అర్థం పెట్టుకున్నాడు. రావన్ దాసు నవ్వి -
‘రామబరూవన్ సింగ గారూ ! ఇవ్వక్క ఏదో ఒకటి తేలిపోవాలి. అలా మొహం
దాచిపెట్టుకుంటారేమిటి ?’ అని అన్నాడు.

‘దాసుగారూ ! ఇందులో నా తప్పేముంది ?మీ కంఠా తెలుసు !....’

‘సింగ గారూ ! మాటలు కట్టిపెట్టండి. బట్ల వెనక్కు వెళ్ళిపోవాలి అగదా !
తిప్పించండి !’

‘బట్ల తిరిగి వెళ్ళవు !’

‘బట్ల తిరిగి వెళ్ళాలి !’

రెండున్నరవేల రూపాయలు రామబరూవన్ సింగ కు తనవంతు వాటాగా
లభించాయి. ఇప్పుడేం చెయ్యాలి ?

‘దాసుగారూ ; కొంచెం ఆగండి ! ఇప్పుడే వస్తాను.’

‘అలాగే ! వెళ్ళి తెరవెనుకవున్నవాళ్ళను బయటికి తీసుకరండి !’

కరీముద్దీనుడులో ఒక హల్దింగ్ బంగళా ఉన్నది....అపినర్లు మకాంచేస్తూ
ఉంటారు. ఊరుబయట వున్నది.

హల్దింగ్ బంగళాలో వస్తే ఇనప్పెక్టరు, డులార్ చంద్ కాప్రా, కరీముద్దీ
పూరు హవల్దారు డేబుల్ దుట్టా కూర్చోని మోరంగియా ‘వరకు’ సేవిస్తున్నారు.
హల్దింగ్ బంగళాలోవున్న నంబనాడు చేపిన కోడిమాంసం తిన్న ఏ వ్యక్తి బక్సీను
ఇవ్వకుండా ఇంతవరకు వెళ్ళలేదు.

నవ్వి ఇనప్పెక్టరు ఒక గుటకతాగి ‘చీ, వట్టిమాంసం, మద్యంతో ఏం నరి
పోతుంది ! హవల్దార్ ! ఎక్కడైనా....రెండుపెట్టు దొరుకుతాయేమో....!’
నవ్వుతూ అన్నాడు.

‘పెట్టలాంటి !....మహాత్మాజీ బ్రాధ్ధకర్మగదండి ! అందుకని అమ్మాయిలంతా
విందుకెళ్ళారు !’

'ఊ..... ఈనంగతి నాకు ముందే తెలిస్తే కలిహాసుంచి ఇద్దరు రెవ్వూజీ యవ. తుర్ని కొట్టకొచ్చేవాణ్ణి. ఈ 'చుక్క'తో ఆ 'చుక్క' లేకపోతే అనందమేముంది?' అని దులార్ చంద్ కాప్రా అన్నాడు.

కద్ కాద్ - కడక్ : వస్త్రై ఇవప్పెక్కరు చతురానందసింగ్ కోడికాదు వమి. లేస్తున్నాడు.

కద్ ! కాద్ - కడక్ : బయట పైకియమోక :

'ఎవరు?'

'వసుస్కారముంది ! నేను రామబురూవనసింగ్ విని.'

'ఏమిటి?'

'అంతా తల్లికిందు రైందండి : బావనదాసు.....!'

'అ.....బావనదాసా :.....ఏదీ?'

అందరినీ పురుగు ముట్టివట్టయింది. బృహస్పతి వంటవాడు పైగచేసి హవ లాడుతో—'పట్ట దొడకుతుంది ! కాని.....' అగి రెండువేతుంపేట్టా చూపిస్తాడు !

'అగు అగు ! మవ్వు కొంచెం బయటికెళ్లు.' హవల్దార్ అన్నాడు.

అందరూ దీర్ఘంగా నిట్టూర్చారు—'ఇప్పుడేం చెయ్యాలి?'

'ఒక్కడేనా ఇంకెవరై నా.....'

'ఒక్కడే!'

'.....కాని..... దీని అర్థం ఏమిటో తెలుసా?'

'దులార్ చంద్ గారూ :.....కాప్రాగారూ!'

అందరిదృష్టులూ ఒక్కసారి కలుస్తాయి. దులార్ చంద్ గ్లాసులో మధ్యం పోసుకొని గటగట తాగేవాడు. అందరూ అశనివైపు ఆకగా చూశారు :.....'నేను వంజానీవి!.....ఆ పైది మీరు అర్థం చేసుకోండి. నావని నేను పూర్తిచేయడానికి వెళుతున్నాను!'

.....వడమటిగారి వెళ్ళుడిగా వీస్తున్నది. హవల్దార్ పైకియ వడుపుతూ

అన్నాడు—‘కాప్రాగారు! ఈ చుట్టపక్కల గ్రామస్థులనుగురించిన భయం మీ
 కేమీ ఉండవవసరంలేదు. సరిహద్దుగ్రామాలలో రాత్రిపూట ఎవరు బయటికొచ్చినా
 తుపాకితో కార్బుడం జరుగుతుందని ఇదివరకే అందరికీ తెలియజేగం.

బావనదాను రాతివిగ్రహంలాగా బళ్ళదారి మధ్యలో విరిచివేస్తాడు.

దులారచంద్ కాప్రా చూశాడు—బావన!

‘ఎవరూ!....కాప్రాజీ! బందివెనకనుంచి తొంగిచూస్తున్నారేమిటి! ఎదు
 రుగా రండి!’ బావనదాను వచ్చాడు.

‘బావన!....దారి కడ్డంగా లే! బళ్ళను పోయి!’

‘ఎదుటికి రండి! బందివి పోయివ్వండి. మీరూ కాంగ్రెసు మెంబర్లే, నేను
 కాంగ్రెస్ మెంబర్లే! బాతాపుస్తకం తెరిచేస్తున్నది. మీ జమాబర్దు మీరు రాయించు
 కోండి!....ఈ పరిశ్రమైనరోజున ఈ కళంకాన్ని నేను భరించలేను!’

ఇతనితో చర్చకు దిగడం వ్యర్థమని కాప్రాకు తెలుసు. హవల్దార్ చెవిలో
 ఏదో చెప్పాడు. ఆతరువాత ‘ఇన్‌పిరింగ్ ఖాన్’ అని పిలిచాడు.

ఈ ఇన్‌పిరింగ్ ఖాను కాప్రాకు బంటు!....ఒక బందిలోనుంచి దిగి, మెదల
 తుండా ముందుబందిలోకిక్కి కూర్చున్నాడు.

‘బావనదాన్! ఎంటావా లేదా?’

‘.....’

‘ఇన్‌పిరింగ్ ఖాన్! బంది తోలు!’

బందికి కట్టిన ఎద్దు ఆళ్ళర్యంతో ఉరిక్కివడతాయి. బెదురుతాయి. చి ఊరి
 చి ఊరి! ముక్కుపుటారనుంచి ధ్వనిని వదులుతూ ముందుకు వడవకుండా
 మొరాయించాయి. కాప్రా ఒక ఎద్దుతోక పట్టుకొని మెలిపెట్టాడు. ఎముక పట
 మన్నది. కాచి ఎద్దు గాడివదిలి పక్కనుంచి పరుగెత్తాయి.

రెండవబంది! ఒక ఎద్దుతోకను హవల్దార్, మరొకదానితోకను కాప్రా
 పట్టుకొని మెలిపెట్టి ముందుకు అదిలించారు. బందివాడు ఆళ్ళర్యపోతాడు! వగ్గాలు
 పట్టుకొని ఆరాగే వుండిపోతాడు! ఏమిటిది!....

బళ్ళు పొగిపోతున్నాయి. పొగిపోతున్నాయి. బావనదాసు మధ్యలో నిలబడ్డాడు. బళ్ళు అటూ ఇటూ వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఎద్దు బెదురుతున్నాయి. కాచి....

మూడు, నాలుగు!....నాలుగుబళ్ళు :

ఇప్పుడు బావనదాసు బండి కెదురుగావచ్చి నిలబడ్డాడు. ఎద్దులు ఎత్తి కుదేస్తాయి. బండి గాడిలో దొర్లిపడ్డాడు....చక్రం క్రింద :

మద్ మద్ మద్ :

...బాపూ!...అమ్మా!...

బండి దాటిపోయింది. కబ్ - క్రేర్ - కబ్ :

బళ్ళు దాటిపోతున్నాయి. ఏలై బళ్ళు :

చివరిబండి వెళ్ళిపోయాక హవర్దాడు. రామబురూవనపింగ కలిసి బావన ముక్కలు ముక్కలుగా తరగబెద్ద కవాచ్చి. ర క్తపుముద్దగామరిన కవాచ్చి తీసుకొని వెడతాడు. నాగర్ నదికి అటువైపున పాకిస్తాన్ లో పరెయ్యాలి. ఇటువైపున...పొర పాటునకూడా దీన్ని ఉంచకూడదు !

డూలార్ చంద్ బావన జోరె తీసుకొని వాళ్ళవెంట వడిచాడు.

నాగర్ నది దాటుతున్నప్పుడు బావన మెడలోని కుంపిమాం జారి నాగర్ నదీ ప్రవాహంలో మిళితమైంది - సీతారామ్ :

ఉదయం పాకిస్తాన్ పోలీసులు గ స్తీ తిరుగుతున్నప్పుడు చూశారు కవం !

'అరె! ఇది అటువైపువున్న మరుగుజ్జువాడి కవం! ఇక్కడి కెలావచ్చింది! అర్థమైంది!...ఇదుగో హనీప్! బొమ్మన్! ఈ కవాచ్చి అటువైపుకు తీసు కెళ్ళండి.'

బావనదాసు చల్లదీకవాచ్చి. అతగాడి జోరె. తడితర సరంజామాతో బయలుదేరదీశారు :

బావన రెండు వ్యతంత్రదేశాల - భారతదేశం. పాకిస్తాన్ - దేశాల విజ్ఞాపించి, మానవత్వాన్ని రెండడుగులతో కొలిచాడు :

నాగర్ నది మధ్య కొచ్చినతరువాత పాకిస్తాన్ పోలీసు ఆఫీసరు—'శవాన్ని వదిలో పడెయ్యండి. అతగాడి జోరె, జోరెలనుకెళ్ళి అటువైపునున్న చెట్టుకు కట్టి రండి. త్వరగా.' అని ఆదేశించాడు.

నాగర్ వదీప్రవాహం హఠాత్తుగా కలకల వినాదం చేసింది. పైవికుడు అంజరును వీళ్ళలో పడేస్తూ—'దమరుకాన్ని వాయించుకుంటూ 'రఘుపతి రాఘవ' పాడుకో.' అని అన్నారు...యనకే...

ఇరవయ్యొకటి

మేరీగంజ్ గ్రామంలోని ఏకైక డూస్వామి, ఏకైక జమీందారు, తాపిల్దారు బాబూ విశ్వనాథ్ మల్లిక్ దావ్యపుకళ్ళం చూడండి... ఇక్కడ వేసిన వందిరొల్లేనే గాంధీజీ బ్రాధ్ధకర్మరోజున ఏకపంక్తి భోజనాలు జరిగాయి. పదివీఘాల స్థలంలో దాన్యం సూర్యదానికి కళ్ళం ఏర్పాట్లు జరిగాయి.

రాష్ట్రపాఠ్ పింగ్ మిగిలిన కాస్త కొండ తాపిల్దారుకు కుదువబెట్టి తీర్థయాత్ర లకు బయలుదేరారు. కాశీ, కేదారనాథ్ — ఇంకా వీరియితే మరికొన్నిచోట్లకూ! తాపిల్దారు—'మిగిలిన దమ్ముకోసం ఉత్తరం రాయండి. ఎక్కడకు పంపమంటే అక్కడకు మసీదర్లరు చేస్తాను.' అని అన్నారు.

ఇంటిబద్దుకు, బట్టలకు, నకలదీపకు కొంతి చేయించడానికి, వత్సనా యజ్ఞప్రశానికి—మొత్తం రెండువందలరూపాయలు కావలసివచ్చి భేలావన్ పింగ్ అప్పు ఆదగడానికి తాపిల్దారుదగ్గరకు వెళ్లాడు. ఆయన విర్యోహమాటంగా సమా దానం చెప్పేవాడు—'చేతిలో చిల్లిగవ్వ లేదంటే నమ్ము.'...ఇంటివెనక కోతకు వచ్చి పిద్దంగావున్న పొలం రాసిఇచ్చాక మూడువందలరూపాయల అప్పు దొరి కింది.

అంతా కలుపుకుంటే ఈ వర్షాయము ఆయనకు అయిదువేల మణుగుల దాన్యందాకా రాలవచ్చు!

కాంతికులపేట. కమ్మర క్షత్రియులపేట. దోయ క్షత్రియులపేట. గహ
లోత క్షత్రియులపేట. దానవాళ్ళపేటకు చెందిన కార్మిక కర్షకులెక్కల్లో విత్తులు
మానుమానంలోనే విండుకున్నాయి. ఇక ఇప్పుడు నూర్చే రాన్యాని! నాలుగుబెట్లు
అప్పు ప్రతివాళ్ళకూ ఉన్నది. ఈ వర్షాయం గ్రామంలోని ఏ ఇంట్లోనూ పొయ్యి
రాజేట్టు లేదు. ఏల్లి లేచేట్టు లేదు. ఫేజావన్ యాదవ్ అయిదు అరకంభూమి ఒక
అరకలోకి వచ్చింది. రామక్రిపాల్ పింగ వ్యవసాయమే ఎత్తేశాడు. ముసలిదాన్ని
తీసుకొని యాత్రలకు బయలుదేరాడు. శివకంకరపింగకు రెండు అరకలు...
తాపిల్దారు ఈ వర్షాయం బ్రాక్టర్ కొనబోతున్నాడు. సుమరితదాసు అన్నాడు -
'దాంట్లోనే అన్నీ వుంటాయి. నాగలి, గొర్రు, గుంబక, దాన్యం కోపేది. నూర్చేదీ-
అన్నీ అందులోనే అమర్చివుంటాయి. మనుషులు అవసరమే లేదు. నీళ్ళవంపులు
కూడా వస్తున్నాయి. ఇంద్రధగవానుడిమీద ఆధారపడవలసిన అవసరమే ఉండదు.
కమలావదిలో వంపు తగిలించి ఇక్కడ మిషను తిప్పితేదాని - పొలంలోకి నీళ్లు
ఉరుక్కుంటూ వస్తాయి'.... ఇంద్రధగవానుడి నెత్తినే చెయ్యి బెడుకూఉంటే ఇక
మనుషు లొక రెక్కా. జనా : కటిహార్లో జూబ్ మిల్లోకటి తెరిచారు. అంటే
మొత్తం మూడు మిల్లులా!...నరే, మంచిదే! రెండురూపాయల కూలి దొరుకు
తుంది! ఊళ్లో ఏముంది. బూడిద :

మహాత్మాజీమీద ఆ బెట్టుకొనివుంటే ఆయనను కాస్తా వరలోకం పంపిం
చేశాడు!... బాలదేవను అడిగిచూడండి - మహాత్మాజీస్థానంలో ఇప్పు దెనరాస్తానో!
జనాహర్లాలా : కాని మహాత్మాజీ కొపినంతో కాలక్షేపం చేశారే!...

దిరంచి అంటున్నాడు— 'పన్నెండువర్షాల ప్రజలూ, లేదాదానంలేకుండా
ఏకపంక్తి భోజనాలు జరిపినవోటి ఆకాశాన్ని అంటే దాన్యంరా! ఏర్పడింది...'

....ఈసారి ప్రతివాళ్ళూ తమ నీలుసుబట్టి ఒక 'కట్ట' (అయిదుచేతుల
నాలుగంగుళాల భూమి)లో దాన్యం. అరకట్టలో దాన్యమో, పేరో, అర్ధపేరో -
మహాత్మాజీ చండాగా ఇవ్వవలసివుంటుందని తాపిల్దారుగారు అన్నారు.

'మహాత్మాజీకి చండా : ఈ చండాతో ఏం చేస్తారు : కర్మకాండ అంతా
అయిపోయిందిగా!'

'...అది కాదు. రహస్య గురునిసీదాని దీర్ఘి వెళ్ళి కోటిరూపాయలో, ఒక లక్ష, ఒక వెయ్యి అనుకుంటాను...గుర్తు రావడంలేదు - మొత్తానికి చాలా పెద్ద మొత్తం తీసుకెళ్ళి గురునిసీదాని జవాహర్ లాల్ నెహ్రూకి ఇచ్చి వచ్చాడట!... మహాత్మాజీ చందా! గాంధీ విడి! ఇంకా తీసుకెళ్ళి ఇవ్వాలి!'

'అయితే ఎవరక్కడ గల్లంతు చేస్తున్నది?'

'ఇంకెవరు? రామప్రియ!'

రామప్రియ, రామప్రియ తల్లి గొంతులు విప్పించాయి. మతంలో బోట్లాట జరుగుతున్నది. తగువులాట మరింత పెద్దపెరిగినట్టుంది - ఈరోజున!

రామదాసు గోసాయి ఈమధ్య రాత్రింబవళ్ళు గంజాయి ఎక్కువగా సేవిస్తున్నాడట! ఏదో ఒకరోజున అతనూ హత్యకు పాల్పడవచ్చు!

'నాయా!....ఇలాంటివాళ్ళు పాపకార్యాలవల్లనే ప్రపంచం ఇలా తగలబడింది....బ్రహ్మం చేసిపారేకారు!....అది మతంలాగా లేదు; లాల్ బాగ్ తిరునాళ్ళ మీనా దికారులాగా తయారైంది. చుట్టుపక్కల వది వన్నెండు కోసులదూరంలో వున్న లోపల్లవచ్చి ఇక్కడ మకాం పెడుతున్నారు!'

ఈమధ్య రాత్రిపూట తాపిల్దారు. సుమరితదాసుతో కలిసి మేడపైన ఏదో కాగితాలు, దస్తావేజులూ సరిజేస్తున్నాడు. ఒక్కోరోజున సుమరితదాసు మెట్లు దిగుతూ వదిపోతున్నాడు!....నంబాలకెగల ఇళ్ళల్లోని ఇప్పసారాయి చాలా మాటుగా చాలా విషాగా ఉంటుంది! వల్లెవాళ్ళ గంగాయ్ రోజూ ఒక 'బుద్ధి' తెచ్చిఇచ్చి పెడుతూఉంటాడు. అప్పుడప్పుడు తాపిల్దారుకూడా కిందికి దిగొచ్చి బాగా గొడవచేస్తూ ఉంటాడు. కమలను, కమల తల్లిపి, పనిమనిషి సేవియామా తుపాకితో కొన్ని చంపుతానని బెదిరిస్తూ ఉంటాడు!

....ఒకరోజురాత్రి ఎంత ఎక్కువగా తాగడంటే - తాపిల్దారు ప్రవర్తన చూసి ఆయనభార్య గుండె బాదుకున్నది. తల పీక్కున్నది! అన్ని తప్పుడుమాటలు ఆయన నోటివెంట రావడం ఆమె ఎప్పుడూ వినలేదు. తీవ్రతలో! తలుపు చేసి

పున్న కమల గదిదగ్గరకూడా అలాగే నోటికి హద్దూ ఆపూ లేకుండా మాట్లాడే
వాడు. అప్పుడు కమల తలుపు తెరుచుకొని బయటికివచ్చి—'నన్నా! కానాంటే
ఏదో ఒక శిక్ష నాకు విధించండి; అంతేగాని అమ్మనుమాత్రం తిట్టకు. ఆమె
తప్పేముంది?' అని అన్నది.

కమలను చూడడంతోనే తాపిల్దారు మత్తు యావత్తు ఒక్కసారిగా దిగి
పోయింది. ఆయన గబగబా పైకి వరుగెత్తుకెళ్ళాడు.

ఆ రోజునుంచి తల్లి కమలనువిడిచి ఒక్కనిమిషంకూడా వేరుగా ఉండడం
లేదు; గండుపిల్లివిచూసి పిల్లలపిల్ల కళ్ళు ఎంత తీవ్రంగా ఉంటాయి; తాపిల్దారు
ఏ రోజున ఏ అమాయకానికి పార్వదతాదోనని తల్లి భయపడుతున్నది!

ఒక వారంక్రిందట సారాయలో ఒకమందుకలిపి తెచ్చి—'కమలకు
తాగించు; ఆరోగ్యం బావుంటుంది. ఎంతో ప్రయత్నంపడ దీన్ని సాదించాను!' అని అన్నారు.

అయమ్మ నమ్మడం ఎలా; ఎప్పుడు ఏం చేస్తాడో,

ఊళ్ళోవి ప్రతి ఇంట్లోనూ 'అలో లక్ష్మణా!' అనే ఆర్తనాదాలు వినిపిస్తు
న్నాయి. ఉదయంనుంచి సాయంత్రండాకా, రాత్రిఅంతా కుప్ప నూర్చిళ్ళకు కూలికి
కుడిరితే, ఆ వచ్చేకూలి, ఆ కళ్ళందగ్గరే అంతకుముం దెప్పుడో తీసుకున్న బాకీ
కింద జమకట్టడానికి నరిపోతున్నది. మంగలి, చాకలి, మాడిగవాళ్ళ కివ్వవలసింది
అలాగే ఉందిపోతున్నది; లాభంలేదు ఈసారి; కటిహార్ వెడదాం పద!....మిల్లు
కూత కూస్తుంది రోజూ! వినిపించలేదా? మనల్నే పలుస్తున్నది—'రా ఓ ఓ ఓ
ఓ ఓ హో హో హో.'

రాత్రిపూట పిద్దాంతి దగ్గుకూంటే చాలా భయంకరంగా ఉంటుంది.
ఖాయె ఖాయె! వగలు నీమా మధ్యాహ్నంపూట మామిడిచెట్టు కొమ్మమీద
కూర్చొని కాకి అరుస్తుందే, అలాగు - ఖాయెం ఖాయెం!!

—భక్షిస్తుంది! అందర్నీ భక్షిస్తుంది; పింగళ వడ్డదేవి సాగివస్తున్నది.
వేలాది దంతాలతో నాచక తెరుచుకొని వస్తున్నది! భక్షిస్తుంది; .. భక్షిస్తుంది!

భయపడుతున్న ఊరిలాగా ఊరు మంచులోతడిసి, వణుకుతూ ఒదిగి ఒదిగి తూర్పున్నది!....

‘ఏకలో, హో హో హో, జాగ్రత్తహో!’

కాపిలారు కళ్ళందగ్గర ముగ్గురు సంఠాల్ వాళ్ళను, ఇంటి గేబుదగ్గర గూర్చా వాళ్ళను కాపలాకు వియమించాడు. మరొక తుపాకికి రై పెన్ను కొత్తగా ఇచ్చారు- చలిత్తర్ వట్టబడనంతకాలం ఈ డబ్బున్నవాళ్ళకు రాత్రిళ్ళు నిద్రపట్టదు!.... కాపలావాళ్ళ కేకలుకూడా భయంకరంగానే ఉంటాయి. ఈమధ్య బంగళాపక్క ఆడవిలో సాయంత్రంపూటనే ఒక వెలుగు కనిపిస్తున్నది. చాలా తీవ్రమైన వెలుగు! మళ్ళా రాత్రికి, ఆతరువాత తెల్లవారుయూమున కనిపిస్తున్నది.

బాలదేవ్ ఇంకా మేల్కొనేవున్నారు. సాయంత్రమే పూర్ణియామంచి తిరి గొచ్చాడు.... ఆయనకు నిద్ర పట్టడంలేదు. పూర్ణియా వెళ్ళేప్పుడు లక్ష్మి బావన దాసు ఉత్తరాఁకట్ట ఆయనచేతికిచ్చింది. లఘుశంక తీర్చుకోవడానికి వెళ్ళినప్పుడు జేబులోనుంచి తీసి—! గంగూరివి కలుసుకోవడానికి వెళ్ళినప్పుడు ఆయన అడి గాడు—‘బావనదాసు మీకేమైనా ఇచ్చాడా?’

‘లేదండి : ఇవ్వలేదండి’—బాలదేవ్ కు చలికాలంలోనే చెమటలు పోగాయి. గంగూరి ఒక్కసారిగా చింతాక్రాంతుడై పోయాడు.

బాలదేవ్ బొందిలో ప్రాణంఉండగా వాటిని గంగూరికి అందించడు. ఈ ఉత్తరాలను చూడడంతోనే జవాహర్ లాల్ నెహ్రూ బావనదాసును మినిస్టరు చేసి పారెయ్యవచ్చు, లేదా రిలీఫ్ పిలిపించుకోవచ్చు.

....ఇంతవరకు వచ్చిన రీడర్లు అందరూ బావనదాసుతోనే నవ్వుతూ మాట్లాడారు.

....ఆమధ్య మినిస్టరు వచ్చినప్పుడు పెద్దపెద్ద రీడర్లు, ముక్తార్లు, మార్వాడీలు, వకీళ్ళు, జమీందార్లు సంతకాలుచేసి వినతిపత్రం సమర్పించుకొన్నారు. గవర్న మెంటు ప్లీడరు భగవతీబాయిను కాంగ్రెసులో చేర్చుకోమని! అప్పుడు మినిస్టరు అందర్నీవదిలేసి బావనదాసేను నలహా అడిగాడు. బావనదాసు చెప్పినట్లుగానే జరి గింది, చివరకు!.... ఆయన్ను చేర్చుకోలేదు. భగవతీబాయి ‘నలలైరెండు’లో జాతీయనాయకులకు ఉరిశిక్ష విధించేవిషయంలో ప్రభుత్వపక్షన వాదించాడు.

మరి ఈ ఉత్తరాలు :....వాటిని ఇవ్వటాడదు!....లక్ష్మి కేం తెలుసు : రెండవూలా వాటిని కళ్ళ కద్దుకొన్నది; ఆరోజానుంచీ :....పూలు సమర్పించేది ! అప్పుడప్పుడు ఆ ఉత్తరాడతని చదివి కన్నీరు కార్చేది :....పూర్ణియానుంచి తిరిగి రావడంతోనే - క్షేమం ఆడగడం ఆలావుంచి—‘గంగూరీజీ! ఇచ్చారుగా?’ అని అడిగింది :

‘ఇచ్చేశాను; అంత ఆపనమ్మకం ఉంటే నాచేతి కెందుకీచ్చావు!’

బాలదేవకు నిద్ర రావడంలేదు. బందిలో గడ్డికింద దాచిపెట్టాడు ఆ ఉత్తరాల కట్ట! బాలదేవ లేచి బయటికెళ్లాడు.

‘జాగ్రత్తహో!’—పహరావాళ్ళు కేకలు పెడుతున్నారు.

బాలదేవ అగ్నికుండందగ్గరకూర్చొని కట్టెల్ని పరిశేషాడు. క్రిగంటి చూపుతో లక్ష్మి పక్కవైపు చూశాడు! నెమ్మడిగా ఉత్తరాలకట్ట తెరుస్తున్నాడు. శరీరం వణికిపోతున్నది. నాడక తడి అరిపోయింది. అగ్నికుండంలో విప్పు ముండతున్నది. కట్టెలు చిటపటమంటున్నాయి. బాలదేవ ఒక ఉత్తరం తీశాడు—

‘గందీదావా! దాదా!....లక్ష్మి పక్కమీడినుంచి ఉరుకుతుంది—‘గోసాయి గారూ! చీ చీ! ఏమిటి మీరు చేసేది? హే నద్దుకూ! క్షమించు! బాలదేవ! పాపి! హంతకుడా!’

అగ్నికుండంలోని విప్పు లక్ష్మి చీరె కంటుకున్నది....‘విప్పు అంటుకుంటే అంటుకొన్నది....ఏదీ గుప్పించి తెరవండి! ఆ కట్ట ఇలా తేండి! నేను అగ్నిలో మండితయినా పోతాను, కాని....!’

బాలదేవ మూసినగుప్పించి తెరుచుకున్నది. లక్ష్మి ఉత్తరాలకట్ట హృదయానికి హత్తుకుంటూ నిలబడింది. వంటిమీదున్నది తనంతటతాను జారి కింద పడుతుంది. బాలదేవ కమండలంలోని నీళ్లు చల్లాడు;

‘హే భగవాన్! హే నద్దుకూ! జై గందీజీ! జై దావనదాస్ జీ!.... హా! హా!’ లక్ష్మి ఏడుస్తున్నది. వప్రహీనగా నిలబడిన లక్ష్మి ఏడుస్తున్నది!

చేతులు కాళ్ళూ కాలిపోయాయి! పెద్దపెద్ద బొబ్బలు లేచాయి!

బాలదేవ్ తన దోమతెరలోకివచ్చి మొహం దాచుకుంటాడు. పడుకొని ఆలోచిస్తున్నాడు. ఇక ఉహా, ఇక్కడుండటం మంచిదికాదు. ఏ మొహం బెట్టుకొని ఇక్కడుంటాడు? లక్ష్మి కళ్ళల్లోకి ఎలా చూడగలడు? చూడలేడు. ఎప్పుటికీ చూడలేడు. పూర్తియూ వెళ్ళిపోతాడు. అక్కడనుంచే చన్ననపట్టి వెళ్ళిపోతాడు. ఇక తన స్వగ్రామంలోనే ఉండిపోతాడు; తన నమాజంలో, తన జాతి వాళ్ళమధ్య ఉండిపోతాడు.జాతి చాలా ముఖ్యమైంది!పెద్దపెద్ద నాయకులంతా తమతమ జాతినిగురించి ఆలోచిస్తారు. ఆ జాతికిచెందిన పార్టీలోనే ఉంటారు. ఇదే రాజనీతి అంటే! లక్ష్మికేం తెలుసు? ఇక కాశీ బ్రహ్మచారి ఇక ఇక్కడే మకాం పెట్టేస్తాడు. ...కాదు! వెదుతూ వెదుతూ కళంకం ఆపాదించడం మంచిది కాదు!అలా చెయ్యరు తను!

'గోసాయిగారూ! లేవండి! నత్యంగనమావేశానికి సమయమైంది. 'లక్ష్మి మూడుగుతూ లేచింది. వళ్ళంతా బాగా కాలింది.

రోజుటిలాగా లక్ష్మి లేస్తుంది. లేచి బాలదేవ్ మంచందగ్గరికెళ్ళి, దోమ తెర తొలగించి వేళ్ళను కళ్ళ కద్దరుకుంటూ—'గురోన్నమః' అంటుంది.

బాలదేవ్ వెక్కిరిస్తూ ఏడుస్తున్నాడు—'లక్ష్మీ!'

'లేవండి గోసాయిగారూ!'

ఇరవై రెండు

మూడుమాసా అనంతరం. 1948 వ సంవత్సరం ఏప్రిల్ మాసపు ఉదయం.

ఈ ప్రాంతంలో వైశాఖమాసంలో జనుము వేసేరైతులు సూర్యోదయానికిముందే పొలంవెళ్ళి నాచగుదాళ్ళు దున్నవలసిఉంటుంది....గురకొయ్యలు ఆకాళంమీద మెరుస్తున్నాయి. కమలానది గుంటల్లో వాటివీడ ప్రతిబింబిస్తున్నది. నీలకమలం వికసించినట్టుగా స్ఫురిస్తున్నది.

నిరంబీ భుజంమీద నాగలిపెట్టుకొని బిక్కచిక్కిన ఎద్దను తోడుకొంటూ వెడుతున్నాడు.

కూరగాయలవాళ్ళ మూడుమీసూం బొంం పాచుకు తీసుకొన్నాడు. కాచి వస్తం వచ్చేట్టున్నది. అతని ఆకారం అగ్నిపెట్టెమీదుందే రైతుకు బొమ్మలాగా - చిక్కి-ళల్యమైన శరీరం. వల్లటి రూపం. నడుంమీద మూట.

ఫేలావన్ ఇప్పుడు గేదెలు మేపుతున్నాడు. తెల్లవారురూమున మూడు గంటలకు గేదెలు ఎంతగానోపెస్తాయో, వగలు అలా మెయ్యవు. ఇప్పుడు తవచికి గొడ్లు మేపుకునే మీదుకూడా లేదు. అందుకే ఇంటివైపు తోలుకెడుతున్నాడు....ఫేలావన్ యాదవ్. యాదవులపేట పెద్ద. గేదెలు మేపుకొని తిరిగిస్తున్నాడు.

ఆకాళంమీదికి కొద్దికొద్దిగా వెలుతురు ప్రవేశిస్తున్నది! అందరిమొహంమీద సూర్యకాంతి వరుతుంది.

తాసిల్దారుగారి ట్రాక్టర్ తీసుకొని రైసరు బయలుదేరాడు - థట్ థట్ థట్ థట్.

తాసిల్దారు మేడమీదవిలబిడి చేతులు వెనక్కుకట్టుకొని సచార్లు చేస్తున్నాడు. థట్ థట్ థట్ థట్. మేడకప్పు అడుగుతున్నది. దాని రియప్రకారం ఆయన హృదయంకూడా కొట్టుకుంటున్నది. ఎవరా వచ్చేది ఎవరు? పేమియా:

....మౌనం!....నెమ్మదిగా! ఏమిటి? 'ఏమిటి?' తాసిల్దారు ప్రశ్నించాడు.

'ఊ! చెప్పమంటారా? మనమరు పుట్టాడు.' సోదయా నవ్వింది.

'మాట్లాడకు. బతికేవున్నాడా లేక....?'

'అ! బుట్టిబుట్టిగా వున్నాడు.'

'హే థగవాన్! తాసిల్దారు గడగడ వణికిపోతున్నాడు.

కమలానది అటువక్కన, నగం వండిన రమీపంట పొలాలకావం, బూరుగు దూదిచెట్లనందుల్లోనుంచి కప్పించే ఆకాళం ఎర్రబిడిబోయింది దక్షిణంగా....బంగళా తోటలో ఎర్రటిపూలతోవిండిన విద్రగన్నేరు కొమ్మలు కాంతితో మెరిసిపోతున్నాయి.

ఈ థవనం నాడుగుగోడలుదాటి విల్లవాది ఏడుపు బయట విప్పించకూడదు! అలాంటి ఏర్పాటు జరుగుతున్నది. ఆ ఏర్పాటు తప్పుకుండా జరిగితిరుతుంది....ఒక వేళ విల్లవాడు గట్టిగాపిడిస్తే....మెడ విసికిపారెయ్!....చంపేసియే!

ధిల్లలో రాజపూర్వదగ్గర బాహు నమరిమీద ప్రతిరోజూ శ్రద్ధాంజలిని అర్పించడం జరుగుతున్నది. ప్రపంచంలోని ఏ దేశంనుంచిన వ్యక్తి అయినా వరే. అక్కడికి వెళ్ళి తన జీవితం సార్థకమైనదని భావించుకుంటున్నాడు.

కరిముద్దీంపూరులో, నాగర్ నదీతీరాన చెట్టుకు తగిలించిన ఖద్దరుజోలెను ఎవరో తీసేసుకొన్నాడు. ఇంకెవరు తీస్తాడు?దులారాచంద్ కాప్రా ఒకనెల తరువాత వెళ్ళుచూ పై జోలె వేలాడుతున్నది.

....జిల్లా కాంగ్రెసు వర్కర్ ఎవరుచూసినా వెంటనే గుర్తుపడతారు - బావన్ దాసు జోలెనంచినది. జోలెను కాప్రా తీసేవాడుగాని, జోలెకున్న వట్టిమాత్రం ఇంకా అలాగే అక్కడే వేలాడుతున్నది....

....ఎవరో దీనురాలు దీన్ని 'పీరికలపిర్ల' చెట్టుగాభావించి తన చీరచెరగు చివరచించి ఒక కొమ్మన ముడేసింది. 'నా కోర్కె ఈదేరితే మరొక గుడ్డ పీరిక అర్పించుకుంటాను.' అని ఆమె ఎంతో విశ్వాసంతో, ఎంతో ఆశతో ముడివేసింది-రెండు పీరికలు.

పూర్ణియా జైలుయొడుగు ఒక పాత మర్రిచెట్టున్నది. దానికింద ఎండిన మర్రి ఆకులు అటూ ఇటూ ఎగురుతున్నాయి. ఆ మర్రిచెట్టుకిందవున్న అరుగుదగ్గర ఒక యువతి విలపిస్తున్నది....ఆమెతో ప్యారూ వున్నాడు.

వట్టి వంటిమీద ఒక పాతకువాయి వేసుకొని, చర్మిమాత్రం వేసుకొన్న వార్తరు మాటిమాటికీ త్యాగకనుంచినది యువతివైపు చూస్తున్నాడు. పాత పాడు తున్నాడు—'వీ నన్నటి నడుమూ. చివరకు ఆమె సుద్దేలించి ప్రశ్నించాడు—

'మీరు రాక్షసుగారి భార్య కాదుగదా?'

ఆ యువతి తలూచి 'కాదు' అన్నది.

వార్తరు ప్యారూని చూస్తాడు. ప్యారూకు ఈ వార్తరతో పరిచయమున్నది. వట్టి మూర్ఖుడు. ఎప్పుడూ చెడ్డమాటలు మాట్లాడుతూ ఉంటాడు. అందుకని అతడు మొహం తిప్పుకున్నాడు. మరొకనైపుకు.

జైలు ఇమవగేటు యున్ యున్ మంటూ శబ్దం చేసుకుంటూ రెవుచుకుంటుంది. యువతి మొహంమీదనుంచి వ్యాకులకాభావం తొలిగిపోతుంది. ఆమె మొహంమీద ఈమధ్యనే ఏర్పడ్డ ముదతలు ఒక్కసారిగా వికసించుకుంటాయి.

డాక్టరు నవ్వుతూ, ముందుకు అడుగులు వేసుకుంటూ, చేతిలో చిన్ననంచి తీసుకొని వచ్చేస్తున్నాడు - లేదాదేరిననుంచి ఇప్పుడే తీరికచేసుకొని వస్తున్నవాడిలాగా !

ప్యారూమొహంలో ఏవేవో భావాలు దోబూచులాడుతున్నాయి. అంతర్యం నుంచి ఉరకలు పెడుతూ తోనుకొస్తున్న సంతోషాన్ని అతడు అదిమిపట్టుకొన్నాడు. అతని నోరు ఆస్వాదావికంగా తెరుచుకొని వున్నది.

‘నువ్వు ఎక్కడైనా జైల్లో వున్నావా ఏమిటి ?’

‘అంత అదృష్టం కూడానా !.... తలవంచు : విశ్వనాథ్ ప్రసాదం !’ అని యువతి రుమాంలో నుంచి ఎండిన విశ్వప్రతి. పూలు తీసి డాక్టర్ ప్రణాంత్ కళ్ళకు అడ్డుతుంది.

‘ఏం ప్యారూ : ఏమిటి సంగతులు ? మమతా : ప్యారూతో మాట్లాడావా లేదా ?’

‘ఉదయం నుంచి చేస్తున్నదేమిటి ?’ మమత నవ్వుతూ అన్నది— ‘గుర్రపు బండి పిలవండి - ప్యారివాండ్ సర్కార్ !’

ప్యారూ నవ్వుతూ, కుంటుకుంటూ కోర్టువైపుకు వెడతాడు.

‘రాత్రి మూడుగంటలకు చేరుకొన్నాను. పూర్తి యాష్టేషను !.... జ్యోతి డి ప్రస్తుతం ఇక్కడే వున్నది. ఆమె మకాంకే వెళ్ళాను. ఉదయం లేచి కలెక్టరు ఇంటికి వెళ్ళాను. వీరిరిక్ ఆర్డర్ హేండ్ డెలివరీలో తీసుకొని వెళ్ళాను. జ్యోతి డి- కలెక్టరు టూర్ మీద వెడితే మళ్ళా ఆలవ్యమవుతుందేమోనని చెప్పింది !.... వరే : ఇప్పుడెక్కడికి మనప్రయాణం ?’

మమత చిరునవ్వు నవ్వింది.

‘నువ్వు హేరింగ్స్ రావా ?’

‘ఎందుకు రాను : నేను పదిహేనురోజులు కలవు బెట్టి మరి వచ్చాను !’

ఎస్. పి. గారి వొకరు ఉత్తరం తీసుకొనివచ్చాడు. డాక్టర్ని వాళ్ళింటికి అహ్వానించాడు.

ఇరవై మూడు

ఇప్పుడు తాపిల్తారు కిందికి దిగిరావడం లేదు. పైనే ఉంటున్నాడు. వగలంతా కలు తాగుతున్నారు. రాత్రిపూట వంతారే పేటవాళ్ళ ఇవ్వకయ్యి! ఎప్పుడూ మైకంలోనే ఉంటున్నాడు. మమరికదాసును ప్రతిరోజూ ఆడుగుతూఉంటాడు—
'ఉపాయం ఏమైనా ఆలోచించావా?'

'నా బుర్ర వనే చేయడంలేదు!'

'పని చేయడంలేదూ? అయితే ఇదుగో ఒకగ్లాసు తాగు, తాగు నాయాం! తాగినట్టు ఎవరితోనైనా చెప్పావంటే తుపాకితో పేల్చేస్తా!'

కమలెత్తి తలుపు ఎప్పుడూ తెరవదు. నూతిపైపుకు తెరుచుకునే తలుపు అప్పుడప్పుడు తెరుస్తుంది ... గది చీకటిలో. ఒకమూలన. ఒక చిన్నదీపం వెలుగు తున్నది. కమల ఒడిలో ఆమె కుతు బట్టల్లో ఒదిగి విర్రబోతున్నాడు.

....కమల కాటుక తయారు చేస్తున్నది.

థబ్ థబ్ థర్నర్....

ఒక ప్లేషన్ వ్యాగన్ పూర్తియూ మేరీగంక్ రోడ్డుమీద పరుగెడుతున్నది.

రియల్ డేరబోయేముందు మమత చూడకుండా ప్యారూ దాక్టర్ చేతికొక కవరిచ్చాడు. ముందు డ్రైవర్ పక్కన కూర్చున్న ప్యారూ అప్పుడప్పుడు మెడ తిప్పి వెనక్కు చూస్తున్నాడు. దాక్టరు ఉత్తరం చదువుకుంటున్నాడు:

'ప్రాణనాథా!'

కమల ఉత్తరం - ఒక వారంక్రిందట రాసిన ఉత్తరం.

ప్రాణనాథా.

ఈ ఉత్తరం సకాలంలో వీకు చేరుతుందో లేదో నాకు తెలియదు. ఆం న్యంగంనైనాసరే ఈ ఉత్తరం వీకు చేరుతుందనే నమ్మకం నా కున్నది. నువ్వు నాదగ్గరకు పరుగెత్తుకుంటూ వస్తావు!....వీకు తెలుసా? నాకిప్పుడు కొంచెం భయం వేస్తున్నది. వీకెలా....వీ కెలా రాయను? అమ్మ అంటున్నది - నువ్వు నాన్న కొక ఉత్తరం రాసిగాని, లేదా తెలియజేయడంగాని చేస్తే బావుంటుంది -

‘ఏమవి : నాకు కలగబోయే సంతానానికి నువ్వే తండ్రివని ! అప్పుడు నేను బతుకు తాను ; అమ్మకు నమ్మకం లేదు . నాన్న పూర్తిగా ఉన్మాదిగా మారిపోయాడు. ఎప్పుడేం జరుగుతుందో తెలియకుండా ఉన్నది. వీ పుస్తకాలు నా కెన్నోసంగతులు నేర్పాయి. వీ పుస్తకాలవల్ల నా కెంత నష్టం లభించింది ! ఇప్పుడు నాకొక కొత్తపుస్తకం కావాలి : ప్రతి పేజీలోనూ ‘కమల’ అని రాసివున్న పుస్తకం ! భయపడకు ! జరగవలసిందేదో జరుగుతుంది. మంచే జరుగుతుంది.....!

డాక్టరు ఒక్క గుక్కలో ఇంత చదివేవాడు. ఆ తరువాత మమతనైపు చూశాడు. రాత్రిఅంతా మేల్కొనిఉండడంచేత చిన్న కుమకు తీస్తున్నది.....కారు ఈషకు దెబ్బ తగులుతుందేమో !

‘ఇంతెంతదూరం ?’ మమత మేల్కొని అడిగింది :

‘మరొక గంట ప్రయాణం !’ ప్యారూ అన్నాడు. డాక్టర్ ఆ తరువాత చదివాడు — ‘నాన్న వీ విల్లవాణ్ణి చంపేస్తాడు !’

‘వీలేదు, వీలేదు !’

‘ఆ. ఏమిటి ? వీలేదు ?’ మమత అడిగింది - ‘ఏమిటి ?’

డాక్టరు మమతచేతికి ఆ ఉత్తరం ఇచ్చి బయటికి చూస్తాడు. ప్యారూ వెనక్కుతిరిగి డాక్టర్ మొహంవైపు చూస్తున్నాడు.

మమత కళ్లు నులుముకుంటూ చదువుతుంది — ‘ప్రాణనాథ !’ ఎవరిదీ ఉత్తరం ? కమలా ?

మమత చదువుతున్నది. డాక్టరు ఒకపర్యాయం ఆమెవైపు చూశాడు. విద్ర మైకంలోవున్న మమత కళ్ళు ఒక్కసారిగా మెరిసిపోయాయి !....ఉత్తరం ముగించి — ‘ఇంతెంతదూరం ?’ అని అడిగింది.

‘మరొక గంట. మట్టిరోడ్డు !’

‘గజేట్ ఎక్కడున్నాడు ?’

‘అదొక పెద్ద గార ! బ్రహ్మసమాజమందిరంలో చేర్చించాను. ఎక్కడ మంచి వచ్చాడో, అతని బాబాయినని చెప్పివచ్చి పెద్ద రాధాంతంజేసి కులంపేరుతో గొడవజేస్తే - తీసుకెళ్ళమని చెప్పాను !’

‘అతనితో గేదెలు కాయస్తున్నాడు.’ ప్యారూ అన్నాడు—‘అ పూరతమ రోజూ కోర్టు కొస్తూ ఉంటాడు.’

‘మెడికల్ గజెట్టు మీ రిపోర్టు పంపించాను. చాలా సంక్షిప్తమైన రిపోర్టు. పనమూలికల్ని గ్రామాల్లో వాడుకల్లోవున్న చట్కావైద్యాలను గురించి! మీ ఉత్తరాల అదరంగా తయారుచేశాను....!’

‘నా రిసర్చ్ మానుకుంటున్నానని ప్రకటిద్దామనుకున్నానే.’

‘డాక్టర్ మీ రిసర్చ్ ఆనఫలమైందని భావించనవసరంలేదు! కఠినం మవ్వ ఆ మట్టిని గుర్తించావు!....మట్టిని మండిచి ప్రేమించడం! అంత చిన్నవనేమీ కాదు!’

డాక్టర్ మమతవైపు చూశాడు—కన్నార్పకుండా! మమత బయటికి చూస్తున్నది - విశాలమైన మైదానం!....చవిటినేల!....ఇదే ఆ ప్రసిద్ధిక్కిన మైదానం. నేపాలనుంచి ప్రారంభమై గంగనదీతీరంవరకు - జనకూన్యమైన, పొగచూరిన గడ్డ! మైదానంలో ఎండిన గరికడుబ్బుకు పకుపురికావల్లు విప్పుపెట్టారు - దూరం నుంచి వరుసగా వెలిగించిన దీపాలలాగా కప్పిస్తాయి.

....కాటితోపులోని కాటిచెట్ల చివరమీదుగా ఆస్తమిస్తున్న సూర్యుడి ఎర్రదనం క్రమేపి నల్లబడిపోతున్నది.

భర్త రై ర!....

‘సుమరితదానూ! బ్రాక్టరు ఎక్కడికి తీసుకెడుతున్నాడు రైవారు! అడుగు!’ కాపిల్దారు రెండంతస్తులపేద పైకప్పుమీడినుంచి కేకచేశారు.

‘బ్రాక్టరుకాదు; కారు! కారు!’

‘కారా! ఎవరోచ్చారు!’

‘డాక్టరు!’

‘ఏ డాక్టరు!’

సుమరితదాను పరుగెత్తుకుంటూ పైకి వెళ్లాడు—‘మన డాక్టరువాడే! వెంట ఒక ఆడపిల్ల కూడా ఉన్నది....ప్యారూ ఉన్నాడు!’

తాపిలారు చేతిలోకి తుపాకి తీసుకు... సుమరితదాసు... గద వణికి
పోతున్నాడు—'అలాంటివని చెయ్యకండి!'

'అలాంటివని చెయ్యవద్దూ! చెయ్యమంటావు

'ఏన్నిగారూ! ఏన్నిగారూ!' ప్యారూ ఎరిదాడు.

'ఎవరూ! ప్యారూ నవ్వా! ' తల్లి తలుపుసందులోనుంచి అడిగింది.

'దాక్టరుదామ!'

'ఐ హేం ఐ హేం ఆం ఆం' ఫురిటింట్లోనుంచి కమల వనివాడు ఏడ్చాడు.
'ఐం హేం ఐం హేం!'

మమత తలుపుదగ్గరికెళ్ళి - 'తలుపుతెరువు ఏప్పి!' అని అన్నది!

'నేను మమతను! ముందు తలుపు తెరవండి!'

తలుపు రెక్కలు తెరుచుకుంటాయి. మమత ఫురిటింగడిలోకి వెళ్ళి పోయింది.

...దాక్టరు ఒంటరిగా మెదలకుండా నిలబడ్డాడు. పెద్దల మీద పావుకోళ్ళ
ధ్వని వినిపించింది....ఎవరో పెద్దగా చప్పుడు చేసుకుంటూవస్తూన్నాడు.

'ఎవరూ! దాక్టర్! ' తాపిలారు కేక బెట్టాడు.

'రండి! కూర్చోండి దాక్టర్దామ!—సుమరితదాసు చిగుళ్ళు ఐయటికిబెట్టి
నవ్వుతూ అన్నాడు—'రండి!'

'రావక్కల్లేదు! సుమరితదామూ! ఎక్కడికి వచ్చాడు, ఎవరిదగ్గరకు
వచ్చాడో, ఏం చేయడానికి వచ్చాడో, ఏం తీసుకెళ్ళడానికి వచ్చాడో అడుగు!'

సుమరితదాసు దాక్టర్దగ్గరికొచ్చి కళ్ళతోనూ, నైగలేసి చెప్పాడు—
'ఈమధ్య విషా కొంచెం ఎక్కువైంది. అందుకని ...!'

ఫురిటింటి తలుపుసందులోనుంచి కమలతల్లి చూస్తూ 'అన్నది—'అదేమి
అంది! అల్లెబ్బ!....!'

'అల్లెదా! నీ అల్లెదేమో! నా అల్లెదయితే నా పాదాంకు నమస్కారం
చెయ్యడూ!'

దాక్టరు తాపిలారు చరణదూ! తీసుకుంటాడు.

తాపిల్లా :...సారిగా పెద్దపెట్టున ఏడ్చాడు. దాక్టర్ని దాహపుల్లో ఇసు
డుచొచ్చి- 'వా బాబూ :....బాబూ !' అని ఏడ్చాడు.

సుమరితదాసు రాత్రిరాత్రే ప్రతిఇంటికీ వెళ్ళి వార్తను అందజేశాడు—
'కమలవెళ్ళి ఎప్పుడో దాక్టర్తో అయిపోయింది. వివాహం నిర్ణయమైనప్పటినుంచి
విఘ్నాలు వాటిల్లడంవల్ల అందుకని కాశీసండితులు గాంధర్వవివాహం జరిపించ
మని ఆజ్ఞాపించారు. ఈ గాంధర్వవివాహంనంగతి ఎవరికీ తెలియనివ్వలేదు. మగ
శిశువు జన్మిస్తే అందరికంటే ముందుగా తండ్రి చూడాలి; ఆ తరువాత తదితరులు,
....దాక్టర్బాబు వచ్చేతాడు. రేపు 'చదీ' (ఆరవరోజు) జరుపుకుంటున్నాడు. ఎందు
లోజానికి రమ్మని చెప్పేందుకు వచ్చాను - మీ అందరికీ, రేపుదయంనుంచే
దారసాల ఆనందోత్సవం ప్రారంభమవుతుంది.'

'ఇస్! ఇదంతా కాశీమణి కథకలాగా ఉన్నది. ఎవరికీ తెలియలేదు!'

బ్రాహ్మణవీధి పురోహితుడు దేవానయూ ఊళ్ళోవాళ్ళతో అన్నాడు—
'ఇంగ్లీషు ప్యాషనల్వాళ్ళు ఏంచేసినా చెల్లుతుంది!'

పిద్దాంతి చెవుల్లోకి ఈ వార్త చేరినప్పుడు మొహం ముడిచుకుపోయింది.

'ధనవంతుడు అధర్మం ఆచరించినా అది ధర్మంగానే చెల్లుబాటువుతుంది.'
ఫేలావన్ యాదవ్ అన్నాడు.

అయితే ఆహ్వానాన్ని తిరస్కరించే దైర్ఘ్యం ఎవరికీ కంగలేదు.

ఉదయంనుంచే మాదిగలువచ్చి నాట్యంచేస్తూ తప్పెట్లు కాళాతి మోగిం
వడం మొదిలెట్టారు. ఆడవాళ్ళ గుంపులు గుంపులుగావచ్చి పాటలు పాడుతున్నారు.
పాటలు పాడుతున్నారన్నమాటేగాని ఎవరి మొహంమీద ఉత్సాహం కన్పించడం
లేదు ...

తాపిల్లారు చాలాపేవటివరకు తనగదిలో ప్రళాంతంగా కూర్చొని ఏదో
ఆలోచించుకొన్నాడు. ఆ తరువాత బయటకొచ్చి - 'సుమరితదాసు! వెళ్ళి జనంతో
చెప్పవయ్యా! ... ప్రతికుటుంబానికి ఐదువీధుల బొంబొప్పన తిరిగి ఇచ్చి
వేస్తాను....సాయంత్రంలోవరే నేను కాగితాలన్నీ పిద్దం చేయిస్తాను....సంతా
పేటవాళ్ళతో చెప్పు - వాళ్లకూడావచ్చి కాగితాలు తీసుకెళ్ళిపోవచ్చు! ఒక్క పైసా

కూడా ఎవరూ 'నజరానా'లుగా ఇవ్వనవసరంలేదు!....నా కెందుకయ్యా ఇంకా ఈ
 బహుమతులు? ఇవన్నీ నే విస్తున్నానా? ఇస్తున్నది కొత్త భావం! అయినకాని
 అబ్బ అయింది: విప్పించలేదా? అదుగో విను! ఎడుస్తున్నాడు! అజ్ఞావిస్తున్నాడు!
 తిరిగి ఇచ్చివెయ్య! ఇచ్చెయ్య!—ఇచ్చివెయ్య. శేలావనకు అతనిపొలం, పొలంలోని
 రావణం ఇచ్చివెయ్య!' అని అన్నారు:

డాక్టర్ ప్రకాంత్, మహత ఒకరినొకరు చూసుకుంటారు.

'ఏమిటలా చూస్తున్నారు? నన్ను ఉన్నాడిగా భావిస్తున్నారా? అవును!
 ఎందుకనుకోరు? కృష్ణుడు తన విద్యాబుద్ధిలన్ని ఉపయోగించి ప్రయత్నం
 చేశాడు; కాని దుర్యోధనుడు సూదిమొనమోపే భూమికూడా ఇవ్వనని బుకాయం
 చాడు. భూమి.... ధర్మమాత! ఒక అంగుళం భూమికోసంకూడా జపం హైకోర్టు
 దాకా వెడతారు! నేను ఎదువందల బీహుంభూమి ఇచ్చివేస్తున్నాను....పిచ్చివాళ్ళు
 మీరు! ఈ భూమి వాళ్ళదేనయ్యా! వేలాంపేసిన భూమి, జప్తచేసిన భూమి!
 వాళ్ళది వాళ్ళ కిచ్చివేస్తున్నాను. అందరికీ చెప్పియ్యండి - కొత్త యజమానిగారి
 అబ్బ అయిందని.'

జై! జై! జై హా!

ప్రేమతో, ఏదీ ఒక్కసారి అనండి—మహాత్మాజీకి జై!

డిగ్ డిగ్ డిడిగ్

రింగ్ రింగ్ తా దిన్ తా!

డా డిగ్గా డా డిగ్గా!

యుముర్ యుముర్, హూర్లర్ల హూర్లర్ల!

ఆ!....ఇప్పుడు భావున్నది. ఇప్పుడు చూడండి! అందరిమొహాలమీద,
 వాదిన చర్మాలమీద ఎదుపురంగు తిరిగి వచ్చేసింది. వందలాదినేత్రాలలో సంతోషం
 పెల్లివిరిసింది. దీపాలు వెలిగినట్లు!

కుమార వీరోత్పల్ కు ఇవాళ్ళ స్నానం చేయించేరోజు! బాధసాల.

మమత కమల కొడుకుపేరు—'కుమార్ పీల్‌త్వం' అని పెట్టింది. డాక్టర్ ఈరోజు మొదటిసారి తన కొడుకును ఒదిలోకి తీసుకొని చూశాడు....బక్కగా. విస్తేజంగా వున్నాడు. రక్తమాంసాల ముద్ద. 'పాట్నా తీసుకెళ్ళావంటే పీకాడుకు ఒక నెంరోజుల్లో ఎర్రబడతాడు.' అని అన్నది మమత. డాక్టర్ ఎన్నో దెలివరి తేసులు చేయించాడు! కాని కుమార్ పీల్‌త్వం, కమల తేజోహీనంగావున్న మొహం సిగ్గుతో ఎర్రబడింది. డాక్టరుచేతికి శిశువు విచ్చేప్పుడు ఆమె వికాంనేత్రాలు కిందికి దించుకొన్నది. ఆమె లలాటంమీద సిందూరపురేఖ మిరిమిరి లాడుతున్నది.చీకట్లో నిలబడిన 'పిల్‌హూటెర్' బొమ్మలాగా నిలబడిన తల్లి చెయ్యివాని ఒక భయంకరమైన పీడ చేతి కందిస్తున్నది - తన శిశువును!....చీకటి....భయం కరమైన చీకటి. ...కాదు, కాదు. డాక్టరు తన ఎడంచేతివేళ్ళతో పీల్‌త్వం గుండె దడను తెలుసుకున్నాడు....'అహ! చిన్నయ్యగారి హృదయం ధుక్ ధుక్ మంటున్నది.'

సౌరగృహంలో వన్నెండురోజులశిశువును దీర్ఘాయుష్షుంకుడుగా, ఆరోగ్య వంతుడుగా, విద్యాబుద్ధులు, ధనవంపద కలిగినవాడుగా వర్ధిల్లాలని ఆశిర్వాదించే జాకపాలపాటలు పాడుతున్నారు. డాక్టరు మేల్కొన్నాడు!....అతని రిసర్చ్, 'విషం కాలేదు. మట్టిని మనిషిని ఇంత గాఢంగా ప్రేమించడం ఏ లేబొరేటరీ వల్లా సంప్రాప్తించదు.' అని మమత అన్నది.

లేబొరేటరీ!....వికారమైన ప్రయోగశాల! ఎత్తైన ప్రహరీగోడలమధ్య మన్న ప్రయోగశాల!....పామ్రాజ్యకాంక్షపరులైన శాసకుల విచృకక్తులపీడన విజ్ఞానశాస్త్రవేత్తలు పరిశోధనలు జరుపుతున్నారు. ప్రయోగాలు చేస్తున్నారు!....బట్టతలలమీద ఎర్రటి, వర్చని కాంతులు పడుతున్నాయి. విద్యవంశ, మారణ హోమకక్తుల సమ్మేళనంతో సమస్తపృథ్విని వాయువుగామార్చగల బాంబును తయారుచేయడానికి ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి. అటమను బ్రేక చేస్తున్నారు!సాబీదు గూడులాగా....నలువైపులా కటికిచీకటి. అంతా అవిరి! ప్రకృతి పురుషుడు....అందరిందం! మట్టి, మనిషి కల్యాణాన్ని ఆకాంక్షించేవ్యక్తుల చిన్న సమాహం అంధకారంలో అన్యేషణ కొనసాగిస్తున్నది. కమ్మల పొడుచుకొన్న శాసనాల చీకటిలో ఒకరినొకరు దీకొట్టుకుంటారు!....

వేదాంతం.....భౌతికవాదం.....సాపేక్షవాదం.....మానవతావాదం! హింసతో
 అర్థంమైన ప్రకృతి విలసిస్తున్నది!....వేదకాదిబాణంతో గాయపడ్డ లేదపిల్లవంటి
 మానవత్వానికి రక్షణ ఎక్కడ! అహ్లాహ్లాహ్లాహ్లా! అట్టహాసం! వేదగాళ్ళ అట్ట
 హాసంతో ఆకాశం కడులుతున్నది!....చిన్న లేదపిల్ల వణుకుతున్నది! చిన్న
 ఊపిరితిత్తుల తీవ్రమైన సంపలనం!....వీల్ తప్పిల్!....ఈ అంధకారం ఉండడానికి
 వీల్లేదు! మానవతాపూజారుల నమ్మికవణి ప్రతిధ్వనిస్తుంది. పవిత్రవాణి! వాళ్ళకు
 వెలుగు లభించింది. తేజోమయమైన వెలుగు! అనేకదెబ్బలకు గురిఅయిన పృథ్వి
 గాయానికి శీతల చందన లేపనం వేయడం జరుగుతున్నది. ప్రేమాహింసల సాధన
 వలనమైంది. ఇక భయమెందుకు! వివాతనృప్తిలో మానవుడే అన్నిటికీ మించిన
 శక్తిశాలి! అతనివి ఓడించడం అనంతవం. ప్రపంచశక్తివంతమైన బాంబులతో
 ఓడించడంకూడా కష్టమే!....ఉన్నాడులారా! మనిషి మనిషే, 'గినిపిగ్' కాదు!....
 మానవుడే సర్వోపరి!

అనేక వక్త్రనయన మనేకాద్యుత దర్శనమ్.

అనేక దివ్యాఖరణం దివ్యానేకో ద్యతాయుధమ్.

దివి సూర్య సహస్ర....!

మమత పాడుతున్నదా! ఆయితే సూర్యోదయం కాబోతున్నది! వక్క
 గదిలో తాపిల్తారు గురకలుపెడుతూ నిద్రపోతున్నాడు. రాక్షసులేవి కిటికీలు తెరి
 చాడు. మనకిచీకట్లో బంగళాతోట తటాయన నిలబడి ఎవరికోసమో ఎదురుచూస్తు
 న్నది! రకరకాల పూలకటకలు నవ్వులు వెడల్లరానికి సంసిద్ధపడుతున్నాయి.
 నాంథ్యం న మధ్యం న పునస్తవదించి....!

'ప్రకాంత్' మమత నవ్వుతూ గదిలో ప్రవేశించింది - నెమ్మదిగా ప్రవ
 హించుకుంటూ వచ్చే ఉదయపుగిరిలాగా! సద్యశిపాపాతా మమత విరటోసుకున్న
 తడిసిన కేళరాని రాక్షసు అంటిచూశాడు.

'పో! ఆదవాళ్ళ తడిసినజాట్టును పట్టుకోకూడదు. దోషం! దీ తాగుతావా,
 కుమారరాజాగారి పాలు వేడవుతున్నాయి. రాత్రిఅంతా మేల్కొనేవున్నట్టుగా

వుంది; పుక్కిలింది వూసెయి! టీ తీసుకొస్తాను.' మమత నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయింది.

పాపం మమతకు జీవితంలో టీ ఒక్కటే ఆమెకు విలాసం! ఒకసారి కేల అన్నది కూడాను—'మమతా డీ టీ తాగేమార్గాల వెనుకకూ ఉంటుంది. రోజుకు వదిలీను కప్పులు కావాలి!'

టీ కప్పు ప్రశాంత్ చేతికందిస్తూ మమత అడిగింది—'మహాత్మాజీ చివరి కోరిక ఏమిటో చదివావా; ఆయన ఒక వెడగు; ఆ వెడగులో ప్రపంచం విర్భయంగా వేలాడి సంవత్సరాల యానాన్ని ఇట్టే అదిగమించగలదని నా అభిప్రాయం!

'మమతా! మళ్ళా నాపనిని నేను ప్రారంభిస్తాను. ఇక్కడే. ఈ గ్రామంలోనే. ప్రేమించడం వృత్తిగా పెట్టుకుంటాను. ఆశ్రుజలంతో తడిపిన ఈ భూమి మీద ప్రేమమొలకలు మొలచి నవనవలాడతాయి. నేను సాధన చేస్తాను. గ్రామవాసిని భావితమాత మురికిచెరగు నీడనే! కనీసం ఒక గ్రామంలోని కొంతమంది ప్రాణుల వాడిన పెదవుల మీద చిరునవ్వుల నన్నెల చిన్నెల తీసుకరాగంనేమో! వాళ్ళ హృదయంలో ఆశను. విశ్వాసాన్ని ప్రతిష్ఠించగలనేమో.....'

మమత నవ్వింది—'విజయితవ' అని ఎవరిముందో కొంగుచాచి విన్ను ఆశీర్వాదించాలని నా మనస్సు తహతహ లాడుతున్నది. ముందుకు సాగిపోయిన ఒక కర్మయోగి చరణరజాన్ని చేతుల్లోకి తీసుకొని అనాలనిపిస్తున్నది.....' అని మమత ప్రశాంత్ పాదాలవైపుకు చెయ్యి చాచింది.

'మమతా!'

'మమతా డీ!.....పిట్టి తీసుకో! పాలు కక్కుకుంటున్నాడు!' కమల తన శిశువును ఒడిలో బెట్టుకొని నవ్వుతూ తీసుకొచ్చింది.

'ఇలాతే! ఎలా కక్కుతాడో చూస్తాను. ఎలా తాగిందావు. పాలసీసా ఇలాతే!' మమత బాపెపెట్టువేసుకొని కూర్చోని పిల్లవాణ్ణి ఒడిలోకి తీసుకున్నది—'కమలా నవ్వు టాల్లెట్ వేసుకున్నావా; వేసుకో!'

ప్రశాంత్ మమతవైపు చూస్తున్నాడు - శరత్ బాబు వనం లోని ఈ నది

తాను నమ్మినమార్గంవెంట వికృతంగా, విరామయంగా ఈనాటికి ముందుకు కొన పోగిపోతున్నది, రూపాన్ని మార్చు. పేరు మార్చు. కాలాన్ని మార్చు. స్థానాన్ని మార్చు - కాని ఈమె ఎప్పటికీ మారబోదు :

‘ప్యారాకూడా పాట్నా వస్తాడా?’ తమల అడిగింది.

‘వస్తారు!’ మమత ముక్తనరి జవాబు చెప్పింది.

‘అయ్యేం ఐం. ఐం.....!’ నీలు ఏడ్చాడు.

‘ఓ ఓ....! తాగుబాబా! రాజా!....నా బంగారం!....నా మాణిక్యం! ఏడ వకు! ఇంకా ఏడువెందుకోయ్, మలవశ్యా?’ మమత నవ్వింది.

కలిమిదీంపూరు రేవుదగ్గర ‘గుడ్డపీలికల పీర్ల చెట్టు’కు మొక్కుకొని ఎవరో మరొక గుడ్డపీలిక ముడేశారు.

నమాస్తం.

